TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA ROMEI

II

Inst. Pedagogic Timişoara
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Volumul Nr. 26711
Dulap. 64 Lit. F

Biblioteca Centrală Universitară Timişoara
02076403

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
Bucureşti — 1959

Scanned with CamScanner

CARTEA VI

Scanned with CamScanner

I Am expus în primele cinci cărţi istoria romanilor[1], începînd de la întemeierea Romei şi pînă la cucerirea ei de către galli, arătînd mai întîi evenimentele din perioada regalităţii şi apoi după izgonirea regilor, pe acelea din timpul consulilor, şi pe cele petrecute sub dictatori, decemviri şi tribunii militari cu putere consulară, precum şi războaiele din afară, cît şi răscoalele dinăuntru; aceste evenimente, pe de o parte, sînt pierdute în negura timpurilor, întocmai ca nişte lucruri care sînt privite de la o mare depărtare, iar pe de altă parte, scrierile, singurul martor şi paznic al faptelor păstrate cu credinţă în amintire pentru aceleaşi vremuri, au fost şi neînsemnate şi puţine la număr. Alt motiv pentru care aceste dovezi nu s-au păstrat e că, deşi unele evenimente erau pomenite în *Însemnările pontificilor* şi în alte acte oficiale şi particulare, cele mai multe din ele s-au pierdut cu prilejul arderii Romei de către galli[2]. O dată însă cu reîntemeierea Romei, reînviată mai mîndră şi mai puternică decît oricînd, evenimentele întîmplate în timp de pace şi de război vor fi arătate mai limpezi şi mai sigure. De altfel, puterea oraşului şi-a găsit reazem în aceeaşi căpetenie cu ajutorul căreia a izbutit să scape de urgie şi să se ridice, şi anume Marcus Furius Camillus[3]. Romanii n-au încuviinţat ca el să iasă din dictatură înainte de scurgerea întregului an; tot vrerea poporului a fost să nu se încredinţeze ţinerea alegerilor pentru anul următor aceloraşi tribuni militari, sub magistratura cărora Roma fusese cucerită de galli: de aceea s-a recurs din nou la interregnum[4].

Scanned with CamScanner

În timp ce cetăţenii lucrau cu zel şi hărnicie la refacerea cît mai repede a oraşului, îndată după expirarea funcţiei sale, Quintus Fabius e dat în judecată de către tribunul plebei C. Marcius, aducîndu-i învinuirea că luptase cu arma în mînă împotriva gallilor, în pofida dreptului ginţilor, cu prilejul trimiterii sale ca împuternicit la acest popor pentru a mijloci pacea. Noroc că moartea venită la vreme l-a scăpat pe Fabius de această judecată; dar mulţi erau încredinţaţi că şi-a făcut singur seama.

S-a recurs apoi la interregnum[5]. Interregele intrat în funcţie a fost întîi Publius Cornelius Scipio, iar după el, Marcus Furius Camillus. Acesta din urmă proclamă ca tribuni militari cu putere consulară pe L. Valerius Publicola — pentru a doua oară —, pe L. Virginius, pe P. Cornelius, pe A. Manlius, pe L. Aemilius şi pe L. Postumius.

După ce intrară în funcţie, în urma încetării interregnului, înainte de orice noii tribuni militari consultară senatul în legătură cu ceremoniile şi sărbătorile religioase. Noii dregători au dat poruncă să se cerceteze cu precădere tratatele încheiate şi să se publice în for, precum şi legile existente (doar erau în fiinţă cele douăsprezece table[6] şi o sumă de legi regale[7]). Unele din acestea fuseseră aduse la cunoştinţa poporului. Însă cele mai multe din cele care priveau cultul religios, erau păstrate în cea mai mare taină de către pontifici, pentru a ţine în chingi poporul prin teama de zei[8]. Atunci s-au început discuţiile în legătură cu fixarea zilelor religioase[9] care trebuiau respectate, şi cea dintîi a fost stabilită la optsprezece iulie, zi de două ori însemnată prin cele două înfrîngeri suferite de Roma (în această zi au fost ucişi Fabiii la Cremera[10] şi tot în această zi s-a dat bătălia de la Allia[11] cu un sfîrşit dezastruos pentru romani), denumită din pricina acestei înfrîngeri „ziua alliană“, cînd nu trebuie să se desfăşoare vreo activitate, nici oficială, nici particulară. Deoarece mai înainte vreme tribunul militar Sulpicius făcuse sacrificiile sub auspicii neprielnice chiar a doua zi după idele lunii a cincea şi în pofida vrerii zeilor[12] — după trei zile el scosese armata romană din Roma şi pornise să înfrunte puhoiul duşman — s-a oprit să se săvîrşească orice fel de slujbă religioasă chiar şi a

Scanned with CamScanner

doua zi după idele lunii a cincea; de aceea, unii analiști erau de părere că aceeași datină în ce privește oprelistea religioasă s-a păstrat și a doua zi de calende, și de none[13].

11 Dar pareă a fost un făcut: republica n-a avut parte de mai mult răgaz și tihnă, spre a chibzui cum să se ridice și refacă după o urgie atît de grozavă. Pe de o parte volscii, vechii dușmani ai Romei, au ridicat armele pentru ca de-a pururi să nu mai rămînă nici urmă de nume roman; pe de altă parte, negustătorii au adus știrea că fruntașii tuturor noroadelor etrusce au urzit războiul în dumbrava de la Voltumna[14]. S-a mai adăugat și o altă știre, mărind și mai mult spaima, și anume, că s-au ridicat împotriva romanilor latinii și hernicii, care, după bătălia de la lacul Regillus[15], vreme de aproape un veac păstraseră neclintită credință prieteniei cu poporul roman.

Deoarece un uriaș val de primejdii amenința Roma din toate părțile și totodată ieșea în vileag că numele de roman era urît nu numai de vrășmașii cetății, ci ajunsese de ocară chiar în ochii propriilor săi aliați, poporul a hotărît să încredințeze apărarea republicii aceluiași om care o salvase de la pieire, lui M. Furius Camillus, și ca atare l-a numit dictator. Acesta, la rîndul lui, și-a luat ajutor pe C. Servilius Ahala, numindu-l comandant al cavaleriei. S-au suspendat toate judecățile[16]. Tot tineretul a fost înrolat sub arme. Mai mult, și contingentele celor mai vîrstnici, care mai aveau ceva vlagă în ei, au alergat sub faldurile drapelului, depunînd jurămînt de credință și fiind încadrați la rîndu-le în noi centurii. În felul acesta s-a înjghebat o nouă oaste, care a fost organizată în trei armate: una care trebuia să lupte împotriva etruscilor din regiunea Veii, iar a doua, a hotărît tot dictatorul, să-și așeze tabăra chiar în fața Romei, sub comanda tribunului militar Aulus Manlius. Cea dintîi armată, cu ținta Etruria, a primit în fruntea ei pe Lucius Aemilius. A treia armată, comandată de Camillus însuși, a fost pornită în marș împotriva volscilor, pentru a lua cu asalt tabăra vrăjmașului așezată nu departe de Lanuvium (această localitate se numește azi Ad Maccium[17]).

Scanned with CamScanner

După ce volscii dezlănțuiseră plini de trufie acest război, fiind încredințați că aproape întreg tineretul Romei fusese nimicit de galli, la vestea că în frunteа armatei romane se află însuși Camillus s-a stîrnit o groază atît de mare în rîndurile lor, încît s-au și retras la adăpostul întăriturilor taberii, înconjurînd-o cu grămezi de copaci răsturnați, pentru ca romanii să nu se poată apropia pînă la șanțurile lor de apărare. Cînd Camillus a observat aceasta, alese momentul cînd din întîmplare tocmai bătea vîntul cu tărie înspre vrăjmași și porunci să se dea foc întregii lemnării din fața pozițiilor lor. În felul acesta, Camillus nu numai că și-a deschis drumul către inima pozițiilor dușmane, dar, din pricina flăcărilor care luaseră proporții întinzîndu-se asupra taberii volscilor, fumul insuportabil, pîrîitul crăcilor și arborilor verzi, precum și pojarul de iad i-au îngrozit pe dușmani așa de tare, încît pentru romani a fost cu mult mai mică truda și osteneala cînd au sărit peste parapetele taberii volscilor, decît cînd au trecut peste obstacolele mistuite de foc. Dușmanul a fost pus pe fugă și nimicit.

După luarea cu asalt a taberii dușmane, Camillus a dăruit toată prada ostașilor săi, aceasta fiind un dar cu atît mai neașteptat și mai prețuit, cu cît venea din partea unui comandant socotit foarte zgîrcit. Apoi i-a urmărit pe fugari, pustiind cu acest prilej tot ținutul volscilor.

Astfel, după șaptezeci de ani de războaie, Camillus i-a supus, în sfîrșit, aducîndu-i sub ascultare. După biruința repurtată asupra volscilor, el s-a îndreptat către aequi, care urziseră și ei, la rîndu-le, războiul. El le-a înfrînt și nimicit armata lor la Bolae[18]. Din prima ciocnire a cucerit nu numai tabăra, ci și însăși capitala lor.

III În timp ce situația se înfățișa cît se poate de prielnică pe frontul unde Camillus comanda operațiile militare, în celălalt sector, însă, starea lucrurilor stîrnise o uriașă spaimă. Aproape întreg poporul etrusc, înarmat, împresurase Sutrium[19], unul din orașele aliate cu Roma. Cînd solii acestui oraș s-au înfățișat în senatul roman cerînd să fie ajutați în această grea strîmtorare, senatul a hotărît ca dictatorul să dea neîntîrziat

Scanned with CamScanner

sprijin sutrinilor. Dar fiindcă asediaţii pierduseră orice nădejde de sprijin din partea Romei — numărul mic de locuitori ai oraşului fiind decimat şi din pricina sforţărilor supraomeneşti în veghi prea îndelungate, a rănilor fără număr şi a tot felul de necazuri care se abătuseră toate pe capul lor — pînă la urmă au hotărît să capituleze şi să predea oraşul în mîinile vrăjmaşului. Părăsindu-şi vetrele, sutrinii fură lăsaţi să plece numai cu hainele de pe ei, pornind fără ţintă într-un jalnic convoi.

Cam în aceeaşi vreme sosi din întîmplare şi Camillus cu armata romană. Cînd norodul îndoliat şi deznădăjduit i s-a aruncat la picioare, iar fruntaşii l-au lămurit că au recurs la această cale fiindcă s-au văzut căzuţi în cea mai cumplită restrişte şi cînd au izbucnit şi strigătele de jale ale femeilor şi copiilor care porniseră în băjenie pe drumul surghiunului, Camillus îi pofti pe sutrini să înceteze cu vaietele; lacrimile şi doliul le va duce el curînd şi etruscilor. Porunci ca de îndată soldaţii să-şi pună la adăpost toate poverile, iar sutrinii să rămînă pe loc, fiind apăraţi de o garnizoană romană. Camillus porni numaidecît în fruntea ostaşilor săi. Avînd la îndemînă în felul acesta o armată foarte iute cu care se putea uşor mişca, ajunse la Sutrium, unde găsi, aşa cum se întîmplă uneori, totul vraişte parcă anume pentru izbîndă: duşmanul în neorînduială, nici o strajă pe ziduri, porţile cetăţii larg deschise, iar biruitorii etrusci, cotrobăind prin casele oamenilor, cărau cît îi ţineau umerii bunurile răpite de la locuitori. În felul acesta, Sutrium şi-a schimbat în două rînduri învingătorii în cursul aceleiaşi zile.

Foştii biruitori etrusci fură decimaţi pretutindeni de noul duşman, care nu le mai dădea răgaz să se adune mai mulţi la un loc, să se aşeze în formaţie de luptă sau să ia măcar arma în mînă. Fiecare vrăjmaş etrusc, căutînd să se strecoare spre porţile cetăţii, doar de-o afla vreo ieşire spre cîmp deschis, găseşte totul închis şi zăvorît (fiindcă dictatorul poruncise să se facă aceasta din prima clipă). Şi atunci, neavînd încotro, unii pun mîna pe arme, iar ceilalţi, pe care atacul îi prinsese înarmaţi, strigă către ai lor să pornească şi ei la luptă. Actul acesta de deznădejde ar fi fost nesăbuit, dacă

Scanned with CamScanner

crainicii ce străbăteau în lung şi în lat oraşul n-ar fi vestit ca toţi vrăjmaşii să depună armele, pentru că Furius Camillus a poruncit ca numai cei găsiţi fără arme să fie cruţaţi. Cînd fiecărui etrusc i-a mijit o scînteie de nădejde că va mai putea trăi, din toate părţile s-au văzut aruncîndu-se armele; chiar şi aceia care fuseseră hotărîţi să-şi vîndă scump pielea s-au predat romanilor, fiindcă socoteau că această cale, deşi mai ruşinoasă, e mai sigură, încredinţaţi fiind că soarta a vrut ca ei să-şi salveze măcar viaţa.

Cei mai mulţi dintre prizonierii etrusci au fost băgaţi în diferite lagăre şi puşi sub pază. Chiar înainte de lăsatul amurgului, cetatea a fost înapoiată sutrinilor, fără să fi suferit nici un fel de stricăciune; Sutrium izbutise să scape de prăpădul războiului, fiindcă cetatea nu fusese cucerită în urma atacului, ci fusese predată prin capitulare în urma armistiţiului încheiat.

IV Camillus s-a întors în triumf la Roma, după ce a biruit în toate cele trei războaie. Înaintea carului său de triumf se înşiruiau într-un nesfîrşit convoi prizonierii etrusci. Prin scoaterea acestora în vînzare ca sclavi, din banii rezultaţi s-a strîns o sumă atît de mare, încît, după ce el a înapoiat matroanelor romane, costul podoabelor[20] de aur, din ce a rămas. a făcut trei potire mari de aur, avînd săpat pe ele numele lui Camillus, ca să le înlocuiască, după cum se ştie, pe acelea care, înainte de incendierea Romei de galli, fuseseră depuse în sanctuarul lui Jupiter[21], la picioarele statuii Junonii.

În cursul aceluiaşi an, din rîndurile locuitorilor din Veii, Capena şi Falerae au primit cetăţenia romană aceia care trecuseră de partea romanilor în timpul acestui război; noilor cetăţeni li s-au împărţit şi loturi de pămînt. Potrivit unui decret senatorial, au fost rechemaţi din Veii să vină la Roma aceia care, nevoind să rămînă în capitală să-şi construiască locuinţe noi, şi din lene, şi pentru că voiau să aibă totul de-a gata, ocupaseră casele veienţilor rămase goale. La început s-a făcut zarvă mare, deoarece aceşti cetăţeni nu voiau să se supună poruncii, dar cînd, după o zi, s-a hotărît ca acei care nu se vor întoarce la Roma să fie osîndiţi la moarte,

Scanned with CamScanner

această amenințare, care la început fusese primită cu murmure, pînă la urmă a avut rezultatul dorit, fiindcă de teamă și cei mai îndărătnici și mai neînduplecați s-au supus poruncilor.

Populația Romei creștea văzînd cu ochii; pretutindeni se ridicau noi clădiri și noi locuințe, fie, pe de o parte, cu ajutorul contribuțiilor date de stat, fie, pe de altă parte, datorită faptului că edilii supravegheau ridicarea acestor lucrări întocmai ca pe cele de interes obștesc; toți cetățenii se înhămaseră de bunăvoie la reconstruirea orașului. (De altfel, și nevoile îi împingeau să zorească în această privință). În mai puțin de un an, fu în picioare un nou oraș.

Către sfîrșitul anului[22] s-a ținut o adunare în vederea alegerilor de tribuni militari cu putere consulară, fiind aleși cu acest prilej: Titus Quinctius Cincinnatus, Quintus Servilius Fidenas, pentru a cincea oară, Lucius Iulius Iulus, Lucius Aquilius Corvus, Lucius Lucretius Tricipitinus și Servius Sulpicius Rufus. Aceștia au fost comandanții care au condus o armată în țara aequilor, însă nu în vederea războiului (fiindcă acquii se declaraseră învinși), ci mînați numai de ura de a le pustii teritoriul și a-i slei de puteri, pentru ca astfel să le piară pofta de a se mai răzvrăti vreodată împotriva Romei.

O altă armată a fost condusă în ținutul tarquiniilor. Acolo, prin forța brațului, au fost cucerite și distruse orașele etruscilor Cortuosa și Contenebra[23].

La Cortuosa nu s-a dat nici o luptă, căci romanii, atacînd orașul prin surprindere, l-au cucerit la cel dintîi strigăt și din primul atac. Fortăreața a fost dărîmată și prefăcută în cenușă.

Contenebra, în schimb, a înfruntat asediul cîteva zile. Truda și sforțările neîntrerupte zi și noapte au silit pe asediați să capituleze. Deoarece armata romană fusese împărțită în șase corpuri, fiecare avînd însărcinarea să lupte pe rînd cîte șase ore, împresurații împuținați din ce în ce mai mult și obosiți din cale afară de aceste atacuri dezlănțuite de romani într-un ritm neobișnuit de repede și mereu cu forțe noi, în cele din urmă s-au dat învinși; în felul acesta li s-a dat prilej romanilor să pătrundă în oraș. Tribunii militari găsiseră cu cale ca toată prada de război să devină proprietatea statului, însă ordinul

Scanned with CamScanner

lor n-a ajuns să fie înfăptuit. În timp ce ei chibzuiau ce să facă, întîrziind să ia o hotărîre, oraşul fusese deja prădat de ostaşi şi ar fi însemnat să stîrnească ura soldaţilor, dacă s-ar fi încumetat să le smulgă prada din braţe cu de-a sila.

Roma a crescut şi mai mult în cursul aceluiaşi an, nu numai în ce priveşte construirea de noi case particulare, ci şi de aşezăminte publice. Atunci s-a pus temelia, din piatră cubică, a Capitoliului[24], lucrare care face parte din minunile Romei şi care poate fi văzută şi admirată şi astăzi.

V În vremea asta, cînd toţi cetăţenii se îndeletniceau cu opera de reconstruire a oraşului, tribunii plebei se străduiau la rîndu-le, în adunările poporului, să-şi atragă mulţimea cu proiectele lor de legi în legătură cu reforma agrară. Ei le fluturau plebeilor nădejdea de a-i împroprietări în regiunea pomptină, a cărei stăpînire, în urma nimicirii puterii volscilor de către Camillus, nu mai era de nimeni contestată. Tribunii plebei aduceau învinuiri patricienilor, spunînd: „Acest ţinut pătimeşte neajunsuri cu mult mai mari din partea acestora decît din partea volscilor. Pe cînd volscii porneau prădăciunile şi jafurile pe acest teritoriu numai atunci cînd aveau la îndemînă forţe şi arme, în schimb, patricienii romani urmăresc să pună ghearele pe tot acest pămînt al statului. Dacă acest ţinut nu li se va împărţi plebeilor înainte ca patricienii să pună stăpînire pe toate terenurile agricole, atunci pentru plebei nu va mai rămîne nici o palmă de pămînt."

Totuşi tribunii plebei n-au izbutit să stîrnească prea mare interes pentru această chestiune, deoarece la adunări venea prea puţină lume, toţi cetăţenii avînd grija să-şi ridice casele; în acelaşi timp ei fuseseră şi secătuiţi, din pricina cheltuielilor neprevăzute şi prea mari, şi nu mai erau atraşi de împărţirea pămîntului, deoarece nici nu aveau la îndemînă mijloace ca să-l lucreze. De aceea, iarăşi s-a recurs la interregnum[25], ca să se afle vrerea ursitei prin cercetarea din nou a auspiciilor, fiindcă toată lumea era înclinată să creadă în superstiţii, şi mai ales că unii din fruntaşi erau stăpîniţi de misticism, în urma proaspătului dezastru. Interregii au fost numiţi în ordinea următoare: Marcus Manlius Capitolinus, Servius Sulpicius Camerinus, Lucius

Scanned with CamScanner

Valerius Potitus. Acesta din urmă a prezidat şi adunarea poporului, în vederea alegerii tribunilor militari cu putere consulară. Au fost aleşi Lucius Papirius, Caius Cornelius, Caius Sergius, Lucius Aemilius, a doua oară, Lucius Menenius şi L. Valerius Publicola, a treia oară. Îndată după expirarea interregnului, au intrat şi aceştia în funcţiile lor.

În acest an s-a sfinţit cu mare pompă de către duumvirul T. Quinctius, însărcinat anume în acest scop, templul lui Marte[26] făgăduit de Camillus. S-au mai adăugat şi alte triburi, alcătuite din noi cetăţeni romani, şi anume Stellatina[27], Sabatina[28], Fromentina[29], Arniensis[30]. Astfel, Roma a ajuns să aibă împreună cu acestea un număr de 25 de triburi.

VI Cînd tribunul plebei Lucius Sicinius a rostit un discurs în faţa poporului, adunat în mai mare număr, în legătură cu împroprietărirea în ţinutul pomptin, de astădată plebea a arătat mai mult interes ca în trecut şi mai multă rîvnă de a fi împroprietărită. Totodată se pomenea în senat şi de un război cu latinii şi hernicii; dar fiindcă etruscii ridicaseră armele din nou şi fiindcă toată lumea era îngrijorată, în primul rînd de primejdia acestui război de proporţii mai mari, s-a amînat pe altă dată rezolvarea problemei împroprietăririi.

Conducerea operaţiilor militare i-a revenit tot lui Camillus, care îndeplinea funcţia de tribun cu putere consulară[31]. Au primit aceeaşi însărcinare încă cinci persoane, în aceeaşi funcţie, şi anume: Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Servilius Fidenas a şasea oară, L. Quinctius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus şi P. Valerius.

Chiar de la începutul anului a fost înlăturată primejdia şi grija războiului cu etruscii; în schimb însă, un convoi de refugiaţi din ţinutul pomptin, care a apărut pe neaşteptate în faţa cetăţii, a adus ştirea că anţiaţii au ridicat armele şi că populaţiile de neam latin şi-au trimis pe sub ascuns tot tineretul ca să ia parte la acest război; ei au mai spus că treaba asta nu se făcea oficial de cîrmuitorii lor, însă nimeni nu-i oprea pe cetăţeni să se înroleze ca voluntari în orice armată poftesc. Iată că lumea se săturase de bine şi jinduia din nou după războaie. De aceea senatul a mulţumit zeilor că tocmai M. Furius

Scanned with CamScanner

Camillus se găseşte acum în fruntea republicii, pentru că, dacă el ar fi fost un simplu particular, din nou ar fi fost nevoie să se recurgă la dictatura lui. Înşişi tovarăşii săi de dregătorie erau de părere că conducerea operaţiilor militare trebuie încredinţată unei singure persoane atunci cînd patria e ameninţată de primejdia unui nou război; de aceea, ei au de gînd ca să se supună fără şovăire ordinelor lui Camillus, fără să se simtă cîtuşi de puţin înjosiţi de acest fapt; cu toată înalta lor funcţie de răspundere, ei îşi vor apleca fruntea în faţa autorităţii şi prestigiului lui Camillus.

Tribunii militari sînt felicitaţi de senat pentru asemenea hotărîre şi însuşi Camillus, adînc mişcat, le mulţumeşte călduros. El a declarat că „îşi ia pe umerii săi greaua povară a soartei poporului roman care l-a numit pe el dictator de patru ori, socotind totodată că această numire este o mare cinste arătată de senat, prin recurgerea la persoana sa; el dă cea mai înaltă preţuire supunerii de bunăvoie colegilor săi de funcţie, care sînt nişte oameni vrednici de toată lauda. De aceea, dacă va putea să-şi îndoiască vlaga, truda şi veghea, se va strădui cu toată fiinţa sa să se întreacă pe sine însuşi, ca să fie pînă la capăt la înălţimea încrederii acordate lui de întreg poporul. În ce priveşte războiul cu anţiaţii, vestea asta e mai mult o ameninţare decît o primejdie, de care va ţine totuşi seama, fără ca să se teamă. Pentru că cetatea romană e înconjurată cu un val de ură şi de pizmă din partea noroadelor vecine, republica are nevoie de o armată mai mare, mai bună şi de mai mulţi comandanţi:

«Tu, Publius Valerius, spuse el, am hotărît să faci parte din comandamentul suprem; mă vei ajuta la conducerea operaţiilor militare împotriva anţiaţilor. Tu, Servilius, trebuie să alcătuieşti o a doua armată, ca s-o ai gata pentru orice nevoie, şi să-ţi aşezi tabăra chiar între zidurile Romei, înjghebîndu-i apărarea; să fii cu ochii în patru către orice direcţie de unde poate veni primejdia, fie dinspre etrusci, ca acum de curînd, fie că s-ar simţi vreo mişcare dinspre latini şi hernici. Sînt pe deplin încredinţat că îţi vei face datoria la fel ca tatăl şi ca bunicul tău şi vei fi mai departe la înălţimea vredniciei tale, de vreme ce ai fost ales de şase ori tribun militar. O a treia armată va fi

Scanned with CamScanner

organizată de L. Quinctius şi va fi alcătuită din contingentele mai vechi, precum şi din cei scutiţi în trecut de mobilizare; această armată va avea însărcinarea de a apăra zidurile cetăţii.

Tu, L. Horatius, vei avea însărcinarea de a înzestra armata cu armamentul trebuincios, de a organiza aprovizionarea armatei cu hrană şi cu toate cele necesare în vederea războiului. Pe tine, Servius Cornelius, te numim căpetenia înaltului sfat al republicii, pentru supravegherea cultului religios, a adunării poporului în vederea alegerilor, pentru respectarea legilor şi controlul întregii administraţii a cetăţii »".

Deoarece toţi s-au declarat gata să-şi facă datoria în slujba republicii şi pentru binele ei, Valerius, care fusese numit membru în comandamentul suprem, a adăugat că „pentru el, Camillus va fi ca un dictator, iar pe sine se va socoti comandantul cavaleriei; dînsul e încredinţat că, în măsura în care se va înfăptui o desăvîrşită unitate de vederi în privinţa conducerii unice a acestui război, la fel se poate nădăjdui că se va izbîndi".

Senatorii, fremătînd de bucurie, au declarat răspicat că atît în privinţa războiului, a păcii, cît şi în a intereselor supreme ale republicii, republica nu va avea nevoie niciodată de un dictator, dacă-i vor sta la îndemînă asemenea oameni uniţi şi strînşi înmănuncheaţi, şi la fel de bine înzestraţi ca să şi ordone, să şi asculte de porunci, socotind binele şi interesele întregului popor mai presus de fiinţele lor, iar nu căutînd foloase numai pentru sine şi în dauna obştii.

VII După ce toate judecăţile au fost suspendate şi înrolarea sub drapel a contingentelor de oştiri îndeplinită, Camillus împreună cu Valerius au pornit cu armata în marş spre Satricum[32]. Acolo, anţiaţii strînseseră o puternică armată alcătuită nu numai din floarea tineretului volscilor, dar şi din nemaipomenite forţe adunate de la toate populaţiile latine şi hernice, care se bucuraseră de o pace îndelungată şi aveau forţele intacte. Ştirea că vechiului duşman i s-a alăturat un altul nou a vîrît spaima în sufletele ostaşilor romani. Centurionii i-au adus la cunoştinţă lui Camillus, care îşi inspecta armata aşezată în formaţie de atac, că „soldaţii romani sînt plini de îngrijorare, că ordinul de a fi gata de luptă l-au primit şovăitori şi că

INSTITUTUL PEDAGOGIC BIBLIOTECA CENTRALĂ

Scanned with CamScanner

au ieşit din tabără nemulţumiţi, scîrbiţi şi greoi, de parcă ar fi tîrît greutăţi de plumb de picioare; mai spuneau că s-au auzit chiar murmure, că de astă dată ostaşii romani au de înfruntat singuri o sută de duşmani deodată. Cum o să fie în stare biata armată romană, abia înarmată şi atît de prost înzestrată, să înfrunte un puhoi atît de mare?" Atunci Camillus sări numaidecît pe cal şi, străbătînd şirurile de călăreţi, s-a oprit în faţa drapelelor, rostind următoarele cuvinte:

„Ce înseamnă chipurile astea de înmormîntare, ostaşi? Ce înseamnă şovăiala asta neobişnuită pînă acum la voi? Pe cine nu-l cunoaşteţi: pe duşman? Pe mine? Sau pe voi? Oare e altul vrăjmaşul vostru? Sau e acelaşi pe care l-aţi biruit mereu şi asupra căruia aţi dovedit vrednicia voastră în atîtea rînduri, cîştigînd nepieritoare slavă? Nu sînteţi voi aceia care aţi cîştigat trei triumfuri sub conducerea mea împotriva aceloraşi volsci, aceloraşi aequi şi aceloraşi etrusci? (Ca să nu amintesc şi cucerirea cetăţii Veii, şi nimicirea cetăţii Falerii şi înfrîngerea armatelor gallice pătrunse între zidurile Romei însăşi). Nu mă mai recunoaşteţi pe mine drept comandantul vostru fiindcă nu am dat semnalul de atac în calitate de dictator, ci de tribun militar? Nici nu-mi trece prin minte să-mi doresc o comandă mai mare ca asta, şi nici nu se cuvine să vedeţi altceva în mine decît ceea ce sînt. Nu dictatura a fost aceea care mi-a dat mie tăria bărbăţiei, după cum nici surghiunirea mea n-a izbutit să mă clintească cu un deget din atitudinea mea! Prin urmare toţi sîntem aceiaşi din trecut! Aşa cum ne-am pus toţi umărul în acest război, aşa cum ne-am pus şi în cel dinaintea lui, culegîndu-i roadele în pîrgă, la fel se cuvine să nădăjduim că şi sfîrşitul acestuia va fi la fel. Cînd vă veţi încleşta cu duşmanul pe cîmpul de luptă, fiecare din voi va face ce ştie, ce a învăţat şi ce a obişnuit să facă: voi veţi birui, duşmanii vor fugi".

VIII Camillus, după ce a dat semnalul de atac, sărind de pe cal şi smulgîndu-i stegarului cel mai apropiat drapelul din mînă, s-a năpustit cu el asupra vrăjmaşului: „Haideţi, ostaşi, înainte, după drapel!" strigă el tare. Cînd romanii l-au văzut pe Camillus, care, în pofida bătrîneţii sale, a pornit atît de aprig la atac împotriva duşmanului, dau cu toţii iureş, scoţînd

Scanned with CamScanner

strigăte de război. Fiecare răcnea pentru sine: „După comandant, înainte!“ Se povesteşte că drapelul roman a fost aruncat din ordinul lui Camillus chiar în mijlocul liniei de atac a vrăjmaşului şi că în felul acesta antesignanii s-au înflăcărat, avîntîndu-se ca să şi-l ia înapoi. Acolo, din cea dintîi clipă, anţiaţii au fost daţi peste cap, încît s-a stîrnit spaima nu numai în prima linie a frontului duşman, ci şi în rîndurile rezervelor. Avîntul ostaşilor romani, însufleţiţi de prezenţa comandantului în mijlocul lor, dar mai ales de felul năpraznic cum lupta Camillus, îi îngrozea mai mult ca orice pe volsci. Unde se ivea Camillus, biruinţa asupra duşmanului era sigură. Sprijinul lui rodnic şi neprecupeţit a fost învederat îndeosebi la aripa stîngă a armatei romane, care era cît pe-aci să fie bătută de inamic. Camillus, avînd în mînă pavăza de pedestraş roman, porni într-acolo în galop cu calul său, izbutind să restabilească lupta numai înfăţişîndu-se, mai ales cînd le-a spus ostaşilor că la cealaltă aripă volscii au fost învinşi. În felul acesta, sorţii izbîndei au trecut de partea romanilor. Mulţimea vrăjmaşilor fugea de-a valma, împiedicîndu-se unii pe alţii, astfel încît, pînă la urmă, romanii au obosit de atîta măcel cît au făcut în rîndurile volscilor. Numai o ploaie torenţială însoţită de furtună a pus capăt mai degrabă victoriei sigure, dar nu şi bătăliei.

S-a dat apoi semnalul de retragere; în cursul nopţii următoare însă, în timp ce romanii se odihneau, s-a sfîrşit şi cu acest război. Latinii şi hernicii, lăsîndu-i singuri pe volsci, au plecat spre vetrele lor, încredinţaţi, în sfîrşit, că ce-au căutat au găsit, fiindcă cine sapă groapa altuia cade şi el în ea[88].

Cînd volscii s-au văzut părăsiţi tocmai de aceia în care se încrezuseră şi din pricina cărora dezlănţuiseră acest război, şi-au părăsit tabăra, căutîndu-şi refugiul la adăpostul zidurilor cetăţii Satricum. Camillus a început numaidecît împresurarea acestei fortăreţe, făcînd parapete, o şosea şi tot felul de lucrări. Văzînd că duşmanul nu caută să-i zădărnicească de fel lucrările de împresurare şi nu încearcă să spargă încercuirea, încredinţat că volscii nu mai au nici un fel de curaj, şi pentru că nădejdea unei asemenea biruinţe nu era destul de îndepărtată, încît să fie nevoit să aştepte prea mult pînă să izbîndească pe

Scanned with CamScanner

calea împresurării, Camillus şi-a îmbărbătat soldaţii, spunîndu-le că biruinţa le stă în mînă şi că lupta de aici nu va dăinui cît împresurarea cetăţii Veii. De aceea el a dezlănţuit fulgerător asaltul asupra cetăţii Satricum, pe care a cucerit-o cu ajutorul scărilor. Volscii au aruncat cu toţii armele şi s-au predat.

IX Mai rămăsese un cui care îl împungea în inimă pe Camillus: cetatea Antium. Capitala volscilor era capul tuturor răutăţilor. De aici pornise ultimul război. Numai că o cetate atît de puternică nu putea fi cucerită decît după mari pregătiri, cu tot soiul de arme şi cu tot felul de maşini de război. Lăsîndu-şi pe tovarăşul său Valerius cu armata, Camillus a plecat la Roma pentru a convinge senatul să încuviinţeze nimicirea cetăţii Antium. În timp ce el dezbătea în senat această chestiune (eu cred că numai zeii au hotărît să mai prelungească viaţa cetăţii Antium), se înfăţişează la Roma soli din partea cetăţilor Nepete[34] şi Sutrium, ca să ceară ajutor împotriva etruscilor, atrăgînd atenţia romanilor să se grăbească pînă nu va fi prea tîrziu. Ursita a vrut ca Furius Camillus să nu-şi arate vrednicia la Antium. Fiindcă cele două cetăţi de la intrarea către Etruria erau ca nişte porţi şi nişte stavile în calea etruscilor, aceştia fură nevoiţi să le ocupe, ca să dea de lucru romanilor să le recucerească şi să le apere apoi, în timp ce ei urzeau alte planuri de război.

Ca atare, senatul roman a hotărît să convingă pe Camillus să ia asupră-şi desfăşurarea războiului cu etruscii, lăsînd la o parte campania cu anţiaţii. I se pun la îndemînă lui Camillus legiunile din Roma care avuseseră în fruntea lor pe Quinctius. Camillus nu s-a codit în faţa noii însărcinări, cu toate că la Antium îşi lăsase o armată călită în lupte şi o conducere cu care se deprinsese. A cerut în schimb un singur lucru: să-l aibă pe Valerius părtaş la conducerea noii campanii. Quinctius şi Horatius au fost trimişi ca să-i înlocuiască pe aceştia în conducerea operaţiilor din ţara volscilor. Camillus şi Valerius au găsit o parte din cetatea Sutrium ocupată de etrusci. Ce mai rămăsese necucerit din Sutrium avea tăiată orice legătură spre în afară, din care pricină locuitorii din Sutrium rezistau anevoie atacului duşman. În urma sosirii ajutorului din partea romanilor, cînd

Scanned with CamScanner

s-a auzit că o dată cu trupele romane a venit şi Camillus — numele lui Camillus căpătase atîta faimă nu numai în faţa aliaţilor, ci şi în a duşmanilor — s-a întors cu desăvîrşire roata norocului pentru că, nu numai că s-a pus capăt situaţiei grele din acel moment, dar s-a dat şi destul răgaz ca să se vină în ajutor asediaţilor.

De aceea, împărţind efectivele armatei în două, Camillus dă ordin colegului său ca după operaţia de încercuire să atace zidurile acelei părţi ocupate de vrăjmaş, nu numai în nădejdea de a putea cuceri cetatea prin asalt cu ajutorul scărilor, ci, mai ales, pentru ca, abătînd atenţia vrăjmaşului de acolo, să-i uşureze pe împresuraţi, atît de istoviţi de sforţări şi luptă, iar el să aibă răgaz să pătrundă în cetate fără luptă. Cum această încercuire a fost făcută în acelaşi timp din două părţi, în etrusci a intrat groaza din două pricini: întîi şi-au dat seama că zidurile cetăţii sînt atacate cu toată puterea, şi în al doilea rînd, ştiau că vrăjmaşul se găseşte şi între ziduri. De aceea s-au năpustit buluc ca să iasă afară din cetate pe singura poartă, care, întîmplător, nu era asaltată de romani, pornind învălmăşiţi într-un convoi neîntrerupt. Mare prăpăd au făcut romanii şi în rîndurile fugarilor, şi în al celor ce se împrăştiaseră peste cîmpuri, precum şi în oraş. Cei mai mulţi volsci au fost hăcuiţi de trupele lui Camillus înăuntrul cetăţii Sutrium. Unităţile lui Valerius, mai uşoare, au avut de lucru cu urmărirea duşmanului. Numai lăsarea nopţii, care le-a luat romanilor putinţa de a vedea cîmpul de luptă, a pus capăt măcelului.

X După ce cetatea Sutrium a fost reluată din mîna duşmanului şi redată aliaţilor, armata romană a pornit în marş spre Nepete, care se predase de bună voie etruscilor şi în care se instalaseră acum bine noii stăpîni. Ieşea limpede în vileag că truda romanilor pentru recucerirea acestei cetăţi va fi mult mai mare, nu numai pentru că se afla în întregime în mîinile duşmanului, ci, mai ales, pentru că trecerea oraşului de partea etruscilor se făcuse în urma trădării cu bună ştiinţă a unei părţi dintre locuitori. Totuşi, Camillus a găsit cu cale să trimită o sumă de oameni de încredere de ai săi la fruntaşii din Nepete, ca să se rupă de etrusci şi să dovedească că sînt vrednici de

Scanned with CamScanner

încredere, de vreme ce au cerut ajutor de la romani. Cînd s-a adus lui Camillus răspunsul din partea acestora „că ei nu au nici o putere, fiindcă etruscii stăpînesc şi zidurile şi tot ei păzesc şi porţile", romanii mai întîi au vîrît groaza în locuitori prin prădarea şi pustiirea ogoarelor lor; în al doilea rînd, fiindcă în ochii acestor locuitori era mai sfîntă trecerea de partea duşmanilor şi predarea în mîinile lor decît păstrarea credinţei faţă de aliaţi, ostaşii armatei romane au strîns de pe ogoare mari grămezi de crengi pentru fascine, s-au apropiat apoi de ziduri şi, după ce au astupat şanţurile, au alăturat scările de ziduri; după primul strigăt şi la cel dintîi iureş au şi cucerit cetatea.

Nepesinii au primit poruncă de la Camillus să depună armele. S-a dat ordin ostaşilor romani să cruţe numai pe cei fără arme asupra lor. În schimb, etruscii au fost deopotrivă nimiciţi, şi cei înarmaţi, şi cei dezarmaţi. Locuitorilor care puseseră la cale predarea cetăţii Nepete etruscilor li s-a tăiat capul cu securea; gloata nevinovată şi-a primit înapoi ceea ce i se răpise de etrusci, după care trupele romane au părăsit fortăreaţa, lăsînd acolo numai o garnizoană.

În felul acesta cele două cetăţi aliate au fost recucerite din mîna vrăjmaşului. Tribunii militari au readus la Roma armata biruitoare, care dobîndise o slavă atît de mare.

În cursul aceluiaşi an, Roma a cerut despăgubiri latinilor şi hernicilor; cele două populaţii au fost întrebate de conducerea romană: pentru ce nu au pus în cursul acestor ani la dispoziţia romanilor contingentele de trupe potrivit îndatoririlor prevăzute în tratatul de alianţă? Aceste două neamuri, venite în mare număr la adunare, au răspuns romanilor „că nu se poate pune pe seama întregului norod această vină, pentru că numai unii din rîndurile tineretului latinilor şi hernicilor s-au angajat ca voluntari şi au luptat sub steagurile volscilor, în urma sfatului conducerii. Au mai spus apoi că toţi aceşti tineri şi-au primit osînda cuvenită pentru ticăloşia lor, pentru că nu s-a mai întors acasă nici unul din ei. Pricina pentru care nu au mai dat unităţi de ostaşi Romei a fost şi faptul că au fost mereu amenînţaţi de volsci, care s-au înfipt în coastele lor ca o pacoste abătută asupră-le, pe deasupra atîtor războaie venite unul după

Scanned with CamScanner

altul. Încunoştinţarea romanilor asupra situaţiei în felul acesta a învederat însă limpede că latinii şi hernicii caută să cîştige timp şi că altul e dedesubtul.

XI În anul[35] următor — sub A. Manlius, P. Cornelius, fraţii T. şi L. Quinctius Capitolinus şi L. Papirius Cursor, ales pentru a doua oară, C. Sergius, tot pentru a doua oară, care au fost aleşi în funcţia de tribuni cu putere consulară — a izbucnit un greu război dincolo de hotare, iar în ţară, o răzmeriţă şi mai crîncenă.

Războiul l-au pornit tot volscii, cărora li s-au alăturat, în urma trădării şi ruperii legăturilor cu romanii, şi latinii şi hernicii.

Răzmeriţa a pornit-o un om de la care nu se aştepta nimeni: M. Manlius Capitolinus, care făcea parte din rîndurile patricienilor şi se bucura de o mare faimă. Manlius Capitolinus, o fire prea mîndră, îi dispreţuia pe ceilalţi fruntaşi ai aristocraţiei. Îl pizmuia îndeosebi pe unul din ei, pe M. Furius Camillus, pentru că acesta avusese parte de atîtea onoruri şi fusese lăudat de toţi pentru marile sale însuşiri. Greu de tot răbda Manlius cînd auzea mereu: „Camillus în sus, Camillus în jos, şi la cîrma ţării şi în fruntea armatelor. Camillus şi-a ridicat capul peste toţi ceilalţi conducători ai Romei atît de mult, încît îi priveşte pe colegii săi ca pe nişte slugi, deşi au fost aleşi de popor sub aceleaşi auspicii ca şi el. La urma urmei, dacă cineva stă să judece drept, Camillus n-ar fi putut recuceri şi elibera patria împresurată de galli, dacă el, Manlius — prin faptele sale de arme — n-ar fi salvat mai înainte fortăreaţa şi Capitoliul. Camillus i-a atacat pe galli şi a profitat de acel moment cînd vrăjmaşii erau pe punctul să pună mîna pe aur şi cînd le scăzuse curajul o dată cu retezarea speranţelor de pace, pe cînd el, Manlius, i-a alungat pe galli înainte, atunci cînd erau cît pe-aci să ocupe fortăreaţa. Din slava lui Camillus trebuie să se împărtăşească oricare din ostaşii care au biruit o dată cu el. Cu toate acestea, Camillus nu îngăduie nici unuia din muritori să-i fie părtaş la biruinţa pe care o socoteşte numai isprava sa".

Scanned with CamScanner

Plin de trufie şi nutrind în suflet asemenea gînduri, Manlius şi-a ieşit din matcă; în afară de acest cusur, fiind şi o fire bătăioasă şi pătimaşă, cînd a văzut că vorbele sale nu-şi găsesc răsunetul cuvenit în sufletele patricienilor şi că nu i se recunosc meritele, îşi căută reazem în altă parte. Manlius e cel dintîi senator care a izbutit să cîştige foarte mare popularitate în rîndurile poporului, întîlnindu-se şi sfătuindu-se mereu numai cu tribunii plebei. El, aducînd învinuiri patricienilor, şi atrăgînd astfel de partea sa plebea, urmărea să dobîndească faimă în ochii poporului printr-o mare trecere, iar nu prin înţelepciunea sa. Nemulţumit de tot felul de legi agrare propuse de tribunii plebei — care întotdeauna ar fi prilejuit învrăjbiri şi răscoale — Manlius a căutat să atragă de partea sa încrederea cetăţenilor.

„Datoriile[36] de bani ale plebeilor, spunea Manlius, sînt ca nişte ghimpi ascuţiţi, înfipţi atît de bine în viaţa şi trupul poporului, încît acesta e ameninţat să cadă în ruină şi în dezonoare; bietul cetăţean e pus în cătuşe şi lanţuri pentru neplata la timp a datoriilor şi i se răpeşte şi libertatea".

Numeroşi cetăţeni erau grozav de apăsaţi de greutatea datoriilor, făcute mai ales cu prilejul construirii de locuinţe, şi care deveniseră foarte împovărătoare chiar şi pentru cei mai avuţi. La acestea se mai adăuga şi războiul cu volscii, care avea să fie, în urma trădării latinilor şi hernicilor, o sarcină mai grea, fiind un motiv, pe deasupra, ca patricienii să dobîndească o putere şi mai mare. Însă mai degrabă noile planuri ale lui Manlius au fost acelea care au împins pe patricieni să recurgă la numirea unui dictator. Noul numit în această înaltă dregătorie a fost A. Cornelius Cossus, care şi-a luat ca tovarăş pe T. Quinctius Capitolinus, desemnat în postul de comandant al cavaleriei.

XII Deşi A. Cornelius Cossus a observat că bătălia care ameninţa să izbucnească în ţară se anunţa mai grea ca aceea dinafara fruntariilor, totuşi era încredinţat că e nevoie să se lucreze cu cea mai mare repeziciune în acest război şi totodată că, în urma biruinţei şi triumfului cîştigat de el ca dictator, îi vor creşte puterile şi sorţii de izbîndă şi în cetate; de aceea Cossus, după ce a mobilizat armata, porni cu ea

Scanned with CamScanner

în marş spre ţinutul pomptin, unde auzise că se găseşte oastea volscilor. Nu mă îndoiesc că şi cititorii cînd află scris mereu prin cărţi de atîtea şi atîtea războaie cu volscii şi care nu se mai sfîrşesc odată — trecînd peste supărarea lor că sînt sătui pînă în gît de repetarea lor continuă — se vor mira ca şi mine, după ce am cercetat în privinţa acestor evenimente, izvoarele şi cronicile scrise de istoricii mai noi, şi-şi vor pune întrebarea: de unde au putut scoate volscii şi aequii, învinşi de atîtea ori în toate războaiele, atîta ostăşime ca să lupte pentru ei? Subliniez că istoricii mai vechi trec sub tăcere această întrebare. Eu sînt convins că fiecare e liber să-şi dea o părere, de aceea pot fi şi eu întrebat la rîndul meu: care mi-e punctul de vedere? Răspunsul meu acesta e: probabil că în răstimpul dintre războaie, aşa cum se întîmplă şi acum cu mobilizările armatelor romane, întotdeauna au fost înrolate sub drapel în atîtea rînduri numai contingentele de tineri, cînd împlineau vîrsta recrutării; sau că, deşi aproape numai aceeaşi populaţie a declarat război romanilor, totuşi nu s-a strîns sub drapel oştire alcătuită numai din rîndurile ei; sau că volscii dispuneau de o populaţie extrem de numeroasă care convieţuia pe acele meleaguri unde astăzi, în locul acestui puhoi nesfîrşit de oameni, aproape că n-au rămas locuitori nici de sămînţă pentru noile recrutări. Astăzi numai sclavii romani mai dau viaţă acestor pustietăţi, unde cîndva a fost ţara volscilor.

E sigur că armata volscilor era uriaşă (toţi analiştii sînt de acord asupra acestui fapt), cu toate că forţele acestui norod fuseseră nimicite de curînd de către romani, sub conducerea şi sub auspiciile lui Camillus. S-au mai adăugat armatei volsce şi cete de latini şi hernici, precum şi pîlcuri de locuitori din Circeii[37], şi chiar colonişti romani din Velitrae.

După ce dictatorul şi-a întocmit tabăra în acea zi, în cea următoare s-a dus să cerceteze zborul păsărilor[38]; după ce a adus cuvenitele jertfe, s-a rugat zeilor pentru pacea Romei. Apoi, voios, a ţinut o cuvîntare ostaşilor. În revărsatul zorilor, aceştia, avînd armele la ei, erau gata de a primi semnalul de atac, după cum hotărîse el. „A noastră e izbînda, ostaşi

Scanned with CamScanner

— zise el — dacă zeii şi prorocii lor văd bine viitorul! De aceea se cuvine fără doar şi poate să fiţi toţi însufleţiţi de nădejdea biruinţei, ca să ne încleştăm în luptă cu o armată mult mai prejos decît a noastră; aşezîndu-vă lăncile în faţă, la picioarele voastre, să scoateţi numaidecît din teacă săbiile. N-aş dori ca voi să fiţi cei dintîi care să porniţi atacul ci, cu picioarele bine înfipte în pămînt, voi să fiţi aceia care să înfruntaţi atacul vrăjmaşului. După ce volscii vor arunca de-a surda lăncile lor şi se vor năpusti asupra voastră răsfiraţi, voi, rămînînd neclintiţi pe loc, faceţi să fulgere spadele voastre, avînd fiecare din voi săpată în inimă convingerea că zeii ne ajută numai pe noi, romanii. Da, zeii ne-au trimis semnele prevestitoare de bine în această bătălie. Tu, T. Quinctius, cînd va începe lupta, să stai cu atenţia încordată şi să nu faci nici o mişcare cu cavaleria ta! Cînd vei vedea pe toţi luptătorii încleştaţi piept la piept, atunci porneşte în iureş cu cavaleria ta, vîrînd groaza în pedestrimea duşmană cuprinsă mai dinainte de spaimă şi atacînd-o, împrăştie formaţiile duşmane"!

Şi cavaleria şi pedestrimea romană luptară aşa după cum primiseră fiecare îndrumări. Nici comandantul n-a spulberat nădejdile puse în el de legiunile romane, dar nici norocul nu l-a părăsit pe comandant.

XIII Puhoiul nesfîrşit al duşmanului, grozav de încrezut în numărul lui şi măsurînd cu ochii toată întinderea celor două fronturi, a dat buzna orbeşte la luptă; duşmanul însă, cum a pornit, tot aşa de orbeşte a dat bir cu fugiţii. Volscii n-au fost în stare să înfrunte nici strigătele cumplite, nici să treacă prin grindina de lănci, nici să se împotrivească năvalnicului contraatac, în lupta cu sabia, dat cu atîta furie, om contra om, şi nici ochilor romanilor din care ţîşneau fulgere. Prima linie a vrăjmaşului a fost dată peste cap, panica cuprinzîndu-i şi rezervele. La rîndul ei, şi cavaleria romană şi-a dat obolul său preţios, vîrînd spaima în volsci. Linia duşmană a fost străpunsă în mai multe locuri. Tot frontul a fost zdruncinat, duşmanul începînd să se clatine ca un joc de valuri. Cînd volscii au băgat de seamă că primele lor rînduri au fost sece-

Scanned with CamScanner

rate şi că în curînd toţi vor avea aceeaşi soartă, au rupt-o la fugă. Romanii, după ei: pedestrimea romană nu-i slăbeşte din încleştare. Cîtă vreme volscii umblau în rînduri dese cu arma în mînă, urmărirea lor de pedestrimea romană se făcea cu trudă; cînd însă s-a văzut că duşmanii au aruncat cît colo armele şi s-au împrăştiat într-o fugă nebună peste ogoare, au fost trimise escadroanele de cavalerie romană cu ordinul să nu mai piardă vremea cu urmărirea fiecărui vrăjmaş în parte, ci să zădărnicească orice putinţă de scăpare a grosului forţelor duşmane. Cavaleriei romane îi e îndeajuns ca să împiedice fuga duşmanului prin aruncarea lăncilor, prin panica stîrnită şi prin galoparea în sus şi-n jos printre rîndurile lui, pentru ca pedestrimea romană să se poată lua pe urmele lui şi să îi poată veni de hac. Numai lăsarea nopţii a pus capăt fugăririi duşmanului.

Tabăra volscilor a fost şi ea distrusă şi prădată în cursul aceleiaşi zile. Toate capturile au fost împărţite soldaţilor, în afară de prinşi. Cei mai numeroşi prizonieri făceau parte din rîndurile latinilor şi hernicilor. Aceştia nu fuseseră recrutaţi numai din rîndurile plebeilor, ca să se poată conchide că s-au înrolat în armata volscilor ca mercenari, ci s-au găsit printre ei şi unii dintre fruntaşii tineretului. Aceasta era o neîndoielnică dovadă că vrăjmaşii romanilor, volscii, au fost ajutaţi pe faţă de conducerea hernicilor şi latinilor. S-a dat şi de unii din ţinutul Circeii şi de nişte colonişti din Velitrae. Toţi au fost trimişi la Roma. Cînd fruntaşii senatului i-au întrebat pentru ce au luptat în rîndurile volscilor, fiecare a mărturisit, fără înconjur, ceea ce declarase şi în faţa dictatorului, că noroadele lor au trădat pe romani.

XIV Dictatorul şi-a ţinut mai departe armata în tabără statornică, nefiind de loc convins că senatul va ordona încetarea războiului cu aceste două popoare; cu toate acestea greutăţile tot mai mari care se iveau necontenit l-au silit să vină la Roma. Aici, agitaţiile luaseră proporţii tot mai mari, datorită aţîţătorului lor, M. Manlius, care devenea din ce în ce mai iubit de popor şi mai de temut. Bătea la ochi, atrăgînd atenţia oricui, nu numai felul cum M. Manlius vorbea plebeilor, ci şi acţiunile

Scanned with CamScanner

întreprinse de el pentru a-şi crea faimă de om al poporului. El ţintea de fapt să aţîţe mulţimea prin felul cum înfăţişa el situaţia din sînul republicii. Manlius, văzînd cum e dus în lanţuri la închisoare un centurion, vestit prin isprăvile sale de arme şi care fusese condamnat din pricina unei sume datorate, s-a năpustit în for însoţit de o ceată de credincioşi ai săi şi, luîndu-l pe centurion în braţe, a început să strige şi să învinuiască pe patricieni de purtare neomenoasă, iar pe cămătari de atitudine cîinoasă; înşiruind tot noianul de nenorociri abătute pe capul plebeilor, Manlius sublinia vrednicia şi eroismul acestui viteaz centurion şi ce soartă i se hărăzea lui acum. „Într-adevăr, spunea el, de-a surda am eliberat eu cu puterea braţului meu Capitoliul şi cetăţuia, de vreme ce pot privi nepăsător cum un cetăţean şi un tovarăş de-al meu este dus în lanţurile robiei, întocmai ca un prizonier al gallilor biruitori". Apoi, în faţa mulţimii strînse, Manlius plăti cămătarului datoria centurionului, slobozindu-l din robie. Luînd martori pe zei şi pe oameni, centurionul spuse celor din jur că-i mulţumeşte lui M. Manlius, salvatorul său, care-i adevăratul tată al plebei romane. Intrînd îndată în mijlocul gloatei învrăjbite, centurionul aţîţa şi mai tare mulţimea, arătîndu-şi semnele atîtor răni primite în războaiele cu veienţii, cu gallii şi cu alţi vrăjmaşi ai Romei. Spuse că „el, deşi a fost mereu atîta vreme înrolat sub arme, ridicîndu-şi din nou casa năruită de război, deşi şi-a plătit de nenumărate ori datoria contractată la cămătar, totuşi a băgat de seamă, pînă la urmă, că e potopit de tot de dobînzi şi că, copleşit de povara unei datorii atît de mari, n-a mai fost în stare s-o achite. Acum însă are parte din nou de lumina zilei şi se bucură şi de libertate, şi de privirea concetăţenilor săi, datorită binefăcătorului său Manlius: de la acesta vede el toate binefacerile părinţilor lor. De azi încolo, se va dărui lui pentru toată viaţa cu trup şi suflet şi cu toată vlaga de care va mai dispune. Aşa cum a fost legat de patrie, de zeii statului şi de vatra lui, îşi va închina de aci înainte viaţa şi toate drepturile numai acestui om."

Plebea a fost înflăcărată şi mai tare de acest centurion. La aceasta s-a mai adăugat încă o întîmplare, care a zdrun-

Scanned with CamScanner

cinat sufletul plebei, stîrnind un freamăt şi un clocot şi mai mare. Manlius oferi o ţarină pe care o stăpînea în ţinutul Veii, moştenită de la tatăl său, ca să fie scoasă în vînzare. „Cetăţeni, spuse el, cît îmi va mai rămîne o leţcaie din averea mea, eu nu voi mai îngădui să mai fie osîndit şi prefăcut în rob vreun cetăţean". În felul acesta Manlius a învrăjbit atît de tare mulţimea, încît se părea că cetăţenii sînt hotărîţi să-l urmeze pe acest apărător al libertăţii pînă-n pînzele albe şi să înfrunte orice furtuni.

În afară de toate aceasta, la întrunirile publice, în adunările ţinute acasă la el, Manlius cuvînta mulţimii, aducînd pe faţă un car de învinuiri patricienilor, fără să ţină seama dacă sînt sau nu întemeiate, spunînd că: „aristocraţia şi-a însuşit şi ascuns aurul din tezaurul scăpat din mîinile gallilor". Mai adăugă apoi: „patricienii nu sînt mulţumiţi că stăpînesc ogoarele publice, ci vor să pună mîna şi pe banii şi averile statului. Dacă s-ar descoperi unde au ascuns patricienii acest tezaur, plebea ar avea putinţa să scape de datorii".

Cînd i s-a fluturat această nădejde, plebea a clocotit de indignare: cum au putut patricienii să fie în stare de asemenea ticăloşie, încît să-şi însuşească şi să ascundă aurul strîns prin ofrande publice în scopul răscumpărării cetăţii de la galli? Acest aur, reluat din mîinile vrăjmaşului, cum a putut cădea pradă în mîna cîtorva profitori? De aceea, mulţimea stăruia să se dovedească temeinicia unei atît de grele învinuiri şi să i se arate unde ar putea fi ascuns acest aur furat. Însă el îi tot amîna, spunînd că le va dezvălui el totul la vremea potrivită. Lăsînd deoparte alte griji, toată lumea era nerăbdătoare să vadă limpezită această situaţie o dată pentru totdeauna. Ieşea limpede în vileag că dacă învinuirile vor fi adevărate, mare vază va dobîndi Manlius, iar dacă nu vor fi adevărate, n-o să fie nici o supărare pentru nimeni.

XV Pe cînd domnea în cetate această stare de încordare, dictatorul A. Cossus, chemat de la armata sa, a sosit la Roma. În ziua următoare, Cossus a convocat senatul. După sfat, el a oprit pe senatori să se împrăştie pe la casele lor, dîndu-şi prea bine seama unde le bat gîndurile şi că nu vor să

Scanned with CamScanner

se expună primejdiilor; de aceea, a pornit întovărăşit de toţi senatorii către locul de adunare al poporului. Aşezîndu-i-se jilţul în mijlocul mulţimii strînse, trimite un crainic după M. Manlius, cu ordinul să se înfăţişeze dictatorului. Manlius, dînd de veste alor săi că se apropie lupta cu patricienii, vine în faţa tribunei dictatorului însoţit de o mare ceată de partizani. De o parte se aflau senatorii, de cealaltă plebeii. Toţi şedeau faţă în faţă, ca două tabere vrăjmaşe, cu ochii ţintă spre comandanţii lor. Făcîndu-se tăcere, dictatorul a luat cuvîntul, spunînd următoarele:

„O, dacă atît eu, cît şi senatorii romani ne-am putea înţelege cu plebea asupra tuturor treburilor republicii în aceeaşi măsură în care sînt încredinţat că şi tu vei fi în stare să dovedeşti temeinicia acestor învinuiri, asupra cărora am să te întreb acum, şi pentru care pricină ne-am adunat azi! Văd că datorită ţie, fără să se aducă vreo păgubire creditorilor, datornicii nădăjduiesc să li se plătească în vreun fel datoriile din tezaurul gallic, despre care tu eşti convins că l-au ascuns fruntaşii patricienilor. Departe de mine gîndul de a fi o stavilă în calea ta, M. Manlius, de a scăpa plebea romană din ghearele cămătarilor sau de a te împiedica să-i dezvălui şi să-i dai peste cap pe cei care se înfruptă din tezaurul gallic, ascunzîndu-şi prada. Dar îţi atrag atenţia că dacă nu o dovedeşti, fie că chiar şi tu ţi-ai însuşit din această pradă, fie că învinuirile sînt neîntemeiate, voi da poruncă să fii pus în lanţuri, pentru că nu voi mai îngădui ca norodul să fie întărîtat de tine mai departe prin înşelătoare nădejdi".

La acestea, Manlius a răspuns că el ştie prea bine că Cornelius Cossus a fost numit dictator de patricieni într-adins împotriva sa şi a plebei romane, şi nu împotriva volscilor, care sînt aţîţaţi de patricieni de cîte ori le vine la îndemînă, şi nici împotriva latinilor şi hernicilor, pe care tot ei îi silesc să ridice armele, ori de cîte ori poftesc, aducîndu-le învinuiri mincinoase. De astă dată însă, lăsînd la o parte orice război, chiar cel născocit de patricieni, au tăbărît cu toţii asupra sa. Însuşi dictatorul mărturiseşte că el va fi ocrotitorul cămătarilor, împotriva intereselor plebei. Mai mult, dictatorul, temîndu-se de încrederea şi de dragostea nutrită de mul-

Scanned with CamScanner

time față de M. Manlius, caută să-i facă de petrecanie, aducîndu-i grave învinuiri:

„Pe tine și pe voi, senatori, spuse Manlius, vă supără faptul că gloatele stau strîns în jurul meu? De ce nu căutați să le cîștigați de partea voastră prin binefaceri! Haideți, scoateți-i din închisori pe concetățenii voștri și faceți să nu mai fie osîndiți și transformați în sclavi! Pentru ce nu le aduceți o mîngîiere, scăpîndu-i de necazuri, dîndu-le din prisosul veniturilor voastre? Dar pentru care pricină credeți voi că vă îndemn eu să faceți aceasta? Haideți, hotărîți o sumă oarecare și scădeți din datorii dobînzile care vi s-au plătit, și atunci gloata strînsă în jurul meu nu va fi mai numeroasă ca în jurul altuia. Mă întrebi pentru ce port eu singur de grijă cetățenilor? Dau același răspuns ca la întrebarea: pentru care pricină am salvat eu singur Capitoliul și fortăreața? Atunci am dat tuturor cetățenilor ajutorul pe care l-am putut da. Acum același ajutor i-l dau fiecăruia în parte. În ce privește aurul din tezaurul gallic, această întrebare e simplă, prin însăși firea lucrurilor; numai voi o îngreuiați prin întrebările voastre. De ce puneți întrebări asupra unui temei pe care voi îl cunoașteți prea bine? Pentru ce mă puneți pe mine să vă scotocesc prin sîn, în loc să scoateți voi de bunăvoie ce se cuvine? (Afară de faptul că aveți gînduri ascunse). Cu cît mă poftiți mai stăruitor să vă dau în vileag vicleniile și înșelăciunile voastre, cu atît mai mult mă tem să nu scoateți chiar și ochii celor ce văd totul. De aceea, nu eu trebuie să fiu silit de voi să vă arăt ce v-ați însușit din prăzi, ci siliți-vă voi înșivă să le scoateți la lumină".

XVI Dictatorul îi porunci să lase deoparte vorbele meșteșugit ticluite și-i ceru sau să dovedească temeinicia învinuirilor aduse sau să-și mărturisească greșeala că a acuzat pe nedrept senatul de o ticăloșie nesăvîrșită, țintind să arunce asupra patricienilor ura poporului. Însă fiindcă Manlius a refuzat să vorbească după placul dușmanilor lui, dictatorul a poruncit să fie vîrît în lanțuri și dus la închisoare. Înșfăcat de slujitorul legii, Manlius a spus: „Prea milostive și atotputernice Jupiter, și tu regina Junona, și tu Minerva, și voi

Scanned with CamScanner

ceilalţi zei şi zeiţe care sălăşluiţi în Capitoliu şi în fortăreaţă, îngăduiţi voi ca ostaşul care a fost pavăza voastră să fie înjosit şi sfîşiat de duşmani? Veţi răbda voi ca această mînă dreaptă, care a izgonit pe galli de la templele voastre, să fie pusă în lanţuri şi în cătuşe?"

Într-adevăr, ochii şi urechile nimănui nu puteau răbda o asemenea josnicie. Dar cetatea îşi făcuse o lege neînduplecată pe care nimeni nu o putea călca, aceea de a se supune toată lumea autorităţii supreme a dictatorului. Acum nici tribunii plebei şi nici chiar plebeii nu mai îndrăzneau să deschidă gura, sau să ridice ochii către dictator. Se ştie bine însă că după ce Manlius a fost vîrît la închisoare, o mare parte din plebei s-au îmbrăcat în haine de doliu[39] şi mulţi cetăţeni şi-au lăsat să le crească barba şi părul şi că norodul, îndurerat, se tot învîrtea în jurul închisorii.

Dictatorul i-a biruit pe volsci, repurtînd triumful. Totuşi acest triumf i-a adus lui mai multă ură decît glorie. Se şoptea că Cornelius Cossus şi-a cîştigat această glorie mai de grabă între zidurile cetăţii, prin biruinţa asupra unui concetăţean decît asupra vrăjmaşului pe cîmpul de bătaie. Atît îi mai lipsea trufiei lui Cossus: să-l vadă şi pe Marcus Manlius dus înaintea carului său de triumf. Răzmeriţa era cît p-aci să izbucnească. Pentru a o preîntîmpina, senatul a şi dat un decret, din îndemn propriu, arătînd o dărnicie la care nimeni nu apelase, prin care a hotărît întemeierea unei colonii romane la Satricum, unde să se trimită două mii de cetăţeni romani, împroprietărindu-se fiecare cap de familie cu cîte $2^1/_2$ jugăre de pămînt. Însă acest dar, din care se înfrupta un număr prea mic de locuitori, fiind şi neîndestulător şi neînsemnat, era tălmăcit ca o plată a trădării lui Marcus Manlius de către plebei. Prin această dărnicie, nemulţumirile au crescut şi mai mult. Bătea la ochi ţinuta mohorîtă, ca şi hainele de doliu ale partizanilor lui Manlius în semn de protest şi de solidarizare cu Manlius, de parcă şi ei ar fi fost acuzaţi o dată cu el. Numai după abdicarea dictatorului, care a urmat îndată după sărbătorirea triumfului său, a dispărut şi starea de încordare, plebeii putînd să răsufle uşuraţi şi să dea frîu liber gîndurilor şi vorbelor.

Scanned with CamScanner

XVII De acea se făcură auzite voci care învinuiau făţiş mulţimea că „ridică pe culmi de glorie întotdeauna pe sprijinitorii săi, ca apoi, atunci cînd se ivesc primejdiile, să-i lase pe marginea prăpastiei. Aşa a pierit Spurius Cassius[40] care s-a străduit să împartă pămînt poporului; la fel şi-a sfîrşit viaţa în vai şi amar Spurius Maelius[41], care a căutat a izgoni foamea, cheltuindu-şi avutul său, de la gura concetăţenilor săi; tot aşa a fost dat pierzării Marcus Manlius, care scotea la lumină şi aducea libertatea unei bune părţi a cetăţenilor copleşiţi pînă în gît şi înecaţi sub povara cametelor nemiloase, şi care a fost trădat şi predat în mîinile vrăjmaşului său. Plebea îşi îngraşă oamenii săi, pentru ca apoi să fie jertfiţi. Oare tocmai Manlius trebuia să pătimească un asemenea chin, el care a fost consulul republicii, numai pentru că răspunsul său n-a fost pe placul dictatorului? Chiar presupunînd că a spus un neadevăr şi că din această pricină n-a ştiut ce răspuns să-i dea dictatorului, dar oare s-a pomenit vreodată să fie pus în lanţuri măcar un sclav numai pentru că a minţit? Nu i-a fost nici unui cetăţean proaspătă în amintire acea cumplită noapte[42] care era să fie cea din urmă şi deapururi pentru numele de roman? Nici acea privelişte a ostaşilor galli care se căţărau pe stînca Tarpeia? În sfîrşit, nu şi-a mai adus aminte nimeni nici de Manlius, aşa cum l-au văzut toţi mînjit de sînge şi plin de năduşeală, salvîndu-l aproape pe Jupiter însuşi din mîinile vrăjmaşului? Oare cu cîţiva pumni de făină[43] şi-au arătat îndeajuns romanii recunoştinţa faţă de salvatorul patriei? Pe acela pe care l-au ridicat aproape în rîndurile făpturilor cereşti, iar prin poreclă l-au făcut fără doar şi poate deopotrivă lui Jupiter Capitolinus, rabdă poporul să-l ştie legat în lanţuri şi vîrît în temniţă, pentru ca să-şi tîrască viaţa în bezna zidurilor mucede, la bunul plac al temnicerului şi călăului? O singură fiinţă a fost în stare să-i apere îndeajuns pe toţi concetăţenii săi asupriţi: Manlius; şi ei, atît de mulţi, să nu fie în stare să-i vină în ajutor?“

Norodul nu s-a mai depărtat din preajma zidurilor închisorii, nici măcar noaptea, ameninţînd că le va dărîma. Atunci senatul a dat un decret prin care i se acorda lui Manlius libertatea, care şi aşa ar fi dobîndit-o cu de-a sila. În chipul acesta

Scanned with CamScanner

a fost scos Manlius din închisoare. Totuşi, în urma acestei întîmplări, frămîntările nu numai că nu s-au potolit, ci acum răscoala a căpătat o căpetenie în fruntea ei.

În aceleaşi zile, şi latinii şi hernicii au primit aspre răspunsuri, întocmai ca şi coloniştii de la Circeii şi Velitrae, care voiau să se dezvinovăţească pentru nelegiuirea participării la războiul volsc şi să ceară înapoi prizonierii pentru a lua măsuri împotrivă-le, potrivit legilor lor. Răspunsul a fost mai tăios şi mai neînduplecat pentru colonişti, fiindcă aceştia — deşi cetăţeni romani — urziseră mişelescul plan de a porni război şi a ataca patria. Prin urmare, nu numai că acestora li s-au refuzat înapoierea prinşilor, ci fură făcuţi şi de ruşine şi ocară — de care însă fuseseră scutiţi aliaţii — aducîndu-se la cunoştinţă soliei, printr-un decret senatorial, să plece degrabă din cetate, pierind din faţa ochilor poporului roman, ca nu cumva să se ajungă pînă acolo, încît soliile să nu se mai bucure de legea ocrotirii, lege stabilită pentru străini, nu pentru cetăţenii romani.

XVIII Către sfîrşitul anului[44], în timp ce frămîntările şi răzmeriţa condusă de Manlius creşteau tot mai mult, s-au ţinut şi alegerile; cu acest prilej au fost aleşi ca tribuni militari cu putere consulară patricienii Servius Cornelius Maluginensis, pentru a treia oară, Publius Valerius Potitus, pentru a doua oară, Caius Papirius Crassus, Marcus Furius Camillus, pentru a cincea oară, Servius Sulpicius Rufus, pentru a doua oară şi Titus Quinctius Cincinnatus, pentru a doua oară.

Pacea încheiată la începutul acestui an cu vrăjmaşul de dincolo de hotare a fost cît se poate de bine venită şi pentru patricieni, şi pentru plebei. Mai ales aceştia din urmă nădăjduiau că nu vor mai fi chemaţi la oaste şi vor scăpa în felul acesta de povara cametelor, cîtă vreme aveau în fruntea lor o căpetenie atît de puternică şi inimoasă împotriva patricienilor. Şi aristocraţii, nemaifiind ameninţaţi acum de vreo primejdie în afara fruntariilor, sperau să pună capăt greutăţilor întîmpinate înăuntru.

Aşadar, în timp ce ambele tabere erau gata de încleştare cu o furie aprigă, Manlius sta la datorie, încordat pentru apropiata luptă. El chemă acasă la el plebea. Împreună cu celelalte

Scanned with CamScanner

căpetenii ale plebeilor, Manlius urzea zi şi noapte la planuri pentru schimbarea regimului republican, cu mult mai multă osîrdie şi zel şi mult mai înverşunat ca înainte. Palma îndurată de curînd îi aprinsese şi mai tare mînia în sufletu-i nedeprins cu ocara şi ruşinea. Avîntul său se întraripa tot mai mult, cu atît mai vîrtos, cu cît văzuse că dictatorul nu se încumetase să-şi facă gusturile cu el, aşa cum făcuse Cincinnatus cu Spurius Maelius. Era încredinţat că ura stîrnită în sînul poporului împotriva dictatorului, din pricina întemniţării sale, fusese nu numai pricina plecării lui Cossus din înalta dregătorie, dar nici senatul nu mai îndrăznise să-l înfrunte. Înfierbîntîndu-se şi indignîndu-se tot mai tare, Manlius aţîţa plebea, care şi aşa era de la sine destul de aprinsă:

„Cetăţeni, le cuvîntă Manlius, pînă cînd nu veţi mai ţine seama de puterea voastră, cu toate că, prin firea lucrurilor, chiar şi fiarele pădurilor îşi dau seama de a lor? Oare nu vedeţi cît de mare e numărul vostru faţă de al potrivnicilor voştri? Dacă aţi avea de gînd să tăbărîţi numai unul cîte unul asupra fiecăruia din ei, sînt încredinţat că lupta voastră pentru libertate va fi dusă de voi cu mult mai multă dîrzenie şi rodnicie, decît aceea a potrivnicilor pentru subjugarea voastră, deoarece cîţi clienţi sînteţi în jurul unui singur patron, tot atîţia veţi fi împotriva unui singur vrăjmaş. Arătaţi-le că vreţi război şi veţi avea şi mult dorita pace. Patricienii trebuie să-şi dea seama că sînteţi gata să le arătaţi tăria braţelor voastre; ei singuri vor veni să vă dea drepturile voastre. Trebuie sau toţi să le arătaţi odată tăria bărbăţiei voastre, sau să înduraţi totul pînă la capăt fiecare în parte. Pînă cînd veţi sta cu ochii aţintiţi numai asupra mea? Eu nu voi pregeta să-i dau sprijinul meu oricăruia dintre voi. Băgaţi de seamă însă, ca norocul care m-a întovărăşit pînă acum să nu mă părăsească de azi înainte. Totuşi, cînd m-aţi văzut încolţit de vrăjmaşii voştri, voi m-aţi părăsit la ananghie şi m-aţi lăsat să mă lupt eu singur cu duşmanul. Şi iată că pe mine, care vă sfărîmasem lanţurile fiecăruia din voi, aţi ajuns să mă vedeţi toţi pus în cătuşe şi zvîrlit în temniţă. Ce-aş mai putea eu nădăjdui de la voi, de vreme ce vrăjmaşii mei mi-au arătat mai multă cutezanţă ca voi? Aştepta-voi oare aceeaşi năpastă şi pierzare care s-au abătut asupra lui Cassius

Scanned with CamScanner

și Maelius? Bine faceți că respingeți prevestirea că zeii nu se vor împotrivi să cadă asupra capului meu aceste grozăvii. Însă vă asigur că niciodată zeii nu vor coborî din ceruri pentru a-mi ocroti viața. Mai bine s-ar cuveni să vă dea vouă gîndul cel bun de a înfrunta urgia, așa cum mi-au înzestrat mie mintea și sufletul cu hotărîre și tărie, atunci cînd eram cu arma în mînă, ca să vă apăr pe voi împotriva vrăjmașului barbar, dîndu-mi apoi aceeași bărbăție să vă proteguiesc în vreme de pace împotriva concetățenilor voștri atît de trufași! Atît de mică să fie oare inima poporului roman, deși el e atît de mare, încît întotdeauna să aveți nevoie de sprijinul tribunilor în lupta împotriva dușmanilor voștri? Nu cunoașteți un alt fel de a lupta, decît numai îngenunchind, pentru ca acești stăpîni răi să pună jugul pe grumajii voștri? Aceste scăderi și aceste cursuri nu firea vi le-a dat vouă, ci voi înșivă le-ați dobîndit prin deprinderile voastre. Atunci cum se face că vrăjmașilor de peste hotare le opuneți atît avînt și bărbăție, și chiar sînteți convinși că aveți și dreptul să domniți asupra lor? Pentru ce v-ați deprins să luptați sub cîrma patricienilor, în scopul de a fi stăpînii altor neamuri, și în schimb v-ați obișnuit mai mult să-i ispitiți, ca să vedeți ce sînt în stare să facă, în loc să vă apărați libertatea voastră? În pofida acestor neajunsuri, oricare vor fi fost căpeteniile voastre, voi tot ce-ați năzuit, ați dobîndit, fie prin puterea brațului vostru, fie datorită norocului. A venit vremea să îndrăzniți spre fapte mai mari. Încercați-vă și norocul și bizuiți-vă și pe mine, punîndu-mă la încercare, fiindcă am avut pînă acum noroc în toate și nădăjduiesc că voi avea și de aci înainte. Vă va fi mai ușor să impuneți pe cineva în fața patricienilor, ca să le poruncească și lor, nu așa cum se petrecea mai înainte, cînd impuneați din rîndurile voastre pe unii dintre voi numai ca să-i înfrunte, atunci cînd ei vă stăpîneau. Trebuie făcute odată una cu pămîntul și dictaturi și consulate, pentru ca plebea romană să-și poată, în sfîrșit, ridica fruntea sus! Porniți odată la treabă și împiedicați-i să vă mai tîrască prin fața judecătilor pentru datorii! Eu vă făgăduiesc solemn că voi fi patronul și ocrotitorul plebeilor, titlu de cinste pe care mi-l dă avîntul și încrederea în mine. Iar dacă voi veți încredința căpeteniei voastre un titlu prin care să-și

Scanned with CamScanner

dovedească mai bine vrednicia şi puterea şi prestigiul său, bizuiţi-vă pe el, căci veţi găsi în el un reazem mai puternic ca oricînd pentru a dobîndi ceea ce năzuiţi".

Din ziua aceea se spune că Manlius a început să năzuiască la tronul regal; însă nici un analist n-a arătat destul de lămurit nici cu sprijinul cui a căutat Manlius să-şi înfăptuiască planurile sale şi nici pînă la ce pas a ajuns el.

XIX Pe de altă parte, senatul era cît se poate de îngrijorat din pricina acestei adunări a plebeilor ţinută într-o locuinţă particulară — care se găsea întîmplător chiar în cetăţuie — şi din pricina acestei mulţimi, fiind încredinţat că aceasta unelteşte împotriva libertăţii. O mare parte din senat striga în gura mare „că ar fi nevoie de unul ca Servilius Ahala[45] ca să nu se mai supere lumea cînd se porunceşte vîrîrea în închisoare a vrăjmaşului republicii, şi care să fie încredinţat, că prin pieirea unui singur cetăţean, se curmă un război intern". S-a recurs însă la o hotărîre mai blîndă în aparenţă, care la urma urmei avea aceeaşi tărie: „să aibă grijă mai marii de la cîrma ţării ca nu cumva republica să îndure vreun neajuns[46] din pricina urzelilor primejdioase ale lui M. Manlius". Atunci tribunii militari cu putere consulară, împreună cu tribunii plebei (care se dăduseră de partea patricienilor, încredinţaţi că o dată cu pierderea libertăţii tuturor s-a dus şi puterea lor), chibzuiesc laolaltă asupra măsurilor care trebuiau luate într-o asemenea situaţie. Deoarece se credea de cuviinţă că în afară de silnicie şi ridicarea de vieţi nu sînt alte mijloace şi se prevedea o năpraznică ciocnire, tribunii plebei Marcus Maenius şi Q. Publilius au spus următoarele:

„De ce să pornim noi o luptă între plebei şi patricieni, cîtă vreme această luptă se cade să fie între întregul stat şi un singur cetăţean primejdios? Pentru ce să căutăm noi să-l izbim pe el, cînd e întovărăşit de plebe, şi să lovim şi în ea o dată cu el, cîtă vreme e mai sigură şi mai rodnică doborîrea lui cu ajutorul plebei însăşi, ca să cadă singur zdrobit sub povara propriilor sale puteri? Planul nostru este să-l trimitem în judecată. Nimic nu e mai urîtă de popor ca regalitatea. Îndată ce gloata asta are să vadă că lupta patricienilor nu

Scanned with CamScanner

este îndreptată împotriva sa şi că noi, reprezentanţii săi, din apărători vom deveni judecători şi cînd vor descoperi că înşişi plebeii sînt acuzatorii, cînd vor mai vedea în pîrît un patrician şi cînd temeiul învinuirii va fi că Manlius umblă să pună mîna pe tron, plebea nu se va mai frămînta de altceva, decît cum să-şi păstreze mai departe libertatea".

XX Cu aprobarea tuturor, aceşti tribuni ai plebei îl trimit pe Manlius în judecată. Cînd plebea a auzit aceasta, la început a fost adînc zguduită, văzîndu-l pe învinuit îmbrăcat în zdrenţe, şi alături de el nici un apărător, fie din rîndurile senatului, fie dintre prietenii sau rudele sale, sau în sfîrşit măcar pe unul dintre fraţii săi, Aulus şi Titus Manlius. Nu se mai pomenise pînă în ziua aceea o atare situaţie, ca într-o atît de cumplită restrişte nici măcar rudele celui învinuit să nu-şi schimbe veşmintele, ca să îmbrace pe cele de doliu. Lumea cîrtea spunînd: „Cînd Appius Claudius a fost aruncat în închisoare, şi vrăjmaşul său Caius Claudius şi toată ginta Claudia erau în doliu. Acum, în schimb, patricienii şi toţi duşmanii plebeilor şi-au dat mîna ca să-l nimicească pe Manlius, apărătorul lor atît de vrednic şi atît de iubit de popor, tocmai din pricina că e cel dintîi care a trecut din tabăra patricienilor de partea celor asupriţi".

Cînd a venit ziua judecăţii, s-ar fi cuvenit ca acuzatorii să-şi arate temeinicia învinuirilor, dovedind că Manlius a ţinut adunări publice, că a rostit cuvîntări aţîţătoare, că a uneltit, că a fost darnic cu poporul ca să-l momească, sau pentru pîră mincinoasă, dar mai ales trebuiau să aducă o dovadă de netăgăduit că Manlius a umblat după tronul regal[47]. Eu însă n-am găsit asemenea temei la nici unul din analişti. Şi negreşit, toate aceste învinuiri n-au fost uşoare, de vreme ce şovăiala poporului de a-l osîndi atîrna nu de temeiul şi felul procesului, ci de locul unde se ţinea această judecată. Este vrednic de ţinut minte — pentru ca oamenii să-şi dea seama de adevăr — că ticăloasa poftă de domnie a prefăcut în praf şi pulbere atîtea fapte frumoase, ştergînd nu numai aureola lor, ci mai mult, a făcut ca şi eroii lor să fie urîţi de toată lumea[48].

Scanned with CamScanner

Se spune că Manlius a adus ca martori aproape patru sute de cetăţeni pe care izbutise să-i scape de jugul sclaviei şi cărora el le plătise datoriile, oprind pe cămătari să le scoată în vînzare averile. În afară de acest fapt, Manlius nu numai că nu s-a mărginit numai a pomeni de isprăvile sale de pe cîmpul de luptă, ci el a adus totodată în faţa tuturor trofeele cam a treizeci de vrăjmaşi doborîţi de el, ca la patruzeci de distincţii şi recompense primite de la comandanţii săi, între care două coroane murale[49] şi opt civice[50]. În afară de aceste dovezi şi de aducerea martorilor în faţa judecăţii, veniră şi o sumă de cetăţeni scăpaţi de la moarte de el din mîinile duşmanilor; între aceştia s-a pomenit şi numele lui C. Servilius, comandantul cavaleriei, care nu era însă de faţă. Şi după ce a amintit acestea într-o cuvîntare cutremurătoare şi potrivită cu asemenea împrejurări, şi pentru ca vorbele sale să corespundă faptelor, Manlius îşi dezgoli pieptul brăzdat de urmele rănilor primite în războaie. Şi aruncîndu-şi privirile către Capitoliu, rugă pe Jupiter şi pe ceilalţi zei să-l ajute, nelăsîndu-l doborît de asemenea năpastă. El li se mai ruga „să se milostivească de el, pentru ca gîndul pe care i l-au insuflat lui atunci cînd a ocrotit cetăţuia şi Capitoliul, spre salvarea poporului roman, să-l dea acum poporului roman, cînd îi judecă faptele sale în aceste clipe de restrişte pentru viaţa sa". Şi apoi îi imploră pe judecătorii săi, pe toţi laolaltă şi pe fiecare în parte, ca să-i judece faptele sale, avînd ochii aţintiţi către Capitoliu şi către cetăţuie, ca şi spre zeii nemuritori. Şi pe cînd poporul se aduna ca pentru comiţii, pe centurii, în Cîmpul lui Marte, şi cînd învinuitul cu mîinile întinse către Capitoliu îşi îndrepta rugăminţile sale de la oameni către zei, tribunii şi-au dat atunci seama că dacă nu vor izbuti să abată atenţia cetăţenilor de la amintirea unei slave atît de mari, dobîndite de Manlius în timpul vieţii sale, nu va fi niciodată cu putinţă ca acesta să fie osîndit, cîtă vreme în minţile tuturor erau vii binefacerile primite de la el. De aceea tribunii au amînat judecata pentru o altă zi.

Astfel, adunarea poporului s-a întrunit în dumbrava poetelină[51], dincolo de poarta Nomentană[52], de unde Capitoliul nu mai putea fi văzut. Aici acuzatorii au dobîndit cîştig de cauză.

Scanned with CamScanner

Procesul s-a încheiat cu osîndirea acuzatului. Şi învinuirea a triumfat! Din inimile împietrite a ieşit neomenoasa şi urîta sentinţă, nesuferită chiar judecătorilor. Unii analişti spun că Manlius a fost judecat şi condamnat pentru crima de înaltă trădare de către duumviri[53] aleşi în acest scop. Tribunii l-au aruncat pe Manlius de pe stînca Tarpeia[54]. Locul de unde a fost azvîrlit a ajuns de pomină şi prin slava nepieritoare a lui Manlius, şi prin osînda lui din urmă şi crunta-i ispăşire. Din pricina acestui omor, poporul roman a însemnat pe răboj înfierarea nelegiuirii, mai întîi dînd un decret ca de aci înainte nici un patrician să nu mai locuiască în cetăţuie sau în Capitoliu, iar pe locul casei lui Manlius să fie zidit templul zeiţei Moneta şi monetăria statului. Apoi o altă oprelişte care priveşte familia sa: printr-o hotărîre a ginţii Manlia s-a interzis ca vreun membru al acestei familii să mai poarte numele de Marcus Manlius.

Astfel s-a sfîrşit acest erou, care ar fi lăsat urmaşilor amintirea unui om însemnat, dacă nu s-ar fi născut într-o cetate liberă.

Dar curînd poporul, cînd şi-a dat seama că Manlius n-a însemnat de loc o primejdie pentru el, l-a jelit amarnic, ducîndu-i dorul şi amintindu-şi de marile lui însuşiri.

Ciuma care a izbucnit la scurtă vreme după uciderea lui Manlius, fiindcă părea că a izbucnit ca din senin, era privită de foarte mulţi ca o urgie pentru osîndirea nedreaptă a lui Manlius: „Capitoliul a fost pîngărit prin vărsarea sîngelui mîntuitorului său: tocmai de aceea zeii n-au putut îndura osîndirea săvîrşită, aproape sub ochii lor, a acelui om care le salvase templele din mîinile vrăjmaşilor“[55].

XXI Anul[56] următor a fost de pomină prin ciuma ivită şi prin lipsa de bucate. La această îndoită pacoste s-au mai adăugat numeroase războaie. În vremea aceasta au cîrmuit republica tribunii militari cu putere consulară: L. Valerius, a patra oară, A. Servius Sulpicius, a treia oară, L. Lucretius, L. Aemilius, a treia oară, A. Manlius, a treia oară, şi M. Tre-bonius.

În afară de volsci, hotărîţi parcă de destin să hărţuiască de-a pururi pe ostaşul roman, au apărut pe scenă alţi noi

Scanned with CamScanner

potrivnici: nu numai coloniile romane Circeii şi Velitrae urziseră de multă vreme trădarea romanilor, dar chiar şi populaţiile din Latium aveau purtări ce dădeau de bănuit; ba se ridicase chiar şi Lanuvium, cetatea care fusese întotdeauna cea mai credincioasă Romei. Senatorii erau de părere că această urîtă purtare şi toate aceste răzvrătiri ale aliaţilor se întîmplă din pricină că Roma lăsase atîta vreme nepedepsită trădarea făptuită de concetăţenii din Velitrae, de aceea ei au hotărît ca în cel mai scurt timp să propună poporului să li se declare război acestora. Şi pentru ca plebea să fie înduplecată la dezlănţuirea acestui război, senatul a numit o comisie de cinci bărbaţi pentru împărţirea în loturi de proprietate a pămînturilor din ţinutul pomptin, şi o a doua comisie de trei, pentru întemeierea unei colonii la Nepete. Atunci s-a propus poporului ca să încuviinţeze războiul şi, în pofida împotrivirii de-a surda a tribunilor plebei, toate triburile romane au aprobat declararea războiului.

În cursul acelui an s-au făcut tot soiul de pregătiri, însă armata n-a fost scoasă din tabără din pricina ciumei. Această zăbavă a dat răgaz coloniştilor romani din Circeii şi Velitrae să roage senatul roman să le fie milă de ei. O mare parte din cetăţenii acelor colonii înclinau să trimită la Roma o solie în acest scop. Însă aşa cum se întîmplă de multe ori în viaţă, ca o năpastă ce pîndeşte pe un cetăţean să se abată pe capul tuturor, făptaşii trădării faţă de romani — de teamă ca nu cumva să cadă numai asupra lor învinuirea şi pentru a nu fi predaţi spre a ispăşi, înfruntînd mînia Romei — s-au străduit să alunge gîndurile de împăciuire ale coloniştilor. Această solie a fost împiedicată nu numai de senatul acestei colonii, ci şi de o mare parte din plebeii de acolo care au fost aţîţaţi ca să prade holdele romane. Această nouă lovitură a spulberat orice nădejde de pace. Tot în acelaşi an s-a auzit pentru întîia dată şi de trădarea praenestinilor. Cînd locuitorii din Tusculum, Gabii şi Lavicum îi învinuiră pe praenestini că le-au prădat satele, senatul acestora le-a dat un răspuns atît de mieros şi de bine ticluit, încît reieşea că nu le vine a le crede urechilor şi ochilor asemenea lucruri, fiindcă ei nu voiau să fie socotite ca adevărate asemenea învinuiri.

Scanned with CamScanner

XXII În anul următor[57], noii tribuni militari cu putere consulară, Spurius şi Lucius Papirius, au purces cu legiunile romane spre Velitrae, în timp ce ceilalţi patru colegi ai lor: Ser. Cornelius Maluginensis, ales pentru a patra oară, Q. Servilius, Ser. Sulpicius şi L. Aemilius, tot pentru a patra oară, au fost lăsaţi în Roma pentru a asigura paza şi apărarea cetăţii, mai ales că umblau zvonuri despre noi mişcări din partea neamurilor etrusce (fiindcă din partea acestora oricînd se putea aştepta la aşa ceva). La Velitrae, romanii au izbîndit în lupta împotriva unei armate de colonişti, cărora li se alăturaseră trupele auxiliare ale praenestinilor, aproape mai numeroase ca ale acestora. Faptul că cetatea Velitrae se găsea în imediata vecinătate a răzvrătiţilor le-a dat duşmanilor putinţa să fugă şi să-şi scape viaţa la timp înapoia zidurilor. Tribunii militari au renunţat la împresurarea acestei cetăţi, întîi, fiindcă izbînda era îndoielnică, şi în al doilea rînd, că găseau de cuviinţă că trebuie să fie dată pierzării această colonie.

Darea de seamă trimisă la Roma, prin care tribunii militari aduceau la cunoştinţă biruinţa dobîndită, cuprindea învinuiri mai aprige împotriva cetăţii Praeneste, decît împotriva vrăjmăşiei veliternilor. De aceea, potrivit unui decret senatorial şi cu încuviinţarea poporului, s-a declarat război praenestinilor. În cursul anului următor, aceştia, uniţi cu volscii, au cucerit prin luptă grea Satricum, colonia poporului roman, apărată însă cu înverşunare de colonişti. Biruitorii s-au răzbunat crunt pe cei prinşi.

Romanii au îndurat greu această lovitură. De aceea l-au ales pe M. Furius Camillus tribun militar, pentru a şaptea oară. Colegii lui au fost fraţii A. şi L. Postumius Regillensis, apoi L. Furius, L. Lucretius şi M. Fabius Ambustus[58]. Cu războiul împotriva volscilor a fost însărcinat în chip deosebit M. Furius Camillus. I s-a dat ca ajutor din rîndurile tribunilor militari, prin tragere la sorţi, pe L. Furius, nu atît pentru interesele republicii, cît pentru a fi un imbold şi mai mare pentru nimbii gloriei lui Camillus. Într-adevăr, pe de o parte, pentru slava şi mărirea patriei sale, Camillus a fost cel care a izbutit să refacă situaţia pier-

Scanned with CamScanner

dută din pricina cutezanței oarbe și nesăbuite a lui Furius, iar pe de altă parte, datorită greșelii acestuia, Camillus și-a cîștigat în afară de creșterea slavei și măririi sale și prețuirea colegului său. Camillus, care ajunsese acum la o vîrstă înaintată, era gata să renunțe la funcție, din pricina sănătății sale șubrede, făcînd în acest scop jurămînt în adunarea poporului că spune adevărul. Însă vrerea poporului s-a împotrivit hotărîrii sale. O minte ascuțită sălășluia într-un suflet plin de dîrzenie și inimoșie. Camillus avea toate simțurile vii, puternice și întregi, fiind înzestrat cu toate însușirile mari ale ființelor omenești; numai frămîntările dinăuntrul hotarelor patrici, dintre concetățenii săi îl oboseau, în schimb, războiul strașnic îl reînsuflețea.

El își înjghebă o armată alcătuită din patru legiuni, fiecare din cîte patru mii de oameni. Întrunindu-și în ziua următoare toate aceste trupe la poarta Esquilină, le-a pus de îndată în mișcare, pornind către Satricum. Aici îl așteptau, fără să se sinchisească cîtuși de puțin, cuceritorii coloniei, care se bizuiau pe numărul mult mai mare al ostașilor lor. Cum au aflat că romanii se apropie, ei dezlănțuie fără întîrziere lupta, nevoind să mai amîne nici un moment înfruntarea celei mai mari primejdii, sperînd ca priceperea și destoinicia lui Camillus, singurul comandant pe care se bizuiau romanii, să nu le poată fi de nici un folos acestor vrăjmași atît de puțini la număr.

XXIII Aceeași înflăcărare însufleța și rîndurile oștirii romane și același avînt l-avea și celălalt comandant. Sfîrșitul bătăliei de față nu atîrna decît de înțelepciunea și autoritatea unui singur om, care, cu iscusința minții sale, căuta să înlocuiască lipsa forțelor ostășești, tărăgănind războiul. Din această pricină, vrăjmașul se întărîtă tot mai tare și-și desfășoară unitățile în linie de bătaie, nu numai în fața taberei sale proprii, ci se avîntă pînă la mijlocul cîmpului dintre tabere, ba chiar înaintează pînă aproape de parapetele întăriturilor taberei potrivnicului și, încrezător în puterilor sale, se simte tare fălos. Ostașul roman îndură greu această stare de lucruri. Cu atît mai vîrtos se simte scos din fire,

Scanned with CamScanner

turbînd de ciudă, tribunul militar L. Furius, căruia îi dădeau imbolduri atît tinereţea şi firea sa bătăioasă, cît şi faptul că era împins şi de simţămintele gloatelor de ostaşi de sub comanda sa, care de-a surda se înflăcărau, fără nici un pic de socotinţă. Pe deasupra, Furius îşi îmbărbăta şi mai aprig ostaşii săi, deja aprinşi prin firea lucrurilor, arătînd că autoritatea colegului său se datoreşte numai vîrstei înaintate.

„Războaiele sînt făcute pentru tineri! — spunea el pretutindeni. Bărbăţia creşte sau dă înapoi în măsura în care eşti în floarea vîrstei, sau ai început să te veştejeşti. Iată cum unul dintre cei mai vajnici comandanţi a ajuns o fiinţă care se complace acum în lîncezeală. Cîndva Camillus, ori de cîte ori se apropia de tabăra şi oraşele vrăjmaşilor, era deprins să se năpustească asupra lor şi să le cucerească la cel dintîi iureş. Acuma însă Camillus s-a retras înapoia parapetelor taberei şi-şi pierde vremea nefăcînd nimic. Oare nădăjduieşte el ca în felul acesta să sporească puterile şi curajul alor săi şi să scadă în schimb avîntul duşmanilor? Ce prilej aşteaptă? Ce moment şi ce locuri, pentru a întinde curse vrăjmaşului? Cugetul unui bătrîn e încremenit şi amorţit, ca al unei fiinţe rebegite de frig. Numai că Furius Camillus pînă acum s-a bucurat îndeajuns atît de o viaţă îndelungată cît şi de destulă slavă şi mărire. Oare se cade ca puterea reavănă a cetăţii romane, care trebuie să fie nemuritoare, să îngăduie îmbătrînirea ei odată cu trupul acestui slăbănog gîrbovit care în curînd va apune?“.

Cu astfel de vorbe atrase Furius de partea sa pe toţi soldaţii taberei romane. În vreme ce din toate părţile se auzeau glasuri cerînd pornirea atacului, Furius mai spuse: „Camillus! Noi nu mai putem stăvili avîntul soldaţilor noştri. Însuşi vrăjmaşul, al cărui curaj îl facem să crească şi mai mult prin nemişcarea noastră, ne sfidează cu trufia lui nemăsurată, care nu mai poate fi îndurată de noi. Deoarece ai rămas singur în faţa hotărîrii noastre, înduplecă-te, pentru ca să învingi cu un ceas mai devreme!“

La auzul acestor cuvinte, Camillus îi răspunse astfel lui Furius: „Faţă de războaiele cîte s-au purtat pînă în această zi numai sub auspiciile sale, nici Furius nu poate să spună ceva

Scanned with CamScanner

rău şi nici poporul roman n-are a se plînge de planurile sale, sau de rezultatele obţinute de el. La fel, mai ştie, că are în preajma sa un tovarăş deopotrivă cu el şi-n rang, şi-n autoritate, şi că e întrecut de acela numai prin vînjoşia tinereţii. Însă, în ce priveşte rosturile ostăşeşti, Camillus a fost deprins să conducă, nu să fie cîrmuit de alţii. Însă nici în calea colegului său nu poate sta, în ce priveşte rostul său de cap de oştire. Măcar de-ar face Furius cu ajutorul zeilor vreo ispravă spre binele republicii! De aceea îşi cere chiar iertăciune şi îngăduinţă pentru vîrsta sa înaintată, ca de astă dată să nu se găsească în primele rînduri ale ostaşilor. Declară însă că nu se va codi o clipă să-şi facă datoria, în ce priveşte sarcinile războiului puse pe umerii unui bătrîn ca el. În schimb, îi roagă pe zeii nemuritori ca nu cumva în urma vreunei eventuale înfrîngeri să i se aducă laude pentru înţelepciunea sfatului său!"

Pînă atunci oamenii n-au mai auzit poveţe şi păreri mai sănătoase ca acestea, şi nici zeii rugăciuni mai pline de cucernicie. Cel cu hotărîrea luptei se află în fruntea oştirii romane, rînduind-o în formaţie de atac, iar Camillus întăreşte rezervele, aşezînd forţe puternice în faţa taberei. Din vîrful unei măguri el priveşte cu atenţie cum avea să se desfăşoare planul luptei hotărît de Furius, în pofida vederilor sale.

XXIV Chiar din prima ciocnire, cînd abia se auzise zăngănitul armelor, duşmanul într-adins s-a retras, din vicleşug însă, nu de teamă. În spate, între linia frontului şi tabără era o uşoară costişe. Volscii, avînd la îndemînă belşug de trupe, putuseră lăsa în tabără cîteva cohorte puternice, bine înarmate şi gata la orice, care primiseră însărcinarea ca în toiul luptei, atunci cînd romanii se vor apropia de redute, să se năpustească asupra lor. Romanii, urmărind cam răsfiraţi vrăjmaşul în retragere, au fost ademeniţi într-un loc neprielnic, dîndu-le volscilor prilej să se arunce asupra lor. Spaima a intrat de astă dată în rîndurile romanilor, deşi învingători: ivirea unor noi vrăjmaşi, şi valea, şi costişa, au întors sorţii izbînzii de partea volscilor; oastea romană

Scanned with CamScanner

a început să şovăie, fiind izbită deodată şi de trupele proaspete ieşite din tabără şi aruncate acum în lupte de volsci, şi de acea oaste duşmană care se prefăcuse că fuge. De astă dată trupele romane nu s-au mai retras cum trebuie, ci, uitînd şi de făloşia lor proaspătă şi de străvechea faimă a slavei romane, au dat bir cu fugiţii, îndreptîndu-se în neorînduială şi răzleţiţi către tabăra lor.

Atunci Camillus, după ce cei din preajma lui l-au ajutat să se urce pe cal, cu sprijinul corpului de ostaşi de rezervă le-a stăvilit în mare grabă retragerea, spunîndu-le acestor romani: „Iată, ostaşi, unde aţi ajuns cu lupta cerută de voi cu atîta înfocare! Pe care dintre oameni şi pe care dintre zei aveţi să-i mai învinuiţi acum? Oare nu-i acesta rodul cutezanţei voastre neghioabe, ca şi dovada netrebniciei voastre? Pînă acum aţi mers pe urmele unui alt comandant. Urmaţi-l de astă dată pe Camillus, care v-a condus întotdeauna aşa fel, încît mereu aţi biruit şi cu care v-aţi deprins să învingeţi ori de cîte ori aţi fost sub conducerea mea. Ce vă rotiţi ochii către parapetele şi şanţurile taberei? Acolo nu veţi intra decît după ce veţi birui".

La început romanii, de ruşine, s-au oprit din fugă, apoi, cînd au văzut că stegarii cu flamurile au făcut stînga împrejur, pornind de astă dată cu faţa spre vrăjmaş, şi că întreg frontul roman s-a pus din nou în mişcare, înaintînd spre volsci, şi cînd l-au mai văzut şi pe Camillus — căpetenie vestită atît prin nemaipomenite triumfuri, cît şi prin bătrîneţea-i de toată lumea cinstită — păşind printre primele şiruri de ostaşi, o dată cu drapelele, şi aruncîndu-se unde era cel mai greu şi primejdia cea mai mare, începură să-şi facă mustrări unul altuia, să se îndemne şi să se îmbărbăteze totodată. Întreaga oştire romană, cuprinsă de o nouă înflăcărare, scoase un cutremurător strigăt de bucurie. Şi L. Furius, colegul său, şi-a făcut cu prisosinţă datoria. Fiind însărcinat de Camillus — care izbutise să refacă rîndurile şi frontul pedestrimii — să lupte împreună cu pîlcurile sale de călăreţi, fără să le aducă nici un fel de mustrare (pentru că vina cădea deopotrivă asupra tuturor), el renunţă de astă dată la glasul răstit de comandant şi recurse la rugăminţi stăruitoare,

Scanned with CamScanner

implorînd pe fiecare în parte, şi pe toţi laolaltă, ca să-l ajute să-şi spele pata acelei zile în care se făcuse de ruşine şi ocară: „Deşi tovarăşul meu de dregătorie — spuse Furius — s-a împotrivit şi m-a împiedicat la vreme să săvîrşesc ceea ce am făcut, totuşi eu m-am alăturat mai degrabă cutezanţei orbeşti a tuturora, decît înţelepciunii unuia singur, a lui Camillus. Oricare va fi soarta voastră, Camillus va avea parte de slavă, pe cînd eu, dacă lupta nu se va restabili (ceea ce ar fi cea mai mare durere pentru noi toţi), nu voi împărtăşi soarta voastră, a tuturora. Pata ticăloşiei, însă, va roşi numai fruntea mea!“

S-a găsit cu cale că cea mai bună măsură pentru călăreţi e să descalece de pe cai şi să dea năvală ca pedeştri, asupra vrăjmaşilor, acolo unde oastea romană, şovăind, începuse să dea înapoi. Recunoscuţi de toţi romanii şi prin avîntul, şi prin armele lor, călăreţii se năpustesc asupra vrăjmaşului acolo unde pedestrimea era cel mai greu strîmtorată. Şi comandanţii şi ostaşii se avîntă plini de înflăcărare în această cruntă încleştare cu duşmanul. De altfel, rodnicia acestei sporiri a avîntului şi acestei noi încordări s-a făcut în curînd simţită: volscii, care mai înainte se prefăcuseră că dau înapoi de teamă, de astă dată au fost risipiţi şi puşi pe goană adevărată. Mare parte din ei pieriră în luptă şi apoi şi-n fugă, iar ceilalţi în tabăra lor proprie, care fu cucerită de romani cu prilejul acestui atac. Totuşi, numărul volscilor prinşi a fost mai mare decît al celor căzuţi în luptă.

XXV Fiindcă o dată cu numărătoarea prizonierilor au fost descoperiţi şi nişte tusculani, aceştia au fost despărţiţi de ceilalţi şi aduşi în faţa tribunilor militari, cărora, la întrebările puse, le-au mărturisit că din ordinul cîrmuitorilor cetăţii lor au luptat în rîndurile armatei volscilor. Camillus, îngrozit de dezlănţuirea unui nou război atît de curînd după cel dinainte, a spus că „el îi va duce şi înfăţişa cît mai grabnic Romei pe aceşti prinşi, pentru ca senatul să-şi dea seama că şi tusculanii i-au trădat pe romani, trecînd de partea duşmanului. Dacă senatul găseşte cu cale, în vremea lipsei lui

Scanned with CamScanner

Camillus din fruntea oastei romane, colegul său să preia comanda oastei şi taberei".

O singură zi i-a slujit lui Furius de învăţătură, ca să nu mai creadă niciodată că planurile şi hotărîrile sale sînt mai presus de ale altora. Cu toate acestea, nici L. Furius, şi nici un ostaş din rîndurile acestei armate nu credeau că M. Furius Camillus avea să se arate atît de îngăduitor faţă de colegul său, care era cît p-aci să prăvale republica, printr-o greşeală a sa, într-o prăpastie atît de primejdioasă. Dar atît în rîndurile acestor ostaşi, cît şi în ale cetăţenilor din Roma era nezdruncinată convingerea că dacă războiul cu volscii a avut atîtea peripeţii, sorţii izbînzii trecînd din mînă în mînă, apoi, de bună seamă, pricina înfrîngerii s-a datorat greşelilor lui L. Furius, în schimb, toată cinstea şi laurii biruinţei se cuvin lui Camillus.

După ce prizonierii tusculani au fost aduşi în faţa senatului, acesta a hotărît pedepsirea prin război a cetăţii Tusculum. Tot lui Camillus i s-a dat însărcinarea purtării lui. În acest scop, Camillus şi-a cerut un singur ajutor; şi îngăduindu-i-se să-şi aleagă pe cine pofteşte din rîndul colegilor săi de dregătorie, Camillus şi-a ales pe L. Furius, în pofida aşteptărilor tuturor. Atît prin această purtare nepărtinitoare, cît şi prin bunătatea sa sufletească, Camillus şi-a cîştigat o slavă nemuritoare.

Totuşi, romanii n-au dus război cu tusculanii, deoarece aceştia au cerut îndată pace, pe care au păstrat-o cu credinţă, izbutind să scape astfel de urmările pedepsirii lor de către romani. De bună seamă, tusculanii n-ar fi putut dobîndi această pace cu ajutorul armelor. Tusculanii îi lăsară pe romani să intre în ţinuturile lor, fără să se depărteze de sălaşurile din apropierea drumurilor pe care treceau romanii, neîntrerupîndu-şi o clipă muncile pe ogoare. O mulţime de locuitori, îmbrăcaţi în veşmintele obişnuite, ieşiră pe porţile larg deschise ale cetăţii lor în întîmpinarea comandanţilor romani. Ei cărară cu toată bunăvoinţa bucate din oraş şi din holde pentru armata romană. Camillus, după ce şi-a aşezat tabăra în faţa porţilor cetăţii Tusculum, dori să ştie dacă şi înăuntrul zidurilor cetăţii domneşte aceeaşi privelişte de pace

ca pretutindeni, în sate şi pe ogoare, şi de aceea el intră în cetate. Aici văzu şi porţile caselor şi toate prăvăliile deschise, pe tarabe fiind rînduite tot felul de mărfuri, iar pe meşteşugari lucrînd mai departe nestingheriţi la meseriile lor. Şcolile fremătau de zarva şi strigătele glasurilor de elevi, uliţele erau pline de femei şi copii, într-un neîntrerupt du-te-vino, mergînd fiecare la rosturile şi treburile sale. Nicăieri nu se observa vreun semn de spaimă sau măcar de uimire. Camillus îşi arunca privirea în toate părţile, cătînd cu ochii dacă nu cumva e vreun semn de război. Nu se băga de seamă nicăieri nici un fel de urmă de asemenea îndeletnicire, nici o schimbare, nici un semn de ameninţare, ci toate vădeau o linişte atît de adîncă, de nimic stingherită, încît ar fi părut oricui că pe aceste tărîmuri nu-i nici pomeneală de război sau de ceva asemănător.

XXVI Mişcat de această purtare a vrăjmaşilor, Camillus porunci să se întrunească îndată senatul lor. „Tusculani! le spuse el la sfat senatorilor. Pînă acum tot voi aţi găsit singurele şi adevăratele arme, ca şi adevăratele mijloace, cu ajutorul cărora să vă puteţi apăra de mînia romanilor. Mergeţi la Roma şi înfăţişaţi-vă senatului roman. Senatorii romanilor vor cîntări dacă se cuvenea să fiţi pedepsiţi mai înainte, sau dacă acum meritaţi să fiţi iertaţi. Nu susţin dinaintea că fără doar şi poate veţi căpăta milă şi iertare din partea Romei; atîta doar pot să vă spun: din partea mea aveţi toată libertatea de a o cere. Sînt încredinţat că senatul roman va da rugăminţilor voastre ascultarea pe care o va crede el de cuviinţă".

Cînd tusculanii s-au înfăţişat la Roma, şi mai ales cînd senatorii romani i-au văzut în tinda curiei atît de posomorîţi şi de abătuţi pe aceşti purtători de cuvînt ai cetăţii aliate, care puţin mai înainte dovedise atîta credinţă Romei, fură adînc mişcaţi şi stăruiră să fie socotiţi mai degrabă oaspeţi şi nu duşmani. Dictatorul cetăţii Tusculum rosti cu acest prilej următoarea cuvîntare:

„Senatori! Noi sîntem aceia cărora le-aţi declarat războiul şi împotriva cărora l-aţi pornit acum; aşa cum ne vedeţi acum stînd la intrarea curiei voastre, la fel pregătiţi şi înar-

Scanned with CamScanner

maţi am ieşit şi în întîmpinarea legiunilor şi comandanţilor voştri. De aci înainte, ţinuta şi a noastră şi a plebei noastre va fi întotdeauna numai aşa, în afară de cazul că vom primi din partea voastră arme ca să luptăm pentru voi. Aducem mulţumiri şi comandanţilor voştri şi oştilor voastre pentru că au crezut mai mult ochilor decît urechilor, şi pentru că, acolo unde nu era duşmănie, n-au arătat-o nici ei. Vă cerem vouă aceeaşi pace pe care v-am respectat-o cu credinţă înainte şi vă rugăm să-i pedepsiţi cu război pe alţii, şi anume pe aceia care vă tulbură. Dacă vom fi nevoiţi să încercăm pe pielea noastră tăria braţului vostru, o vom face-o cu braţele încrucişate, fără arme asupra noastră. Noi aşa cugetăm: zeii din cer să ne facă parte numai de bine şi de noroc în măsura în care aceste gînduri ale noastre sînt curate şi deschise. Cît despre învinuirile din pricina cărora ne-aţi declarat război, cu toate că nu merită osteneală să întărim prin cuvinte ceea ce se poate dezminţi prin fapte, totuşi chiar dacă vina noastră ar fi adevărată sîntem încredinţaţi că însăşi mărturisirea noastră nu ne va aduce nici o primejdie, de vreme ce căinţa noastră iese atît de puternic în vileag în faţa voastră. Oricine poate să vă greşească oricît, de vreme ce voi ştiţi să vă purtaţi cu atîta demnitate şi mărinimie, încît să dobîndiţi din partea oricui asemenea satisfacţii".

Cam în felul acesta s-au adresat tusculanii romanilor. Ei au obţinut întîi pacea şi, nu mult după aceea, cetăţenia romană. Legiunile romane au fost întoarse de la Tusculum şi aduse la Roma.

XXVII Camillus, după războiul victorios împotriva volsc ilor — pe care l-a condus cu iscusinţă şi vitejie — şi după izbîndirea şi în campania cu tusculanii, ca şi după purtarea cu o nemaipomenită mărinimie şi putere de răbdare în amîndouă războaiele faţă de colegul său de dregătorie, a lăsat cîrma din mînă[59].

Pentru anul[60] următor au fost aleşi tot tribuni militari cu putere consulară. Aceştia au fost: L. şi P. Valerius — Lucius, pentru a cincea oară, iar fratele său Publius, pentru a treia oară — C. Sergius pentru a treia oară, L. Menenius,

Scanned with CamScanner

pentru a doua oară, Sp. Papirius şi Ser. Cornelius Maluginensis. În cursul aceluiaşi an, censorii au avut mult de lucru, mai ales fiindcă umblau tot soiul de zvonuri în privinţa datoriilor[61]. Cei care făceau pe acest temei şi mai mare vîlvă, stîrnind ura împotriva cămătarilor, erau tribunii plebei.

Censorii aleşi au fost C. Sulpicius Camerinus şi Sp. Postumius Regillensis. Treaba începută de ei s-a întrerupt deodată, din pricina morţii lui Postumius, deoarece era oprit de pravile să se înlocuiască censorul stins din viaţă cu un altul; de aceea şi Sulpicius a ieşit din dregătorie. Dar nici censorii următori, aleşi tot prin încălcarea rînduielilor religioase, n-au intrat în funcţie. De aceea, s-a socotit un păcat alegerea unui al treilea rînd de censori, socotindu-se că zeii ar fi fost aceia care se împotrivesc acestei dregătorii pentru acel an. Tribunii plebei spuneau însă că această batjocorire a plebeilor nu mai poate fi răbdată:

„De bună seamă, spuneau ei, senatul fuge de asemenea dovezi, ca tabelele de recensămînt, care vor dezvălui cîtă avere are fiecare, deoarece patricienii n-au nici un interes ca să se bage de seamă cît sînt de înglodaţi în datorii o bună parte din cetăţeni, şi cum în aceeaşi vreme plebea este azvîrlită ca pradă tuturor duşmanilor. Aristocraţia caută cu tot dinadinsul pricini de războaie pretutindeni şi cu oricine, fără nici o deosebire. Legiunile romane au fost duse întîi la Antium, de acolo la Satricum, de la Satricum la Velitrae, iar de aci împinse pînă la Tusculum. Sînt aţîţaţi latinii, hernicii şi praenestinii, aşa cum sînt asmuţiţi între ei cetăţenii, fără ura cuvenită unui vrăjmaş adevărat. Pricina e vrerea patricienilor de a strivi plebea sub povara armelor şi de a nu o lăsa să răsufle măcar o dată în cetate, sau să-şi aducă aminte în tihnă de libertate, sau să se strîngă în adunarea poporului, unde să mai audă din cînd în cînd glasul tribunilor săi, vorbindu-i despre uşurarea datoriilor sale, sau despre curmarea celorlalte nedrepţi şi obide. Dacă plebeii şi-ar mai aduce aminte de libertatea părinţilor lor, n-ar mai îngădui robirea de către cămătari a vreunui cetăţean roman, din pricina neplăţii datoriilor, şi nici chemarea lor sub drapel înainte de a se cerceta şi a se

Scanned with CamScanner

afla care e dedesubtul cu datoriile, înainte de a se găsi mijlocul de a le micşora şi înainte ca fiecare să ştie pentru sine ce e al său şi ce e al altuia, ori dacă se mai poate bucura cineva de libertate, ori dacă îi rămîne fiinţa-i slobodă, sau şi ea va fi destinată temniţei".

Revolta care mocnea în spuză a aprins îndată sufletele învrăjbite ale plebeilor. Într-adevăr, pe de o parte se hotărîse să se osîndească o mulţime de datornici, care ajungeau astfel în robia cămătarilor, iar pe de altă parte, senatul, în urma zvonurilor că praenestinii au ridicat armele, fusese de părere să se facă strigări pentru înrolarea de noi legiuni. Ambelor măsuri începură să li se împotrivească şi puterea tribuniciană şi plebea însăşi într-un cuget şi o simţire, fiindcă nici tribunii nu îngăduiau ca datornicii să fie robiţi şi nici tinerii nu răspundeau la chemare. Acum patricienii erau mai îngrijoraţi de neputinţa strîngerii oştilor, decît de urmărirea datornicilor, fiindcă umblau zvonuri că vrăjmaşul, pornind din Praeneste, se aşezase în ţinutul Gabii. Însă aceste zvonuri nu-i înspăimîntau de fel pe tribunii plebei ca să dea înapoi de la lupta începută, ci, dimpotrivă, îi aţîţau mai tare. Numai izbucnirea noului război cu praenestinii a pus capăt acestor tulburări atunci cînd trupele duşmane ajunseseră în preajma ziduri-lor cetăţii.

XXVIII Într-adevăr, cînd praenestinii aflară că la Roma nu s-a înrolat sub drapel nici o oştire, că nu-i nici pomeneală de numirea vreunei căpetenii şi că patricienii şi plebeii sînt din nou învrăjbiţi unii împotriva celorlalţi, iar capii lor socotind că acesta e cel mai nimerit prilej pentru ei, năvălesc deodată cu oastea lor şi pustiesc în lung şi-n lat ogoarele şi satele romane, înaintînd pînă în faţa porţii Colline. Cumplită zarvă şi spaimă s-a stîrnit la Roma. Toţi strigă: „la arme, la arme!" Toţi aleargă într-un suflet pe ziduri, pe metereze şi la porţi. Cetăţenii, lăsînd baltă şi răscoala şi tot, îl numesc dictator pe Titus Quinctius Cincinnatus. Acesta, la rîndu-i, îl numeşte pe A. Sempronius Atratinus comandant al cavaleriei. La această veste (atît de temută era vestea că s-a ales un dictator) vrăjmaşii s-au şi depărtat îndată de zidurile Romei,

Scanned with CamScanner

iar tineretul roman s-a supus fără cîrtire încorporării. În timp ce la Roma oastea se aduna, praenestinii îşi aşază tabăra nu departe de rîul Allia; pustiind de acolo satele şi holdele romane în lung şi-n lat, se făleau că „şi-au aşezat tabăra în acelaşi loc care a fost cîndva piaza rea pentru cetatea romană; ei sînt încredinţaţi că vor stîrni aceeaşi groază în rîndurile oastei romane şi aceeaşi fugărire, întocmai ca în războiul cu gallii. Căci de vreme ce acea zi, de pomină prin înfrîngerea suferită, este privită de pravile ca o zi neagră pentru romani, fiind crestată pe răboj prin numele acelui loc, oare nu trebuie să-i înspăimînte pe romani cu atît mai vîrtos Allia însăşi, martora unui prăpăd şi urgii atît de mari? De bună seamă, la Allia li se va perinda romanilor prin faţa ochilor chipurile crunte şi fioroase ale gallilor şi în urechile lor vor răsuna răcnetele gallilor.“ Praenestinii, trăgîndu-şi din aceste gînduri deşarte nădejdi şi mai deşarte se bizuiau că vor avea noroc în luptă datorită acestor meleaguri.

Romanii, dimpotrivă, erau încredinţaţi că „ei vor izbîndi în luptă oriunde vor întîlni un vrăjmaş din rîndurile populaţiilor latine şi că acest duşman va fi tot acela pe care ei l-au înfrînt la lacul Regillus şi căruia vreme de un veac i-au impus să păstreze neclintită pacea cu Roma. Aceste locuri vor fi vii în amintirea romanilor, iar cumplitul prăpăd le va fi imbold de tărie într-o aşa măsură, încît să şteargă o dată pentru totdeauna pata acelei ruşini. Allia nu numai că nu le va mai stîrni vreun fel de spaimă, dar romanii, luptînd încă o dată pe acest pămînt, nu se poate ca de data aceasta să nu biruie. Chiar de s-ar întoarce înşişi gallii la Allia, romanii îi vor înfrunta aşa cum i-au înfruntat în Roma pentru recucerirea patriei, aşa cum s-au luptat şi în ziua următoare cu ei la Gabii, cînd n-a mai rămas din rîndurile celor care au intrat între zidurile Romei nici picior de vrăjmaş în viaţă, care să ducă acasă în ţara lui vestea despre izbîndă sau neizbîndă“.

XXIX Cu asemenea simţăminte şedeau la Allia faţă în faţă cele două oştiri potrivnice. Dictatorul roman, cînd avu sub priviri oastea duşmană rînduită în linie de bătaie şi

Scanned with CamScanner

aştepta să vadă semnalul atacului, îi spuse lui A. Sempronius: „Îţi dai seama, Sempronius, că vrăjmaşii s-au aşezat într-adins la Allia, fiindcă sînt încredinţaţi că acest loc le va purta noroc? O, de le-ar spulbera zeii încrederea şi nădejdile şi nu le-ar da nici un fel de sprijin! Tu însă, bizuindu-te pe tăria braţului tău şi pe bărbăţia ta, năvăleşte asupra duşmanului cu călăreţii tăi, în goana turbată a cailor, pătrunde în mijlocul oastei lui. Eu cu legiunile mele mă voi năpusti cu steagurile în frunte între şirurile armatei praenestine, după ce vor fi înspăimîntate şi puse în neorînduială. Şi voi, zei, martori ai jurămintelor călcate, ajutaţi-ne! Daţi osînda cuvenită acelora care, trădîndu-ne, ne-au înşelat şi pe noi şi pe voi, o dată cu călcarea în picioare a credinţei în puterea voastră!"

Praenestinii n-au fost în stare să înfrunte nici iureşul călărimii, nici al pedestrimii romane. La cea dintîi izbire şi la cel dintîi strigăt, şirurile lor sînt date peste cap şi risipite. Apoi, văzînd că nu pot ţine piept în nici un loc, se aştern pe fugă. Îmbrîncindu-se buimăciţi, grămădindu-se unii peste alţii cu frica în oase, trec pe lîngă tabără şi nu se mai opresc din goana lor turbată pînă n-au sub ochi cetatea Praeneste. Acolo, fugarii se adună din nou şi ocupă în grabă poziţii pe care le întăresc fără nici o chibzuinţă, ca nu cumva, dacă se vor retrage între ziduri, romanii să le dea numaidecît foc la holde, iar după prădarea tuturor bunurilor lor, să li se împresoare şi cetatea. Atunci însă cînd au văzut că în urma distrugerii şi prădării taberei lor de la Allia romanii biruitori se apropie de ei, praenestinii părăsesc şi aceste întăriturî şi se zăvorăsc între zidurile fortăreţei lor, cu toate că nici de ele nu prea erau siguri.

Cetatea Praeneste se găsea în fruntea unei confederaţii alcătuite din opt oraşe întărite. Romanii au dus războiul mai departe şi împotriva acestora. Şi după ce le-au cucerit rînd pe rînd, fără lupte şi jertfe prea mari, oastea romană a fost îndreptată către Velitrae. Şi această cetate a fost cucerită. În urmă, armata romană a fost din nou adusă la Praeneste, ţinta acestui război. Praeneste s-a predat însă romanilor fără luptă.

Scanned with CamScanner

Titus Quinctius, după ce a cîştigat o bătălie, după ce a pus stăpînire pe două tabere potrivnice şi a cucerit şi nouă cetăţi prin puterea braţului, după ce i s-a predat şi Praeneste, s-a întors la Roma. Aici a fost sărbătorit prin purtarea în triumf. Tot el adusese şi aşezase în Capitoliu statuia lui Jupiter, luată din Praeneste, care a fost înălţată între altarele lui Jupiter şi al Minervei. Pe soclul acestei statui s-a pus o placă de bronz pe care s-au săpat următoarele cuvinte: „Jupiter şi toţi zeii i-au hărăzit dictatorului Titus Quinctius această putere de a cuceri nouă fortăreţe, cînd a fost dictator". După 20 de zile de dictatură, Titus Quinctius şi-a părăsit funcţia.

XXX După aceea s-au făcut alegeri de tribuni militari cu putere consulară. De astă dată aceşti cîrmuitori au fost, deopotrivă, aleşi din rîndurile patricienilor şi ale plebeilor. Din tabăra aristocraţiei făceau parte fraţii Publius şi Caius Manlius împreună cu L. Iulius, iar dintr-a plebeilor, C. Sextilius, M. Albinus şi L. Antistius. Celor doi Manlii, care erau prin obîrşie mai presus decît demnitarii plebei, şi cu mai mare trecere decît celălalt coleg patrician, Iulius, li s-a încredinţat în chip deosebit războiul cu volscii, fără să se mai tragă la sorţi şi fără să se chibzuiască asupra temeiului acestei numiri. În urmă senatul s-a căit că le dăduse această sarcină.

Cei doi Manlii trimiseseră nişte cohorte după nutreţ, fără ca mai înainte să facă o recunoaştere prin iscoade. O ştire, deşi neadevărată, îi vesti că aceste trupe au fost înconjurate de vrăjmaş. Ei pornesc în grabă cu întreaga oaste în ajutorul lor, fără ca măcar să reţină la ei vestitorul, care era un vrăjmaş din rîndurile latinilor şi care fusese socotit drept roman. Iscoada duşmanilor a izbutit să-i înşele pe romani, care în felul acesta au căzut în cursele întinse. Pe cînd romanii îi înfruntau greu pe vrăjmaşi din acest loc atît de neprielnic, cu o nemaipomenită bărbăţie, răspîndind moartea în jur, dar cu pierderi şi în rîndurile lor, oastea duşmană a izbutit să pătrundă în cealaltă parte a taberei, care se afla cu faţa către cîmpie. Nechibzuinţa şi nepriceperea celor doi comandanţi romani au fost pricina acestei lovituri şi neizbînzi. Numai datorită vitejiei fără seamăn a ostaşilor romani a fost salvată soarta republicii

Scanned with CamScanner

romane de la pieire, cu toate că cu acel prilej n-avuseseră în fruntea lor o adevărată căpetenie. Cînd s-au vestit aceste întîmplări la Roma, mai întîi s-a voit să se recurgă la un dictator; apoi însă s-a aflat că domneşte linişte din partea volscilor. De aici a ieşit în vileag că volscii nu ştiu să se folosească nici de biruinţă, nici de împrejurări prielnice; din această pricină, armatele romane, împreună cu comandanţii lor, au fost rechemate la Roma. După aceea, măcar din partea volscilor a fost linişte şi pace.

Însă către sfîrşitul anului, pacea fu iar tulburată de praenestini, care au ridicat din nou armele împotriva Romei, aţîţînd totodată şi celelalte populaţii latine.

În acelaşi an s-au făcut noi înscrieri de colonişti romani pentru colonia Setia, care se plîngea că duce lipsă de oameni. Cu toate că republica romană n-a izbîndit în războaie, înăuntrul hotarelor a fost linişte şi pace, şi aceasta datorită tribunilor militari, care se bucurau de o deosebită vază şi autoritate în sînul întregului popor.

XXXI În schimb, chiar la începutul anului următor[62] au izbucnit groaznice tulburări sub tribunii militari cu putere consulară Spurius Furius, Quintus Servilius, ales a doua oară, C. Licinius, P. Cloelius, M. Horatius şi L. Geganius. Atît obîrşia cît şi temeiul nemulţumirilor şi tulburărilor erau datoriile. Pentru cercetarea acestor pricini au fost aleşi censori Spurius Servilius Priscus şi Quintus Cloelius Siculus. Numai că războiul i-a împiedicat să-şi ducă la bun sfîrşit sarcina, pentru că au venit ştiri rele, mai întîi nişte ştafete îngrozite, apoi nişte ţărani care-şi părăsiseră satele şi ţarinile, spunînd că legiunile volscilor au călcat din nou hotarele şi că pretutindeni pustiesc ţinuturile romane. Această stare stîrnită de năvala vrăjmaşilor de peste hotare nu numai că nu a înnăbuşit tulburările şi cioc-nirile dinăuntru, ci, dimpotrivă, puterea tribuniciană, cu o înverşunare şi mai aprigă, împiedica strîngerea sub drapel a oastei romane. Această stare de lucruri a dăinuit pînă cînd tribunii plebei au izbutit să impună senatului următoarele condiţii: atîta vreme cît va dăinui războiul, să nu mai fie

Scanned with CamScanner

supusă plebea la nici un fel de dare şi nici să nu se mai întreprindă vreo urmărire împotriva datornicilor.

După ce s-au făcut aceste uşurări plebei, nimeni n-a mai pus vreo stavilă strîngerii oştirii. În urma înrolării sub arme a noi legiuni, s-a hotărît trimiterea separat în ţara volscilor a două armate. Spurius Furius şi Marcus Horatius pornesc spre miazăzi, de-a lungul ţărmului mării, către Antium, iar Q. Servilius şi L. Geganius purced spre stînga, către munţi, unde se găsea cetatea Ecetrae[63]. Duşmanul parcă intrase în pămînt însă, nezărindu-se nicăieri. Atunci romanii începură pustiirea ţării volscilor în lung şi-n lat, şi nu în treacăt şi în fugă ori după obiceiurile volscilor, în chip tîlhăresc, care căutînd să profite de neînţelegerile din sînul duşmanilor lor, se năpusteau pe neaşteptate, pornind numai după prăzi, în loc să se bizuie pe vitejia lor. Dimpotrivă, armata romană, pe bună dreptate îndîrjită pentru atîtea încălcări şi silnicii săvîrşite de volsci, a întreprins această pustiire temeinic, desfăşurînd-o mai multă vreme. Într-adevăr, volscii, temîndu-se în fiecare moment să nu se ivească vreo armată din Roma, făcuseră prădăciuni numai prin satele şi holdele aşezate de-a lungul hotarelor. Romanii, dimpotrivă, aveau interes să întîrzie cît mai multă vreme între fruntariile ţării duşmanului, pentru a-l atrage în luptă. Ca atare, dînd foc tuturor sălaşurilor de pe lîngă ţarini şi prefăcînd în scrum şi cenuşă cîteva sate, le-au pustiit volscilor ţara în aşa fel, încît să nu mai rămînă nici măcar un pom cu roade în el, iar din toată agoniseala ogoarelor să nu mai culeagă nici măcar un bob de grîu. Apoi, cărînd o uriaşă pradă în oameni şi vite şi tot ce se găsea dincolo de zidurile cetăţilor lor prin sate şi pe ogoare, amîndouă armatele romane s-au întors la Roma[64].

XXXII Datornicii s-au bucurat în vremea asta de scurtul răgaz în care au mai putut să răsufle şi ei puţin. Dar cum s-a făcut din nou linişte peste hotare, patricienii cămătari au început din nou să-şi urmărească prin procese datornicii. Plebeii nu numai că au pierdut orice nădejde de a scăpa de povara vechilor datorii, prin dobîndirea vreunei uşurinţe de plată, dar au început să se înglodeze în altele, ca să poată achita

noile dări impuse de stat în vederea construirii unui zid de piatră cubică în jurul cetăţii, aşa cum orînduiseră censorii, căci tot pe umerii plebeilor a căzut şi noua povară. Plebeii au fost nevoiţi să îndure fără cîrtire această nouă sarcină, deoarece pentru tribunii lor nu s-a ivit nici un prilej prielnic de a împiedica strîngerea oastei.

Datorită a tot felul de mijloace folosite de aristocraţie, la alegerile de tribuni militari au reuşit numai candidaţi patricieni. Aceştia au fost următorii: L. Aemilius, P. Valerius pentru a patra oară, C. Veturius, Ser. Sulpicius şi fraţii L. şi C. Quinctius Cincinnatus[65]. Datorită aceloraşi mijloace şi treceri, aristocraţia a izbutit să strîngă o nouă oaste, fără să fie de nimeni împiedicată, întregul tineret roman depunînd jurămîntul de credinţă. S-au înjghebat în felul acesta trei armate romane care aveau să poarte războiul cu latinii şi cu volscii, ce-şi uniseră toate trupele laolaltă şi-şi aveau tabăra aşezată în împrejurimile cetăţii Satricum. S-a hotărît ca o armată romană să rămînă în Roma la îndemîna cetăţii pentru asigurarea pazei, a doua armată pentru a preîntîmpina orice surpriză în afara hotarelor, împotriva oricărui vrăjmaş, şi a treia — cea mai puternică din toate — a fost pornită în marş de comandanţii ei, Publius Valerius şi Lucius Aemilius, către Satricum.

Cînd aceştia au dat de armata vrăjmaşă, rînduită pentru luptă într-un loc şes, au dezlănţuit numaidecît atacul. Romanii n-au putut dobîndi o izbîndă deplină, deoarece o ploaie însoţită de o năpraznică vijelie a pus capăt luptei, spulberîndu-le nădejdile de biruinţă. În ziua următoare, bătălia a izbucnit din nou. Cîtăva vreme, legiunile latine, pregătite şi instruite în arta conducerii războiului după metoda romană, datorită îndelungatei alianţe de care s-au bucurat din partea Romei, au rezistat iureşului roman, înfruntîndu-l cu bărbăţie şi cu oare-care succes. Numai cavaleria romană, cînd porni în iureş asupra latinilor, le strică şirurile. Atunci pedestrimea romană îşi împinge steagurile sale, înaintînd pînă în mijlocul rîndurilor oastei vrăjmaşe pusă în neorînduială. Cu cît trupele romane cîştigau teren, cu atît duşmanul da mereu înapoi. În felul acesta, cînd sorţii izbîndei au precumpănit de partea romanilor, avîntul

Scanned with CamScanner

acestora n-a mai putut fi stăvilit de nici o putere din lume. Înfrînți și împrăștiați, dușmanii începură să caute scăpare și adăpost, nu în tabăra lor, ci la Satricum, ce se găsea la două mile de acel loc. Însă cavaleria romană nu i-a slăbit din ochi, urmărindu-i și căsăpindu-i fără întrerupere. Tabăra vrăjmașă a fost cucerită și prădată.

În noaptea care a urmat după această luptă, volscii și latinii părăsesc și cetatea Satricum, pornind mai departe, într-o goană asemănătoare celei dinainte, către Antium. Oastea romană se luă pe urmele lor. Numai că dușmanul, îngrozit, a fost mai iute de picior decît urmăritorii, care, oricît de înverșunați erau împotriva lui, nu l-au putut ajunge ca să-l împiedice să intre în Antium, neprinzîndu-i decît ariergarda. Restul a putut intra în cetate.

Cîteva zile romanii le-au petrecut numai cu pustiirea ținuturilor dușmane, pentru că nu erau destul de pregătiți cu cele trebuincioase în vederea împresurării zidurilor cetății Antium, dar nici vrăjmașul n-a mai încercat să vadă dacă mai are noroc într-o nouă luptă.

XXXIII Atunci s-au ivit neînțelegerile între anțiați și latini. Anțiații, copleșiți de noianul atîtor nenorociri, înfrînți și sătui de acest război, în vremea căruia se născuseră și îmbătrîniseră, chibzuiră că ar fi mai bine să se predea. În schimb, latinii stăruiau cu o mai mare înverșunare în continuarea acestui război, deoarece ei se bucuraseră de o îndelungată pace și propășire, iar pe deasupra și trădarea lor era proaspătă.

Dezbinarea dintre cele două tabere învrăjbite s-a curmat cînd ele și-au dat bine seama că nici unul din cele două noroade nu era îndreptățit să-l împiedice pe celălalt de a-și urmări împlinirea năzuințelor. De aceea latinii plecară, desfăcîndu-se din această alianță cu volscii, pentru a scăpa de condițiile unei păci impuse de învingători, pe care ei o socoteau că avea să fie cît se poate de umilitoare. Anțiații, o dată scăpați de acești mijlocitori supărători ai salvării lor, și-au predat romanilor și cetatea și ținutul cu ogoare cu tot. Furia turbată a latinilor că nu-i putuseră înfrînge nici pe romani în război și nici reține mai departe pe volsci sub arme îi împinse să-i

Scanned with CamScanner

pună foc cetății Satricum, care a fost mistuită pînă în temelie, cu toate că le slujise ca adăpost și înainte și după izbucnirea acestei nefericite bătălii. N-a fost cruțată și n-a rămas în picioare nici o locuință din această cetate, făcliile fiind aruncate și asupra caselor locuitorilor și asupra sfintelor lăcășuri, fără osebire. Numai templul zeiței Mater Matuta a supraviețuit pîrjolului. A mers zvonul că pe latini i-a oprit să dărîme acest sfînt așezămînt, nu credința sau frica de zei, ci numai faptul că au auzit deodată o voce năpraznică ieșită din acest templu, care voce a rostit cumplite amenințări împotriva celor care nu vor să depărteze focul nelegiuit de la sfintele altare.

Aprinși tot mai tare de această tulburare, latinii au tăbărît și asupra cetății Tusculum, care, părăsind confederația latinilor, intrase nu numai în alianță cu Roma, dar primise și dreptul de cetățenie romană. Tusculanii, care nu se așteptau la acest atac, lăsaseră deschise porțile cetății lor, cînd deodată latinii au năvălit în Tusculum, izbutind s-o cucerească chiar după scoaterea celui dintîi strigăt. Numai cetățuia unde se refugiaseră locuitorii cu soțiile și copiii lor n-a putut fi luată. Tusculanii au putut totuși trimite la Roma ștafete care să vestească năpasta căzută pe capul lor. Ca să-și dovedească dragostea și devotamentul față de aliații credincioși, Roma și-a trimis fără întîrziere armata în sprijinul tusculanilor. Comandanții acestei armate romane au fost tribunii militari L. Quinctius și Ser. Sulpicius. Ostașii romani dau peste porțile cetății Tusculum zăvorîte. Latinii, din asediatori ai cetății Tusculum ajung acum să fie ei împresurați de romani. Romanii, la rîndu-le, îi văd pe latini apărînd, pe de o parte, zidurile cetății Tusculum, și pe de altă parte, atacînd cetățuia tusculanilor și-și dau bine seama de simțămintele latinilor, care, deși căutau să insufle groază dușmanilor, erau cuprinși ei înșiși de spaimă.

Sosirea romanilor a schimbat în întregime starea sufletească a ostașilor ambelor tabere: pe tusculani, după nemaipomenita spaimă, i-a cuprins o bucurie și o îndîrjire fără margini, în schimb, latinilor — care fuseseră la început încredințați că vor cuceri și cetățuia tot așa de repede cum au pus stăpînire pe cetate — li se spulberase orice nădejde că vor scăpa măcar cu viață. Tusculanii din fortăreață scot un năpraznic strigăt, căruia

Scanned with CamScanner

ostașii romani i-au răspuns cu un răcnet de s-au cutremurat și zidurile. Latinii, prinși și strîmtorați acum din două părți, nu mai sînt în stare să zădărnicească nici năvala tusculanilor, care se năpustiseră asupra lor din înălțimile cetății, dar nici să înfrunte iureșul romanilor, care se urcau pe metereze și sfărîmau și drugii și zăvoarele porților. Romanii puseră mai întîi stăpînire pe ziduri cu ajutorul scărilor, apoi fură distruse și zăvoarele porților. Deoarece latinii fuseseră strîmtorați, prinși și loviți și din spate și din față — fiind istoviți de orice vlagă pentru a mai lupta, nemairămînîndu-le nici o putință de scăpare — au fost măcelăriți toți pînă la unul. După recucerirea cetății Tusculum, oastea romană s-a întors la Roma.

XXXIV Cu cît izbînzile romane dobîndite în afara fruntariilor, în cursul aceluiași an, izbutiseră să restabilească pretutindeni pacea, cu atît creșteau în cetate din zi în zi purtările tiranice ale patricienilor, ca și asuprirea și pătimirile plebeilor, care, osîndiți neîntrerupt să-și plătească datoriile ce mereu sporeau[66], nu găseau nicăieri un licăr de nădejde de a scăpa o dată de această povară. Astfel, după ce erau despuiați de tot ce aveau, datornicii judecați, osîndiți și căzuți în sclavie erau nevoiți să le mulțumească și poftele cămătarilor, pierzîndu-și și cinste și obraz o dată cu libertatea, și totodată trebuiau să îndure și chinurile osîndei, atunci cînd le venea scadența la plată. Aceste poveri atît de apăsătoare ostoiseră nu numai pe cei de rînd, ci încovoiaseră și sufletele plebeilor mai răsăriți și mai cu vază; însă nimănui din tagma acestora nu-i mai ardea acum să stăruie cu candidatura sa la dregătoria tribunatului militar și să înfrunte pe patricieni ca odinioară. Acum, cu toate că le era îngăduit să ocupe funcții publice, totuși ei nu mai năzuiau la ele; nici măcar cei mai dîrji și mai încercați din rîndurile lor nu se mai încumetau să candideze și să îndeplinească nici măcar dregătoriile plebeie. La rîndu-le, patricienilor li se părea că au pus mîna de-a pururi pe drepturile și funcțiile plebeilor, pe care aceștia le cîștigaseră și îndepliniseră un lung șir de ani.

Dar pentru ca tabăra aristocrației să nu se bucure prea mult de această stare de lucruri, așa cum se întîmplă în viață de

cele mai multe ori o neînsemnată întîmplare le-a răsturnat toate socotelile[67]. Marcus Fabius Ambustus, un om care se bucura de o mare vază şi în tabăra patricienilor, dar şi în rîndurile plebeilor care îl ştiau ca pe o fiinţă apropiată sufleteşte de durerile lor, îşi căsătorise pe cele două fiice ale sale, pe cea mai mare cu Ser. Sulpicius, iar pe cea mai mică cu C. Licinius Stolo, într-adevăr, un om de ispravă, totuşi plebeu de obîrşie. Şi chiar această înrudire, pe care însă Fabius nu o privise niciodată cu ochi răi, i-a cîştigat acestuia trecerea în faţa plebei.

S-a întîmplat însă o dată — pe cînd surorile Fabiae îşi petreceau vremea sporovăind între ele, ca de obicei, în casa tribunului militar Servius Sulpicius — ca lictorul acestuia, întorcîndu-se acasă din for, să bată în uşă cu o vărguţă, aşa precum era datina. Atunci Fabia cea tînără, nedeprinsă cu acest obicei, s-a speriat. Sora sa a început să rîdă, mirîndu-se cum de nu cunoaşte aceste lucruri. Acest rîs al surorii sale i-a trecut ca un junghi prin inima ei de femeie ce se simte înţepată, ca atîtea dintre semenele ei, de lucrurile mici şi neînsemnate. Apoi faptul că vedea mulţimea poporului care îl însoţea pe tribunul militar şi-i da bineţe — după cum îmi închipui eu — o făcea pe ea să creadă că sora sa, datorită măritişului norocos, are parte de prea mare fericire în viaţă. În acelaşi timp a început să se căiască de alegerea bărbatului său, simţindu-se ruşinată şi umilită, de bunăseamă un simţămînt rău înţeles, fără rost şi nefiresc, cînd cineva nu îngăduie, să fie întrecut în însuşiri şi cinste de vreuna din rudele apropiate.

Tatăl său văzînd-o doborîtă şi mohorîtă de această rană proaspătă, care o apăsa ca un cui pe inimă, o întrebă: „Oare nu se simte bine?“ Fabia îi ascunse pricina zbuciumului şi frămîntărilor sale (căci ar fi ieşit în vileag că nu-şi iubeşte cum se cuvine sora şi că nu-şi cinsteşte cum trebuie soţul); dar tatăl ei, stăruind cu blîndeţe să afle de la fiică-sa ce-o roade, o făcu să mărturisească adevărata pricină a mîhnirii sale: a fost măritată cu un om de rînd, într-o casă unde nu va vedea niciodată intrînd cinstea şi mărirea. Ambustus îşi mîngîie fiica spunîndu-i să aibă nădejde că într-o bună zi

Scanned with CamScanner

— şi aceasta va fi cît de curînd — va avea şi ea parte de cinstea şi mărirea pe care le vede la soră-sa. Apoi a început să ţină sfat cu ginerele său, atrăgînd de partea lor şi pe Lucius Sextius, un vrednic tînăr, care la fel nu avea nici o nădejde de a ajunge în rîndurile înalţilor demnitari, din pricina obîrşiei sale plebeiene.

XXXV Prilejul schimbării situaţiei părea că a sosit o dată cu sarcinile prea împovărătoare impuse de cămătari datornicilor. Plebea nu vedea altă cale de ieşire din acest impas, decît numai punînd în fruntea republicii oamenii ieşiţi din mijlocul său. De aceea privirile şi străduinţile trebuiau îndreptate către această ţintă. Prin necurmate încercări şi stăruinţe de tot felul, plebeii au izbutit să facă şi acest pas, încît pînă la urmă să ajungă, la cîrma statului, în aceleaşi funcţii deopotrivă cu patricienii, fiindcă aveau aceleaşi însuşiri ca şi ei. Mai întîi plebea a găsit cu cale, pentru clipele de faţă, să-i aleagă ca tribuni ai săi pe acei oameni cărora, datorită funcţiilor, să li se deschidă porţile către celelalte demnităţi publice. Noii tribuni aleşi ai plebei, C. Licinius Stolo şi L. Sextius, au propus nişte legi îndreptate împotriva puterii şi mijloacelor întrebuinţate de patricieni, dar în sprijinul intereselor plebei, o lege fiind în privinţa datoriilor. Această lege prevedea scăderea dobînzilor plătite cămătarilor din suma globală, iar restul datoriei să se achite în rate egale vreme de trei ani. A doua lege, asupra delimitării întinderii proprietăţilor agricole, prevedea că de aci înainte nici un cetăţean nu va mai avea dreptul de a stăpîni mai mult de cinci sute de jugăre[68]; a treia lege cuprindea desfiinţarea funcţiei tribunilor militari[69] şi reintroducerea consulatului şi, o dată cu reînfiinţarea lui, unul din cei doi înalţi demnitari să fie ales din rîndurile plebeilor[70]. Aşadar, orice visuri şi năzuinţe, oricît de măreţe nu vor putea niciodată să se înfăptuiască decît cu preţul celor mai îndîrjite lupte şi celor mai mari jertfe. Căci erau în joc tocmai acele năzuinţe şi ţeluri pe care le nutresc şi le doresc cu nesaţ toţi muritorii de rînd: pămîntul, banii şi onorurile publice.

Scanned with CamScanner

Patricienii, care tremurau pînă-n măduva oaselor, ţineau tot soiul de adunări, şi publice, şi în casele lor particulare, negăsind totuşi un alt leac, decît împotrivirea, tot cu sprijinul unor tribuni ai plebei, mijloc întrebuinţat şi mai înainte de ei cu prilejul altor multe lupte; într-adevăr, ei izbutesc să cîştige de partea lor pe unii din tribunii plebei, care aveau să zădărnicească propunerile colegilor lor. Aceşti slugoi ai patricienilor, cînd văzură triburile convocate de Licinius şi Sextius pentru a-şi da votul, le ieşiră înainte înconjuraţi de numeroase cete de patricieni şi nu-i lăsară pe sprijinitorii plebeilor să aducă la cunoştinţa mulţimii aceste propuneri, şi nici să îndeplinească celelalte îndeletniciri necesare cu prilejul luării votului cetăţenilor.

În nenumărate rînduri a fost convocată adunarea poporului. De-a surda însă: toate propunerile erau respinse: „E bine şi aşa! spuse Sextius. Deoarece voi mereu găsiţi cu cale să recurgeţi la acest mijloc, împotrivindu-vă proiectelor noastre, cu aceleaşi arme vom apăra şi ocroti şi noi plebea. Haideţi, senatori, hotărîţi comiţiile pentru alegerea de tribuni militari. Vă voi face să nu vă mai fie pe plac şi să nu vă mai iasă din gură cuvîntul: veto, atunci cînd îl ciripesc colegii noştri, rînjind de bucurie".

Aceste ameninţări nu au fost zadarnice. Nu s-au făcut alte alegeri decît de tribuni şi edili ai plebei. Licinius şi Sextius, realegîndu-se mereu ca tribuni ai plebeilor, nu îngăduiră să se aleagă nici un fel de magistratură curulă; şi fiindcă plebea îi realegea întotdeauna pe cei doi tribuni ai săi, care, la rîndu-le, mereu zădărniceau alegerile de tribuni militari, cetatea romană rămase vreme de 5 ani fără magistraţi curuli[71].

XXXVI Din fericire însă, cetatea a fost ferită de războaie în afară. Totuşi, coloniştii din Velitrae, căutînd să profite de acest răgaz şi de faptul că Roma nu avea la îndemînă nici o oaste, au năvălit în cîteva rînduri peste satele şi ogoarele romane, prădîndu-le. Ba s-au încumetat să atace şi împresoare chiar şi cetatea Tusculum. Această întîmplare, şi

Scanned with CamScanner

pe deasupra şi faptul că tusculanii, vechi aliaţi ai romanilor şi totodată şi noii lor concetăţeni, le cereau ajutor, le-au dat de gîndit, nu numai patricienilor, ci şi plebeilor.

Tribunii plebei nu s-au mai împotrivit de astă dată, şi ca urmare, au avut loc alegeri prin mijlocirea interregilor[72]. Tribunii militari aleşi, L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius şi fraţii P. şi C. Valerius, cu greu au putut să strîngă oastea, deoarece cetăţenii nu se mai arătau atît de supuşi la încorporare ca la alegeri. În sfîrşit, cetăţenii au fost înrolaţi sub drapel după o nemaipomenită împotrivire. Trupele goniră pe veliterni, nu numai de la Tusculum, ci i-au fugărit chiar pînă între zidurile cetăţii lor; Velitrae fu apoi împresurată cu forţe cu mult mai mari decît asediaseră ei cetatea Tusculum. Cu toate acestea, Velitrae n-a putut fi cucerit de tribunii militari, care începuseră asediul.

S-au ales mai întîi noi tribuni militari[73]. Aceştia erau: Quintus Servilius, C. Veturius, fraţii Aulus şi Marcus Cornelius, Q. Quinctius şi M. Fabius. Dar nici aceştia n-au reuşit să facă la Velitrae vreo ispravă demnă de pomenit. În schimb, la Roma aveau loc ciocniri din ce în ce mai aprige, căci alături de Sextius şi Licinius Stolo, care propuseseră legile şi care fuseseră de opt ori aleşi tribuni ai plebeilor, unul din tribunii militari, şi anume: Fabius, socrul lui Stolo, cel dintîi propunător al acestor legi, se declară pe faţă sprijinitorul proiectelor. Şi pe cînd la început fuseseră opt tribuni în sînul colegiului lor ce se împotriveau acestor legi, acum rămăseseră numai cinci (aşa cum se întîmplă întotdeauna cu cei care trădează interesele mulţimii); aceşti tribuni ai plebei fuseseră ademeniţi şi prinşi în mrejele patricienilor, fiindcă aveau sufletele împietrite şi rosteau întotdeauna aceleaşi vorbe ieşite din mintea altora. Împotrivindu-se pentru a-şi îndreptăţi josnicia lor, aceştia spuneau: „Departe de Roma, tocmai la Velitrae, se află înrolată sub drapel o mare parte a plebei; de aceea alegerile trebuie amînate pînă la sosirea acestor ostaşi, pentru ca toţi plebeii să-şi dea votul în legătură cu interesele lor".

Sextius şi Licinius, dimpreună cu o parte din colegii lor şi sprijiniţi în acelaşi timp şi de unul din tribunii militari,

Scanned with CamScanner

Fabius, toţi oameni destul de meşteri în a lămuri şi convinge poporul şi destul de hîrşîiţi prin lupta lor dusă atîta amar de ani cu patricienii, îi plictiseau pe fruntaşii senatului, ce le ieşiseră în faţă, punîndu-le tot soiul de întrebări în legătură cu fiecare lege în parte din cele propuse adunării poporului:

„Atunci cînd plebei i se împarte un lot de numai 2 jugăre de pămînt, vor îndrăzni oare patricienii să ceară dreptul să aibă fiecare mai mult de cinci sute de jugăre? Adică fiecare patrician să stăpînească pămîntul a trei sute de cetăţeni, în timp ce un plebeu să n-aibă nici atît cît să-şi poată ridica un acoperămînt pentru adăpostire, sau numai atît cît e nevoie pentru îngropăciune? Oare se simt bine patricienii cînd ştiu că plebea, suptă de cămătari, e nevoită pentru sumele datorate să-şi ofere trupul zălog, spre a fi sfîrtecat de lovituri de vergi şi covîrşită de osînde cu nemiluita? Sau cînd, în fiecare zi, datornicii sînt înşfăcaţi, tîrîţi grămadă şi scoşi din for, pentru a se umple casele nobililor cu osîndiţi, ajungîndu-se pînă acolo, ca fiecare locuinţă de patrician să se prefacă într-o închisoare pentru fiii poporului?“

XXXVII După ce cei doi tribuni ai plebei au tunat şi fulgerat împotriva acestor fărădelegi ale patricienilor, vorbindu-i în felul acesta norodului, care la rîndu-i se cutremura şi mai tare de obidita-i soartă şi se îndîrjea şi mai aprig decît tribunii plebei, aceştia declarară: „Pînă nu-şi va alege plebea un consul din rîndurile sale, care să-i fie sprijinitorul şi apărătorul libertăţii sale, patricienii nu vor înceta de a-i suge vlaga prin camătă şi nu-şi vor pune îngrădire lăcomiei de a pune mîna pe toate pămînturile.

De bună seamă, tribunii plebei sînt priviţi acum de toţi cu silă şi scîrbă, de vreme ce această autoritate şi-a tăiat singură craca de sub picioare, frîngîndu-şi mijlocul său de luptă: împotrivirea faţă de legile poporului. Nu poate fi nicio dată vorba de egalitate de drepturi între cetăţeni cîtă vreme puterea se găseşte numai în mîna patricienilor, iar plebea nu are decît dreptul de a cere sprijinul tribunilor săi. Pînă în ziua cînd

Scanned with CamScanner

plebeii nu vor ajunge să împartă cu aristocraţii cîrma statului, ei nu se vor învrednici niciodată a se bucura de drepturi egale cu ale patricienilor. Să nu creadă cineva că e de ajuns numai ca plebeii să aibă doar dreptul de a alege consuli; dacă nu se va hotărî prin lege ca unul din consuli să fie întotdeauna ales din rîndurile plebeilor, niciodată plebea nu-şi va avea consulul său. Oare s-a uitat că — deşi s-a hotărît să se înlocuiască consulii cu tribunii militari pentru ca poarta către această înaltă funcţie să fie deschisă şi plebeilor — totuşi de patruzeci şi patru de ani nu a mai fost ales nici un tribun militar din sînul plebeilor? Cine ar putea crede acum că patricienii, care s-au deprins să pună mîna cu prilejul alegerilor pe cîte şase posturi de tribuni militari, vor consimţi ei de bunăvoie să împartă cea mai înaltă demnitate din stat pe din două cu poporul? Cine îşi poate închipui că patricienii — care i-au zăvorît plebei atîta noian de vreme porţile spre tribunatul militar — le vor lăsa acum deschise pentru consulat? De aceea, trebuie ca plebea să-şi capete printr-o lege ceea ce prin votul său nu poate fi obţinut la alegeri; trebuie să înceteze odată dezbinările şi ciocnirile dintre cele două tabere pentru unul din consulate, la care să fie deschisă poarta şi plebei, deoarece cel ce recurge la luptă, trebuie să ştie că cel înfrînt va fi totdeauna victima celui mai tare[74]. Acum nu se mai poate spune ceea ce se repeta mereu înainte, că în sînul plebeilor nu se găsesc bărbaţi vrednici de dregătoriile curule. Oare, sub tribunatul militar al lui Licinius Calvus[75], cel dintîi ales din rîndurile plebeilor, cetatea a fost cîrmuită mai rău ca în vremea acestor ani, cînd în fruntea republicii au fost numai patricieni şi nici un plebeu? Dimpotrivă, se ştie că din cîţi tribuni militari patricieni au existat, după ieşirea lor din funcţie, vreo cîţiva au fost osîndiţi, în schimb, nici măcar un singur tribun militar plebeu. De cîţiva ani au început să fie aleşi şi quaestori din rîndurile plebeilor, la fel ca şi tribunii militari, şi poporului roman nu i-a părut rău niciodată că a avut asemenea quaestori. Plebeilor le lipseşte numai consulatul. Această funcţie este singura redută a libertăţii, singurul ei reazem. Dacă plebea romană va izbuti să dobîndească şi consulatul, atunci cu ade-

Scanned with CamScanner

vărat va crede că regii au fost de-a pururi izgoniţi din cetate şi că s-a pus temelia libertăţii cetăţeneşti pe vecie; iar din acea zi, şi plebea va ajunge să se împărtăşească din demnităţile care dau patricienilor atîta mîndrie şi prin care aceştia se învederează atît de mult: puterea onoarea, slava pe cîmpul de luptă, obîrşia, nobleţea, uriaşe daruri şi însuşiri pentru cei ce se bucură de ele şi pe care le vor lăsa şi mai mari copiilor lor".

Cînd cei doi tribuni ai plebei şi-au dat seama că prin asemenea cuvîntări rostite ei stîrnesc răsunetul cuvenit în sufletele plebeilor, au propus un nou proiect de lege prin care se prevedea înlocuirea duumvirilor însărcinaţi cu săvîrşirea sacrificiilor prin colegiul decemvirilor, astfel ca jumătate din ei să fie aleşi din sînul plebeilor, iar cealaltă jumătate dintre patricieni[76]. Pentru votarea tuturor acestor proiecte de legi, alegerile fură amînate pînă la sosirea la Roma a armatei ce împresurase Velitrae.

XXXVIII Numai că pînă să se întoarcă legiunile romane de la Velitrae a mai trecut un an. În felul acesta, legile cu pricina, amînate pînă acum, au venit în dezbatere şi pe timpul noilor tribuni militari. Plebea însă îşi realegea mereu ca tribuni ai săi pe aceiaşi doi oameni, autorii proiectelor cu pricina. Tribunii militari ai acelui an[77] au fost T. Quinctius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Servilius, L. Papirius, L. Veturius. Chiar de la începutul anului s-a încins cea din urmă luptă pentru impunerea acestor legi. Dar cînd poporul roman a fost convocat pe triburi, deoarece de data aceasta propunătorii legilor n-au mai întîmpinat opoziţia colegilor lor, senatul, înspăimîntat, recurge la cele două măsuri extreme: la puterea cea mai mare şi la autoritatea celui mai temut dintre cetăţeni: la dictator. Ei găsesc cu cale să-l aleagă dictator pe M. Furius Camillus, care, la rîndul lui, îl numeşte pe L. Aemilius comandant al cavaleriei. În faţa recurgerii la asemenea mijloace ale potrivnicilor lor, propunătorii legilor insuflă şi ei plebeilor o bărbăţie şi îndîrjire şi mai mare: hotărăsc ziua adunării poporului şi cheamă la vot poporul pe triburi.

Scanned with CamScanner

Cînd dictatorul, înconjurat de o ceată de patricieni, tunînd şi fulgerînd cu ameninţările sale, îşi ia locul său cuvenit la adunare, dezbaterile încep cu obişnuita luptă între tribunii plebei, care propuneau legea, şi colegii lor, care li se împotriveau. Oricît de puternică şi de legală a fost opoziţia acestor tribuni, totuşi ei au ieşit înfrînţi, datorită înţelegerii de către popor a rostului şi însemnătăţii acestor legi, precum şi vazei sprijinitorilor lor. Atunci cînd cele dintîi triburi s-au rostit în sprijinul propunerii, Camillus luă cuvîntul, spunînd:

„Cetăţeni! De vreme ce pe voi vă conduce bunul plac al tribunilor plebei, şi nu puterea tribunicianã, şi deoarece dreptul de opoziţie cîştigat odinioară cu prilejul retragerii plebeilor pe Muntele Sacru, astăzi tot voi vi-l nimiciţi cu ajutorul aceleiaşi puteri cu care a fost dobîndită, eu, dictatorul roman, nu numai în interesul întregului stat, ci şi în al vostru, al întregului popor, voi sprijini opoziţia colegilor lor şi bizuindu-mă pe autoritatea mea, voi păstra neştirbite drepturile voastre zdruncinate din temelie şi răsturnate. De aceea, dacă Caius Licinius şi Lucius Sextius dau înapoi în faţa opoziţiei colegilor lor, nici eu nu voi mai încuviinţa să se amestece vreun dregător patrician în adunarea plebei. Iar dacă ei totuşi, în pofida opoziţiei, vor stărui să-şi impună legile lor, ca într-o cetate cucerită, eu nu voi îngădui ca puterea tribunicianã să fie clătinată şi răsturnată prin ea însăşi".

Cu toate acestea, tribunii plebei nu s-au lăsat înfricoşaţi de vorbele dictatorului, stăruind să meargă pînă-n pînzele albe cu înfăptuirea ţelului lor. Atunci Camillus, stacojiu de mînie, îşi trimite lictorii să împrăştie poporul din for, amenînţîndu-l că, dacă se încăpăţînează mai departe, el va porunci să se ia jurămîntul întregului tineret roman şi va scoate fără zăbavă armata dintre zidurile Romei. Cuvintele lui au stîrnit o grozavă panică în rîndurile plebeilor. Fruntaşii lor, dimpotrivă, neînfricoşaţi în faţa acestor ameninţări, nu numai că nu şi-au slăbit curajul şi avîntul, ci au înflăcărat şi mai tare poporul. Dar înainte de a se hotărî de partea cui va fi izbînda, Camillus a părăsit dictatura, fie că fusese numit prin călcarea pravilelor religioase, cum au scris unii analişti,

Scanned with CamScanner

fie că tribunii plebei făcuseră o propunere plebei în acest sens şi plebea le-a încuviinţat-o: că dacă Marcus Furius Camillus se va mai purta în felul acesta ca dictator, împotriva intereselor poporului, atunci să fie osîndit la plata unei amenzi de 500 000 de aşi.

Dar după părerea mea, nu această propunere fără precedent l-a silit pe Camillus să se retragă din dictatură[78], ci mai degrabă auspiciile. Mă bizui cînd susţin acestea pe caracterul acestui bărbat care nu se dădea de la nimic înapoi în ruptul capului şi apoi şi pe faptul că a fost îndată înlocuit tot cu un dictator, cu Publius Manlius. (Atunci dacă M. F. Camillus a fost biruit în această luptă, de ce totuşi s-a mai recurs la numirea unui nou dictator?) Afară de asta, în anul următor a fost impus acelaşi M. F. Camillus, tot ca dictator. Căci de bunăseamă, oare s-ar mai fi încumetat să primească fără ruşine şi nepăsare aceeaşi funcţie în care el fusese înfrînt cu un an mai înainte? Apoi, în vremea cînd aceşti analişti susţin că s-ar fi propus osîndirea lui Camillus la o amendă, el ar fi fost în măsură să se împotrivească cu deplină izbîndă acestei propuneri, care ţintea îngrădirea puterii dictatoriale[79], sau ar fi încetat să mai lupte împotriva celorlalte propuneri, care erau numai născociri pentru a se recurge la această măsură. În sfîrşit, şi cel din urmă temei: după cîte ne amintim, de la înfiinţarea dictaturii, pînă în zilele noastre, de cînd au izbucnit aceste lupte între puterea tribuniciană şi cea consulară, întotdeauna dictatura s-a menţinut pe înaltul ei soclu, păstrîndu-şi vaza şi autoritatea sa.

XXXIX În răstimpul dintre dictatura lui Camillus şi intrarea lui Manlius în înalta-i funcţie, tribunii plebei profitară de interregnum spre a convoca adunarea plebeilor. Cu acest prilej s-a putut învedera care anume erau mai pe placul plebei din toate proiectele de legi propuse, şi care erau susţinute cu mai mare zel de propunătorii lor; într-adevăr, aceasta a votat propunerea proiectelor de legi în legătură cu camăta şi cu împărţirea de pămînturi şi a respins pe cea referitoare la consulul plebeu. Adunarea s-ar fi pronunţat pentru ambele propuneri în parte, dacă tribunii plebei n-ar fi de-

Scanned with CamScanner

clarat că ei au recurs la adunarea plebeilor pentru a hotărî asupra tuturor acestor propuneri, numai în bloc. Atunci însuşi dictatorul Publius Manlius a trecut în întregime de partea plebei, o dată cu numirea în funcţia de comandant al cavaleriei a lui Caius Licinius[80], omul plebeilor şi care fusese tribun militar. Aflu că pe patricieni tare i-a durut această măsură. Totuşi, dictatorul s-a dezvinovăţit în faţa lor, spunînd că e rudă îndeaproape cu Licinius, motivînd totodată că funcţia comandantului cavaleriei nu e mai mare ca a unui tribun militar.

Convocîndu-se iar adunarea plebeilor pentru alegerea de tribuni plebei, de astă dată Licinius şi Sextius au căutat să nu li se mai prelungească această cinste: însă, prin hotărîrea lor, ei au izbutit să convingă şi mai tare plebea tocmai de contrariu, fiindcă tot ei au fost aleşi, fiind nevoiţi să primească ceea ce se prefăcuseră că refuză. „Iată — spuneau cei doi tribuni ai plebei — îs nouă ani de cînd sînt încleştaţi ca pe front în lupta împotriva patricienilor, fără nici un folos pentru republică, şi în schimb, sînt mereu ameninţaţi de cele mai mari primejdii pentru viaţa lor. Au îmbătrînit în acelaşi timp şi legile lor propuse şi s-a irosit toată vlaga autorităţii tribuniciene. Patricienii s-au împotrivit legilor lor, recurgînd mai întîi la opoziţia colegilor lor, apoi surghiunind tineretul roman în războiul cu cetatea Velitrae; în sfîrşit, patricienii au căutat să îndrepte trăsnetele dictatorului Camillus numai împotriva lor. Acuma nu mai sînt oprelişte nici colegii lor, nici războiul şi nici dictatorul, care a pregătit chiar terenul consulului plebeu, numindu-se din rîndurile plebeilor comandantul cavaleriei; cea care-şi pune singură piedică în calea propriilor sale interese este însăşi plebea. Dacă plebeii vor, sînt singurii în măsură să scape oraşul şi forul şi datornicii de cămătari şi să-şi libereze şi pămînturile, luîndu-le de la stăpînii care nu au vreun drept asupra lor. Cînd vor preţui în sfîrşit plebeii cu recunoştinţa cuvenită aceste binefaceri, de vreme ce retează în acelaşi timp, deşi au primit legile propuse în interesul lor, nădejdile la demnităţi tocmai celor ce sprijină aceste legi? Nu e la înălţimea vredniciei şi măreniei poporului roman de a fi scăpat de datorii şi de a fi

Scanned with CamScanner

repus în drepturi, luînd în stăpînire pămînturile răpite de cei puternici? Să nu-şi susţină pe bătrînii şi încercaţii săi tribuni, datorită cărora au dobîndit aceste binefaceri, ci să-i lase nu numai fără nici o demnitate, ci chiar fără un licăr de nădejde că merită asemenea onoruri? În primul rînd, plebea să hotărască în adîncul sufletului său ce vrea să facă şi apoi să-şi rostească cuvîntul în alegerile de tribuni plebei. Deci, ei sînt de părere să se voteze laolaltă toate legile propuse şi să-i aleagă tot pe ei ca tribuni ai plebei, căci numai aşa ei sînt hotărîţi să susţină cu aceeaşi îndîrjire ceea ce au propus. Dar dacă plebeii vor să primească numai ceea ce este în interesul fiecăruia în parte, ei nu mai au nevoie să li se prelungească o demnitate care stîrneşte numai pizmă şi necazuri, şi atunci nici ei nu vor mai fi tribuni, şi nici plebea nu va mai avea parte de legile propuse de ei".

XL Această cuvîntare atît de răspicată a tribunilor plebei şi aceste pretenţii care păreau că întrec orice măsură făcură pe patricieni să amuţească. Se spune că Appius Claudius Crassus, nepotul faimosului decemvir, sub imboldul mai degrabă al urii şi mîniei, decît al nădejdii de a putea zdruncina convingerile potrivnice, a rostit o cuvîntare cam în acest sens:

„Cetăţeni! Pentru mine nu e nici nou, nici neaşteptat faptul că aud şi astăzi învinuirea adusă întotdeauna familiei noastre de aceşti tribuni, care mereu uneltesc şi aţîţă lumea spunînd că chiar de la început ginta Claudia n-a socotit că există ceva mai presus ca vaza şi autoritatea patricienilor şi că întotdeauna ea a luptat împotriva intereselor plebeilor. Într-adevăr, eu nici nu tăgăduiesc şi nici nu caut să răstorn vreuna din aceste imputări. Neamul nostru, al Claudiilor, din clipa în care am fost primiţi în rîndurile cetăţenilor şi senatorilor romani am depus toate străduinţile, ca să se poată spune că datorită nouă, măreţia şi vaza păturii patricienilor nu numai că nu s-a micşorat, ci, dimpotrivă, s-a ridicat şi mai mult. Şi cealaltă învinuire, cetăţeni, în numele meu şi al strămoşilor mei, eu mă voi încumeta s-o resping. Şi aceasta

pentru că noi, cei din ginta Claudia, n-am făptuit niciodată ceva în dauna intereselor plebeilor nici ca simpli particulari, nici ca dregători ai statului (afară de cazul că s-ar crede că faptele care sînt folositoare întregii republici, ar putea să fie potrivnice plebei romane, ca şi cum aceasta ar locui într-o altă cetate). Sînt încredinţat că nici unul din voi nu poate da o singură pildă pomenind fie vreo faptă, fie vreo vorbă de-a noastră, potrivnică intereselor voastre (cu toate că, mărturisesc, unele din ele au fost în pofida năzuinţelor şi dorinţelor voastre). Dar dacă eu n-aş face parte din ginta Claudia şi n-aş fi de obîrşie nobilă, ci un cetăţean oarecare, şi aş şti că m-am născut din două fiinţe slobode şi că locuiesc într-o cetate liberă, oare aş putea trece cu vederea un asemenea fapt că aceşti tribuni ai plebei, Lucius Sextius şi Caius Licinius au fost aleşi pe viaţă prin harul zeilor, devreme ce de nouă ani încheiaţi, de cînd tiranizează cetatea, au ajuns la atîta dezmăţ şi neobrăzare, încît să declare că nu vor îngădui exprimarea liberă a votului, nici pentru alegeri, nici pentru aprobarea legilor, decît numai cu condiţia ca să fie tot ei aleşi tribuni ai plebei, şi asta pentru a zecea oară? Cu alte cuvinte, ceea ce cer ei înseamnă: «noi tribunii privim cu silă şi dispreţ ceea ce cer alţii, încît nu le primim niciodată vreo cerere, dacă nu iese un folos zdravăn pentru noi». Dar la urma urmei ce preţ trebuie să vă plătim vouă, ca să nu mai fiţi pe viaţă tribuni ai plebei? Preţul acesta e, spun ei, «să ne primiţi proiectele noastre de legi, toate laolaltă, fie că vă convin, fie că nu vă convin, fie că vă sînt folositoare, fie nefolositoare». Rogu-vă, tribuni Tarquinii[81] ai plebei, socotiţi-mă ca pe un cetăţean oarecare din mijlocul adunării, care vă strigă: «Cu bunăvoinţa voastră, fie-ne îngăduit să alegem din propunerile voastre pe acelea care le credem că ne sînt folositoare, respingînd pe celelalte care nu ne convin». «Nu — spun ei — aceasta nu se poate! Nu se cade să faci altceva! Dacă tu eşti nevoit să votezi legile asupra cametei şi legea agrară, legi care vă convin la toţi, de ce adică vrei să vezi şi această minune ca să fie aleşi consuli tocmai L. Sextius şi C. Licinius, pe care-i urăşti, împotriva cărora eşti pornit?» «Nu! spun ei. Sau primeşte tot, sau nu-ţi mai propun nimic!»[82] Aceasta ar fi,

Scanned with CamScanner

ca şi cum cineva ar pune-n faţa unui om pe care-l chinuie foamea, mîncare şi alături de ea otravă, şi i-ar porunci sau să nu ia nimic din hrana care-i dă viaţă, sau să amestece ceea ce aduce moartea cu ceea ce păstrează viaţa. Într-adevăr, dacă această cetate ar fi cu adevărat liberă, nu s-ar fi strigat de pretutindeni: «Hai, duceţi-vă de aici şi lăsaţi-ne în pace cu tribunatul şi cu propunerile voastre»? Ce credeţi voi? Dacă nu veţi mai propune legi folositoare poporului, oare nu se va mai ivi nimeni care să le propună? Cum adică, dacă vreun patrician, dacă vreun Claudius (care vă este mai urît ca oricine) v-ar spune: sau primiţi-le pe toate, sau nu vă mai propun nimic, care din voi, cetăţeni, ar putea răbda aşa ceva? Oare nu veţi preţui mai mult propunerile în sine decît pe autorii lor? Adică, întotdeauna veţi primi cu plăcere tot ce vă spun aceşti tribuni şi cu neplăcere cele ce vi le va spune unul din tabăra noastră, a patricienilor? Într-adevăr, acest fel de a vorbi nu e demn de un cetăţean adevărat. Ce este? Cum sună propunerea voastră din pricina căreia ei sînt mîniaţi că le-a fost respinsă? Cetăţeni! Ceea ce vă spun eu este aidoma limbajului lor. «Propunem — spun ei — să nu vă fie îngăduit să vă alegeţi consulii pe care vi-i vreţi voi». Oare propun ei altceva cînd spun că întotdeauna un consul trebuie să fie ales din rîndurile plebeilor şi în schimb nu vă lasă libertatea de a alege doi consuli din sînul patricienilor? Dacă ar izbucni azi un război, cum a fost acela cu etruscii, cînd regele Porsenna a ocupat colina Janiculum, sau cum a fost deunăzi cu gallii, cînd întreaga cetate, afară de Capitoliu şi cetăţuie, se aflau în stăpînirea vrăjmaşului, şi dacă acest Sextius ar pretinde să fie ales consul împreună cu acest Marcus Furius Camillus, sau cu oricare din patricieni, oare aţi putea voi răbda ca Sextius să fie el singur consul, iar Camillus să fie respins? Oare asta înseamnă a împărţi deopotrivă demnităţile, îngăduindu-se să fie aleşi doi plebei consuli, iar doi patricieni niciodată? Adică e necesar ca un plebeu să fie ales pentru unul din cele două consulate şi în acelaşi timp să fie respinşi patricienii de la amîndouă funcţiile? Ce fel de alianţă, ce fel de tovărăşie e asta? Oare e puţin lucru să te înfrupţi dintr-un drept din care nu te-ai

Scanned with CamScanner

împărtăşit niciodată? Şi acum, cînd pretinzi pentru tine această parte, ţi se cuvine să iei chiar totul?

«Noi ne temem — spun ei — ca nu care cumva, dacă ar fi îngăduit să fie aleşi consuli doi patricieni, voi să nu vreţi să mai alegeţi niciodată vreun plebeu consul. Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă: dacă voi nu vreţi de bunăvoie să alegeţi oameni vrednici, atunci vă vom sili noi să-i alegeţi, în pofida voinţei voastre? Ce altceva ar urma decît că plebeul care ar fi candidat şi ar reuşi la alegeri, avînd rivali alţi doi patricieni, să spună că el a fost ales mulţumită unei legi şi nu votului, nedatorînd poporului această binefacere?

XLI Aceşti tribuni ai plebei caută prin ce anume mijloace să capete demnităţi şi nu cum să năzuiască spre ele; în felul acesta ei vor dobîndi cele mai mari funcţii în stat, fără să aibă nici un fel de obligaţie faţă de voi, nici chiar pentru cele mai mici servicii aduse. Ei leagă funcţiile mai degrabă de litera legilor şi nu de însuşiri şi merite. Este oare vreo fiinţă omenească căreia să nu-i placă să se uite lumea la ea şi să fie preţuită de oricine? Este cineva care să creadă că el singur e îndreptăţit să-şi asigure o funcţie, pe cînd alţii luptă ca să o dobîndească? Care să spună că puţin îi pasă de părerea voastră? Care să vrea să vă smulgă voturile voastre care trebuie date de bunăvoie şi nesiliţi de nimeni? Care să vă robească în loc să vă respecte libertatea?[83]

Las la o parte pe Licinius şi pe Sextius, ai căror ani de putere neîntreruptă îi număraţi întocmai ca pe ai statuilor regilor de pe Capitoliu[84]. În afară de noi şi de copiii noştri, există vreun cetăţean, oricît de jos ar fi el, căruia să nu-i fie deschisă calea către consulat prin mijlocirea acestei legi? În sfîrşit, pe noi, chiar dacă aţi voi, tot nu ne-aţi alege întotdeauna, pe cînd pe ei, chiar de n-ar voi ei, tot trebuie să-i alegeţi! S-a vorbit îndeajuns despre lipsa de demnitate (fiindcă demnitatea este cea dintîi însuşire a omului[85]); ce să spun eu despre credinţă şi auspicii a căror încălcare înseamnă o ocară şi dispreţ faţă de zeii nemuritori? Cine nu ştie că această cetate a fost întemeiată cu respectarea auspiciilor şi că toate se orînduiesc prin mijlocirea auspiciilor

şi în timp de război şi în timp de pace, şi între fruntarii şi dincolo de ele? Prin urmare, după legea strămoşilor, într-a cui putere sînt auspiciile? De bună seamă, numai în a patricienilor, fiindcă nici un demnitar plebeu nu se alege prin consultarea auspiciilor. Aceste auspicii ne aparţin numai nouă într-o asemenea măsură, încît poporul nu-şi alege dregători din rîndurile patricienilor, dacă nu s-au respectat rînduielile auspiciilor. Noi înşine alegem pe interregi tot prin auspicii, fără să recurgem la votul poporului. Noi, patricienii, avem la îndemîna noastră oricînd aceste auspicii, pentru rosturile şi nevoile noastre personale, în timp ce plebeii nu le au, chiar dacă sînt în înalte funcţii. Oare nu înseamnă a zădărnici auspiciile în această cetate alegînd consuli din rîndurile plebeilor şi smulgînd aceste funcţii patricienilor, cîtă vreme numai aceştia singuri pot fi consuli? N-au decît acum să-şi bată joc de credinţele noastre! Ce se întîmplă atunci cînd puii de găină nu mai ciugulesc nimic? Ce se întîmplă cînd ies puii mai tîrziu din găoace? Cînd o pasăre cîntă? Acestea sînt nimicuri, spun ei. Numai că strămoşii noştri au făcut republica noastră mare, tocmai fiindcă n-au dat cu piciorul acestor nimicuri. În schimb, noi, acum, întinăm toate cele sfinte, ca şi cum n-am avea nevoie de pacea hărăzită nouă de zei. Atunci, hai să alegem din gloata de rînd pe pontifici, pe auguri şi pe regii sacrificiilor! Să încununăm fruntea primului venit, numai om să fie, cu diadema flaminului! Să încredinţăm pe mîini spurcate şi nevrednice scuturile sfinte, altarele, zeii, cultul zeilor! Să nu mai recurgem la auspicii pentru consfinţirea legilor şi pentru alegerile magistraţilor! Să nu se mai aleagă senatori nici în comiţiile centuriate, nici în cele curiate! În schimb, Sextius şi Licinius să troneze în cetatea Romei, întocmai ca Romulus şi Tatius Sabinul, de vreme ce ei vă dăruiesc banii şi pămînturile altora! Ce bine e să te înfrupţi din bunurile altuia![86] Şi nu vă trece de loc prin minte, cetăţeni, că datorită uneia din aceste legi vor răsări nesfîrşite pustietăţi dacă stăpînii vor fi alungaţi de pe moşiile lor, iar că prin cealaltă lege se distruge încrederea între oameni şi că în felul acesta se destramă societatea omenească? Ca atare, pentru toate motivele arătate mai sus,

Scanned with CamScanner

sînt de părere să respingeţi aceste propuneri. Orice aţi face, vă urez să vă dea zeii noroc“ [87]

XLII Cuvîntarea[88] lui Appius nu putu face altceva decît să mai amîne o bucată de vreme votarea legilor cu pricina. Cu toate acestea, Sextius şi Licinius au fost aleşi pentru a zecea oară tribuni ai plebei. Aceştia au izbutit să-şi impună legea referitoare la alegerea preoţilor decemviri şi din rîndurile plebeilor. Cinci decemviri au fost aleşi din rîndurile patricienilor şi ceilalţi cinci din sînul plebeilor. Se învedera limpede că în felul acesta se făcea un pas mai departe pe drumul către consulat. Plebea, mulţumită cu această izbîndă, a făcut pe voia patricienilor, alegînd iar tribuni militari[89], fără să se mai pomenească deocamdată de consuli. Au fost aleşi fraţii A. şi M. Cornelius, pentru a doua oară, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius, pentru a şasea oară.

Dincolo de hotare, în afară de asediul cetăţii Velitrae, a cărei cădere, în sfîrşit, avea să se întîmple fără doar şi poate puţin mai tîrziu, romanii s-au bucurat de linişte şi pace.

Deodată însă s-a răspîndit ştirea că au năvălit iar gallii, fapt care a îndemnat cetatea să recurgă din nou la dictatura lui M. Furius Camillus, pentru a cincea oară. Acesta l-a numit pe T. Quinctius Pennus comandant al cavaleriei. Romanii s-au războit cu gallii în cursul acelui an aproape de rîul Anio, scrie analistul Claudius Quadrigarius[90]. A fost faimoasă lupta dată pe podul de peste acest rîu, unde Titus Manlius, provocat de un gall, se încăieră cu el şi-l doborî în faţa celor două armate, după care ispravă luă ca trofeu colierul gallului. Eu însă, bizuindu-mă pe mai mulţi analişti, sînt înclinat să cred că aceste întîmplări s-au desfăşurat cu cel puţin zece ani mai în urmă.

În cursul acestui an, Camillus s-a ciocnit cu gallii în cîmpia albană. Biruinţa romanilor n-a fost nici îndoielnică, nici grea (cu toate că amintirea dezastrului dinainte stîrnise mare spaimă printre romani). Multe mii de barbari fură nimiciţi în această cîmpie albană, iar alte multe mii, cu prilejul cuceririi taberei gallice. Doar cîteva cete răzleţite, care porniseră în bună parte către Apulia, izbutiră să scape în fugă de urmărirea romanilor tocmai pe acele meleaguri îndepărtate; atît de tare intrase

groaza în ei! Poporul şi senatul au încuviinţat într-un glas sărbătorirea lui Camillus prin purtarea lui în triumf[91].

Abia se încheiase războiul cu gallii, că în cetatea romană au izbucnit şi mai aprig ciocnirile între cele două tabere potrivnice. După dezbateri furtunoase, dictatorul şi senatul s-au lăsat înduplecaţi, primind propunerile tribunilor plebei. Atunci, cu toată împotrivirea patricienilor, s-au ţinut alegerile consulare; cu acest prilej, pentru întîia oară, a fost ales consul Sextius[92], un om din rîndul plebeilor. Cu toate acestea, luptele dintre ei tot nu s-au curmat. Deoarece patricienii spuneau că ei nu vor încuviinţa[93] aceste alegeri consulare, plebea era cît p-aci să se retragă din nou pe Muntele Sacru, rostind tot soiul de ameninţări care de care mai groaznice, pomenind chiar de războiul civil. Însă dictatorul, înţelept, propuse o sumă de măsuri, datorită cărora totul s-a potolit. Patricienii au îngăduit plebeilor să-şi aleagă un consul din rîndurile lor, iar aceştia au făcut concesie patricienilor, îngăduind să se aleagă din rîndurile aristocraţiei un praetor[94] care să împartă dreptate în cetate.

În sfîrşit, după o atît de îndelungată vrajbă, s-a făcut pace între cele două tabere. În amintirea acestui însemnat eveniment, senatul a făcut propunerea să se serbeze *Ludi maximi*[95] şi să adauge încă o zi pe lîngă celelalte trei hărăzite pînă acum acestor solemnităţi. (Niciodată în trecut nu s-a adus o cinstire mai mare zeilor nemuritori ca acum, şi pe bună dreptate!) Edilii plebei, însă, nu au vrut să ia asupră-le această sarcină: atunci tineretul patrician a strigat într-un glas că ei vor îndeplini bucuroşi aceste însărcinări pentru cinstirea zeilor nemuritori, numai să fie ei aleşi edili. Toată lumea le-a adus mulţumiri. Printr-un decret senatorial, s-a hotărît ca dictatorul să propună poporului numirea a doi edili din rîndurile patricienilor, iar senatul să încuviinţeze toate alegerile din cursul acelui an.

Scanned with CamScanner

CARTEA VII

Scanned with CamScanner

I Acest an[1] va fi însemnat prin alegerea în funcţia de consul a unui om nou şi prin înfiinţarea a două noi funcţii: praetura şi edilitatea curulă[2]. Patricienii au creat aceste două noi demnităţi pentru dînşii, ca să precumpănească pierderea unui scaun de consul în favoarea plebei. Plebea şi-a ales consul pe Lucius Sextius, care era chiar autorul legii cu pricina. Patricienii, prin înrîurirea asupra alegătorilor pe Cîmpul lui Marte, au ales în postul de praetor pe Spurius Furius Camillus, fiul lui Marcus, iar ca edili pe Cneius Quinctius Capitolinus şi pe Publius Cornelius Scipio, care făceau parte din tabăra lor. În funcţia de consul, coleg cu Lucius Sextius, patricienii, prin stăruinţele depuse la alegeri, l-au impus pe reprezentantul lor Lucius Aemilius Mamercinus.

La începutul acestui an mergea zvonul că gallii, care mai întîi se răzleţiseră prin Apulia, acum se strîng la un loc; la fel se mai vorbea şi de trădarea romanilor de către hernici[3]. Însă limpezirea situaţiei în afara hotarelor se tot amîna de către patricieni într-adins, ca să nu fie însărcinat în acest scop consulul plebeu; prin această tărăgănare, patricienii căutau să treacă totul sub tăcere, nemairecurgîndu-se la suspendarea judecăţilor, din care pricină tribunii n-au mai putut răbda să tacă. Ei îşi dădeau bine seama că aristocraţia, prin manevre dibace, a cîştigat trei noi demnitari patricieni în locul unui scaun de consul cedat plebeilor, deoarece noii demnitari erau socotiţi deopotrivă cu consulii, fiind îmbrăcaţi în toga praetexta[4] şi şedeau tot pe scaune curule; căci praetorul, însărcinat cu împărţirea drep-

Scanned with CamScanner

tăţii, era socotit coleg al consulilor. Fiind însă aleşi şi sub aceleaşi auspicii, mai apoi senatul s-a temut să ceară ca alegerea edililor curuli să se facă numai din sînul taberei aristocratice. La început se hotărîse, prin bună învoială, ca edilii curuli să se aleagă pe rînd, un an dintre patricieni şi alt an dintre plebei; pe urmă, însă, nu s-a mai făcut nici o deosebire, ci s-a mers de-a valma.

Pe vremea consulilor L. Genucius şi Q. Servilius[5], cînd abia se potoliseră agitaţiile, domnind linişte şi în afara şi înăuntrul republicii, a izbucnit o groaznică ciumă, de parcă era un făcut ca poporul roman să nu scape o dată de temeri şi primejdii. Se spune că şi-au pierdut viaţa din pricina molimei un censor, un edil curul şi trei tribuni ai plebei, în afară de nenumăratele jertfe, deopotrivă de mari, pe care le-a dat gloata. Ciuma a doborît şi pe unul dintre cei mai de ispravă bărbaţi, pe M. Furius Camillus, a cărui stingere din viaţă, deşi la adînci bătrîneţe, a fost cutremurătoare.

Căci într-adevăr Furius a fost un om cu nemaipomenite însuşiri, dovedite şi în timp de pace şi în timp de război, înainte de a fi plecat în surghiun; tocmai din această pricină a fost mai preţuit de cetăţeni căpătînd o vază deosebită în ochii lor. Cînd Roma a căzut în mîinile gallilor, romanii l-au rechemat din exil, rugîndu-l să-i scape de urgie, iar după recucerirea cetăţii, Furius Camillus şi-a făcut datoria la cîrma statului, izbutind să restabilească buna rînduială în toate privinţele. De atunci, de la războiul cu gallii, vreme de douăzeci şi cinci de ani[6], adică pînă la moartea sa, şi-a slujit cu credinţă, devotament şi pricepere patria, cîştigînd o neîntrecută faimă, astfel încît a fost găsit vrednic de către urmaşi să i se dea numele de al doilea întemeietor al Romei după Romulus.

II Ciuma a continuat şi în cursul anului următor, sub consulatul lui Caius Sulpicius Peticus şi Caius Licinius Stolo. Nu s-a petrecut nici un eveniment vrednic de pomenit în afară de înjghebarea unui lectisternium[7], al treilea de la întemeierea Romei[8], pentru a cere zeilor îndurare. Dar cînd s-a văzut că urgia molimei nu poate fi domolită, nici prin ajutorul zeilor, nici prin înţelepciunea minţilor omeneşti, se spune că romanii

Scanned with CamScanner

fiind covîrşiţi de tot soiul de credinţe, între alte mijloace de a îmblînzi mînia celor din cer, au recurs şi la jocurile de scenă, lucruri nemaiîntîlnite la un popor de războinici (care pînă acum cunoscuse numai spectacolele de circ). Însă, aşa cum se întîmplă cam întotdeauna, ca orice început să fie modest[9], teatrul a venit şi din ţări străine şi a fost şi cît se poate de simplu la început. Nişte comedianţi, chemaţi din Etruria, dansau în ritmul flautului care-i acompania şi toate mişcările lor erau executate cu destulă măiestrie şi bunăcuviinţă, după felul dansurilor etrusce, fără însă să declame ceva şi fără vreo mimică prin care să se reprezinte vreun subiect. În urmă, şi tineretul roman a prins să-i imite pe aceşti actori. Mai întîi, bucăţile teatrale, alcătuite în forma unor glume, erau nişte strigături cu glume muşcătoare, spuse în stihuri, însă destul de necioplite, iar mişcările ritmice au început să fie acompaniate şi de voce. În felul acesta, romanii au început să capete gust de teatru, acest soi nou de artă desăvîrşindu-se din ce în ce mai mult[10]. Comedianţilor băştinaşi li s-a dat numele de *histrioni,* fiindcă în limba etruscă actorului i se spune *hister.* Bucăţile teatrale nu mai erau alcătuite ca pînă acum din stihuri greoaie, necioplite şi lipsite de ritm, după modelul versurilor fescennine[11], alternîndu-se unele cu altele, ci erau compuse ca nişte producţii satirice puse pe muzică, iar aria era acompaniată de flautişti, corespunzînd mişcărilor ritmice ale trupului. După cîţiva ani, Livius[12] a fost cel dintîi care a îndrăznit să reprezinte o piesă teatrală cu un subiect de sine stătător, renunţînd la partea satirică; fiindcă şi Livius Andronicus îşi făcea apariţia pe scenă ca actor, jucîndu-şi propriile sale piese, cum de altfel făceau cei mai mulţi actori pe acea vreme, se povesteşte că şi-ar fi pierdut de tot vocea din pricina oboselii prea mari, fiind mereu solicitat să joace şi atunci a obţinut din partea publicului îngăduinţa să fie înlocuit cu un tînăr la cîntarea ariilor acompaniate de flaut, şi în felul acesta partea cîntată era mimată cu mai multă vioiciune în mişcări pentru că acum nu mai era de loc stingherit de nevoia folosirii glasului. De atunci au început actorii să aibă la îndemînă şi cîntăreţi, numai dialogurile fiind exprimate prin viu grai. Însă, treptat, treptat, s-a făcut un fel de canon ca bucata teatrală să fie dezbărată de partea hazlie şi de

Scanned with CamScanner

glumele nesărate, ajungîndu-se la opere de adevărată artă. Tineretul, lăsînd pe seama actorilor de profesie jucarea pieselor, a început să se deprindă, după vechiul obicei, cu înţepături glumeţe aruncate unul altuia, compuse în stihuri, care semănau foarte mult cu piesele teatrale numite atellane, şi care în urmă fură numite exodii[13]. Acest nou gen de bucăţi teatrale au fost imitate, tot de tineret, de la populaţia oscă[14], nemaiîngăduind actorilor de profesie să le joace. S-a născut în felul acesta obiceiul ca actorii pieselor atellane să fie şi ei încadraţi într-un trib roman, fiind supuşi şi ei îndatoririlor serviciului militar ca toată lumea, ca şi cum aceştia n-ar face parte din rîndurile artiştilor.

De aceea, m-am gîndit că e bine să spun cîteva cuvinte despre originea comediei romane, paralel cu modestele manifestări şi în alte tărîmuri ale vieţii, ca să iasă în vileag cum a pornit arta romană de la începuturile ei sănătoase, ajungînd astăzi la asemenea năstruşnicii bolnave din vremea noastră, care nu sînt la înălţimea demnităţii popoarelor puternice şi bogate[15].

III Totuşi, nici primele începuturi ale teatrului, care fusese creat anume pentru a înlătura teama omului de zei prin ispăşiri rînduite după pravile, n-au fost în stare să mîntuiască nici sufletele, nici trupurile să le vindece de boli. Fiindcă spectacolele au fost întrerupte chiar în toiul revărsării Tibrului peste maluri şi inundării circului, această întîmplare a stîrnit o spaimă atît de cumplită în popor, încît se credea că toţi zeii s-au pornit să-şi verse mînia pe ei, nefiindu-le pe plac asemenea încercări de a-i împăca.

De aceea — fiindcă pe vremea consulilor C. Genucius şi L. Aemilius Mamercinus[16], amîndoi în a doua magistratură, se recurgea pentru ispăşirea păcatelor mai degrabă la tot soiul de ceremonii şi slujbe şi nu la cercetarea cauzelor acestor boli — se spune că unii dintre bătrîni şi-au adus aminte că molima ciumei fusese stăvilită cîndva numai cu un piron bătut de dictator. Stăpîniţi de această credinţă, senatorii au hotărît să numească dictator pe L. Manlius Imperiosus, care, la rîndul său, l-a numit pe L. Pinarius în funcţia de comandant al cavaleriei. Era o stră-

Scanned with CamScanner

veche lege, scrisă cu cuvinte şi litere bătrîneşti, care prevedea să fie însărcinat cu baterea acestui piron, la idele lui septembrie, cel mai înalt cîrmuitor al statului[17]. Legea a fost atîrnată pe partea dreaptă a zidului templului prea puternicului şi prea milostivului Jupiter, acolo unde se află astăzi templul Minervei[18]. Acest piron se spune că a fost un semn care arăta şi numărul anilor, deoarece folosinţa scrisului era pe acele vremuri rară şi de aceea această lege a fost închinată Minervei, în templul său, fiindcă se credea că cifrele sînt o născocire a Minervei. Şi volsinii trebuie să fi bătut asemenea cuie în templul Nortiei[19], o zeiţă etruscă; asemenea afirmaţii le face analistul Cincius Alimentus[20], care a fost un sîrguincios cercetător al unor astfel de monumente.

Consulul Marcus Horatius, la un an după izgonirea regilor, a făgăduit printr-o lege ridicarea unui templu lui Jupiter Maximus Optimus[21]. Apoi, ritualul baterii acestui cui în cadrul unei solemnităţi a trecut de la consuli la dictatori, fiindcă aceştia deţineau funcţia cea mai înaltă în republică. Mai tîrziu s-a renunţat la această datină, fiindcă nu se cădea să se recurgă la un dictator numai pentru atîta lucru. Din această pricină, L. Manlius, numit dictator, dorea să se războiască cu hernicii, ca şi cum ar fi fost nevoie de el ca să cîrmuiască republica, şi nu pentru îndeplinirea acestui ritual în vederea ispăşirii. Prin asta însă, dictatorul a stîrnit tot tineretul împotriva sa, din cauza mijloacelor prea aspre întrebuinţate cu prilejul recrutării ostaşilor. În cele din urmă, văzînd că toţi tribunii plebei s-au ridicat împotrivă-i, s-a înduplecat să părăsească funcţia, fie de nevoie, fie de ruşine.

IV Mai mult, la începutul anului următor, sub consulatul lui Q. Servilius Ahala şi L. Genucius[22], tribunul plebei M. Pomponius cheamă în faţa judecăţii pe Manlius[23]. Acesta era urît pentru că săvîrşise silnicii cu prilejul recrutării ostaşilor, pricinuindu-se nu numai daune cetăţenilor, dar şi vătămări trupeşti, unii dintre tineri fiind bătuţi cu vergile pînă au murit, iar alţii din ei fiind vîrîţi în lanţuri, sub pretextul că n-au răspuns la chemarea sub arme. Manlius era nespus de urît de toată lumea pentru firea sa tiranică şi crudă, din care pricină

Scanned with CamScanner

fusese poreclit de popor „Imperiosus“[24], pentru apucăturile lui neomenoase, nepotrivite cu orînduirea unui stat liber, care de curînd îşi cîştigase libertatea. Manlius îşi făcuse de cap cu asemenea abuzuri şi silnicii, nu numai faţă de cei străini de neam, ci şi faţă de cei de acelaşi sînge cu el. Tribunul plebei îl mai acuza printre altele că „fiul lui, în floarea vîrstei, fără nicio dovadă de vinovăţie, a fost surghiunit din Roma, din locuinţa lui, din preajma zeilor ocrotitori ai casei sale, a fost izgonit din for, de la lumină, interzicîndu-i-se legăturile cu semenii lui. Apoi a fost băgat în carceră şi-n închisoare şi pus să facă muncă silnică de rob, deşi era născut dintr-o familie foarte bună, pentru ca tînărul să se înveţe zilnic cu mizeria şi cu loviturile soartei şi să ştie că e odrasla unui dictator şi a unui tată ca Manlius, într-adevăr stăpînul cu gura rea. Şi pentru care vină? Fiindcă nu era isteţ la vorbă şi nu-l ajuta mintea să vorbească meşteşugit. În loc să-l snopească în bătăi ca să-i rămînă semne toată viaţa, pentru ce Manlius n-a căutat să-l scape de aceste cusururi înnăscute, ca un părinte şi ca un om adevărat, dîndu-i îngrijirea şi educaţia cuvenită? Chiar jivinele necuvîntătoare ştiu să se poarte mai bine cu puii lor; nici chiar atunci cînd aceştia sînt nărăvaşi, nu-i pedepsesc şi nu le micşorează porţia de mîncare şi nu le poartă mai puţin de grijă. Lucius Manlius, dimpotrivă, întîrziindu-i într-adins dezvoltarea prin asuprirea lui, a căutat să mărească şi mai mult răul; chiar de-i mai rămîne fiului său o fărîmă de minte şi de suflet, i-o distruge şi pe aceasta, printr-o purtare bădărănească şi sălbatică, socotindu-l în rîndul vitelor“.

V Aşemenea învinuiri aduse tatălui său îi înverşunase pe toţi, numai sufletul tînărului a rămas nezdruncinat. Dimpotrivă, dînsul amarnic pătimea, fiindcă era încredinţat că el este pricina învinuirilor şi urii împotriva tatălui său şi lua ca martori pe toţi zeii din cer şi pe toţi oamenii că e gata să-şi ajute mai degrabă tatăl, decît pe vrăjmaşii acestuia. De aceea, ia o grabnică hotărîre, deşi aceasta era o dovadă de minte necioplită de ţăran, care nu putea fi dată nimănui ca o pildă bună, dar care scotea totuşi în vileag dragostea

lui de fiu şi respectul cuvenit tatălui. Fără să spună cuiva ce are de gînd să facă, a pus la cingătoare un cuţit şi pornind dis-de-dimineaţă prin oraş, a ajuns deodată în faţa casei tribunului M. Pomponius. Bate la poartă şi-i spuse portarului că „e nevoie să vorbească numaidecît cu stăpînul său. Să-l vestească că e fiul lui L. Manlius". Îndată e primit în casă (tribunul nădăjduia că tînărul, plin de ură împotriva tatălui lui, îi va aduce noi învinuiri, sau îi va da vreun sfat, pentru a duce la bun sfîrşit acţiunea întreprinsă). După cuvenitul schimb de saluturi, tînărul i-a spus că vrea să-i vorbească numai între patru ochi. După ce toţi cei de faţă s-au depărtat de acolo, în urma poruncii primită de la tribun, tînărul scoase cuţitul şi stînd cu el în mînă aplecat spre pat îl ameninţă că-l va înjunghia pe loc dacă nu-i făgăduieşte prin jurămînt că nu va mai deschide gura niciodată spre a-l învinui pe tatăl său în faţa adunării plebeilor. Tribunul, încremenit de spaimă (fiindcă se vedea singur, dezarmat şi cu un cuţit scînteind deasupra lui şi fiindcă tînărul, mult mai vînjos ca el şi bizuindu-se pe puterea lui de vlăjgan nerod, vîrîse groaza în el) îi jură, repetînd cuvintele dictate de tînăr, că va înceta ancheta judecătorească împotriva tatălui său. Şi cu toate că prin rostul său de tribun ar fi fost pe placul plebeilor a li se încunoştinţa şi lua măsuri împotriva silniciilor unui om atît de crud şi de neomenos ca tatăl tînărului, totuşi, nu ia în nume de rău fapta unui fiu care a cutezat să-şi apere în felul acesta tatăl. Fapta tînărului era cu atît mai lăudabilă, cu cît purtarea îngrozitoare a unui tată atît de hapsîn faţă de copilul lui nu-i înstrăinase dragostea de fiu. Ca urmare, nu numai că dictatorul, tatăl tînărului Manlius, n-a mai fost tîrît în faţa judecăţii, dar în urma acestei fapte şi fiul său a ajuns la mare cinste. Şi cum pentru prima oară se hotărîse ca în anul acesta tribunii militari[25] să fie aleşi în fruntea legiunilor prin majoritate de voturi (căci mai înainte de această dată comandanţii înşişi îi numeau în asemenea funcţii, obicei care dăinuie şi azi la aceia care se cheamă rufuli), tînărul Manlius a primit postul al doilea, între şase, cu toate că nu dăduse nici o dovadă de

Scanned with CamScanner

vitejie, nici în ţară, nici pe cîmpul de luptă, pentru a merita să se bucure de atîta trecere, ca unul care îşi petrecuse tinereţea la ţară, departe de adunările omeneşti.

VI Se spune că în cursul aceluiaşi an, forul din Roma s-a prăbuşit, făcîndu-se o grozavă surpătură la mijloc, întocmai ca o prăpastie fără fund, pe o mare întindere de pămînt, fie din pricina unui cutremur, fie din alte întîmplări neobişnuite. Se mai vorbea că această genune nu putea fi astupată cu pămînt cărat de mîna omului mai înainte de a se purcede, în urma poveţei date de zei, la cercetarea şi aflarea pe ce se bizuie cel mai mult temeiul puterii poporului roman. Cei cu darul prorociei spuneau că dacă oamenii vor ca republica romană să dăinuie de-a pururi, atunci acest loc trebuie să rămînă sfinţit printr-o jertfă. Atunci Marcus Curtius, un tînăr cu mare faimă prin faptele sale de arme, se spune că i-a mustrat pe cei şovăielnici, întrebîndu-i: „oare e pe lume un dar mai mare pentru romani ca vitejia lor dovedită prin tăria braţului?“ Se mai povesteşte că toată lumea a rămas înmărmurită atunci cînd Curtius, înălţîndu-şi privirile către templele zeilor nemuritori, care străjuiesc forul roman, precum şi către Capitoliu, şi-a ridicat mîinile mai întîi spre cer, în semn de rugăciune, apoi a privit către grozavul hău care ajungea pînă în băierile pămîntului, la zeii subpămînteni, şi a rostit tare că e gata de jertfa cea mare. Apoi, a încălecat pe telegarul său, împodobit mai frumos ca oricînd, după care s-a prăvălit înarmat în grozava genune. În urma lui, mulţimea mare de bărbaţi şi femei au aruncat prinosurile lor din roadele pămîntului.

Aceasta e povestea lacului Curtius[26], numit aşa după legenda acestui tînăr şi nu după numele acelui bătrîn războinic al lui T. Tatius, care era Curtius Mettus. Eu aş fi dornic să cercetez cu de-amănuntul adevărul din această poveste, dacă aş avea la îndemînă mijloace. Atunci cînd noianul vremurilor scurse fac cu neputinţă să nu dai crezare unor astfel de legende, cărora nu poţi să le dezlegi firul, eşti nevoit să le primeşti aşa cum sînt[27]. Totuşi, lacul a ajuns mai însemnat ca altele

Scanned with CamScanner

prin această poveste mai proaspătă, depănată în jurul numelui său.

După ce s-a dat toată atenţia cuvenită de către întreg poporul unor asemenea semne cereşti, în acelaşi an, senatul a fost consultat în privinţa hernicilor, fiindcă crainicii păcii s-au întors la Roma, venind de la aceştia, fără să primească satisfacţiile cerute; senatorii au fost de părere să se aducă la cunoştinţa poporului, chiar în ziua următoare, hotărîrea lor de a declara război hernicilor[28]. Poporul, luînd parte în mare număr la adunare, a hotărît războiul.

Prin tragere la sorţi, conducerea operaţiunilor militare i-a căzut consulului L. Genucius. Întreaga cetate era în încordare, deoarece Genucius era cel dintîi consul ieşit din rîndurile plebeilor care avea să ducă la bun sfîrşit această grea povară a războiului pe propria-i răspundere. El avea să se înfrupte fie din slavă şi mărire, în caz de izbîndă, fie să pată urmările, în caz de nereuşită. Dar întîmplarea a făcut ca Genucius, care pornise cu prea mare avînt împotriva duşmanilor, să cadă victimă unor curse întinse de vrăjmaşi. După ce legiunile romane intrate în panică, din pricina acestor acţiuni neprevăzute, s-au risipit pretutindeni, consulul a fost înconjurat de hernici şi răpus în luptă, fără ca vrăjmaşul să-şi dea seama pe cine a ucis.

Cînd s-a anunţat acest dezastru la Roma, senatorii, departe de a se frămînta şi a se zbuciuma pentru o năpastă atît de mare, care s-a abătut pe capul întregului stat, erau furioşi şi spuneau în gura mare, pretutindeni, că „înfrîngerea se datoreşte numai proastei conduceri a consulului plebeu, că plebea, de aici înainte, n-are decît să-şi aleagă pe amîndoi consulii numai din rîndurile sale şi să-şi strămute auspiciile acordîndu-le celor cărora e păcat să le dea. Patricienii au putut fi scoşi printr-un plebiscit din demnităţile lor. Nu cumva o lege necon-sfinţită prin auspicii ar fi avut putere şi împotriva zeilor nemuritori? În sfîrşit, zeii s-au răzbunat pe plebe pentru încălcarea semnelor vrerii lor şi nerespectarea puterilor lor. Prin nimicirea întregii armate romane împreună cu comandantul ei, zeii au dat o învăţătură poporului roman, de vreme ce semnele vrerii

Scanned with CamScanner

lor au fost călcate, pentru ca plebea să nu mai îndrăznească vreodată, cu prilejul alegerilor cîrmuitorilor statului, să mai învălmășească dreptul ginților"[29].

Și curia și forul roman clocoteau de asemenea învinuiri. Consulul Servilius îl numește în funcția de dictator, cu încuviințarea tuturor patricienilor, pe Appius Claudius, tocmai pe cel ce se împotrivise acestei legi și care învinuia și mai aprig plebea, spunînd că ea trebuie să îndure toate urmările acestei înfrîngeri, fiindcă nu a ținut seama de părerea lui. Dictatorul recrutează oastea și suspendă judecățile.

VII Înainte ca dictatorul să ajungă în țara hernicilor, în fruntea noilor legiuni, rămășițele vechii armate, rămasă sub comanda legatului C. Sulpicius, au avut prilej să dea o luptă încununată de izbîndă. În urma căderii consulului Genucius, romanii îmbărbătați de legat, plini de înverșunare și revoltă, au dat iureș asupra hernicilor care, nădăjduind că-i vor bate pe romani fără doar și poate, se apropiaseră cu dispreț de tabăra romană. Însă hernicilor li s-a spulberat orice nădejde de a se putea apropia de parapetele romane, deoarece, fiindu-le pusă în neorînduială oastea, numaidecît s-au și depărtat. La sosirea dictatorului, noua armată se unește cu vechile unități și, în felul acesta, trupele armatei romane se dublează. Dictatorul izbutește să-și însuflețească și mai mult ostașii săi, învederînd în auzul tuturor trupelor adunate faptele de arme vrednice de toată lauda ale legatului roman și ale soldaților lui, prin a căror vitejie tabăra fusese atît de bine apărată. Totodată, insuflă un mare avînt și ostașilor săi, pe care îi îndeamnă să facă și ei la fel, dovedindu-și vitejia.

La rîndul lor, și dușmanii se pregătesc cu sîrg de război, fiind încă vie în amintirea lor izbînda cîștigată de curînd. Deoarece aveau cunoștință că în tabăra romană se îndoiseră efectivele, își măresc și ei acum forțele de luptă: tot norodul cu nume de hernic și în stare a purta armele este chemat sub drapel. Se mobilizează în felul acesta o armată înjghebată din 8 cohorte, fiecare cu un efectiv de 400 de oameni, toți aleși unul și unul[30]. Această armată alcătuită din floarea tineretului lor este însufletită și de nădejdea, în urma

Scanned with CamScanner

hotărîrii luate, că se va plăti o soldă de două ori mai mare. În afară de aceasta, li s-a mai făgăduit că vor fi scutiți de orice corvoadă militară, astfel încît hernicii, știind că sînt păstrați numai pentru sforțările luptei, aveau putința să-și arate cu prisosință vrednicia. Aceste unități au fost puse într-o rînduială deosebită de atac, pentru ca în felul acesta să se reliefeze și mai mult vitejia lor.

Un șes lat de două mile despărțea tabăra romană de a hernicilor: pe acest loc s-a dat bătălia. La prima ciocnire, lupta a rămas un răstimp fără sorți de izbîndă pentru nici una din tabere, cavaleria romană încercînd zadarnic, în repetate rînduri, să pună în neorînduială prin iureș linia vrăjmașă. Fiindcă sforțările cavaleriei romane n-au dus la nici un rezultat, călăreții i-au cerut dictatorului să le îngăduie dezlănțuirea unui nou atac, de astă dată fără cai. Ostașii romani pornesc la o nouă luptă, scoțînd năprasnice strigăte. În avîntul lor, ei parcă zboară înaintea flamurilor armatei romane. Atacul lor ar fi izbutit pe deplin dacă nu li s-ar fi împotrivit cu același curaj și cu aceeași înverșunare cohortele dușmanilor.

VIII Atunci s-au pornit să-și dovedească vrednicia înșiși fruntașii ambelor noroade. Cu acest prilej, zeul războiului și-arată toanele, împingînd sorții izbîndei cînd într-o parte, cînd într-alta, iar pierderile suferite de ambele tabere se urcă într-un chip înspăimîntător, de aceea gloata ostașilor de rînd, îmbărbătați de cei mai bravi în luptă, își încredințează soarta în mîna vitejiei acestora. Mulți cad de amîndouă părțile; dar și mai mulți răniți. În sfîrșit, cavaleria și mai aprig se înverșunează, ostașii mustrîndu-se unii pe alții și întrebîndu-se în de ei: „ce le mai rămîne acum de făcut, dacă nici călări n-au putut sparge frontul dușman și nici ca pedeștri n-au făcut vreo ispravă? Să aștepte prilejul spre a porni a treia oară la atac? Atunci pentru ce au mai înaintat atît de încrezători pînă în fața flamurilor, dînd lupta într-un loc care e al altora?“

Îndîrjiți și mai tare prin aceste cuvinte, romanii pornesc din nou în iureș și scoțînd strigăte năprasnice pătrund mai întîi

Scanned with CamScanner

în linia dușmanilor, apoi îi dau peste cap, în sfîrșit îi pun neîndoielnic pe goană. Nu e greu de spus ce anume a precumpănit la biruința romanilor — de vreme ce forțele celor două tabere erau deopotrivă și numericește și în avînt — decît că aceeași veșnică ursită[31] a făcut ca bărbăția și dîrzenia unora să crească, iar celorlalți să le scadă. Romanii i-au fugărit pe hernici pînă în tabăra lor, însă nu s-a mai purces la luarea cu asalt a taberei, fiindcă ziua era spre amurgite; numai sacrificiile, neprielnice, opriseră multă vreme pe dictator să dea semnalul dezlănțuirii atacului înainte de amiază; de aceea, lupta a fost împinsă pînă la căderea nopții.

În ziua următoare, romanii au găsit tabăra hernicilor pustie de tot; hernicii fugiseră cu toții, nelăsînd decît un număr mic de răniți. Convoaiele de hernici fugari au fost risipite și dezarmate de locuitorii din Signia, atunci cînd observaseră cîteva cete răzlețe de hernici cu niște steaguri în frunte, mergînd pe lîngă zidurile orașului lor; rămășițele lor s-au risipit în neorînduială de-a lungul și de-a latul cîmpiilor, în fugă disperată.

Această biruință a fost însă destul de grea pentru romani: aproape o pătrime din efectivele oastei a fost pierdută, ceea ce înseamnă foarte mult, mai ales că și o sumă de călăreți au căzut în luptă.

IX În anul următor[32], consulii C. Sulpicius și C. Licinius Calvus au pornit în marș cu armata spre țara hernicilor; negăsind însă nici urmă de dușman, atunci le-au împresurat capitala, cetatea Ferentinum[33], pe care au luat-o prin asalt. Dar, la întoarcerea lor spre patrie, locuitorii din Tibur[34] le închiseră porțile. Acesta a fost cel din urmă motiv care a prilejuit ciocnirea, fiindcă romanii au declarat război popu-lației tiburtine numai după ce au fost respinse și dintr-o parte și din alta multe încercări de înțelegere și în urma faptului că Roma n-a primit satisfacția cerută prin fețialii ei.

Se știe sigur că dictatorul numit în cursul acelui an a fost Titus Quinctius Pennus și că Servius Cornelius Malugi-nensis a îndeplinit funcția de comandant al cavaleriei. Licinius Macer[35] scrie: „Dictatorul a fost numit de consulul Licinius

Scanned with CamScanner

în vederea prezidării alegerilor consulare, deoarece colegul său de consulat se zorea să dea o mai mare însemnătate alegerilor decît războiului, şi prin asta el urmărea să-şi prelungească pe încă un an consulatul; de aceea, Licinius a căutat să-i pună stavilă ambiţiei lui deşarte".

Accastă năzuinţă de a înveşmînta în glorie propria sa familie aruncă o urîtă lumină asupra lui Licinius Macer, fiindcă eu cercetînd cuprinsul analelor mai vechi n-am aflat analist care să susţină asemenea uşuratice temeiuri, ci, dimpotrivă, toţi sînt de părere că dictatorul a fost numit în vederea războiului cu gallii, apoi însuşi sufletul meu mă îndeamnă să cred că acesta e adevărul. Sigur este că în cursul acestui an, gallii şi-au instalat tabăra în jurul celei de a treia pietre miliare, de-a lungul Viei Salaria[36], dincolo de podul de peste rîul Anio.

Din pricina năvălirii gallilor, dictatorul a hotărît suspendarea tuturor judecăţilor. Toţi tinerii chemaţi sub arme au depus jurămîntul în faţa lui. Puternica armată romană a fost pusă în marş, oprindu-se dincoace de rîul Anio, unde a fost întocmită tabăra. Podul se găsea tocmai la mijlocul frontului celor două armate. Nici una din cele două tabere nu s-a gîndit la distrugerea acestui pod, pentru a nu fi socotit de potrivnic că o face de teama celuilalt. În schimb, pentru ocuparea acestui pod s-au dat nenumărate lupte. Nu se putea prevedea care din cele două tabere va pune stăpînire pe el, cîtă vreme nu se arăta cine e mai tare. Atunci se înfăţişă în capul podului, pe care nu se găsea picior de ostaş, un gall zdravăn şi mare cît toate zilele, care răcni cît îl ţinea gura: „Haide, cel mai puternic ostaş pe care-l are Roma în rîndurile armatei sale, să îndrăznească a se măsura cu mine în luptă, ca prin sfîrşitul ei să dăm dovadă care neam e mai presus în acest război"!

X Multă vreme a domnit muţenia în rîndurile fruntaşilor tinerimii romane, fiindcă, pe de o parte, se ruşinau să dea înapoi în faţa unei asemenea trufaşe provocări, iar pe de altă parte, parcă nu se încumetau să se năpustească orbeşte la o luptă în care cel ce vrea să nu-şi piardă capul trebuie să chib-

Scanned with CamScanner

zuiască temeinic[37]. Dar iată că T. Manlius, fiul fostului dictator, cel care căutase să-şi răzbune tatăl împotriva tribunului plebei pentru jignirile-i aduse, se îndreaptă spre dictator; ieşind din rînduri, îi grăieşte următoarele:

„Dictatore! Niciodată n-am pornit la luptă fără ordinul tău, chiar de aş fi fost cu totul sigur de biruinţă. Ei bine, dacă tu îmi îngădui acum, îi voi arăta acestei jivine care s-a încumetat să înainteze în faţa steagurilor vrăjmaşe, făcînd pe grozavul cu atîta neobrăzare, că sînt vlăstar din familia aceluia care a stăvilit şi a prăvălit de-a rostogolul în prăpastie de pe stînca Tarpeii hoarda strămoşilor săi galli".

Atunci dictatorul i-a răspuns în felul acesta: „Slăvit să fii tu, Titus Manlius, pentru vitejia şi dragostea ta faţă şi de tatăl tău, faţă şi de patria ta! Porneşte acum la luptă şi cu ajutorul zeilor dovedeşte-i duşmanului că faima numelui de roman e nemuritoare, şi că pe roman nimeni nu-l poate învinge"[38]!

Tovarăşii săi îl înarmează apoi. Manlius ia un scut de pedestraş şi se încinge cu o sabie hispană[39], care e mai lesne de mînuit într-o luptă piept la piept. Înarmîndu-se şi echipîndu-se în felul acesta, ai săi îl conduc spre namila de gall. Acesta îi iese în întîmpinare, rînjind prostește şi scoţînd limba în bătaie de joc (şi acest amănunt a fost găsit vrednic de a fi pomenit de către vechii analişti). Acum toate trupele se retrag pe poziţiile lor, rămînînd în mijloc doar cei doi ostaşi înarmaţi.

În timpul acesta, tovarăşii lor şedeau aţintiţi, ca la o privelişte deosebită de legile războiului, mai ales că toţi cei de faţă erau de părere că se iau la luptă doi ostaşi ce nu-s potriviţi de loc să se măsoare între ei; pe de o parte, unul cu înfăţişare de uriaş, care părea că nu se mai isprăveşte de înalt ce era, cu nişte straie bălţate şi împestriţate şi cu arme împodobite şi suflate cu aur, ce luceau de-ţi luau ochii, pe cînd romanul — un războinic cu o statură potrivită — era îmbrăcat şi înarmat simplu, ca să fie mai degrabă sprinten şi nu arătos. Nici ţinută gălăgioasă, nici înfumurare pentru armele-i chipoase şi scumpe, nici ifose de om pe care nu-l biruie nimeni; dimpotrivă, romanul înfăţişa icoana unui lup-

Scanned with CamScanner

tător însufleţit de bărbăţie, ce ascundea îndreptăţita-i mînie şi era hotărît să facă faţă acestei grele lupte, în care-şi punea în cumpănă viaţa[40].

Cînd cei doi potrivnici au ajuns faţă în faţă între cele două linii de luptă, toţi privitorii şedeau cu sufletul la gură, cumpănind între nădejde şi teamă. Deodată gallul, ca o uriaşă stîncă ce se prăvăleşte de sus, se năpusteşte asupra romanului. Împingîndu-şi înainte scutul cu mîna stîngă, el îi repede de-a surda duşmanului o năprasnică lovitură cu sabia cu un zgomot asurzitor, nimerind însă în arma romanului, care, la rîndu-i, se avîntă spre gall. După aceea, Manlius, cu sabia întinsă, ţintuieşte partea de jos a scutului potrivnicului printr-o mişcare cu pavăza sa; în timp ce el avea acum tot corpul proteguit împotriva oricărei răniri, el izbuteşte să se strecoare între corpul şi armele gallului şi din două lovituri, una după alta, în pîntecele vrăjmaşului, îl spintecă şi-i dă mărunţaiele afară. Gallul se prăbuşeşte întinzîndu-se cît era de uriaş în ţărînă. Fără să-i mai ciopîrţească leşul, romanul luă ca trofeu numai lănţişorul stropit de sînge al duşmanului şi îl puse la gîtul său.

Gallii toţi rămăseseră încremeniţi, şi de teamă, şi de uluire, în faţa isprăvii lui Manlius. Romanii, în schimb, cu mare bucurie ies din dosul parapetelor, vin în întîmpinarea tovarăşului lor şi, ovaţionîndu-l pe tot parcursul, îl conduc pînă la dictator. Cu vorbe pline de haz, rostite unele şi în stihuri în cinstea lui Manlius, aceşti ostaşi îl poreclesc „Torquatus“[41], care poreclă, trecînd apoi din gură în gură, ajunse să fie preţuită ca o mare cinste pentru întreaga sa familie. Dictatorul l-a decorat cu o coroană de aur[42], proslăvindu-l pentru isprava sa, în mod deosebit, în faţa tuturor unităţilor adunate.

XI Această luptă a avut, de fapt, o atît de mare înrîurire asupra desfăşurării întregului război, încît în cursul nopţii următoare toată armata gallilor a părăsit în neorînduială tabăra, de acolo trecînd pe teritoriul tiburtinilor, cu care au încheiat un tratat de alianţă; cu sprijinul acestora, după ce

au primit mari cantităţi de provizii, au trecut curînd în Campania. Aceasta a fost pricina pentru care în anul următor consulul C. Poetelius Balbus[43] a pornit cu armata împotriva tiburtinilor, din porunca poporului, în vreme ce colegului său de consulat, M. Fabius Ambustus, îi căzuse la sorţi conducerea războiului împotriva hernicilor.

După aceea gallii s-au întors din Campania, sărind în ajutorul tiburtinilor, pustiind şi pîrjolind cu acest prilej ţinuturile lavicanilor, tusculanilor şi albanilor, fără îndoială călăuziţi de locuitorii din Tibur. Deşi republica romană fusese mulţumită de felul cum desfăşurase consulul operaţiile contra tiburtinilor, totuşi împotriva năvălirii gallilor era nevoie de un dictator. Quintus Servilius Ahala a fost numit dictator, care, la rîndu-i, l-a desemnat pe Titus Quinctius ca şef al cavaleriei, primind în acelaşi timp împuternicirea din partea senatului de a făgădui mari serbări şi jocuri în caz că războiul cu gallii se va sfîrşi cu bine. Dictatorul ordonă armatei consulare să rămînă pe loc, în vederea ducerii la bun sfîrşit a războiului cu tiburtinii, iar el ia jurămîntul de credinţă tuturor contingentelor tinere, nimeni nerefuzînd să se supună îndatoririlor ostăşeşti.

Bătălia s-a desfăşurat nu departe de poarta Collina, la care au luat parte toate forţele din cetate, în văzul părinţilor, soţiilor şi copiilor lor. Într-adevăr, departe de familie, gîndul la ai săi e un puternic imbold la luptă pentru orice ostaş, dar cu ce înflăcărare, milă, dor şi jale pentru ai săi luptă ostaşii cînd au în faţa ochilor lor pe cei dragi[44]! Au căzut nespus de mulţi războinici din partea ambelor tabere, însă, în cele din urmă, frontul gallilor este sfărîmat şi vrăjmaşul pus pe fugă. În buimăceala lor, gallii se îndreaptă spre Tibur, de parcă ar fi fost fortăreaţa lor proprie. Răsăriţele în neorînduială ale gallilor au fost întîmpinate şi luate în primire de consulul Poetelius, nu departe de Tibur. Fiindcă şi tiburtinii veniseră cu forţele lor spre a da ajutor gallilor, toţi vrăjmaşii au fost respinşi pînă la porţile acestei cetăţi. Atît consulul, cît şi dictatorul, au desfăşurat cu prilejul acestei lupte operaţii încununate de izbîndă.

Şi celălalt consul a dat cîteva lupte, mai mici la început: în cele din urmă, dezlănţui şi marea bătălie, în care, deşi a

Scanned with CamScanner

fost atacat de dușman cu forțe uriașe, totuși a izbutit să-i răzbească pe hernici.

Dictatorul a adus laude consulilor într-o ședință solemnă a senatului și în fața adunării poporului; după ce toată oștășimea care a luat parte la acest război a fost slăvită și lăudată de dictator, punînd pe seama lor și isprăvile sale, a părăsit cîrma statului. Poetelius a fost sărbătorit pentru o îndoită biruință, fiindcă repurtase triumful și asupra gallilor și asupra tiburtinilor. Fabius a găsit de cuviință că e de ajuns să fie ovaționat cînd intră în Roma. Tiburtinii luau însă în zeflemea triumful lui Poetelius, spunînd: „dar în ce loc s-a bătut cu ei?“ Apoi mai bîrfeau că „au fost puse pe fugă numai ultimele rămășițe ale hoardelor gallice, cînd aceste ieșiseră pe porți afară, ca să privească la fel ca la spectacol; dar cînd au băgat de seamă prea tîrziu că sînt atacate și măcelărite fără deosebire, s-au retras între zidurile cetății lor, fără să mai dea vreo luptă. Ce, această faptă a fost găsită de romani vrednică de a fi sărbătorită prin triumf? De aceea, să nu creadă romanii că au făcut o nemaipomenită ispravă cu zarva și vînzoleala din fața porților cetății lor! În curînd au să le arate romanilor, chiar în fața zidurilor Romei, cu mult mai straşnic ce sînt tiburtinii în stare!“

XII De aceea, în anul următor[45], sub consulii Marcus Popilius Laenos și Cneius Manlius, armata tiburtinilor ieși în tăcerea nopții din incinta zidurilor Tiburului și ajunse pe neașteptate în fața cetății romane. Dîndu-se alarma, locuitorii s-au trezit din somn; această întîmplare puțin obișnuită a pricinuit oarecare zăpăceală și uluială, deoarece mulți nu știau ce dușmani îi atacă și dincotro vin. Dar repede lumea s-a dezmeticit din buimăceală, și care de care a pus mîna pe arme. Și porțile și zidurile au fost îndată puse în stare de apărare, fixîndu-se posturile și străjile cuvenite. Cînd însă, în revărsatul zorilor, li s-au arătat ochilor cîteva cete neînsemnate de soldați, și nu de alți dușmani, ci de tiburtini, amîndoi consulii, ieșind deodată pe ambele porți ale orașului, îi atacă pe vrăjmași în timp ce aceștia se apropie de ziduri. S-a văzut atunci limpede că tiburtinii se bizuiseră mai mult

Scanned with CamScanner

pe vreun prilej oarecare, decît pe propria lor vitejie. De altfel, ei n-au fost de loc în stare să stăvilească nici primul atac roman. Acest eveniment a mai avut şi o altă însemnătate — fiind cît se poate de binevenit şi într-un moment foarte greu, căci tocmai se iviseră din nou neînţelegeri între patricieni şi plebei. Dar dezbinările îndată s-au potolit, de teama unui război atît de apropiat.

Anul următor[46], călcarea hotarelor de către alţi duşmani a fost mai dăunătoare şi cu urmări mai adînci pentru locuitorii de la ţară decît pentru orăşeni. Tarquiniii au pustiit teritoriile romane, mai ales regiunea învecinată cu Etruria. Cerîndu-li-se despăgubiri, dar neprimind nici un rezultat favorabil, noii consuli, C. Fabius şi C. Plautius, le-au declarat război din porunca poporului. Lui Fabius i-a căzut la sorţi războiul cu tarquiniii, iar lui Plautius, cel cu hernicii. Începură să crească şi să se răspîndească zvonurile că iar o să fie război şi cu gallii. Cu toate acestea, ca un ajutor venit la vreme potrivită pentru uşurarea acestei stări de încordare, s-a adus la cunoştinţa poporului că potrivit vechiului tratat de alianţă încheiat între romani şi latini, contingente apreciabile de soldaţi latini au fost trimise la Roma în vederea acestui război, ceea ce nu se mai întîmplase de mulţi ani[47].

Deoarece puterea Romei se putea acum bizui pe noile efective primite, romanii n-au mai fost de fel tulburaţi de noile ştiri aduse, că acum în urmă gallii au ajuns pînă la Praeneste şi că şi-au instalat tabăra în jurul cetăţii Pedum[48]. Romanii au găsit de cuviinţă să-l numească pe C. Sulpicius dictator. Consulul C. Plautius, chemat în acest scop, a fost acela care l-a numit. Iar ca ajutor al dictatorului, în funcţia de comandant al cavaleriei, a fost desemnat M. Valerius. Înjghebîndu-şi o puternică armată, recrutată din elita ambelor armate consulare, cei doi pornesc în marş împotriva gallilor. Acest război, în pofida planurilor ambelor tabere, a fost mai mult de uzură şi tărăgănire. La început gallii erau mai dornici de încăierare; mai pe urmă însă, ostaşii romani, dînd buzna la încăierare, au început să-i strîmtoreze pe galli, punînd capăt întrucîtva pornirilor lor sălbatice. Dictatorul găsi cu cale, de vreme ce nu e cîtuşi de puţin silit de împrejurări, că nu trebuie să se lase în voia

soartei, pentru ca aceasta să hotărască într-un război dus împotriva unui vrăjmaş care slăbeşte din zi în zi, care se găseşte pe teritoriu străin şi ale cărui mijloace de trai nu fuseseră puse la punct şi cîtă vreme gallii nu aveau la îndemînă nici întărituri puternice. Pe lîngă toate acestea, pentru un potrivnic a cărui putere stă în întregime numai în atac, o întîrziere oricît de mică va contribui la irosirea avîntului şi la sleirea puterilor trupeşti[49].

Cu aceste planuri în minte, dictatorul tărăgănea războiul, dînd în schimb aspre porunci ca nici un ostaş roman, încălcînd cumva dispoziţiile sale, să nu dea vreo luptă. Soldaţii romani greu se împăcau cu această disciplină severă, bîrfindu-l pe dictator în orice împrejurare, fie cînd erau de strajă, fie cu prilejul oricărei însărcinări: îndeobşte defăimau şi senatul că n-a dat încuviinţare consulilor să ducă războiul fără dictator. Soldaţii mai spuneau că „s-a ales un om, socotit cu însuşiri nemaipomenite, în chip de căpetenie unică, dar care în schimb nu întreprinde nici o acţiune, ci aşteaptă să-i pice biruinţa din cer". Mai mult, ostaşii romani — cîrtind şi bîrfind mereu — au ajuns să-l învinuiască pe dictator chiar pe faţă şi cît se poate da tare, spunînd că „sau vor porni atacul trecînd peste ordinul dictatorului, sau vor porni în marş, întorcîndu-se la Roma". Înşişi centurionii se amestecară în discuţii cu ostaşii lor murmurînd împotriva dictatorului nu numai în cercurile lor strînse, ci începură să ia cuvîntul şi să strige tare, fie la locul de adunare, fie cu prilejul consfătuirilor cu grupurile de comandă, pînă cînd valul nemulţumirilor crescînd, locul lor de adunare a ajuns să se prefacă într-o zarvă şi hărmălaie de nedescris. Toată ostăşimea a început să răcnească din toate locurile: „Trebuie să se meargă numaidecît la dictator: însărcinarea de a vorbi în numele întregii armate cu dictatorul să fie încredinţată lui Sextius Tullius, pe care îl ştiu ei cît e de viteaz şi cîte isprăvi a făcut!"

XIII Tullius obţinuse pentru a şaptea oară gradul de primipil[50]; de altfel, între cei care luptau în rîndurile pedestrimii nu se afla un alt ostaş mai vestit ca el prin fapte de arme. Tullius, pornind în fruntea întregului convoi de ostaşi, se

Scanned with CamScanner

îndreaptă către tribuna comandantului. Dictatorul Sulpicius a fost cuprins de uimire nu numai cînd a văzut toată acea mulţime de ostaşi, ci şi de faptul că în fruntea ei se găsea unul ca Tullius, pe care-l ştia cel mai disciplinat şi mai supus ordinelor sale dintre toţi.

„Dictatore! cuvîntă Tullius. Întreaga armată, socotind că e osîndită de tine, de parcă ar purta pe frunte pecetea laşităţii şi netrebniciei, ca să lîncezească, luîndu-i-se şi armele din mîini, m-a rugat să-i susţin cauza în faţa ta. Într-adevăr, chiar dacă ni s-ar aduce învinuirea că ne-am retras vreodată de pe poziţie, sau că am dat bir cu fugiţii din faţa vrăjmaşului, sau chiar că ne-am pierdut cumva flamurile acoperindu-ne de ruşine şi ocară, şi atunci aş crede de cuviinţă că trebuie să mă adresez ţie şi să-ţi cer îngăduinţă să ne spălăm vina noastră prin vitejie şi să ştergem amintirea ruşinei, cîştigînd din nou nimbii gloriei. Căci după ce înseşi legiunile romane au fost bătute şi risipite la Allia, aceeaşi patrie pierdută din pricina panicii au recucerit-o tot ele prin vitejia lor, pornind de la Veii din nou la luptă. Noi însă, mulţumită zeilor şi izbînzilor obţinute de tine şi de poporul roman, n-am pierdut nimic, situaţia rămînînd neschimbată şi gloria faptelor noastre de arme, neadumbrită. Dar degeaba mai cutez eu să pomenesc vorba asta „glorie“ cînd duşmanii ne împroaşcă cu un potop de ocări, văzîndu-ne pitiţi în dosul întăriturilor ca nişte femei, şi cînd tu însuţi, comandantul nostru, te uiţi la noi ca la nişte ologi, ceea ce şi mai greu pătimim, şi ne judeci ca pe o armată lipsită de avînt, lipsită de arme, lipsită de mîini. Tu însuţi ţi-ai pierdut nădejdea în noi chiar înainte de a ne dovedi noi vrednicia prin fapte, astfel încît te socoteşti comandantul unor ostaşi ciungi şi slăbănogi. Ce altă pricină vom crede noi că poate fi, cînd se vorbeşte peste tot că propriul nostru comandant stă cu mîinile încrucişate, deşi e un comandant vechi şi călit în războaie şi, mai ales, foarte viteaz în luptă? Oricum ar sta lucrurile, pare mai aproape de adevăr că mai degrabă tu eşti acela care te-ai îndoit de vitejia noastră, decît noi de-a ta! Dacă această măsură nu porneşte din mintea ta, ci de la cîrmuirea republicii, şi dacă aceasta e rezultatul înţelegerii senatorilor şi nu primejdiile războiului cu gallii ne ţin

ca pe niște surghiuniți departe de zidurile orașului, departe de penații și de vetrele noastre sfinte, atunci te rog să ții seama că ceea ce spun eu acum se rostește nu de ostași comandantului lor, ci de plebe patricienilor, fiindcă, așa cum tu poți susține că voi aveți planurile voastre, la fel și plebea și le are pe ale sale[51]. Cine ar putea fi supărat pe noi că vrem să fim priviți ca ostași adevărați și nu ca slugile voastre? Și că vrem să fim trimiși la luptă și nu socotiți ca niște surghiuniți? Și cine se va mînia pe noi dacă atunci cînd ni se va da semnalul de atac și vom fi rînduiți în formație de bătaie, noi vom lupta așa cum e vrednic să lupte un bărbat și un roman adevărat? Dar dacă nu mai e nevoie de armele noastre, atunci voim ca mai degrabă să ne bucurăm de tihnă la Roma, și nu aici în tabără. Îți cerem ca aceste cuvinte să fie aduse la cunoștința patricienilor. Dictatore! Te rugăm noi, ostașii tăi, să ne dai prilejul să pornim la luptă! De vreme ce vrem să învingem, dorim să biruim avîndu-te pe tine în frunte! Pe tine vrem să te încununăm după izbîndă cu laurii biruinții! Cu tine să intrăm în Roma în alai triumfal! Vrem să mergem în urma carului tău de triumf, ovaționîndu-te și să-i mulțumim prea puternicului și prea bunului Jupiter, în templul său!"

Cuvîntarea lui Tullius a fost întreruptă din cînd în cînd de rugăminții mulțimii de ostași, care strigau din toate părțile să li se dea semnalul ca să-și ia armele.

XIV Deși dictatorul și-a dat seama că o acțiune bună nu poate fi înfăptuită printr-o pildă[52] rea, a făgăduit că va îndeplini dorința soldaților; apoi, luîndu-l deoparte pe Tullius, l-a întrebat ce înseamnă toate acestea și cum de s-a ajuns pînă aici. Tullius s-a adresat foarte respectuos comandantului său, rugîndu-l „să fie încredințat că el nu a uitat de loc nici de disciplina militară, nici de însemnătatea și vaza comandantului. El nu s-a codit să fie conducătorul mulțimii ostașilor îndîrjiți, care, îndeobște, sînt după chipul și asemănarea comandanților lor, ca să nu se ivească vreun altul din rîndul gloatei revoltate; negreșit că el nu va ieși din voia comandantului său, dar, totuși, acesta e obligat să-și dea seama că trebuie să-și aibă armata neîntrerupt în mînă. Mințile și sufletele tuturor ostașilor sînt așa de

Scanned with CamScanner

înverşunate, încît războiul nu mai poate fi tărăgănat. Dacă nu le va da comandantul semnalul de luptă, atunci ei îşi vor căuta şi locul şi-şi vor alege şi momentul de luptă".

În timp ce ei discutau, întîmplător doi ostaşi romani au pus mîna pe o turmă de vite, care păştea dincolo de întărituri şi pe care o mîna din urmă un gall. Atunci gallii au început să arunce cu pietre în cei doi romani. Îndată s-a dat alarma de la straja cea mai apropiată şi ambele tabere s-au şi pus repede în mişcare. Era cît p-aci să se dezlănţuie o adevărată bătălie, dacă centurionii n-ar fi intervenit repede, ca să curme încăierarea. Această întîmplare a întărit şi mai mult afirmaţiile făcute de Tullius în faţa comandantului, care s-a încredinţat în felul acesta de adevăr. Dîndu-şi seama că situaţia nu mai poate fi amînată, el hotărăşte dezlănţuirea atacului în ziua următoare.

Totuşi, dictatorul, ca unul care se bizuia mai mult pe avîntul şi pe curajul ostaşilor decît pe efectivele sale, a început să ia aminte şi să chibzuiască situaţia — în întregul său şi cu de-amănuntul — prin ce mijloc ar putea stîrni groaza în duşman. Cu iscusinţă, plănuieşte să pună în aplicare o nouă tactică de luptă, întrebuinţată mai tîrziu de mulţi comandanţi de-ai noştri, precum şi de alţii străini şi folosită uneori chiar în zilele noastre. El ordonă să se ia samarele de pe catîri şi să se aştearnă pe ei cîte o pereche de scoarţe şi apoi să-i încalece slujitorii lor cu armele luate parte de la răniţi, parte de la prizonieri. Aceştia, alcătuind o unitate cam de o mie de oameni, însoţiţi de 100 de călăreţi, au primit ordinul ca în vremea nopţii să iasă din incinta întăriturilor, să înainteze pînă în munţi şi să se ascundă în desişul pădurilor de unde să nu întreprindă nici o mişcare pînă nu primesc semnalul de la el. Dictatorul însuşi, îndată ce s-au ivit zorile, a început să-şi rînduiască în formaţie de luptă, unităţile aduse într-adins pînă în poalele munţilor pentru ca duşmanii să se aşeze cu frontul spre munte. S-au întocmit cum se cuvine toate aceste pregătiri în scopul creării panicii în oastea vrăjmaşă; într-adevăr, spaima pricinuită în rîndurile gallilor a fost aproape mai de folos decît forţele reale ale romanilor, căpeteniile gallilor fiind încredinţate că romanii nu vor desfăşura lupta în cîmpie. Apoi, cînd i-au văzut pe romani pornind deodată în iureş asupra lor, setoşi de luptă,

Scanned with CamScanner

gallii s-au năpustit şi ei cu acelaşi avînt. Numai că gallii au început lupta înainte de a primi semnalul din partea comandanţilor lor.

XV Gallii au pornit mai năpraznic la atac la aripa stîngă. Iureşul lor ar fi fost de nestăvilit, dacă dictatorul nu s-ar fi găsit întîmplător în acea parte a frontului. Şi atunci el răcni cît îl luă gura, mustrîndu-l anume pe Tullius: „Hei, în felul acesta mi-ai făgăduit că vor lupta soldaţii? De ce nu se mai aud acei care strigau să li se dea arme pentru atac? Ce s-au făcut aceia care ameninţau că o să se avînte în bătălie şi fără ordinul comandantului? Acum, însuşi comandantul le cere cu glas tare şi răspicat să pornească cu el în frunte la luptă. Dintre aceia care ieri aveau de gînd să-l conducă pe el, cine îl urmează acum la luptă? Cum adică, în tabără făceau pe grozavii, iar pe cîmpul de luptă tremură ca varga[53]?“

Ce le auziră urechile ostaşilor de la comandantul lor era pe de-a întregul adevărat, şi de aceea ruşinea le-a dat un atît de puternic imbold, încît s-au năpustit în iureş peste rîndurile vrăjmaşilor, fără să mai ia aminte la vreo primejdie. Atacul acesta fulgerător, dezlănţuit la început ca de nişte oameni scoşi aproape din minţi, i-a buimăcit de tot pe vrăjmaşi. Cavaleria romană, pornind apoi şi ea în iureş, i-a dat peste cap pe gallii puşi în neorînduială.

Însuşi dictatorul, cînd văzu că frontul său se clătina într-o parte, se îndreptă cu grosul forţelor sale spre aripa stîngă, unde văzuse că se strîng din nou trupele gallice. Atunci el dădu semnalul să pornească lupta unitatea care era ascunsă la munte, potrivit îndrumărilor primite. Cînd s-au auzit deodată noi strigăte din partea pîlcurilor care coborau în goană de pe povîrnişul muntelui şi se îndreptau către tabăra gallilor, aceştia, temîndu-se că li se vor tăia legăturile cu spatele, au părăsit lupta şi, într-o goană disperată, pornesc în neorînduială spre tabăra lor. În faţă le-a apărut însă deodată M. Valerius, comandantul cavaleriei romane, cu escadroanele, care, după ce au străpuns şi răzleţit pe duşman la aripa dreaptă, înaintează, ameninţînd întăriturile lor; atunci gallii au luat-o la fugă către munte şi către păduri, unde foarte mulţi din ei au fost

Scanned with CamScanner

prinşi de oamenii ticluitei cavalerii. După ce a încetat bătălia, s-a început o adevărată urmărire şi nimicire a gallilor fugiţi de frică prin păduri. Nici unul din comandanţii romani n-a repurtat un mai îndreptăţit triumf asupra gallilor, după M. Furius Camillus, ca C. Sulpicius. Din aurul luat ca pradă de la galli el a strîns o cantitate destul de apreciabilă, care a fost hărăzită zeilor de pe Capitoliu, îngropîndu-l şi acoperindu-l cu piatră cubică.

În acelaşi an[54], şi operaţiunile militare desfăşurate de cei doi consuli s-au încheiat unele cu biruinţe, altele cu înfrîngeri. Hernicii au fost învinşi şi supuşi de consulul C. Plautius. În schimb, colegul lui de consulat, Fabius, s-a luptat fără prevedere şi chibzuinţă cu tarquiniii. Acolo romanii nu au avut atît de mari pierderi, cît i-a durut faptul că tarquiniii au măcelărit pe cei trei sute şapte soldaţi romani căzuţi prizonieri. Cruzimea acestei fărădelegi a fost dureros simţită şi ţinută minte de romani, mai mult ca orice pată ruşinoasă din trecut. La această lovitură s-a mai adăugat şi pustiirea ogoarelor locuitorilor romani, făcută printr-o năvălire neaşteptată a privernaţilor şi apoi a veliternilor[55].

În acelaşi an s-au mai adăugat două noi triburi, Pomptina şi Publilia. Au avut loc şi spectacolele de circ şi jocurile pe care le făgăduise dictatorul M. Furius Camillus.

C. Poetelius, tribun al plebei, din iniţiativă senatorială, a făcut un proiect[56] de lege în legătură cu noile candidaturi la funcţii publice, care proiect a fost propus atunci pentru prima oară şi în adunarea poporului. Această lege a făcut oarecare vîlvă, deoarece se credea că de aci înainte se va opri să mai fie aleşi din tagma oamenilor noi aceia care obişnuiau să cutreiere tîrgurile şi pieţele, unde erau aglomeraţii mari de oameni.

XVI În cursul anului următor[57], sub consulii C. Marcius şi Cneius Manlius, legea propusă de tribunii plebei Marius Duillius şi Lucius Maenius, referitoare la dobînda de un as la sută[58], n-a fost tocmai pe placul patricienilor. Plebea însă a votat şi primit cu mare bucurie acest proiect de lege.

Noilor războaie urzite, şi care erau să izbucnească încă în cursul anului trecut, li s-a mai adăugat şi vrăjmăşia faliscilor,

Scanned with CamScanner

datorită unei îndoite nelegiuiri: pe de o parte, aproape întreg tineretul lor luptase alături de tarquinii, iar pe de altă parte, nu fuseseră înapoiaţi, la cererea făcută prin feţialii Romei anume trimişi, autorităţilor romane acei romani care, în urma nefericitei bătălii, se refugiaseră la falisci. Operaţiunile militare din acel ţinut i-au căzut la sorţi lui C. Manlius, în timp ce Marcius a pornit în marş spre ţinutul privernaţilor, care se bucuraseră vreme îndelungată de binefacerile păcii; acolo, ostaşii romani s-au înfruptat din plin din prăzi. Marcius s-a arătat cît se poate de mărinimos faţă de ostaşi, pentru că nu a luat nimic din prăzi pentru tezaurul statului, ci a împărţit totul luptătorilor pentru a-şi îmbunătăţi starea lor materială.

După ce privernaţii şi-au întărit zdravăn tabăra, aşezată în faţa zidurilor cetăţii lor, Marcius a rostit următoarele cuvinte armatei sale strînsă la adunare: „Atît tabăra militară, cît şi oraşul acestora vor fi prada voastră de război dacă îmi făgăduiţi că vă veţi face datoria cum se cuvine în bătălie şi nu veţi fi gata la capturi, ci la luptă". Atunci ostaşii cer să li se dea semnalul. Scoţînd strigăte puternice, ei pornesc năvalnic plini de avînt şi de speranţe la atac. Sextus Tullius, despre care am vorbit mai înainte, strigă către consul în faţa flamurilor: „Ai să vezi, comandante, cum ştiu ostaşii romani să-şi ţină făgăduiala în faţa ta!" Zicînd acestea, şi lăsînd deoparte suliţa, se năpusteşte cu sabia scoasă asupra vrăjmaşului. În spatele lui Tullius se înşiruia întreaga lui unitate de *antesignani*[59], care l-a dat peste cap pe duşman chiar din primul atac. Urmărindu-i pe privernaţi cu înverşunare pînă la zidurile cetăţii şi tocmai cînd romanii alăturau scările de ziduri ca să treacă la asalt, împresuraţii au dat de ştire supunerea şi predarea oraşului. S-a sărbătorit triumful asupra privernaţilor.

În schimb, celălalt consul n-a făcut nici o ispravă demnă de amintit, dar din imboldul lui s-a făcut o lege votată pe triburile de ostaşi din tabăra de la Sutrium, creînd un nemaiîntîlnit precedent, potrivit căreia sclavii care doreau să fie liberi erau îndatoraţi să plătească o dajdie de 5%[60]. Patricienii şi-au dat încuviinţarea pentru punerea în aplicare a acestei legi, fiindcă tezaurul statului, secătuit, primea un venit destul de însemnat. La rîndu-le, tribunii plebei, împinşi nu atît de lege, cît

de precedentul creat, au cerut să se aplice pedeapsa cu moartea celor care pe viitor vor încerca să mai facă adunări în afara zidurilor cetăţii[61]. Dacă oricui s-ar îngădui să adune mulţimea, acest lucru ar fi foarte dăunător pentru ordinea în stat, semănîndu-se în felul acesta anarhia. Nu e însă acelaşi caz cu ostaşii, care, după cum se ştie, sînt ţinuţi în frîu prin jurămîntul de credinţă în faţa consulilor.

În acelaşi an, a fost condamnat Caius Licinius Stolo, după prevederile propriei sale legi, la o amendă de zece mii de sesterţi, fiindcă el, care avea împreună cu fiul său o proprietate de o mie de jugăre, îşi desmoştenise feciorul, călcînd în felul acesta legea cu pricina.

XVII Noii consuli[62], care au urmat după aceea, Marcus Fabius Ambustus şi Marcus Popillius Laenas, amîndoi aleşi pentru a doua oară în funcţie, au avut de purtat două războaie. Cel întreprins de consulul Laenas împotriva tiburtinilor a fost uşor; el l-a gonit pe vrăjmaş pînă la zidurile cetăţii Tibur, pustiindu-i teritoriul. În cel de-al doilea război, faliscii şi tarquiniii l-au biruit în cea dintîi bătălie pe celălalt consul. Aceste noroade au stîrnit o mare panică în rîndurile romanilor datorită faptului că preoţii lor mergeau în fruntea unui alai cu făclii aprinse, avînd încolăciţi pe ei şerpi, părînd ca nişte apucaţi de furii; această privelişte neobişnuită a zguduit şi tulburat pe ostaşii Romei. Într-un moment de buimăceală, romanii se retrag înspăimîntaţi în spatele parapetelor, intrînd buzna în tabără. Cum legaţii şi tribunii militari au început să le aducă mustrări ostaşilor, rîzînd de ei că se sperie de nişte gogoriţe ticluite ca pentru copii, pe romani i-a copleşit ruşinea şi şi-au revenit îndată în fire. Plini de mînie, s-au năpustit orbeşte asupra celor cu măscăriciul, din faţa cărora o luaseră la fugă. După ce au izbutit să împrăştie alaiul cu comedianţi cu tot, romanii atacă zdravăn rîndurile armatei vrăjmaşe; pînă la urmă, au sfărîmat de tot frontul duşman. În aceeaşi zi, au pus stăpînire şi pe tabăra lor şi, încărcaţi cu o pradă uriaşă, au revenit biruitori spre baza lor de plecare, voioşi şi glumind ostăşeşte atît pe socoteala fricii lor, cît şi de mascarada duşmanilor.

Scanned with CamScanner

Tot atunci s-au pus în mişcare toate noroadele de neam etrusc şi, călăuziţi de falisci şi de tarquinii, duşmanii ajung pînă la Salinae[63]. În faţa acestei noi primejdii, a fost ales ca dictator Marcius Rutilus, primul reprezentant al plebei ajuns în această funcţie[64], care, la rîndul lui, l-a numit pe C. Plautius, tot plebeu de obîrşie, în postul de comandant al cavaleriei. Patricienii însă au găsit de cuviinţă că această alegere nu e potrivită cu demnitatea lor şi că rangul de dictator nu poate fi acordat oricui, de aceea s-au străduit din răsputeri să-l împiedice pe dictator ca să nu poată lua vreo măsură sau să pună la punct pregătirile de război. Însă poporul l-a înţeles şi sprijinit din primul moment pe dictator, încuviinţîndu-i toate planurile lui. Pornind în marş din Roma, M. Rutilus şi-a transportat armata pe plute de-a lungul fluviului Tibru şi ori unde auzea că sînt trupe duşmane, se năpustea asupra lor; în felul acesta, el a izbutit să nimicească mulţi duşmani care forfoteau încoace şi încolo, jefuind ogoarele şi pustiind satele. Dictatorul, dînd un atac, cînd duşmanul nu se aştepta, i-a cucerit şi tabăra. El a capturat în felul acesta 8000 de prizonieri, ceilalţi fiind sau doborîţi, sau izgoniţi de pe teritoriile romane. Dictatorul a fost sărbătorit fiind purtat în triumf din hotărîrea poporului, însă fără încuviinţarea senatului.

S-a ajuns însă din nou la interregnum[65], deoarece patricienii nu voiau să îngăduie ca alegerile consulare să fie prezidate de un dictator plebeu, nici de un consul din aceeaşi tagmă, iar celălalt consul, Fabius, era reţinut pe teatrul său de război. Interregii aleşi au fost în ordine: O. Servilius Ahala, M. Fabius, C. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Aemilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambustus. În vremea celui de al doilea interrege, s-au iscat din nou mari frămîntări în sînul poporului, datorită faptului că fuseseră aleşi consuli numai dintre patricieni; şi cînd tribunii plebei, potrivit dreptului lor de veto, s-au împotrivit unor astfel de alegeri, interregele Fabius le-a ripostat „că stă scrisă în cele douăsprezece table o lege prin care se spune că ceea ce poporul hotărăşte în ultimă instanţă, e hotărîre nestrămutată. Or, poporul a hotărît să se facă alegeri". Cu toate că prin obiec-

Scanned with CamScanner

ţiile lor tribunii izbutiseră numai atît: să amîne alegerile, totuşi, cu prilejul noilor alegeri, au reuşit tot doi patricieni: C. Sulpicius Peticus, ales a treia oară, şi M. Valerius Publicola, care au intrat în funcţie în aceeaşi zi.

XVIII În al patrusutelea an de la întemeierea Romei şi în al treizecişicincilea de la recucerirea Romei din mîinile gallilor, şi după unsprezece ani de cînd plebea dobîndise ca un scaun de consul să-l ocupe unul din rîndurile sale, după interregnum intră în magistratură amîndoi consulii tot din rîndurile aristocraţiei[66], C. Sulpicius Peticus, a treia oară ales, şi M. Valerius Publicola. Oraşul Empulum[67] a fost cucerit în acel an de la tiburtini în urma unei lupte nu prea strălucite, căci după cum au scris unii analişti, acest război a fost purtat de amîndoi consulii, consulul Sulpicius pustiind şi pîrjolind ogoarele tarquiniilor aproape în aceeaşi vreme în care consulul Valerius a pornit în marş cu legiunile romane spre teritoriul tiburtinilor.

În Roma însă erau şi mai mari ciocniri între consuli şi plebea cu tribunii ei. Patricienii erau încredinţaţi că potrivit cinstei, vazei şi marilor lor însuşiri, e demn ca, în măsura în care doi patricieni au primit consulatul, să-l lase mai departe tot la doi patricieni, ori să se renunţe în toate privinţele: sau consulatul să devină o magistratură a plebeilor, sau patricienii să îndeplinească mai departe singuri toate magistraturile, aşa cum le-au moştenit din moşi strămoşi.

Plebea, la rîndu-i, era într-un freamăt şi mai viu: „Ce rost mai au ei să-şi mai tîrască viaţa în felul acesta? De ce se mai vorbeşte că fac parte şi ei din rîndurile cetăţenilor, de vreme ce nu se pot bucura toţi de toate drepturile dobîndite prin marile însuşiri a doi oameni ca L. Sextius şi C. Licinius? Atunci preferă să îndure mai departe regimul ori al oricărei tiranii oricît de cumplite, ori al regilor, ori al decemvirilor, decît să fie amîndoi consulii aleşi numai din rîndurile patricienilor, pentru ca să nu se supună sau să poruncească pe rînd şi aristocraţii şi plebeii. Celeilalte tabere i-a intrat oare în cap că ei, patricienii, sînt făcuţi numai să poruncească de-a pururea de sus, iar plebeii s-au născut numai pentru a

Scanned with CamScanner

îndura jugul robiei?“ Şi tribunii plebei nu pregetă să răscolească pe toate căile plebea, însă nu se iveşte din rîndurile lor un om mai de seamă ca să-i sprijine pe învrăjbiţi.

După ce poporul s-a adunat zadarnic în vederea alegerilor pe Cîmpul lui Marte, pierzînd atîtea zile fără rost într-o atmosferă de încordare, în cele din urmă, durerea plebei înfrînte de încăpăţînarea consulilor patricieni a izbucnit atît de tare, încît cetăţenii revoltaţi au început să strige: „S-a ales praful şi pulberea de libertate; plebea trebuie să părăsească nu numai Cîmpul lui Marte, ci Roma însăşi, care din nou se află cu grumazul sub călcîiul trufaş al patricienilor“. Şi îndată s-au înşirat în spatele tribunilor, urmîndu-i copleşiţi de jale. Consulii, deşi părăsiţi de o bună parte din popor, cu tot numărul mic de cetăţeni, fără să se sinchisească, ţin alegerile. Ca urmare, amîndoi consulii fură aleşi numai dintre patricieni, Marcus Fabius Ambustus pentru a treia oară şi Titus Quinctius. În unele anale am găsit menţionat însă pe consulul Marcus Popillius în locul lui Titus Quinctius.

XIX Două războaie au fost duse cu succes în cursul acelui an[68], dintre care unul cu tiburtinii, care s-a sfîrşit prin supunerea acestora. Oraşul Sassula[69] din ţara acestora a fost cucerit, iar celelalte fortăreţe ar fi avut parte de aceeaşi soartă, dacă tot norodul de acolo n-ar fi depus armele, punîndu-se sub ocrotirea consulului. În felul acesta, romanii au repurtat triumful asupra tiburtinilor. Totuşi, Roma învingătoare s-a arătat plină de mărinimie faţă de înfrînţi. Numai faţă de tarquinii romanii au fost fără cruţare. După măcelărirea pe cîmpul de luptă a numeroşi duşmani, din numărul uriaş de prizonieri au fost aleşi trei sute cincizeci şi opt, dintre cei mai nobili, care au fost trimişi la Roma. Ce-au mai rămas din prizonieri, au fost ucişi toţi pînă la unul. Dar nici faţă de tarquiniii, care fuseseră trimişi la Roma, poporul nu s-a arătat mai blînd. În mijlocul forului din Roma, toţi au fost întîi bătuţi cu vergile şi apoi li s-a tăiat capul cu securea. Această pedeapsă a fost dată în semn de represalii pentru romanii care au căzut victime tarquiniilor, fiindcă la fel fuseseră măcelăriţi în forul cetăţii lor.

Scanned with CamScanner

Faptul că romanii au cules biruințe pe toate fronturile a hotărît și pe samniți să încheie pace cu ei și să caute alianța Romei. Senatul a răspuns cu demnitate și mărinimie solilor lor și a încheiat cu ei tratat. În felul acesta, samniții au fost admiși ca aliați în confederație[70].

În același timp, însă, înăuntrul hotarelor, plebea romană n-a avut parte de aceeași propășire și noroc, ca în afara lor. Cu toate că dobînda la împrumuturi scăzuse simțitor, fixîndu-se la un as pe lună la %, totuși, cetățenii săraci erau atît de năpăstuiți de povara datoriilor, încît, în cele din urmă, își pierdeau libertatea, căzînd în sclavie. Și aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît plebea, care nu-i avea de loc la inimă pe cei doi consuli ieșiți din tagma aristocratică, nu se mai sinchisea acum nici de alegeri și nici cum merg treburile statului, ci era frămîntată numai cu necazurile vieții ei. Consulatul a rămas mai departe un privilegiu numai al aristocrației: noii consuli aleși au fost C. Sulpicius Peticus, pentru a patra oară, și M. Valerius Publicola, a doua oară.

În timp ce cetatea romană era cu atenția atîntită către războiul cu etruscii, umblau zvonuri că populația caeriților[71], din milă pentru consîngenii lor tarquinii, s-au alăturat acestora; la rîndul lor, trimișii latinilor au atras atenția romanilor asupra volscilor, aducîndu-le la cunoștință că aceștia au pus pe picior de război întreaga lor armată și că amenință să le calce granițele și vor porni apoi după prădăciuni și pe teritoriul roman. Senatul roman a fost de părere că nu trebuie trecută cu vederea nici una din aceste două chestiuni; ca atare, a dispus să se recruteze legiunile romane și să se tragă la sorți desfășurarea campaniilor de către consuli. S-a dat prădările de seamă trimise de consulul Sulpicius, căruia îi revenise prin tragere la sorți războiul în contra etruscilor, că ținuturile romane din jurul salinelor fuseseră pustiite îngrozitor, că o parte din pradă fusese cărată în țara caeriților și că, neîndoielnic, tineretul acestei populații a făcut parte din cetele de prădalnici. De aceea, senatul a dat poruncă să se înfățișeze fără întîrziere la Roma consulul Valerius — care comanda operațiile militare în contra volscilor și-și instalase tabăra

Scanned with CamScanner

la hotarele ţinutului tusculan — pentru ca să numească un dictator. Noul numit fu Titus Manlius, fiul lui Lucius. După alegerea comandantului cavaleriei în persoana lui Aulus Cornelius Cossus, dictatorul dădu de ştire că e mulţumit cum şi-au făcut datoria armatele consulare şi, în urma hotărîrii senatului şi din porunca poporului, declară război caeriţilor.

XX Atunci, pentru prima oară, caeriţii şi-au dat seama cu adevărat de grozăviile unui război cu romanii, în urma pustiirii holdelor romane, ca şi cum vorbele vrăjmaşului, ar fi avut o mai mare însemnătate pentru războaie, decît faptele celor care îi zădărîseră pe romani. Abia acum au văzut ei cît de puţin sînt pregătiţi pentru acest război, deoarece aveau la îndemînă forţe mult prea slabe ca să-l poată susţine. De aceea, au început să se căiască de jefuirea ogoarelor romane, blestemîndu-i pe tarquinii că i-au împins la trădare. Nimeni din cetatea Caere nu se pregătea de război sau să înjghebeze o apărare, ci toţi erau de părere să se trimită soli la Roma, ca să ceară iertare pentru greşeala săvîrşită. Cînd trimişii lor au apărut în senat, acesta, la rîndu-i, a refuzat să-i asculte, dîndu-le ordin să se prezinte în faţa adunării poporului. Aici, solii au rostit rugăciuni zeilor, ale căror odoare ei le păziseră cu sfinţenie în timpul războiului cu gallii şi le apăraseră, rugîndu-se de romani, care acum sînt în culmea gloriei, să se milostivească de soarta lor, aşa cum şi ei cîndva s-au milostivit, cînd Roma a fost greu lovită de năpastă. Îndreptîndu-se apoi către altarele Vestei, au implorat ajutorul şi ospitalitatea flaminilor şi vestalelor, pe care ei i-au cinstit cu o cucernicie izvorîtă din adîncul sufletului[72]. „Oare poate cineva crede că oamenii care au binemeritat în trecut se pot preface deodată în vrăjmaşi, aşa fără nici un temei? Ori dacă cineva din rîndurile lor a dat vreo dovadă de duşmănie faţă de Roma, aceasta s-a întîmplat din rea intenţie şi nu din pricina alunecării în zminteală? Cum s-ar putea crede că caeriţii vor să şteargă urmele vechilor binefaceri, care fuseseră atît de mult preţuite de romani şi să-şi facă potrivnic poporul roman tocmai acum

cînd acesta a ajuns în culmea puterii şi fericirii sale, şi a cărei prietenie o căutaseră la nevoie? De aceea, romanii să nu tălmăcească greşit fapta lor întocmai ca pe o acţiune temeinic chibzuită, ci ea trebuie pusă pe seama împrejurărilor, fiind prin silnicie împinşi s-o facă. Tarquiniii care trecuseră cu vrăjmăşie în convoaie prin ţara lor ceruseră numai să le străbată ţara, luînd de la ei numai cîţiva ţărani, ca să-i însoţească cu prilejul prădării şi pustiirii teritoriului roman. Aceasta e singura lor vină. Dacă li se cere să predea Romei pe aceşti vinovaţi, ei sînt gata s-o facă fără întîrziere; iar dacă trebuie să le aplice pedepse, îi vor osîndi fără preget. De aceea, oraşul Caere — care a fost cîndva sanctuarul sfînt al poporului roman şi locul de adăpostire al preoţilor romani şi limanul tezaurului sacru al poporului roman — să rămînă mai departe neatins de grozăviile războiului, să-l hărăzească a fi mai departe azil pentru găzduirea vestalelor şi pentru purtarea de grijă a celor sfinte".

Poporul a fost mişcat nu atît de vina lor, de acuma, cît mai ales de binefacerile din trecut şi de aceea au voit să uite răul pe care l-au pătimit din pricina caeriţilor şi să reţină numai amintirile plăcute. Ca urmare, s-a făcut pace cu caeriţii, încheindu-se printr-un senatus-consult armistiţiu pe timp de o sută de ani[73].

În schimb, Roma a pornit cu toată străşnicia războiul împotriva faliscilor, asupra cărora apăsa aceeaşi vină. Dar duşmanii n-au fost găsiţi nicăieri de romani. Teritoriul lor a fost pustiit în lung şi-n lat. Romanii s-au stăpînit însă să le mai împresoare oraşele. Legiunile romane au fost pornite apoi la Roma, iar restul de timp cît a mai rămas din an a fost întrebuinţat la reconstruirea zidurilor şi turnurilor de pază. S-a sfinţit şi un templu în cinstea lui Apollo.

XXI La sfîrşitul anului, neînţelegerile şi vrajba dintre patricieni şi plebei au făcut să se amîne din nou alegerile, deoarece tribunii plebei au declarat că nu vor îngădui să se facă alegerile, dacă legea Licinia[74] nu va fi respectată. Însă dictatorul, dimpotrivă, a declarat că mai degrabă va desfiinţa în întregime consulatul, decît să ştie că se vor alege

Scanned with CamScanner

de aci înainte consulii de-a valma şi dintre patricieni, şi din rîndurile plebeilor. De aceea amînîndu-se alegerile, după ce dictatorul a ieşit din funcţie, s-a recurs din nou la interregnum. În vremea interregnului, plebea era atît de înverşunată împotriva senatului, încît tulburările s-au ţinut lanţ, ajungîndu-se pînă la al unsprezecelea interregnum. Tribunii plebei susţineau mereu să se respecte litera legii Licinia. Durerea cea mai apăsătoare pentru plebe se datora faptului că era tare împovărată de datorii. Cu prilejul adunărilor publice, poporul clocotea din pricina necazurilor şi pătimirilor.

Sătui pînă-n gît de povestea asta plictisitoare, patricienii au dat însărcinare noului interrege, Cornelius Scipio, să înfăptuiască odată împăcarea şi armonia dintre cele două tabere, respectîndu-se cu prilejul noilor alegeri consulare legea Licinia. În sfîrşit, patricianul Publius Valerius Publicola a avut ca tovarăş de consulat pe reprezentantul plebei Caius Marcius Rutilus.

De aceea, fiindcă toată lumea înclina către împăciuire, noii consuli au căutat să rezolve şi problema datoriilor, care era una din pricinile dezbinării dintre plebei şi patricieni. De aceea s-au gîndit să treacă pe seama statului toate aceste datorii ale plebeilor. Consulii au numit în acest scop o comisie de cinci bărbaţi, care au căpătat denumirea de mensarii[75] (numirea aceasta vine de la rolul lor de a înmîna bani). Această comisie şi-a schimbat porecla într-un bun renume, datorită străduaniilor şi spiritului ei de dreptate, încît toate analele pomenesc numele membrilor ei la loc de cinste. Aceştia au fost Caius Duillius, Publius Decius Mus, Marcus Papirius, Quintus Publilius şi Tiberius Aemilius. Ei au reuşit să pună capăt acestei probleme atît de spinoase şi mereu izvor de gîlceavă, dezbinînd şi nemulţumind şi o tabără şi cealaltă, de bunăseamă datoriile fiind o povară, în primul rînd, pentru plebe. Mensarii au rînduit totul cum se cuvine prin înţelepciunea lor deosebită şi mai ales cu sprijinul dat de stat, şi nu în dauna lui, prin achitarea din tezaurul public a sumelor datorate de plebei. Căci datoriile vechi, deşi fuseseră neplătite mai degrabă din nepăsarea datornicilor, şi nu din pricină că n-aveau mijloace, fură achitate fie din

Scanned with CamScanner

tezaurul public, fiind aşezate în for mese cu bani, ca să se vină în sprijinul mai întîi al poporului, fie că plebeii au fost scăpaţi de datorii în urma unei drepte preţuiri a proprietăţilor puse zălog. În felul acesta s-a şters un noian de datorii, fără să mai fie nu numai oameni nedreptăţiţi, dar nici măcar plîngeri din partea vreuneia din cele două tabere.

Deodată s-a răspîndit un neîntemeiat zvon, că douăsprezece noroade, avînd în frunte pe etrusci, au făcut o coaliţie, declarînd război romanilor. Acest motiv a făcut ca să se recurgă din nou la un dictator. Decretul senatului a fost trimis la consuli, în tabără. Acolo, Caius Iulius a fost numit dictator[76], iar Lucius Aemilius i s-a alăturat în funcţia de şef suprem al cavaleriei. Numai că în afara graniţelor a domnit linişte în toate privinţele.

XXII În cetate, însă, s-a încercat prin mijlocirea dictatorului să se aleagă amîndoi consulii numai din rîndurile aristocraţiei; această situaţie a dus din nou la interregnum. Cei doi interregi numiţi în acest răstimp, C. Sulpicius şi M. Fabius, au obţinut, ceea ce zadarnic încercase dictatorul, ca amîndoi consulii să fie aleşi tot din sînul patricienilor, însă de astă dată cu încuviinţarea plebeilor, mai înţelegători ca în trecut, în semn de recunoştinţă pentru binefacerea ştergerii datoriilor. Consulii aleşi au fost chiar C. Sulpicius Peticus, după ce a părăsit mai întîi funcţia de interrege, şi Titus Quinctius Pennus[77]. Unii analişti menţionează numele lui Caeso, alţii îi adaugă lui Quinctius prenumele de Caius.

Ambii consuli au pornit în marş cu armatele lor. Quinctius a purtat război cu faliscii, iar Sulpicius cu tarquiniii. Fiindcă duşmanii n-au îndrăznit să dea piept cu romanii, aceştia au purces la pustiirea ţinutului lor, pîrjolind holdele şi războindu-se mai mult cu ogoarele decît cu oamenii. În felul acesta, cerbicia şi încăpăţînarea acestor două noroade, covîrşite de urgia care le sleise ca o boală înceată, s-au văzut nevoite să îngenunchieze şi să ceară încetarea ostilităţilor — întîi consulilor şi apoi senatului, în urma încuviinţării acestora. Faliscii şi tarquiniii au obţinut din partea romanilor un armistiţiu pe timp de 40 de ani.

Scanned with CamScanner

În chipul acesta, Roma a scăpat de grija a două războaie care ameninţau să izbucnească, ivindu-se acum o perioadă de tihnă în această privinţă. Fiindcă ştergerea datoriilor adusese ca urmare schimbări în rîndurile proprietarilor multor bunuri, statul a dispus întocmirea unui recensămînt. Cînd s-a hotărît ziua alegerii de censori, Caius Marcius Rutilus, care fusese primul dictator din rîndurile plebeilor, a declarat că el candidează la această dregătorie. Din această pricină s-au stîrnit din nou frămîntări, care au adus iarăşi dezbinarea între cele două tabere. Se părea că cearta a venit la vreme nepotrivită, deoarece amîndoi consulii, care, întîmplător, atunci făceau parte din pătura aristocratică, declaraseră că nu vor ţine seama de candidatura lui Rutilus. Cu toate acestea, Rutilus a învins prin dîrzenia sa, dar şi tribunii plebei l-au sprijinit din răsputeri, căutînd să redobîndească drepturile lor pierdute cu prilejul alegerilor consulare. De vreme ce nimeni nu era mai vrednic ca acest bărbat de a năzui la o asemenea cinste, şi plebea voia să i se facă parte de censură acelui om care deschisese drumul către funcţia de dictator şi reprezentanţilor săi. Nimeni nu a putut să se împotrivească să fie ales censor Marcius Rutilus, alături de Manlius Cneius[78].

XXIII Iar în anul următor[79] s-a recurs la dictatura lui Marcus Fabius, însă nu de teama vreunui război, ci în alt scop. Patricienii ţinteau ca, cu prilejul noilor alegeri consulare, să nu se mai respecte legea Licinia. Comandant al cavaleriei, ca ajutor al dictatorului, a fost numit Q. Servilius. Totuşi, noul dictator n-a izbutit să închege înţelegere şi armonie între patricieni şi plebei, ca la alegerile de censori. Din sînul plebeilor a fost ales consul Marcus Popillius Laenas, iar de la patricieni, Lucius Cornelius Scipio. Dar şi norocul l-a ajutat pe consulul de obîrşie plebeiană ca să-şi capete o şi mai mare faimă.

Venise la Roma ştirea că o uriaşă oştire de galli şi-a aşezat tabăra pe teritoriul latinilor. Cum Scipio zăcea la pat de o grea boală, a fost însărcinat în chip deosebit cu conducerea operaţiilor militare în războiul cu gallii consulul plebeu Popillius. Acesta a mobilizat repede armata, ordonînd

Scanned with CamScanner

tinerilor să se adune, toţi înarmaţi, dincolo de poarta Capena, în faţa templului lui Marte, dînd dispoziţii quaestorilor să aducă flamurile din tezaur. Au fost puse pe picior de război patru legiuni cu efectivele complete. El a mai alcătuit şi un corp de rezervă din surplusul de efective, pe care l-a pus sub comanda praetorului Publius Valerius Publicola. Totodată a sfătuit pe senatori să mai înjghebeze o a doua armată, ca să vină în ajutorul republicii cînd va fi nevoie. Apoi, după ce toate pregătirile au fost rînduite şi întocmite, a purces la înfruntarea duşmanului. Ca să poată să-şi dea seama de tăria forţelor gallice, înainte de a se încleşta cu vrăjmaşul şi pentru a înlătura orice primejdie, Popillius şi-a aşezat tabăra pe măgura din imediata apropiere a gallilor. Cum a putut să pună stăpînire pe această înălţime, a şi început lucrările de fortificaţie.

Neamul sălbatic şi setos de luptă al gallilor abia a recunoscut de departe drapelele romane, că s-a şi rînduit în formaţie de luptă pentru a dezlănţui numaidecît bătălia. Dar cînd au văzut că armata romană nu coboară la cîmp deschis, că are în avantaj şi dispune şi de înălţime, fiind apăraţi şi de întărituri — încredinţaţi că romanii fac toate acestea fiindcă a intrat groaza în ei şi pot fi mai uşor înfrînţi acum cînd sînt încordaţi cu toată fiinţa la facerea lucrărilor de întărire —, dezlănţuie atacul, scoţînd urlete înfiorătoare.

Însă romanii n-au întrerupt o clipă fortificarea taberei, *triarii* fiind însărcinaţi cu continuarea ei; la luptă au pornit *hastati* şi *principes*[80], care stăteau gata de atac cu arma în mînă în faţa parapetelor valului de întărituri. În afară de vitejia deosebită de care au dat dovadă romanii, şi alegerea poziţiei dominante a avut un rol hotărîtor în obţinerea biruinţei, deoarece toate lăncile şi suliţele aruncate, datorită şi greutăţii şi ascuţelii, cădeau în plin (şi nu în gol, cum se întîmplă de cele mai multe ori cînd locul e şes), fiind aruncate de sus în jos. Gallii, împovăraţi de prea multe arme, covîrşiţi de necontenita grindină de lănci. care le străpungeau trupurile şi scuturile, împiedicîndu-i să se apere, după ce au parcurs aproape în fugă o oarecare distanţă din urcuşul coastei, deodată s-au oprit, neştiind ce să mai facă. Pe cînd aceste cîteva clipe de întîrziere au fost

Scanned with CamScanner

suficiente pentru ca gallii să-şi piardă avîntul, romanilor, dimpotrivă, le-a sporit bărbăţia, şi gallii sînt daţi peste cap. Prăvălindu-se unii peste alţii, gallii îşi pricinuiesc o învălmăşeală şi dezastru mai cumplit ca însăşi măcelărirea lor. Au fost mai numeroşi gallii călcaţi şi zdrobiţi în picioare în cădere, decît cei doborîţi cu arma în mînă.

XXIV Şi totuşi, această biruinţă n-a fost hotărîtoare pentru romani. Cînd unităţile armatei romane au coborît în cîmp deschis, au avut de întîmpinat o a doua armată, care le stăvilea înaintarea. Puhoiul uriaş al gallilor se sinchisea prea puţin de aceste pierderi şi de accea, întocmai ca o nouă armată ieşită ca din pămînt, fură aruncate în luptă forţe proaspete care să înfrunte pe duşmanul biruitor. Oastea romană îşi încetă atacul din două pricini: întîi, fiindcă făcuse sforţări prea mari şi avea nevoie de puţin răgaz pentru al doilea atac, şi în al doilea rînd, pentru că consulul — care se avîntase prea mult pînă în faţa liniei sale celei mai înaintate de atacatori unde îi fusese umărul străpuns de o lance gallică — ieşise puţin din luptă. Din pricina acestor momente de şovăială, era cît p-aci să le scape romanilor biruinţa din mînă, însă consulul, după ce i s-a legat rana, porni din nou călare şi ajungînd în linia întîi, strigă:

„Ce stai pe loc ostaş? Crezi că ai de-a face cu duşmanul latin sau sabin, pe care, după ce îl birui, din potrivnic îl faci tovarăş de arme al tău? Acum purtăm sabia nu împotriva unor oameni, ci împotriva fiarelor. Aici, sau noi toţi va trebui să ne vărsăm sîngele nostru, sau ei toţi pe-al lor! I-aţi respins pe gallii ajunşi pînă la parapetele voastre, i-aţi rostogolit, prăvălindu-i pe povîrniş în jos, şi acum staţi pe cadavrele lor, risipite pe tot frontul. Umpleţi şi cîmpia de leşuri duşmane, aşa cum aţi făcut şi de-a lungul şi de-a latul coastei! Nu le daţi răgaz să fugă în clipele acestea cînd voi staţi pe loc. Cu drapelele în frunte, haideţi din nou la luptă împotriva duşmanului!“

După aceste vorbe de îmbărbătare, romanii pornesc din nou în iureş şi dau peste cap primele formaţii de atac ale gallilor. Apoi, înaintînd în săgeată, străpung frontul galli-

PEDAGOGIC

Scanned with CamScanner

lor, spărgîndu-i centrul. În felul acesta, bărbarii fură puşi pe fugă. Ei se năpustesc de-a valma unii peste alţii, nemaiascultînd de nici o comandă, nemairespectînd nici o rînduială. Risipiţi de-a lungul cîmpurilor, pornesc într-o fugă desperată, trecînd chiar pe lîngă tabăra lor, ajungînd pînă la piscul muntelui Alban, ce li se înfăţişase ochilor lor dominînd înălţimile din jur. Consulul nu i-a mai urmărit dincolo de marginile taberei gallice, deoarece, nu numai că-l durea rana, dar nici nu voia să-şi primejduiască armata sa istovită, înălţimile fiind ocupate de duşman.

El împărţi soldaţilor săi toată prada capturată din tabăra vrăjmaşilor şi se întoarse la Roma cu armata biruitoare încărcată cu trofee de la galli. Rana gravă a consulului a întîrziat sărbătorirea purtării lui în triumf. Această pricină a îndemnat senatul să recurgă din nou la dictator, ca să prezideze alegerile în locul consulilor, amîndoi bolnavi. A fost numit dictator L. Furius Camillus, iar ajutor al lui P. Cornelius Scipio, comandant al cavaleriei. Acest dictator a făcut să revină iarăşi ambele dregătorii consulare în mîinile patricienilor. Pentru serviciile sale aduse aristocraţiei, patricienii s-au străduit cu mare zel să-l răsplătească cu scaunul de consul, dîndu-i ca tovarăş de dregătorie pe Appius Claudius Crassus[81].

XXV Înainte de intrarea în funcţie a noilor consuli, s-a sărbătorit cu mare pompă triumful lui Popillius asupra gallilor, spre marea bucurie a plebei. În acelaşi timp însă plebeii murmurau, întrebîndu-se unii pe alţii: „cui anume îi pare rău că consulul face parte din pătura plebeiană?“ Îl învinuiau în acelaşi timp făţiş pe dictator, care, ca răsplată că a răsturnat legea Licinia, a fost cinstit cu consulatul. Prin numirea sa în postul de dictator şi în funcţia de consul, Lucius Furius Camillus — din pricina ambiţiei şi lăcomiei sale personale şi nu pentru neajunsurile aduse statului — a ajuns şi mai urît de oameni.

Acest an a fost însemnat prin multe şi felurite evenimente. Gallii din muntele Alban, fiindcă nu puteau îndura frigul prea aspru al iernii, cutreierau încoace şi încolo de-a lungul ogoarelor şi coastelor mării, prădînd şi pustiind. Navigaţia pe mare

Scanned with CamScanner

era primejduită de vasele grecilor, ca şi limba de uscat dintre coasta anţiată, cîmpia laurentină şi gurile Tibrului. O dată aceşti piraţi s-au întîlnit pe litoral cu cetele prădalnice de galli şi s-au încăierat într-o luptă rămasă fără învingători, deoarece nici gallii, după ce au revenit în tabăra lor, nici grecii, care s-au îmbarcat din nou pe vasele lor, n-au mai ştiut cine au fost biruitorii şi cine înfrînţii.

La aceste întîmplări s-a mai adăugat încă un eveniment care a pricinuit o nemaipomenită spaimă, şi anume: noroadele de neam latin au ţinut adunări în dumbrava Ferentină, iar la cererea romanilor de a le pune la îndemînă contingentele de ostaşi obişnuite, latinii au răspuns răspicat Romei: „Romanii să facă bine şi să înceteze să le mai poruncească acelora de al căror ajutor au nevoie! Latinii vor ridica armele mai degrabă pentru apărarea libertăţii lor, nu pentru întărirea domniei altora!“ Senatul, neliniştit de primejdia a două războaie izbucnite în acelaşi timp în afara hotarelor, precum şi de trădarea aliaţilor, dîndu-şi seama că trebuie să se vîre spaima în aceia care nu pot fi păstraţi ca aliaţi credincioşi, a dat ordin consulilor să facă pregătiri, nemaipomenite pînă atunci, mobilizînd toate forţele republicii. Însă trebuie să se bizuie numai pe armata băştinaşă, de vreme ce romanii sînt părăsiţi la strîmtoare de aliaţi. S-au recrutat toţi tinerii nu numai din cetatea romană, dar şi din satele din jur. Se spune că s-a strîns în felul acesta, de pretutindeni, o armată alcătuită din zece legiuni a cîte patru mii două sute de pedestraşi şi cîte trei sute de călăreţi. Dacă cumva astăzi ne-ar ameninţa o primejdie în afara hotarelor, cu greu am putea concentra la un loc atîtea forţe ale poporului roman, pe care abia le cuprinde faţa pămîntului (fiindcă cu cît ne-am mărit puterea şi bogăţiile, cu atît sîntem mai roşi de lux şi risipă)[82].

Între evenimentele de tristă amintire se pomeneşte şi moartea unuia din consuli, tocmai în toiul pregătirilor de război. De aceea, toată povara războiului a căzut pe umerii consulului Camillus. Senatorii însă au pregetat să mai apeleze la un dictator, astfel încît consulul a rămas singurul demnitar în fruntea trebilor republicii, fie că datorită marilor sale însuşiri nu se cădea să fie sub poruncile unui dictator, fie că numele

Scanned with CamScanner

său era menit să-i poarte noroc în războiul cu gallii. Consulul porunci ca două legiuni să rămînă pentru paza cetăţii; pe celelalte opt le-a împărţit în două corpuri de armată, dînd comanda unuia praetorului Lucius Pinarius, iar el — amintindu-şi că poartă numele unui tată slăvit pentru vitejie — a luat asupră-şi sarcina războiului cu gallii, fără să mai tragă la sorţi. Camillus ordonă praetorului să supravegheze şi să apere coasta mării şi să zădărnicească orice încercare a piraţilor greci de a mai debarca. După ce a înaintat pînă la mlaştinile pomptine, caută un loc potrivit pentru aşezarea taberei, fiindcă nu voia să fie nevoit să desfăşoare în cîmpie lupta, în momentul şi în locul ales de potrivnic; apoi era încredinţat că-i va putea veni uşor de hac unui potrivnic pe care nevoile îl silesc să trăiască din jafuri şi prădăciuni.

XXVI În timp ce domnea linişte pe tot frontul, ostaşii petrecîndu-şi vremea pe poziţie, în posturile fixate, iese deodată în faţa liniei lor o matahală de gall, înarmat pînă în dinţi cu tot soiul de arme. Lovindu-şi scutul cu lancea, după ce s-a făcut tăcere, prin mijlocirea unui tîlmaci gallul strigă că el e gata să lupte cu oricine dintre romani. În armata romană era un tînăr cu gradul de tribun, Valerius pe nume, care a socotit că el nu e mai puţin vrednic pentru o asemenea cinste ca T. Manlius. Întrebînd mai întîi pe consul dacă-i dă voie să lupte, după ce a primit încuviinţarea, Valerius păşeşte înarmat între linii. Lupta dintre cele două fiinţe omeneşti fu mai puţin însemnată, datorită intervenţiei puterii zeilor, căci în clipa cînd cei doi potrivnici s-au încleştat în luptă, se aşază pe coiful romanului un corb, cu faţa întoarsă spre vrăjmaş. Tribunul s-a bucurat nespus, deoarece el vedea în această pasăre un semn prielnic al cerului. Valerius rosti o rugăciune: dacă cel care i-a trimis lui pasărea ca sol prevestitor de bine e vreun zeu sau vreo zeiţă, atunci să binevoiască a-i da sprijinul său şi a-i fi prielnic! Minune! Corbul îşi păstra nu numai locul său ocupat la început pe coiful romanului ci, ori de cîte ori se încleşta lupta, fîlfîind din aripi se năpustea asupra gallului cu ciocul şi cu ghearele, izbindu-l în ochi şi în faţă. Pe acesta, ce turba de ciudă că nu mai vede nimic în faţa ochilor săi şi înspăi-

Scanned with CamScanner

mîntat de asemenea minune, romanul l-a răpus repede; iar corbul şi-a luat zborul dispărînd din faţa privitorilor spre soare-răsare.

Pînă acum ostaşii, puşi de strajă din ambele tabere, au stat liniştiţi. În clipa cînd tribunul roman despoaie de arme leşul potrivnicului său ucis, gallii se năpustesc din avanposturile lor spre tribun; însă romanii, mai iuţi de picior, au şi sărit în ajutorul tovarăşului lor. Atunci s-a pornit încăierarea în jurul leşului gallului răpus, după care s-a încins o luptă cumplită. S-au avîntat în luptă nu numai centuriile şi manipulele din imediata apropiere a acestor posturi, ci au pornit atacul toate legiunile romane pe întreg frontul. Camillus ordonă ostaşilor săi — îmbărbătaţi de izbînda tribunului lor şi voioşi că şi zeii sînt de partea lor, sprijinindu-i — să pornească fără întîrziere la atac; arătîndu-le tuturor cu mîna pe tribunul roman încărcat de trofeul său, le-a spus: „Ca el să fiţi şi voi, ostaşi! Faceţi grămezi de leşuri gallice în jurul trupului căpeteniei lor răpuse!“ Şi zeii şi oamenii şi-au dat toţi cu prisosinţă obolul la acea nemaipomenită luptă. Bătălia s-a încheiat cu izbînda neîndoielnică a romanilor. Amîndouă oştirile erau cu atît mai îndîrjite, cu cît li se întipărise în suflet sfîrşitul luptei celor doi ostaşi ai lor pe acel loc, unde cei doi îşi dovediseră puterile. Lupta a fost numai la început înverşunată între primele unităţi, care au sărit în ajutorul celor doi. În urmă, grosul forţelor gallice, înainte de a fi ajuns în faţa armatei romane măcar la o aruncătură de suliţă, a întors spatele, luînd-o la fugă. Rămăşiţele gallilor s-au împrăştiat la început prin tot ţinutul volscilor şi pe teritoriul falern; apoi au pornit cu toată graba spre Apulia şi spre Marea de Sus. În adunarea ostaşilor, consulul i-a adus laude tribunului Valerius pentru fapta lui vitejească, dăruindu-i zece tauri şi decorîndu-l cu o coroană de aur.

Primind apoi din partea senatului poruncă ca tot el să ducă la bun sfîrşit războiul pe mare şi de-a lungul litoralului, s-a unit cu armata praetorului. Din pricina firii fricoase a grecilor, care nu voiau de loc să dea bătălia, şi fiindcă războiul avea toate semnele unor operaţii de lungă durată, în urma încuviinţării date de senat, consulul a numit pe Titus Manlius Torquatus în funcţia de dictator, în vederea prezidării alege-

Scanned with CamScanner

rilor. După ce a numit comandant al cavaleriei pe A. Cornelius Cossus, dictatorul a ţinut alegerile, aducînd tuturor la cunoştinţă că a fost ales consul ucenicul său întru isprăvi vitejeşti — spre marea mulţumire şi bucurie a poporului — Valerius Corvus (căci de atunci a primit el această poreclă), deşi avea numai 23 de ani şi nu era nici de faţă în timpul alegerilor. Ca tovarăş de consulat al lui Corvus a fost ales M. Popillius Laenas, pentru a patra oară în funcţie[83].

În schimb, Camillus n-a desfăşurat vreo acţiune vrednică de amintit în războiul cu grecii; nici romanii nu erau tari în războiul pe mare, dar nici grecii pe uscat. Totuşi, pînă la urmă, piraţii greci, de nevoie, au părăsit de tot coastele Italiei, fiind lipsiţi de apă de băut şi de toate cele trebuincioase traiului, deoarece romanii nu-i mai lăsau să se apropie de ţărmuri. Nu se ştie sigur cărui popor şi cărei seminţii aparţinea această flotă[84]. Aş fi înclinat să cred că această ispravă au făcut-o tiranii din Sicilia, căci Grecia de dincolo de mare pe vremea aceea, hărţuită şi istovită de frămîntările şi răscoalele lăuntrice, se găsea în pragul războiului cu macedonenii[85].

XXVII După ce ostaşii au fost trimişi la vatră, tocmai cînd părea că s-au aşternut pacea şi liniştea în ţară, şi că lumea se poate bucura de binefacerile păcii, ca un făcut, ca să nu aibă parte oamenii de răgaz şi de tihnă, în Roma a izbucnit ciuma. Izbucnirea acestei molime a îndemnat senatul să dea poruncă colegiului decemvirilor[86] să cerceteze cărţile sibylline. Sfătuiţi de cele scrise în cărţile sfinte, au orînduit un lectisternium[87]. În cursul aceluiaşi an, anţiaţii au întemeiat o nouă colonie în Satricum, refăcîndu-se în întregime acest oraş, care fusese distrus de latini.

La Roma s-a încheiat un tratat de alianţă cu Cartagina prin împuterniciţii care au venit să ceară în numele republicii lor pace şi prietenie cu Roma[88].

Cei doi consuli în funcţie, T. Manlius Torquatus şi C. Plautius, au avut parte de linişte şi pace şi între fruntarii, ca şi dincolo de hotare. Dobînda s-a micşorat de la un as la sută, la $^1/_2$ as la sută[89], iar plata datoriilor a fost eşalonată astfel, încît numai a patra parte din ele să fie achitată imediat,

Scanned with CamScanner

iar restul de datorii au fost împărţite aşa fel, încît plata lor să se facă în rate egale, în răstimp de trei ani; totuşi, în pofida acestor uşurări, o parte din plebei tot rămăseseră apăsaţi mai departe de datorii, pentru că grija de căpetenie a senatului era păstrarea neştirbită a creditului obştesc şi nu preocuparea de nevoile fiecăruia în parte. Totuşi, s-au făcut foarte mari uşurinţe, venindu-se în sprijinul plebei prin aceea că s-a suspendat plata dărilor şi mobilizarea. În al treilea an de la refacerea oraşului Satricum de către volsci, Marcus Valerius Corvus a fost ales consul pentru a doua oară[90]. Colegul său de funcţie a fost C. Poetelius.

Fiindcă au venit ştiri din Latium că solii anţiaţi colindă în sus şi în jos ţinuturile latine şi aţîţă populaţiile să ridice armele împotriva romanilor, Corvus a primit poruncă din partea poporului roman să declare război volscilor. Corvus numaidecît îşi puse armata în marş spre Satricum, înainte ca vrăjmaşul să pornească cu forţe mărite. Acolo îi ieşiră în întîmpinare forţele anţiaţilor şi ale volscilor, care se pregătiseră dinainte ca să preîntîmpine vreo mişcare împotriva lor din partea romanilor, astfel încît nu s-a mai amînat această măsurare a puterilor în bătălia aşteptată multă vreme de ambele tabere învrăjbite de o îndelungată ură. Volscii erau însă un popor pornit mai mult pe răzvrătiri, şi nu hotărîţi să ducă un război cu tot dinadinsul. De aceea, au suferit înfrîngere din partea romanilor, căutîndu-şi şi scăparea, după o fugă desperată, între zidurile cetăţii Satricum. Cînd au băgat de seamă că nici chiar zidurile nu mai sînt în stare să-i ocrotească îndeajuns împotriva romanilor, au pierdut orice nădejde de a scăpa cu viaţă; văzînd că cetatea este încercuită şi că romanii au şi alăturat scările pentru a sări zidurile, ei au capitulat, predîndu-se. Au căzut prizonieri în mîna romanilor patru mii de soldaţi, în afară de mulţimea toată a celor nevolnici la război. Cetatea a fost dărîmată şi prefăcută în scrum şi cenuşă. Numai templul zeiţei Mater Matuta a fost cruţat de pîrjol. Toată prada de război a fost împărţită ostaşilor. În afară de prada capturată, se mai adaugă cei patru mii de prizonieri. Consulul Valerius Corvus i-a dus pe toţi aceştia legaţi înaintea carului său de triumf. În urma vînzării ca sclavi a captivilor,

Scanned with CamScanner

tezaurul statului s-a îmbogăţit cu o mare sumă de bani. Unii analişti pomenesc că o mare mulţime de prizonieri fuseseră sclavi, ceea ce pare mai apropiat de adevăr decît faptul că au fost vînduţi cei care s-au predat romanilor la Satricum.

XXVIII După aceşti consuli, au urmat Marcus Fabius Dorso şi Servius Sulpicius Camerinus[91]. Sub consulatul lor s-a purtat războiul cu auruncii, din pricina unei neaşteptate acţiuni de prădăciune din partea acestora. Pe temeiul că această întreprindere nu era un fapt izolat al unui singur popor, ci rezultatul unui plan chibzuit de toate populaţiile de gintă latină, a fost numit dictator Lucius Furius, iar comandant al cavaleriei, Cneius Manlius Capitolinus de parcă întregul Latium ar fi ridicat armele contra Romei. Şi (aşa cum se obişnuieşte cu prilejul marilor tulburări), după ce s-a decretat suspendarea tuturor judecăţilor, s-a mobilizat întreaga suflare în stare de a purta armele, anulîndu-se orice scutire. Legiunile romane au şi fost pornite în marş forţat împotriva auruncilor. Însă, s-a nimerit să dea peste nişte duşmani cu suflete de tîlhari de codru, şi nu de potrivnici adevăraţi. De aceea auruncii fură răzbiţi chiar la cea dintîi ciocnire. Totuşi, deoarece auruncii dezlănţuiseră acest război şi porniseră lupta fără să se codească, dictatorul a crezut de cuviinţă că trebuie să se apeleze şi la sprijinul zeilor. De aceea, făgăduieşte chiar în timpul bătăliei un templu zeiţei Juno Moneta[92]. Pentru că era încredinţat că dorinţa i-a fost împlinită, după ce s-a întors biruitor la Roma, şi-a prezentat demisia, ieşind din funcţie. Senatul hotărî să fie însărcinat un colegiu de preoţi duumviri cu ridicarea acestui sfînt locaş, care să fie la înălţimea vrednicie poporului roman. A fost hărăzit în cetăţuie locul pe care s-a construit templul, acolo unde fusese cîndva ograda casei lui Manlius Capitolinus.

Consulii care comandau armata dictatorului, mobilizată în scopul războiului cu volscii, atacînd prin surprindere pedestrimea volscă, au izbutit să cucerească şi oraşul Sora[93].

Un an mai tîrziu după acest eveniment, după făgăduinţa ridicării templului zeiţei Juno Moneta, a fost sfinţit acest templu, sub consulatul lui V. Marcius Rutilus, pentru a treia oară, şi

Scanned with CamScanner

al lui Titus Manlius Torquatus, pentru a doua oară[94]. Cu prilejul sfinţirii lui, s-a petrecut o minune la fel ca aceea întîmplată odinioară pe muntele Alban. Ziua nămiaza mare a plouat din cer cu pietre, iar soarele s-a întunecat deodată, făcîndu-se beznă ca în timpul nopţii. Cercetîndu-se cărţile sibylline, fiindcă întreaga cetate era pătrunsă de fiorii acestei minuni nemaipomenite, senatul a dat poruncă să se aleagă un dictator, pentru orînduirea unor sărbători religioase. Dictator a fost numit Publius Valerius Publicola, iar Quintus Fabius Ambustus în funcţia de comandant al cavaleriei. Nu numai întregul popor roman a fost poftit să ia parte la aceste ceremonii, ci şi populaţiile megieşe; totodată s-a rînduit în care zile să se facă slujbe religioase de către fiecare din aceste noroade. Analiştii mai amintesc că în cursul acestui an cămătarii speculanţi au fost aduşi în faţa judecăţii şi aspru osîndiţi de către edilii romani. Fără o pricină deosebită, s-a recurs din nou la interregnum, iar ca urmare (aceasta se pare că a fost şi ţinta patricienilor), amîndoi consulii au fost aleşi numai din rîndurile taberei aristocratice. Aceştia au fost Marcus Valerius Corvus, pentru a treia oară, şi Aulus Cornelius Cossus.

XXIX Acum începe descrierea unor războaie de şi mai mari proporţii, datorită şi forţelor mult mai numeroase angajate în bătălie, datorită şi regiunilor, şi duratei, şi mai ales depărtării mult mai mari a teatrelor de operaţii militare. Căci în cursul acestui an izbucneşte din nou războiul cu samniţii, un popor reavăn şi vestit şi prin bogăţiile sale, dar şi prin puterea armelor sale. În ordinea însemnătăţii şi proporţiilor conflictelor militare, vine întîi războiul cu samniţii, care a fost desfăşurat cu sorţi de izbîndă pentru amîndouă taberele, urmează apoi războiul romanilor cu Pyrhus, şi, în sfîrşit, în al treilea rînd, războaiele punice. Ce noian de întîmplări şi urgii! De cîte ori romanii n-au ajuns la marginea prăpastiei, pentru ca, în cele din urmă, totuşi, puterea acestui popor să poată urca la asemenea culmi, încît cu mari greutăţi mai poate fi susţinută astăzi temelia lui[95]!

Pricina acestui conflict[96] dintre romani şi samniţi a apărut din afara hotarelor şi nu s-a ivit din motive strîns legate de

viaţa lor, fiindcă era în vigoare un tratat de alianţă şi prietenie între amîndouă popoarele, şi anume: samniţii le declaraseră război sidicinilor[97], fără să aibă dreptatea de partea lor; şi aceasta o făcuseră pentru că erau mai tari ca ei. Sidicinii, lipsiţi de mijloace şi siliţi să-şi caute ajutoare mai puternice în alte părţi, se unesc cu campanii. Numai că poporul campanilor i-a luat sub scutul lor ocrotitor mai mult cu numele, fiindcă samniţii, mult mai căliţi şi mai iscusiţi în meşteşugul războiului, i-au răzbit de tot pe campani, căci aceştia duceau îndeobşte o viaţă de belşug, tihnă şi risipă. Samniţii, în felul acesta, i-au bătut zdravăn pe campani în ţara sidicinilor, strămutînd în Campania tot greul războiului. Samniţii nu se mai sinchisiră de sidicini şi au ocupat dealurile Tifata[98], nişte înălţimi ce dominau Capua. Şi pentru ca biruinţa să le fie mai uşoară, să aibă parte de o pradă mai bogată şi să se bucure şi de o slavă mai mare, după ce au pus stăpînire pe dealurile Tifata, au aşezat acolo o puternică garnizoană; apoi, samniţii coboară cu armata rînduită în patru linii de bătaie către şesul ce se întinde între Capua şi Tifata. Pe această cîmpie s-a dat o nouă bătălie. Campanii fură înfrînţi şi în această luptă şi goniţi pînă la zidurile cetăţii lor; deoarece pierduseră în luptă toată floarea tineretului lor şi nu mai aveau nici o nădejde de nicăieri, s-au văzut nevoiţi să apeleze la ajutorul romanilor.

XXX Solii campanilor, după ce fură primiţi în senat, au rostit următoarele: „Senatori! Poporul campan ne-a însărcinat cu această solie în faţa voastră, ca să vă cerem să ne fiţi de-a pururi prieteni şi să apelăm la ajutorul vostru, de care avem nevoie în clipele de faţă. Dacă v-am fi cerut acest sprijin şi am fi apelat la prietenia voastră în alte momente, cînd situaţia noastră era foarte înfloritoare, l-am fi dobîndit poate mai uşor, însă şi legăturile cu voi ar fi fost mai puţin trainice. Căci dacă atunci ne-am fi adus aminte să vă solicităm prietenia de la egal la egal, ne-am fi bucurat poate de egalitate de tratament din partea voastră şi n-am fi fost nevoiţi să stăm acum smeriţi în faţa voastră şi cu capul atît de plecat! În urma milostivirii faţă de noi, întăriţi, împăcaţi şi apăraţi de voi în momentele de restrişte ale poporu-

Scanned with CamScanner

lui nostru, se cuvine acum din partea noastră să vă arătăm toată prețuirea pentru binefacerile voastre, ca să nu părem nimănui nerecunoscători și nevrednici în fața oricărui ajutor dat de oameni și de zei. Într-adevăr, faptul că samniții au ajuns înaintea noastră prietenii și aliații voștri, pentru noi nu e un temei îndreptățit, socot, să nu fim primiți în alianța și prietenia voastră, ci, cel mult, o dovadă că ne întrec prin trecutul lor de luptă și prin gradul de cinste. Căci n-ați stabilit în tratatul de pace cu samniții condiția că nu veți mai încheia alianțe și cu alte popoare. Atunci cînd un popor recurge la sprijinul vostru, înseamnă că a vrut să fie prieten cu voi și acesta e cel mai puternic temei al prieteniei. Deși soarta noastră de azi ne oprește pe noi, campanii, să vorbim cu mîndrie despre noi, totuși voi știți prea bine că norodul campan nu stă mai prejos de vreun altul nici prin întinderea, nici prin faima, nici prin rodnicia ogoarelor noastre, ci numai voi romanii ne întreceți în toate privințele. Deci, alăturarea noastră vouă, cred eu, nu trebuie trecută ușor cu vederea, fiindcă, înmănuncheați laolaltă prin prietenie, vom face să crească puterile voastre. Ori de cîte ori aequii și volscii, veșnicii dușmani a Romei, vor îndrăzni să se ridice împotriva voastră, noi vom cădea totdeauna în spatele lor. Ceea ce nu veți pregeta să faceți voi pentru mîntuirea poporului nostru, noi vom întoarce răsplătindu-vă cu vîrf și îndesat, căutînd să luptăm întotdeauna pentru voi. Dacă supuneți aceste neamuri care sînt între noi și voi, ceea ce sînt încredințat că veți înfăptui cît de curînd, datorită și marilor voastre însușiri, dar și norocului vostru, voi vă veți întinde puterea pînă la noi. Amarnic de dureros e pentru noi că soarta noastră ne silește să vă mărturisim fățiș acestea! Senatori! Am ajuns pînă acolo, încît să fim socotiți de voi, sau vrăjmașii voștri, sau prietenii voștri! Dacă ne apărați, vom fi prietenii voștri, dar dacă ne părăsiți în restriște, vom fi ai samniților. Gîndiți-vă acum: vreți oare și Capua și întreaga Campanie să fie a voastră, sau a puterii samniților? Romani! Este îndreptățit să vă arătați mila și înțelegerea voastră tuturor celor căzuți în năpastă și să le dovediți, mai ales acelui norod care a căutat să dea altora un ajutor mai presus de puterile sale, de vreme ce îl acordam în chip obișnuit tuturor celor năpăstuiți, care ne

Scanned with CamScanner

rugau să-i ocrotim. Din această pricină şi noi, loviţi de izbe-
liște, la rîndu-ne, apelăm acum la sprijinul vostru. Cu toate că
pentru sidicini am luptat mai mult cu numele, în realitate însă
am luptat pentru noi, fiindcă am văzut că megieşii noştri au
fost atacaţi tîlhăreşte de samniţi, fiindcă ne-am dat seama că,
după ce sidicinii vor fi nimiciţi de prăpădul războiului, această
urgie se va abate şi asupra capului nostru. Apoi, noi am mai
ştiut că samniţii se vor năpusti asupra noastră nu pentru că
au avut de îndurat vreo nedreptate sau jigniri din partea
noastră, ci fiindcă se bucură că li s-a ivit acest pretext. Chiar
dacă războiul cu noi ar fi numai o răzbunare şi un semn al
mîniei samniţilor împotriva noastră, şi nu un prilej de a-şi
îndestula lăcomia lor fără margini, oare puţin înseamnă fap-
tul că legiunile noastre au căzut, apărînd o dată ţara sidici-
nilor şi a doua oară luptînd pentru însăşi patria noastră, Cam-
pania? De ce este atît de înverşunată ura acestor samniţi,
cîtă vreme sîngele nostru, care a stropit pămîntul în două
bătălii, nu a ajuns să-i împace? Adăugaţi pe deasupra pusti-
irea ogoarelor noastre, jefuirea gospodăriilor, răpirea vitelor,
pîrjolirea satelor şi ruinarea vetrelor noastre, totul trecut
prin foc şi sabie! Atîtea fărădelegi săvîrşite în dauna noastră
tot nu le-a umplut paharul urii şi mîniei? Nu, căci şi poftele
de îmbogăţire pe spinarea altora trebuie îndestulate! De aceea
au purces ei în grabă spre Capua ca s-o cucerească! Mîndra
noastră capitală, Capua, samniţii vor s-o distrugă din teme-
lie sau s-o ia ei în stăpînire! Romani! Ocupaţi mai degrabă
voi cetatea Capua, spre binele şi în folosul vostru! Nu-i
lăsaţi pe samniţi s-o ocupe prin fărădelege, în dauna voastră.
Nu grăim unui popor care se codeşte să poarte un război drept,
ci, dimpotrivă, sîntem încredinţaţi că numai la ştirea că voi
sînteţi gata să ne oferiţi ajutorul vostru, samniţii vor înceta
războiul. Dispreţul samniţilor a ajuns numai pînă la noi. Mai
sus de noi nu s-a urcat şi la alte neamuri. Putem fi ocrotiţi
sub umbra scutului Romei, romani! Samniţii vor crede în-
totdeauna că tot ce am avut pînă acum în clipa de faţă şi tot
ce am fost pînă azi vă aparţine vouă. Ţarinile Campaniei vor
fi arate pentru voi! Oraşul Capua va fi cutreierat de cetă-
ţenii voştri, întocmai ca un oraş ce vă aparţine! Veţi

Scanned with CamScanner

deveni pentru noi ctitori și părinți și vă vom socoti în rîndul zeilor nemuritori! Nu va exista nici o colonie a voastră care să ne întrecă pe noi în ascultare și credință!

Senatori! Arătați-ne printr-un semn bunăvoința și puterea voastră[99], care va fi nebiruită în fața poporului campan! Faceți să nădăjduim că orașul nostru Capua va rămîne nevătămat și teafăr! De cît puhoi de popor din toate straturile credeți voi că am fost însoțiți și urmăriți cu privirile, cînd am pornit spre Roma? Știți voi cum am lăsat în urma noastră toată lumea cu obrajii scăldați de șiroaiele lacrimilor și cu glasurile rostind fierbinți rugi? Cît de încordați în așteptare sînt poporul și senatul campan, soțiile și copiii noștri? Am deplina convingere că gloatele norodului nostru ne adastă la porțile orașului cu ochii ațintiți în zări spre drumul care vine din țara noastră, pînă aici, în Roma, în așteptarea răspunsului, ce o să-l ducem înapoi sufletelor chinuite și îngrijorate pentru soarta Capuei. Răspunsul bun le va aduce mîntuirea, biruința, lumina și libertatea! Mă îngrozesc să prorocesc ce sfîrșit va aduce un altfel de răspuns. De aceea, aveți grijă de viitorii voștri aliați și prieteni, sau gîndiți-vă că fără ajutorul vostru vom pieri de-a pururi!"

XXXI După retragerea solici campane, senatul roman a intrat în deliberare. Cu toate că unul dintre cele mai mari și mai bogate orașe ale Italiei și o regiune din cele mai roditoare așezată în imediata apropiere a mării părea să devină, în caz de secetă și foamete, un grînar al poporului roman, totuși, a precumpănit temeiul apărării și sprijinirii unor aliați credincioși, și nu foloasele de pe urma lor. Ca urmare, consulii au dat cu încuviințarea senatului următorul răspuns:

„Campani! Senatul e de părere că voi sînteți vrednici și îndreptățiți a primi ajutoare din partea noastră; în același timp însă, socotește de cuviință că prin încheierea acestui tratat de prietenie nu trebuie cîtuși de puțin călcate condițiile vechilor tratate de alianță și prietenie cu alte popoare. Și samniții, la rîndu-le, au un tratat de alianță cu noi. De aceea, noi vom refuza să vă acordăm împotriva samniților ajutoare în oameni și în material de război prin care vor fi jignite și

Scanned with CamScanner

supărate în primul rînd divinităţile, şi apoi oamenii. De aceea, vom trimite la faţa locului împuterniciţii noştri — aşa cum e drept şi cum se cuvine în asemenea situaţie — la aliaţii şi prietenii noştri, ca să-i rugăm să nu vă pricinuiască vreun rău."

La aceste cuvinte, căpetenia soliei campane a dat răspunsul aşa cum primise însărcinare din partea poporului său: „Fiindcă voi nu voiţi să ne luaţi sub scutul vostru şi să ne apăraţi împotriva nedreptăţilor şi silniciei samniţilor, atunci să vă apăraţi şi să vă susţineţi măcar ceea ce este al vostru. De aceea, senatori, vă încredinţăm sub aripa voastră ocrotitoare norodul campan, oraşul Capua, ogoarele, templele zeilor nemuritori, toate bunurile pămînteşti şi tot ce aparţine zeilor, ca fiind ale poporului roman de aci înainte, iar tot ce vom mai avea de pătimit, vom îndura ca supuşi ai voştri". Îndată după rostirea acestor cuvinte, toţi solii campani ridicară mîinile în semn de rugă către consuli şi apoi îngenunchează în vestibulul curiei senatului, cu ochii scăldaţi în lacrimi. Senatorii fură adînc mişcaţi de schimbarea soartei omeneşti. Poporul campan, îndeobşte cunoscut prin faima bogăţiilor sale, dar şi prin risipa şi trufia sa, de la care vecinii lui, sidicinii, ceruseră ajutor, a ajuns atît de descurajat şi de prăbuşit sufleteşte, încît se predă pe sine şi toate bunurile sale unei alte puteri! De aceea, romanii crezură de cuviinţă că este în interesul bunei-credinţe să nu-i părăsească pe supuşii lor şi că poporul samnit va săvîrşi o nedreptate dacă va ataca un ţinut şi un oraş care, prin actul de supunere, aparţine de drept poporului roman.

Ca atare, Roma a hotărît să trimită, fără întîrziere, o solie la poporul samnit. Împuterniciţii romani primiseră însărcinarea de a prezenta şi susţine cererile campanilor, precum şi răspunsul senatului roman dat soliei campane şi totodată să aducă la cunoştinţa samniţilor şi să le amintească despre încheierea tratatului de prietenie cu poporul campan, prin care acesta şi-a predat soarta în mîinile Romei. În numele alianţei şi prieteniei care leagă aceste două popoare, poporul roman cere poporului samnit să-i cruţe pe supuşii săi. Să nu mai facă uz de arme şi de silnicie şi să nu mai dea dovezi de vrăjmăşie împotriva unui ţinut ajuns acum

Scanned with CamScanner

un bun al poporului roman. Dacă cu vorbe îmbietoare nu vor obține rezultatul dorit, atunci solii romani sînt împuterniciți să atragă răspicat atenția samniților, în numele senatului și poporului roman, să se depărteze de Capua și să părăsească ținuturile campane.

Cînd solia romană a adus la cunoștință însărcinarea lor, în adunarea poporului samnit, a primit din partea acestuia un răspuns cît se poate de trufaș: „nu numai că samniții vor duce mai departe acest război, ci fruntașii lor au ieșit îndată din incinta senatului și au dat ordin comandanților cohortelor samnite, chiar în prezența solilor romani, să pornească fără întîrziere la pustiirea și prădarea ținuturilor Campaniei".

XXXII După ce s-a adus la cunoștința Romei rezultatul acestei solii, senatul roman, lăsînd la o parte orice alte griji și frămîntări, a trimis fețialii păcii la samniți[100], ca să le ceară în numele poporului roman satisfacția cuvenită. Fiindcă samniții au refuzat categoric aceasta, senatul a declarat, după formulele solemne, oficial război samniților și a hotărît să fie adusă la cunoștință aceasta cît mai neîntîrziat și adunării poporului.

În urma încuviințării poporului roman, amîndoi consulii pornesc în marș din Roma. Valerius cu armata lui pleacă către Campania, iar Cornelius către Samnium[101]. Cel dintîi și-a instalat castrul pe pozițiile din jurul muntelui Gaurus[102], iar al doilea la Saticula[103]. Legiunile samniților înfruntă întîi armata lui Valerius (căci ei erau de părere că tot greul războiului va fi pe acest front). Dușmanii au căutat mai întîi să-și verse focul mîniei pe campani, întîi pentru neobrăzarea de a da altora ajutor și, în al doilea rînd, pentru că au cutezat să ceară romanilor ajutor împotriva lor. Dar cînd samniții au văzut cu ochii lor proprii tabăra romană, fiecare din șefi a cerut cu semeție și îngîmfare să se dea fără întîrziere semnalul de luptă. Ei erau de părere că romanii n-au să facă nici o ispravă cu ajutorul dat campanilor, cum nici campanii n-au făcut nimic pentru prietenii lor sidicini.

Valerius a avut cîteva ciocniri cu samniții, însă fără importanță, pentru a-și da seama de tăria și de mijloacele de

luptă ale potrivnicului; apoi, după o întîrziere voită de cîteva zile, dă semnalul pornirii la atac. Mai întîi şi-a îmbărbătat ostaşii, grăindu-le în felul acesta: „Romanii nu trebuie să se lase înspăimîntaţi de ifoscle acestui nou vrăjmaş şi de noul război! Cu cît ostaşii romani se depărtează mai mult de Roma, cu atît vor da peste noroade tot mai paşnice. Să nu preţuiască însuşirile războinice ale samniţilor după înfrîngerea sidicinilor şi campanilor. Aşa cum a fost firesc şi pînă acum, ori de cîte ori s-au măsurat în luptă două tabere a trebuit să fie biruită una din ele[104]. Campanii au fost înfrînţi, fără îndoială, mai mult din pricina belşugului, risipei şi moliciunii moravurilor lor proprii, decît de braţul vrăjmaşului. Dar ce va să însemne aceste două izbînzi dobîndite de samniţi faţă de strălucitele fapte de arme săvîrşite neîntrerupt de poporul roman, timp de mai multe veacuri, culegînd aproape tot atîtea triumfuri cît tot şirul anilor de la întemeierea Romei? În jurul Romei au fost supuşi, prin tăria armelor romane, sabinii, etruscii, latinii, hernicii, aequii, volscii, auruncii. Tot Roma a fost aceea care a sfărîmat toate năvălirile gallilor, aruncîndu-i în cele din urmă în mare, silindu-i să fugă şi să se facă nevăzuţi cu ajutorul vaselor lor[105]. În măsura în care fiecare ostaş al Romei trebuie să pornească în această bătălie plin de încredere în vitejia şi gloria faptelor de arme din trecut, la fel se cuvine ca ei să-şi dea seama, în acelaşi timp, şi sub auspiciile cărui comandant pornesc acum la luptă. Oare dînsul face numai pe grozavul, rostind vorbe zornăitoare în auzul tuturor, fără să aibă nici o însuşire de adevărată căpetenie, sau este un luptător care mînuieşte cu măiestrie armele, care aleargă mereu numai în linia întîi, în faţa flamurilor oastei, şi care ştie să se avînte acolo unde primejdia e mai mare şi lupta e mai grea? Ostaşi! spuse el mai departe. Eu doresc ca voi să-mi urmaţi nu cuvintele, ci faptele mele de arme; vreau să ştiţi nu numai ce rost are disciplina în luptă, ci să-mi urmaţi şi pilda. Eu mi-am cîştigat cele trei consulate şi cea mai strălucită faimă nu prin vreo gaşcă de susţinători, nu prin întruniri sau prin urzelile obişnuite de nobili, ci prin forţa braţului meu. A fost, într-adevăr, o vreme cînd se putea spune aşa:

Scanned with CamScanner

faci parte din tagma patricienilor, obîrşia ta se pierde departe în negura timpurilor, pentru că te tragi de la eliberatorii Romei. Sau: familia ta a căpătat faimă pentru că din ea s-au ales consuli încă din prima zi a înfiinţării republicii. Acum ni-e deschis drumul spre această vrednică funcţie, fără osebire de obîrşie, şi nouă patricienilor şi vouă reprezentanţilor plebei. Această distincţie se acordă nu ca un drept pentru sîngele nobil ca înainte, ci ca răsplată pentru vrednicie! Aşadar, ostaşi, să năzuiţi întotdeauna către ţinta cea mai înaltă a vieţii: cinstirea şi slava voastră. Deşi voi m-aţi poreclit, din îndemnul zeilor, Corvus, totuşi nici vechiul nume al familiei mele, Publicola[106], n-a dispărut din amintirea oamenilor. Cinstesc şi voi cinsti totdeauna poporul roman, atît între fruntariile sale, în timp de pace, cît şi pe cîmpul de luptă, purtîndu-mă aşa cum m-am purtat, cu aceeaşi neşovăitoare statornicie, şi cînd eram simplu particular, şi în micile funcţii, şi în cele însemnate, cînd am fost fie tribun militar, fie consul! În aceste clipe de grea cumpănă, faceţi-vă datoria împreună cu mine, dobîndind un nou şi definitiv triumf asupra samniţilor, fiindcă sînt sigur că şi zeii ne vor ajuta!“

XXXIII Niciodată în trecut nu a fost un comandant mai popular şi mai iubit de soldaţi ca Valerius Corvus. El lua parte la toate îndatoririle ostăşeşti, îndeplinindu-le fără părere de rău împreună cu cei mai mici în grad. În afară de aceasta, la întrecerile obişnuite ostăşeşti sau cu cei de aceeaşi vîrstă cu el, Corvus îşi dovedea marile sale însuşiri: agerimea, precum şi vînjoşia trupului său. Corvus era prietenos şi blînd faţă de oricine, fie că-şi învingea potrivnicul cu prilejul întrecerilor, fie că era biruit, neprivind cu dispreţ pe nici unul din cei ce voiau să lupte cu el. În fapt era darnic şi mărinimos, cum se cuvine faţă de toată lumea. În vorbe, Corvus căuta respectarea în primul rînd a libertăţii semenului său, neurmărind să se înalţe pe sine cu orice preţ. El cîştigase dragostea poporului în chip deosebit, fiindcă, aşa cum izbutise să capete încrederea mulţimii care l-a ales în multe demnităţi, el le îndeplinise cu aceleaşi calităţi[107].

Scanned with CamScanner

De aceea, ostaşii romani, toţi pînă la unul, executînd cu o repeziciune şi un avînt fără seamăn ordinele comandantului lor, pornesc în iureş la atac. Bătălia s-a desfăşurat într-un chip nemaiîntîlnit vreodată, fiindcă atît forţele ambelor popoare erau deopotrivă, cît şi nădejdile de biruinţă; apoi, şi unii şi alţii erau încrezători în forţele lor proprii şi nu-şi disprețuiau vrăjmaşul. Samniţilor însă le făcea să crească mîndria şi bărbăţia şi noile operaţii desfăşurate, precum şi cele două biruinţe repurtate una după alta cu cîtva timp mai înainte, pe cînd romanilor, dimpotrivă, glorioasele fapte dobîndite de-a lungul a patru veacuri şi neîntreruptele victorii de la zidirea Romei. Totuşi, noul potrivnic stîrnea îngrijorarea şi încordarea celuilalt. Această bătălie a dovedit însă cu prisosinţă de ce simţăminte erau însufleţiţi şi unii şi alţii!

Încleştarea lor a fost atît de năpraznică, încît multă vreme nu s-a ştiut de partea cui precumpănesc sorţii izbînzii. În faţa acestei situaţii grele, consulul, încredinţat că trebuie să vîre groază în duşman, fiindcă n-a putut să-l dea peste cap din poziţii prin forţa braţului, ordonă cavaleriei romane să pornească în iureş, căutînd să pricinuiască în felul acesta panică şi să pună în neorînduială prima linie vrăjmaşă de atac. Cînd şi-a dat însă seama că escadroanele sale de cavalerie, desfăşurîndu-se pe un spaţiu prea îngust, au făcut numai zarvă, fără nici un rezultat — deoarece nu au fost în stare să-şi deschidă drum prin rîndurile samniţilor — Corvus se îndreptă în goana calului către antesignanii legiunilor sale şi, după ce sări de pe cal, le grăi următoarele cuvinte:

„Soldaţi! Lupta aceasta este treaba noastră, a pedestrimii. Haideţi deci, şi cum mă veţi vedea pe mine, pătrunzînd şi spărgînd linia de atac a vrăjmaşului, ca să-mi fac pîrtie liberă cu ajutorul săbiei, la fel fiecare dintre voi să-l facă una cu pămîntul pe potrivnicul din calea sa! În curînd, în acest loc unde scînteiază în soare lăncile vrăjmaşe, o să vedeţi o spărtură şi un prăpăd nemaipomenit!“

Abia a rostit el aceste vorbe că, la un ordin dat de consul, cavaleria s-a şi retras către aripi, lăsînd liber pentru legiuni centrul frontului. Cel care se năpusteşte mai năpraznic ca oricine e consulul; pe cel dintîi samnit pe care-l întîlneşte întîmplător

Scanned with CamScanner

în cale îl și doboară. În stînga și în dreapta consulului, romanii înflăcărați de pilda lui. fac minuni de vitejie. Samniții opun o rezistență înverșunată, deși primesc mai multe răni decît pricinuiesc. O bună bucată de vreme lupta se desfășurase în felul acesta: deși în jurul flamurilor samnite a fost o adevărată baie de sînge, totuși, samniții n-au dat un pas înapoi; toți voiau mai degrabă să moară, decît să se retragă din luptă. De aceea, cînd simt că încep să-i părăsească puterile din cauza sforțărilor prea mari, și fiindcă soarele era aproape de asfințit, romanii, aprinși de mînie, se năpustesc din nou la atac. Abia atunci s-a văzut că samniții dau înapoi și că sînt porniți pe fugă. Grosul samniților a fost parte nimicit, parte luat prizonier. N-ar fi rămas prea mulți în viață. dacă umbrele nopții nu s-ar fi lăsat de tot, punînd în felul acesta capăt mai degrabă biruinței, dar nu și luptei.

Chiar romanii mărturiseau că de cînd sînt ei nu s-au măsurat cu dușmani mai înverșunați ca samniții. Iar samniții, cînd au fost întrebați care a fost pricina pentru care au fost nevoiți să schimbe îndîrjirea în fugă, au răspuns că aceasta s-a întîmplat așa, fiindcă li s-a părut că din ochii învîlvorați ai romanilor țîșneau fulgere, iar privirile erau ca ale unor scoși din minți și înfățișarea lor ca a unor turbați. Din această pricină s-a iscat groaza care mai mult ca oricînd a pus stăpînire pe samniți. Panica s-a învederat nu numai prin sfîrșitul luptei, ci și prin plecarea lor. În ziua următoare, romanii pun stăpînire pe tabăra vrăjmașilor, lipsită de apărători, de unde toată gloata campanilor s-a revărsat ieșind în întîmpinarea romanilor, făcîndu-le urări și aducîndu-le mulțumiri.

XXXIV Însă bucuria acestei biruințe era cît pe-aci să fie adumbrită de o grea înfrîngere a armatei romane din Samnium. Consulul Cornelius, care a pornit din Saticula, și-a condus fără prevedere armata prin niște munți împăduriți, prin mijlocul cărora se afla un defileu, pe valea unui rîu. Împrejurimile acestui defileu fuseseră ocupate de trupele samnite. Consulul i-a observat pe samniți, stînd amenințători, înainte de a fi avut putința să se retragă în siguranță, în timp ce samniții au așteptat să se scurgă tot convoiul de

Scanned with CamScanner

romani ca să intre în întregime în defileu şi să ajungă în partea cea mai de jos a acestei văi. Tribunul militar Publius Decius observă o măgură ce domina întreaga regiune şi totodată şi tabăra vrăjmaşă; băgă apoi de seamă că povîrnişul coastei era greu de urcat de trupele împovărate cu tot armamentul, în schimb lesne accesibil pentru unităţile uşor înarmate, şi atunci i se adresează consulului, care sta încremenit de obidă şi de teamă:

„A. Cornelius, observi piscul acela înalt care domină tabăra duşmană? Acea creastă e singura nădejde a mîntuirii noastre pe care, orbi, samniţii ne-au lăsat-o; dacă folosim iscusinţa, putem pune stăpînire pe ea. Să-mi pui la îndemînă numai pe hastati şi pe principes dintr-o singură legiune; după ce voi izbuti să înving greutatea urcuşului şi să ajung pînă la vîrf împreună cu aceşti ostaşi, scăpat de orice primejdie, pleacă şi tu de aici şi salvează-te şi pe tine şi armata! Căci duşmanul, primind lovituri din toate părţile din partea noastră, nu va putea face nici o mişcare fără o mare primejdie pentru el. De aici pe noi fie norocul, fie vitejia noastră ne va ajuta să scăpăm de năpastă!“ Publius Decius fu lăudat pentru acest plan; apoi tribunul militar, în fruntea pîlcurilor sale, străbate în taină defileul. Acoperită de vedere, această trupă ieşi din defileu şi n-a fost zărită de duşman înainte ca să se apropie de ţinta către care se îndreptase.

În timp ce ochii tuturor ostaşilor romani erau aţintiţi către tribun, urmărind cu uimire, dar şi cu îngrijorare, manevra lui, datorită căruia consulul a putut avea destul răgaz pentru a-şi conduce forţele sale într-un loc mai ferit şi mai prielnic pentru mişcări, tribunul a şi ajuns în vîrful cu pricina. În timp ce samniţii înaintează în direcţia aceea, scăpînd din mînă prilejul nimerit de a se bate şi cu unul şi cu celălalt potrivnic, nu mai sînt în stare să-l urmărească pe consul decît mergînd de-a lungul aceleiaşi văi de unde avuseseră putinţa mai înainte să-l ţină sub ameninţarea săgeţilor. Acum însă nu mai au putinţa nici măcar să se îndrepte cu trupele lor către piscul pe care pusese stăpînire Decius. Clocotind de înverşunare împotriva acelor romani care făcuseră să le scape din mînă norocul de a fi izbîndit în această

luptă, samniţii sînt scoşi din răbdări, atît din pricina numărului mic al potrivnicilor, cît şi din pricina apropierii celor două tabere. Samniţii fac tot felul de manevre ca să înconjure această creastă, voind să taie legăturile dintre consul şi Decius. De aceea duşmanul a plănuit să deschidă un drum, pentru a ataca de sus în jos pe romanii care coborîseră în fundul văii. Pe cînd bîjbîiau, i-a surprins însă noaptea pe samniţi, nemaiştiind acum ce să facă.

Decius avusese de la început nădejdea că va putea dezlănţui de pe poziţiile sale mai înalte atacul împotriva vrăjmaşului, cînd acesta va căuta să urce pe povîrnişul piscului. Apoi, însă, începu să se mire şi pentru care pricină nu mai pornesc samniţii o dată atacul — ca să evite orice surpriză din partea vrăjmaşului şi să fie siguri de poziţie — şi de ce nu încep să facă şanţuri şi parapete în jurul acestui punct de sprijin. Apoi chemă pe centurioni la sine şi le spuse: „Oare aceasta nu înseamnă nepricepere şi nesocotinţă la războaie? Cum a fost cu putinţă să cîştige samniţii biruinţa asupra sidicinilor şi campanilor? Îi vedeţi cum tot mişună şi se vînzolesc fără vreun rost încoace şi încolo, cînd strîngîndu-se toţi într-un punct, cînd ieşind mereu din tabără, în timp ce nimeni nu face nici o treabă, deşi pînă acum ei ar fi putut să ne înconjure cu un val de parapete şi lucrări? Însă şi noi, dacă vom mai zăbovi stînd locului mai multă vreme, nepăsători şi cu braţele încrucişate şi o să ne asemuim cu samniţii, vom pierde orice avantaj! Haideţi cu mine acum, să încercăm să spargem încercuirea, cîtă vreme mai e lumină în jurul nostru, şi să cercetăm pe unde se poate ieşi din defileu, şi să vedem unde îşi instalează samniţii posturile de pază“.

Acesta a fost planul său de atac. Decius, înveşmîntat cu mantaua unui soldat de rînd şi centurionii săi, îmbrăcaţi la fel, pentru ca vrăjmaşul să nu bage de seamă că comandantul roman face această recunoaştere, au cercetat cu de-amănuntul totul împrejur.

XXXV După ce a fixat toate posturile de veghe, Decius dă consemn ostaşilor săi să se adune înarmaţi în tăcere în jurul său, la straja a doua[108], cînd vor auzi semnalul buciumu-

Scanned with CamScanner

lui. După ce s-au adunat fără zgomot acolo, așa cum orînduise, el le-a spus ostașilor săi:

„Această muțenie va trebui s-o păstrați și mai departe, ca să-mi auziți în orice clipă glasul, ferindu-vă să scoateți ostășescul strigăt. După ce vă voi arăta planul meu, cei care sînteți de părerea mea veți trece fără zgomot în dreapta mea. Va hotărî partea unde va fi majoritatea. Ascultați acum ceea ce am chibzuit eu cu mintea mea: voi n-ați fost înfrînți și puși pe fugă aici și n-ați rămas nici din pricina fricii, astfel încît să dați putința vrăjmașului să vă înconjure. Ați cucerit această creastă prin vitejia voastră. Tot prin vitejie va trebui să scăpați de aici, spărgînd încercuirea. Izbutind să ajungeți pînă aici, ați salvat viteaza armată romană de la pieire. Spărgînd cercul dușman, vă salvați și pe voi înșivă. Sînteți vrednici de toată lauda, deoarece, în pofida numărului vostru mic, ați reușit să dați ajutorul cuvenit grosului oștirii romane, fără ca voi să aveți nevoie de sprijinul nimănui. Avem în fața noastră un dușman care ieri, din nesocotință, a pierdut prilejul să ne nimicească toată armata noastră. Samniții n-au văzut această măgură atît de prielnică nouă, ce stă deasupra capetelor lor, înainte de a fi ocupată de noi, și nici n-au fost în stare să ne împiedice urcușul pînă aici, deși sîntem atît de puțini, iar ei au la îndemînă atîtea mii de oameni! Nici după ce am pus stăpînire pe acest loc, samniții n-au înconjurat pozițiile cu lucrări de întărire, cu toate că le rămăsese destul răgaz. Așa cum l-ați păcălit pe vrăjmaș cînd vedea totul în jurul său și supraveghea totul, cu atît mai vîrtos trebuie să-l înșelați acum cînd doarme. Aceasta e mai necesar ca orice! Situația noastră e atît de grea, încît eu sînt în măsură să vă arăt mai degrabă cît e de groaznică, decît să vă dau un sfat. Căci nici nu se mai poate chibzui dacă e mai bine să rămîneți, sau să plecați de aici. De vreme ce soarta nu v-a mai lăsat un alt mijloc la îndemînă, e nevoie să vă aduceți aminte de arma din mînă și de curajul din piept, căci altfel ar trebui să murim de foame și de sete, dacă ne-am teme de ascuțișul săbiei mai mult decît s-ar cuveni unor bărbați și unor romani adevărați. Așadar, este o singură cale de salvare: să spargem încercuirea și să plecăm de aici. Asta trebuie s-o facem sau în timpul

nopții, sau în timpul zilei. Cea din urmă soluție ar avea însă mai puțini sorți de izbîndă, deoarece, dacă am aștepta ivirea zorilor, am mai putea oare nădăjdui ca dușmanii să nu ne înconjure mai tare și că nu vor strînge cercul și mai zdravăn în jurul măgurii noastre cu un val de lucrări și șanțuri neîntrerupte cîtă vreme acum îi vedeți cum stau numai cu trupurile așternute pe jos nefăcînd nimic? Așadar, dacă noaptea este potrivită pentru spargerea încercuirii, de bună seamă acest ceas e cel mai nimerit din noapte. V-ați adunat la semnalul strajei a doua, adică tocmai atunci cînd somnul e cel mai dulce, iar muritorii sînt cufundați de tot în odihnă! Dați-i drumul peste trupurile adormite; la început, înșelîndu-i, strecurați-vă fără zgomot, ca să-i luăm prin surprindere, sau, dacă ne vor simți, năpraznic să strigăm deodată pentru a vîrî spaima în ei. Urmați-mă deci, așa cum m-ați urmat și pînă acum. Eu voi merge fără șovăire pe firul urzit de ursita care m-a adus aici. Acei dintre voi care credeți că planul e bun și vă aduce scăparea, haideți, treceți în partea dreaptă!"

XXXVI Toți ostașii trecură și-l urmară pas cu pas pe Decius, care înainta prin intervalurile dintre străjile dușmane. În felul acesta, ei izbutiseră aproape să străbată liniile dușmane. Deodată însă un roman, făcînd o săritură peste trupurile trîntite la pămînt și scufundate în somn ale samniților, lovește cu scutul său o strajă, făcînd zgomot. Samnitul, trezit din această pricină, după ce l-a mișcat pe vecinul său, amîndoi s-au sculat și i-au deșteptat din somn și pe ceilalți. Ei erau însă atît de buimăciți, încît nu-și dădeau seama dacă sînt ai lor sau e vorba de dușmani, dacă cei încercuiți au dezlănțuit atacul sau dacă nu cumva consulul le-a cucerit tabăra! Fiindcă romanii nu mai puteau umbla mai departe în taină, Decius ordonă pîlcurilor sale să scoată strigăte atît de înfiorătoare, încît au stîrnit o groază de nedescris în rîndurile samniților toropiți de somn și-i încremenește și mai rău. Aceștia, împietriți, n-au mai putut să-și ia cu repeziciune arma în mîini, nici să opună vreo rezistență, nici să se ia pe urmele romanilor. Profitînd de această zarvă și zăpăceală a samniților, întregul detașament roman, după ce au doborît toate străjile dușmane în-

Scanned with CamScanner

tîlnite în cale, ajunge în tabăra consulului. Cînd romanilor le mai rămăsese la îndemînă o bună parte din noapte şi părîndu-i-se că acum ai săi sînt în siguranţă, Decius le spuse: „Bravo vouă, soldaţi, pentru vitejia de care aţi dat dovadă! Drumul şi întoarcerea voastră vor rămîne veacuri de-a rîndul de pomină tuturor. E nevoie de lumina zilei ca să vă daţi bine seama de strălucita voastră ispravă. Căci nu se cuvine ca acum, după ce v-aţi întors în tabără, faptele vrednice de nepieritoare glorie să rămînă învăluite mai departe în bezna nopţii. Să aşteptăm în linişte zorile". S-a dat ascultare spuselor sale.

Cum s-a crăpat de ziuă, după ce tribunul militar a trimis o ştafetă la consul, numaidecît în toată tabăra romană s-a stîrnit o bucurie şi voie bună de nedescris! Cînd s-a trîmbiţat în toată tabăra şi toată lumea a aflat că detaşamentul lui Decius s-a întors teafăr şi nevătămat, deşi înfruntase neîndoios cele mai mari primejdii pentru salvarea celorlalţi, toţi cei rămaşi pe loc, ieşindu-le în cale, îi copleşiră cu laude, numindu-i pe fiecare în parte şi pe toţi laolaltă salvatorii lor. Şi toţi aduc laude şi mulţumiri zeilor, iar pe Decius îl ridică în slava cerului.

Triumful lui Decius a fost sărbătorit în tabără în felul acesta: el a străbătut castrul, de la un cap la altul, prin mijloc, însoţit de ostaşii săi, toţi cu armele pe ei, ochii tuturor fiind aţintiţi asupra lui, tribunul fiind socotit deopotrivă în cinstire cu consulul.

Cînd Decius cu ceata sa a ajuns în faţa praetoriului, consulul cheamă prin glasul trîmbiţei toţi ostaşii la adunare. Cînd consulul a început să învedereze fapta vrednică de toată lauda a lui Decius şi a oamenilor săi, Decius îl întrerupse, şi atunci consulul fu nevoit să amîne totul. Tribunul propuse să fie lăsată mai la urmă povestea gloriei sale, povăţuindu-l pe consul să nu piardă acest preţios prilej, convingîndu-l să-i atace numaidecît pe vrăjmaşii care n-au izbutit încă să se dezmeticească după spaima din timpul nopţii, şi cîtă vreme sînt înşiraţi şi împrăştiaţi pe mici cete în jurul măgurii. El l-a încredinţat că deja unii din samniţii trimişi în urmărirea lui cutreieră defileul împădurit.

Scanned with CamScanner

Consulul îndată dă poruncă să se ia armele şi, ieşind din tabără, dîndu-şi seama că sînt bine conduşi prin defileu cu ajutorul cercetaşilor, porneşte pe un drum mai larg, ajungînd pînă în faţa duşmanului. Cînd acesta nici nu se aştepta, romanii se năpustesc asupra lui. Fiindcă samniţii umblau răzleţiţi încoace şi încolo, cei mai mulţi neavînd nici o armă asupra lor, nu fură în stare nici să se strîngă mai mulţi într-un singur loc, nici să-şi ia armele şi nici măcar să se retragă la adăpostul întăriturilor, de aceea, la cel dintîi iureş, romanii vîrîră groaza în ei, dîndu-i peste cap şi respingîndu-i pînă la tabăra lor. În urmă pun stăpînire şi pe tabără, deoarece domnea cea mai mare zăpăceală în rîndurile străjilor lor. Se aud din ce în ce strigăte mai puternice în jurul măgurii; treptat, treptat sînt puşi pe fugă toţi duşmanii care se aflau în posturile lor dinainte fixate. Samniţii, dîndu-şi prea tîrziu seama că încercuiseră nişte poziţii lipsite de duşmani, au dat înapoi. Acei dintre ei care de frică îşi căutaseră scăpare la adăpostul întăriturilor taberei lor au fost hăcuiţi pînă la unul. S-au numărat acolo ca la treizeci de mii de leşuri. Tabăra samnită a fost jefuită şi pustiită apoi.

XXXVII După această ispravă, consulul a convocat îndată adunarea soldaţilor. Aici a subliniat, lăudînd în mod deosebit nu numai faptele de arme dinainte ale lui Decius, dar şi noile lui dovezi de vrednicie. În afară de numeroase distincţii ostăşeşti, el i-a dat lui Decius o coroană de aur, dăruindu-i o sută de boi şi un taur alb de o frumuseţe neobişnuită şi cu coarnele aurite. Ostaşii care făcuseră împreună cu el această ispravă au primit fiecare porţiile îndoite de grîu pe toată durata serviciului militar, iar pentru prezent, le dărui fiecăruia cîte un bou şi cîte două rînduri de veşminte. După darurile consulului, soldaţii legiunilor romane, în mijlocul strigătelor de încuviinţare a tuturor, pun pe fruntea lui Decius coroana obsidională, făcută din spice verzi de grîu; ca o dovadă a cinstirii comandantului lor, ostaşii lui Decius îi oferă acestuia o a doua coroană. Împodobit în acest fel, Decius jertfi taurul cel frumos lui Marte, iar cei o sută de boi îi dărui ostaşilor săi, care îndepliniseră împreună cu el această însărcinare. Tot pentru soldaţii aceluiaşi deta-

Scanned with CamScanner

şament, legiunile au strîns şi dăruit cîte o libră[109] de făină şi cîte un sextar[110] de vin. Toate acestea s-au adus la îndeplinire în toiul strigătelor unanime ale ostaşilor romani, într-o nemaipomenită voie bună[111].

A treia luptă s-a dat la Suessula[112], unde rămăşiţele armatei samnite bătute şi pusă pe goană de Valerius Corvus fuseseră întregite cu noi trupe; toată floarea tineretului samnit fusese chemată din Samnium pentru această nouă bătălie, în care samniţii au hotărît să-şi încerce pentru cea din urmă oară norocul. Din Suessula vin cu veşti ştafetele înspăimîntate la Capua, iar de acolo sînt trimişi călăreţi în goana cailor la consulul Valerius ca să-i ceară ajutor. Armata romană a fost pusă numaidecît în mişcare. Celelalte poveri sînt lăsate în tabără sub o puternică pază. Întreaga armată porneşte la drum în marş forţat. Locul de castru e ales nu departe de duşman, într-un spaţiu foarte îngust (deoarece romanii, în afară de cai, nu aveau cu ei animalele de tras şi nici slujitorii de la căruţele cu poveri). Samniţii s-au aşezat în formaţie de atac, ca unii care nu voiau să mai amîne o clipă lupta. Apoi, văzînd însă că romanii nu vor să le iasă ei cei dintîi în întîmpinare, pornesc cu steagurile în frunte spre tabăra potrivnicului. Dar, zărind pe romani la adăpostul parapetelor, trimit îndată iscoade în toate părţile, care, cînd s-au întors, aduc la cunoştinţă că tabăra romană e instalată într-un spaţiu foarte îngust; conchizînd de aici puţinătatea potrivnicului, toată armata samnită a fremătat de bucurie, spunînd că trebuie să se astupe şanţurile, să se dărîme parapetele taberei romane şi să se dea năvală asupra ei. Acest război s-ar fi sfîrşit mai devreme, datorită acestei nesocotinţe, dacă comandanţii nu le-ar fi stăvilit pornirile samniţilor. Totuşi aprovizionarea numeroaselor lor forţe era o povară destul de grea, din pricină că timpul scurs mai înainte în aşteptarea romanilor la Suessula fusese destul de lung, iar din cauza amînării bătăliei se făcură şi mai mult simţite lipsurile de toate cele trebuincioase bunului trai. De aceea, samniţii au găsit cu cale să trimită numeroase cete ca să facă rost de merinde de prin împrejurimi, de vreme ce duşmanul lor stă închis între întărituri şi tremură. În acelaşi timp, ei erau încredinţaţi că romanii, care erau uşor înarmaţi, vor fi lipsiţi de toate cele

trebuincioase, deoarece au venit numai cu armele asupra lor, neaducîndu-şi merinde decît atît cît puteau purta pe umeri.

Cînd consulul văzu că duşmanul s-a împrăştiat prin sate şi pe ogoare după provizii şi că unităţile rămase cu paza taberei sînt slabe, după ce a rostit cîteva vorbe de îmbărbătare soldaţilor săi, porni la asaltul taberei duşmanului. Aceasta a fost cucerită după primul strigăt scos şi după cel dintîi iureş, fiind doborîţi mai mulţi potrivnici prin corturi, decît la porţi sau la parapete. Apoi, consulul ordonă ca toate drapelele vrăjmaşe să fie strînse într-un singur loc. Lăsînd o garnizoană de două legiuni cu paza taberei duşmane — cu aspră poruncă să nu se atingă nimeni de prada capturată înainte de întoarcerea sa — porni apoi cu armata rînduită în formaţie de luptă; prin mijlocirea cavaleriei trimise în avangardă, ca la o vînătoare cu hăitaşi, a făcut acolo o nemaipomenită baie de sînge în rîndurile răsfirate pretutindeni ale samniţilor. Prăpădul suferit de samniţi a fost nemaipomenit, deoarece în spaima lor nu mai ştiau nici sub ce steag să se adune, nici unde să meargă mai iute, oare spre tabără, ori să fugă cît mai departe de ea. Atît de cumplită a fost groaza şi fuga în neorînduială a samniţilor, încît au fost capturate patruzeci de mii de scuturi (bineînţeles, stăpînii lor nu toţi fuseseră doborîţi), precum şi o sută şaptezeci de drapele, care au fost predate consulului. După bătălie, armata romană a revenit în tabăra duşmanului. Acolo au fost împărţite ostaşilor toate capturile samnite.

XXXVIII Izbînda cu care s-a sfîrşit acest război a îndemnat pe falisci — cu care Roma încheiase un armistiţiu[113] — să trimită soli la Roma, pentru a cere senatului roman încheierea unui pact de alianţă, iar pe latini — ale căror armate erau bine pregătite — i-a convins să-i lase deoparte pe romani şi să pornească războiul împotriva paelignilor.

Răspîndirea faimei acestei izbînzi nu s-a oprit între hotarele Italiei; înşişi carthaginezii au trimis împuterniciţi la Roma[114] pentru a-i felicita pe romani, oferind Romei în dar o coroană de aur, în greutate de 25 de libre, care să fie depusă în sanctuarul lui Jupiter Capitolinul. Amîndoi consulii au fost purtaţi în triumf pentru biruinţa lor în războiul cu samniţii. După ei

urma Decius, şi el copleşit de laude şi daruri. În cîntecele şi glumele nemăiestrit alcătuite, numele tribunului militar era pomenit la fel ca şi al consulilor.

S-a dat apoi ascultare soliilor campane, precum şi celei a locuitorilor din Suessula, şi li s-au încuviinţat cererile ca trupele romane să rămînă în teritoriile lor, pentru a-i feri de viitoarele năvăliri ale samniţilor.

Capua nu era pe atunci de loc prielnică pentru păstrarea disciplinei militare, deoarece, oferind tot soiul de mijloace de ademenire şi de plăceri ostaşilor, făcuse să le lîncezească acestora spiritul ostăşesc. În pieptul acestor ostaşi se stinsese aproape însăşi dragostea de patrie. De aceea, în tabăra lor de iarnă, soldaţii romani au urzit planul să ocupe Capua pentru Roma, luînd-o de la campani prin aceleaşi netrebnice mijloace pe care campanii le-au întrebuinţat faţă de străvechii locuitori ai acestor meleaguri[115]. Ei erau încredinţaţi că „pe bună dreptate această pildă va fi cea mai potrivită pentru purtarea campanilor din trecut. De ce să aibă campanii cele mai rodnice ţarini din întreaga Italie? De ce să se învrednicească oraşul Capua de asemenea ogoare, cîtă vreme nu e în stare să se apere cu puterile sale proprii nici pe ea, nici pe ai săi, şi nu armata romană biruitoare, care i-a izgonit pe samniţi dintre fruntariile Campaniei numai prin străduinţa şi jertfele sale? E drept oare ca supuşii Romei să se bucure de holdele cele mai roditoare şi de locurile cele mai arătoase şi mai plăcute ochilor, pe cînd ei, romanii, istoviţi din pricina atîtor războaie duse, să pătimească şi să lupte cu toate necazurile din pricina vitregiei pămîntului nesănătos şi înţelenit din jurul Romei şi din pricina plăgii cametei care creşte pe zi ce trece, întocmai ca o racilă ce sapă la temelia cetăţii?“ Însă aceste uneltiri urzite într-ascuns nu fuseseră aduse la cunoştinţa tuturor.

Aceasta a fost starea de lucruri pe care a găsit-o noul consul Caius Marcius Rutilus, căruia îi căzuse prin tragere la sorţi, ca provincie, Campania, în timp ce colegul său de consulat, Quinctius Servilius, rămăsese mai departe la Roma. Încunoştinţat de întregul mers al lucrurilor prin mijlocirea tribunilor săi militari, călit în viaţă, datorită vîrstei sale şi trecutului său (doar fusese de patru ori consul, o dată dictator, o dată censor),

Scanned with CamScanner

el a găsit de cuviinţă că cea mai bună treabă de făcut e să-i lase să nădăjduiască că-şi pot înfăptui planurile lor cînd vor voi.

Totuşi, ca să le înăbuşe asemenea porniri de răzvrătire, răspîndeşte ştirile că şi în cursul anului următor garnizoanele romane vor ierna în aceleaşi fortăreţe. Căci oştirea romană era împărţită prin toate oraşele Campaniei şi urzelile în legătură cu ocuparea Campaniei porniseră din Capua, răspîndindu-se prin toată armata romană. În chipul acesta s-a potolit pentru moment răzvrătirea, liniştindu-se spiritele.

XXXIX Consulul, ieşind cu trupele din tabăra de vară, deoarece avea linişte din partea samniţilor, hotărî să înceapă cernerea uneltitorilor din sînul armatei, scoţîndu-i pe vinovaţi din rîndurile oştirii în felul acesta: pe unii pentru vîrstă, pe alţii, din cauză de boală, pe alţii, în sfîrşit, că nu mai sînt capabili de sforţări. Unii din aceşti soldaţi au fost încadraţi în unităţi însărcinate cu aprovizionarea, la început în grupe mici, mai pe urmă s-au format cohorte întregi din ei, deoarece conviețuiseră în tabere de iarnă, departe de gospodăriile şi avutul lor. Astfel, numeroşi ostaşi fură trimişi unii într-un loc, alţii într-alt loc, sub pretextul diferitelor însărcinări, izbutindu-se să se scoată din armată foarte mulţi uneltitori.

Celălalt consul şi praetorul au readus la Roma sub diferite pretexte pe toţi ostaşii răzvrătiţi. În chipul acesta, ostaşii răsculaţi, nepătrunzînd tîlcul manevrelor, îşi revedeau cu cea mai mare bucurie şi voie bună casele şi pe ai lor. Dar cînd au băgat de seamă că cei dintîi plecaţi din rîndurile lor nu se mai înapoiau în aceleaşi unităţi de la început şi că această situaţie o au numai cei care au petrecut în tabăra de iarnă din Capua, şi că dintre ei au fost scoşi mai întîi autorii uneltirilor, la început au fost cuprinşi de mirare, apoi însă a pus stăpînire pe ei o adevărată teamă, gîndindu-se că li s-au spulberat pentru totdeauna toate planurile. Ei erau încredinţaţi că în curînd vor urma cercetări tainice şi căutări de dovezi, ba mai mult, că fiecare în parte are să îndure tot soiul de măsuri crude şi vor avea de pătimit toate grozăviile de pe urma tiraniei nemăsurate a consulilor şi senatului. Iar cei care erau tabără îşi mărturiseau

Scanned with CamScanner

într-ascuns convingerea că autorii pincipali ai uneltirilor au fost îndepărtaţi din tabără printr-o viclenie a consulului.

O cohortă care se găsea nu departe de Anxur[116] îşi instalase tabăra la Lautulae[117], într-un defileu îngust, acoperit de păduri, între mare şi munţi, ca să-i prindă pe cei pe care consulul îi trimitea, din diferite pricini, cu felurite însărcinări (cum am arătat mai sus). Efectivele acestei cohorte erau destul de mari şi nu-i lipsea altceva ca să pară aidoma unei armate adevărate decît numai faptul că n-avea un comandant. De aceea, aceşti ostaşi, pornind în neorînduială în cete, după prădăciuni, ajung pînă în ţinutul alban, aşezîndu-şi tabăra la poalele muntelui Alban, şi şi-o înconjură cu parapete şi şanţuri. Apoi, după ce au sfîrşit lucrările de apărare, restul zilei şi-l pierd cu discuţii: „pe cine să şi-l aleagă comandant, deoarece erau încredinţaţi că nici unul din ei nu merită această cinste. Din Roma pe cine ar putea alege? Pe care dintre patricieni? Pe care din rîndurile plebeilor, care să se ofere cu bună ştiinţă spre a înfrunta o primejdie atît de mare? Cui să-i încredinţeze o cauză atît de dreaptă a unor trupe care au ajuns în deznădejde din pricina nedreptăţilor şi abuzurilor suferite?“

În ziua următoare, în vreme ce răzvrătiţii se tot consfătuiau în legătură cu chestiunea şefiei, unii dintre prădalnici, care colindau razna încoace şi încolo, i-au înştiinţat că în apropiere de ei îşi duce viaţa, la proprietatea sa de la Tusculum[118], Titus Quinctius[119], care şi-a uitat şi de oraşul său şi de demnităţi. Acest om făcea parte din rîndurile patricienilor. Deoarece era schilod de un picior, în urma unei răni primite pe front, i se încheiase şirul isprăvilor sale războinice. Din această pricină Quinctius era hotărît să-şi ducă viaţa la ţară, departe de orice ambiţii deşarte şi de zgomotul forului.

Auzind de numele lui Quinctius, răzvrătiţii şi-au dat seama îndată despre cine e vorba şi hotărîră să-l cheme ca să-şi încerce norocul, dar cum era slabă nădejde că vor fi în stare să-l convingă, au găsit cu cale să-l ia cu de-a sila, vîrînd groaza în el. Cînd trimişii acestei cohorte au pătruns, în tăcerea nopţii, în locuinţa lui de la ţară, l-au nimerit pe Quinctius cufundat în somnul cel mai adînc. Îndată l-au încunoştinţat că are de ales între cinste şi moarte, dacă li se împotriveşte,

Scanned with CamScanner

pentru că, dacă nu vrea să-i urmeze, nu există o cale de mijloc. Răzvrătiții l-au tîrît cu ei în tabăra lor. Cum au ajuns acolo, l-au aclamat numaidecît cu titlul de imperator, şi în timp ce el era mai departe buimăcit şi uluit, nedîndu-şi seama ce vrea să însemne toată povestea asta neaşteptată, răzvrătiții îl învestesc cu însemnele[120] militare, potrivit cinstei de imperator[121], şi-l poftesc să meargă în fruntea lor spre Roma. Mînați mai mult de imboldurile lor proprii, decît de porunca unui comandant, aceşti ostaşi smulseră numaidecît steagurile şi pornind ca o oaste vrăjmaşă ajung la a opta piatră miliară a şoselei care acum se cheamă Via Appia. Această cohortă ar fi mers poate pînă la Roma dacă n-ar fi auzit că-i vine în întîmpinare o armată adevărată şi că această armată e comandată de însuşi Valerius Corvus — numit într-adins în acest scop dictator — ajutat de Lucius Aemilius Mamercus, comandantul cavaleriei romane.

XL Cînd ambele trupe au ajuns faţă în faţă şi răzvrătiții şi-au recunoscut pe tovarăşii lor după arme şi drapele, simţămîntul dragostei de patrie a făcut să li se topească de îndată orice pornire de ură. Aceşti ostaşi nu ajunseseră să se sălbăticească într-atît încît să verse sîngele concetăţenilor lor, căci ei nu cunoscuseră alte războaie în afara celor de peste hotare. Numai vremelnica despărţire de-ai lor le înnegurase minţile în aşa hal. De aceea, atît comandanţii, cît şi ostaşii ambelor tabere căutau să se întîlnească şi să se înţeleagă. Într-adevăr, Quinctius era sătul pînă în gît de războaiele purtate în slujba patriei, însă, în orice caz, el nu era înverşunat împotriva patriei sale. Corvus, care simţea aceeaşi dragoste faţă de toţi cetăţenii romani, dar mai ales faţă de ostaşii armatei sale, ieşi în faţă numaidecît pentru a sta de vorbă cu răsculaţii. Îndată ce Corvus a fost recunoscut, datorită respectului ce-l insuflase nu numai ostaşilor săi, ci şi răzvrătiților, s-a făcut deplină tăcere. Acum dictatorul le grăi următoarele:

„Ostaşi! Cînd am plecat din Roma am îngenuncheat şi am rugat şi pe zeii patriei şi pe ai casei mele, implorîndu-i să-mi hărăzească mai degrabă slava înfăptuirii armoniei dintre concetăţenii mei, şi nu a biruinţei asupra voastră. Am avut şi vom mai avea încă destule împrejurări în viaţă în care

să culeg laurii biruinţelor în războaie. Aici însă trebuie să înfăptuim pacea între noi şi voi! Ceea ce am dorit eu din partea zeilor nemuritori, cînd le-am rostit făgăduinţele cuvenite, voi sînteţi în măsură să-mi împliniţi acest gînd, dacă vreţi să luaţi aminte că v-aţi aşezat tabăra în formaţie de luptă nu în ţara samniţilor, nici într-a volscilor, ci chiar pe pămîntul patriei romane! Reamintiţi-vă că aceste costişe pe care le vedeţi în faţa voastră sînt ale patriei voastre, că această armată este alcătuită din concetăţenii voştri, că eu sînt consulul vostru, că voi înşivă, sub comanda şi auspiciile mele, aţi bătut în cursul anului trecut, în două rînduri, legiunile samnite şi de două ori aţi luat cu asalt taberele lor!

Ostaşi! Eu sînt Marcus Valerius Corvus, a cărui mărinimie şi trecere în ochii tuturor voi aţi preţuit-o şi simţit-o nu în urma nedreptăţilor săvîrşite împotriva voastră, ci, dimpotrivă, datorită binefacerilor faţă de voi. Eu n-am fost nici partizanul vreunei legi tiranice faţă de voi, şi nici autorul vreunui decret senatorial neomenos şi în dauna voastră. În toate ordinele şi dispoziţiile mele am fost cu mult mai aspru faţă de mine însumi, decît faţă de voi. Dacă însuşirile mari, obîrşia şi dregătoriile încredinţate au putut insufla cuiva mîndrie, ei bine, eu am fost acela care mă născusem dintr-o asemenea familie înaltă şi care dădusem astfel de dovezi: de pildă, am izbutit să fiu ales consul la vîrsta de 23 de ani, încît aş fi putut să fiu mîndru în faţa patricienilor, nu numai în faţa plebei. Aţi aflat despre vreo faptă a mea sau aţi auzit de vreo vorbă spusă de mine într-un fel ca consul, şi altfel ca tribun? Am avut aceeaşi comportare şi în cele două consulate, care au urmat unul după altul. Aceeaşi atitudine o voi avea şi de astă dată în dregătoria atît de înfricoşătoare de dictator. Astfel, voi fi plin de omenie şi blîndeţe nu numai faţă de ostaşii mei şi ai patriei mele, ci şi faţă de nişte duşmani ca voi, deşi mă îngrozesc să rostesc acest cuvînt! De aceea, voi veţi scoate sabia din teacă înainte de a o scoate eu, din tabăra voastră se va auzi mai întîi semnalul de atac, de la voi se vor auzi întîiele strigăte de război şi de către voi se va dezlănţui atacul, dacă vom fi siliţi să ne războim! Luaţi o hotărîre, însă nu ca aceea pe care au luat-o moşii şi strămoşii voştri, nu ca acelea

Scanned with CamScanner

pe care le-au luat cei care s-au retras pe Muntele Sacru, nici ca ale acestorlalţi care au ocupat în urmă Aventinul! Veţi aştepta oare pînă cînd mamele şi soţiile voastre vă vor întîmpina în cale, ieşind din Roma cu părul despletit şi cu lacrimi în ochi, aşa ca odinioară pe Coriolanus? Atunci legiunile volscilor s-au potolit fiindcă avuseseră în fruntea lor un comandant roman, dar voi, ostaşi ai armatei romane, nu vreţi să curmaţi un război nelegiuit?

T. Quinctius, fiindcă tu te-ai oprit în acest loc, fie cu voia, fie fără voia ta, dacă vom fi nevoiţi să dăm lupta, retrage-te în rîndurile ariergărzii! Va fi mai mare cinstea pentru tine dacă fugi, întorcînd spatele în faţa concetăţenilor tăi, decît să lupţi împotriva patriei tale. Acuma însă va fi cinstit şi drept să stai în rîndurile fruntaşilor armatei pentru a face pace şi să fii mijlocitorul acestei întrevederi, salvatoare pentru noi şi pentru voi. Cereţi şi aduceţi în discuţie ceea ce e drept, deşi e mai bine să facem o pace strîmbă, decît să ne duşmănim de moarte şi să ne vărsăm sîngele".

T. Quinctius, cu ochii scăldaţi în lacrimi, întorcîndu-se către ai săi, le spuse:

„Ostaşi! Dacă pot să fiu de folos cuiva, mai degrabă numai în acest fel pot: ca mijlocitor al păcii, nu ca comandant al războiului! Aceste cuvinte le spune nu un volsc, nu un samnit, ci un roman, consulul vostru, comandantul vostru! Ostaşi! Nu încercaţi să vă ridicaţi împotrivă-ve pe un comandant care şi-a arătat mărinimia faţă de voi. Senatul ar fi avut la îndemînă şi alţi comandanţi care să lupte împotriva voastră cu mai mare înverşunare. Însă senatul l-a ales tocmai pe Corvus, fiindcă acesta se bucură de cea mai mare încredere în faţa voastră, ca să vă cruţe mai ales pe voi, ostaşii lui. Dacă cei care pot birui vor în acelaşi timp pacea, atunci noi ce trebuie să mai dorim? Pentru ce să nu alungăm ura şi mînia, aceste fătarnice sfătuitoare, şi să nu ne încredinţăm pe noi şi toate ale noastre în mîna celor care ne-au dovedit că ne putem bizui pe ei, de vreme ce-i cunoaştem?"

XLI Toţi cei de faţă au aprobat într-un glas cele rostite, iar Titus Quinctius, păşind în faţa drapelelor, declară că el şi

Scanned with CamScanner

ostaşii lui se supun autorităţii dictatorului. L-a rugat apoi să ia asupră-şi rezolvarea cauzei unor cetăţeni năpăstuiţi şi, aşa cum a obişnuit să-şi slujească cu credinţă şi devotament patria, la fel să le apere şi interesele lor. Pentru sine personal el nu cere nici o favoare şi nu vrea să aibă o altă nădejde decît în aceea a nevinovăţiei sale. Trebuie să se aibă grijă de ostaşii Romei, aşa cum s-a mai întîmplat cîndva în vremea părinţilor săi, cu patricienii, care au luat măsuri în sprijinul plebeilor, şi a doua oară, în favoarea legiunilor romane, astfel ca retragerea lor să nu fie socotită uneltire.

După ce Quinctius a fost proslăvit pentru vorbele sale, Corvus spuse tuturor să-şi păstreze cumpătul. Dictatorul porneşte în goana calului spre Roma către dumbrava Poetelină şi obţine din partea senatului ordinul ca să nu fie urmărit nici unul din aceşti soldaţi pentru dezbinare. A apelat apoi la bunăvoinţa cetăţenilor să nu-i ia în zeflemea şi să nu le aducă acestor ostaşi nici o învinuire, nici în glumă, nici în serios, pentru fapta lor. S-a făcut chiar şi o lege sacrată militară prin care se prevedea ca nici un ostaş să nu fie şters din controalele armatei, dacă el nu încuviinţează aceasta. S-a făcut şi un adaos la această lege, care prevedea ca cel care a avut în armată gradul de tribun să nu fie dat cu vreo treaptă înapoi, pînă la gradul de centurion. Răsculaţii au cerut acest lucru din pricina lui Salonius. Acesta avea gradul cînd de tribun militar, cînd de centurion, ultima oară fiind primul centurion, care se mai cheamă şi primipil[122]. Ostaşii îl priveau cu duşmănie, fiindcă Salonius, într-adevăr, se împotrivise oricărui plan şi, ca să nu fie părtaş la acţiunea lor, fugise de la Lautulae. Cum senatul n-a încuviinţat acest singur punct din cerere, în privinţa lui Salonius, atunci acesta l-a rugat ca să aibă în vedere, în primul rînd, înţelegerea şi armonia dintre cetăţeni şi să treacă peste drepturile şi demnitatea sa. Numai în felul acesta i-a convins pe senatori să le primească şi acest punct. La fel fără noimă păru şi cererea acestor ostaşi ca solda cavaleriei, care pe atunci era de trei ori mai mare, să fie micşorată, fiindcă aceasta luase parte la zădărnicirea acţiunii răsculaţilor[123].

Scanned with CamScanner

XLII În afară de această întîmplare, am găsit la unii analişti pomenit faptul că tribunul plebei L. Genucius a propus în adunarea poporului un proiect de lege prin care să nu mai fie îngăduită camăta. În alte decrete s-a hotărît ca nimeni să nu mai reocupe aceeaşi magistratură timp de zece ani şi nici să îndeplinească două funcţii în acelaşi an şi să fie îngăduită alegerea ambilor consuli din rîndurile plebeilor[124]. Dacă toate aceste drepturi au fost cîştigate de plebei, iese limpede în vileag că răscoala ostaşilor n-a fost de mică însemnătate. În alte anale se menţionează că Valerius Corvus n-a fost numit în acest scop dictator şi că nu el, ci consulii au fost aceia care au dus la bun sfîrşit întreaga acţiune de împăciuire atribuită lui Corvus, apoi că toată această masă de răzvrătiţi a ridicat armele chiar înăuntrul Cetăţii romane, şi nu înainte de a ajunge la Roma; atacul de noapte s-a produs nu în casa de la ţară a lui T. Quinctius, ci în a lui C. Manlius, şi că acesta a fost ridicat pe sus cu forţa de răsculaţi, care i-au impus să le devină şef; apoi că răsculaţii s-au instalat într-o tabără, cu poziţii întărite, în jurul celei de a patra pietre miliare; că nu de la comandanţii armatelor a pornit ideea împăcării, ci, dimpotrivă, de la soldaţi, pentru următoarele motive: atunci cînd ostaşii se aşezaseră în ordine, ei şi-au făcut schimbul de saluturi şi au început să-şi strîngă mîinile cu prietenie şi să se îmbrăţişeze cu lacrimi în ochi; iar consulii, cînd au văzut că ostaşii nu voiau de fel să pornească la luptă, au făcut o propunere senatului asupra restabilirii armoniei.

Aşadar, de la vechii analişti se ştie numai că a existat o răscoală, dar că totuşi aceasta a fost înlăturată.

Vestea acestei răzvrătiri, ca şi crîncenul război purtat de romani cu samniţii au fost totuşi evenimente care au contribuit la ieşirea unor popoare din sînul confederaţiei romane: în afară de tratatul de alianţă cu latinii, nesinceri de multă vreme, privernaţii, năvălind pe neaşteptate, au atacat oraşele Norba şi Setia, coloniile învecinate ale Romei, prădîndu-le.

Scanned with CamScanner

CARTEA VIII

Scanned with CamScanner

I Pe cînd erau consuli Plautius, ales pentru a doua oară, şi Lucius Aemilius Mamercinus[1], s-au înfăţişat la Roma ştafetele venite din ţinutul setinilor[2] şi norbanilor[3], care au adus ştirea trădării privernaţilor şi că dînşii au avut multe de îndurat, în urma înfrîngerii, din partea acestora. Au mai dat de veste că o armată de volsci, cu populaţia antiaţilor în frunte, şi-a aşezat tabăra în apropierea fortăreţii Satricum.

Sarcina conducerii operaţiunilor în amîndouă campaniile i-a căzut, prin tragere la sorţi, lui Plautius. Acesta, pornind în marş mai întîi către Privernum, s-a şi bătut cu privernaţii de îndată. În urma unei lupte nu prea grele duşmanii fură înfrînţi, iar fortăreaţa cucerită fu predată populaţiei privernate, fiind lăsată acolo pentru siguranţă o puternică garnizoană romană. Privernaţilor li s-au luat, drept despăgubiri de război, două treimi din ogoare[4].

De acolo, armata romană biruitoare a fost condusă spre Satricum, împotriva antiaţilor. Acolo s-a dat o grozavă bătălie, cu pierderi uriaşe pentru amîndouă taberele. Însă, deoarece în toiul bătăliei s-a întîmplat să cadă o ploaie torenţială, războinicii au fost nevoiţi să înceteze lupta, fără nădejde de biruinţă pentru vreuna din tabere. A doua zi, romanii se pregătesc din nou, de parcă n-ar fi fost de loc istoviţi după această bătălie nedecisă. Volscii, făcîndu-şi socoteala pierderilor suferite în această luptă, n-au mai avut acelaşi curaj ca să înfrunte o nouă primejdie şi în cea de-a doua. De aceea, în timpul nopţii, s-au retras ca nişte învinşi la

Scanned with CamScanner

Antium, cu coloanele în mare grabă, lăsînd pe cîmpul de bătălie răniţii şi o parte din bagaje; mari cantităţi de arme fură găsite de romani, atît între leşurile vrăjmaşilor, cît şi în tabăra lor. „Toate acestea să fie jertfite zeiţei Lua[5]“, spuse consulul Plautius. S-a trecut prin foc şi sabie întreg ţinutul potrivnicului, pînă la coastele mării.

Al doilea consul, L. Aemilius, pătrunzînd cu armata sa în ţinutul sabellic[6], n-a întîlnit în cale nici o tabără duşmană şi nu i s-a împotrivit nici o legiune samnită. În timp ce trecea ţinutul samniţilor prin ascuţişul sabiei, pîrjolind totul în cale, i se înfăţişează o solie de samniţi, cerînd pace. Consulul a trimis la senat această solie. În curie, după ce li s-a dat voie să-şi spună păsurile, renunţînd la ţinuta lor trufaşă, solii samniţi au cerut romanilor, în numele poporului lor, să încheie pace cu ei şi în acelaşi timp să li se recunoască dreptul de a purta război împotriva sidicinilor. „Acest război e cu atît mai îndreptăţit, cu cît samniţii au legat prietenie cu romanii, cînd situaţia lor era înfloritoare, nu cînd erau căzuţi în restrişte, ca locuitorii campani; apoi ei ridică armele împotriva sidicinilor, vrăjmaşii lor de totdeauna, care însă nici cu poporul roman n-au fost prieteni vreodată. Sidicinii nici n-au căutat prietenia romanilor în timp de pace, ca samniţii, şi nici n-au fost în supunerea poporului roman, cum sînt campanii“.

II Praetorul Ti. Aemilius a întrebat senatul ce hotărîre trebuie să se ia în privinţa cererii samniţilor; deoarece senatul era de părere să se reînnoiască tratatul cu samniţii, atunci praetorul a dat soliei samnite acest răspuns: „Nu romanii sînt vinovaţi că nu s-a putut păstra neştirbită prietenia dintre cele două popoare, şi nici acum nu sînt împotrivă să se aducă din nou la înfăptuire această prietenie, cu toate că pe romani i-a cuprins scîrba de acest nou război dezlănţuit din vina samniţilor. Iar cît priveşte chestiunea sidicinilor, romanii nu se împotrivesc poporului samnit să hotărască, după bunul lui plac, soarta păcii sau a războiului“.

După încheierea acestui tratat şi după ce împuterniciţii samniţi s-au întors în ţara lor, armata romană a fost îndată trimisă la vatră, toţi ostaşii primind solda pe un an întreg;

Scanned with CamScanner

pe deasupra, fiecare a mai primit şi o cantitate de grîu pentru trei luni. Acest răstimp consulul l-a socotit îndeajuns pînă se întoarce solii romani din Samnium, în urma încheierii armistiţiului cu acest popor.

Samniţii au pornit contra sidicinilor cu aceleaşi trupe cu care luptaseră şi împotriva Romei, nădăjduind că fără doar şi poate vor pune stăpînire pe capitala duşmanului lor. Atunci sidicinii au căutat să vadă mai întîi dacă, supunîndu-se romanilor, Roma vrea să-i ia sub scutul ei; dar senatul roman le-a respins cererea, fiind făcută prea tîrziu şi numai cînd sidicinilor le ajunsese cuţitul la os; atunci aceştia, nevoiţi, s-au adresat latinilor, care de altfel ridicaseră din propriu imbold armele. Nici campanii nu s-au putut stăpîni să nu ia parte la acest război (atît de proaspătă era, pe de o parte, amintirea nedreptăţilor ce le suferiseră din partea samniţilor, dar, pe de altă parte, nu-şi mai aduceau aminte de atîtea binefaceri primite din partea poporului roman). O puternică armată, alcătuită din ostaşi care făceau parte din atîtea noroade, avînd în frunte trupele latinilor, au călcat hotarele samniţilor, pîrjolind totul în cale şi făcînd un prăpăd mai mare decît l-ar fi pricinuit prin lupte.

Cu toate că latinii i-au bătut pe samniţi în aceste lupte, totuşi, ca să nu fie nevoiţi să se războiască mereu cu aceştia, au părăsit ţinutul duşmanilor. De acest răgaz au profitat samniţii, pentru a trimite o solie la Roma. După ce împuterniciţii lor au intrat în senat, s-au plîns, spunînd, „că ei, deşi sînt aliaţii Romei, sînt nevoiţi să îndure aceleaşi neajunsuri pe care le-au pătimit ca duşmani ai lor. Apoi i-au adresat senatului cele mai umilitoare rugăminţi: să le fie de ajuns romanilor că au smuls din mîinile samniţilor biruinţa cîştigată asupra campanilor şi sidicinilor; romanii să nu lase pe samniţi să fie bătuţi chiar de noroadele cele mai netrebnice; le-au mai cerut apoi ca Roma să poruncească latinilor şi campanilor, dacă într-adevăr aceştia sînt supuşii poporului Romei, să iasă din ţinuturile samniţilor, iar dacă vor refuza, atunci să-i silească pe calea armelor“.

Faţă de această situaţie, samniţii au primit din partea senatului roman un răspuns în doi peri; pe de o parte, se

Scanned with CamScanner

codeau să mărturisească faptul că latinii sînt supuşi puterii romane, iar pe de altă parte, se temeau ca nu cumva să şi-i înstrăineze pe latini, aducîndu-le asemenea învinuiri. Apoi, „în ce priveşte campanii, situaţia acestora e cu totul alta, de vreme ce ei n-au intrat în confederaţia romană printr-un pact de amiciţie, ci în urma supunerii lor. Prin urmare, de voie, de nevoie, campanii se vor potoli. În schimb, în pactul romanilor cu latinii nu e cuprinsă vreo condiţie prin care aceştia să fie împiedicaţi să poarte război cu cine vor ei".

III Un asemenea răspuns i-a făcut pe samniţi să nu mai ştie ce să creadă şi ce au de gînd să facă romanii; în schimb, pe campani, teama de romani i-a îndepărtat şi mai mult de aceştia. De asemenea, pe latini i-a îndîrjit şi mai tare gîndul că romanii nu le încuviinţează nici o acţiune de-a lor. De aceea, sub pretextul că fac serioase pregătiri în vederea războiului cu samniţii, căpeteniile latinilor ţineau mereu adunări în toate localităţile; în toate aceste întîlniri tainice se plănuia războiul cu romanii. Şi norodul campan, la rîndu-i, se alătură acestui război împotriva salvatorilor săi. Cu toate că ei într-adins se străduiau să lucreze în cea mai mare taină, totodată voiau să scape şi de samniţi, care-i ameninţau în spate, înainte ca romanii să facă vreo mişcare, totuşi, printr-un şir de cetăţeni latini ce aveau la Roma legături de sînge şi de prietenie, s-a putut da de urma acestor uneltiri. Consulii romani au primit ordinul de a-şi depune mandatul înainte de termen, pentru ca să fie aleşi mai devreme alţii noi, în vederea îndeplinirii unor sarcini atît de mari, impuse de acest război. Însă a intervenit opreliştea religioasă, care a împiedicat ţinerea noilor alegeri de către acei consuli a căror autoritate fusese micşorată; de aceea s-a recurs la interregnum: cei doi interregi numiţi în acest scop au fost M. Valerius şi M. Fabius. S-au ales consuli T. Manlius Torquatus, pentru a treia oară, şi P. Decius Mus.

În acest an[7] se ştie că Alexandru[8], regele Epirului, a înaintat pînă la coastele Italiei cu flota sa. Dacă primele operaţii ar fi fost încununate cu destulă izbîndă, fără îndoială că războiul ar fi bătut la porţile Romei.

Scanned with CamScanner

Aceasta e epoca isprăvilor lui Alexandru cel Mare[9], fiul surorii celui pomenit mai sus, pe care, după ce a fost nebiruit în toate războaiele purtate, ursita l-a făcut să-şi piardă viaţa în floarea vîrstei, fiind răpus de boală la capătul pămîntului.

Dar romanii, deşi era neîndoielnică acţiunea de trădare din partea aliaţilor şi a celor cu nume latin[10], ca şi cum ar fi fost îngrijoraţi de soarta samniţilor şi nu de a lor, au chemat la Roma pe zece din fruntaşii latinilor, pentru a le da ordinele cuvenite. Latium avea pe atunci doi praetori, pe Lucius Annius din Setia[11] şi pe Lucius Numisius din Circeii, amîndoi din rîndurile coloniştilor romani. Volscii fuseseră aţîţaţi să ridice armele împotriva Romei de către aceşti doi praetori, şi tot ei îndemnaseră la război, în afară de Signia[12] şi Velitrae[13], şi celelalte colonii romane. La Roma se hotărî ca fiecare din aceşti fruntaşi latini să fie chemaţi nominal. Nu era nici o îndoială asupra pricinii acestei chemări. De aceea, înainte de a pleca la Roma, praetorii latinilor convocară adunarea poporului pentru a-i aduce la cunoştinţă că au fost chemaţi de senatul roman şi întreabă poporul latin: ce găseşte cu cale să se răspundă la acele chestiuni, care, după părerea lor, se vor discuta la Roma?

IV În timp ce se rosteau tot felul de păreri, Annius spuse următoarele: „Deşi eu însumi am fost acela care am propus ce răspuns găsim noi cu cale să se dea romanilor, totuşi acum sînt de părere că e mult mai important pentru obşteştile noastre interese să ştim ce trebuie să facem, nu ce trebuie să vorbim. Va fi uşor ca vorbele să se potrivească faptelor, după ce planurile vor fi lămurite pe toate feţele[14]. Căci dacă sîntem în stare să îndurăm sclavia sub umbra unei alianţe cu drepturi egale, ce ne mai rămîne acum, după ce i-am părăsit pe sidicini, decît să ne plecăm grumazul nu numai în faţa romanului, ci şi a samnitului, iar romanilor să le răspundem că vom arunca armele cînd ei vor face un semn? Dar dacă sufletul nostru se mistuie de dorul libertăţii şi dacă există

Scanned with CamScanner

un pact de alianţă, dacă este într-adevăr egalitate de drepturi şi, în sfîrşit, dacă acum putem să ne fălim că sîntem fraţi de sînge cu romanii (deşi cîndva ne era ruşine cu o asemenea înrudire), dacă a constitui armata aliaţilor înseamnă ca tot Roma să-şi mărească puterea după unirea forţelor, deoarece înşişi consulii nu vor să se despartă de aceste forţe nici cu prilejul războaielor, care sînt numai în interesul lor, nici după încheierea acestora, de ce atunci nu sîntem deopotrivă cu ei în totul? Pentru ce nu se alege un consul şi din rîndurile latinilor? Unde există o parte din forţe, nu trebuie să fie şi o parte egală la cîrmuire? Pentru noi e un fapt destul de însemnat că am primit ca Roma să fie capitala ţinutului latin şi că de vreme îndelungată am îngăduit ca slava Romei să se înalţe tot mai sus. Dar dacă voi vă mai mistuiţi de dorul acelor vremuri, cînd vă bucuraţi şi de libertăţi, şi de o conducere comună, iată că a venit din nou acel timp, hărăzit şi din mila şi bunătatea zeilor, datorită şi vredniciei voastre! Le-aţi încercat puterea răbdării romanilor, refuzîndu-le contingentele de ostaşi. Cine se îndoieşte că romanii nu sînt acum înverşunaţi împotriva noastră, de vreme ce am pus capăt unui obicei ce dăinuie de mai bine de două veacuri? Totuşi romanii au suportat şi această durere.

Noi am purtat pe răspunderea noastră proprie un război cu paelignii. De astă dată romanii nu ni s-au mai pus în cale de a ne apăra noi înşine fruntariile cu puterile noastre, deşi înainte nu ne îngăduiau acest lucru. Deşi Roma a auzit că noi i-am luat pe sidicini sub scutul nostru, că şi campanii i-au părăsit pe romani şi au trecut de partea noastră. şi, în sfîrşit, că noi ne aflăm pe picior de război, pregătindu-ne armatele noastre pentru a lupta împotriva samniţilor, aliaţii lor, cu toate acestea romanii nici nu s-au clintit din capitala lor. De unde răsare acest simţ al măsurii, dacă nu din cunoaşterea şi a forţelor lor de luptă, precum şi a mijloacelor noastre? Eu am martori vrednici de crezămînt, care ştiu că senatul roman a dat un asemenea răspuns samniţilor — atunci cînd aceştia s-au plîns la Roma împotriva noastră — din care reiese limpede că romanii înşişi nu mai au pretenţia ca Latium să mai fie supus Romei. De aceea, latini, faceţi

să vă fie recunoscute drepturile voastre, cerîndu-le fățiș ceea ce vă încuviințează pe tăcute. Dacă teama vă oprește pe vreunul din voi să vă susțineți dreptatea cauzei voastre, atunci eu vă declar solemn — ceea ce poate să audă nu numai întreg poporul și senatul roman, ci însuși Jupiter care tronează în Capitoliu — că dacă Roma vrea să ne socotească partenerii egali ai acestui pact de alianță, atunci să încuviințeze ca unul din consuli, cum și o parte din senatori, să fie aleși din sînul poporului nostru".

În timp ce Annius rostea aceste cuvinte cu atîta semeție, nu numai îndemnîndu-și și concetățenii strînși să se alăture acestei hotărîri, ci și făgăduindu-le atîtea, toți ai lui într-un glas i-au încredințat sarcina să susțină prin greutatea cuvîntului său și să înfăptuiască tot ce crede el de cuviință că e în interesul republicii și numelui de latin.

V Ajunși la Roma, delegaților latini li s-a încuviințat să ia parte la sfatul senatului ținut în Capitoliu și să-și spună păsul. Acolo, după ce consulul Manlius Torquatus, împuternicit de către senat, a făcut propunerea ca aliații Romei să nu declare război samniților, Annius s-a adresat senatului, nu ca un sol care respectă dreptul ginților, ci întocmai ca unul care ar fi cucerit Capitoliul cu arma în mînă, de vreme ce a vorbit în felul acesta:

„Titus Manlius și senatori! Ar fi timpul, în sfîrșit, să nu ne mai vorbiți ca niște stăpîni față de slugi, de vreme ce vedeți că Latium a ajuns într-o stare înfloritoare prin faptele sale de arme și prin vitejia oamenilor săi, ca și prin harul zeilor, și că după înfrîngerea samniților din partea noastră și sidicinii și campanii au ajuns aliații noștri, și acum în urmă ați văzut că chiar și volscii s-au alăturat confederației noastre, iar coloniile voastre au preferat puterea noastră în locul celei romane. Dar, deoarece voi nu vă hotărîți odată să puneți capăt unei cîrmuiri tiranice, deși noi sîntem în stare să luptăm pentru Latium, cucerindu-ne cu arma în mînă libertatea, totuși, în numele înrudirii de sînge care ne leagă, vă propunem condiții egale de pace și egalitate de tratament pentru ambele părți, de vreme ce

Scanned with CamScanner

zeii nemuritori au găsit de cuviinţă că şi puterile noastre sînt deopotrivă. De aici înainte, va trebui ca unul din consuli să fie ales dintre romani, iar celălalt, dintre latini. La fel şi senatul, trebuie alcătuit din reprezentanţii ambelor popoare, pentru ca să fie un singur popor, o singură republică. Să existe o singură capitală a puterii statului şi toţi să poarte acelaşi nume. Fiindcă, spre binele amîndurora, e neapărată nevoie ca una din părţi să dea înapoi, atunci noi sîntem aceia care cedăm: deci, aceasta să fie mai degrabă patria noastră, şi noi toţi să fim numiţi romani!"[15]

Dar s-a întîmplat ca la rostirea acestor cuvinte, romanii să aibă în consulul Manlius Torquatus tot un om cu fire trufaşă, aidoma lui Annius, care nu şi-a putut stăpîni clocotul mîniei; de aceea, consulul declară că dacă senatorii şi-au pierdut într-un aşa hal mintea, încît să primească legi de la un oarecare cetăţean din regiunea Setia, atunci el personal va intra cu sabia încinsă în senat şi va spune răspicat că va înjunghia cu mîna lui proprie pe oricare locuitor din Latium pe care-l va vedea în senat. Apoi întorcîndu-se către statuia lui Jupiter, a rostit aceste cuvinte:

„Ascultă, Jupiter, această fărădelege, auziţi şi voi, dreptate omenească şi dreptate cerească! Poţi răbda tu, Jupiter, să vezi consuli străini şi îngădui tu unui senat străin să intre în sfîntul tău templu, iar tu însuţi să fii prizonier şi subjugat? Latini, oare Tullus Hostilius, regele Romei, a făcut un asemenea tratat de alianţă cu albanii, strămoşii voştri? Oare, mai tîrziu, tot aşa a făcut şi L. Tarquinius cu voi? Nu mai e vie în amintirea voastră bătălia de la lacul Regillus[16]? Oare aţi uitat de înfrîngerile suferite de voi altădată şi de atîtea binefaceri primite din partea noastră?"

VI Cuvintele consulului fură însoţite şi de strigătele de revoltă ale senatorilor. Tradiţia spune că, atunci cînd toţi cei de faţă implorau fierbinte ajutorul zeilor, şi cînd consulii îi invocau mereu pe zei ca martori ai acestor alianţe, toată lumea de faţă l-a auzit pe Annius rostind cuvinte de ocară asupra atotputerniciei lui Jupiter, ocrotitorul Romei. E sigur că pe cînd Annius, aprins la faţă de mînie, s-a repezit să iasă cu

Scanned with CamScanner

paşi grăbiţi din vestibulul templului, alunecă şi se rostogoli de-a berbeleacul şi se lovi atît de rău cu capul de ultima treaptă de piatră, încît a leşinat. De vreme ce analiştii nu sînt toţi de acord cum s-a stins Annius din viaţă, fie-mi şi mie îngăduit ca nici eu să nu am deplina siguranţă nici asupra adevărului acestei istorisiri, precum nici în relatarea episodului că, în timp ce Annius apela la zei, luîndu-i ca martori că s-au călcat angajamentele alianţei, s-ar fi dezlănţuit din cer o furtună năprasnică însoţită de trăsnete înspăimîntătoare. Căci aceste întîmplări pot fi şi adevărate, dar şi plăsmuite, cînd e vorba de a ni se arăta cît e de mare mînia zeilor[17].

Manlius Torquatus, primind însărcinarea din partea senatului să trimită în ţara lor pe soli, cînd l-a văzut pe Annius zăcînd la pămînt, a strigat în gura mare, pentru ca vorbele sale să poată fi auzite deopotrivă şi de popor şi de senatori: „Bine i-a făcut! Zeii înşişi au pornit acest îndreptăţit război! Există o putere cerească! Tu, mare Jupiter, eşti în fiinţă! Nu zadarnic ţi-am închinat acest lăcaş, ţie, tată al zeilor şi al oamenilor, ca să sălăşluieşti în el. De ce mai zăboviţi cetăţeni şi voi senatori să luaţi armele, cînd zeii înşişi sînt călăuzele voastre? La fel voi face una cu pămîntul şi legiunile latinilor, aşa cum îl vedeţi pe trimisul lor zăcînd la pămînt fără viaţă!“

Cuvintele consulului au fost întărite şi mai puternic de tot poporul roman prin strigăte, stîrnind atîta clocot, încît cetăţenii, luîndu-se după solii care au părăsit incinta senatului, aceştia cu greu au putut fi apăraţi de furia mulţimii şi numai datorită grijii deosebite a autorităţilor — care din ordinul consulilor i-au însoţit pînă la hotar — şi nu respectului dreptului ginţilor, care proteguie de mînia şi atacul mulţimii pe orice străin.

Senatul şi-a dat încuviinţarea să se declare război latinilor. Consulii, mobilizînd două armate, au străbătut ţara marsilor[18] şi a paelignilor[19], s-au unit şi cu forţele samnite şi şi-au aşezat tabăra la Capua, unde se strînseseră latinii şi aliaţii lor. Se istoriseşte că acolo, în timpul somnului, ambilor consuli le-a apărut în vis chipul unui om, cu o înfăţişare neobişnuită, întrecînd orice făptură omenească prin strălucirea lui, care a rostit următoarele cuvinte: „Într-una din bătălii va

Scanned with CamScanner

trebui să cadă jertfă însuşi comandantul, iar în cealaltă o armată va fi jertfită în cinstea zeilor mani şi a zeiţei Mame a Pămîntului. Acel popor şi acea tabără cîştiga-va biruinţa, a cărei căpetenie jertfi-se-va într-un atac năvalnic asupra legiunilor vrăjmaşe!" După ce consulii şi-au povestit unul altuia visele, au hotărît să aducă jertfe zeilor un număr de vite ca să le îmblînzească mînia şi în acelaşi timp au apelat şi la haruspicii, pentru ca, dacă prevestirile sînt aidoma cu vedeniile din timpul somnului, oricare din cei doi consuli să fie gata să împlinească vrerea ursitei. Cum răspunsul augurilor se potrivea aidoma cu cele arătate în vis de putérea ursitei, legaţii şi tribunii intrară la sfat, unde s-au dat în vileag fără nici un fel de înconjur poruncile zeilor şi li s-a spus că moartea de bunăvoie în bătălie a unuia din consuli nu trebuie să sperie pe niciunul din ostaşi; de aceea, căpeteniile oştilor romane s-au învoit între ei ca, în partea frontului unde o armată romană va fi nevoită să dea înapoi, consulul care va fi în fruntea ei se va jertfi pentru poporul roman al Quiriţilor[20].

La sfatul comandanţilor s-a mai hotărît că, de vreme ce cîndva republica romană a folosit cu prilejul desfăşurării războaielor sale o severă disciplină, e nevoie şi acum să se revină la vechile obiceiuri din armată. Aceste griji erau cu atît mai apăsătoare, cu cît războiul se cădea să fie dus împotriva latinilor, care se asemănau cu romanii, şi prin limbă, şi prin obiceiuri, şi prin felul armelor, şi chiar prin instruirea şi deprinderile militare; mai mult, ostaşii ambelor tabere fuseseră amestecaţi laolată şi încadraţi înainte în aceleaşi unităţi; la fel şi centurionii şi tribunii erau în aceeaşi situaţie, deoarece fuseseră ostaşi de acelaşi leat, sau făcuseră parte din aceleaşi garnizoane, sau din aceleaşi unităţi militare. Pentru ca ostaşii să nu cadă în vreo greşeală, consulii au hotărît ca nimeni să nu întreprindă vreodată nici un fel de acţiune, pînă nu va primi ordin.

VII Întîmplător, între ceilalţi comandanţi de escadroane[21] care fuseseră trimişi ca să facă în toate părţile recunoaşteri, a fost şi T. Manlius, fiul consulului, care a înaintat cu pîlcul

Scanned with CamScanner

său pînă dincolo de tabăra vrăjmaşului, aşa fel încît pînă la straja cea mai apropiată a acestuia era o depărtare ca la o aruncătură de suliţă. Acolo se găsea o ceată de călăreţi din Tusculum, în fruntea căreia se afla Geminus Metius, un erou vestit, şi prin neamul său, şi prin isprăvile sale. Cînd acesta a văzut pîlcul de călăreţi romani şi l-a recunoscut pe fiul consulului mergînd în fruntea lor, deosebindu-se de ceilalţi prin înfăţişarea sa (căci toţi se cunoşteau între ei, că doar erau oameni de seamă), i-a grăit astfel: „Romani, aveţi de gînd să duceţi tot războiul împotriva latinilor şi aliaţilor lor numai cu o roată de călăreţi? Ce rost mai au atunci doi consuli? Ce vor face două armate consulare?“

„Vor veni la timp toţi — spuse Manlius — şi cu ei va veni şi Jupiter însuşi, martorul învoielilor călcate de voi în picioare, şi care cîrmuieşte totul în lume cu atotputernicia sa. Dacă la lacul Regillus am luptat ca să vă săturăm de războaie, de bună seamă şi aici vom face tot ce ne va sta în putinţă ca să vă piară pofta toată viaţa de lupte şi încăierări cu noi!“ Auzind aceste cuvinte, Geminus, depărtîndu-se puţin de ai săi, înaintă spre Manlius şi-i spuse:

„Pînă vine ziua asta, în care o să puneţi în mişcare, cu mari strădanii, uriaşe armate, nu vrei să te baţi cu mine, astfel încît să se vadă din sfîrşitul luptei a doi oameni, cu cît e mai presus un călăreţ latin faţă de unul roman?“ Fie mînia, fie ruşinea de a da înapoi în faţa unei lupte, fie vrerea de neînvins a ursitei îi zguduie sufletul semeţ al tînărului Manlius. Uitînd de porunca tatălui său şi de hotărîrea consulilor, porneşte năvalnic la o luptă în care puţin îi păsa dacă va învinge sau va fi biruit. Ceilalţi călăreţi se îndepărtară la oarecare distanţă, lăsînd între ei un loc gol, ca la un spectacol. Cei doi luptători dau pinteni cailor. După ce s-au năpustit plini de înverşunare cu suliţele unul asupra altuia, suliţa lui Manlius a alunecat pe deasupra coifului potrivnicului său, iar a lui Metius a trecut pe lîngă grumazul calului. Rotindu-şi din nou caii, Manlius a tăbărît din nou în goana calului, ca să repete el mai întîi lovitura; de data aceasta, el şi-a înfipt vîrful suliţei între urechile calului duşmanului. Simţind durerea rănii, armăsarul latinului deodată se ridică pe picioarele dinainte şi,

Scanned with CamScanner

scuturîndu-şi năprasnic grumajii, călăreţul său fu zvîrlit peste cap. Pe cînd acesta, prins între suliţă şi scut, încerca să se ridice de jos buimăcit de grozava izbitură, Manlius îl şi pironi la pămînt şi apoi îl străpunse de la gît prin coaste, aşa fel încît fierul îi străbătu coşul pieptului. Luîndu-i ca trofeu armele şi calul, Manlius s-a întors spre tovarăşii săi, care l-au felicitat. Pornind apoi înapoi spre tabăra sa, el se îndreaptă mai întîi către praetorium[22], unde se afla tatăl său, fără să-şi dea seama de soarta sa şi nici de ce o să se întîmple, dacă isprava sa merită laudă, sau pedeapsă. „Fiind provocat la luptă, îi spuse Manlius tatălui său, îţi aduc trofeele luate pradă de la duşmanul învins şi ucis de mine. Tată, eu am făcut această ispravă, pentru ca toţi să ştie şi să spună că într-adevăr m-am născut din sîngele tău şi sînt vrednic de tine!“

Întorcîndu-i spatele, la auzul acestor cuvinte, consulul a dat ordin să sune goarna pentru adunarea ostaşilor. După ce aceştia se adunară în mare număr, consulul I. Manlius rosti următoarele: „Titus Manlius! Fiindcă n-ai respectat nici ordinul consulilor, şi n-ai ţinut seama nici de vaza şi însemnătatea patriei şi ai luptat cu vrăjmaşul, trecînd peste îndrumările şi peste ordinul dat de mine, şi pentru că ai călcat disciplina militară, datorită căreia republica a putut rămîne pînă astăzi în picioare, şi m-ai împins pe mine pînă acolo, încît să fiu nevoit să trec cu vederea intereselе patriei, să uit de mine şi de ai mei, ei bine, pentru ca mai degrabă eu să fiu sub povara greşelii săvîrşite, şi nu patria să ispăşească în dauna sa păcatele noastre, voi da o dureroasă pildă tineretului, pildă care va fi însă o învăţătură şi pentru viitorime. De bună seamă, atît dragostea firească faţă de copii, cît şi această dovadă de vitejie, tu fiind ademenit de strălucitoarea nălucă a gloriei, şi pe mine mă zdruncină şi mă răscoleşte. De aceea, prin moartea ta, sau trebuie autoritatea întărită şi ordinele consulilor respectate sau, în caz că nu vei fi osîndit, va trebui să renunţăm la ele de-a pururi. Însă în măsura în care mai curge în vinele tale ceva din sîngele meu, sînt încredinţat că nu te vei codi ca să reîntronezi disciplina militară călcată în picioare prin vina ta, împotrivindu-te osîndei. Du-te, lictorule, şi leagă-l la stîlp!“

Scanned with CamScanner

Mai mult de groază decît din supunere, toţi ostaşii de faţă au rămas încremeniţi fără să sufle o şoaptă în faţa unui ordin atît de cumplit, ca şi cum ar fi văzut aplecată securea deasupra capului lor. De aceea, de unde la început şedeau încremeniţi într-o tăcere apăsătoare, după ce a ţîşnit sîngele din trupul despicat de cap, şi-au dat deodată drumul la glas, izbucnind strigăte nestăpînite şi suspine, şi nu s-au mai cruţat nici vaietele, nici blestemele. Trupul tînărului acoperit de trofeele cucerite de sine a fost aşezat pe un rug ridicat dincolo de întăriturile taberei şi ars, făcîndu-i-se o înmormîntare cu tot ceremonialul cuvenit, dovadă a dragostei şi a zelului tovarăşilor săi. Ordinele lui Manlius au băgat spaima în ostaşi, nu numai pentru clipele de atunci, ci au fost şi o pildă cutremurătoare şi pentru viitorime.

VIII Totuşi, această pedeapsă atît de groaznică a avut rezultatul dorit, fiindcă ostaşii n-au mai călcat ordinele comandanţilor; în afară de faptul că ostaşii din posturile fixate — fie cei de strajă, fie cei din schimburile de gardă din punctele de sprijin — au fost mai cu grijă şi mai atenţi în orice împrejurare, cînd s-a ajuns la încăierare, aceste aspre măsuri au fost de folos. Încleştarea dintre cele două tabere pe cîmpul de luptă înfăţişa priveliştea unui război civil în toată legea, nefiind aproape nici o deosebire între latini şi romani, în afară de însuşirile sufleteşti.

Romanii fuseseră înzestraţi mai înainte cu scuturi de formă rotundă; după organizarea armatei şi introducerea soldei la ostaşi, s-a introdus, în locul scutului rotund, scutul de formă alungită; în primele timpuri, dispozitivul de atac al armatei romane era asemănător falangei macedonene, iar mai tîrziu s-a recurs la sistemul de atac organizat pe manipule; în sfîrşit, în ultima fază s-a ajuns la dispozitivul de atac eşalonat pe linii succesive, fiecare linie fiind constituită din unităţi cu efectivul de 60 de oameni, doi centurioni, şi un stegar. Prima linie de atac era alcătuită din *hastati,* cu un efectiv de 15 manipule care acţionau separat, avînd un mic interval între dînsele. Fiecare manipul dispunea apoi de cîte 20 de pedestraşi uşor înarmaţi; restul de

Scanned with CamScanner

unităţi erau înzestrate cu scuturi lungi. Pedestrimea uşoară era numită aşa pentru că purta numai suliţe şi lănci de aruncat. Aceasta forma linia întîi de atac, unităţile fiind alcătuite din floarea ostaşilor tineri, care erau dornici de luptă; a doua linie succesivă de atac, alcătuită din tot atîtea manipule, purta numele de *principes* — toţi oameni maturi; toţi erau dotaţi cu scuturi lungi şi mai ales cu cele mai straşnice arme. Această linie de atac, formată din 30 de manipule, se numea linia de antepilani, deoarece înapoia drapelului se mai găseau alte 15 unităţi, fiecare din acestea împărţindu-se în trei subunităţi, din care prima se numea *primum pilum*. Aceste trupe erau constituite pe unităţi, care purtau numele de *vexillum* — un vexillum avea 186 oameni — în total fiind trei asemenea unităţi. Cel dintîi vexillum era format din *triarii*, toţi veterani călîţi în războaie şi vestiţi prin vitejia lor; al doilea vexillum era alcătuit din *rorarii*, socotiţi mai prejos de cei dintîi şi prin vîrstă şi prin fapte vitejeşti, şi, în sfîrşit, al treilea vexillum, şi cel din urmă, era numit *accensi*, adică trupe de mai mică însemnătate şi rezerva pe care se punea cel mai puţin temei, din care pricină erau alăturate întotdeauna ultimei linii. Atunci cînd armata avea această ordine de bătaie, prima linie de atac o formau întotdeauna hastati. Dacă hastati nu puteau sparge frontul şi da peste cap pe inamic, ei se retrăgeau în rînduri strînse şi atunci se încadrau în intervalul dintre şirurile ostaşilor numiţi principes. Acum urmează faza luptei lăsată pe seama liniei de principes; hastati îi urmau la pas. Rîndurile triariilor se înşiruiau în spatele steagului, cu piciorul stîng înainte, cu scuturile sprijinite pe umeri, ţinînd lăncile cu vîrful înfipt în pămînt, ei formînd stavile de netrecut întocmai ca tabăra înconjurată de parapete. În cazul că linia de principes nu era în măsură să obţină izbînda, aceştia se retrăgeau pe nesimţite, făcînd o manevră de repliere din prima linie către triarii. În luptele grele uneori vrăjmaşul exercita presiune asupra romanilor; din această stare de lucruri a ieşit proverbul: lupta a ajuns pînă la triarii.

Acum e rîndul triariilor să intervină; aceştia — după interalarea în intervalul dispozitivului lor a liniilor de principes şi hastati, toţi împreună constituind acum o linie de oprire,

Scanned with CamScanner

greu de străpuns de potrivnic, nemailăsînd nici cel mai mic gol între ei — pornesc acum în front strîns închegat şi se năpustesc în iureş asupra duşmanului, ştiind că în spatele lor nu mai există nici o nădejde de vreun sprijin. Acest soi de atac întotdeauna stîrnea panică în rîndurile vrăjmaşului, deoarece acesta, crezînd că se află în urmărirea armatei romane înfrînte, deodată se trezea în faţa unui nou front, ieşit ca din pămînt cu forţe mărite. Armata romană se compunea pe atunci din patru legiuni, cu un efectiv de circa cinci mii de pedestraşi şi cîte 300 de călăreţi de fiecare legiune[23].

Latinii, care pe acele vremuri erau în duşmănie cu romanii, se rînduiseră şi ei în aceleaşi formaţii de luptă. Nu numai vexillum cu vexillum, hastati cu hastati, principes cu principes, dar şi centurion cu centurion îşi cunoşteau locul unde trebuia să intervină în caz că ordinea de bătaie în adîncime era dată peste cap.

În amîndouă armatele, în rîndurile triariilor erau doi *primipili*[24]; cel roman nu avea însuşiri trupeşti deosebite, fiind în schimb un dibaci şi călit luptător, pe cînd primipilul latinilor avea o nemaipomenită forţă, fiind socotit drept cel mai de vază luptător dintre latini. Aceştia doi se cunoşteau bine între dînşii, deoarece întotdeauna comandaseră trupe de acelaşi fel. Centurionului roman, care nu se putea bizui pe forţele sale proprii, i s-a îngăduit de către consuli să-şi aleagă după voie un locţiitor de centurion, care avea însărcinarea să-l apare împotriva unui potrivnic cunoscut dinainte. Acest tînăr a fost eroul care avînd o asemenea însărcinare şi pornind la atac a cîştigat biruinţa asupra acelui faimos centurion latin.

IX Lupta s-a desfăşurat nu departe de poalele muntelui Vezuviu, la marginea căii care duce către oraşul Veseris[25]. Consulii romani, înainte de a se intra în formaţie de luptă, au făcut o slujbă religioasă, aducînd jertfe de animale. Se povesteşte că haruspiciul i-ar fi arătat lui Decius o bucată din partea de deasupra a ficatului[26] prielnică întotdeauna soartei poporului roman, spunîndu-i că jertfa a fost plăcută zeilor; şi jertfa adusă de Manlius a fost bine primită. „Totul e în cea mai desăvîrşită

Scanned with CamScanner

ordine, dacă şi colegul meu de consulat a avut semne prielnice", a spus Decius.

După ce s-a întocmit frontul în ordinea arătată mai sus, s-a pornit la luptă. Manlius comanda aripa dreaptă, iar Decius pe cea stîngă. La început, forţele ambelor tabere fiind deopotrivă, ostaşii celor două armate au luptat cu acelaşi avînt. Dar, fiindcă la aripa stîngă hastatii romani n-au mai putut face faţă presiunii vrăjmaşului, s-au retras către linia celor numiţi principes; cu prilejul acestei situaţii grele şi neprevăzute, consulul Decius grăieşte cu voce tare către M. Valerius:

„M. Valerius! E nevoie de ajutorul zeilor. Haide, pontifice public al poporului roman, spune rugăciunea de izbăvire prin care eu pot să-mi jertfesc viaţa pentru legiunile romane!" Pontificele public i-a poruncit să-şi îmbrace toga praetexta, să-şi acopere capul, iar el, punîndu-şi mîna adusă pe sub togă pe bărbie şi stînd cu picioarele deasupra unei lănci, a rostit următoarea rugăciune: „Janus, Jupiter, tată Marte, Quirinus[27], Bellona[28], voi Lari[29] şi voi zeităţi nou venite[30], voi zei băştinaşi şi voi toate zeităţile, care aveţi puteri depline şi asupra noastră şi asupra duşmanilor noştri, şi voi zei Mani[31] ai infernului, vă implor şi vă cer iertare din adîncul sufletului: daţi putere de biruinţă poporului roman al Quiriţilor, stîrniţi groaza în duşmanii poporului roman al Quiriţilor şi daţi-i, împietriţi de spaimă, pierzării. Aşa cum am rostit eu aceste cuvinte, sînt gata la fel să mă jertfesc pentru republica poporului roman al Quiriţilor, pentru armata, legiunile şi trupele aliaţilor poporului roman al Quiriţilor şi, o dată cu mine, jertfesc zeilor subpămînteni şi zeiţei Tellus[32] şi legiunile şi trupele aliate ale vrăjmaşilor noştri[33]!"

După această rugăciune, Decius ordonă lictorilor săi să se înfăţişeze consulului T. Manlius, ca să-l vestească din vreme că el e gata să-şi jertfească viaţa pentru mîntuirea oastei romane. Apoi, încins cu toga după datina gabină[34], luîndu-şi toate armele sale, sări pe cal şi dădu năvală în mijlocul liniilor duşmane; văzut de toţi ostaşii din amîndouă armatele, Decius avea chipul unei fiinţe supraomeneşti din cer pogorîte, pentru ca spălînd păcatele oamenilor să îmblînzească toată mînia zeilor şi să întoarcă prăpădul şi pierzania de la neamul său

Scanned with CamScanner

asupra vrăjmaşilor. Ivirea lui Decius a stîrnit cumplită spaimă întîi între stegarii latini, care au intrat în neorînduială. Apoi groaza se răspîndi în toată armata vrăjmaşă. Priveliştea aceasta a fost băgată în seamă de toată lumea, deoarece, pe unde pătrundea Decius cu calul său, vîra spaima în rîndurile latinilor, de parcă căzuse din cer trăsnetul peste ei. În locul unde Decius s-a prăbuşit copleşit de grindina de lovituri duşmane, într-adevăr cohortele latinilor cuprinse de spaimă s-au răspîndit în toate părţile în neorînduială şi fugă nebună. În acelaşi timp, romanii, izgonind teama din suflet şi ca şi cum abia li s-ar fi dat pentru întîia dată semnalul începerii luptei, au pornit atacul din nou, restabilind lupta pe întreg frontul. Căci şi rorariii au pornit în iureş înşiruiţi între antepilani, venind cu forţe proaspete în sprijinul ostaşilor hastati şi principes. În vremea asta, triariii cu piciorul drept îngenuncheat, aşteptau numai un semn al consulului pentru a porni şi ei la atac.

X Pe cînd lupta se desfăşura mai departe, deoarece latinii obţinuseră oarecari izbînzi, în cîteva locuri, datorită marelui lor număr, consulul Manlius, aflînd de sfîrşitul colegului său, vărsă şiroaie de lacrimi pentru moartea lui atît de vrednică de a fi păstrată în amintire, copleşindu-l cu laude pe Decius, aşa cum era firesc şi se şi cuvenea; în felul acesta, Manlius stătu cîteva clipe în cumpănă, dacă nu e momentul să intre în luptă cu triariii, apoi, încredinţat că triariii trebuie să fie păstraţi teferi şi nevătămaţi pînă atunci cînd se va ajunge la cea mai grea cumpănă, ordonă atunci ca şi accensi[35] — din locul de unde se aflau ei în ultima linie de rezistenţă — să înainteze pînă în faţa primei linii. Îndată ce aceştia au pornit la atac, şi latinii, la rîndu-le, ca şi cum ar fi ştiut că potrivnicul lor ar fi avut acelaşi plan, s-au năpustit în iureş cu triariii. Deşi triariii latini se simţeau întrucîtva istoviţi, în urma acestei crîncene încleştări, şi cu toate că lăncile lor se sfărîmaseră sau se tociseră, totuşi, datorită străşniciei atacului lor, i-au dat înapoi pe romani. Latinii erau încredinţaţi acum că bătălia e ca şi încheiată şi că romanii au ajuns la ultima linie de rezistenţă. Iată însă că consulul roman grăieşte către triariii săi: „Daţi năvală acum, voi care

sînteţi cu puterile întregi, împotriva unui vrăjmaş sleit! Aduceţi-vă aminte de patria voastră, de părinţii, soţiile şi copiii voştri! Amintiţi-vă de consulul vostru care şi-a jertfit viaţa pentru biruinţa voastră!“ Şi cînd triariii romani s-au năpustit cu forţe proaspete, cu armele lor scînteietoare asupra duşmanilor, pe neaşteptate a răsărit o nouă linie de bătaie, antepilanii romani fiind încadraţi în intervalurile şirurilor triariilor, şi, scoţînd strigăte înfiorătoare, stîrnesc învălmăşeală şi dau peste cap linia întîi a latinilor. După ce au izbit cu suliţile pe duşman drept în faţă, triariii au izbutit să răzbească floarea luptătorilor armatei latine; străpungînd şi celelalte rînduri ale manipulelor duşmane, de parcă latinii n-ar fi mai avut arme în mînă, triariii au sfărîmat frontul duşman aproape fără pierderi pentru ei. Aşa de groaznic a fost măcelul latinilor, încît abia o pătrime din rîndurile lor a mai supravieţuit. Şi samniţii la rîndu-le, aşezaţi în linie de bătaie mai departe, sub poalele Vezuviului, au stîrnit un nou val de groază în şirurile latinilor.

De altfel, cele mai mari merite la cîştigarea acestei mari biruinţe revin celor doi consuli romani, care prin însuşirile lor războinice şi prin vitejie i-au întrecut pe toţi ostaşii armatelor proprii, fie că erau cetăţeni romani, fie aliaţi, deoarece Decius, unul din consuli, şi-a atras asupră-şi toată urgia şi tot noianul primejdiilor venite şi de la zeii din cer şi de la cei de sub pămînt; la rîndu-i şi celălalt consul a fost atît de viteaz şi a condus cu atîta iscusinţă oştirea romană, încît şi romanii şi latinii, care au luat parte la această bătălie, au transmis urmaşilor amintirea luptei, fiind încredinţaţi că oricare front ar fi comandat Manlius, ar fi adus negreşit şi biruinţa hotărîtoare.

În fuga lor buimacă, latinii au ajuns pînă la Minturnae[36]. După încheierea bătăliei, romanii au pus stăpînire şi pe tabăra vrăjmaşă; şi acolo, cu prilejul acestui atac dat prin surprindere, au fost prinşi numeroşi duşmani, cei mai mulţi fiind campanii. Lăsatul amurgului i-a împiedicat pe romani să găsească trupul lui Decius. În ziua următoare au dat de el, străpuns de numeroase lănci, avînd deasupra lui un morman uriaş de leşuri duşmane. Colegul său de consulat i-a făcut o strălucită înmormîntare, la înălţimea unei morţi atît de frumoase.

Scanned with CamScanner

Cred însă de cuviinţă că trebuie să mai adaug următoarele: potrivit drepturilor de care dispunea un consul, un dictator, sau un praetor, de a hărăzi jertfei legiunile vrăjmaşilor, aceia erau îndreptăţiţi să se hărăzească nu numai pe sine jertfei, ci pe oricare cetăţean roman înrolat într-o legiune romană. Dacă acest ostaş care şi-a închinat viaţa jertfei cade în luptă, sacrificiul lui e bine primit de zei. Dar dacă nu moare, atunci trebuie să se îngroape, la şapte picioare, sau chiar mai mult, sub pămînt, o statuie, înfăţişîndu-i chipul şi în acelaşi timp să se jertfească pentru ispăşire şi un animal. E mare păcat pentru un demnitar roman să calce pe locul unde a fost îngropat acest chip.

Dacă însă cel care va dori să se jertfească, ca Decius, nu-şi pierde viaţa în luptă, acesta nu va avea voie niciodată să aducă vreo jertfă, nici în numele său, nici în numele poporului sau a altcuiva. Iar cel care se jertfeşte pe sine, are dreptul de a-şi închina armele sale, sau orice trofeu, lui Vulcan sau oricărui alt zeu. Însă va fi totdeauna socotit păcat ca un duşman să pună stăpînire pe lancea deasupra cărcia a stat consulul cînd a rostit rugăciunea jertfei. Dacă, totuşi, se va întîmpla ca potrivnicul să pună mîna pe o asemenea lance, atunci să se facă o slujbă de ispăşire lui Marte, jertfindu-i un taur, o oaie şi un porc.

XI Cu toate că au dispărut din amintire multe datini religioase şi omeneşti, datorită faptului că strămoşeasca tradiţie a patriei e înlocuită treptat, treptat, cu împămîntenirea noilor obiceiuri aduse de pe meleaguri străine, totuşi, am socotit de cuviinţă să arăt, prin cuvintele mele, cum s-au desfăşurat, cum s-au rostit şi cum s-au transmis aceste datini.

Am găsit la unii analişti amintit faptul că samniţii au venit în ajutorul romanilor tîrziu de tot, tocmai către încheierea bătăliei, aşteptînd să vadă cum are să se sfîrşească.

Şi lanuvinii[37] plănuiseră să dea ajutor latinilor. Însă, pierzînd vremea cu consfătuirile, cele dintîi ajutoare ale lor pentru latini au început să sosească tocmai după înfrîngerea acestora. Abia ieşiseră pe porţile cetăţii Lanuvium primele steaguri şi o parte de trupe, cînd a venit vestea că latinii au fost răzbiţi şi

Scanned with CamScanner

nimiciţi. La auzul acestei ştiri, pe cînd lanuvinii făceau calea întoarsă către capitala lor, se povesteşte că Milionius, căpetenia lor, ar fi rostit următoarele cuvinte: „Pentru calea aceasta, deşi atît de puţintică, lanuvinii au să plătească scump de tot romanilor".

Acei dintre latini care au putut să supravieţuiască acestei lupte, s-au răzleţit în fuga lor pe toate drumurile şi potecile; în urmă, şi-au găsit scăparea grămădindu-se cu toţii în oraşul Vescia[38]. Acolo, comandantul lor, Numisius, a declarat în consfătuirile lor că „acest război s-a sfîrşit deopotrivă pentru amîndouă taberele, căci ambele oştiri, datorită uriaşelor pierderi, au slăbit în aceeaşi măsură; mai spunea că romanii au cîştigat biruinţa numai cu numele, deoarece la urma urmei au avut parte de aceeaşi soartă ca şi învinşii; s-a văzut arborat zăbranicul pe praetoriile ambilor comandanţi romani, unul, datorită osîndirii la moarte a propriului său fiu, celălalt, în urma pieirii consulului însuşi, care s-a jertfit. Mai adăugă că toată armata romană a fost zdrobită; atît hastatii, cît şi principes au fost decimaţi de tot. Prăpădul a fost la fel de mare în armata romană şi înaintea şi înapoia steagurilor; în sfîrşit, triariii au fost aceia care au restabilit situaţia şi numai în ultima parte a bătăliei. Cu toate că forţele latinilor au suferit pierderi deopotrivă cu ale romanilor, totuşi, rezervele lor pot fi mai uşor aduse din Latium, sau de la volsci, decît de romani din cetatea lor. Dacă latinii găsesc cu cale, el se va bizui în primul rînd pe tineretul latin sau volsc, care abia aşteaptă semnalul să se ridice; apoi se va îndrepta cu armata spre Capua, ameninţînd-o. El îi va zdrobi pe romani la prima întîlnire, cînd se vor aştepta mai puţin ca oricînd la o nouă bătălie".

Prin scrisori mincinos ticluite, răspîndite în împrejurimile Latiului în numele volscilor — fiindcă acei care nu iau parte la război, întotdeauna sînt mai aplecaţi să creadă orice fel de născociri — conducătorii latinilor au izbutit să înjghebeze repede o oaste de strînsură, recrutată din toate părţile. Consulul Torquatus a întîmpinat această oaste la Trifanum[39] (o localitate între Minturnae şi Sinuessa). Bătălia s-a desfăşurat şi s-a terminat înainte de a fi aşezate taberele, după ce poverile fuseseră aruncate claie peste grămadă de către amîndoi potrivnicii.

Scanned with CamScanner

Atît de hotărîtoare a fost această biruinţă, încît toţi latinii au făcut act de supunere atunci cînd consulii au pornit cu armata biruitoare să pustiască ogoarele vrăjmaşe. Şi campanii, la rîndul lor, s-au luat după latini şi s-au predat. Latium şi Capua au fost pedepsite cu confiscarea pămîntului. Cîmpia Latiului împreună cu ogoarele privernaţilor şi ale Falernului, pînă la rîul Volturnus[40], care aparţinuseră poporului campan, au fost împărţite plebeilor romani. S-au împărţit plebeilor cîte două jugăre din pămîntul latinilor, la care s-a mai adăugat încă trei sferturi de jugăr din cel al privernaţilor; din pămîntul Falernului s-au împărţit trei jugăre, adică cu un sfert de jugăr mai mult, din pricina depărtării. Din rîndurile latinilor au fost exceptaţi de la confiscarea pămînturilor numai călăreţii laurentini[41] şi cei campani, fiindcă nu luaseră parte la războiul împotriva Romei. S-a decretat reînnoirea tratatului de alianţă cu laurentinii. Aniversarea lui se oficia întotdeauna a zecea zi după sărbătorile latine. Călăreţii campani au primit cetăţenia romană şi, în amintirea credinţei lor faţă de Roma, s-a bătut o placă de aramă comemorativă, atîrnîndu-se în templul lui Castor. De asemenea, poporul campan a fost obligat să plătească acestor călăreţi suma de 450 de denari[42] pentru fiecare din aceştia. Călăreţii campani exceptaţi erau în număr de 1600.

XII După terminarea războiului în acest fel, şi după ce fiecare şi-a primit osînda sau răsplata, după merit, se ştie că Titus Manlius s-a întors la Roma, fiind întîmpinat numai de bătrîni, căci şi atunci şi apoi, în tot cursul vieţii sale, a fost ocolit şi blestemat de tineret.

Anţiaţii au năvălit în vremea aceasta de cîteva ori în ţinutul Ostiei[43], în Ardea[44] şi Solonium[45]. Deoarece consulul Manlius nu mai fusese în stare să ducă la bun sfîrşit şi acest nou război, fiind bolnav, el a numit ca dictator pe praetorul Lucius Papirius Crassus. Dictatorul a numit la rîndul lui pe Lucius Papirius Cursor în funcţia de comandant al cavaleriei romane. Totuşi, nici acest dictator nu s-a învederat prin vreo luptă deosebită împotriva anţiaţilor, cu toate că vreme de cîteva luni avusese tabăra aşezată în regiunea Antium.

Scanned with CamScanner

Anul[46] care s-a scurs a fost însemnat prin biruinţele asupra unor noroade atît de puternice, şi, în afară de acestea, prin moartea glorioasă a unui consul şi prin cumplita faptă ajunsă de pomină a celuilalt. Au urmat apoi consulii Aemilius Mamercinus şi Quintus Publilius Philo; aceştia n-au ieşit de loc în vileag prin fapte strălucite ca înaintaşii lor, ci, dimpotrivă, şi-au văzut mai mult de interesele lor sau ale tagmei lor, decît de cele ale patriei.

Latinii, încercînd din nou să ridice armele contra Romei, pe care o urau din pricina războiului pierdut şi a confiscării pămîntului, au fost iarăşi bătuţi în cîmpia Fenectană[47] şi şi-au pierdut şi tabăra. În timp ce Publilius, comandantul însărcinat cu această misiune, a desăvîrşit supunerea latinilor[48], Aemilius a pornit cu armata sa împotriva cetăţii Pedum[49]. Pedanii erau sprijiniţi de populaţiile din Tibur, Praeneste şi Velitrae, primind ajutoare şi de la Lanuvium şi de la Antium. În luptele care au avut loc, armata romană a repurtat mereu izbînzi; însă cînd forţele Romei au ajuns pînă la porţile cetăţii Pedum şi s-au ciocnit şi cu aliaţii acestora, ajungînd pînă la tabăra pedanilor şi a aliaţilor lor, care se găsea chiar în apropierea capitalei lor, străduniile le-au fost zadarnice; în această situaţie, consulul a lăsat deodată toate baltă, renunţînd să mai continue operaţiile militare, mai ales că auzise despre decretul sărbătoririi cu purtarea în triumf a colegului său de consulat; de aceea, Aemilius s-a întors la Roma, pretinzînd triumful înainte de a fi obţinut biruinţa. Senatorii, revoltaţi de lăcomia lui, i-au declarat că nu-i vor face parte de triumf decît numai după cucerirea, sau predarea în mîinile Romei, a cetăţii Pedum.

În urma acestei întîmplări, Aemilius a izbutit să-şi îndepărteze de la sine senatul pe toată vremea consulatului său, vreme în care el s-a purtat întocmai ca aţîţătorii tribuni. Astfel, cît timp a fost consul, n-a încetat să fie acuzatorul senatorilor în faţa adunării poporului, colegul său de consulat neîmpotrivindu-se, fiindcă şi el era tot plebeu de obîrşie. (Pricina conflictului lui Aemilius cu senatul era împărţirea nedreaptă la plebei a pămînturilor din ogorul public de la Falern şi din Latium). Senatul, în dorinţa de a micşora puterea acestor doi consuli, a dat poruncă să fie numit de către consuli un

Scanned with CamScanner

dictator, pentru ducerea războiului cu latinii, care ridicaseră din nou armele, şi atunci Aemilius, care era de rînd la funcţie, şi-a numit pe colegul său dictator. Acesta, la rîndul său, l-a numit pe Iunius Brutus în postul de comandant al cavaleriei. Dictatorul şi-a cîştigat popularitate faţă de plebei şi pentru invinuirile aduse senatului patrician cu prilejul cuvîntărilor şi pentru că a impus votarea a trei legi[50], prin care se aduceau mari foloase plebeilor, nemulţumind în schimb nobilimea. Una din aceste legi prevedea respectarea plebiscitelor[51] de către toţi cetăţenii; cea de-a doua, prevedea ca legile votate în comiţiile centuriate să fie încuviinţate de senat, acesta fiind obligat să le primească înainte de votarea lor; şi, în sfîrşit, cu cea de-a treia lege s-a ajuns pînă acolo încît s-a încuviinţat alegerea unui censor din rîndurile plebeilor, de vreme ce era permisă alegerea şi a ambilor consuli din sînul lor[52]. Patricienii erau încredinţaţi că aceste lovituri date într-un singur an vazei şi autorităţii lor din partea consulilor şi a dictatorului au însemnat pentru republică un dezastru mai mare decît biruinţele obţinute de ei în atîtea războaie, datorită cărora au mărit puterea statului roman în afară.

XIII În cursul anului următor[53], sub consulii L. Furius Camillus şi Caius Maenius, senatul roman a luat hotărîrea ca tot ţinutul pedanilor să fie trecut prin foc şi sabie şi prefăcut în cenuşă, pentru ca în felul acesta să se dea o lovitură cît mai grea lui Aemilius, consulul anului precedent, deoarece datorită acestuia s-a tărăgănit desfăşurarea războiului cu pedanii. De aceea, senatul hotărăşte cu surle şi tobe ca să se atace şi să se distrugă Pedum. Noii consuli aleşi fură siliţi să dea precădere acestor operaţiuni şi de aceea ei pun în mişcare toate forţele militare. Latiumul ajunsese într-o situaţie atît de grea, încît locuitorii nu mai erau în stare să îndure nici condiţiile păcii impuse de romani, dar nici să întreprindă un nou război. Latinilor le lipseau mijloacele necesare pentru a porni un nou război. Dar aveau silă şi de pace, din pricina durerii confiscării pămînturilor lor proprii. De aceea, ei crezură de cuviinţă că trebuie să aleagă calea de mijloc, rămînînd la adăpost între zidurile fortăreţelor lor, pentru ca romanii, ori de cîte ori vor

Scanned with CamScanner

fi provocaţi, să nu aibă motive de a întreprinde războiul împotriva lor, iar dacă se va da de veste că romanii au pornit să împresoare din nou vreo cetate latină, toate popoarele din jur să sară la un semnal dat în ajutorul cetăţii asediate.

Cu toate acestea, pedanii nu au căpătat ajutor decît de la foarte puţine noroade. Le-au venit în sprijin numai tiburtinii şi praenestinii, ale căror ţinuturi erau învecinate. Apoi şi neamurile din Aricia[54], Lanuvium şi Velitrae s-au unit cu volscii anţiaţi, la rîul Astura[55], unde s-au ciocnit cu forţele romane. Consulul Maenius, atacîndu-i pe neaşteptate, i-a răzbit în luptă. La rîndul lui, şi Camillus a susţinut o crîncenă bătălie cu tiburtinii în cetatea Pedum, unde a avut destul de furcă cu puternice forţe duşmane, grămădite acolo, asupra cărora însă a repurtat izbîndă. O încercare rapidă de spargere a încercuirii, făcută în grabă de asediaţi, a dat naştere unei învălmăşeli în rîndurile romanilor; în toiul bătăliei, Camillus, întorcîndu-se asupra lor cu o parte din trupele lui, nu numai că le-a zădărnicit încercarea de străpungere a împresurării, silindu-i să intre din nou între ziduri, dar în cursul aceleiaşi zile a cucerit şi cetatea, asaltînd cu ajutorul scărilor, după ce le-a nimicit unităţile şi pe ale pedanilor, şi pe ale trupelor aliate[56].

În urma acestor operaţii încununate de succes, s-a hotărît să se purceadă cu şi mai mari pregătiri şi străşnicie pentru a se curma o dată această vrăjmăşie, urmînd ca după cucerirea cetăţii Pedum, armata biruitoare să continue lupta pînă la înfrîngerea deplină a latinilor. Romanii n-au încetat operaţiile lor militare pînă n-au supus oraş cu oraş şi n-au cucerit întregul Latium. În urma acestor acţiuni, consulii au lăsat garnizoane în toate cetăţile cucerite şi s-au întors la Roma, pentru a fi sărbătoriţi cu triumful, încuviinţat de tot poporul într-un glas. În afară de triumf, ca cinste deosebită li s-a ridicat în for statui ecvestre, fapt nemaiîntîlnit pînă în acea vreme. Înainte de ziua alegerii în comiţii a consulilor pentru anul următor, Camillus a făcut în senat o dare de seamă, în legătură cu populaţiile latine, spunînd următoarele:

„Senatori! Ceea ce am izbutit să facem noi prin forţa armelor noastre în cursul acestui război, cu sfîrşitul lui

victorios, se datorește, în primul rînd, milostivirii zeilor, și în al doilea rînd, vitejiei ostașilor noștri! Armatele dușmane au fost zdrobite în luptele de la Pedum și de la Astura[57]! Toate cetățile latinilor, precum și orașul volscilor, Antium[58], au fost cucerite prin forța armelor, în urma înge-nuncherii și predării vrăjmașilor. Garnizoanele romane sălășluiesc între zidurile cetăților dușmane. Fiindcă de atît amar de vreme sîntem mereu zbuciumați din pricina ridicării ne-contenite a armelor împotriva noastră, rămîne acum să chibzuim cu înțelepciunea cuvenită prin ce mijloace vom fi noi în măsură să-i potolim odată pe răzvrătiți, oferindu-le condi-țiile unei păci veșnice. Zeii nemuritori v-au hărăzit să aveți parte de această putere, încît să hotărîți acum dacă Latium va putea dăinui mai departe, sau nu! Prin urmare, stă la îndemîna voastră să le oferiți învinșilor o pace veșnică, fie iertîndu-i, fie înverșunîndu-i și mai tare pe cei biruiți. Vreți să procedați cu cruzime față de cei învinși și de cei care vi s-au supus[59]? Sînteți liberi să aruncați pîrjolul și prăpădul peste întregul Latium, să creați uriașe pustietăți, în măsura în care ați avut la îndemînă o armată strașnică și un sprijin rodnic din partea aliaților credincioși, în atîtea rînduri, cu prilejul multor războaie mari. Vreți voi, după pilda înain-tașilor noștri, să măriți puterea și prestigiul republicii, dîn-du-le și învinșilor drepturi deopotrivă cu ale cetățenilor ro-mani? Aveți acum acest prilej să faceți să salte puterea Ro-mei către slava nepieritoare! Cea mai puternică și de mai lungă durată temelie a unui stat e aceea în care toți cetățenii supuși puterii lui se bucură deopotrivă de condițiile vieții[60]. Atunci cînd găsiți de cuviință că trebuie să luați o hotărîre[61], trebuie să grăbiți această acțiune sănătoasă! În momentul de față aveți sub ochii voștri atîtea noroade care-și cumpănesc soarta între nădejdea de mai bine și frica de a-și spune cu-vîntul și de a-și afirma dreptul la viață[62]. Ca atare, cade pe umerii voștri grija să le ridicați povara acestor frămîntări pentru existență și să le alinați tot zbuciumul sufletesc, gă-sind soluțiile cele mai bune, dîndu-le pedeapsă, cînd o me-rită, sau făcîndu-i să se bucure cu adevărat de binefacerile păcii[63]. Rolul nostru, al consulilor, a fost să vă punem la

îndemînă puterea de a chibzui asupra soartei tuturor; de voi depinde care e cea mai bună cale de urmat, şi în interesul vostru, şi în al republicii!"

XIV Fruntaşii senatului au lăudat această întemeiată dare de seamă a consulului, în legătură cu interesele supreme ale tuturor cetăţenilor romani, dar cum situaţia fiecărui popor nu seamănă cu a celuilalt, au fost de părere că se poate găsi o soluţie, şi anume: să se trateze pe rînd cu fiecare popor în parte şi să se hotărască primirea lui în sînul confederaţiei romane, în măsura în care dă dovezi că merită preţuirea poporului roman. De aceea, s-au încheiat tratate de alianţă şi prietenie cu fiecare norod şi cetate în parte. În felul acesta, lanuvinii au obţinut dreptul de cetăţenie romană, înapoindu-li-se toate relicvele şi sanctuarele, cu condiţia ca la templul zeiţei Juno Sospita, precum şi la dumbrava din jurul acestui templu, să poată fi liberă intrarea pentru cetăţenii romani, în aceeaşi măsură ca şi pentru cetăţenii lanuvini. Cetăţenii din ţinuturile Aricinum, Nomentum şi Pedum au primit aceleaşi drepturi de cetăţenie, ca şi lanuvinii. Tusculanii şi-au păstrat dreptul de cetăţenie, cîştigat mai înainte; şi-au pierdut cetăţenia numai cîţiva inşi găsiţi vinovaţi de crima de a se fi răzvrătit împotriva Romei.

Au fost mult mai aspre măsurile luate împotriva veliternilor, deşi aceştia se bucuraseră din vremuri străvechi de cetăţenia latină, dar pentru că în atîtea rînduri ridicaseră armele împotriva Romei, zidurile cetăţii Velitrae au fost dărîmate pînă-n temelie. Apoi, senatorii de-acolo au fost ridicaţi cu toţii de la casele lor, poruncindu-li-se să-şi stabilească noile locuinţe doar dincolo de Tibru. Cine va trece această linie de demarcaţie dincoace de Tibru, va fi condamnat la plata sumei de 1000 de aşi şi va fi ţinut în lanţuri de cel care îl va prinde, pînă în momentul achitării acestei amenzi. Au fost trimişi colonişti care să ia în stăpînire pămînturile acestor senatori; noii colonişti au făcut să propăşească întregul ţinut, iar oraşul Velitrae a ajuns în scurtă vreme la mare vază, aidoma celei dinainte.

Scanned with CamScanner

Şi la Antium au fost trimişi noi colonişti, dar s-a îngăduit anţiaţilor să se înscrie în rîndul coloniştilor. Anţiaţilor li s-au confiscat însă toate vasele de război şi li s-a interzis dreptul de a naviga în deplină libertate; au primit în schimb dreptul de cetăţenie.

Locuitorii din Tibur şi Praeneste au fost pedepsiţi cu confiscarea pămîntului, nu numai din cauza noii participări la răzvrătirea laolaltă cu ceilalţi latini, dar şi pentru că, din dispreţ pentru puterea romană, se întovărăşiseră cîndva cu gallii, un popor aproape sălbatic, şi ridicaseră armele împotriva romanilor.

Celorlalte neamuri latine li s-au ridicat drepturile de căsătorie cu romanii şi de a face comerţ, ca şi acelea de a se întruni. Ca o cinstire deosebită s-a acordat cetăţenilor campani dreptul de cetăţenie, dar fără drept de vot, pentru că nu s-au alăturat revoltei latinilor, precum şi locuitorilor din Fundi şi Formiae, pentru că au lăsat la îndemîna romanilor trecerea pe toate drumurile şi şoselele lor, romanii neavînd de îndurat vreodată nici o neplăcere în ţinutul lor. S-a hotărît ca locuitorii din Cumae şi Suessula să se bucure de aceleaşi drepturi şi aceeaşi situaţie privilegiată ca şi Capua[64]. Vasele anţiaţilor au fost trimise în bună parte la şantierele romane, iar altora li s-a pus foc; s-a găsit cu cale să se transporte în for ciocurile lor şi să se împodobească tribuna oratorilor cu ele; de atunci această tribună poartă denumirea de *tribuna rostrata*[65].

XV Sub consulii Caius Sulpicius Longus şi Publius Aelius Paetus[66], datorită creşterii puterii romane, recunoscută de toate noroadele Italiei, dar mai ales datorită încrederii cîştigate prin binefacerile arătate acestor noroade, domnea pacea în Italia. Această pace fu întreruptă de un război izbucnit între sidicini şi aurunci. Norodul auruncilor, de cînd făcuse act de supunere în faţa consulului Manlius Torquatus, n-a mai întreprins nici o acţiune potrivnică Romei; din această pricină, era cît se poate de îndreptăţit să apeleze la sprijinul romanilor. Dar înainte ca armata romană să fie scoasă de consuli din incinta Romei (căci senatul dăduse poruncă ca auruncii să fie apăraţi), s-a răspîndit vestea că auruncii, de frica atacatorilor

Scanned with CamScanner

sidicini, şi-au şi părăsit cetatea, refugiindu-se cu soţiile şi copiii la Suessa, care acum se cheamă Aurunca. Zidurile vechiului oraş Suessa fuseseră dărîmate de sidicini.

Senatul, mîniat pe consuli, i-a învinuit că din pricina întîrzierii intrării în acţiune a armatei romane, aliaţii au fost trădaţi; de aceea, s-a hotărît să fie numit un dictator. Este desemnat în această dregătorie C. Claudius Regillensis, care, la rîndul său, numeşte comandant al cavaleriei pe C. Claudius Hortator. Deoarece augurii au declarat că dictatorul a fost ales prin călcarea opreliştei religioase, atunci dictatorul şi comandantul cavaleriei au ieşit din funcţie.

În cursul aceluiaşi an, vestala Minucia bănuită, la început, că se îmbracă cu haine mai arătoase decît se cuvine, mai tîrziu, în urma pîrei făcute de un sclav, a fost acuzată în faţa pontificilor de destrăbălare. În urma hotărîrii pontificilor, printr-un decret al lor, vestala a fost oprită să mai ia parte la vreo ceremonie religioasă şi, în acelaşi timp, să nu mai aibă nici sclavi. Fiind judecată şi osîndită, Minucia a fost îngropată de vie, lîngă poarta Collina, în dreapta şoselei, în Cîmpul Scelerat. Părerea mea e că locul cu pricina a căpătat acest nume de la nelegiuirea vestalei Minucia.

În acelaşi an, Q. Publilius Philo a fost cel dintîi praetor ales din rîndurile plebeilor, în ciuda împotrivirii consulului Sulpicius, care a declarat că el nu-l va recunoaşte, însă senatul se opuse mai puţin la această alegere, deoarece ştia că nu izbutise să facă nimic cu prilejul altor demnităţi mult mai înalte ajunse în mîna plebeilor.

XVI Sub consulii Lucius Papirius Crassus şi Caeso Duillius, anul următor[67] a fost însemnat prin izbucnirea unui război mai mult nou decît mare împotriva ausonilor. Neamul ausonilor locuia în oraşul Cales[68]. Cetele de războinici ale acestora se uniseră cu ale sidicinilor. Oastea acestor două noroade a fost înfrîntă de armata romană într-o bătălie, nu faimoasă, deoarece în lupta care a avut loc în apropierea oraşelor, vrăjmaşii au dovedit că fuga-i ruşinoasă, dar e mai sănătoasă[69]. Totuşi senatorii nu puteau să nu fie îngrijoraţi de acest război, fiindcă cei care întreţinuseră mereu scînteia

Scanned with CamScanner

războiului sau care, ori de cîte ori alte noroade s-au ridicat împotriva Romei, le dăduseră ajutoare pe sub mînă, sau ei înşişi urziseră războaie, fuseseră sidicinii. De aceea, senatul s-a străduit din răsputeri să recurgă în acest scop la cel mai vestit comandant militar al acelor vremi, la Marcus Valerius Corvus, care a fost ales a patra oară consul. Colegul lui de consulat fu Marcus Atilius Regulus[70]. Şi ca să se preîntîmpine putinţa oricărei greşeli, din partea vechilor consuli s-a exprimat dorinţa ca Valerius Corvus să primească această însărcinare fără să se mai tragă la sorţi. Acesta a primit din mîna consulilor anteriori comanda armatei romane biruitoare şi a înaintat pînă la Cales, de unde pornise războiul. Corvus i-a împrăştiat şi pus pe fugă la cel dintîi strigăt şi iureş pe duşmanii îngroziţi, ce şi-au adus aminte şi de înfrîngerea lor suferită mai înainte. Apoi romanii au purces la împresurarea cetăţii. Ostaşii romani erau atît de înflăcăraţi, încît au şi vrut să sară peste zidurile groase ale cetăţii cu ajutorul scărilor, fiind încredinţaţi că vor izbuti să treacă dincolo de parapete. Corvus însă, care-şi da bine seama că aceasta e o grea întreprindere, a hotărît ca aceste operaţii să fie duse pînă la capăt mai degrabă prin truda şi osteneala soldaţilor, decît prin primejduirea lor. De aceea, a construit o şosea şi nişte vineae[71] şi a alăturat turnurile de ziduri. Însă o întîmplare prielnică a făcut să nu mai fie nevoie de întrebuinţarea unor astfel de mijloace. Marcus Fabius, un ostaş roman căzut prizonier la vrăjmaşi, după ce izbutise să scape din mîinile celor care-l păzeau, rupîndu-şi legăturile de la mîini — căci fiind o zi de sărbătoare paznicii lui n-au mai fost atît de atenţi — cu ajutorul unei frînghii legate de muchia zidului a izbutit să treacă peste acesta şi să coboare în mijlocul lucrărilor romane de împresurare. Fabius l-a convins pe Corvus să dezlănţuie un atac acum, cînd ostaşii duşmani, ghiftuiţi de mîncare şi ameţiţi de băutură, erau toropiţi.

În felul acesta, oraşul ausonilor a fost cucerit tot aşa de uşor cum aceştia fuseseră bătuţi şi în cîmp deschis. S-a capturat de către armata romană învingătoare o uriaşă pradă de război; Corvus a instalat o garnizoană romană în Cales, iar legiunile romane s-au înapoiat la Roma. Senatul a decre-

Scanned with CamScanner

tat sărbătorirea purtării în triumf a consulului Corvus, dar ca să aibă şi Atilius Regulus parte de glorie, amîndoi consulii au primit ordin să conducă operaţiile militare şi împotriva sidicinilor. Mai înainte însă ei au numit, potrivit unui decret senatorial, un dictator în persoana lui Lucius Aemilius Mamercinus, cu însărcinarea de a prezida alegerile[72]. Acesta a numit în funcţia de şef al cavaleriei pe Quintus Publilius Philo. Dictatorul ţinînd alegerile, cu acest prilej fură aleşi consulii T. Veturius şi Spurius Postumius.

Cu toate că războiul cu sidicinii nu fusese încheiat, totuşi, pentru a se da o satisfacţie plebei, care dorea din toată inima acest lucru, s-a hotărît întemeierea unei colonii romane la Cales. Senatul a dat un decret potrivit căruia două mii cinci sute de oameni au fost înscrişi ca să plece în noua colonie, iar pentru întemeierea noii colonii, cît şi a împărţirii de pămînturi, a fost aleasă o comisie de trei bărbaţi, alcătuită din K. Duilius, T. Quinctius şi M. Fabius.

XVII Consulii noi aleşi au luat în primire din partea celor vechi unităţile romane şi, înaintînd în ţinutul duşmanilor, au pustiit totul în calea lor, ajungînd pînă în faţa zidurilor cetăţii Sidicinum. Erau dovezi că sidicinii aveau să dea o luptă pe viaţă şi pe moarte, deoarece reuşiseră să pregătească o armată foarte mare. Totodată umbla zvonul că sînt atraşi în acest război şi samniţii. În faţa acestei situaţii, consulii împuterniciţi de senat au purces la numirea unui dictator în persoana lui Publius Cornelius Rufinus; în postul de comandant al cavaleriei a fost numit Marcus Antonius. Imputîndu-se că s-au călcat pravilele sfinte, aceştia doi au ieşit din funcţie. Fiindcă, după această întîmplare, s-a abătut asupra Romei urgia ciumei, ca şi cum toate auspiciile ar fi fost atinse de această opreliştе, s-a recurs la interregnum. De cînd a început interregnul, abia sub al cincilea interrege, Marcus Valerius Corvus, s-au ţinut noile alegeri consulare. Noii consuli aleşi sînt Aulus Cornelius, pentru a doua oară, şi Cneius Domitius[73]. Tocmai cînd se credea că domneşte deplin liniştea în ţară, se răspîndi zvonul că au năvălit hoardele gallilor, astfel încît s-a găsit de cuviinţă să se numească iar un dictator.

Scanned with CamScanner

Noul numit a fost Papirius Crassus, care, la rîndu-i, l-a învestit în funcţia de comandant al cavaleriei pe Valerius Publicola. Tocmai cînd recrutările erau în toi, de parcă războiul ar fi bătut la uşă, iscoadele trimise să vadă care e situaţia s-au întors, dînd de ştire că e deplină linişte şi pace în ţinuturile gallilor. În schimb, erau semne că de doi ani de zile samniţii dădeau de bănuit, din pricina prea deselor întruniri. De aceea, armata romană n-a mai fost retrasă din ţinutul sidicinilor. Numai că samniţii s-au vîrît în alt război, pe care l-au purtat în Lucania împotriva lui Alexandru[74] — regele Epirului.

Acesta, debarcînd cu forţele sale la Paestum[75], s-a ciocnit cu samniţii şi lucanii[76]. În bătălia care a avut loc, Alexandru a biruit. În urma acestor evenimente, Alexandru a încheiat un tratat de alianţă cu romanii. Însă nu se ştie dacă acest rege, în caz că ar fi izbîndit în celelalte întreprinderi, şi-ar fi respectat angajamentele.

În acelaşi an a avut loc un recensămînt al populaţiei romane, numeroase persoane fiind admise ca noi cetăţeni. În acest scop s-au mai adăugat încă două noi triburi, Maecia şi Scaptia[77]. Au fost însărcinaţi cu înfăptuirea recensămîntului censorii Quintus Publilius Philo şi Spurius Postumius. Au căpătat cetăţenia romană, însă fără drept de vot, şi acerranii[78], potrivit legii propuse de praetorul L. Papirius. Acestea au fost evenimentele desfăşurate în republica romană în cursul acestui an şi în timp de pace şi în timp de război.

XVIII Sub consulii Marcus Claudius Marcellus şi C. Valerius[79], anul ce a urmat a fost cumplit, fie din pricina dezlănţuirii mîniei cerului, fie a răutăţii oamenilor. Cercetînd analele, am găsit pomenită cînd porecla de Flaccus, cînd de Potitus, dată ultimului consul. Însă are puţină însemnătate care e porecla lui adevărată. De aceea, eu aş dori ca să fie neîntemeiate informaţiile (pe care de altfel nu le transmit toţi analiştii) că au pierit numeroase persoane otrăvite, cînd în realitate acestea au fost răpuse în cursul acestui an de pomină numai din pricina ciumei. Eu tocmai de aceea sînt nevoit să arăt faptele aşa cum s-au transmis, ca să nu fiu

Scanned with CamScanner

învinuit că nu vreau să dau crezămînt vreunuia din acești analiști.

Deoarece s-a întîmplat ca numeroși fruntași ai cetății să fie loviți de aceeași boală și să moară toți cam în același chip, o sclavă oarecare a făcut o pîră în fața edilului curul, Quintus Fabius Maximus, spunînd că ea dezvăluie din ce pricină au murit atîți oameni, dacă i se dau asigurări că nu va suferi nici un ponos. Fabius înștiințează fără întîrziere consulii, iar aceștia, la rîndul lor, aduc la cunoștință senatorilor; toți într-un glas îi dau asigurări denunțătoarei că nu va păți nici un neajuns. Atunci ea a destăinuit că cetățenii mureau de o boală, care se manifesta la toți în același chip, din pricina vicleniei și răutății femeiești, și că niște matroane pregătesc acele otrăvuri; dacă autoritățile vor s-o urmeze, vor fi în măsură să le surprindă pe otrăvitoare chiar asupra faptului. Autoritățile au mers pe urmele arătate de denunțătoare și, într-adevăr, au dat peste niște femei ce fierbeau asemenea leacuri, precum și de altele, dosite. După ce au fost aduse în for leacurile găsite, ca la douăzeci de matroane, care fuseseră prinse asupra faptului, au fost chemate acolo printr-un crainic. Deoarece două dintre aceste femei, pe nume Cornelia și Sergia — amîndouă făcînd parte din pătura aristocratică — susțineau în gura mare că ceea ce pregătesc ele sînt leacuri adevărate pentru vindecarea bolnavilor, sclava le contrazise, poftindu-le să ia un singur hap din leacurile lor, ca să dovedească în fața lumii că ea spune minciuni; dar doftoroaiele, cerînd timp de gîndire, ca să poată avea o convorbire între ele, norodul fu îndepărtat puțin. Dar după ce a avut loc această convorbire între ele în fața întregii lumi, ele nu s-au codit să soarbă din aceste doctorii; însă, după ce au băut aceste leacuri, au murit toate, fiind victimele propriilor lor înșelătorii. Atunci au fost înșfăcate numaidecît de autorități toate părtașele lor, care au denunțat un mare număr de matroane. Dintre acestea au fost condamnate 170 de femei. Pînă la data aceea nu se mai judecase la Roma un proces de otrăvire. Totuși, fapta acestor femei a fost socotită mai degrabă ca un semn de sus, părîndu-se a fi mai curînd o sminteală decît o fărădelege. De aceea, răsfoindu-se prin anale,

Scanned with CamScanner

s-a găsit că şi pe vremea retragerii plebeilor pe Muntele Sacru îşi ieşiseră din minţi bieţii oameni din pricina certurilor nesfîrşite şi că, după ce dictatorul a bătut un cui, toţi cetăţenii s-au înzdrăvenit la cap, datorită acestui mijloc de ispăşire; de aceea, şi pentru acest caz s-a găsit cu cale să se numească un dictator, pentru a se bate un cui. Cneius Quinctilius a fost numit dictator şi, la rîndu-i, l-a învestit pe Lucius Valerius în postul de comandant al cavaleriei. După baterea cuiului, amîndoi şi-au depus mandatul[80].

XIX Noii consuli aleşi au fost L. Papirius Crassus, pentru a doua oară, şi L. Plautius Venno[81]. Chiar la începutul anului, s-au înfăţişat la Roma solii din partea volscilor fabraterni[82] şi a lucanilor, cu rugămintea de a primi neamurile lor sub scutul Romei. Ei declarară că, dacă vor fi ocrotiţi împotriva ameninţărilor cu războiul din partea samniţilor, vor rămîne totdeauna supuşi credincioşi poporului roman. În urma acestui fapt, din ordinul senatului roman s-au şi trimis la samniţi împuterniciţi cu însărcinarea de a le aduce la cunoştinţă să înceteze cu samavolniciile împotriva acestor populaţii. Şi solia romană a fost încununată de succes, nu pentru că samniţii doreau pacea cu tot dinadinsul, ci pentru că nu erau destul de pregătiţi de război.

În acelaşi an a început războiul împotriva privernaţilor, ai căror aliaţi erau fundanii[83]; conducătorul acestora era un fundan[84], şi anume, Vitruvius Vaccus, un bărbat vestit prin strălucite fapte de arme, nu numai în ţara sa, dar şi la Roma. Acesta avea o casă pe muntele Palatin; după dărîmarea ei, locul cu împrejurimile a fost confiscat, ajungînd în proprietatea statului şi căpătînd denumirea de Dumbrava lui Vaccus. Fiindcă Vitruvius pornise cu oastea şi pustiise în lung şi-n lat ţinuturile cetăţilor Setia, Norba şi Cora[85], Papirius ieşindu-i în întîmpinare, a ocupat poziţii nu departe de tabăra acestuia. Vitruvius, nici n-a chibzuit ca un om întreg la minte, să rămînă la adăpostul întăriturilor în faţa unor atît de puternici potrivnici ca romanii şi nici n-a dovedit destul curaj pentru a lupta la o depărtare mai mare de tabăra sa. De aceea, abia îşi desfăşurase armata în ordinea de

Scanned with CamScanner

bătaie dincolo de porţile taberei, cînd — băgînd de seamă că războinicii săi nu sînt în aşteptarea luptei şi nici a duşmanului, şi că mai de grabă au chef de fugă — porneşte la atac fără nici un plan şi fără nici un avînt. Privernaţii au fost învinşi de romani fără prea mare trudă şi greutate. Bătălia s-ar fi sfîrşit cu o mare baie de sînge pentru privernaţi, dacă aceştia nu s-ar fi refugiat cu uşurinţă la adăpostul întăriturilor taberei, care se găsea la o scurtă depărtare de acolo. Într-adevăr, în cursul bătăliei, privernaţii n-au suferit pierderi prea mari, puţini din rîndurile lor fiind nimiciţi atunci cînd au rupt-o la fugă în neorînduială către tabăra lor. La lăsarea amurgului, însă, s-au îndreptat răzleţiţi şi cu spaima în suflet către Privernum, căutîndu-şi scăparea, nu înapoia parapetelor taberei, ci în spatele ziduri-lor groase ale cetăţii.

De la Privernum, Plautius, celălalt consul — după ce a pîrjolit totul în calea sa şi după ce a capturat o bogată pradă de război — şi-a condus armata către ţinutul Fundi. Îndată ce a trecut hotarele acestui ţinut, i-a ieşit în cale senatul fundanilor care i-a declarat „că el s-a prezentat în faţa armatelor Romei nu ca să le implore milă în numele lui Vitruvius şi al partizanilor lui, ci în numele poporului fundan. Fundanii nu sînt de loc vinovaţi de războiul dezlănţuit de Vitruvius, căci războiul fusese hotărît de cînd acesta şi-a ales ca oraş de refugiu Privernum şi nu Fundi, cetatea moşilor şi strămoşilor lui. Prin urmare, armata romană să-şi caute şi să-i urmărească pe vrăjmaşii poporului roman la Privernum, ai cărui locuitori — uitîndu-şi de îndatoririle faţă de amîndouă patriile — i-au trădat şi pe fundani şi pe romani. Fundanii au arătat întotdeauna Romei că vor să trăiască în pace, socotindu-se în sufletul lor romani[86], şi-şi amintesc cu recunoştinţă de faptul că au primit cetăţenia romană. De aceea roagă pe consul să cruţe poporul fundan de năpasta războiului, pentru că el nu e de loc vinovat. Ţara lor, holdele, oraşele, persoanele, soţiile şi copiii lor sînt sub scutul Romei şi vor rămîne de-a pururi sub ocrotirea ei!“

Consulul, după ce i-a lăudat pe fundani pentru o asemenea atitudine şi după ce a trimis la Roma ştafetele cu dări de

Scanned with CamScanner

seamă — în care a arătat că fundanii şi-au îndeplinit îndatoririle faţă de Roma — a pornit în marş, cotind spre Privernum. După cele scrise de Claudius[87], consulul a luat măsuri împotriva celor vinovaţi de uneltire contra Romei; ca la 350 dintre conspiratori au fost legaţi în lanţuri şi trimişi la Roma chiar de cîrmuirea din Fundi; totuşi, senatul roman nu le-a primit actul lor de supunere, fiindcă era de părere că fundanii voiesc să scape de răspundere prin pedepsirea unor oameni nevinovaţi, ridicaţi din rîndurile celor săraci şi fără însemnătate[88].

XX În timp ce cele două armate consulare asediau Privernum, unul din cei doi consuli a fost chemat la Roma, în vederea alegerilor. În cursul acestui an au fost instalate pentru prima oară grajdurile de cai din circ[89].

Încă nu dispăruse grija cu războiul împotriva cetăţii Privernum, cînd s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului groaznica veste că au năvălit hoardele gallilor, eveniment care nu putea fi trecut cu vederea de senatori. Consulii noi aleşi[90], L. Aemilius Mamercinus şi C. Plautius, chiar în ziua cînd au intrat în funcţie, adică la 1 iulie, au primit ordinul ca fiecare să-şi organizeze provincia care i-a căzut prin tragere la sorţi. Mamercinus, căruia i-a căzut sarcina războiului cu gallii, şi puse pe picior de război armata romană, neîngăduind nici o scutire. Se spune că au fost mobilizate şi gloatele de meşteşugari şi de lucrători[91] sedentari, categorie care pînă atunci nu era absolut necesară la un război; în felul acesta s-a reuşit să se concentreze la Veii o mare armată, ca de acolo să meargă în întîmpinarea gallilor. S-a găsit cu cale ca forţele romane să nu se depărteze însă prea mult de zidurile Romei, pentru ca nu cumva vrăjmaşul, venind cumva pe alte drumuri asupra Romei, să-i înşele. Cîteva zile mai tîrziu, a sosit o ştire, demnă de toată încrederea, că pretutindeni domneşte linişte deplină din partea gallilor şi atunci toată atenţia romanilor a fost îndreptată de la aceştia către Privernum.

În această privinţă, analiştii se împart în două: unii au scris că Privernum a capitulat prin luptă şi că Vitruvius a căzut de viu în mîinile romanilor; alţi analişti spun că, înainte ca romanii să recurgă la cele din urmă măsuri, în-

Scanned with CamScanner

şişi asediaţii s-au predat consulilor şi că au venit avînd caduceul în frunte[92]; că apoi şi Vitruvius a fost dat de ai săi pe mîna romanilor. Senatul, după ce s-a consfătuit asupra privernaţilor şi lui Vitruvius, după dărîmarea pînă-n temelie a zidurilor cetăţii şi după ce a stabilit o puternică garnizoană romană în acest ţinut, l-a chemat pe consulul Plautius, pentru a-i fi sărbătorit triumful; s-a mai dispus apoi ca Vitruvius să fie vîrît la închisoare pînă la întoarcerea consulului şi, după sosirea lui, Vitruvius să fie ucis prin lovituri de vergi; s-a hotărît apoi ca locuinţa lui de pe Palatin să fie dărîmată, iar avutul lui să fie închinat lui Semo Sancus[93]. Din veniturile realizate prin vînzarea averii acestuia s-au făcut două globuri de aramă, care au fost aşezate pe altarul lui Semo Sancus, în faţa templului lui Quirinus.

În privinţa senatului din Privernum, s-a dat următorul decret: acei dintre senatorii privernaţi care rămăseseră în Privernum, după ruperea legăturilor cu romanii, să se mute şi să locuiască dincolo de Tibru în aceleaşi condiţii ca şi veliternii.

După aceste hotărîri, pînă la sărbătorirea lui Plautius, s-a trecut sub tăcere acest eveniment; dar după sărbătorirea triumfului şi după ce Vitruvius şi părtaşii lui au fost osîndiţi şi executaţi, cînd toată lumea a primit cu satisfacţie osîndirea celor vinovaţi, consulul a ţinut să amintească din nou fapta privernaţilor, spunînd următoarele: „Fiindcă făptuitorii răzvrătirii împotriva Romei şi-au primit pedeapsa binemeritată din partea zeilor nemuritori şi a voastră senatori, ce hotărîre vreţi să luaţi acum în privinţa poporului nevinovat?[94] Deşi rostul meu e să cer părerea şi nu să mi-o dau — fiindcă-mi dau seama că privernaţii sînt vecinii samniţilor, şi deoarece pacea noastră cu samniţii e cît se poate de nesigură — părerea mea e să păstrăm cît mai puţină încordare între noi şi privernaţi!“

XXI Starea de lucruri, care era la început îndoielnică, după cum firea celor care îi povăţuiau era mai blîndă, sau mai bătăioasă, a devenit şi mai nesigură cînd unul din solii privernaţi şi-a adus aminte mai degrabă de vremurile de altă

Scanned with CamScanner

dată, în care el se născuse şi crescuse, şi nu de năpasta căzută în timpul de faţă pe capul lor. Fiind întrebat de un senator roman, partizan al măsurilor necruţătoare, ce pedeapsă crede că merită privernaţii, el i-a răspuns: „Acea pedeapsă pe care o merită toţi luptătorii libertăţii!“ Deoarece consulul şi-a dat seama că prin acest răspuns semeţ solul privernaţilor i-a îndîrjit şi mai tare pe acei senatori romani, care voiseră să fie fără cruţare faţă de acest popor, într-adins i-a pus o întrebare binevoitoare, ca să capete un răspuns mai puţin ţepos: „Cum vor arăta zorile păcii celei noi dintre romani şi privernaţi, dacă vom renunţa să vă dăm o pedeapsă blîndă?

„Dacă ne veţi oferi o pace dreaptă şi omenoasă, spuse el, vom păstra Romei credinţă şi veşnică şi neîntinată. Dar dacă va fi o pace nedreaptă şi neomenoasă, această pace nu va fi de lungă durată“.

Atunci, revoltaţi, unii dintre senatori au început să rostească pe faţă cuvinte de ameninţare şi să răcnească împotriva acestui privernat, spunînd că încuviinţarea unei asemenea semeţii va fi privită şi de popoarele de multă vreme împăciuite ca un îndemn la învrăjbire şi răscoală împotriva Romei. Acei senatori care erau partizanii atitudinii de omenie şi de împăciuire cu vrăjmaşul, tălmăceau în bine răspunsul solului privernat, adăugînd că răspunsul lui a fost rostit de glasul unui bărbat adevărat şi al unui om liber. „Oare se poate crede că un popor, sau chiar o fiinţă omenească, va rămîne mai multă vreme decît e silit de împrejurări în acele condiţii vitrege de care îi pare rău că a avut parte? Numai atunci va fi cu adevărat o pace sinceră între părtaşii ei, cînd toţi şi-o susţin deopotrivă, nesiliţi de nimeni; şi dimpotrivă, nu trebuie să se nădăjduiască la o pace sinceră, prin respectarea cu credinţă a condiţiilor ei, dacă una din părţi îi răpeşte celeilalte libertatea, robind-o“[95]. Consulul, rostind apăsat aceste cuvinte, a izbutit să-i înduplece de tot pe cei mai îndărătnici dintre senatori, mai ales cînd s-a adresat foştilor consuli, ca să poată fi auzit de cît mai mulţi: „Sînt vrednici de a deveni cetăţeni romani acei oameni la care ideea de libertate e cel mai înalt ţel în viaţă“[96].

Scanned with CamScanner

În felul acesta, proiectul propus şi susţinut în faţa senatului a trecut apoi în faţa adunării poporului, care l-a votat, aşa încît, pînă la urmă, privernaţii au dobîndit cetăţenia romană.

În acelaşi an[97], au fost trimişi 300 de noi colonişti la Anxur[98], fiecare cetăţean primind cîte 2 jugăre de pămînt.

XXII A urmat un an[99] lipsit de evenimente importante şi în ţară, şi în afară de hotare, pe vremea consulilor Publius Plautius Proculus şi Publius Cornelius Scapula; se subliniază totuşi ca un fapt deosebit întemeierea unei noi colonii la Fregellae[100] (al cărui ţinut aparţinuse mai întîi sidicinilor şi pe urmă volscilor). S-a împărţit poporului de către M. Flavius o mare cantitate de carne de pomană, cu prilejul înmormîntării mamei sale. Unii erau de părere că acesta, sub pretextul că-şi cinsteşte mama, a căutat să şteargă ruşinea care păta cinstea familiei sale, de vreme ce el fiind dat în judecată de edili pentru învinuirea de siluire a unei matroane romane — fusese achitat. Această pomană prin care Flavius îşi arăta recunoştinţa sa faţă de o asemenea sentinţă, a contribuit şi la ridicarea sa din nou în faţa ochilor plebeilor, fiindcă, cu prilejul noilor alegeri de tribuni, el a izbutit să fie ales în lipsă înaintea celorlalţi.

Palaepolis[101] era un oraş aşezat nu departe de meleagurile unde se află astăzi Neapolul. În amîndouă oraşele locuia acelaşi fel de populaţie, avînd obîrşia din Cumae. La rîndul lor, locuitorii din Cumae se trag de la Calchis din Eubea. Datorită flotei de vase de care dispuneau, aceşti greci au pornit de pe meleagurile lor, ajungînd pe coastele Italiei, dobîndind o mare putere şi vază în regiunea maritimă unde şi-au aşezat sălaşurile. Întîia oară au debarcat în insulele Aenaria şi Pithecusa[102], iar mai apoi s-au încumetat să se strămute şi pe continent. Această populaţie, bizuindu-se în bună parte, atît pe puterea ei proprie, dar mai ales pe făţărnicia samniţilor, care niciodată n-au vrut să fie credincioşi Romei potrivit alianţei încheiate, şi poate şi din pricina ciumei care se vestise că bîntuie la Roma, s-a dedat la acte de vrăjmăşie împotriva romanilor care locuiau în regiunea campană şi falernă. De aceea — pe cînd erau consuli Lucius Cornelius Lentulus şi Publilius Philo[103], amîndoi aleşi pentru a doua oară — au fost trimişi feţialii păcii, pentru a cere

Scanned with CamScanner

satisfacție, însă trimișii acestui neam de greci, mai mult buni de gură, decît mari la fapte, le-au dat romanilor un răspuns plin de semeție. În fața acestei situații, poporul roman, în urma hotărîrii senatului, a încuviințat să se declare război palaepolitanilor. După ce consulii și-au împărțit între ei provinciile, Publilius a fost acela căruia i-a căzut prin tragere la sorți misiunea de a duce la bun sfîrșit războiul cu grecii. La rîndul lui, Cornelius a pornit cu armata spre samniți, avînd însărcinarea să preîntîmpine orice surpriză din partea acestora. Umbla zvonul că samniții, pîndind ruptura campanilor de romani, aveau și ei de gînd să pornească războiul. De aceea, Cornelius a găsit că acolo e cel mai potrivit loc pentru instalarea unei tabere statornice.

XXIII Senatul a primit de la amîndoi consulii dările de seamă care arătau că sînt slabe nădejdi de pace cu samniții. Publilius încunoștințase Roma, că 2000 de nolani și 4000 de samniți fuseseră primiți între zidurile orașului Palaepolis, fiind mai mult siliți de nolani decît atrași de greci. Cornelius a dat de știre la Roma că conducătorii acestor popoare au hotărît ridicarea întregii suflări bărbătești în vederea războiului, că întregul Samnium e în fierbere și că în același timp și populațiile învecinate din Privernum, Fundi și Formiae încep să se miște. Roma a hotărît ca înainte de a se dezlănțui furia războiului să se trimită mai întîi o solie la samniți. Însă răspunsul dat de samniți a fost plin de trufie și semeție. Mai mult, tot ei îi învinuiau pe romani că le-au făcut nedreptăți, iar pe de altă parte, căutau cu tot dinadinsul să se dezvinovățească de cele ce li se imputau: „Statul samnit n-a ajutat în nici un fel, nici cu vorba, nici cu fapta, pe greci; niciînd n-au fost îndemnați la răscoală împotriva romanilor nici fundanii, nici formianii. Dacă ar fi dornici de război, nu s-ar căi cîtuși de puțin de forțele de care dispun. Totuși nu pot tăgădui că statul samnit suportă greu faptul că poporul roman a refăcut orașul Fregellae, cucerit de ei de la volsci și apoi distrus, și că romanii au înființat o colonie în Samnium, căreia locuitorii i-au dat numele de Fregellae. De aceea samniții

Scanned with CamScanner

vor spăla această ruşine şi ocară cu toate puterile lor, dacă cei care le-au pricinuit-o nu o vor înlătura din propriul lor imbold".

În vreme ce împuternicitul roman propunea să se recurgă la mijlocitori luaţi din rîndurile aliaţilor şi prietenilor comuni, cel samnit îi răspunse: „Ce tot umblăm noi după cai verzi pe pereţi? Neînţelegerile dintre noi, romani, n-au nevoie să fie limpezite de vorbele solilor şi nici de mijlocitori luaţi dintre oameni. Conflictul nostru se va decide pe cîmpia Campaniei, unde va trebui să ne batem! Cei care vor hotărî vor fi armele şi Marte, zeul comun ambelor tabere! Lupta s-o dăm cît mai curînd între Capua şi Suessula. Acolo să se hotărască cine să cîrmuiască Italia, samnitul sau romanul!"

Împuterniciţii romanilor le-au răspuns că ei se vor duce, nu acolo unde îi vor chema vrăjmaşii lor, ci unde îi vor conduce comandanţii lor. În vremea aceasta Publilius, datorită faptului că izbutise să pună stăpînire pe un loc prielnic între aceste două cetăţi, tăiase orice legătură şi întrerupsese orice ajutor reciproc între Neapolis şi Palaepolis, aşa cum făcuseră pînă acum ori de cîte ori erau strîmtoraţi de romani.

Însă fiindcă romanii erau şi în pragul alegerilor consulare şi nu era în interesul republicii ca să fie îndepărtat de la comandă Publilius, care desfăşurase cu destul succes operaţiile de încercuire ale cetăţii duşmane şi avea toţi sorţii de izbîndă să o cucerească din zi în zi, atunci, în sfatul comandanţilor, tribunii militari au hotărît să se aducă la cunoştinţa poporului roman hotărîrea lor ca Publilius Philo, după ieşirea lui din consulat, să conducă mai departe operaţiile militare ca proconsul, pînă la sfîrşitul războiului cu grecii. I s-a trimis de către senat şi consulului L. Cornelius un ordin scris, ca să dispună numirea unui dictator în vederea alegerilor, fiindcă nu se cădea ca consulul, care abia intrase în Samnium, să fie rechemat la Roma tocmai acum, în toiul războiului. Consulul numeşte dictator pe Marcus Claudius Marcellus şi acesta, la rîndu-i, pe Spurius Postumius în postul de comandant al cavaleriei. Totuşi, alegerile n-au fost ţinute de dictator, fiindcă s-a pus întrebarea dacă nu cumva s-au călcat pravilele cu aceste numiri. Augurii consultaţi în această privinţă s-au rostit spunînd că dictatorul a fost ales prin călcarea rînduielilor religioase. Tribunii

Scanned with CamScanner

plebei însă au adus tot soiul de învinuiri cu putinţă aristocraţiei, înfierînd asemenea mijloace ce dau de bănuit. Ei spuneau că „nu a fost de loc uşor să-ţi dai seama de călcarea pravilelor, atunci cînd consulul s-a sculat în puterea nopţii spre a numi în liniște un dictator; apoi consulul n-a dat nici o îndrumare în scris nimănui, nici oficială, nici particulară, asupra acestui temei; nu există nici un muritor pe pămînt care să spună că a văzut, sau a auzit ceva care să zădărnicească auspiciile; şi în sfîrşit, nici augurii, care se aflau tocmai la Roma, nu sînt în măsură să ghicească ce încălcare de pravile a săvîrşit consulul în tabăra lui. Pentru cine nu e limpede că augurii privesc ca o piază rea faptul că dictatorul e plebeu?“[104]

Cu toate că tribunii zadarnic aduceau asemenea imputări, precum şi altele, totuşi, s-a recurs din nou la interregnum. După ce s-au tot amînat alegerile mereu, din diferite motive, în sfîrşit, în al patrusprezecelea interregnum, L. Aemilius i-a ales consuli pe C. Poetelius şi pe L. Papirius Mugilanus. În alte anale am găsit însă pomenit numele lui Cursor.

XXIV Istoricii au scris că în acelaşi an s-a întemeiat oraşul Alexandria din Egipt[105]; că regele Alexandru al Epirului şi-a găsit moartea, fiind răpus de mîna unui surghiunit din Lucania, şi că în felul acesta s-a adeverit prorocirea oracolului lui Jupiter din Dodona[106].

Cînd tarentinii l-au chemat pe Alexandru al Epirului în Italia, acesta a fost prevenit să se ferească de rîul Acherusia[107] şi de oraşul Pandosia[108], că acolo ursita îi va curma firul vieţii sale. De aceea, regele a trecut cît mai repede în Italia, ca să fie cît mai departe de oraşul Pandosia din Epir şi de rîul Acheron[109] care — după ce îşi urmează cursul pornind de la Molossis[110] şi curge sub albie, pierzîndu-se în lacuri subpămîntene — se varsă în golful Thesprotius[111]. De altfel, în chip obişnuit, cel ce caută să scape de soarta lui, orice ar face tot nu scapă, deoarece tocmai în calea ei nimereşte[112].

După ce Alexandru al Epirului a bătut armatele bruttilor şi lucanilor şi a cucerit Heracleia[113], o colonie a tarentinilor, apoi Consentia[114], din ţara lucanilor, Sipontum[115], din Apulia, Terina[116] şi alte oraşe ale messapiilor şi lucanilor, şi a trimis

Scanned with CamScanner

300 de familii fruntaşe ca ostatice în Epir, a ocupat trei dealuri ce se găseau la o apreciabilă depărtare unul de altul, nu departe de oraşul Pandosia, a cărei aşezare era o ameninţare pentru ţinuturile Lucania şi Bruttium. De acolo, Alexandru întreprindea incursiuni pustiind, în toate părţile, satele şi ogoarele potrivnicului. El avea în jurul său cam 200 de surghiuniţi din Lucania, pe care îi socotea oameni devotaţi lui. În schimb, aceştia erau gata, o dată cu schimbarea soartei lor, să-şi strămute şi credinţa, aşa cum sînt cei mai mulţi oameni cu astfel de făţarnice firi[117]. Potopurile de ploi care au făcut să se înece sub apă toate cîmpiile au întrerupt legăturile dintre cele trei grupuri de trupe, din care pricină două unităţi macedonene nu s-au mai putut ajuta între ele, astfel încît, nemaiavînd în fruntea lor pe rege şi fiind atacate prin surprindere, fură nimicite de duşmani; după distrugerea lor, toţi s-au năpustit asupra regelui însuşi, împresurîndu-l. În urma acestor întîmplări, exilaţii lucani au trimis ştafete la ai lor, cărora le-au făgăduit că ei îl vor preda pe Alexandru în mîinile lor viu sau mort, dacă li se îngăduie în schimb să se înapoieze în patrie.

Totuşi, regele, însoţit de o ceată de oameni, aleşi numai unul şi unul, dînd dovadă de un nemaipomenit curaj, străpunge linia vrăjmaşă şi izbuteşte să-l răpună pe însuşi comandantul lucanilor într-o luptă piept la piept. Apoi se întoarce la ai săi, care fuseseră risipiţi şi puşi pe fugă de vrăjmaşi, ajunge la un rîu şi le arată alor săi vadul pe unde trebuiau să treacă, pe lîngă rămăşiţele unui pod distrus de curînd, pod pe care-l dusese cu sine la vale vîrtejul puternic al apei. Pe cînd armata lui încerca să treacă rîul prin acest vad nesigur, un soldat macedonean, sleit de oboseală şi cuprins de spaimă, a început să blesteme această apă, strigînd în auzul tuturor: „Pe bună dreptate te numeşti Acheron“[118].

Cînd vorbele acestea au ajuns la urechile regelui, atunci i-a venit numaidecît în minte ce-i urzise lui ursita şi a rămas pe gînduri dacă mai trebuie sau nu să treacă apa. Atunci Sotimus, un copil de casă al regelui, l-a întrebat: „pentru ce mai zăboveşte în faţa unei primejdii atît de ameninţătoare?“ Şi îi arătă regelui că lucanii abia aşteaptă prilejul să-i întindă o cursă. Cînd Alexandru se uită în jur şi observă că duşmanul se apropie

Scanned with CamScanner

în rînduri strînse, îşi scoase sabia şi se aruncă în mijlocul valurilor cu calul său. Abia ajunse la mal, că un surghiunit lucan, aruncînd de departe o lance, l-a străpuns. Atunci regele a căzut în apă, iar rîul i-a purtat trupul fără viaţă, cu lancea înfiptă în el, pînă la străjile duşmane. Acolo, trupul regelui Alexandru a fost ciopîrţit într-un chip îngrozitor. O parte din trupu-i hărtănit în două au trimis-o la Consentia, cealaltă a fost reţinută pe loc, ca să se petreacă şi să se facă haz pe seama lui Alexandru. Pe cînd aceşti ostaşi aruncau cu pietre în el, făcînd şi exerciţii de tragere de departe la ţintă cu lancea, o femeie — intrînd în mijlocul acestor oameni, care-şi dezlănţuiseră fără măsură pornirile lor de ură împotriva lui Alexandru — i-a rugat să înceteze o clipă jocul, ca să-i asculte plîngerea ei, ca apoi să le povestească cu lacrimi în ochi că „bărbatul şi copiii ei au căzut prinşi în mîna duşmanului şi că ea nădăjduieşte că cu trupul regelui, oricît de mutilat ar fi, va putea să şi-i răscumpere pe ai săi"; numai aşa s-a pus capăt acestei ciopîrţiri. Aceste rămăşiţe pămînteşti au fost îngropate numai prin grija deosebită a acestei singure femei; alte oseminte au fost trimise în Metapontum[119], la duşmani, şi de acolo în Epir, la soţia sa Cleopatra şi la sora sa Olimpia, care erau una sora, iar cealaltă mama lui Alexandru cel Mare.

Sînt de ajuns aceste cîteva vorbe în legătură cu crunta soartă a lui Alexandru din Epir, care, deşi prevestit de ursită să se ferească de un război cu romanii, el, totuşi, în chipul acesta şi-a sfîrşit viaţa, pentru că a purtat războiul în Italia.

XXV În acelaşi an[120], la Roma s-a rînduit un lectisternium în cinstea zeilor, a cincea oară de la întemeierea Romei, pentru îmblînzirea şi împăcarea aceloraşi zei, ca şi în trecut. După ce noii consuli au trimis, din porunca poporului, feţialii la samniţi, ca să le declare război, au început pregătirile de tot soiul şi în proporţii mult mai mari ca împotriva grecilor. Se alăturară însă puterii romane, tocmai cînd nimeni nu se gîndea la aşa ceva, şi alte noi popoare aliate, venind cu ajutoare serioase. Lucanii şi apulii, cu toate că pînă acum nu avuseseră de-a face cu poporul roman, intrară şi ei în confederaţie, punîndu-se sub scutul Romei, făgăduindu-i sprijin

Scanned with CamScanner

în oameni şi armament în vederea acestui război. Ca atare, între romani şi aceste două noroade s-au încheiat tratate de alianţă şi prietenie. În acceaşi vreme, operaţiile desfăşurate de armatele romane în Samnium au fost încununate de izbîndă: trei oraşe, Allifae[121], Califae[122] şi Ruffrium[123] au căzut numai-decît în stăpînirea romanilor, la sosirea consulilor acolo. Cu prilejul acesta, a fost trecut prin foc şi sabie şi pustiit în lung şi-n lat un întins ţinut duşman.

După obţinerea acestui mare succes în Samnium, se apropie de sfîrşit şi celălalt război cu grecii împresuraţi la Palaepolis. Căci, în afară de faptul că datorită lucrărilor şi şanţurilor săpate de romani, încheiate cu tăierea legăturilor dintre cele două oraşe, înăuntrul zidurilor duşmane populaţia pătimea cu mult mai cumplit decît ar fi îndurat din partea vrăjmaşilor. Cei care sufereau mai amarnic erau soţiile cu copiii lor — asemenea unor prizonieri căzuţi în mîna alor săi proprii — care îndurau toate grozăviile din urmă, întocmai ca oraşele cucerite de duşmani. De aceea, cînd s-a răspîndit zvonul că le vor sosi noi ajutoare, şi încă mai multe decît se aşteptau, şi de la tarentini şi de la samniţi, atunci fură încredinţaţi că pe tăria zidurilor se pot bizui mai mult decît pe samniţi. Afară de aceasta, grecii mai aşteptau să le sosească tineretul tarentin, convinşi că se vor putea împotrivi mai degrabă nolanilor şi samniţilor, decît duşmanului roman.

În cele din urmă, au găsit cu cale că cea mai bună rezolvare este tot capitularea, fiindcă aceasta e răul cel mai uşor de îndurat. Charilaos şi Nymphios, căpeteniile cetăţii Palaepolis, s-au înţeles între dînşii pentru a-şi duce la bun sfîrşit acţiunea şi şi-au împărţit însărcinările hotărînd ca unul din ei să treacă dincolo şi să se predea comandantului roman, pe cînd celălalt să rămînă pe loc, ca să pregătească cu chibzuinţă terenul pentru predarea oraşului. Consulului roman Publilius Philo i s-a înfăţişat Charilaos, care a declarat „că a hotărît să predea comandantului roman cetatea pentru salvarea norodului palaepolitan şi pentru binele Romei. Atîrnă de convingerea şi încrederea romanilor dacă ei găsesc de cuviinţă că prin această măsură şi-a salvat patria, sau şi-a trădat-o. Pentru sine, nici nu cere, şi nici nu rîvneşte ceva. Pentru cetatea sa însă, el cere mai

mult decît dorește, și anume: în cazul că fapta sa va avea sorți de izbîndă, poporul roman să se gîndească temeinic cu ce zel și în același timp cu cîtă primejdie a întreprins el acest pas pentru a cîștiga prietenia Romei și că acest fapt trebuie prețuit cu mult mai mult decît nesocotința și cutezanța lui nebunească, uitîndu-și de îndatoririle sale față de patrie". Charilaos a fost lăudat de comandantul roman, punîndu-i-se la îndemînă 3000 de ostași pentru a ocupa partea cetății care era apărată de samniți. A fost însărcinat cu comanda acestor trupe tribunul militar L. Quinctius.

XXVI În același timp și Nymphios a știut să se apropie și să-l convingă prin vicleșug pe comandantul samnit ca să-i pună la dispoziție flota samnită, pentru ca, făcînd un ocol, să debarce în ținuturile romanilor, ca să pustiască nu numai coastele mării, ci și localitățile din împrejurimile Romei și că înfăptuirea acestui plan e cu putință, fiindcă toate forțele romane se află fie în jurul cetății Palaepolis, fie în Samnium. Însă, pentru a înșela atenția romanilor, această acțiune trebuie întreprinsă prin surprindere în timpul nopții, și flota să pornească fără întîrziere la treabă. Pentru îndeplinirea cît mai iute a acestui plan, toate unitățile alcătuite din tineretul samnit au fost trimise spre țărmul mării, lăsîndu-se numai o mică garnizoană trebuincioasă pentru paza cetății. În timp ce în Palaepolis, datorită întunericului nopții și învălmășagului de oameni, Nymphios își petrecea vremea căutînd să stîrnească într-adins zăpăceală prin ordinele care se băteau cap în cap, potrivit înțelegerii stabilite înainte cu romanii Charilaos și-a făcut apariția în oraș împreună cu toate unitățile ce-l însoțeau, iar după ce a ocupat cu trupele romane punctele cele mai importante din oraș, a dat ordin alor săi să scoată strigăte. Auzindu-le, în urma ordinului dat de șefii lor, grecii au stat nemișcați, pe cînd nolanii au rupt-o la fugă spre partea opusă a orașului, pe șoseaua ce duce la Nola. Samniții, care fuseseră scoși din cetate, au putut fugi, nestingheriți de romani, o bună bucată de vreme; dar după ce s-au văzut scăpați de primejdie, fuga lor li s-a părut cu atît mai rușinoasă, cu cît ei goneau în neștire, fără arme și toate cele

Scanned with CamScanner

trebuincioase lor, fiindcă le lăsaseră pe toate în mîna duş-manului. Cînd samniţii s-au întors în ţara lor, despuiaţi de arme şi de tot ce aveau, au ajuns de rîsul şi de batjocura nu numai a străinilor, dar şi a propriilor lor concetăţeni.

Mai cunosc însă şi o altă faţă a acestei întîmplări, de-scrisă de un alt analist, care spune că samniţii au fost aceia care au săvîrşit actul de trădare; însă eu m-am luat după cei mai mulţi autori care istorisesc în chipul acesta întîm-plările de mai sus, deoarece sînt mai vrednice de crezare. Adevărul acestui temei se confirmă şi prin încheierea unui pact de alianţă între Roma şi Neapolis (această cetate ajun-gînd de atunci fruntaşa cetăţilor greceşti din tot ţinutul) şi aceasta, de bună seamă, fiindcă de la Neapolis a pornit îndemnul restabilirii vechiului pact de prietenie. Publilius a fost sărbă-torit cu purtarea lui în triumf, fiindcă toată lumea a fost încredinţată că datorită acestui asediu duşmanul s-a supus romanilor. Meritele acestui bărbat s-au învederat în două privinţe: întîi, i s-a prelungit durata funcţiei de comandant suprem al forţelor romane, ceea ce nu s-a mai întîmplat îna-intea lui, şi al doilea, a fost cinstit în mod deosebit prin săr-bătorirea triumfului său[124].

XXVII Numaidecît izbucni şi al doilea război cu grecii de pe cealaltă coastă, căci tarentinii, după ce i-au dus cu vorba pe palaepolitani, minţindu-i o bună bucată de vreme că le vor trimite ajutoare, cînd au băgat de seamă că roma-nii au pus mîna pe cetatea lor au început să clocotească şi să spumege de mînie împotriva romanilor, ca şi cum ei ar fi fost părăsiţi de palaepolitani, şi nu ei au săvîrşit actul de trădare a aliaţilor lor. Tarentinii se frămîntau cu atît mai vîrtos, cu cît aflaseră că şi Lucania şi Apulia intraseră în confederaţia romană şi sub scutul proteguitor al Romei (căci amîndouă alianţele au putut fi înfăptuite în cursul aces-tui an[125]).

„Puterea Romei a ajuns pînă aproape de ei, spuneau ta-rentinii. Situaţia va merge pînă acolo încît n-au altă cale de ales, decît să-i socotească pe romani ca stăpîni sau duş-mani. Soarta Tarentului va fi hotărîtă de războiul cu sam-

Scanned with CamScanner

niții și de sfîrșitul lui. Samniții sînt singurul popor care mai opune rezistență în fața romanilor, dar în urma trădării Lucaniei, și puterea samniților a slăbit considerabil. Lucanii însă ar putea fi atrași din nou spre ei și convinși să rupă alianța cu Roma, dacă s-ar găsi vreo cale, cu ajutorul unelтirilor și urzelilor".

Datorită acestor frămîntări, tarentinii au izbutit să dea peste o sumă de oameni doritori de schimbarea situației în țara lor. Pentru aceasta au fost cumpărate cu bani conștiințele unui pumn de tineri lucani, care ajunseseră cunoscuți printre ai lor, nu prin fapte de arme strălucite, ci prin vorbărie multă. Aceștia, după ce s-au bătut între ei cu vergile, au început să răcnească în gura mare, arătînd mulțimii concetățenilor adunați în jurul lor urmele rănilor de pe trupurile lor dezgolite și spunînd că au fost smintiți în bătaie cu vergile de consuli, deoarece au îndrăznit să intre în tabăra romană și era cît pe-aci să li se taie capul cu securea.

Fiindcă așa e în firea lucrurilor ca oamenii să fie mai zguduiți de priveliști în care nu e vorba de nedreptate, ci de o viclenie bine ticluită[126] — mulțimea înfierbîntată îi silește pe mai marii cetății să convoace senatul; unii, care înconjurau clădirea senatului, cer să se declare fără întîrziere război romanilor, iar alții aleargă încoace și încolo ca să aţîțe și pe locuitorii de la sate să ia armele în mîini. Deoarece orice zarvă e în stare să întunece chiar mințile și simțirea celor mai cuminți oameni[127], se hotărăște reînnoirea vechiului tratat de alianță cu samniții, trimițîndu-li-se o solie în acest scop. Această întorsătură era cu atît mai neașteptată, cu cît samniților li se părea că n-are ceva temeinic în ea și da oricui de bănuit prin nesinceritatea ei, de aceea îi siliră pe lucani să le dea un număr de cetățeni ca ostatici și să le primească instalarea de garnizoane samnite în pozițiile fortificate. Într-adevăr, lucanii, orbiți și de minciunile lor, dar și de ură împotriva romanilor, nu le-au refuzat nimic. Însă, în scurt timp, a început să iasă în vileag toată înșelăciunea, tocmai după ce făptașii acestor ticluiri dispăruseră, fugind la Tarent. Dar, fiindcă ei s-au pierdut cu firea și s-au luat după cine nu tre-

Scanned with CamScanner

buia, nu le-a mai rămas decît să se căiască zadarnic[128] de cele făcute.

XXVIII În cursul anului[129] acestuia, plebea romană a văzut din nou răsărindu-i zorile libertăţii[130], deoarece căderea în robie pentru datorii neplătite a fost curmată[131]. Acest drept al cămătarilor a căzut datorită şi din pricina desfrînării şi a strigătoarei cruzimi a unui creditor. Pe cămătarul acesta îl chema L. Papirius. Lui îi rămăsese zălog tînărul C. Publilius, din pricina datoriilor făcute de tatăl său. Însă tinereţea fragedă şi chipul tînărului, care ar fi fost menite să stîrnească oricui un simţămînt de milă, i-au întărîtat şi mai mult poftele cămătarului, spre a-l face de ruşine şi ocară pe datornicul său. Cum cămătarul credea că el are tot dreptul să profite de tinereţea îmbujorată a victimei sale, socotindu-l o sporire a cîştigului de pe urma sumei datorate, a căutat la început să-l ademenească pe tînăr cu tot felul de vorbe ticăloase. Însă, fiindcă tînărul i-a respins cu scîrbă mîrşava-i propunere, cămătarul a început să-l sperie în repetate rînduri cu ameninţări şi să-i amintească de soarta sa; în sfîrşit, cînd l-a văzut pe tînăr că-şi aminteşte mai degrabă de naşterea sa ca om liber şi nu se gîndeşte cîtuşi de puţin la situaţia lui de acum, cămătarul dă poruncă sclavilor să-l despoaie pînă la piele şi să-l biciuiască.

Dar tînărul, cu carnea sfîşiată, s-a smuls din mîinile călăilor şi a fugit pe uliţă, jeluindu-se mulţimii strînse în jurul lui de purtarea ticăloasă şi de poftele dezmăţate ale crudului cămătar; gloata din ce în ce mai mare a poporului zădărît s-a înverşunat şi mai aprig împotriva nedreptăţii şi netrebniciei ticălosului, fiindu-i milă şi de tinereţea şi de situaţia lui de acum, gîndindu-se că aceeaşi soartă îi aşteaptă şi pe propriii lor copii, a pornit în mare alai prin for şi, de acolo, a ajuns repede la senat.

Consulii, speriaţi de această zarvă neaşteptată a mulţimii, au convocat îndată senatul. Cînd senatorii au intrat la sfat, norodul le-a arătat pe tînărul cu spatele însîngerat de loviturile vergilor, rugînd în genunchi pe fiecare senator în parte să le fie milă de tînăr. În acest fel, în cursul aceleiaşi zile, în urma

Scanned with CamScanner

jignirii şi încercării de pîngărire a cinstei unui singur om, poporul a izbutit să sfărîme veriga greului lanţ al cămătăriei. Consulii au primit din partea senatului însărcinarea să aducă la cunoştinţa poporului că pe viitor numai criminalii şi răufăcătorii vor fi ţinuţi în cătuşe sau în temniţă pînă la ispăşirea pedepsei, şi nu datornicii. Pentru banii împrumutaţi, datornicii vor despăgubi pe creditori din bunurile lor, iar cămătarii nu vor mai avea nici un drept asupra trupului datornicilor lor. În chipul acesta au fost puşi în libertate toţi osîndiţii pentru datorii şi s-a hotărît ca pe viitor să nu mai fie nimeni robit pentru datorii.

XXIX În cursul aceluiaşi an, în timp ce senatorii romani erau destul de îngrijoraţi de situaţia lor însăşi şi de felul cum se desfăşura războiul cu samniţii, precum şi de noua trădare a lucanilor, ivită pe neaşteptate, ştiindu-se prea bine că uneltitorii acestei trădări erau numai tarentinii, s-a mai adăugat încă un neajuns: unirea vestinilor cu samniţii. În cursul acestui an, lumea trîmbiţa şi mai mult, pretutindeni acest ponos, în loc să chibzuiască asupra lui în adunarea poporului. Însă consulii anului următor, Lucius Furius Camillus, ales a doua oară, şi Iunius Brutus Scaena, au găsit de cuviinţă că există o altă problemă mai importantă şi mai precumpănitoare, de care să se ţină seama în sfatul senatului şi, cu toate că mai fuseseră asemenea situaţii, totuşi, senatorii au fost cuprinşi de teamă şi îngrijorare de a nu se trece cu vederea această stare de lucruri, ca nu cumva — fie lăsînd nepedepsiţi pe cei vinovaţi de aţîţare şi uneltire din pricina nepăsării lor prea mari sau a trufiei, fie pedepsindu-i pe aceştia prin război din pricina urii, sau a fricii pentru soarta lor apropiată — să îndemne şi popoarele învecinate la revoltă. Toate ramurile samniţilor erau la fel de înverşunate, la fel de setoase de război: şi marsii şi paelignii şi marrucinii răcneau în adunările lor că vor fi cu toţii vrăjmaşii Romei, dacă romanii vor îndrăzni să se atingă de vestini. S-a impus întîi acea părere care pentru moment părea că se sprijină mai mult pe curaj decît pe înţelepciune.

Dar sfîrşitul a arătat că pe viteji îi ajută şi norocul[132]. Poporul roman, în urma propunerii senatului, a hotărît să se declare război vestinilor. Conducerea operaţiilor militare i-a căzut la sorţi lui Brutus, iar războiul cu samniţii a fost dat în sarcina lui Camillus. Armatele romane au fost conduse de cei doi consuli către cele două teatre de operaţii menţionate, avîndu-se toată grija ca celor doi duşmani să li se întrerupă legăturile şi să nu-i lase să-şi unească forţele lor de luptă, pentru a-şi apăra teritoriile. Însă soarta a vrut ca unul din consuli, L. Furius Camillus — pe umerii căruia cădea sarcina cea mai grea a războiului — să fie doborît de o boală grea înainte de a porni la treabă; de aceea, el — primind poruncă de la senat să desemneze un dictator pentru ducerea la bun sfîrşit a acestui război — l-a numit dictator pe Lucius Papirius Cursor, care era de departe cel mai vestit comandant al acelor timpuri. Cursor, la rîndu-i, l-a numit pe Q. Fabius Maximus Rullianus[133] comandant al cavaleriei romane, fiind şi el deopotrivă înzestrat şi îndeobşte cunoscut pentru înfăptuirile sale din timpul dregătoriei, dar mai ales de pomină prin dezbinarea stîrnită, ajungîndu-se aproape pînă la încăierare cu cel dintîi.

Celălalt consul a desfăşurat operaţiile războiului, întrebuinţînd tot soiul de mijloace şi întotdeauna sforţările lui au fost încununate de izbîndă. Astfel, a pîrjolit nu numai întregul teritoriu vrăjmaş, ci l-a silit pe duşman — în urma pustiirii şi prefacerii în cenuşă a caselor şi a recoltelor — să dea lupta fără voia lui.

Într-o singură bătălie a slăbit atît de mult puterea vestinilor, cu toate că pierderile romanilor au fost destul de grele, încît vestinii n-au mai avut curaj, nu numai să se apere la adăpostul taberei lor, dar n-au mai avut încredere nici în parapetele şi şanţurile taberei; de aceea s-au scurs pe furiş către cetăţile lor, avînd de gînd aici să se apere, bizuindu-se pe aşezarea şi pe zidurile oraşelor lor. În cele din urmă, consulul a avut cutezanţa să le ia cu asalt şi fortăreţele lor, cucerind mai întîi Cutina[134], apoi Cingilia[135], cu ajutorul scărilor şi datorită atît avîntului de nedescris al luptătorilor romani, cît şi înverşunării din pricina rănilor primite, fi-

indcă nu rămăsese aproape nici un ostaş roman nevătămat. Întreaga pradă de război capturată, cu prilejul capitulării celor două oraşe, a fost dată ca să se înfrupte soldaţii romani, a căror înflăcărare n-au stăvilit-o nici porţile apărate cu străşnicie, nici zidurile groase ale cetăţilor duşmane.

XXX În Samnium s-a mers cu auspicii nesigure. Greşeala s-a învederat nu prin sfîrşitul războiului, deoarece s-au cules numai succese, ci prin izbucnirile furiei şi vrajbei dintre comandanţi. Căci dictatorul Papirius — îndemnat de paznicul[136] colivici sacre, plecase la Roma ca să repete cercetarea semnelor augurale — i-a pus în vedere comandantului cavaleriei să nu se mişte din loc, şi în lipsa lui să nu dea piept cu vrăjmaşul. După plecarea dictatorului, Q. Fabius a aflat prin iscoade că în tabăra duşmană samniţii răsuflă acum uşuraţi ca şi cum picior de roman nu s-ar mai afla pe teritoriul samnit. De aceea, semeţul tînăr înciudat că nu i se dă prea mare însemnătate, şi fie că i se părea că toată lumea îşi pune nădejdile numai în dictator, fie că era încredinţat că a sosit momentul să arate şi el ce e în stare, vrînd să ducă la bun sfîrşit acest război, după ce rînduieşte armata în linie de bătaie, făcînd toate pregătirile trebuincioase, porneşte către Imbrinium[137] (aşa se cheamă locul unde s-a dat bătălia). Acolo s-au încleştat în luptă romanii cu samniţii.

Romanii s-au bucurat de atîta noroc în această bătălie, încît toată lumea a rămas convinsă că chiar dacă ar fi fost de faţă dictatorul, izbînda n-ar fi fost mai deplină şi nici operaţiile n-ar fi fost conduse mai bine. Şi comandanţii şi-au făcut datoria cu prisosinţă, şi ostaşii au fost la înălţimea comandanţilor. La rîndul ei, cavaleria, din imboldul tribunului militar L. Cominius, care nu izbutise să străpungă linia duşmană, cu toate repetatele atacuri date, a luat iniţiativa unui nou iureş. Luîndu-le cailor frîiele şi zăbalele, călăreţii s-au năpustit atît de năprasnic asupra vrăjmaşului, încît nu i-ar fi putut stăvili nici o putere din lume. Dînd peste cap şi ostaşi şi arme, pricinuiesc un cumplit prăpăd în rîndurile duşmanilor. Iureşul cavaleriei a fost urmat de atacul dezlănţuit cu acelaşi avînt de pedestrimea romană, care a nimicit

Scanned with CamScanner

dușmanul buimăcit și în neorînduială. Douăzeci de mii de leșuri samnite au rămas în acea zi pe cîmpul de bătaie, spun analiștii. Am găsit unii istorici care susțin că, în lipsa dictatorului, romanii s-au încăierat în două rînduri cu samniții, repurtînd biruință în amîndouă luptele. Însă la cei mai vechi analiști am găsit pomenită numai această singură luptă. Unele anale trec cu totul cu vederea aceste lupte.

Comandantul cavaleriei care capturase, în urma marelui prăpăd suferit de samniți, o cantitate de arme și de material de război, ordonă să se strîngă toate grămadă la un loc. Punîndu-li-se foc, armele au fost mistuite, fie că acestea fuseseră făgăduite vreunuia dintre zei[138] —, iar dacă se poate crede ce scrie Fabius[139] — fie că șeful cavaleriei a procedat în felul acesta pentru ca dictatorul să nu culeagă roadele biruinței sale și să-i ia ca trofeu armele capturate de el în vederea triumfului și să-și înscrie numele pe ele. De asemenea, și darea de seamă[140] asupra acestei izbînzi, care fusese adresată senatului, și nu dictatorului, era o dovadă că Fabius n-a vrut de fel să-și împartă laurii gloriei cu dictatorul. La rîndu-i, stăpînit de pizmă, și dictatorul își arăta pretutindeni mîhnirea și mînia, mai ales în fața celor care se bucurau de această biruință. Astfel, deodată el a ridicat ședința senatului, părăsind incinta și declarînd sus și tare că respectul cuvenit dictatorului, precum și disciplina militară au fost călcate în picioare de comandantul cavaleriei. „Niciodată romanii nu vor izbuti să înfrîngă forțele samniților, dacă el va lăsa nepedepsit disprețul față de autoritatea sa.

Ca urmare, dictatorul a pornit cu mare repeziciune spre tabără, plin de înverșunare și ură; cu toate acestea, n-a fost în stare să sosească înaintea zvonurilor venirii sale. I-o luaseră alții înainte care au plecat în goană într-adins din Roma, ca să vestească în tabără că se întoarce dictatorul setos de răzbunare și adăogînd aproape la fiecare cuvînt laude pentru felul cum s-a purtat dictatorul Titus Manlius[141], într-o asemănătoare situație.

XXXI Fabius a dat ordin să se strîngă îndată toate unitățile la adunare și a rugat ostașii „să-l susțină cu același de-

votament şi cu bărbăţia pe care le-au dovedit pe cîmpul de luptă, apărînd republica împotriva celor mai înverşunaţi duşmani; să-l apere şi acum, sprijinindu-l în faţa furiei şi cruzimii nestăpînite a dictatorului, pe el, sub a cărui comandă şi auspicii au fost duşi la biruinţă. Dictatorul se va întoarce în tabără turbînd de mînie şi înnegrit de pizmă, înverşunat împotriva vitejiei şi succeselor obţinute de alţii; în acelaşi timp, spumegă de mînie pentru că, în lipsa lui, republica a fost slujită cu credinţă şi devotament, prin biruinţa obţinută. Dar dacă el nu poate schimba cu nimic soarta hărăzită lui de dictator, atunci îi pare rău că nu i-a lăsat pe samniţi să învingă şi că romanii sînt biruitori! Dictatorul susţine cu tărie că n-a fost respectat ordinul dat de dînsul ca şi cum acum nu l-ar fi oprit să se lupte pentru aceleaşi temeiuri pentru care suferă că s-a dat bătălia. Şi atunci dictatorul, din invidie împotriva vitejiei altuia, a vrut să-l împiedice să-şi facă datoria, urmărind să le ia chiar armele ostaşilor romani, deşi erau atît de dornici de luptă, interzicîndu-le să facă vreo mişcare în lipsa lui; şi acum dictatorul turbează de ciudă şi mînie şi greu pătimeşte, fiindcă soldaţii nu s-au arătat a fi nici fricoşi, nici n-au stat cu mîinile în sîn, şi fiindcă el s-a socotit pe sine că este Q. Fabius, comandantul cavaleriei, şi nu sluga dictatorului. Ce s-ar fi întîmplat dacă sfîrşitul luptei ar fi fost tocmai pe dos, şi nu în favoarea Romei, cum e firesc să se întîmple în orice război? Dar acum, cînd situaţia se prezintă altfel, de vreme ce duşmanii au fost înfrînţi de el, de vreme ce operaţiile au fost încununate de succes şi republica a fost slujită de el, ca unic comandant al armatei romane, cu o vrednicie şi străşnicie fără seamăn, va fi oare cu putinţă ca să fie ameninţat cu pedeapsa cu moartea comandantul cavaleriei? Dictatorul nu e pornit numai împotriva comandantului cavaleriei şi a tribunilor militari, ci şi împotriva centurionilor, ba chiar şi împotriva soldaţilor înşişi. Dacă ar putea, dictatorul s-ar năpusti cu furie asupra tuturor. Dar fiindcă nu e în stare să facă aceasta, tabără numai împotriva lui. Invidia, întocmai ca şi focul, tinde să răzbească pînă sus la acoperiş şi să mistuie totul[142]. De aceea se năpusteşte numai asupra aceluia care a fost autorul is-

Scanned with CamScanner

prăvii şi al planului de luptă, asupra aceluia care a condus acţiunea. Dacă el s-ar fi stins din viaţă în urma cîştigării biruinţei, încărcat de glorie, de bunăseamă dictatorul, rămînînd singur învingător, şi-ar fi privit de sus armata sa, întocmai ca pe o oştire căzută prizonieră. Ce atitudine ar fi avut atunci faţă de comandantul cavaleriei? Ce măsuri ar fi cutezat să ia împotriva ostaşilor săi? Prin urmare, numai apărîndu-l şi sprijinindu-l pe el, ostaşii îşi vor apăra propria lor libertate; dacă ei îl vor sprijini şi vor fi într-un cuget şi o simţire cu el, care luptă pentru libertatea lor, atunci să-l urmeze cu acelaşi devotament pe care i l-au dovedit şi în luptă. Dacă se gîndesc că, pentru a se bucura de roadele biruinţei, salvarea lor, a tuturora, atîrnă de viaţa şi scăparea lui, atunci şi simţămintele dictatorului vor fi mai înclinate către o hotărîre mai îmbietoare şi mai blîndă.

În sfîrşit, el îşi încredinţează viaţa şi toate bunurile sale vitejiei şi credinţei ostaşilor săi!"

Din toate părţile au izbucnit strigăte de îmbărbătare şi îndemnuri către Fabius să nu-şi piardă cumpătul deoarece, cîtă vreme legiunile romane stau de veghe, nimeni nu va îndrăzni să se atingă de el.

XXXII Nu mult după aceasta a venit şi dictatorul, care ordonă să sune numaidecît goarna pentru adunarea ostaşilor. Făcîndu-se tăcere, crainicul a strigat cu voce tare pe comandantul cavaleriei. Cînd acesta a urcat la tribună, venind de la locul său de jos, dictatorul i-a adresat următoarele cuvinte:

„Quinctus Fabius! De vreme ce dictatorul este cel mai înalt demnitar al statului şi de vreme ce poruncilor sale se supun şi consulii, care sînt învestiţi cu puteri regeşti, precum şi praetorii, care sînt aleşi în funcţie sub aceleaşi auspicii ca şi consulii, îţi pun această întrebare: oare tu eşti de părere că e drept, sau nu, ca şi comandantul cavaleriei să asculte de cuvîntul său? Te mai întreb, dacă eu, plecînd la Roma, din pricina auspiciilor neprielnice, eram îndreptăţit să nu pun în primejdie interesele supreme ale republicii pe temeiul opreliştei religioase. şi, prin urmare, se cuvenea din nou să pornesc la cercetarea auspiciilor, ca să nu întreprind

Scanned with CamScanner

nici o acţiune împotriva vrerii zeilor din cer şi, mai ales, cînd nu cunoşteam voinţa ursitei? Totodată, te mai întreb, dacă hotărîrea care m-a împiedicat pe mine, dictatorul, din respect pentru sfintele pravile, să duc la bun sfîrşit războiul întreprins, oare comandantul cavaleriei era scutit şi slobod de a o respecta? Dar ce rost are să-ţi mai pun asemenea întrebări cînd tu ştii prea bine că, chiar de aş fi plecat fără să spun nici un cuvînt, nu s-ar fi cuvenit să-ţi pui în aplicare planul tău decît numai după consultarea voinţei mele? Răspunde: nu te-am oprit eu să întreprinzi orice acţiune în lipsa mea? Nu ţi-am interzis eu să te baţi cu duşmanul? Cu toate acestea, tu, călcînd în picioare ordinul meu, ai îndrăznit să dai lupta cu vrăjmaşul, deşi auspiciile erau nesigure, în pofida faptului că sfînta slujbă fusese tulburată, încălcînd ordinele ostăşeşti şi disciplina strămoşească şi împotriva voinţei celor de sus. Răspunde numai la întrebările puse şi nici un cuvînt mai mult! Lictor, apropie-te!"

Fiindcă pentru comandantul cavaleriei nu era treabă uşoară să răspundă la fiecare întrebare în parte şi fiindcă acuzatorul său era în acelaşi timp şi judecătorul care putea să dispună de viaţa lui, Fabius strigă că dictatorul poate mai degrabă să-i ia zilele, însă gloria faptelor vitejeşti nu i-o va lua! Deoarece Fabius cînd îl învinuia pe dictator, cînd se dezvinovăţea, Papirius, simţind că i se urcă sîngele la cap de ciudă şi mînie, dădu ordin ca numaidecît Fabius să fie despuiat de veşminte, iar vergile şi securea să fie gata să intre în funcţie. În vreme ce comandantul cavaleriei făcea apel la toţi ostaşii de faţă, iar lictorii îi sfîşiau straiele de pe el, dînsul îşi căută refugiul în rîndurile triariilor, care şi începură să dea semne de agitaţie în adunare.

Atunci, în întreaga adunare s-a produs o zarvă de nedescris. Se auzeau în tot locul fie rugăminţi, fie ameninţări. Ostaşii care şedeau întîmplător aproape de jilţul judecătorului, deoarece puteau uşor fi recunoscuţi, fiind sub ochii dictatorului, îl implorau pe acesta să-l cruţe pe comandantul cavaleriei şi să nu osîndească şi armata o dată cu el; însă ceilalţi ostaşi, de la celălalt capăt al adunării, şi care se grămădiseră buluc în jurul lui Fabius, începură să rostească cuvinte de ocară la adresa

Scanned with CamScanner

neînduplecatului dictator, fiind gata-gata să se răzvrătească. Într-adevăr, nici chiar la locul judecăţii nu era potolită atmosfera, ci, dimpotrivă, legaţii, care şedeau în jurul scaunului de judecată, l-au rugat pe dictator să nu se pripească, ci să amîne hotărîrea pentru a doua zi, pînă se va mai potoli mînia şi pentru a avea vreme de chibzuit[143]: „Fabius pentru avîntu-i tineresc, a fost destul de pedepsit, fiindu-i trecută îndeajuns cu vederea biruinţa cîştigată de el. Să nu se întindă coarda pînă într-acolo, încît să se osîndească la moarte un tînăr ca Fabius, singurul copil la părinţi, lovindu-l aşa de crunt şi pe tatăl său, un bărbat atît de însemnat prin trecutul lui; să nu caute să arunce o pată atît de ruşinoasă peste întregul neam al Fabiilor!“

Deoarece dictatorul prea puţin se sinchisea de rugăminţile, de dreptatea şi de adevărul situaţiei, legaţii l-au poftit atunci să arunce o privire numai asupra întregii adunări, căci se vedea cum clocoteşte. Îi atraseră atenţia dictatorului că, potrivit vîrstei lui înaintate şi înţelepciunii de care trebuie să dea dovadă, se cuvine acum să nu aţîţe un foc care mocneşte în sufletele învrăjbite ale ostaşilor, dînd naştere unei adevărate răscoale. Nimeni nu-l va găsi pe Fabius vinovat şi vrednic de osîndă, ci, dimpotrivă, pe dictator, dacă el, orbit de mînie, va stîrni revolta îndreptăţită a mulţimii soldaţilor, care vor tăbărî asupra lui. În sfîrşit, să nu creadă dictatorul că ei vorbesc în felul acesta numai aşa, pentru a fi pe placul lui Fabius, ci sînt gata să jure că aşa văd ei situaţia, deoarece nu e în interesul republicii să se ia măsuri împotriva lui Q. Fabius într-un moment atît de greu pentru stat!

XXXIII Însă nici legaţii n-au izbutit să-l înduplece pe dictator ca să aibă faţă de Fabius o atitudine mai împăciuitoare, ci, dimpotrivă, l-au zădărît şi mai tare împotriva acestuia prin invocarea unor astfel de temeiuri, căci Papirius a dat ordin legaţilor să coboare de la tribună. Zadarnic încerca crainicul să facă tăcere, fiindcă glasul dictatorului, sau al slujitorilor săi, nu-l mai auzea nimeni din pricina zarvei şi învălmăşelii. Noroc că amurgul a pus capăt acestei zarve nemaipomenite, întocmai

cum se întîmplă şi pe cîmpul de luptă. Comandantul cavaleriei a primit poruncă să se înfăţişeze din nou la judecată, a doua zi de dimineaţă. Fiindcă toţi din jurul său l-au convins că în urma schimburilor grele de cuvinte dictatorul va fi şi mai îndîrjit, şi mai greu de înduplecat, Fabius a fugit într-ascuns din tabără, ducîndu-se la Roma.

În urma îndemnului tatălui său, care fusese de trei ori consul şi o dată dictator, îndată a fost convocat şi senatul. La consfătuirea care a avut loc, în vreme ce bătrînul aducea în faţa tuturor senatorilor cele mai grele învinuiri dictatorului, pentru purtarea lui tiranică şi nedreptatea săvîrşită, se auzi deodată în atriul curiei zgomotul lictorilor, care dădeau lumea la o parte, şi după cîteva clipe apăru şi dictatorul, numai foc şi pară de mînie. Acesta, cînd a aflat că Fabius a părăsit tabăra pe furiş, a pornit în galopul cailor în urmărirea lui, însoţit de o gardă. În senat a izbucnit iarăşi zarva atunci cînd Papirius a repetat ordinul ca Fabius să fie prins şi legat. Cu toate că cei mai vrednici şi mai respectaţi dintre senatori şi la urmă chiar întregul senat căutau să-i înmoaie cerbicia dictatorului, acesta tot neînduplecat rămase. În faţa acestei situaţii, bătrînul tată al lui Fabius rosti următoarea cuvîntare:

„Dacă în faţa ochilor tăi n-au trecere şi preţuire nici autoritatea senatului, nici vîrsta mea înaintată, căreia tu îi pregăteşti prăbuşirea în mormînt prin uciderea singurului copil, dacă nici vitejia fără seamăn, nici deosebitele însuşiri ale strălucitului meu neam, din care se trage comandantul cavaleriei şi pe care tu însuţi l-ai numit în funcţie, pe tine nu te înduioşează de loc, şi dacă nici rugăminţile, care întotdeauna au izbutit să îmblînzească chiar pe cei mai crunţi duşmani, şi care sînt în măsură să îmbuneze însăşi inima zeilor, pe tine nu te mişcă de loc, atunci fac apel la tribunii plebei şi la popor. Pentru că tu dispreţuieşti judecata armatei tale şi nu respecţi nici judecata senatului, atunci cer ca să apari şi tu în faţa unui alt judecător, poporul roman, care este singurul în măsură să te judece, fiindcă are o putere cu mult mai mare ca dictatura ta. Abia atunci îmi voi da eu seama dacă tu ai de gînd să recunoşti întîietatea apelului meu la popor, cînd ştii

că însuşi Tullus Hostilius, regele romanilor, a dat înapoi în faţa autorităţii poporului!"

Toată lumea porni apoi din incinta senatului către locul de adunare a poporului. Cînd dictatorul urcă la tribună însoţit de mica lui suită şi văzu pe comandantul cavaleriei întovărăşit de fruntaşii senatului, dădu ordin ca tînărul Fabius să coboare de la tribună şi să se ducă la locul cuvenit celor în subordine, tatăl lui Fabius îşi urmă feciorul, spunîndu-i dictatorului: „Da, ai dreptate; de vreme ce ai poruncit, şi eu am să cobor o dată cu fiul meu în acel loc de unde vom putea să dăm drumul glasului ca simpli cetăţeni".

La început, cuvintele rostite de bătrînul Fabius fură auzite cu oarecare întrerupere, din cauza zgomotului produs de strigăte, însă pe urmă, treptat, treptat, glasul puternic, plin de revoltă a bătrînului a înnăbuşit larma, fiind ascultat de toată lumea de faţă cum mustra atitudinea trufaşă şi neomenoasa cruzime a lui Papirius:

„Şi el a fost dictator în Roma, dar niciodată, nimeni, nici chiar un om din plebe, nici un centurion, nici un ostaş n-a fost jignit în vreun fel de el. În schimb, Papirius caută să cîştige o biruinţă şi să triumfe asupra unui comandant roman, de parcă ar fi vorba de o căpetenie de oşti duşmane. Ce deosebire, ca de la cer la pămînt, între simţul măsurii de care dădeau dovadă înaintaşii noştri şi îngîmfarea şi cruzimea[144] aceasta a dictatorului! Quinctius Cincinnatus[145] n-a cutezat să-şi arate pornirile de mînie şi să se răzbune împotriva consulului L. Minucius, pe care îl scăpase din încercuirea duşmanului, atunci cînd el, avînd funcţia de dictator al republicii, îl însărcinase cu comanda armatei, cu funcţia de proconsul. La fel, nici Marcus Furius Camillus nu şi-a arătat un moment vreo pornire de mînie sau de indignare împotriva lui Lucius Furius, şi nici nu făcuse vreo dare de seamă jignitoare în faţa senatului, sau poporului, la adresa acestuia, cînd Furius, din dispreţ pentru bătrîneţea înaintată şi prin încălcarea autorităţii lui Camillus, luptînd în chipul cel mai ruşinos, pierduse bătălia. Ci, dimpotrivă, la întoarcerea de pe teatrul de război, din toţi tribunii cu rang consular, Camillus l-a ales ca tovarăş la comanda supremă şi la împărţirea răspunderii tot pe Furius

atunci cînd senatul îi încuviinţase să-şi aleagă după plac pe unul dintre colegii săi în această privinţă[146]. Într-adevăr, poporul, care e singurul în măsură să deţină toată puterea în orice privinţă, nu şi-a manifestat altfel nemulţumirea şi indignarea împotriva acelora care din nechibzuinţă şi nepricepere în ale războiului au pierdut armate întregi pe cîmpul de luptă decît pedepsindu-i numai cu plata unei amenzi. Pînă în ziua aceea, nici unul din comandanţii romanii n-a fost osîndit cu tăierea capului, pentru că datorită lui războiul a fost rău condus, ajungîndu-se la dezastru. Iar acum se cutează să se ameninţe cu vergile şi cu tăierea capului cu securea, ceea ce e oprit să se săvîrşească chiar faţă de cei învinşi, tocmai acei comandanţi ai poporului roman care au obţinut mari biruinţe, cînd aceştia, dimpotrivă, merită să fie purtaţi în triumf? Atunci ce-ar fi trebuit să îndure fiul său dacă şi-ar fi pierdut toată armata sau dacă ar fi fost toată împrăştiată şi pusă pe fugă, iar tabăra lui ar fi căzut pradă duşmanului? Izbucnirile sale de mînie şi actele sale de autoritate tiranică ar fi mers oare mai departe ca acum, cînd a dat ordin să-l bată şi să-l ucidă în chinuri pe fiul său? Oare acum cînd Roma toată este numai freamăt de bucurie pentru biruinţa obţinută de Fabius, cînd toată lumea îi adresează acestuia numai urări de bine şi închină rugăciuni şi slujbe de mulţumire, se cuvine ca acest comandant — în cinstea căruia s-au deschis porţile templelor şi pentru care fumegă tămîia pe altare şi se fac sacrificii şi slujbe, şi care a fost copleşit cu distincţii şi daruri — să fie de astă dată despuiat pînă la piele, să fie chinuit la sînge, sfîşiindu-i-se carnea cu lovituri de vergi în văzul poporului roman şi avînd în acelaşi timp ochii îndreptaţi spre Capitoliu şi spre cetăţuie şi spre zeii al căror ajutor nu zadarnic l-a implorat în cele două bătălii desfăşurate? Cu ce suflet va îndura armata groaznica privelişte a caznelor comandantului ei, sub a cărui conducere şi auspicii a cîştigat biruinţa asupra duşmanului? Ce jale va domni în rîndurile ostaşilor romani! Ce freamăt de bucurie va fi în tabăra duşmanilor!"

Bătrînul tată, în timp ce grăia aceste cuvinte şi vărsa şiroaie de lacrimi, îşi ţinea mereu feciorul îmbrăţişat, aducînd mustrări şi învinuiri şi implorînd ajutorul cerului şi al oamenilor.

Scanned with CamScanner

XXXIV Toată lumea de față era de partea bătrînului Fabius; și senatul cu măreția lui impunătoare, și întregul popor, își arătau dragostea față de Fabius. Apoi erau tot de partea lui înșiși tribunii plebei și toți și-au adus aminte de simțămintele armatei din tabără, deși nu era de față.

Pe de altă parte, și Papirius a scos în relief „puterea de neînvins a poporului roman și rostul disciplinei[147] atît de necesare unei armate, amintind faptul că ordinele dictatorului trebuie respectate fără șovăire și întotdeauna păzite ca și poruncile zeilor. El îi puse în față conducerea lui Manlius Torquatus, care și-a jertfit propriul său copil, propria lui dragoste părintească pentru interesul suprem al republicii. La fel a procedat și Lucius Brutus, ctitorul libertăților romane, cînd a luat măsuri împotriva propriilor săi fii. Și acum senatorii, ca niște prea îngăduitori și prea buni la suflet bunici, îngăduie să fie călcate în picioare prestigiul și autoritatea altuia spre a face hatîrul unui tînăr zvăpăiat, ca să se aleagă praful și pulberea de toată disciplina militară, de parcă ar fi ceva fără însemnătate? Totuși el se va încăpățîna să rămînă mai departe pe poziția sa de la început și nu va permite să se scadă nimic din pedeapsa cuvenită celuia care a îndrăznit să treacă peste ordinul său, dînd lupta cu dușmanul, și care n-a ținut seama nici de voința zeilor, mai ales atunci cînd auspiciile nu erau prielnice. Nu atîrnă de puterea lui ca autoritatea dictatorului să rămînă de-a pururi neștirbită. El, L. Papirius, nu va întreprinde nimic ca să micșoreze drepturile și prerogativele acestei puteri. Dorește ca nici puterea tribuniciană, care prin firea lucrurilor e inviolabilă, să nu calce în picioare prestigiul statului roman prin împotrivirea sa și nici poporul să desființeze o instituție legală ca dictatura, izbind în persoana sa, care se află în exercițiul funcțiunii. Dacă el va face pe voia lui Fabius, urmașii îl vor învinui nu pe L. Papirius, ci pe tribunii plebei, precum și judecata strîmbă a poporului. Iar dacă se va călca disciplina militară, atunci nici ostașii nu vor mai asculta de centurion, centurionii de tribun, nici tribunul nu se va mai subordona legatului, nici legatul nu va mai ține seama de ordinul consulului, iar comandantul cavaleriei nu se va mai sinchisi de dispozițiile dictatorului. Nimeni nu va mai respecta nici pe oameni și nu va mai avea teamă

nici de zei; nu se vor mai respecta nici ordinele comandanţilor, nici voinţa ursitei arătată cu prilejul auspiciilor. Ostaşii vor colinda încoace şi încolo fără vreo învoire, fără vreun căpătîi prin ţara prietenilor şi a duşmanilor, încălcînd ordinele date, şi, nemaifiind ţinuţi în frîu de nici un legămînt sacru, îşi vor face de cap, trăind în dezmăţ oriunde vor vedea cu ochii, lăsînd vraişte disciplina şi rînduiala, părăsind drapelul; nu se vor aduna la timp cînd se va da ordin, nu vor mai deosebi ziua de noapte, nu vor voi să ştie dacă poziţia e prielnică sau neprielnică, dacă vor lupta cînd li se dă ordin de comandant sau orbeşte, fără să ţină seama, nici de porunci; nu vor mai ţine seama nici de steaguri, nu vor păstra nici formaţiile de adunare sau de luptă, iar în locul unei armate ordonate şi disciplinate, se va vedea o hoardă bezmetică de sălbatici, porniţi la un război tîlhăresc. Ei bine, tribuni ai plebei, n-aveţi decît să vă încărcaţi cu povara acestor îndreptăţite învinuiri de-a lungul veacurilor, luîndu-vă răspunderea pentru vina lui Q. Fabius"[148].

XXXV Pe cînd tribunii plebei şedeau încremeniţi şi se temeau mai mult pentru soarta lor decît pentru viaţa aceluia pentru care se recursese la sprijinul lor, poporul într-un glas i-a scăpat de această grijă împovărătoare, recurgînd la rugăminţi stăruitoare adresate dictatorului să renunţe la pedepsirea comandantului cavaleriei. La rîndul lor, în faţa acestei situaţii, şi tribunii plebei stăruie pe aceeaşi cale, rugîndu-l neîncetat pe dictator să admită că a greşi e omeneşte[149]; deci, să acorde iertare avîntului tineresc al lui Fabius, căci îndeajuns a fost pedepsit acum. Atunci şi tînărul şi bătrînul Fabius cad în genunchi în faţa dictatorului, uitînd de toată vrajba şi zavistia dintre ei, căutînd acum să îmblînzească prin rugăminţi mînia dictatorului.

După ce s-a făcut de toată lumea o linişte solemnă, dictatorul a rostit următoarele cuvinte:

„E de ajuns, cetăţeni! Disciplina militară a biruit. La fel a biruit şi măreţia patriei şi autoritatea comandantului, precum şi a statului, deoarece călcarea disciplinei ar fi primejduit de-a pururi existenţa patriei. Quintus Fabius nu-şi va primi

cuvenita pedeapsă, deşi a luptat împotriva ordinului comandantului său suprem. Cu toate că şi-a recunoscut vina greşelii sale, el se va bucura de iertarea pe care o datorează însă poporului roman şi va fi iertat mulţumită şi puterii tribunilor plebei, care l-au ajutat să scape teafăr şi nevătămat, nu pentru că ar fi îndreptăţit să scape, ci datorită acestor rugăminţi rostite din inimă. Să cauţi să trăieşti de aici înainte, Quintius Fabius, prea fericit pentru dovezile unanime de dragoste pe care ţi le arată toţi concetăţenii tăi, care te-au apărat atît de strălucit, şi să te bucuri în voie de biruinţa obţinută. Să trăieşti, cu toate că ai îndrăznit să faci o faptă pentru care nu ar fi putut să te ierte nici măcar tatăl tău, dacă ar fi fost acum în locul lui L. Papirius! Dacă vrei, poţi să te împaci şi cu mine. Însă poporului roman, căruia îi datorezi astăzi viaţa ta, îi vei dovedi cu adevărat recunoştinţa ta numai dacă această zi te-a învăţat îndeajuns să dai ascultare orbească ordinelor şi dispoziţiilor legale date de superiori şi pe front, şi în timp de pace, şi în timp de război!"

Deoarece dictatorul declarase că nu-l mai reţine pe comandantul cavaleriei, cînd a coborît de la tribună, senatorii erau cu lacrimi de bucurie în ochi, iar poporul fremăta şi mai tare de voioşie şi mulţumire. Cetăţenii i-au înconjurat cu toată dragostea, felicitîndu-i şi ovaţionîndu-i, cînd pe dictator, cînd pe comandantul cavaleriei, şi i-au însoţit pînă la casele lor. În felul acesta a ieşit limpede în vileag că prestigiul şi autoritatea comandantului suprem au fost şi mai mult întărite, fără primejduirea vieţii lui Q. Fabius, nu aşa cum s-a întîmplat cu prilejul groaznicei condamnări la moarte şi jalnicei execuţii a tînărului Manlius Torquatus.

S-a mai întîmplat însă tot în cursul aceluiaşi an: că, ori de cîte ori dictatorul se depărta de armată, se mişcau şi duşmanii în Samnium. Însă legatului M. Valerius, care avea comanda supremă a taberei, i se perinda mereu pe sub ochi pilda lui Quintus Fabius, astfel încît el se temea mai mult de mînia şi ameninţările dictatorului, decît de puterea duşmanului. De aceea, cînd un pîlc roman însărcinat cu procurarea de grîne pentru armată a fost prins într-o capcană şi nimicit de duşman într-o poziţie neprielnică, toată lumea era încredinţată că legatul ar fi

Scanned with CamScanner

putut da ajutor acestor ostaşi, dacă nu s-ar fi temut că în felul acesta încalcă ordinele atît de aspre ale dictatorului. Purtarea aspră a acestui dictator i-a înstrăinat dragostea soldaţilor romani, care deja erau îndîrjiţi împotriva lui dinainte, fiindcă fusese neînduplecat faţă de Quintus Fabius şi fiindcă, cu toate rugăminţile adresate lui, dictatorul refuzase să le dea satisfacţie, arătîndu-se înţelegător numai în urma stăruinţelor poporului roman.

XXXVI Dictatorul, după ce-l lăsă pe L. Papirius Crassus cu comanda garnizoanei în Roma şi-l opri pe comandantul cavaleriei, Q. Fabius, să mai întreprindă vreo acţiune personală şi să mai treacă peste ordinul său, reveni în tabără. Sosirea lui n-a pricinuit nici o plăcere ostaşilor, dar nici duşmanii nu s-au speriat de loc. Căci în ziua următoare, samniţii au şi pornit să ia cu asalt tabăra romană, fie că nu ştiau că dictatorul a sosit la armata lui, fie că dădeau prea puţină însemnătate faptului că dictatorul e de faţă, sau lipseşte; samniţii, aşezîndu-şi armata în linie de bătaie, au înaintat pînă la tabăra romană. Într-adevăr, în acest moment atît de greu, L. Papirius a fost la înălţime. Războiul s-ar fi sfîrşit cu biruinţa romanilor mai devreme, în cursul acelei zile, dacă ordinele şi dispoziţiile date de comandant ar fi fost executate cu bunăvoinţă de toţi ostaşii. Lucius Papirius şi-a aşezat unităţile în formaţie de luptă, folosind tot şiragul mijloacelor tactice, precum şi terenul cît se poate mai bine, şi întocmindu-şi şi rezervele. Ostaşii însă într-adins nu au luptat cu destul avînt, pentru ca comandantul lor să nu se împăuneze că el e acela care a cîştigat biruinţa. Samniţii au pierdut mai mulţi ostaşi pe cîmpul de luptă, pe cînd romanii au suferit pierderi mai mult în răniţi. Papirius, vechi şi încercat comandant, şi-a dat numaidecît seama unde e racila şi ce stavilă era în calea biruinţei. Se convinse că singura soluţie e să-şi îmblînzească porniriile firii sale şi să-şi potolească asprimea printr-o purtare mai prietenoasă. De aceea, însoţit de toţi legaţii, a vizitat rînd pe rînd pe toţi răniţii în fiecare cort, l-a întrebat pe fiecare în parte cum îi merge, recomandînd legaţilor, tribunilor şi praefecţilor să se îngrijească fiecare de ostaşii unităţilor respective.

În felul acesta, dictatorul a cîştigat foarte mult în ochii ostaşilor romani, cucerind dragostea lor. Comportarea lui în acest chip şi marele interes ce şi l-a dat pentru însănătoşirea răniţilor au avut drept rezultat cîştigarea tuturor soldaţilor de partea dictatorului, al cărui nume era acum pe buzele tuturor. Nimic nu contribuie la reînsănătoşirea celor bolnavi ca îngrijirea părintească, dată cu inimă bună, pentru a binemerita recunoştinţa lor[150].

Cu forţele refăcute, ostaşii romani porniră iarăşi la luptă, avînd încredere în comandant şi în biruinţă. De astă dată i-au risipit şi pus pe fugă pe samniţi, încît din ziua aceea samniţii n-au mai îndrăznit să mai provoace şi să se ia la piept cu dictatorul. În urma acestei izbînzi, armata învingătoare a pornit să pustiască teritoriul vrăjmaşului în lung şi în lat, unde nădăjduia să pună mîna pe pradă bogată; romanii au străbătut tot Samnium fără să întîlnească în cale nici un fel de trupe, nici în cîmp deschis, nici ascunse, pentru a le întinde curse. Avîntul soldaţilor romani creştea şi datorită faptului că dictatorul le făgăduise că a lor va fi toată prada capturată de la duşman. Pe fiecare ostaş roman îl împingea în toiul bătăliei nu numai gîndul răzbunării umilinţelor suferite de patrie, ci şi foloasele pe care avea să le culeagă de pe urma biruinţei asupra vrăjmaşului.

Siliţi de atîtea dezastre îndurate, samniţii au trimis soli la dictator ca să încheie pacea. S-a făcut o convenţie prin care samniţii s-au obligat să plătească fiecărui ostaş roman solda pe timp de un an, dîndu-i pe deasupra şi cîte un rînd de straie; samniţii, primind invitaţia de a se adresa senatului, au răspuns că vor executa porunca dictatorului întocmai şi-şi vor încredinţa soarta şi viaţa lor cu toată nădejdea pe seama celui mai viteaz.

După aceste evenimente, dictatorul şi-a condus armata spre Roma, părăsind teritoriul samniţilor.

XXXVII Dictatorul a intrat în Roma, fiind purtat în triumf şi, fiindcă voia să abdice din funcţie înainte de a recurge la acest act, din ordinul senatului el a ales pe noii consuli[151]. Aceştia au fost C. Sulpicius Longus, pentru a

doua oară, şi Q. Aemilius Cerretanus. Pacea cu samniţii nu s-a încheiat, fiindcă aceştia se tîrguiau mereu în privinţa condiţiilor; Roma a încheiat cu samniţii numai un armistiţiu pe vreme de un an, însă aceştia nu şi-au păstrat angajamentele; auzind că Papirius şi-a dat demisia din magistratură, samniţii au şi urzit planul să-şi ia revanşa.

După actul de trădare al samniţilor s-a adăugat noul război împotriva Apuliei, sub consulii C. Sulpicius şi Q. Aemilius (unele anale îl menţionează însă pe Aulius). Armata romană a fost împărţită în două, una mergînd spre Samnium, iar cealaltă spre Apulia. Lui Sulpicius i-a căzut la sorţi campania cu samniţii, iar lui Aemilius operaţiile din Apulia. Unii analişti au scris că pricina acestui conflict nu trebuie căutată la apuli, ci că aliaţii acestui neam s-au apărat împotriva nedreptăţilor şi silniciilor suferite din partea agresorilor samniţi. Totuşi, avînd în vedere situaţia reală de atunci a samniţilor, groaznic de slăbiţi în urma înfrîngerii, nu e de conceput că aceştia au dezlănţuit un nou război; mai aproape de adevăr e că samniţii au declarat război apulilor. Sigur este că romanii au purtat război în acelaşi timp cu amîndouă aceste popoare. Totuşi, nu s-au dat bătălii şi n-au avut loc evenimente vrednice de pomenit. Armatele romane au trecut prin foc şi sabie teritoriile samniţilor şi apulilor, pustiind totul în calea lor. Duşmanii însă au dat bir cu fugiţii, căci n-au fost întîlniţi de armatele romane, nici în Samnium, nici în Apulia.

O alarmă neaşteptată dată în urma unui zvon, în timpul nopţii, la Roma, a stîrnit panică între locuitorii ei, aceştia trezindu-se din somn, astfel încît şi Capitoliul cu cetăţuia, precum şi zidurile şi meterezele, ca şi porţile oraşului, s-au umplut cu luptători. Dînd toţi năvală, s-a strigat pretutindeni: „la arme!“ La venirea zorilor, nu s-a putut afla nici care a fost pricina acestei panici, nici făptaşul ei.

În acelaşi an[152] s-a dat hotărîrea în legătură cu chestiunea tusculană, în urma proiectului de lege propus de Flavius.

Tribunul plebei, Flavius, a propus un proiect de lege, în faţa adunării poporului, prin care se prevedea să se ia măsuri împotriva tusculanilor, fiindcă veliternii şi privernaţii dez-

Scanned with CamScanner

lănţuiseră războiul contra Romei din îndemnul şi sprijinul acelora. Populaţia din Tusculum a venit însă împreună cu soţiile şi copiii la Roma. Toată acea mulţime îmbrăcată în haine de doliu a pornit ca un jalnic convoi de osîndiţi; trecînd să-i vadă cetăţenii tuturor triburilor romane, ei au căzut în genunchi în faţa lor. Simţămîntul de milă a fost însă mai puternic decît motivele de drept[153], astfel încît, fără să fie despovăraţi de vină, tusculanii au obţinut iertarea din partea poporului roman. Toate triburile romane, în afară de tribul Pollia, au respins acest proiect. Cetăţenii din tribul Pollia au fost de părere ca tineretul tusculan să fie biciuit şi ucis, iar femeile şi copiii să fie vînduţi ca sclavi, potrivit dreptului războiului. Amintirea unor propuneri atît de grozave făcute de autorul acestui proiect de lege cu pedepsirea cruntă a tusculanilor a rămas vie pînă în vremea părinţilor noştri, fiindcă de atunci, niciodată un candidat care făcea parte din tribul Pollia n-a putut obţine măcar un vot de la cetăţenii din tribul Papiria[154].

XXXVIII În anul următor[155], sub consulii Quintus Fabius[156] şi Lucius Fulvius, este numit dictator Aulus Cornelius Arvina, iar Marcus Fabius Ambustus[157] comandantul cavaleriei. Această măsură fu luată de teama unui conflict de proporţii mai mari, de astă dată cu samniţii (fiindcă umblau zvonurile că samniţii angajaseră cu plată, din teritoriile învecinate, numeroşi tineri. în vederea dezlănţuirii războiului). Ca urmare a acestei stări de lucruri, romanii au mobilizat o armată cu efective mai mari ca în trecut, pornind în marş spre Samnium. Tabăra romană a fost aşezată pe teritoriul vrăjmaşului, fără să se ia destule măsuri de prevedere, ca şi cum duşmanul ar fi fost mult prea departe. Dar romanii s-au trezit deodată cu legiunile samnite năvălind peste ei cu atîta sălbăticie şi atît de năpraznic, încît s-au apropiat de lucrările romane de întărire pînă la avanposturile taberei. Numai lăsatul amurgului l-a oprit pe duşman să pornească la atac împotriva fortificaţiilor romane. Nu era pentru nimeni o taină că a doua zi, în revărsatul zorilor, samniţii vor porni din nou la luptă. Dîndu-şi seama că lupta e mai aproape decît orice aşteptare, ca să preîntîmpine o surpriză şi să nu fie silit să

se războiască într-un teren neprielnic şi în pofida vitejiei ostaşilor, dictatorul şi-a urnit armata în cursul nopţii, fără zgomot; însă, pentru a înşela vigilenţa duşmanului, el a dispus să fie lăsate în tabără numeroase focuri. Totuşi, această manevră n-a putut reuşi pe deplin, deoarece taberele erau prea apropiate una de alta. Cavaleria duşmană s-a luat numaidecît după armata romană, care se retrăgea, aşteptînd pînă la revărsatul zorilor să înceapă încleştarea, hărţuind tot timpul pe romani. Pedestrimea încă nu ieşise înainte de ivirea zorilor din tabără. Cînd s-a făcut lumină, cavaleria samnită a îndrăznit să pornească în iureş asupra ariergărzii romane, strîmtorînd-o în locurile neprielnice de trecere, izbutind să stăvilească marşul trupelor romane. Între timp, şi pedestrimea samnită a înaintat în spatele cavaleriei şi îi strîmtora pe romani acum cu toate forţele disponibile. Cînd dictatorul a băgat de seamă că romanii numai cu mari pierderi pot înainta şi cîştiga teren, a dat ordin să se aşeze tabăra chiar pe locul unde fuseseră opriţi. Dar n-a fost cu putinţă să se execute acest ordin, fiindcă în jurul formaţiunilor romane, unităţile de cavalerie duşmane roiau în toate direcţiile şi de aceea nu se putea porni la facerea lucrărilor de fortificaţie. În această situaţie, cînd comandantul roman a văzut că trupele sale nu pot nici înainta, dar nici rămîne pe loc, şi-a aşezat unităţile în formaţie de luptă, trimiţînd la oarecare depărtare de ele căruţele cu aprovizionarea şi bagajele.

La rîndu-i, vrăjmaşul făcea aceleaşi operaţii, forţele ambelor tabere fiind deopotrivă prin număr şi prin avînt. Samniţilor le crescuse elanul şi datorită faptului că ei credeau că romanii se retrăseseră de frică, nu pentru a se depărta de un teren neprielnic, ca şi cum ei, stîrnind groaza, s-ar fi luat pe urmele unor fugari înspăimîntaţi. O bucată de vreme, lupta s-a desfăşurat cu sorţi egali de izbîndă, fiindcă ostaşii samniţi nu mai erau de mult obişnuiţi să suporte strigătele şi îndemnurile la luptă ale romanilor. Analiştii au scris că într-adevăr, în ziua aceea, lupta a durat de la ora a 3-a din zi şi pînă la a 8-a[158], însă cu un rezultat atît de nehotărîtor, încît strigătele care au fost scoase cu prilejul celei dintîi încăierări

Scanned with CamScanner

nu s-au mai repetat, nici steagurile n-au mai putut fi trimise înainte, dar nici n-au fost retrase înapoi cu vreun pas. Fiecare ostaş roman rămînea neclintit pe locul său, împingînd pe vrăjmaş cu scutul, luptînd fără să mai răsufle şi fără să mai arunce vreo privire în juru-i. Freamătul şi zarva, deopotrivă de mari în amîndouă taberele, şi aceeaşi încrîncenare în luptă contribuiră la sleirea de tot a puterilor războinicilor. Numai ivirea nopţii fu în măsură să curme această încleştare; şi ostaşii ambelor tabere erau istoviţi de vlagă, şi fierul armelor se îndoise sau se rupsese, şi nici comandanţii nu mai aveau în cap nici un plan.

Deodată însă, cavaleria samnită — după ce a fost încunoştinţată de o roată de călăreţi care se avîntase prea departe că poverile şi bagajele romanilor se găsesc prin apropiere, fără să fie adăpostite cu lucrări de întărire şi fără apărători —, lacomă şi setoasă de a pune mîna pe o pradă bogată, a dezlănţuit atacul asupra acestora. Cînd o ştafetă l-a anunţat cu voce tremurîndă pe dictator de acest atac neaşteptat, atunci dictatorul a spus: „Lasă-i să-şi facă de cap cu prada!“ Atunci s-a întins vorba de la soldat la soldat începînd toţi să strige: „Vrăjmaşul jefuieşte şi cară cu el bunurile şi averea soldaţilor!“ Imediat dictatorul ordonă să fie chemat comandantul cavaleriei romane, căruia îi spuse următoarele: „M. Fabius, ai băgat de seamă că escadroanele samnite au încetat să mai dea lupta? De bună seamă, samniţii s-au pironit la bagajele noastre. Atacă-i fără întîrziere, acum cînd sînt risipiţi şi în dezordine şi au gîndul numai la pradă! Arareori vei găsi pe unii din ei stînd pe cai sau cu arma în mînă; în timp ce cei mai mulţi îşi încarcă prada pe cai, măcelăreşte-i pe cei fără arme şi mînjeşte-le prăzile cu sîngele lor. Iar eu, în fruntea legiunilor romane, voi avea grijă să dau lupta cu pedestrimea samnită. Ţie şi călăreţilor tăi vă revine cinstea de a da piept cu cavaleria duşmană!“

XXXIX Escadroanele romane se năpustesc în cea mai desăvîrşită ordine asupra vrăjmaşului împrăştiat şi încărcat cu prăzi. Cîmpul se umple îndată cu leşuri duşmane. Zvîrlindu-şi numaidecît prăzile, samniţii se îmbulzesc unii peste alţii şi

Scanned with CamScanner

se împiedică, căutînd să se ferească de copitele cailor speriaţi, care fugeau în învălmăşeală în toate direcţiile; nefiind în stare nici să lupte nici să fugă, vrăjmaşii sînt măcelăriţi toţi, pînă la unul. După ce cavaleria duşmană a fost nimicită, Marcus Fabius îşi manevrează către aripi escadroanele sale, în aşa fel încît căzînd drept în spatele pedestrimii samnite, o atacă. Puternicele strigăte scoase din nou de romani le-au făcut duşmanilor părul măciucă de groază. Văzînd linia întîi a vrăjmaşului, ce căuta cu ochii înapoi vreo putinţă de scăpare, iar frontul samnit pus în învălmăşeală şi linia lui de bătaie clătinîndu-se, dictatorul le grăieşte ostaşilor săi cuvinte de îmbărbătare, îi îndeamnă mereu la luptă, chemînd rînd pe rînd pe toţi tribunii militari şi pe căpeteniile unităţilor să reînceapă împreună cu el lupta.

Scoţînd din nou strigăte de război, forţele romane pornesc în iureş înainte şi cu cît înaintarea romană cîştigă teren, cu atît îl văd pe duşman din ce în ce mai dezordonat în mişcări şi mai buimăcit. Mereu în frunte, cavaleria romană intervine cu succes pretutindeni. Cornelius, aruncîndu-şi o privire înapoi către manipulele sale, le arată cu mîna strigînd cît îl ţinea gura că el vede steagurile romane şi scuturile lor rotunde. Cînd ostaşii romani au auzit şi în acelaşi timp au şi văzut toate acestea, aproape că au şi uitat de truda lor cumplită, de răni şi de tot ce au îndurat în ziua aceea, de parcă acuma ar fi auzit întîia dată semnalul de atac şi forţele le-ar fi fost proaspete, şi s-au năpustit din nou cu nestăvilit avînt asupra duşmanului. Samniţii n-au mai fost în stare să înfrunte atacul cavaleriei romane, care a stîrnit groaza în rîndurile lor, şi nici furia dezlănţuită a pedestrimii romane. Parte din samniţi au fost ucişi, parte risipiţi şi puşi pe fugă. Cei care mai cutezau să rămînă pe loc, după ce au fost încercuiţi, au fost toţi răpuşi. Desăvîrşirea izbînzii a fost isprava cavaleriei romane, care a lichidat pe fugari. Însuşi comandantul armatei samnite a căzut în luptă.

În urma acestei bătălii, puterea samniţilor a fost atît de zdruncinată şi de slăbită, încît clocoteau de nemulţumire în toate adunările lor, spunînd că „nu e de loc de mirare că samniţii au dat mereu înapoi şi n-au cules nici o izbîndă,

Scanned with CamScanner

cîtă vreme au pornit un război nedrept[159] şi nelegiuit, încălcîndu-se angajamentele tratatului de alianţă încheiat cu romanii, din care pricină, pe bună dreptate, mai mult zeii, decît oamenii au fost mai înverşunaţi împotriva lor; prin urmare, acest război trebuie ispăşit prin jertfe uriaşe. De aceea, se cuvine să se ştie dacă această ispăşire trebuie să se facă cu vărsarea sîngelui nevinovat a întregului popor sau numai a cîtorva vinovaţi de acest dezastru. Unii îndrăzneau chiar să dea cîteva nume de capi de oştire. Fu auzit strigîndu-se cu precădere de toată lumea un nume: Brutulus Papius. Acesta era un bărbat puternic şi vestit prin faptele sale de arme şi, de bună seamă, întîiul făptaş al încălcării armistiţiului dintre romani şi samniţi. Praetorii, siliţi de popor să vorbească deschis de rolul lui Brutulus în această înfrîngere, au dat un decret prin care se hotăra ca acesta să fie predat în mîinile romanilor şi, o dată cu el, să fie trimişi la Roma toţi prizonierii romani şi toată prada de război capturată de la romani, iar toate bunurile care fuseseră cerute de romani prin mijlocirea feţialilor să fie înapoiate, fără întîrziere, potrivit legiuitei dreptăţi.

Feţialii samniţilor trimişi la Roma în vederea păcii au adus cu ei, aşa cum se hotărîse, şi trupul lui Brutulus, însă neînsufleţit. Acesta îşi ridicase singur viaţa ca să scape de ruşinea osîndei. S-a hotărît ca, o dată cu leşul lui, şi bunurile sale să fie predate romanilor. Totuşi, senatul roman n-a vrut să primească nimic din toate acestea, ci a reţinut numai prizonierii romani, iar din prada de război, numai ceea ce s-a recunoscut că aparţine poporului roman. Predarea şi a altor lucruri care nu aparţineau Romei a fost refuzată. În urma unui decret dat de senat, dictatorul a fost sărbătorit şi purtat în triumf[160].

XL Unii analişti arată că cei care au purtat războiul cu samniţii şi au cîştigat biruinţe au fost consulii şi că Fabius a înaintat pînă în Apulia şi a capturat prăzi uriaşe. Toţi analiştii pomenesc deopotrivă că, într-adevăr, Cornelius a fost dictator în cursul acelui an. Ceea ce nu se ştie bine e dacă a fost ales în vederea conducerii războiului sau dacă n-a avut decît însărcinarea de a da semnalul pornirii carelor cu

Scanned with CamScanner

patru cai cu prilejul jocurilor romane, fiindcă praetorul Plautius fusese lovit de o grea boală; dar că, în cele din urmă, dictatorul, socotind că un asemenea rost nu e la înălţimea dregătoriei dictatoriale, şi-a înaintat demisia.

Nu e treabă uşoară nici să alegi între două versiuni pe cea adevărată, nici să crezi pe un analist şi nu pe celălalt. Eu sînt de părere că trecutele fapte au fost greşit arătate şi descrise, din pricina elogiilor rostite la înmormîntări şi a inscripţiilor cu cuprins neadevărat de pe statuile strămoşilor, cîtă vreme fiecare familie caută să-şi ridice în slăvi pe înaintaşii săi, amintind de fapte de arme şi demnităţi care în realitate n-au existat niciodată. De bună seamă, de aici vin încurcăturile în ce priveşte datele memoriilor particulare, care nu corespund cu însemnările oficiale ale autorităţilor statului. De altfel, n-au rămas scrierile nici unui istoric contemporan cu acele vremuri, pe care să ne putem bizui, acordîndu-i deplină crezare[161].

Scanned with CamScanner

CARTEA IX

Scanned with CamScanner

I Anul acesta a fost urmat de pacea caudină vestită prin înfrîngerea romanilor în vremea consulatului lui T. Veturius Calvinus şi Sp. Postumius. În acest an[1], căpetenia samniţilor era C. Pontius, fiul lui Herennius, un om înzestrat cu o deosebită înţelepciune. C. Pontius se bucura de faima unui războinic şi a unei căpetenii de mîna întîi. După ce împuterniciţii săi, care fuseseră trimişi la Roma pentru a da satisfacţii, s-au întors fără să fi încheiat pace, Pontius a spus următoarele:

„Să nu credeţi că această solie n-a făcut nimic, ci, dimpotrivă: prin ea s-a ispăşit întreaga mînie a zeilor ce se revărsase asupra noastră în urma încălcării condiţiilor tratatului. Sînt pe deplin încredinţat că în măsura în care zeii au găsit de cuviinţă să fim siliţi să dăm romanilor satisfacţia cerută, potrivit îndatoririlor tratatului, la fel nu le-a fost pe plac ca romanii să respingă cu atîta trufie despăgubirile pentru încălcarea tratatului. Căci prin ce altceva s-ar fi cuvenit să fie îmblînziţi zeii şi potolite pornirile oamenilor, decît prin ceea ce am făcut noi? Bunurile pe care i le-am luat vrăjmaşului nostru ca pradă de război, le-am înapoiat, cu toate că se cădea, potrivit dreptului războiului, să rămînă mai departe în mîinile noastre. Pe aţîţătorii războiului i-am predat morţi, prin vrerea ursitei, de vreme ce n-a fost cu putinţă să-i dăm vii romanilor. Averile lor le-am trimis la Roma, ca să nu fim învinuiţi că sîntem copărtaşi la vina lor. Cu ce vă mai sîntem datori, romani? Potrivit acestui tratat, ce se cuvine să vă mai dăm? Ce datorii mai avem faţă de zei, judecătorii tratatelor? La care judecător să mai recurg, romane, ca să se verse mî-

Scanned with CamScanner

nia ta pentru osînda mea şi alor mei? Nu mă dau înapoi în faţa nici unui judecător, fie el popor, fie simplu particular[2]! Dacă cel obidit nu poate găsi nici un sprijin în legile omeneşti împotriva celor puternici[3], atunci îmi voi găsi scăparea la zei, singurii în măsură să pedepsească trufia romanilor, care nu mai poate fi îndurată, şi-i vor ruga să-şi arunce fulgerele mînici asupra acelora care nu se mai mulţumesc nici cu înapoierea bunurilor lor şi nici cu ceea ce li s-a mai dăruit pe deasupra şi de la alţii, a căror sete de răzbunare nu se mai satură nici cu omorîrea vinovaţilor, nici cu predarea trupurilor lor neînsufleţite, nici cu bunurile care le-au fost înmînate o dată cu trupurile foştilor stăpîni. Romanii nu mai pot fi împăcaţi, nici dacă le oferim sîngele nostru pentru a ni-l sorbi, şi nici măruntaiele noastre spre a le sfîşia! Samniţi! Războiul este îndreptăţit pentru cei care simt nevoie să-l poarte şi e legitimă ridicarea armelor de cei cărora nu le mai rămîne o altă nădejde decît în arme[4]. De aceea, de vreme ce acum e momentul cel mai prielnic pentru ca oamenii să-şi arate vrednicia şi să pornească la treabă, cu voia sau fără voia zeilor, să fiţi încredinţaţi că noi pînă acum am purtat războaie împotriva zeilor şi nu a oamenilor, pe cînd acesta ce stă să izbucnească va fi desfăşurat sub îndrumarea zeilor înşişi!".

II După ce Pontius a făcut aceste prorociri, care, pe cît erau pline de nădejdi, pe atît erau de adevărate, a purces cu oastea lui, pe care şi-a aşezat-o în împrejurimile trecătorii de la Caudium[5], în cel mai ferit loc cu putinţă. De acolo, trimite la Calatia[6], unde aflase că se găsesc consulii şi tabăra romană, zece ostaşi îmbrăcaţi în straie de ciobani, cărora le porunceşte să-şi pască vitele, unul ici, altul colo, nu departe de străjile romane, dîndu-le totodată îndrumări ca atunci cînd vor cădea în mîinile cetelor romane de prădalnici, toţi să glăsuiască la fel: „că legiunile samnite se află la Apulia şi că au împresurat Luceria cu toate trupele lor şi nu mai au mult pînă s-o cucerească". Mai mult, samniţii răspîndiseră şi mai înainte, într-adins, asemenea zvonuri care au ajuns pînă la romani. Însă cea mai mare încredere în aceste zvo-

Scanned with CamScanner

auri au stîrnit-o ciobanii samniţi prinşi, cu atît mai vîrtos cu cît răspunsurile tuturor se potriveau.

Era neîndoios că romanii vor sări în ajutorul unor aliaţi buni şi de credinţă ca lucerinii, dar în acelaşi timp romanii se temeau ca momentana primejdie să nu stîrnească panica în întreaga Apulie, determinînd-o să rupă legăturile cu Roma. De aceea, ei au chibzuit pe unde să pornească într-acolo. Către Luceria duceau două drumuri: unul de-a lungul ţărmului Mării de Sus[7], un drum şi liber şi larg, care însă, deşi era mai sigur ca oricare altul, era prea lung; celălalt, care ducea prin trecătoarea Caudină, era mult mai scurt. Meleagurile acelea se înfăţişează astfel: se află acolo două trecători adînci, strîmte şi acoperite cu păduri; în jurul lor e un lanţ neîntrerupt de culmi muntoase. Închis în mijlocul lor se găseşte un şes destul de întins, bogat în păşune şi plin de pîraie, iar drumul trece chiar prin mijlocul lui. Însă înainte de a ajunge la acest drum, trebuie să străbaţi prima trecătoare. Dacă nu izbuteşti să te strecori pe acest drum, trebuie să faci calea întoarsă pe unde ai venit, sau dacă vrei să-ţi continui calea, atunci eşti nevoit să străbaţi printr-o altă trecătoare, mult mai îngustă şi mai greu de străbătut cu piciorul.

Pe cînd oastea romană desfăşurată cobora către această cîmpie, printr-o poartă făcută într-o scobitură între stînci, pentru a-şi continua drumul către cea de-a doua trecătoare, găsi intrarea astupată cu stînci uriaşe, bolovani şi copaci prăvăliţi şi grămădiţi de-a valma în cale. Romanii ajunseră să-şi dea seama de cursa întinsă de samniţi prea tîrziu, căci au şi zărit oastea vrăjmaşilor pe coastele trecătorii. Deşi comandanţii romani îi cheamă înapoi, ostaşii pornesc din nou la drum tot pe acolo pe unde veniseră. Însă găsesc şi intrarea către acest drum astupată cu un morman de stînci grămădite unele peste altele, păzită şi cu trupe[8]. Fără vreun ordin din partea cuiva, ostaşii romani se opresc deodată. Buimăceala şi uluirea îi încremeneşte pe toţi; o toropeală neobişnuită pune stăpînire pe mădularele lor. Ei se privesc unii pe alţii, deoarece fiecare îl socotea pe celălalt mai întreg la minte şi cu nervii mai tari. Toţi păstrează multă vreme o muţenie de piatră. Însă cînd văd ridicîndu-se

corturile consulilor şi pe unii pregătind cele trebuincioase în vederea lucrărilor de întărire, cu toate că erau încredinţaţi că situaţia e pierdută şi deci nu mai au nici o nădejde de scăpare şi că se vor face de rîs cu asemenea strădanii, totuşi, ca să nu adauge la năpasta căzută pe capul lor şi o altă pacoste[9], fără îndemnul cuiva se pun toţi pe treabă şi-şi împrejmuiesc tabăra cu un val de întărituri, precum şi cu şanţuri pentru apă. Romanii îşi împlineau în silă şi plictisiţi toate aceste sforţări în legătură cu lucrările de întărire, mai ales că samniţii, privindu-i de sus, le aruncau o ploaie de ocări şi sudalme. Fără să fie chemaţi de nimeni la sfat, legaţii şi tribunii vin la consuli adînc mîhniţi, fiindcă îşi dădeau bine seama că prilejul nu e nimerit pentru consfătuire, dar nici nu aveau de unde să capete vreun sprijin. Tot poporul luptător se îndreaptă către praetorium şi-i imploră pe comandanţi să-i ajute şi să-i scoată din impasul din care numai zeii nemuritori ar putea să-i scape.

III Văicărindu-se mai de grabă, în loc să chibzuiască, pe romani i-a apucat noaptea. Toţi se frămîntau în fel şi chip, după cum îi era firea fiecăruia: „Să trecem peste mormanele de stînci ce stăvilesc calea“, spunea unul. „Ba, să mergem, spunea altul, şi să străbatem prin păduri şi pe oriunde putem războiul cu ajutorul armelor, numai să ne vedem o dată ajunşi în faţa vrăjmaşului, pe care mereu îl biruim de aproape treizeci de ani! Pentru noi, romanii, situaţia va fi mult mai potrivită şi mai prielnică, deoarece noi luptăm împotriva nelegiuiţilor samniţi care au călcat jurămîntul de credinţă!“. Un altul spunea: „Pe unde şi încotro să mergem? Oare putem crede că sîntem în stare să urnim munţii din loc? Pe unde vei ajunge tu la vrăjmaş, cîtă vreme se înalţă în faţa ta aceste culmi amenin̦ătoare? Cu arme, fără arme, viteji, fricoşi, toţi deopotrivă am fost înfrînţi şi am căzut în mîinile duşmanului. Duşmanul nu ne va da nici măcar putinţa să murim cum se cuvine, luptînd cu arma în mînă. Acest război se va sfîrşi stînd cu mîinile încrucişate!“ Cu astfel de vorbe rostite ici de unul, colo de altul, s-a scurs şi noaptea, toată lumea uitînd şi de mîncare şi de odihnă.

Scanned with CamScanner

La rîndul lor, nici samniţii nu ştiau ce să facă şi ce hotărîre să ia, cu toată întîmplarea aceasta deosebit de prielnică pentru ei. De aceea, toţi într-un glas sînt de părere să-l întrebe printr-o scrisoare pe Herennius Pontius, tatăl comandantului, ce-i sfătuieşte să facă.

Acesta, gîrbovit de bătrîneţe, se retrăsese nu numai de la treburile ostăşeşti, ci şi de la cele obşteşti. Cu toate acestea, în pofida unui trup istovit de vlagă, era înzestrat cu un suflet plin de bărbăţie şi cu o minte la fel de sănătoasă. Cînd Herennius a aflat că la Caudium armata romană a fost surprinsă şi închisă între cele două trecători, fiind întrebat de trimisul fiului său ce părere are, Herennius a spus să se dea romanilor drumul numaidecît, fără nici o vătămare ori jignire. Fiindcă samniţii n-au vrut să ţină seama de o asemenea părere, cînd Herennius a fost din nou întrebat de acelaşi trimis venit iarăşi, el i-a răspuns: trebuie ucişi toţi romanii! Pentru că aceste două păreri date de Herennius se băteau cap în cap — de parcă erau răspunsurile cu două înţelesuri ale oracolului — şi cu toate că fiul său susţinea mai mult ca toţi că din pricina bătrîneţii şi a istovirii trupeşti, tatălui său i s-a slăbit şi mintea, totuşi, în urma stăruinţelor tuturor, Pontius a fost înduplecat să-l cheme şi pe bătrînul Herennius la sfat. Se spune că moşneagul nu s-a supărat şi a venit pînă la tabără, fiind purtat într-o teleagă. Acolo, poftit fiind şi el să ia parte la sfat, luă cuvîntul; Herennius spuse că el nu-şi schimbă cu nimic părerile sale, însă mai adaugă următoarele temeiuri: „Dacă samniţii îşi vor însuşi prima părere, pe care el o socoteşte cea mai bună, Samnium va încheia o pace şi o prietenie veşnică cu cel mai puternic popor din lume, datorită acestei uriaşe binefaceri primite de romani. Prin cea de-a doua părere, războiul se va amîna pentru o durată de mai multe vieţi, fiindcă forţele romane nu se vor putea reface aşa de uşor, dacă poporul roman va îndura pierderea a două armate întregi. În afară de acestea, el nu mai are o a treia părere!“ Atunci fiul său şi alţi fruntaşi samniţi stăruiră să-l întrebe: „dar ce s-ar întîmpla dacă am alege calea de mijloc? De pildă: să le dăm drumul romanilor să plece liberi, însă în acelaşi timp să le aplicăm şi legile celor învinşi în război?“

Scanned with CamScanner

„— Cu această soluție, spuse Herennius, nu-ți faci nici prieteni, nici dușmani. După ce îi veți îndîrji pe romani împotriva voastră, numai înjosindu-i, lăsați-i în viață! Poporul roman are un asemenea suflet, încît niciodată nu se va potoli dacă va fi înfrînt. Rușinea și pata pricinuită de năpasta căzută pe capul romanilor acum, de-a pururi vor dăinui și le vor roade sufletele. Aceștia nu se vor potoli pînă nu vă vor plăti înmiit pentru osînda și ocara primită din partea voastră“[10].

IV Nici una din cele două păreri ale lui Herennius nu a fost primită de samniți și atunci din tabără el s-a înapoiat tot cum a venit. După ce romanii făcuseră numeroase încercări zădarnice de a sparge încercuirea, deoarece din pricina lipsurilor de tot felul, ajunseseră la grea strîmtoare, împinși de nevoie trimit la samniți o solie care să le ceară mai întîi o pace dreaptă; dacă nu vor dobîndi pacea, atunci să-i provoace la luptă. Pontius dete următorul răspuns solici: „pentru samniți, războiul s-a sfîrșit! Dar fiindcă romanii nu vor să-și mărturisească soarta de învinși și de prizonieri, atunci el îi va trimite sub jug, fără arme, numai cu hainele pe ei. Condițiile păcii vor fi egale și pentru învingători și pentru înfrînți, numai dacă romanii vor ieși de pe teritoriul samniților; apoi, dacă romanii își vor desființa din acest ținut coloniile lor, romanii și samniții vor trăi și se vor bucura de condițiile egale ale tratatului, potrivit legilor lor proprii. El este gata să încheie acest tratat cu consulii romani numai cu aceste condiții. Dar dacă vreuna din ele nu le convine, atunci romanii să nu-și mai trimită încă o dată la ei pe împuterniciții lor!“

Cînd s-a vestit în tabăra romană rezultatul soliei, au izbucnit deodată valuri de gemete și suspine și toți romanii au fost cuprinși de o jale atît de adîncă, încît nu le-ar fi părut mai rău dacă dușmanul le-ar fi adus la cunoștință că chiar în acel loc vor fi dați pieirii cu toții. După ce s-a păstrat mult timp tăcere, de vreme ce consulii nu cutezau să deschidă gura, nici ca să susțină condițiile acestui tratat, deoarece era atît de rușinos, nici să se împotrivească, deoarece era atît de trebuincios, a luat cuvîntul Lucius Lentulus, care pe atunci

Scanned with CamScanner

era socotit cel dintîi din rîndurile legaţilor şi prin vitejia sa, şi prin demnităţile avute, spunînd următoarele:

„Consuli! Eu l-am auzit pe tatăl meu aducîndu-mi aminte de multe ori că el a fost singurul care nu a îndemnat senatul să răscumpere cu aur cetatea de la galli, de vreme ce nu fuseseră încercuiţi şi înconjuraţi cu şanţuri, sau cu un val de lucrări de către cel mai ticălos duşman, dar şi mai nepriceput din lume în lucrări de întărire, şi strămoşii noştri au putut să-l atace şi să-i străpungă încercuirea, dacă nu fără mare primejdie, de bună seamă, fără moarte sigură. Aşa cum ei au avut putinţa să dea năvală cu arma în mînă din Capitoliu asupra duşmanilor (întocmai cum de multe ori cei împresuraţi au dat atacuri asupra asediatorilor), la fel şi eu — dacă noi am avea putinţa să ne luăm de piept cu vrăjmaşul, fie într-un loc prielnic, fie într-altul neprielnic —, v-aş da o povaţă potrivită cu firea şi sufletul tatălui meu: într-adevăr, mărturisesc că e foarte frumos să cazi luptînd pentru patrie[11] şi sînt gata să mă jertfesc pentru poporul roman şi pentru legiunile romane, avîntîndu-mă pînă în mijlocul şirurilor vrăjmaşe. Însă eu îmi văd patria mea aici unde se află legiunile romane! Dacă ele nu vor să se avînte spre moarte, numai din dorinţa de a muri, ce-ar putea dobîndi patria prin moartea lor? Casele cetăţii, ar spune cineva, şi zidurile şi poporul care locuieşte în oraş! Dimpotrivă, şi pe bună dreptate, prin pierderea armatei romane toate acestea nu vor fi păstrate, ci predate. Căci cine va mai păzi cetatea? De bună seamă o gloată care nu e în stare nici să lupte şi nici să ţină arma în mînă, întocmai ca atunci cînd nu s-a apărat de loc cetatea împotriva gallilor[12]? Credeţi oare că va fi ca atunci cînd au cerut ajutorul lui Camillus şi al armatei de la Veii? Aici sînt toate nădejdile, aici sînt toate puterile, pe care, dacă le păstrăm neatinse, vom păstra şi patria! Dar dacă ne predăm oastea spre a fi dată pieirii, înseamnă că ne părăsim şi ne trădăm şi patria! Dar voi spuneţi: «capitularea şi predarea e cumplit de ruşinoasă!» Cu atît mai presus este dragostea de patrie cu cît vom putea-o păstra neatinsă, cu pata şi ruşinea noastră mai degrabă, dacă va fi nevoie, decît cu preţul morţii noastre[13]! De aceea să întîmpinăm cu fruntea sus această înjosire a noastră, oricît de

cumplită ar fi! Şi să ne supunem hotărîrilor ursitei[14] pe care nici chiar zeii nu pot să o înlăture! Haideţi, consuli, mergeţi şi răscumpăraţi cu armele cetatea pe care strămoşii voştri au răscumpărat-o cu aur"[15].

V Consulii au plecat la Pontius pentru a sta de vorbă cu el, dar cînd biruitorul aduse în discuţie tratatul cu romanii, atunci ei au spus că această învoială nu se poate încheia fără încuviinţarea poporului roman, fără feţiali şi toate celelalte formalităţi obişnuite în asemenea împrejurări. Ca urmare, pacea caudina nu s-a încheiat printr-un tratat de pace — aşa cum crede îndeobşte şi cum scrie şi Claudius[16] — după rînduielile tratatelor obişnuite, ci prin mijlocirea unei *sponsio*[17]. Atunci de ce ar mai fi fost nevoie de chezaşi, sau de ostatici, cu prilejul încheierii acestui tratat, de vreme ce totul se hotărăşte prin rostirea acestui blestem: „Jupiter să-l lovească pe acel popor care calcă legămintele şi jurămintele făcute, aşa cum este lovit acest porc de către feţiali?"

S-au oferit ca zălog consulii, legaţii, quaestorii, tribunii militari; şi azi se cunosc numele tuturor chezaşilor; dacă învoiala s-ar fi încheiat întocmai ca un tratat adevărat, n-ar exista decît numele celor doi feţiali. Pînă la încheierea definitivă a tratatului de pace, s-a convenit ca romanii să dea pe deasupra încă 600 de ostatici din unităţile de cavalerie, care vor ispăşi cu viaţa lor proprie dacă romanii nu vor respecta condiţiile învoielii. Apoi s-a hotărît ziua predării ostaticilor şi trimiterii armatei romane dezarmate pe sub jug.

Sosirea consulilor mări şi mai mult jalea şi amărăciunea ostaşilor, aşa fel încît cu greu se puteau stăpîni să nu se năpustească asupra comandanţilor din pricina nechibzuinţei cărora ajunseseră în acest loc. „Datorită netrebniciei lor, se vor întoarce acasă cu o ruşine şi ocară mult mai mare decît aceea în care căzuseră. Aceşti comandanţi nu s-au îngrijit nici de călăuze, nici de iscoade, ci i-au trimis să cadă orbeşte ca într-o groapă făcută pentru ademenirea fiarelor pădurii!"

Ostaşii se uitau unii la alţii, îşi priveau armele pe care aveau să le predea în cel mai scurt timp duşmanului, se uitau lung la braţele care aveau să le fie de acum înainte fără

Scanned with CamScanner

apărare şi la trupurile lor care vor trebui să fie la bunul plac al vrăjmaşului. Îşi închipuiau „jugul vrăjmaşului şi vorbele de ocară şi de batjocură ce au să audă din gura învingătorului, apoi privirile lui trufaşe şi calea străbătută de romani, fără arme asupra lor, prin mijlocul samniţilor înarmaţi; îşi imaginau convoiul jalnic al unei oştiri cu cinstea pătată, întoarcerea în patrie, trecînd prin oraşele aliate lor, şi intrarea în casele părinteşti, unde de atîtea ori ei înşişi, întocmai ca şi strămoşii lor, se întorseseră spre a fi sărbătoriţi cu purtarea în triumf. Numai ei au fost înfrînţi în felul acesta, fără vreo rană, fără armă în mînă, fără să dea piept cu duşmanul: nu le-a fost îngăduit să strîngă mînerul săbiei, nici să se ia de piept cu duşmanul; zadarnic au avut la îndemînă arme, de-a surda au avut puteri, degeaba au avut avînt în suflete“[18].

Pe cînd se zbuciumau în felul acesta, s-a apropiat ora hotărîtă de ursită pentru dezonorarea lor, care de fapt avea să fie mult mai cumplită decît şi-o închipuiseră ei. Samniţii au dat, mai întîi, ostaşilor romani poruncă să părăsească dezarmaţi întăriturile taberei, avînd cu ei numai un rînd de straie. Cei dintîi care se predară fură ostaticii ce fură puşi sub pază. După aceasta, duşmanul a dat ordin ca lictorii să se depărteze din preajma consulilor, iar acestora li s-au smuls de pe ei mantiile de război. Priveliştea asta groaznică a cutremurat atît de tare sufletele acelor ostaşi care puţin mai înainte îi blestemaseră pe consuli şi fuseseră de părere că aceştia trebuiau sfîşiaţi în bucăţi şi predaţi vrăşmaşilor, încît fiecare uitîndu-şi de propria lui amărăciune şi năpastă îşi întorcea ochii ca să nu mai vadă halul de terfelire a măreţiei consulare, de parcă s-ar fi găsit în faţa celui mai înfiorător tablou.

VI Cei dintîi care au trecut pe sub jug au fost consulii, despuiaţi aproape pînă la piele; apoi fiecare comandant roman, potrivit rangului său ostăşesc, era supus aceleiaşi ruşinoase înjosiri; la sfîrşit urmau înşiraţi ostaşii legiunilor, unul după altul. De jur împrejur şedeau duşmanii înarmaţi, care îi împroşcau pe romani cu ocări şi batjocuri. Pe mulţi dintre romani i-au înţepat cu săbiile şi cu suliţele samniţii; fură răniţi, sau chiar

Scanned with CamScanner

omoriți, aceia a căror privire și ținută le părea învingătorilor prea semeață și prea dîrză în fața ticăloaselor lovituri.

În felul acesta au fost trecuți pe sub jug, prin fața ochilor dușmanului, ceea ce era aproape și mai dureros. După ce romanii au ieșit din trecătoare, îndată ce au văzut lumina zilei, deși li se părea că ies din fundul iadului, totuși, pentru acești ostași romani, prin fața cărora se perindea convoiul lor atît de jalnic, lumina soarelui arăta mai mohorîtă și mai neagră ca orice moarte. De aceea, deși romanii puteau ajunge la Capua înainte de lăsatul amurgului, fiindcă nu erau siguri de credința aliaților, de rușine toți și-au așternut trupurile pe pămîntul gol din jurul șoselei, nu departe de Capua.

Însă cînd în oraș a ajuns vestea despre această întîmplare, îndreptățitul simțămînt de milă pentru soarta aliaților lor înfrînse înnăscuta trufie a campanilor. Fără să mai pregete o clipă, îndatoritori, trimit în întîmpinarea consulilor insemnele lor consulare, fasciile, lictorii, armele, caii și apoi veșminte și merinde pentru ostași. Mai mult, senatul și întreg norodul ieșiră în întîmpinarea celor ce veneau în Capua și toată lumea, fie simpli particulari, fie autorități, care de care se luau la întrecere să dea găzduire oaspeților. Însă nici omenia, nici privirile binevoitoare ale aliaților, nici vorbele lor de mîngîiere n-au izbutit să le dezmorțească glasul, sau să-i facă să-și ridice o clipă măcar ochii din pămînt spre a arunca o privire către prietenii lor, care-i întîmpinau cu alean. Covîrșiți de zbucium și jale, unii din ei se simțiră atît de apăsați, încît se fereau să se amestece cu mulțimea, ori să stea de vorbă cu cineva.

A doua zi, după ce s-a întors ceata de tineri campani nobili — care fuseseră trimiși de cîrmuirea din Capua ca să-i întovărășească pe romani din clipa plecării lor pînă la hotarele Campaniei — fiind chemați în senat, la întrebările puse de cei mai bătrîni au răspuns: — „Romanii li s-au părut foarte abătuți și îndurerați; pe drum pășeau încovoiați, aidoma unor oameni încremeniți și aproape muți; acele faimoase însușiri ale firii romane zac acum îngropate. O dată cu armele din brațe, romanilor li s-a răpit și sufletul și avîntul. Nu mai răspundeau nimănui la salut, nu dădeau binețe nimănui. Nici unul nu vrea, de teamă, să deschidă gura, să spună o vorbă măcar,

Scanned with CamScanner

de parcă ar fi purtat mai departe jugul pe sub care trecuseră. Samniţii au cîştigat nu numai o biruinţă strălucită, ci chiar veşnică. Nu Roma au cucerit samniţii, ca gallii mai înainte, ci au cîştigat o biruinţă cu mult mai strălucitoare: au înfrînt şi au doborît la pămînt virtuţile, mîndria şi semeţia romană, ceea ce e de cea mai mare însemnătate în războaie!“

VII Pe cînd se spuneau şi se auzeau asemenea vorbe, şi pe cînd în adunările lor aliaţii credincioşi Romei jeleau aproape numele de roman, se spune că Ofilius Calavius, fiul lui Ovius, un om vestit şi prin neamul său şi prin isprăvile sale, şi cinstit de toată lumea, datorită şi vîrstei sale înaintate, s-ar fi rostit că lucrurile stau cu totul altfel: „Muţenia aceea de piatră, privirea pironită în pămînt, urechile surde la orice vorbă de alinare şi ruşinea de a privi chiar lumina soarelui sînt dovezi că în adîncul sufletului romanii au strîns vulcani de clocot şi mînie. Sau el nu mai cunoaşte firea şi sufletul romanilor, sau muţenia va face ca în curînd samniţii să-şi muşte limba din gură şi să scoată gemete, suspine şi vaiere! Curînd amintirea păcii de la Caudium va fi o amintire cu mult mai tristă pentru samniţi, decît pentru romani. Căci, negreşit, fiecare roman îşi va dovedi bărbăţia şi avîntul, oriunde va da piept cu duşmanul. Nu vor mai avea norocul samniţii să întîlnească oricînd şi oriunde trecătoarea Caudină!“

Şi la Roma ajunseră zvonurile despre această năpastă. Mai întîi fură ascultaţi cei care fusese împresuraţi şi prinşi în trecătoare; mai jalnică a fost ştirea unei păci atît de ruşinoase, decît a primejdiei ce-i ameninţa. Cînd a venit ştirea împresurării legiunilor romane, au şi început să se facă strigările pentru strîngerea unei noi oşti. În urmă, cînd s-a aflat de capitularea romanilor într-un chip atît de îngrozitor, au fost lăsate baltă toate pregătirile în vederea trimiterii grabnice de ajutoare. Fără ca să se mai dea poruncă de către autorităţi, numaidecît toată lumea s-a îmbrăcat în haine de doliu. În jurul forului, toate prăvăliile au fost închise şi judecăţile suspendate, cu mult mai înainte de a se hotărî oficial. Laticlavele[19] şi inelele de aur au fost scoase şi puse deoparte; cetăţenii deveniseră mai mohorîţi şi aproape mai doborîţi de jale

decît armata însăşi. Ei erau porniţi nu numai împotriva comandanţilor, sfătuitorilor şi a chezaşilor capitulării, ci le aruncau priviri de ură chiar şi ostaşilor nevinovaţi, spunînd că asemenea oameni nu trebuie primiţi în oraş, sau sub acoperămîntul caselor.

Acest zbucium şi clocot sufletesc se curmă însă ca prin farmec cînd s-au ivit legiunile romane de la Caudium: jalnica lor privelişte le înmuie orice pornire de ură şi mînie. Deşi aceşti ostaşi se întorseseră în patrie la vetrele lor teferi, în pofida oricărei nădejdi de viaţă, ei au intrat tîrziu în oraş cu ţinuta şi cu privirile prizonierilor de război. De aceea, fiecare din ei s-a ascuns în fundul iatacului casei, încît nici a doua zi, nici în zilele următoare, nici unul din ei n-a vrut să mai vadă forul sau lumea. La rîndul lor, consulii, stînd şi mai feriţi de ochii lumii, nu şi-au mai îndeplinit nimic din rosturile funcţiei lor, în afară de darea unui decret senatorial prin care se hotărîse numirea unui dictator în vederea alegerilor. A fost numit dictator Q. Fabius Ambustus, iar Aelius Poetus, comandant al cavaleriei. Aceştia, fiind aleşi prin încălcarea opreliştii pravilelor religioase, au fost înlocuiţi cu M. Aemilius Papus în funcţia de dictator şi L. Valerius Flaccus în cea de comandant al cavaleriei. Dar nici în timpul acestora nu s-au făcut alegeri. Şi fiindcă poporul era scîrbit de toţi demnitarii acelui an, s-a recurs la interregnum. Intîiul interrege a fost Q. Fabius Maximus, apoi M. Valerius Corvus. Acesta din urmă a numit consuli pe Q. Publilius Philo şi pe L. Papirius Cursor, acesta ales pentru a doua oară[20], neîndoios cu încuviinţarea tuturor cetăţenilor, fiindcă nu existau pe vremea aceea căpetenii mai strălucite ca aceştia doi.

VIII În aceeaşi zi în care au fost aleşi consulii, aceştia au şi intrat în funcţie (căci aşa hotărîse senatul); după obişnuitele păcii caudine. Consulul Publilius, care era de rînd să poarte fasciile[21], se adresă lui Spurius Postumius: „Vorbeşte Spurius Postumius!“ Cînd acesta s-a ridicat, avea aceeaşi înfăţişare şi aceleaşi priviri pe care le avusese cînd trecuse pe sub jug:

„Eu îmi dau prea bine seama, o consuli, spune Postumius, că v-aţi adresat şi mi-aţi ordonat nu întocmai ca unui

senator ca să vorbesc, ci ca unui vinovat, atît pentru războiul nefericit, cît şi pentru pacea înjositoare. Totuşi, pentru că voi n-aţi adus vorba nici despre vină, nici despre osîndirea noastră, lăsînd deoparte apărarea, care n-ar fi atît de grea în faţa unor oameni care ştiu ce înseamnă restriştea soartei şi năpasta care cad pe capul cuiva[22], de aceea îmi voi da părerea în cîteva cuvinte despre darea de seamă prezentată de voi. Această părere va fi o dovadă pentru mine dacă mi-am cruţat viaţa în interesul meu personal, sau pentru salvarea legiunilor romane, de vreme ce am fost nevoit să mă ofer zălog într-un chip atît de ruşinos. Într-adevăr, nu poporul roman e cel angajat prin această zălogire, fiindcă acest act s-a făcut fără încuviinţarea lui, ci numai noi sîntem datori să dăm fiinţele noastre trupeşti, ca chezăşie, samniţilor. De aceea, predaţi-ne în mîinile duşmanilor, despuiaţi şi legaţi, prin feţiali. Noi vrem să scutim poporul de opreliştea zeilor, dacă cumva l-am obligat cu ceva, pentru ca să nu fie nici o piedică, din punct de vedere divin, sau omenesc, şi pentru ca să puteţi porni de la capăt un război drept şi legitim. De aceea, să poruncească consulii strîngerea oastei, înarmarea şi scoaterea ei dintre zidurile oraşului, dar hotărele potrivnicului să nu le treacă înainte de a se lua măsurile de predarea noastră în mîinile lui. Iar pe voi, o zei nemuritori, fierbinte vă rog, dacă nu v-a fost pe placul vostru ca Spurius Postumius şi Titus Veturius să poarte acest război cu samniţii şi să izbîndească asupra vrăjmaşului, dacă sînteţi îndeajuns de împăcaţi şi mulţumiţi că ne-aţi văzut trimişi sub jug şi siliţi să dăm acest ruşinos zălog, dacă ne-aţi privit cum am fost înjosiţi de duşman, despuiaţi şi cu mîinile legate, faceţi să cadă toată ura vrăjmaşilor asupra capetelor noastre! Facă-se voia voastră ca noii consuli şi noile legiuni romane să poarte acest război cu samniţii în acelaşi chip cum s-au purtat toate războaiele înainte de consulatul nostru[23]“!

După ce Postumius a rostit aceste cuvinte, toţi cei de faţă au fost cuprinşi de compătimire şi de admiraţie pentru acest om, încît aproape că nu le venea să creadă că el este acelaşi Spurius Postumius de la care a pornit îndemnul către

Scanned with CamScanner

această ruşinoasă pace, şi în acelaşi timp le părea rău că un om ca el avea să îndure cumplite chinuri din partea vrăjmaşilor înverşunaţi împotriva lui pentru respingerea păcii. În vreme ce toţi cei de faţă îl copleşeau cu laude pe Postumius, încuviinţîndu-i din toată inima părerea, tribunii plebei, L. Livius şi Q. Maelius, o bucată de vreme au încercat să se împotrivească acestei păreri. Aceştia spuneau că, „în pofida predării lor, dacă nu vor fi înapoiate samniţilor toate lucrurile în starea în care se aflau la Caudium, poporul roman nu e scutit de angajamentele luate; apoi că nu merită consulii nici un fel de osîndă, datorită faptului că, oferindu-se ca chezaşi pentru pace, au izbutit să salveze armata romană. În sfîrşit că ei, tribunii plebei, nu pot fi predaţi duşmanilor şi nu li se poate aduce vreo vătămare, deoarece sînt inviolabili".

IX Atunci Postumius a spus: „Totuşi, pînă atunci se cuvine ca să ne predaţi în mîinile samniţilor pe noi, oamenii obişnuiţi, care nu ne bucurăm de inviolabilitate, fiindcă trebuie păstrate cu orice preţ îndatoririle pravilelor. Apoi, predaţi-i şi pe inviolabilii tribuni îndată ce vor ieşi din funcţie. Însă, dacă vreţi să mă ascultaţi, înainte de a-i înmîna duşmanului, daţi poruncă să fie biciuiţi cu vergile, chiar aici în locul adunării, pentru ca tribunii plebei să-şi primească şi dobînda pentru amînarea pedepsei lor. Căci, de vreme ce aceşti tribuni declară că în ciuda predării noastre poporul tot nu e scutit de opreliştea pravilelor sfinte, ei o spun aşa, pentru ca mai degrabă ei să nu fie predaţi în mîna vrăjmaşului şi nu pentru că lucrurile ar sta astfel. Cine e atît de nepriceput, încît să nu-şi dea seama cum merg treburile cu dreptul feţialilor păcii? De aceea, senatori, eu nu pot tăgădui că atît *sponsiones*, cît şi tratatele de alianţă sînt la fel de sfinte şi în ochii şi în sufletele acelor oameni care cinstesc încrederea în oameni, alături de credinţa în zei; însă mai susţin că nu se poate încheia o zălogire care să oblige poporul fără încuviinţarea lui. Adică, dacă samniţii ne-ar fi silit să rostim legiuitele formule, obişnuite la predarea oraşelor, arătîndu-ne acea trufie cu care ne-au smuls acest zălog, atunci, tribuni ai plebei, aţi mai spune

voi că poporul roman le-a fost predat samniților și că acest oraș, templele, altarele, hotarele, apele, toate aparțin acum dușmanilor? Fiindcă acum este vorba numai de chestiunea zălogului, las deoparte predarea. Ce s-ar fi întîmplat dacă am fi făgăduit să părăsim acest oraș în mîna vrăjmașului? Oare poporul român l-ar fi părăsit? Dar dacă am fi făgăduit să-i dăm foc orașului, oare am fi făcut aceasta? Ori să nu mai avem nici un fel de dregătorii, nici senat, nici legi, atunci nu le-am mai avea? Dacă le-am mai fi promis samniților să stăm sub cîrma regilor, oare ar fi trebuit să ne supunem? Ferească zeii, ați spune voi, și cu toate acestea, oricît de înjositoare ar fi socotite condițiile învoielii, totuși nimic nu ușurează povara chezășiei. Dacă poporul poate fi obligat să dea o parte, atunci el poate fi îndatorat să dea și totul. Ce însemnătate are dacă consulul, dictatorul sau praetorul s-au dat pe ei zălog? Poate să fie în asta vreun motiv de supărare? Așa au hotărît înșiși samniții, care nu s-au mulțumit numai să le fie dați consulii zălog, ci i-au silit și pe legați, și pe quaestori, și pe tribuni militari să facă același lucru. Și nu mă întrebați acum pentru ce le-am făgăduit samniților eu toate acestea? Și mai ales cînd consulul nu avea acest drept? Și cînd eu nu eram în măsură să le promit pacea, asupra căreia nu aveam ultimul cuvînt de spus, nici în interesul meu, nici în al vostru, deoarece voi nu-mi încredințaserăți vreo însărcinare în acest sens? Senatori! La Caudium nu s-a petrecut nimic firesc și potrivit chibzuinței și înțelepciunii omenești. Zeii nemuritori au luat mințile și ale comandanților voștri și ale vrăjmașilor! Nici noi n-am fost îndeajuns de prevăzători în acest război, dar și dușmanii au pierdut prosteşte o victorie pe care o cîștigaseră în chip nemeritat, de vreme ce s-au încrezut numai în aceste coclauri, unde au învins, și de vreme ce au dat atîta zor să despoaie de arme, cu orice preț, pe acei ostași care sînt născuți și făcuți să poarte armele[24]. Dacă mintea lor le-ar fi fost întreagă, n-ar fi fost mai firesc și mai ușor pentru ei, de vreme ce au recurs la judecata bătrînilor lor, pe care i-au chemat la fața locului, să trimită împuterniciții lor la Roma, ca să trateze cu senatul și poporul roman pa-

Scanned with CamScanner

cea și alianța? Aceasta era o treabă ușoară, costînd numai un drum de trei zile pentru cei iuți de picior. În vremea asta — pînă cînd împuterniciții lor le-ar fi adus fie știrea victoriei depline, fie o pace sigură. — s-ar fi încheiat și armistițiul. Aceasta ar fi fost, în sfîrșit, o adevărată făgăduință; dacă noi am fi făcut-o din porunca poporului roman, nici voi n-ați fi avut nimic de îndurat, nici noi nu ne-am fi dat zălog lor. Ar fi fost păcat să fie o altă ieșire din impas decît aceasta: samniții să se îmbete cu această izbîndă, bătîndu-și joc de-a surda de noi, cuprinși de un vis mai fericit decît și-ar fi putut ei închipui; în vremea aceasta însă, oastea noastră ar fi putut să scape de această soartă care i-a fost potrivnică, iar nălucirea unei păci să fie spulberată de o biruință și mai deșartă. Ar fi rămas la mijloc numai povestea asta a zălogului, care nu obligă pe nimeni altcineva, decît pe chezașul angajat. Ce s-a tratat împreună cu voi senatori? Ce s-a discutat în adunarea poporului roman? Cine poate spune că s-a recurs la sprijinul vostru? Cine poate spune că a fost amăgit de voi? Dușmanul? Concetățenii voștri? Voi n-ați făgăduit nimic vrăjmașului! Voi n-ați poruncit nici unui cetățean să făgăduiască ceva în numele vostru. Așadar, noi n-avem nimic de împărțit cu voi, deoarece voi nu ne-ați dat nouă nici o însărcinare. La fel nici samniții n-au nimic de împărțit cu voi, fiindcă nici voi n-ați tratat nimic cu ei. Numai noi sîntem zălogul samniților. Îi vom mulțumi deci din belșug cu ceea ce putem să le oferim: trupurile și sufletele noastre. Împotriva acestora să se înverșuneze! Pe acestea să le străpungă cu sabia! Împotriva lor să-și verse veninul! Cît privește pe tribunii plebei, hotărîți dacă predarea lor se poate face în momentul de față, sau se poate amîna pe o altă zi. În vremea aceasta, noi: eu, T. Veturius și voi ceilalți, vom îndura să ne dăm aceste grumazuri pentru ispășirea chezășiei, pentru ca prin chinurile noastre să putem elibera de jurămînt armatele Romei“[25].

X Pe senatori i-a mișcat atît temeiurile invocate, cît și vorbirea celui ce le expunea. În același timp fură zdruncinați sufletește nu numai toți ceilalți, ci înșiși tribunii plebei, care au

declarat că sînt gata să se supună poruncilor senatului. Ei au ieşit numaidecît din funcţie, fiind predaţi feţialilor, pentru a-i conduce dimpreună cu ceilalţi la Caudium. După ce a fost dat un decret senatorial în acest scop, toată lumea a văzut o lumină orbitoare care s-a abătut asupra cetăţii. Numele lui Postumius umbla din gură în gură. Era ridicat pînă în slava cerului: „Jertfa lui era preţuită ca fiind deopotrivă cu a lui Decius, sau aidoma strălucitelor isprăvi ale altor eroi. Datorită sfatului şi strădaniilor sale, cetatea s-a ridicat din fundul mocirlei din care se scufundase, scăpînd de o pace împovărătoare. El însuşi s-a oferit mîniei duşmanilor spre a fi chinuit, ispăşind deci pentru întregul popor roman!"

Toată lumea aştepta să ia armele şi să izbucnească războiul, gîndind: „Va mai veni oare vremea să se dea piept cu arma în mînă cu samnitul?" În Roma, unde cetăţenii clocoteau de ură şi mînie, oastea înrolată sub drapel era alcătuită aproape numai din voluntari. S-au înjghebat şi noi legiuni alcătuite din vechii ostaşi; toate aceste trupe au fost îndreptate către Samnium. Feţialii mergeau în frunte. Cînd aceştia au ajuns în faţa porţilor cetăţii Samnium, poruncesc chezaşilor păcii să-şi dezbrace veşmintele şi apoi să fie legaţi cu mîinile la spate. Deoarece slujitorul[26] însărcinat cu această treabă, din respect pentru demnitatea lui Postumius, nu-l legă aşa de strîns ca pe ceilalţi, Postumius i se adresă atunci: „De ce nu strîngi chingile bine pentru ca predarea să fie după toată regula?" Apoi, cînd s-a ajuns în adunarea samniţilor şi s-a apropiat de tribuna lui Pontius, feţialul A. Cornelius Arvina a rostit aceste cuvinte: „Deoarece oamenii aceştia de aici v-au făgăduit că vor încheia pace fără să fi cerut încuviinţarea poporului roman al Quiriţilor, şi din această pricină s-au făcut vinovaţi, vi-i predăm vouă, pentru ca poporul roman să fie scutit de o cumplită nelegiuire[27]". Auzind acestea, Postumius izbi cît putu de tare pe feţial cu genunchiul în şold şi spuse apoi cu glas puternic că „el este cetăţean samnit şi l-a lovit pe acest feţial şi împuternicit roman în pofida dreptului ginţilor şi, ca urmare, samniţii vor fi şi mai îndreptăţiţi să pornească războiul împotriva Romei".

Scanned with CamScanner

XI Atunci Pontius a spus: „Nici eu nu voi primi această predare, şi nici samniţii nu o vor încuviinţa, Spurius Postumius! Dacă tu crezi că există zei, nu e mai bine sau să zădărniceşti totul, sau să respecţi învoiala? Toţi aceia pe care conducătorul samniţilor i-a avut în puterea sa, sau în schimbul cărora s-a cerut pacea de către romani, se cuvine să aparţină poporului samnit. Dar la urma urmei, de ce apelez eu la tine, de vreme ce tu te-ai predat din nou în mîinile biruitorului ca să-ţi respecţi cuvîntul pe cît îţi stă în putinţă? Eu poporului roman cer să-mi răspundă! Dacă poporul roman se căieşte de făgăduiala dată la Furcile Caudine, atunci să înapoieze şi legiunile, ducîndu-le acolo unde au fost închise în trecătoare, ca să nu fie nici o înşelăciune la mijloc din partea nimănui. Toate să rămînă aşa cum au fost la început: toţi ostaşii romani să se întoarcă în tabără şi să-şi ia în primire armele pe care le-au predat, potrivit învoielii. Însă să aibă asupra lor tot ce au avut înainte de întîlnirea noastră pentru tratative. Numai după toate acestea să se recurgă la război şi la hotărîrea din urmă. Doar atunci se va putea respinge zălogul, precum şi pacea! Să ducem războiul avînd aceeaşi soartă şi aceleaşi împrejurări pe care le-am avut înainte de a începe consfătuirea în vederea păcii. Nici poporul roman nu trebuie să învinuiască pe consuli pentru făgăduinţa lor, la rîndul nostru, nici noi nu se cade să acuzăm poporul roman că nu şi-a respectat legămîntul de credinţă. Cum se face că v-aţi găsit întotdeauna îndreptăţite temeiurile voastre, ori de cîte ori aţi fost învinşi, ca să nu vă respectaţi angajamentele luate prin bună învoială? I-aţi dat ostatici lui Porsenna, pe urmă vi i-aţi luat tîlhăreşte înapoi! V-aţi răscumpărat cu aur cetatea de la galli: în clipa cînd aceştia îşi primeau plata, v-aţi năpustit asupra lor şi i-aţi căsăpit! Aţi încheiat pace cu noi, cu condiţia de a vă înapoia legiunile căzute în mîna noastră. La urmă declaraţi că nu vreţi să mai ţineţi seama de o asemenea pace. Întotdeauna scorniţi un temei legal cu care vreţi să vă îndreptăţiţi călcarea condiţiilor. Spuneţi că poporul roman, cu toată pacea înjositoare pentru el, nu încuviinţează păstrarea legiunilor sale tefere şi nevătămate? N-are decît să-şi păs-

Scanned with CamScanner

treze pacea mai departe, cu condiția de a înapoia legiunile căzute prizoniere în mîna învingătorului. Aceasta înseamnă respectul legămîntului de credință! În felul acesta era demn pentru tratatele încheiate și pentru ceremoniile fețiale, ca tu să-ți primești înapoi atîți cetățeni teferi și nevătămați cîți ai cerut tu, potrivit învoielii dintre noi. Eu, la rîndu-mi, nu pot obține pacea pe care am încheiat-o cu tine, cînd ți-am dat înapoi prizonierii tăi. Așa spui tu, A. Cornelius? În felul acesta vorbiți voi, fețiali, de drepturile ginților? Iată, însă, că eu nu-i primesc pe acești ostatici, pe care voi vă prefaceți că-i predați, și nici nu socot că ne-au fost înapoiați! În același timp însă, nici nu mă împotrivesc întoarcerii în cetatea lor, care e obligată prin făgăduiala zălogului să-și respecte angajamentele luate și pe care le-a călcat, minuind totuși pe toți zeii din cer prin ocara și batjocurile aduse puterii lor! Dezlănțuiți războiul, deoarece Spurius Postumius a lovit cu genunchiul pe împuternicitul și pe solul nostru, socotind că în felul acesta zeii vor crede că Postumius e cetățean samnit și nu roman, și că un sol roman a fost lovit și jignit de un samnit, astfel încît războiul pornit de voi împotriva noastră să fie îndreptățit. Nu vă e rușine vouă, oameni bătrîni ce sînteți, și foști consuli, să batjocoriți credința în așa hal, în văzul tuturor și să căutați asemenea ticluiri și dedesubturi, care nu sînt vrednice nici măcar de copii, călcîndu-vă cuvîntul dat? Du-te, lictorule, dezleagă cătușele acestor romani. Nimeni din ei să nu mai fie oprit să plece unde poftește!"

Și, într-adevăr, acești ostatici s-au întors în tabăra romană de la Caudium, teferi și nevătămați, ei fiind singurii care au fost dezlegați de legămîntul de credință făcut de ei cu bună știință, și poate că și de statul roman[28].

XII Samniții și-au dat în sfîrșit seama că în locul păcii impuse de ei cu atîta trufie se dezlănțuie din nou un război, dar mult mai înverșunat decît cel dinainte; ei au presimțit tot ce s-a întîmplat pe urmă, avînd aproape sub ochi priveliștea întîmplărilor. Tîrziu de tot abia, însă atunci zadarnic, au dus laude celor două povețe ale bătrînului Herennius. Alunecînd la soluția căii de mijloc, samniții au pre-

Scanned with CamScanner

schimbat o biruinţă pe care o aveau în mînă cu o pace nesigură. Pierzînd prilejul de a face ori bine, ori rău, romanii nevoiţi acum să lupte tocmai cu acel popor pe care avuseseră putinţa sau să-l nimicească pentru totdeauna, sau să-i cîştige de-a pururi prietenia. Mai mult — cîntărindu-şi puterile înainte ca izbînda în luptă să încline cumpăna într-o parte sau alta — într-atît de mult se schimbaseră stările sufleteşti ale ambelor tabere, încît Postumius, prin predarea sa în mîna vrăjmaşului, a fost mai proslăvit de romani, decît Pontius de samniţi, cu toată victoria sa dobîndită fără vărsări de sînge. Şi în timp ce romanii erau încredinţaţi că pornind războiul, vor cîştiga biruinţa, samniţii, la rîndul lor, erau convinşi că romanii, o dată cu ridicarea din nou a armelor împotriva lor, au şi pus mîna pe victorie.

În această vreme, cetatea Satricum i-a trădat pe romani trecînd de partea samniţilor (se ştie destul de bine că satricanii au fost de partea samniţilor), iar colonia romană Fregellae a fost ocupată de samniţi în urma unui atac dat prin surprindere într-o noapte. Teama uneia de cealaltă a oprit amîndouă taberele să întreprindă ceva pînă la ivirea zorilor. Lupta s-a dezlănţuit însă cum s-a luminat de ziuă. Sorţii de izbîndă au fost deopotrivă pentru ambii potrivnici, deoarece, în primul rînd, fregellanii luptau pentru vetrele şi altarele lor, şi în al doilea, pentru că şi mulţimea de nevolnici neluaţi la război îi ajutau pe ai lor, luptînd de pe acoperişurile caselor. În felul acesta, fregellanii au izbutit să zădărnicească atacul duşman. Datorită însă unui vicleşug, samniţii au putut să încline izbînda de partea lor atunci cînd fregellanii lăsară să fie auzit glasul unui crainic care dădu de veste că „acela care va depune armele va fi lăsat să plece liber şi teafăr". Nădejdea de a scăpa cu viaţă a făcut pe dată să scadă avîntul luptătorilor şi, ici colo, fregelanii au şi început să arunce armele. Cei mai dîrzi dintre ei s-au năpustit în iureş şi au ieşit pe poarta din spatele cetăţii. Datorită avîntului şi bărbăţiei lor, aceştia au fost singurii care şi-au putut croi drum spre libertate, în timp ce ceilalţi, încrezători şi neprevăzători, au plătit cu viaţa teama lor: samniţii i-au aruncat în flăcări, unde s-au mis-

Scanned with CamScanner

cuit de vii, rugîndu-se zadarnic de învingători să-şi respecte legămîntul, şi pe zei să-i scape!

Consulii şi-au împărţit între ei provinciile: Papirius a pornit prin Apulia către Luceria, unde se aflau sub pază călăreţii romani daţi ca ostatici la Caudium, iar Publilius a pornit spre Samnium, ca să lupte cu oştile samnite care făcuseră isprava de la Caudium. Această stare de lucruri i-a încurcat rău de tot pe samniţi, neavînd destulă îndrăzneală nici să meargă către Luceria, ca să nu le cadă în spate duşmanul, nici să rămînă pe loc, de teamă să nu piardă între timp Luceria. De aceea, au socotit de cuviinţă că cea mai bună treabă e să-şi încerce norocul în luptă şi să dea lupta cu Publilius. Şi atunci ei îşi aşezară trupele în linie de bătaie.

XIII Consulul Publilius, înainte de a începe bătălia cu samniţii, a socotit de cuviinţă că trebuie să le rostească cîteva cuvinte ostaşilor săi şi de aceea a dat ordin să se strîngă toţi pentru adunare. Cînd aceştia au alergat într-un suflet către praetorium, cuvintele lui de îmbărbătare nu prea au fost auzite de ostaşi din pricina strigătelor celor ce cereau să lupte. În schimb însă, era vie în sufletul fiecăruia din ei amintirea ruşinii păţite la Caudium şi această ruşine le era singurul povăţuitor. De aceea romanii pornesc numaidecît la atac, într-un nemaipomenit iureş, împingîndu-i pe stegari de la spate. Şi ca să nu mai piardă vremea cu aruncatul suliţelor şi cu scosul săbiilor din teacă, ca şi cum ar fi primit un astfel de semnal, le leapădă şi, trăgîndu-şi spadele, se năpustesc în goană asupra vrăjmaşilor. Aici nu-şi mai avea vreun rost meşteşugul armelor şi iscusinţa de comandant, ori o anumită rînduială a unităţilor şi rezervelor: numai mînia şi furia ostaşilor romani au făcut totul în acest atac. De aceea samniţii nu numai că au fost daţi peste cap şi împrăştiaţi, dar nemaiîndrăznind să se oprească din fugă nici măcar în tabăra lor, au căutat să se risipească în toată Apulia; totuşi, au ajuns şi în Luceria, însă numai după ce s-au strîns din nou într-o singură coloană.

Aceeaşi îndîrjire care îi mînase pe romani să străpungă mijlocul liniei de bătaie a samniţilor i-a însufleţit şi cu

Scanned with CamScanner

prilejul cuceririi taberei dușmane. Acolo, din pricina mîniei și furiei, s-a vărsat și mai mult sînge și s-au nimicit și mai mulți dușmani; din aceeași pricină și o mare parte din prăzi au fost distruse.

Cealaltă oaste romană, în frunte cu consulul Papirius, ajunsese la Arpi[29], mergînd de-a lungul coastei mării și trecînd printr-un ținut unde domnea pacea datorită mai mult faptului că locuitorii de acolo îi urau pe samniți din pricina atîtor nedreptăți și pagube îndurate din partea lor, decît a vreunei binefaceri din partea poporului roman. Căci samniții care locuiau prin satele din preajma munților de acolo se îndeletniceau cu jefuirea și cu pustiirea acelor ținuturi de la șes și de pe coasta mării, așa cum se cam întîmplă îndeobște cu muntenii care privesc cu silă și dispreț pe locuitorii de la șes, încredințați că aceștia sînt firi prea domoale. Dacă aceste ținuturi ar fi fost credincioase față de samniți, armata romană, sau n-ar fi putut să ajungă pînă la Arpi, sau, atunci cînd ea se afla între Roma și această cetate, ar fi pierit din pricina lipsurilor și nevoilor de tot felul, fiindu-i zădărnicită orice putință de aprovizionare cu cele necesare bunului trai. Chiar și atunci cînd mărșăluiau spre Luceria, lipsurile le-au pricinuit neajunsuri deopotrivă de mari și asediatorilor, și celor împresurați. Romanii își procurau toate cele necesare de la Arpi. Cantitățile erau însă prea mici, deoarece călăreții romani erau cei ce transportau pe cai grîul în niște desagi pînă în tabăra romană, aducîndu-l tocmai de la Arpi pentru pedestrimea care avea grija străjilor și se îndeletnicea cu supravegherea și cu lucrările de tot felul. Din cînd în cînd însă, călăreții erau nevoiți să se încaiere cu dușmanii, care îi atacau fără întrerupere, din care pricină aruncau de pe cai desagii. Înainte de a se ivi acolo armata romană învingătoare în Samnium, sosiseră din munții samniților și provizii pentru asediați și putuseră fi introduse și trupe pentru ajutorarea lor. Însă sosirea lui Publilius a înrăutățit și mai mult situația vrăjmașului. Consulul, lăsînd mai departe pe seama colegului său grija împresurării, porni nesupărat de nimeni prin ogoarele și satele dușmanilor, zădărnicind aprovizionarea celor asediați. De

aceea, fiindcă nu era nici o nădejde că asediaţii vor putea îndura mai multă vreme lipsurile, samniţii care îşi aveau tabăra în Luceria, după ce şi-au adunat forţe din toate părţile, au fost nevoiţi să dea piept cu Papirius.

XIV În vremea cînd ambele tabere se pregăteau pentru bătălie, intervin solii tarentini care somează şi pe romani şi pe samniţi să înceteze războiul. Cînd Papirius a aflat de aceste ameninţări, ca şi cum ar fi fost tare zdruncinat de vorbele lor, a răspuns împuterniciţilor Tarentului că el va aduce totul la cunoştinţa colegului său. După chemarea lui Publilius, toată vremea a fost folosită cu pregătirile de luptă. Apoi, amîndoi, într-o desăvîrşită înţelegere, ca asupra unui fapt sigur, au luat hotărîrea de a da semnalul de atac. În timp ce consulii rînduiau cele trebuincioase în legătură cu cele omeneşti şi zeieşti, aşa cum se obişnuieşte înainte de dezlănţuirea bătăliei, solii Tarentului se înfăţişează în grabă la ei, aşteptînd răspunsul. Papirius le spuse următoarele: „Tarentini! Augurul ne dă de ştire că auspiciile ne sînt prielnice. În afară de aceasta, şi jertfele arată semne la fel de bune. După cum vedeţi, am pornit cu sprijinul zeilor să ducem totul la bun sfîrşit".

Consulul dădu ordin ca stegarii să vină în fruntea oştirii pentru pornirea la atac şi aşeză trupele în linie de bătaie, aruncînd vorbe grele asupra samniţilor, cel mai trufaş dintre toate neamurile, spunînd: „cu toate că Samnium nu e în stare să-şi chivernisească treburile sale lăuntrice, din pricina frămîntărilor şi dezbinărilor dintre locuitori, se amestecă în rosturile altora şi împarte dreptatea după bunul lui plac, declarîndu-le unora război, iar cu alţii încheind pace".

De cealaltă parte, samniţii lăsaseră deoparte orice grijă în privinţa războiului, fie că doreau pacea cu tot dinadinsul, fie că le convenea să se prefacă în privinţa aceasta, ca să-i atragă pe tarentini de partea lor, dar băgînd de seamă că romanii s-au şi rînduit numaidecît pentru a porni bătălia, au început să strige: „ei rămîn mai departe aşa, aşteptînd cuvîntul de ordine din partea tarentinilor: nici nu pornesc la luptă, şi nici nu-şi scot trupele dincolo de parapetele taberei. Amăgiţi în nădejdea lor, ei vor îndura orice s-ar

întîmpla, decît să iasă în vileag că au nesocotit îndemnurile de pace ale tarentinilor!"

Consulii declară samniţilor că ei primesc prevestirea auspiciilor şi că îi urează vrăjmaşului să nu fie în stare să-şi apere nici măcar întăriturile taberei. După ce fiecare consul îşi luă în primire oastea sa, romanii se apropiară de întăriturile duşmanilor şi le atacară în acelaşi timp din toate părţile; pe cînd o parte din ostaşi astupa şanţurile, cealaltă parte sfărîma parapetele şi le prăvălea în şanţuri. Cînd au năvălit asupra taberei samnite, le da imbolduri şi le înflăcăra sufletele rănite de ruşinea îndurată nu numai vitejia înnăscută în firea lor de romani, ci şi mînia. Fiecare îşi spunea sieşi: „Aici nu mai e nici Caudium, nici strîmtori greu de trecut, unde vrăjmaşul să biruie prin viclenie şi cu trufie pe cel care a greşit! Aici romanii trebuie să-şi aducă aminte de străvechea-le vitejie pe care n-o mai stăvilesc în cale nici redute, nici şanţuri".

Romanii îi fac una cu pămîntul pe vrăjmaşi, pe toţi deopotrivă, şi pe cei care se mai împotrivesc, şi pe cei risipiţi, şi pe cei cu armele la ei, şi pe cei care au azvîrlit armele, ca şi pe sclavi, copii, vîrstnici, nevîrstnici, oameni şi vite; n-ar mai fi supravieţuit nici o fiinţă dacă n-ar fi dat consulii semnalul de retragere şi n-ar fi intervenit chiar cu ameninţări asupra ostaşilor romani setoşi de sînge, scoţîndu-i din tabăra vrăjmaşului. În faţa ostaşilor romani, supăraţi din pricina opreliştii de a-şi potoli pornirile şi revărsările mîniei, consulii au rostit numaidecît o cuvîntare, în care ei au arătat ostaşilor că niciodată consulii nu au fost şi nu vor fi mai prejos de soldaţii lor în ce priveşte ura împotriva duşmanilor; dimpotrivă, ei, comandanţii, ar fi nutrit aceeaşi ură nestăvilită în orice luptă, dacă nu s-ar fi gîndit la viaţa celor şase sute de călăreţi romani reţinuţi ca ostatici în Luceria; ei nu le-ar fi pus nici o stavilă pornirilor lor, însă duşmanii, pierzînd nădejdea în iertare, ar putea să se năpustească cu oarbă furie asupra ostaticilor romani, căutînd să-i răpună pe toţi înainte de a pieri şi ei". Ostaşii romani au înţeles şi preţuit această povaţă, bucurîndu-se că s-a pus zăgaz mi-

Scanned with CamScanner

niei lor, mărturisind că mai degrabă vor răbda orice, decît să fie amenințată viața atîtor fruntași ai tineretului roman[30].

XV Ridicînd apoi adunarea ostașilor, comandanții au ținut sfat, chibzuind dacă e mai bine să atace cu toate trupele Luceria, sau un consul împreună cu una din armate să încerce dacă se pot bizui pe populația Apuliei, care pînă acum se arătase șovăielnică. Consulul Publilius a purces către Apulia ca s-o pustiască în lung și în lat; într-un singur marș a izbutit să supună cîteva populații, pe unele prin tăria brațului, altele însă, care s-au supus de bunăvoie, fură primite cu anumite condiții în confederația romană. I-a trimis apoi un scurt răspuns lui Papirius care continua împresurarea Luceriei, vestindu-i că totul a mers din plin așa cum a nădăjduit. Căci după ce le fuseseră tăiate toate legăturile și întrerupte toate drumurile pe care se transportau provizii din Samnium, samniții care se găseau în garnizoana din Luceria, siliți de foame, au trimis împuterniciții la consulul roman, anunțîndu-l să-și ia în primire călăreții care fuseseră dați ca zălog și din pricina cărora izbucnise acest război, și să-i ceară să înceteze împresurarea. Papirius le-a răspuns acestea:

„S-ar fi cuvenit ca ei să-l întrebe mai degrabă pe Pontius, fiul lui Herennius, din îndemnul căruia i-au trimis pe romani pe sub jug, ce soartă se cuvine să pătimească ce-i înfrînți". Însă, fiindcă ei au vrut ca mai degrabă potrivnicii lor să hotărască asupra soartei care li se cuvine și nu să li se facă propuneri în această privință, consulul le ordonă să li se aducă la cunoștință samniților următoarele: „Samniții să-și lase între zidurile cetății Luceria armele, bagajele, vitele de povară și toată gloata neluptătorilor; el îi va trece pe sub jug pe ostașii samniți, doar cu hainele asupra lor, pentru a răzbuna rușinea suferită de romani, nu pentru a le pricinui și el alta nouă." Samniții n-au refuzat nimic. Șapte mii de samniți au fost trecuți pe sub jug. În Luceria s-a capturat o uriașă pradă de război, luîndu-se înapoi și toate steagurile și armele pe care romanii le pierduseră la Caudium. Și ceea ce întrecea orice bucurie a fost faptul că s-au dobîndit înapoi călăreții romani pe care samniții îi dăduseră Luceriei spre a-i păzi ca zălog pentru pace.

Scanned with CamScanner

Arareori s-a mai întîmplat ca, prin schimbarea neașteptată a soartei, poporul roman să obțină o biruință mai strălucită ca aceasta, mai ales dacă e adevărat că și comandantul samniților, Pontius, fiul lui Herennius, așa cum au pomenit unii dintre analiști, a trecut și el pe sub jug, împreună cu ceilalți samniți, pentru a ispăși în felul acesta dezonorarea consulilor. De altfel mai puțin mă miră faptul că nu prea se știe ce s-a petrecut în urmă cu comandantul samniților, predat și trecut pe sub jug; în schimb, ceea ce mă uimește mai mult, e faptul că mai domnește îndoiala dacă dictatorul Iulius Cornelius[31], ajutat de comandantul cavaleriei, Lucius Papirius Cursor, care a avut comanda supremă a operațiilor, mai întîi la Caudium și apoi la Luceria[32], a fost singurul care a răzbunat rușinea înfrîngerii romane de la Furcile Caudine, fiind cel mai sărbătorit, cu purtarea în triumf[33], de la Furius Camillus încoace, sau dacă de această cinste s-au mai bucurat și consulii și mai ales Papirius Cursor. Acestei neștiințe îi urmează și o alta, și anume: oare Papirius Cursor a fost acela care a fost ales consul, pentru a treia oară, cu prilejul alegerilor următoare, împreună cu Q. Aulius Cerretanus, prelungindu-i-se funcția și pentru anul următor[34], datorită biruinței dobîndite în Luceria, sau L. Papirius Mugillanus, această greșeală fiind provenită de la poreclă?

XVI Analiștii sînt însă toți de acord că după aceea, consulii au fost aceia care au sfîrșit celelalte războaie. În războiul cu forentanii, Aulius a izbîndit asupra lor numai într-o singură luptă. S-a predat și supus romanilor și orașul Forentum[35], unde își găsiseră adăpost ostașii dușmani, după ce fuseseră bătuți, poruncindu-li-se să dea zălog ostatici romanilor. Cu același succes a luptat și celălalt consul împotriva satricanilor, care, deși cetățeni romani, după înfrîngerea romanilor la Caudium, trecuseră de partea samniților, de la care primiseră o garnizoană în orașul lor. În timp ce armata romană înaintase pînă în apropierea zidurilor cetății Satricum, consulul roman a dat acest crîncen răspuns împuterniciților cetății, care cerusera cu rugăminți stăruitoare pacea cu romanii: „Să se prezinte în fața romanilor numai după ce garnizoana samnită va fi

nimicită, sau predată romanilor!“ Acest răspuns al consulului roman stîrni în rîndurile acelor colonişti o groază şi mai cumplită decît războiul însuşi. Însă, fiindcă aceşti soli au stăruit să-l întrebe pe consul în mai multe rînduri, în ce chip cred romanii că vor fi în stare satricanii, care sînt atît de puţini şi de neputincioşi, să-i vină de hac garnizoanei atît de puternice şi de bine înarmate a samniţilor, consulul i-a poftit să-i întrebe pe cei care i-au îndemnat să primească garnizoana samnită între zidurile cetăţii. Atunci împuterniciţii cetăţii Satricum n-au mai spus nimic şi au plecat. Cu mare greutate trimişii satricanilor au obţinut din partea romanilor îngăduinţa de a-şi consulta senatul lor în această privinţă şi de a aduce înapoi răspunsul. Împuterniciţii satricani se întoarseră la ai lor cu această însărcinare. Senatul din Satricum era împărţit în două tabere: fruntaşii uneia fuseseră partizanii trădării poporului roman, iar cealaltă tabără era alcătuită din cetăţenii credincioşi legăturilor de prietenie cu Roma. Cu toate acestea amîndouă taberele se luau la întrecere şi se frămîntau în ce chip să cîştige pacea cu poporul roman, căutînd să-l sprijine pe consulul roman în acţiunea sa de a cuceri această cetate. În timp ce garnizoana samnită plănuise să iasă în noaptea următoare din cetate, deoarece nu făcuse nici un fel de pregătiri pentru a preîntîmpina greutăţile asediului, una din cele două tabere a putut aduce la cunoştinţa consulului roman la ce oră din noapte, pe care poartă şi pe care drum are de gînd vrăjmaşul să iasă din cetate. În schimb, cealaltă tabără, care nu voise de loc să treacă de partea samniţilor, în cursul aceleiaşi nopţi a deschis consulului una din porţi, primind pe ascuns în oraş, în tăcerea nopţii, trupe romane. Datorită acestei îndoite trădări, garnizoana samnită, în urma ocupării unei padini în apropierea drumului, a fost atacată pe neaşteptate de romani şi la un moment dat s-a auzit un strigăt nemaipomenit din cetatea care era acum plină de romani. În răstimp de o oră toţi samniţii au fost măcelăriţi. Cetatea Satricum fu astfel cucerită şi acum totul ajunse în puterea consulului.

Acesta, făcînd cercetări asupra cui cade vina trădării romanilor, porunci ca vinovaţii descoperiţi să fie bătuţi cu vergile şi apoi să li se taie capul cu securea. După ce a instalat

Scanned with CamScanner

acolo o puternică garnizoană romană, consulul a ridicat toate armele locuitorilor satricani.

Unii analişti pomenesc că Papirius Cursor a plecat la Roma unde a fost purtat în triumf, fiindcă armata romană, avîndu-l pe el în frunte, a supus Luceria şi i-a trecut pe samniţi pe sub jug. Papirius Cursor a fost, fără îndoială, un bărbat înzestrat cu mari însuşiri războinice, vrednic de toată lauda, cu o deosebită tărie sufletească şi cu puteri trupeşti fără seamăn. Era atît de iute la mers, încît a primit porecla de Cursor[36]. Spun analiştii că îi întrecea pe toţi de aceeaşi vîrstă cu el la fugă, fie datorită unei îndelungate deprinderi de a merge pe jos, fie datorită nemaipomenitei sale puteri trupeşti. Cursor era şi un mare mîncău, dar mai ales un straşnic băutor de vinuri[37]. Deoarece nu era de nimeni întrecut în ce priveşte sforţările şi puterea de muncă, milităria sub el a fost deopotrivă şi la trupele de pedestraşi şi la cavalerie. O dată călăreţii au îndrăznit, în urma unei biruinţe, să-i ceară lui Cursor să-i mai slăbească puţin cu truda şi cu sforţările. Acestora, Cursor le răspunse: „Ca să nu spuneţi că nu sînt bun cu voi, iată, de aci înainte voi îngădui să nu vă mai frecaţi şezutul cînd veţi descăleca".

Acest om ştia să ţină bine frîul în mînă, stăpînindu-i deopotrivă şi pe concetăţenii săi şi pe aliaţi. Praetorul din Praeneste, care avea teamă de ai săi, îşi condusese prea moale ostaşii săi din sectorul rezervei către prima linie. Cursor, care se plimba prin faţa cortului, porunci ca praetorul să fie chemat îndată, iar lictorului, să fie gata cu securea. Pe cînd praenestinul, vînăt la faţă, încremeni la auzul acestei porunci, Papirius adăugă aceste cuvinte: „Haide, lictorule, taie o dată această rădăcină care stă în calea trecătorilor!" Însă Cursor numai i-a vîrît spaima morţii în suflet, fiindcă l-a lăsat pe praenestin în pace, nevătămat, pedepsindu-l numai cu o amendă. Neîndoios că, în acele vremuri bogate în asemenea bărbaţi de seamă, pe nici un altul nu s-a bizuit mai mult republica romană ca pe Cursor. Iar unii îl socoteau un demn potrivnic al lui Alexandru cel Mare, ca fiind şi deopotrivă în însuşiri sufleteşti cu el şi în stare să-l înfrunte, în cazul că acesta, după supunerea Asiei, s-ar fi îndreptat şi spre Europa[38].

Scanned with CamScanner

XVII Încă de la începutul urzelii acestei scrieri s-a putut vedea că eu n-am căutat să mă abat mai mult decît se cuvine de la şirul întîmplărilor desfăşurate şi că prin împodobirea operei mele cu zugrăvirea isprăvilor de tot felul am vrut să pun la îndemîna cititorilor desfătări plăcute şi în acelaşi timp să găsesc alean şi împăcare sufletului meu[39]. De aceea, pomenirea unui rege atît de strălucit şi a unei căpetenii de oşti fără seamăn în lume, a trezit în frămîntata-mi minte atîtea gînduri tăcute, încît nu o dată am găsit cu cale să-mi pun întrebarea: care ar fi fost soarta romanilor dacă s-ar fi războit cu Alexandru cel Mare? De bună seamă, într-un război cea mai mare putere o are numărul mare de ostaşi şi vitejia lor, apoi şi deşteptăciunea şi iscusinţa căpeteniilor de oşti, dar mai ales norocul[40] în toate faptele şi întîmplările omeneşti, care e atotputernic, mai ales în războaie[41]. De aceea, dacă poţi privi toate aceste însuşiri şi temeiuri, fie laolaltă, fie fiecare în parte, atunci uşor capeţi convingerea că imperiul roman n-ar fi putut fi biruit de Alexandru cel Mare, în aceeaşi măsură în care n-a fost înfrînt nici de alţi regi sau de alte popoare.

Mai întîi, voi începe cu punerea faţă în faţă a comandanţilor. Într-adevăr, nu tăgăduiesc de loc că Alexandru Macedon a fost un strălucit comandant de oşti. Totuşi, i-a crescut slava şi mărirea şi datorită faptului că a fost fără seamăn în lume, şi că s-a stins din viaţă în floarea tinereţii, în culmea puterii, fără să se împărtăşească din loviturile soartei. Lăsîndu-i deoparte pe alţi regi şi alte strălucite căpetenii de oşti, care au fost uriaşe pilde în ce priveşte schimbarea soartei omului, îl amintesc doar pe Cyrus[42], pe care grecii îl ridică în slava cerului la fel ca romanii, acum de curînd, pe Pompei cel Mare[43]! Pe Cyrus ce anume l-a făcut să simtă vitregia soartei decît numai faptul că s-a bucurat de o viaţă atît de lungă?

Aş putea înşirui şi căpeteniile romane şi nu pe toţi din toate vremurile, ci numai pe aceia care, în rosturile lor de consuli sau dictatori, ar fi trebuit să lupte cu Alexandru cel Mare, şi anume: pe Marcus Valerius Corvus[44], C. Marcius Rutilus[45], C. Sulpicius[46], T. Manlius Torquatus[47], Q. Publilius

Scanned with CamScanner

Maximus[48], pe cei doi Decii[49], pe Volumnius[50], pe M. Curius[51]. Ar mai veni la rînd apoi un alt şir de bărbaţi străluciţi, în cazul că războiul dintre puni şi Alexandru s-ar fi dezlănţuit înaintea aceluia cu romanii, şi dacă acesta ar fi trecut la o vîrstă mai înaintată în Italia. Fiecare din aceşti capi de oşti pomeniţi mai sus erau înzestraţi cu aceleaşi însuşiri sufleteşti, cu aceeaşi minte aleasă şi cu acelaşi avînt ca şi Alexandru cel Mare. Pe atunci, disciplina ostăşească, care de la întemeierea cetăţii se întărise din ce în ce mai mult, se desăvîrşise, ajungînd la o deprindere şi o rînduială temeinică ce se bizuia pe principii veşnice şi pe instrucţiuni serioase, închegate strîns între ele[52]. În felul acesta au purtat şi condus războaiele şi regii romani, iar după alungarea lor, aşijderea şi Iunii şi Valerii; în urma acestora, tot aşa şi Fabii, Quinctii, Cornelii, la fel şi Furius Camillus, pe care acei tineri cu care ar fi trebuit să lupte împotriva lui Alexandru Macedon îl socotiseră un comandant prea bătrîn[53]. Iar în privinţa bărbăţiei şi vitejiei personale pe care Alexandru cel Mare a dovedit-o pe cîmpul de bătaie, avîntîndu-se oriunde primejdia era mai mare (căci şi această însuşire a făcut să crească faima lui Alexandru cel Mare), oare Manlius Torquatus sau Valerius Corvus ar fi fost mai prejos de el, de vreme ce fuseseră luptători vestiţi mai înainte de a fi comandanţi? Oare ar fi dat înapoi din faţa lui Alexandru Macedon Decii care şi-au jertfit viaţa, năpustindu-se asupra vrăjmaşilor? Ar fi fost mai prejos de Alexandru cel Mare, Papirius Cursor, cu faimosul lui trup de uriaş şi cu cunoscuta lui bărbăţie? Poate ar fi fost întrecut de mintea unui singur tînăr, din acel vestit senat roman, ca să nu-i mai pomenesc pe fiecare în parte, în privinţa căruia şi-a dat o părere întemeiată pe adevăr acel grec[54], cînd a spus că senatul roman „îi părea a fi o adunare de regi“. Oare Alexandru cel Mare ar fi fost mai iscusit decît vreunul din comandanţii romani pomeniţi mai sus la alegerea terenului pentru întocmirea taberei, la procurarea aprovizionării, sau ar fi ştiut mai bine ca ei să se ferească de curse, ori să aleagă momentul atacului, ori să-şi rînduiască oastea în linie de bătaie, ori să se bizuie pe tăria rezervelor? De bună seamă, Alexandru Macedon ar fi mărturisit că războiul cu romanii nu e de loc la fel ca cel cu Darius.

Scanned with CamScanner

Regele Persiei tîra după el un cîrd întreg de femei şi de eunuci, fiind înconjurat numai de aur şi purpură, copleşit de orbitorul fast cuvenit rangului său. Tocmai de aceea acest rege a fost pentru Alexandru mai degrabă o pradă uşoară decît un potrivnic; Darius s-a făcut cunoscut numai prin aceea că Alexandru Macedon a avut tăria să-i dispreţuiască deşarta-i mărire, izbutind să-l învingă fără prea mare vărsare de sînge. Pe pămîntul Italiei, lui Alexandru situaţia i s-ar fi înfăţişat cu totul altfel ca în India, pe care el a cutreierat-o în lung şi-n lat, chefuind cu oastea lui, şi ea beată. Dacă regele Macedoniei ar fi văzut pădurile Apuliei şi munţii Lucaniei, dacă ar fi descoperit urmele proaspete ale înfrîngerii casei sale domnitoare pe pămîntul Italiei, unde şi-a sfîrşit viaţa, de curînd, unchiul său, regele Alexandru din Epir, faima lui Alexandru cel Mare ar fi fost cu totul alta!

XVIII Şi mai vorbim de un Alexandru cel Mare care încă nu fusese covîrşit de noroc şi succese ce iau oricui mintea[55]? Dar Alexandru cel Mare ar fi trebuit să fie judecat şi cîntărit după noua lui înfăţişare, luată în urma norocului de care s-a bucurat în viaţă şi, ca să spun aşa, după noua lui fire pe care şi-o căpătase după biruinţele cîştigate şi dacă ar fi venit în Italia cînd se asemuia mai degrabă cu Darius şi nu cu Alexandru cel Mare dinainte, şi dacă ar fi adus cu el o oaste prăbuşită moraliceşte, care-şi uitase de tot de patria macedoneană, după ce fusese molipsită toată de urîtele obiceiuri persane! Amintesc cu părere de rău faptul că Alexandru cel Mare, un rege atît de vestit, şi-a schimbat straiele sale simple macedonene cu trufaşele şi strălucitoarele veşminte persane şi că şi el a jinduit să i se facă temenele cu fruntea pînă la pămînt de către supuşii săi, care deprindere ar fi fost supărătoare chiar pentru macedonenii învinşi, necum biruitori. La fel amintesc şi de recurgerea, pe de o parte, la caznele atît de îngrozitoare[56] şi la uciderea prietenilor săi[57], cu prilejul ospeţelor şi petrecerilor, cînd se împăuna cu obîrşia sa[58]. Ce s-ar fi întîmplat cu el dacă plăcerea de băutură i-ar fi crescut şi mai mult din zi în zi? Sau, ce s-ar fi întîmplat, dacă furia lui turbată şi cruzimea s-ar fi mărit şi mai tare? (Ceea ce amintesc eu

Scanned with CamScanner

aici nu e de loc tăgăduit de istorici). Am putea noi crede că aceste apucături n-ar fi înrîurit în rău asupra marilor sale însuşiri de comandant[59]? Oare ar fi fost primejdie pentru romani, aşa cum spun grecii atît de flecari şi de uşuratici, care ridică în slăvi pe parţi, socotindu-i mult mai presus ca pe romani, şi care spun pretutindeni cu orice prilej că poporul roman n-ar fi putut înfrunta măreţia numelui lui Alexandru cel Mare[60], cîtă vreme eu cred că romanii nu l-au cunoscut nici măcar după faimă[61]? Oamenii au cutezat totuşi să-şi dea părerile în libertate, nestingheriţi de nimeni, faţă de Alexandru cel Mare, atunci cînd acesta se găsea în Athena doborîtă la pămînt de armatele macedonene şi cînd el privea de aproape ruinele fumegînde ale Thebei (fapt care poate fi adeverit, cercetînd discursurile scrise în acea vreme de unii oratori[62]), şi atunci mai e de crezut că împotriva lui Alexandru cel Mare nici unul din atîţi romani n-ar fi îndrăznit să deschidă gura? Oricît ai vrea să-l cuprinzi şi să-l defineşti pe Alexandru Macedon, ca pe un om strălucit, conchizi că măreţia unui singur om s-a întemeiat pe norocul care l-a urmărit în toate împrejurările şi faptele ceva mai mult de zece ani! Norocul poporului roman e învederat de faptul că deşi a fost înfrînt în multe bătălii, totuşi nu a pierdut nici un război, pe cînd Alexandru cel Mare a izbîndit în toate luptele şi războaiele purtate! Istoricii greci însă nu-şi dau seama ce spun cînd pun faţă în faţă isprăvile unui singur om, mai mult, ale unui tînăr, cu faptele unui popor care poartă războaie de opt sute de ani![63] Să ne mai mirăm dacă soarta poporului roman a fost atît de schimbătoare într-un răstimp atît de lung, mai mult decît într-un interval de numai treisprezece ani, cînd se numără într-o parte mai multe veacuri[64] decît anii în cealaltă? De ce nu pun atunci faţă în faţă soarta unui om cu a altui om, a unui comandant cu a altui comandant şi dintr-o tabără şi din cealaltă? Cîte căpătenii de oşti romane aş putea numi eu, care n-au pierdut niciodată nici o bătălie? Se pot parcurge toate analele autorităţilor statului roman şi toate fastele triumfale şi se vor găsi acolo atîţia consuli şi dictatori, de a căror vitejie şi de al căror noroc niciodată poporului roman nu i-a părut rău. Şi prin aceasta sînt mult mai vrednici de admirat decît Alexandru cel

Mare, sau oricare alt rege, atîţi dictatori, care nu şi-au îndeplinit magistratura decît doar zece, sau douăzeci de zile, şi atîţi consuli, care n-au cîrmuit republica mai mult de un an, cu toate că uneori tribunii plebei le împiedicau strîngerea oastei. Unii consuli porneau la război prea tîrziu, după intrarea în funcţie; altă dată aceştia erau rechemaţi la Roma înainte de ieşirea din magistratură, pentru ţinerea alegerilor. De multe ori anul lor de consulat se scurgea în toiul războiului; alteori, nechibzuinţa ori ticăloşia unui coleg au fost fie stavilă la cîştigarea biruinţei, fie pricina înfrîngerii; de multe ori consulii au fost nevoiţi să intre în funcţie după reaua conducere a altuia. De multe ori consulii primeau o armată alcătuită fie din recruţi, fie din oşteni nărăviţi. Mai ales regii nu erau scutiţi de anumite angajamente faţă de clica lor, dar fiindcă se socoteau stăpînii oamenilor şi ai vremurilor, conduceau totul după mintea şi bunul lor plac şi nu se luau după părerile altora[65].

Prin urmare, nebiruitul Alexandru cel Mare ar fi purtat războaie cu alţi comandanţi deopotrivă de neînvinşi şi ca atare, şi sorţii izbînzii ar fi fost tot egali. Ba Alexandru cel Mare ar fi avut de întîmpinat primejdii şi mai mari, deoarece macedonenii ar fi avut numai un Alexandru cel Mare, care nu numai că ar fi trebuit să înfrunte atîtea pericole, dar chiar le-ar fi căutat cu tot dinadinsul. Însă mulţi romani ar fi fost deopotrivă cu Alexandru cel Mare, fie prin slavă şi mărire, fie prin strălucitele lor fapte, fiindcă fiecare din aceşti romani ar fi trăit sau murit pentru patrie fără primejdie pentru stat, potrivit vrerii ursitei.

XIX Mai rămîne să se facă comparaţia trupelor, cu trupe, ca şi în ce priveşte fie numărul, fie felul ostaşilor, fie mulţimea forţelor auxiliare. Cu prilejul acelui recensămînt, care se făcea o dată la cinci ani, în acea vreme au fost numărate 250 000 de persoane. În felul acesta, în toată vremea ruperii legăturilor cu Roma de către aliaţii cu numele latin, s-au pus pe picior de război cîte zece legiuni romane, recrutate numai din Roma. Cîte patru sau cinci armate romane se războiau adesea în cursul acestor ani, în Etruria, în Umbria, unde

Scanned with CamScanner

alături de aceşti duşmani ai Romei luptau şi gallii; apoi, oştirile romane mai luptau şi în Samnium şi în Luceria. Alexandru cel Mare ar fi avut de înfruntat confederaţia romană alcătuită din populaţiile întregului Latium, împreună cu sabinii, aequii şi volscii, întreaga Campanie cu o parte din Umbria şi Etruria, cu Picenum[66] şi cu ţinuturile marsilor, paelignilor, vestinilor şi apulilor, alături de cetăţile întregului litoral, de-a lungul coastei Mării Inferioare[68], de la Thurii[69] pînă la Neapolis şi Cumae şi de acolo pînă la Antium şi Ostia, populaţii pe care Alexandru cel Mare ar fi fost nevoit să le înfrunte, fiindcă făceau parte din puternica alianţă a romanilor, sau în cel mai rău caz ar fi dat peste nişte duşmani care fuseseră bătuţi de romani şi care ştiau ce înseamnă puterea Romei. În schimb, Alexandru Macedon ar fi venit peste mare cu veteranii lui macedoneni, în fruntea unei oştiri nu mai mare de 30 000 de pedestraşi şi 4 000 de călăreţi, cu precădere thessalieni, căci aceştia alcătuiau sîmburele armatei lui. În cazul că şi-ar fi adus perşi, inzi şi alte noroade, i-ar fi tîrît de-a surda după el, fiindcă acest fel de ostaşi, în loc să-i fie de ajutor, dimpotrivă, i-ar fi fost o povară! Să se mai adauge şi faptul că romanii, în urma pierderilor suferite, aveau putinţa reîntregirii oastei cu rezerve, deoarece romanii se găseau la ei acasă, pe cînd armata lui Alexandru cel Mare s-ar fi istovit şi irosit treptat, găsindu-se în ţară străină (cum s-a întîmplat mai tîrziu cu oastea lui Hannibal). Oştirea lui Alexandru era înarmată cu scutul rotund[70] şi sarissa[71], pe cînd romanii, cu un scut[72] înalt cît omul, pentru a ocroti întreg corpul omenesc, apoi cu pilum[73], o armă întrebuinţată cu mai mare folos la aruncat decît lancea. În armatele romane, ostaşii îşi aveau rînduiala lor statornică, fiecare ostaş ştiind să-şi păstreze locul în şirul sau unitatea sa, pe cînd faimoasa falangă macedoneană era ţeapănă şi mai greoaie, înzestrată toată cu acelaşi fel de arme; ordinea de luptă a romanilor era mai felurită, fiind alcătuită din mai multe părţi. Armata romană se putea uşor împărţi în unităţi şi subunităţi, ori de cîte ori era nevoie, şi la fel de uşor se putea regrupa la un loc. Iar în privinţa săpatului şanţurilor şi a tuturor lucrărilor de apărare, cine erau mai meşteri ca romanii? Cine îi întrecea în puterea răb-

Scanned with CamScanner

dării? Dacă Alexandru cel Mare ar fi fost înfrînt numai într-o singură bătălie, ar fi pierdut tot războiul şi ar fi fost biruit pentru toată viaţa! Însă dacă pe romani nu i-au putut doborî dezastrele de la Caudium şi Cannae, ce adversari i-ar mai fi înfrînt? Într-adevăr, chiar dacă Alexandru cel Mare ar fi izbîndit la început, el ar fi căutat să se bizuie pe perşi, pe inzi şi pe întreaga nerăzboinica Asiei şi s-ar fi spus că el se războieşte, nu cu bărbaţi adevăraţi, ci cu femei[74], aşa cum se istoriseşte că ar fi spus Alexandru, regele Epirului, care, pe cînd era rănit de moarte, ar fi pus faţă-n faţă războaiele purtate de acest tînăr cu ale sale. Într-adevăr, cînd mi-aduc aminte că în primul război punic romanii au luptat cu cartaginezii pe mare, vreme de 24 de ani, sînt încredinţat că viaţa lui Alexandru cel Mare n-ar fi ajuns pentru ducerea pînă la sfîrşit nici măcar a unui singur război de talia acestuia! Şi poate că pe vremea aceea, cînd statul roman se bucura de o veche alianţă cu cartaginezii, teama de primejdia macedoneană ar fi făcut să se pregătească deopotrivă de război două din cele mai puternice cetăţi, şi în ce priveşte suflarea ostăşească, şi-n privinţa armelor! De bună seamă că ar fi fost înfrînt Alexandru cel Mare, dacă ar fi fost nevoit să poarte război cu doi potrivnici deodată. Romanii n-au luat cunoştinţă de puterea vrăjmaşului macedonean, cînd acesta era în plină propăşire, sau cînd îl aveau în frunte pe regele Alexandru al Epirului, ci s-au ciocnit cu el cînd îl avea pe Antiochus, pe Philippus, pe Perseus, cu care prilejuri romanii nu numai că nu au suferit vreo înfrîngere, dar nici n-au fost o dată măcar în pericol. Şi ca să nu-mi ia nimeni în nume de rău cele ce spun[75], trecînd cu vederea războaiele civile[76], noi romanii n-am fost niciodată puşi la grea strîmtoare nici de cavaleria vrăjmaşă, nici de pedestrimea lui, în nici o bătălie dată în cîmp deschis, sau pe poziţii egale, sau pe meleagurile ţării noastre. Călăreţi, ploaie de săgeţi, povîrnişuri şi păduri de nestrăbătut, problema aprovizionării prin locuri lipsite de drumuri, sînt greutăţi care pot să sperie pe un ostaş împovărat cu armele sale, însă ostaşul roman a înfrînt şi va înfrînge mii de oşti, mai grozave ca ale macedonenilor şi ale lui Alexandru, cîtă vreme va sălăşlui în inima

Scanned with CamScanner

sa dragostea de pace, ca aceasta în care trăim noi azi, şi dacă va dăinui mai departe dragostea de pace şi grija de a înfăptui armonia şi solidaritatea dintre concetăţeni[77].

XX Atunci au fost aleşi consuli M. Foslius Flaccinator şi L. Plautius Venno. În acel an[78], numeroase populaţii de samniţi au trimis împuterniciţi la Roma pentru reînnoirea tratatelor de alianţă cu romanii. Aceste solii, deşi se aplecaseră în faţa senatului pînă la pămînt şi izbutiseră să-l impresioneze, cînd fură trimise de senat în faţa adunării poporului, rugăminţile lor n-au mai avut acelaşi răsunet. De aceea, refuzîndu-le cererea de alianţă — după ce aceşti soli ajunseseră să-i plictisească pe toţi cu rugăminţile lor adresate fiecărui cetăţean în parte vreme de cîteva zile — Roma le-a acordat numai un armistiţiu de doi ani. La fel şi locuitorii din Teanum[79] şi Canusium[80], sătui de prădăciunile altora, s-au supus puterii romane, dîndu-i ostatici consulului L. Plautius. În acelaşi an s-a introdus pentru prima oară numirea de praefecţi[81] în Capua, după legile propuse de praetorul L. Furius, fiindcă campanii ceruseră acest remediu, datorită faptului că se săturaseră de dezbinări, frămîntări şi ciocniri între ei. S-au mai înfiinţat încă două noi triburi în Roma, Ufentina şi Falerina.

Deoarece situaţia din Apulia mergea către deznodămînt, teanensii şi apulii s-au înfăţişat noilor consuli Caius Iunius Bubulcus şi Quintus Aemilius Barbula[82], pentru a cere să fie primiţi de romani în confederaţie, făgăduind că vor îndemna toate populaţiile Apuliei să încheie pace şi alianţă cu poporul roman. Datorită acestor făgăduieli făcute cu atîta îndrăzneală, ei au izbutit să intre în confederaţia romană, fără să se bucure totuşi de drepturi egale, ci fiind numai supuşi puterii romane. După supunerea întregii Apulii de la un capăt la celălalt (fiindcă consulul Iunius pusese stăpînire şi pe puternica fortăreaţă Forentum), romanii s-au întins apoi mai înainte, către Lucania: acolo, datorită sosirii neaşteptat de repede a consulului Aemilius, cetatea Nerula[83] a fost cucerită prin luptă. După ce s-a dus vestea în rîndurile tuturor aliaţilor că datorită energicei intervenţii romane în treburile lăuntrice din Ca-

Scanned with CamScanner

pua au fost întărite ordinea şi pacea, senatul roman a acordat şi anţiaţilor, care se plîngeau că sînt cîrmuiţi fără legi precise şi fără dregători, un şir de patroni[84] pentru această colonie, care să le statornicească drepturile şi să le întocmească legile. Iată cum se răspîndise faima în lung şi în lat nu numai a armelor şi vitejiei romane, ci şi a legilor sale[85]!

XXI Consulii Caius Iunius Bubulcus şi Quintus Aemilius Barbula n-au încredinţat comanda legiunilor romane noilor consuli aleşi sub prezidarea lor, Sp. Nautius şi M. Popilius[86], ci dictatorului L. Aemilius. Acesta, dimpreună cu comandantul cavaleriei, L. Fulvius, pornind la împresurarea cetăţii Saticula, au dat prilej samniţilor de a începe din nou războiul. Din această pricină s-a stîrnit o îndoită teamă şi îngrijorare în rîndurile romanilor, datorită faptului că, pe de o parte, samniţii, strîngînd o uriaşă oaste pentru a-şi elibera din asediu aliaţii, îşi aşezaseră tabăra nu departe de cea romană, iar pe de altă parte, locuitorii din Saticula au deschis deodată porţile cu mare zarvă, năpustindu-se asupra străjilor romane. După această întîmplare, fiecare tabără vrăjmaşă, bizuindu-se mai mult pe ajutorul celuilalt decît pe propriile sale mijloace, a dezlănţuit o adevărată bătălie, năpustindu-se asupra romanilor. Cu toate că lupta a fost la început nedecisă, totuşi, dictatorul a izbutit să-şi păstreze mai departe neclintite poziţiile şi linia de luptă, deoarece el ocupase poziţii greu de încercuit şi-şi formase mai multe fronturi. Tot el a fost acela care a căutat să spargă încercuirea, izbutind să-i izgonească pe duşmani, fără sforţări prea mari, înapoia zidurilor cetăţii lor. După aceasta, s-a întors din nou cu toată puterea asupra samniţilor. Aici lupta a fost mult mai cruntă şi biruinţa romanilor a fost deplină, deşi dobîndită destul de tîrziu. Samniţii, puşi pe fugă şi risipiţi din tabăra lor, s-au depărtat în liniştea nopţii de locul bătăliei, după ce au stins toate focurile, ca să nu se prindă de veste că au fugit. Spulberîndu-li-se nădejdea de a mai putea păstra şi apăra fortăreaţa Saticula, ei se apucară să împresoare Plistia[87], o cetate aliată cu romanii, pentru a le pricinui şi acestora necazuri la fel.

Scanned with CamScanner

XXII După scurgerea anului, acest război a fost dus mai departe de dictatorul Q. Fabius. Şi noii consuli[88], la fel ca şi cei dinainte, au rămas la Roma. Fabius, venind şi el cu un corp de rezervă la Saticula, s-a dus să ia în primire comanda armatei romane din mîinile lui Aemilius. Însă nici samniţii n-au rămas mai departe la Plistia; însă, după ce şi-au chemat din ţara lor forţe proaspete, bucuroşi că le-a crescut iarăşi numărul, şi-au aşezat din nou tabăra, tot în acelaşi loc, unde fusese şi mai înainte. Hărţuindu-i neîncetat pe romani, ei căutau să zădărnicească asediul cetăţii Saticula de către romani. Dictatorul avea toată atenţia îndreptată la împresurarea zidurilor vrăjmaşului, deoarece asediul acestui oraş însemna pentru el tot războiul. De aceea, el se străduia să-şi asigure poziţiile, întărindu-şi tabăra şi instalînd numeroase străji, pentru ca să preîntîmpine orice atac. Totuşi, samniţii nu-i dădeau o clipă de răgaz, atacînd cu pîlcuri de călăreţi, necontenit, întăriturile sale.

Odată, pe cînd samniţii ajunseseră aproape de porţile taberei romane, comandantul cavaleriei, Q. Aulius Cerretanus, fără să ceară încuviinţarea dictatorului, pornind într-un iureş năprasnic cu toate escadroanele sale de călăreţi, l-a dat peste cap pe duşman. Cu prilejul acestei lupte îndîrjite, ursita şi-a arătat astfel puterea sa, încît a pricinuit ambelor tabere simţitoare pierderi, bătălia fiind de pomină, mai ales prin căderea pe cîmpul de luptă a unor strălucite căpetenii. În primul rînd, comandantul samniţilor — care suporta atît de greu faptul că el şi pîlcurile sale de călăreţi, după atîtea atacuri disperate, fuseseră daţi peste cap şi bătuţi — a dezlănţuit din nou lupta, rugîndu-şi şi îmbărbătîndu-şi cavaleria sa. La rîndu-i, şi comandantul cavaleriei romane, recunoscîndu-l pe samnit după veşminte şi văzîndu-l cum îi îndemna pe ai săi, s-a năpustit în goana calului cu lancea întinsă şi după o singură lovitură primită comandantul samnit s-a prăbuşit fără viaţă de pe cal. După căderea căpeteniei, gloata vrăjmaşului n-a rămas de loc încremenită şi năucită, aşa cum se întîmplă de obicei, ci s-a întărîtat şi mai tare. Toţi samniţii care se găseau în jurul căpeteniei lor au aruncat o ploaie de lănci asupra lui Aulius care intrase orbeşte în rîndurile escadroa-

Scanned with CamScanner

nelor dușmane. Însă deosebita cinste de a-l răzbuna pe comandantul samnit a fost hărăzită de zei fratelui său. Acesta, mîhnit și îndîrjit peste măsură în același timp, ucise pe comandantul cavaleriei romane, doborîndu-l de pe cal. Era cît pe aci ca samniții să pună mîna pe leșul acestuia, deoarece romanul căzuse în mijlocul escadroanelor dușmane. Însă de îndată și romanii descălecară de pe cai, silind pe samniți să facă la fel. Pe neașteptate s-a încins o bătălie în toată legea, toți călărețiii luptînd acuma pe jos în jurul cadavrelor căpeteniilor lor, în care luptă romanii au izbîndit pe deplin. Izbutind să recapete trupul lui Aulius, romanii biruitori se reîntorc în tabăra lor, bucuria fiindu-le amestecată cu tristețea. Samniții, după pierderea căpeteniei și după ce de-a surda și-au încercat puterile într-o luptă de cavalerie, au renunțat la Saticula, fiind încredințați că zadarnic o apără și s-au întors la Plistia. În cîteva zile, romanii pun stăpînire pe Saticula care s-a supus puterii Romei, în timp ce samniții cuceresc prin luptă fortăreața Plistia.

XXIII Apoi teatrul războiului s-a strămutat de acolo la Sora[89], unde au fost pornite legiunile romane din Samnium și din Apulia. Cetatea Sora, după ce măcelărise pe toți coloniștii romani, trădase Roma, trecînd de partea samniților. Îndată ce oastea romană a ajuns în acel loc, după un marș forțat, pentru a pune din nou stăpînire pe această colonie și pentru a răzbuna moartea cetățenilor romani, iscoadele romane răspîndite pe toate drumurile au adus toate aceeași știre că armata samnită este pe urmele lor și nu se află departe. Îndată romanii au ieșit în întîmpinarea potrivnicului. Bătălia s-a dat la Lautulae, fără sorți de izbîndă pentru vreuna din tabere. Nici pierderile suferite și nici fuga unuia din potrivnici n-a curmat lupta, ci numai întunericul nopții, fără să se știe cine a biruit și cine este înfrînt. Am găsit scris de unii analiști că romanii au pierdut această luptă și că acolo a căzut și Q. Aulius, comandantul cavaleriei romane.

C. Fabius, noul comandant al cavaleriei, numit în locul lui Aulius, a venit acolo cu o nouă armată de la Roma; după ce a luat legătură cu dictatorul, prin mijlocirea unor ștafete trimise înainte, a primit dispoziții de la acesta unde să se

Scanned with CamScanner

aşeze, în ce vreme şi din ce parte să-i atace pe samniţi; după ce a cercetat bine terenul şi a chibzuit îndeajuns planul de atac, a rămas mai departe ascuns cu oastea în locuri neştiute de vrăjmaş. În urma bătăliei, dictatorul, după ce şi-a ţinut trupele sale cîteva zile la adăpostul întăriturilor taberei, întocmai ca pe o armată împresurată şi nu asediatoare, dădu deodată semnalul de luptă. Încredinţat că cea mai temeinică înflăcărare a unor ostaşi viteji este să le spună că singura nădejde stă numai în puterea braţului lor, le tăinui ştirea despre comandantul cavaleriei venit într-ajutor cu o nouă oaste romană. Şi ca şi cum singura nădejde de biruinţă ar fi numai în atac, le spuse ostaşilor romani:

„Ostaşi! Prinşi la strîmtoare, nu ne-a mai rămas o altă cale de scăpare, decît aceea pe care o vom croi prin biruinţa noastră. Tabăra noastră statornică e destul de tare şi de bine apărată prin întăriturile făcute; numai lipsa celor trebuincioase bunului trai ne îngrijorează, fiindcă toţi locuitorii din jurul nostru, de la care ne puteau sosi proviziile, ne-au trădat, trecînd de partea vrăjmaşului. Dar chiar dacă unii din ei ar voi să ne ajute, aceste locuri nu le sînt prielnice. De aceea, eu nu vreau să vă amăgesc pe voi lăsîndu-vă această tabără în care să vă retrageţi, dacă nu izbîndiţi, aşa cum aţi făcut cu o zi mai înainte. Întăriturile trebuie apărate cu armele, şi nu armele trebuie păzite la adăpostul şanţurilor şi parapetelor[90]. Să se bizuie pe tabere şi să le caute numai cei ce plănuiesc să tărăgăneze războiul! Noi se cade să nu mai privim înapoi şi să renunţăm la oricare alt gînd, în afară de al biruinţei[91]. Porniţi în iureş asupra vrăjmaşului! După ce trupele noastre vor ieşi din tabără, acesteia să i se dea foc de cei care au primit însărcinare! Ostaşi! Pagubele voastre vor fi răscumpărate din prăzile luate de la toate aceste populaţii din jurul nostru, care ne-au trădat!“

Soldaţii romani, înflăcăraţi de această cuvîntare rostită de dictator, la care acesta recursese ca dovadă al celui mai greu impas, se năpustesc asupra vrăjmaşului. Priveliştea taberei lor proprii cuprinse de flăcări (dictatorul dăduse dinadins poruncă să se pună foc numai unei mici porţiuni din tabără, ce se găsea mai aproape de ei) a stîrnit un cumplit

Scanned with CamScanner

clocot în sufletul lor. De aceea, cuprinşi de o furie turbată, dau iureş asupra samniţilor, punînd în neorînduială şirurile vrăjmaşului chiar la cea dintîi izbire. În acel moment, însă, şi comandantul cavaleriei, cînd văzu de departe arzînd tabăra dictatorului, atacă din spate pe vrăjmaşi cu escadroanele lui (aşa după cum primise instrucţiuni). Samniţii, înconjuraţi, căutară să scape care încotro văzură cu ochii şi pe unde puteau fugi. O mare mulţime de samniţi grămădiţi într-un singur loc, din pricina spaimei intrate în ei şi fiind prinşi la mijloc, învălmăşindu-se unii peste alţii, au fost măcelăriţi pînă la unul. Tabăra duşmanului a fost cucerită şi jefuită. Dictatorul şi-a readus în tabăra romană ostaşii încărcaţi cu prăzi, voioşi nu numai de biruinţa cîştigată, cît mai ales fiindcă, în pofida oricărei aşteptări, îşi găsiseră aproape toate bunurile lor neatinse de para focului, care mistuise numai o mică parte din tabără[92].

XXIV Apoi oastea romană a revenit la Sora. Noii consuli[93], M. Poetelius şi C. Sulpicius, iau în primire armata din mîinile dictatorului Fabius, după ce a fost trimisă la vatră o mare parte din ostaşi, fiind înlocuiţi cu noi cohorte aduse pentru întregire. Însă din pricina poziţiilor neprielnice nu se putea pune în aplicare un anumit plan de împresurare a oraşului, fie că operaţiile aveau să dăinuie prea mult, fie că erau slabi sorţi de izbîndă.

Un dezertor din Sora, care fugise într-ascuns din fortăreaţă, izbutind să pătrundă pînă la străjile romane, stărui să fie dus fără zăbavă la consuli, şi după ce ajunse în faţa lor, el le făgădui că le va aduce oraşul în stăpînirea romanilor. Întrebîndu-l prin ce mijloace va izbuti o asemenea faptă, el le-a răspuns că nu le spune lucruri deşarte şi i-a convins pe romani să se îndepărteze cu tabăra, care era aproape alăturată de zidurile fortăreţei, la o distanţă de 6 000 de paşi; va veni un moment în care străjile, atît cele de zi, cît şi cele de noapte, vor fi mai puţin atente cu paza oraşului. După ce a arătat unde să staţioneze nişte cohorte romane, într-un loc acoperit cu păduri, în apropierea oraşului, în noaptea următoare el însuşi a luat cu sine zece ostaşi romani, aleşi

Scanned with CamScanner

unul şi unul, şi i-a condus pînă în cetăţuie, prin nişte hăţişuri prăpăstioase şi aproape de neumblat. Au cărat cu ei în acelaşi timp lănci cu mult mai multe decît era numărul acestor ostaşi. În afară de acestea, se mai găseau în jurul lor pietroaie şi bolovani, unele risipite la voia întîmplării, aşa cum sînt de obicei prin locurile stîncoase, iar altele grămădite de locuitorii oraşului într-adins în acest loc, ca să se folosească de ele la nevoie, pentru apărarea lor.

După ce i-a aşezat acolo pe cei zece romani, dezertorul le-a arătat o potecă strîmtă şi povîrnită care ducea din oraş către cetăţuie, spunîndu-le: „Pe acest urcuş, numai trei oameni înarmaţi vor fi în stare să ţină piept unei mulţimi oricît de mari. Voi însă sînteţi zece la număr, prin urmare mai mult decît e nevoie, şi în acelaşi timp sînteţi şi romani şi cei mai viteji dintre romani. Vă va veni în sprijin şi acest loc şi întunericul nopţii, fără să trecem cu vederea şi faptul că duşmanii vor fi cuprinşi de groază, mai ales cînd nu ştiu despre ce e vorba. Eu voi avea grija să vîr spaima în toţi. Voi să ţineţi cetăţuia cu atenţia încordată".

Apoi alergă în jos şi strigă în gura mare, făcînd cea mai mare zarvă cu putinţă: „La arme! Săriţi, cetăţeni! Cetăţuia e in mîinile duşmanului! Mergeţi şi apăraţi-o". Dînd buzna către casele fruntaşilor cetăţii, în felul acesta le strigă el fie celor care îi ies în cale, fie celor care aleargă îngroziţi pe uliţele oraşului. Şi iată că un singur om pricinuieşte tuturor spaima care se răspîndeşte fulgerător în tot oraşul; mai marii cetăţii, învineţiţi de groază — după ce au trimis ştafete către cetăţuie — cînd au auzit zgomotul lăncilor aruncate, crezură că era un număr mai mare decît în realitate de ostaşi romani, care au pus stăpînire pe cetăţuie, şi atunci li se spulberă orice nădejde de a o mai putea cuceri. Toţi pornesc într-o goană nebună umplînd uliţele. Porţile cetăţii sînt sfărîmate de aceşti oameni pe jumătate adormiţi şi cea mai mare parte din ei fără arme. Potrivit înţelegerii, cohortele romane, atrase de zgomot, pătrund pe una din porţi şi-i doboară pe cei întîlniţi în cale, care alergau încoace şi încolo îngroziţi.

Cînd consulii veniră cu grosul armatei, Sora fusese cucerită încă din zorii zilei. Cei pe care soarta îi cruţase după

fuga şi măcelul din timpul nopţii au venit şi s-au supus puterii romane. Dintre aceştia, un număr de 225, de la care, după mărturisirile tuturor, pornise îndemnul cumplitei fărădelegi de măcelărire a coloniştilor romani, precum şi al trădării, au fost legaţi şi duşi la Roma. Restul norodului a fost lăsat teafăr la Sora, unde a rămas o garnizoană romană. Tuturor celor care fuseseră duşi la Roma, după ce au fost bătuţi cu vergile, li s-a tăiat capul, spre cea mai mare bucurie a plebei. Pe fiecare plebeu îl bucura în cel mai înalt grad faptul că mulţimea de cetăţeni care pleca să populeze coloniile romane de pretutindeni nu-şi mai primejduia viaţa.

XXV Consulii, plecînd din Sora, au venit cu vîrtejul războiului peste satele şi oraşele ausonilor. Căci toţi locuitorii ţinutului ausonilor se puseseră în mişcare, cînd samniţii au ajuns şi pe la ei, după bătălia de la Lautulae; ici şi colo, unele populaţii din jurul Campaniei complotaseră împotriva Romei. Nici Capua nu era străină de aceste uneltiri. Cercetările întreprinse au descoperit vinovaţi pînă şi printre fruntaşii Romei. Totuşi, şi Sora şi norodul ausonilor s-au supus puterii romane, datorită trădării oraşelor sale; acelaşi lucru l-au făcut şi oraşele Ausona[94], Minturnae[95] şi Vescia[96]: un număr de 12 tineri din rîndurile fruntaşilor acestor oraşe, plănuind să-şi trădeze oraşele lor, fac o conjuraţie şi în acest scop se înfăţişează consulilor romani. Le arată că concetăţenii lor, care înainte doriseră cu înfocare sosirea samniţilor, îndată ce au auzit de bătălia de la Lautulae, au crezut că romanii au fost înfrînţi şi de aceea i-au sprijinit pe samniţi, trimiţîndu-le şi tineret şi arme. Apoi însă, după ce samniţii fură bătuţi şi puşi pe fugă, dînşii îşi duc viaţa într-o pace nesigură: nu deschid nici porţile în faţa romanilor, pretextînd că nu vor să atragă războiul, şi se încăpăţînează să nu le deschidă nici atunci cînd oştile romane se apropie de porţi. Stăpîniţi de şovăială, ausonii pot fi foarte bine înfrînţi, mai ales că nu sînt nici prevăzători.

Din îndemnul acestora, oştile romane au înaintat pînă în apropierea celorlalte fortăreţe. Au trimis în acelaşi timp ostaşi, parte din ei înarmaţi, în jurul celor trei oraşe, cu

însărcinarea să ocupe în ascuns niște locuri din apropierea zidurilor acestor cetăți, iar alții, îmbrăcați civil, însă cu săbii vîrîte sub straie, să pătrundă înainte de ivirea zorilor pe porțile deschise. Îndată ce fură doborîte străjile porților de aceștia, s-a dat semnalul celor înarmați să iasă repede din ascunzătorile lor. Așa au fost ocupate porțile și în același ceas trei orașe au căzut în mîinile romanilor, folosindu-se același plan. Însă, fiindcă acest atac s-a dezlănțuit în timp ce lipseau căpeteniile lor, n-a mai fost nimeni care să pună stavilă măcelului. În felul acesta, neamul ausonilor a fost stins de pe fața pămîntului, ca și cum ar fi luat parte la un război pe viață și pe moarte din pricina trădării — și aceasta nu tocmai așa de sigură.

XXVI În același an[97], după ce garnizoana romană a fost trădată și predată în mîna dușmanilor, Luceria a intrat în stăpînirea samniților. Nelegiuirea trădătorilor nu putea rămîne însă multă vreme nepedepsită. Nu departe de acolo se găsea cantonată o armată romană: orașul, situat pe un loc șes, a fost cucerit la primul iureș al romanilor. Lucerinii și samniții au fost nimiciți pînă la cel din urmă. Indignarea și mînia romanilor ajunsese atît de departe, încît, atunci cînd senatul a fost întrebat dacă se cade să se mai întemeieze o nouă colonie în Luceria, mulți erau de părere că Luceria trebuie năruită pînă în temelie. În afară de ura neîmpăcată împotriva acelor locuitori ai Luceriei cucerite în două rînduri, senatorii se îngrozeau la gîndul că din nou vor fi nevoiți să-și trimită atît de departe de casele lor, ca într-un surghiun silit, alți concetățeni, în mijlocul unor neamuri așa de înverșunate împotriva Romei. Totuși, pînă la urmă a învins părerea de a se întemeia acolo o nouă colonie. Fură trimiși la Luceria 2 500 de coloniști.

În același an, în care se părea că nimeni nu-și mai respectă credința față de Roma, fruntașii cetății Capua au urzit într-ascuns uneltiri împotriva romanilor. După ce s-a adus la cunoștința senatului acest complot, romanii nu puteau rămîne nepăsători și cu brațele încrucișate. S-a hotărît o anchetă, găsindu-se cu cale să se recurgă la numirea unui dic-

Scanned with CamScanner

tator pentru facerea cercetărilor. A fost desemnat C. Maenius, care a numit la rîndu-i pe M. Foslius comandant al cavaleriei romane. Cumplită groază a stîrnit intrarea în funcţie a lui Maenius. De aceea, fie înspăimîntaţi la auzul numelui, fie mustraţi de conştiinţă, Calaviii Ovius şi Novius (aceştia fuseseră capii conjuraţiei) şi-au făcut singuri seama, înainte de a fi înfăţişaţi dictatorului ca acuzaţi, scăpînd astfel de urmările judecăţii. Apoi, fiindcă nu mai era nici un motiv pentru continuarea cercetărilor în Capua, acestea s-au strămutat asupra cetăţenilor romani, tălmăcindu-se că doar senatul dispusese să se întreprindă cercetările nu numai asupra locuitorilor din Campania, ci împotriva tuturor acelora care se întruniseră să uneltească sau să urzească conspiraţii contra republicii, căci de bună-seamă avuseseră loc destule întruniri cu scopul de a pune mîna pe funcţiile de la cîrma ţării, în pofida intereselor statului.

În felul acesta, cercetările au căpătat o atît de mare amploare, în privinţa temeiului învinuirilor şi a persoanelor amestecate, încît dictatorul, neîmpotrivindu-se de fel nici unei acuzaţii, nu mai avea nici o limită cu dreptul său de a întreprinde cercetări. De aceea, au fost citaţi numeroşi oameni cu vază. Şi nimeni, nici chiar tribunii plebei nu le veneau întrajutor învinuiţilor care apelau la ei ori de cîte ori se temeau să nu fie trecuţi pe lista neagră. Ca urmare, din rîndurile nobilimii nu numai acele persoane asupra cărora apăsa vreo vină, ci aproape întreaga aristocraţie susţinea sus şi tare că asemenea acuzaţii „nu pot fi puse pe seama ei, de vreme ce ea are oricînd deschisă poarta către onoruri (afară de cazul că nu s-ar întrebuinţa vreun vicleşug pentru a le stăvili drumul) şi că această învinuire priveşte numai pe oamenii noi[98]. S-ar cuveni ca dictatorul şi comandantul cavaleriei să fie mai degrabă acuzaţi, şi nu anchetatori, căci nu sînt îndreptăţiţi să-i cerceteze pe ei pentru asemenea învinuiri. Aceştia îşi vor da seama de greşelile săvîrşite abia atunci cînd vor ieşi din funcţie". Atunci, în sfîrşit, Maenius, gîndindu-se mai mult la buna lui reputaţie, decît la deplinele sale puteri, înfăţişîndu-se adunării poporului, a rostit următoarea cuvîntare:

Scanned with CamScanner

„Cetăţeni! Pe toţi vă iau ca martori ai vieţii mele şi ai trecutului meu şi însăşi această demnitate ce mi s-a oferit ca o dovadă a nevinovăţiei mele. Pe cînd în trecut, în atîtea rînduri, ori de cîte ori vremurile cereau pentru republica căzută în restrişte, era nevoie să se recurgă la numirea unui dictator, de astădată se cuvenea să fie ales nu din rîndul celor mai strălucite căpetenii de război, ci din al celor care trebuiau să-şi fi dus o viaţă cît mai departe de frămîntări şi patimi politice, tocmai pentru a duce la bun sfîrşit cercetările. Însă. unii din rîndurile nobilimii s-au străduit din răsputeri să răstoarne aceste anchete întreprinse de mine (din care pricină vă puteţi prea bine da seama dacă eu, în rostul meu, v-am dat în vileag ceva neîntemeiat şi nedovedit); apoi, cînd patricienii au văzut că au prea puţină putere să zădărnicească anchetele, spre a fi feriţi de răspunderea faptelor, şi-au căutat scăparea şi la potrivnicii lor, tribunii plebei. În cele din urmă, văzînd că sînt respinşi şi de aceştia (fiindcă găseau orice alte căi mai uşoare şi mai sigure, decît să-şi dovedească nevinovăţia), au tăbărît asupra noastră, şi fără pic de respect faţă de dictator, m-au chemat în faţa judecăţii, învinuindu-mă şi terfelindu-mi viaţa. Pentru ca să ştie toţi zeii şi toţi oamenii ceea ce încearcă să facă ei acum cu mine, chiar dacă nu sînt în stare să obţină ceva, fără să dea cuiva socoteală de faptele lor, cu abdic din dictatură, ca să înfrunt senin această învinuire şi mă las acuzat de duşmanii mei! Şi de vreme ce vouă, consuli, v-a încredinţat senatul această însărcinare, vă rog să întreprindeţi ancheta în primul rînd împotriva mea şi apoi a lui M. Foslius, pentru ca să se învedereze că am ieşit cu faţa curată din acest proces, datorită nu însemnătăţii şi vazei acestei înalte demnităţi, ci nevinovăţiei noastre!“

După aceea Maenius a demisionat din dictatură şi o dată cu el şi Foslius a lăsat comanda cavaleriei. Cei doi fiind cei dintîi cercetaţi, acuzaţi şi judecaţi de consuli (care primiseră această însărcinare din partea senatului) au fost achitaţi, spre marea lor cinste, şi în pofida dovezilor aduse de aristocraţie. Însuşi Publilius Philo, care îndeplinise în nenumărate rînduri cele mai înalte funcţii în stat, în ciuda strălucitelor sale fapte

Scanned with CamScanner

de arme şi atîtor dovezi de vrednicie şi în timp de pace, pentru că era tare urît de patricieni, a fost nevoit să apară şi să se apere în faţa judecăţii, numai că a fost şi el achitat[99]. Dar aşa cum se întîmplă de obicei, ca orice lucru proaspăt să se învechească şi să nu dureze prea multă vreme[100], nici aceste anchete îndreptate împotriva acuzaţilor care se bucurau de mare vază n-au dăinuit prea mult, ci au început să alunece către oamenii de rînd, pînă cînd fură înăbuşite toate uneltirile urzite în anume întîlniri şi întruniri, mai ales că împotriva acestora fuseseră îndreptate anchetele.

XXVII Faima acestor întîmplări şi mai ales nădejdea într-o nouă trădare a Capuei, în scopul căreia se urzise această uneltire, i-a readus din nou pe samniţi la Caudium, care şi porniseră către Apulia. Ţinta lor era să smulgă din nou Capua de sub puterea romanilor, printr-un atac dat din vecinătatea ei, în cazul că li s-ar prilejui vreo mişcare din partea campanilor. Consulii s-au dus acolo cu o puternică armată. Mai întîi, şi romanii şi samniţii au zăbovit în împrejurimile trecătorilor caudine, deoarece drumul către duşman şi înapoi era greu. Apoi însă, samniţii îşi puseră oastea în marş şi făcînd un scurt înconjur prin locuri deschise, intrară în cîmpiile Campaniei. Acolo, mai întîi şi-au aşezat tabăra în văzul romanilor. Prin uşoare ciocniri, mai mult între trupele de cavalerie decît între cele ale pedestrimii, potrivnicii se puneau în primejdie unii pe alţii. Totuşi, romanilor nu le părea rău de acest rezultat sau de întîrzierea care făcea să se tărăgăneze războiul. Căpeteniilor samnite, dimpotrivă, li se părea că pe zi ce trece slăbeau neîntrerupt din pricina pierderilor suferite şi repetate zilnic şi că li se irosesc forţele prin tărăgănirea războiului. De aceea, dezlănţuie atacul după ce şi-au aşezat cavaleria la aripi. Acesteia i-au dat instrucţiuni să aibă toată atenţia îndreptată către tabără, ca să nu năvălească într-acolo romanii, şi, ca atare, să nu intervină de loc în luptă, fiind încredinţaţi că frontul lor va fi apărat cum se cuvine numai de pedestrime.

Consulul Sulpicius îşi aşează oastea lui la aripa dreaptă, iar consulul Poetelius, la cea stîngă. Samniţii aşezaseră în

flancul drept şiruri rare de luptători şi răsfirate pe o mare întindere, fie pentru a-i învălui pe romani, fie cu scopul de a nu fi ei încercuiţi. În flancul stîng, însă, romanii, în afară de faptul că erau mai îndesiţi, în urma planului chibzuit repede de Poetelius, şi-au întărit şi forţele; acesta şi-a trimis fără întîrziere în prima linie şi cohortele de rezervă, care îndeobşte erau păstrate întregi, pentru eventualitatea prelungirii luptei. Cu aceste trupe, la cea dintîi izbire Poetelius îl dă peste cap pe duşman. Văzînd pedestrimea ei zdruncinată şi scoasă din poziţii, cavaleria samnită îi sare numaidecît în ajutor. La rîndul lor, şi escadroanele romane dau pinteni cailor. Năpustindu-se dintr-o latură, ele intrară între cele două fronturi de luptă. Cavaleria romană izbuteşte să-l împrăştie repede pe duşman, învăluindu-i şirurile cavaleriei şi ale pedestrimii, precum şi steagurile samnite, dînd peste cap întregul front duşman, în acea parte. La aripa aceasta îşi dovedi vrednicia nu numai Poetelius, dar şi Sulpicius fu de mare folos, căci fusese atras de strigătele scoase de ostaşii unităţilor sale, ce nu intraseră încă în luptă la flancul stîng. De aceea, cînd şi-a dat seama că biruinţa romanilor avea să fie îndoielnică, Sulpicius se năpusti din sectorul său în fruntea a 1200 de luptători; se găsi într-o situaţie destul de grea: romanii fuseseră scoşi din poziţii şi samniţii învingători înaintau fără întrerupere, împingîndu-şi mereu rîndurile peste romanii spăimîntaţi. Sosirea consulului însă a schimbat repede întreaga stare de lucruri. Avîntul ostaşilor romani a crescut de îndată ce l-au zărit pe consul în mijlocul lor; mai mult însă ca faptul sporirii ajutoarelor, le veniseră în aujtor numai ostaşi unul şi unul. Cînd romanii au aflat că în cealaltă parte a frontului ai lor au izbîndit, atunci şi ei au restabilit lupta aici. Oastea romană a biruit pe întreg frontul. Părăsind lupta, samniţii au fost parte măcelăriţi, parte prinşi. Au scăpat numai puţini din ei, aceia care şi-au găsit adăpost în oraşul Maleventum[101], care acum se chiamă Beneventum. Analiştii menţionează că cu acest prilej au fost ucişi sau prinşi ca la 30 000 de samniţi.

XXVIII După ce romanii au cîştigat această strălucită victorie, consulii pornesc legiunile îndată, pentru a împresura

cetatea Bovianum[102]: acolo şi-au petrecut vremea de iarnă în tabără pînă cînd, sub consulii L. Papirius Cursor, pentru a cincea oară, şi C. Iunius Bubulcus[103], pentru a doua oară, dictatorul nou numit, C. Poetelius, dimpreună cu M. Foslius, comandantul cavalerici, au luat asupră-le comanda armatei romane. Cînd Poetelius a auzit că cetatea fregellană a căzut în mîinile samniţilor, lasă deoparte împresurarea cetăţii Bovianum şi se îndreaptă spre Fregellae. Fiindcă samniţii fugiseră de acolo fără să dea piept cu romanii, aceştia au pus din nou stăpînire pe Fregellae, lăsînd pe loc o puternică garnizoană. De acolo, romanii s-au întors în Campania, pentru a recuceri în primul rînd cetatea Nola. Cu puţin înainte de sosirea dictatorului, se refugiaseră la adăpostul zidurilor acestei cetăţi toată mulţimea samniţilor şi toată populaţia sătească din Nola. Poetelius, cercetînd împrejurimile şi aşezarea oraşului Nola, a pus să se dea foc tuturor caselor din preajma zidurilor, ca să se poată apropia mai uşor de ziduri (acolo populaţia era foarte deasă). Nu multă vreme după aceasta, cetatea Nola a fost cucerită, fie de dictatorul Poetelius, fie de consulul C. Iunius (fiindcă analiştii pomenesc şi de unul şi de altul). Analiştii care pun în seama consulului C. Iunius această cinste, scriu că tot el a cucerit şi cetăţile Atina[104] şi Calatia, şi că Poetelius a fost numit dictator pentru a bate un piron, din pricina izbucnirii ciumei. În acelaşi an au fost întemeiate coloniile romane Suessa şi Pontiae[105]. Suessa aparţinuse auruncilor, iar în Pontiae, care e o insulă aşezată aproape de ţărmul mării, locuiseră volscii. Senatul a mai dat încă un decret pentru întemeierea de noi colonii şi la Interamna[106] şi la Casinum[107]. Consulii anului următor[108], M. Valerius şi P. Decius, au numit o comisie de trei bărbaţi în acest scop, trimiţînd la Casinum şi Interamna 4000 de colonişti romani[109].

XXIX Cînd războiul[110] cu samniţii era aproape pe sfîrşite, înainte ca senatul roman să răsufle uşurat că a scăpat de această grijă, au şi venit zvonurile că etruscii au ridicat din nou armele. În acele vremuri nu se mai afla vreun alt norod mai de temut prin năvălirile lui, după acele ale gallilor, ca al etruscilor, atît din pricină că ţinuturile acestora erau prea învecinate cu

Scanned with CamScanner

romanii, cît şi pentru că populaţia lor era cît se poate de numeroasă. În timp ce celălalt consul continua să lichideze ultimele rămăşiţe ale războiului din Samnium, P. Decius, care fusese nevoit să rămînă la Roma, fiind lovit de o grea boală, l-a numit dictator pe C. Iunius Bubulcus, din îndemnul senatului. Acesta, pentru că aşa cereau asemenea grele împrejurări, ia jurămîntul de credinţă tuturor contingentelor de *juniores*[111]. Apoi pregăteşte cu cel mai mare sîrg şi osîrdie arme şi tot ce era trebuincios într-o asemenea situaţie. Fără să bată din surle şi tobe cu asemenea pregătiri de război, Bubulcus îşi face planul să stea liniştit, de bunăseamă numai pînă atunci cînd etruscii vor ridica iarăşi armele. În aceeaşi vreme, aceleaşi consfătuiri şi pregătiri de război avuseseră loc şi în tabăra etruscilor. Totuşi, nici una din tabere nu a ieşit din hotare.

În acel an a rămas de pomină şi censura lui Ap. Claudius şi C. Plautius. Numele lui Appius a căpătat mai tîrziu mare faimă, fiindcă el a fost cel care a construit vestita via Appia; tot el a adus în Roma apă pe conducte[112]. Toate aceste înfăptuiri Appius le-a dus singur la bun sfîrşit; colegul său de censură, ros de pizmă şi revoltă că senatul roman numai lui Appius îi acordă toată cinstea şi preţuirea, a ieşit din funcţie[113], şi atunci Appius rămînînd singur censor[114], şi-a îndeplinit însărcinarea cu faimoasa răbdare şi stăruinţă înnăscută şi obişnuită în familia sa din moşi strămoşi. Tot din îndemnul lui Appius, neamul Potiţiilor, care îndeplineau slujba de preoţi din tată în fiu la altarul cel mare al lui Hercule[115], a învăţat o seamă de sclavi, aparţinînd statului, să slujească la aceste ceremonii, pentru a le transmite lor această îndeletnicire. Se spune că a rămas de pomină această întîmplare, prin urmările îngrozitoare pe care le-au putut avea asemenea isprăvi, în urma schimbării rînduielilor religioase, de vreme ce 12 familii ale Potiţiilor, împreună cu cei 30 de copii ai lor, s-au stins cu toţii din viaţă. Însă nu numai neamul Potiţiilor a pierit, ci şi censorul Appius a fost lovit de mînia zeilor, fiindcă numai la cîţiva ani după această întîmplare a orbit şi el[116].

XXX De aceea, consulii anului următor[117], Caius Iunius Bubulcus, pentru a treia oară, şi Quintus Aemilius Barbula,

Scanned with CamScanner

pentru a doua oară, au adus învinuiri senatului, chiar la începutul anului, în faţa adunării poporului, spunînd că acest ordin prin alegerile nepotrivite de noi senatori a decăzut de la rangul său, de vreme ce s-a trecut cu vederea într-adins peste oamenii cu mai multă vază. Ca atare, consulii au declarat că nu vor încuviinţa aceste alegeri făcute după influenţa şi bunul plac al fiecăruia, pentru că nu s-a ţinut seama dacă noul senator e vrednic sau nevrednic. Şi îndată convocară senatul, după lista întocmită mai înainte de censorii Appius Claudius[118] şi Caius Plautius.

Tot în decursul aceluiaşi an, adunarea poporului a dat două decrete, amîndouă privitoare la armată. Într-unul se prevedea alegerea de către popor a cîte 16 tribuni militari pentru cele patru legiuni romane. Această atribuţie fusese în trecut lăsată pe seama consulilor şi dictatorilor, la bunul plac al acestora, în timp ce numai puţine posturi erau încredinţate votului adunării poporului. Această propunere au făcut-o tribunii plebei Lucius Atilius şi Caius Marcius. Celălalt decret prevedea că de aci înainte tot poporul avea menirea să numească doi comandanţi ai flotei[119], însărcinaţi cu construirea, înzestrarea şi refacerea flotei romane. Cel care a propus acest decret al poporului a fost tribunul plebei M. Decius.

Eu aş putea trece uşor cu vederea un fapt prea neînsemnat spre a fi istorisit, care s-a întîmplat în decursul aceluiaşi an, dacă n-aş găsi de cuviinţă că e în legătură cu religia. Trîmbiţaşii, supăraţi că fuseseră opriţi de către censorii din urmă să ia masa în templul lui Jupiter, aşa cum era datina din moşi strămoşi, au plecat toţi în convoi la Tibur[120]. Din această pricină n-a mai rămas nimeni în Roma care să ştie să cînte din trîmbiţe cu prilejul sacrificiilor. Senatul, cuprins de remuşcări, a trimis nişte delegaţi de-ai săi care să se străduiască să-i readucă la Roma. Locuitorii din Tibur, după ce i-au poftit pe trîmbiţaşi mai întîi în senat şi le-au făcut tot soiul de făgăduieli, i-au îndemnat să se întoarcă la Roma. Fiindcă trîmbiţaşii nu s-au lăsat înduplecaţi, tiburtinii au pus mîna pe ei printr-un şiretlic, scornit de iscusinţa minţii omeneşti. Într-o zi de sărbătoare, tiburtinii îi poftesc pe trîmbiţaşi, ici pe unii, colo pe alţii, la cîte un ospăţ, ca să le cînte şi lor, şi acolo îi ghiftuiesc cu

Scanned with CamScanner

vin, după care aceşti oameni tare jinduiau. Cînd trîmbiţaşii erau toropiţi de semn, fură legaţi şi puşi în căruţe şi cărați apoi pînă la Roma. După ce căruţele au fost lăsate în for pînă în zorii zilei, ei n-au simţit nimic, cînd, trezindu-se, au rămas buimaci. Atunci, din toate părţile a alergat poporul în for. În sfîrşit, poporul a izbutit să-i convingă să rămînă pe loc. Trîmbiţaşilor li s-a încuviinţat ca în fiecare an să străbată oraşul, vreme de trei zile, într-un convoi sărbătoresc, iar aceia care suflă din trîmbiţe la sacrificii au recăpătat dreptul de a lua masa în templu. Acest fapt s-a întîmplat tocmai în vremea cînd republica romană era îngrijorată din pricina a două mari războaie.

XXXI Consulii şi-au împărţit între ei provinciile: lui Iunius i-a căzut la sorţi războiul cu samniţii, iar lui Aemilius, noul război cu etruscii. În Samnium, armata samnită izbutise să pună stăpînire pe cetatea Cluvia[121]; acolo, garnizoana romană a capitulat prin înfometare, venindu-i-se de hac, nu prin luptă, ci în urma împresurării. Predîndu-se, ostaşii au fost ucişi, după ce mai înainte au fost rupţi în bătaie cu vergile şi chinuiţi într-un chip îngrozitor. Iunius, îndîrjit din pricina acestei cruzimi şi încredinţat că nu trebuie să mai întîrzie cu atacul cetăţii Cluviei, în ziua în care a asaltat zidurile acestei cetăţi, a şi cucerit-o prin luptă. Toţi tinerii fură omorîţi. De acolo, armata romană, învingătoare, fu îndrumată către Bovianum. Această cetate era capitala ramurii samnite a pentrilor, fiind socotită de departe cel mai bogat oraş şi cel mai bine înzestrat cu armament şi forţe omeneşti.

Romanii nu erau atît de porniţi împotriva acestei cetăţi, ci i-au cucerit fortăreaţa fiind înflăcăraţi numai de nădejdea unor grase prăzi. De aceea, faţă de boviani, romanii şi-au arătat mai puţin cruzimea. Toate prăzile grămădite acolo într-o cantitate mai mare aproape ca în întregul Samnium au fost cu mărinimie împărţite ostaşilor romani. În urma acestui fapt, în faţa armatei romane care vîrîse în toţi groaza prin puterea armelor sale, n-a mai rezistat nici o linie de bătaie, nici o tabără vrăjmaşă, nici un oraş duşman. De aceea, toate căpeteniile populaţiilor din Samnium se frămîntau îngrijorate unde să

Scanned with CamScanner

găsească un loc pentru a le întinde romanilor o cursă, pentru ca să-i surprindă şi să-i înconjure, în cazul că în lăcomia lor ar umbla razna după prăzi. De aceea, nişte ţărani fugari şi vreo cîţiva prizonieri, o parte din ei din întîmplare, alţii însă într-adins instruiţi de samniţi în această privinţă, aduc la cunoştinţă consulului o sumă de ştiri care se potriveau de minune, asupra unui fapt care de altfel era şi adevărat, că o turmă de vite nemaipomenit de mare a fost împinsă de samniţi pînă la trecătoarea Păsărilor. Aceste veşti l-au îndemnat pe consul ca să îndrumeze legiunile romane, slobode de poveri, într-acolo, pentru a pune mîna pe aceste prăzi. O oaste uriaşă de samniţi ocupase într-ascuns toate drumurile. Cînd duşmanii au băgat de seamă că romanii au intrat în defileu, scoţînd pe neaşteptate strigăte şi făcînd mare zarvă, deoarece prevăzuseră acest atac, se năpustesc asupra lor.

Pînă să pună mîna pe arme şi să aşeze poverile grămadă într-un loc, la mijloc, la început această nouă situaţie stîrnise în rîndurile romanilor oarecare buimăceală. Apoi, după ce fiecare ostaş s-a văzut scăpat de povară, romanii îşi pregătesc armele de luptă şi se strîng din toate părţile în jurul flamurilor lor. Fiind deprinşi cu ordinea de bătaie (căci erau doar călîţi după atîta îndelungată militărie), fără să mai aştepte ordinul vreunui comandant, se rînduiesc de la sine în formaţie de atac. Consulul roman, silit de împrejurări să desfăşoare o luptă atît de neprielnică, sare jos repede de pe cal şi luînd martori pe Jupiter şi pe Marte şi pe ceilalţi zei, le spune ostaşilor că: „el a coborît pe aceste meleaguri nu căutînd slavă şi mărire pentru sine, ci prăzi pentru ostaşi. Lui nu i se poate aduce o altă mustrare decît grija lui deosebită de a-şi îmbogăţi ostaşii din prăzile luate de la vrăjmaş. Nimic altceva nu-l poate feri de pata ruşinei, decît vitejia ostaşilor săi. De aceea, toţi romanii să se străduiască din răsputeri ca într-un iureş să se arunce asupra unui potrivnic de atîtea ori biruit în luptă, izgonit din taberele sale, deposedat de oraşe şi care s-a agăţat de cea din urmă nădejde, recurgînd la curse întinse hoţeşte şi bizuindu-se pe ascunzători, nu pe forţa braţului său! Dar ce? Exista oare vreun loc care să nu cadă în faţa vitejiei romane?“

Scanned with CamScanner

Consulul începu să le amintească apoi de cetatea fregellană, de fortăreaţa sorană şi de atîtea împrejurări şi locuri de care totuşi romanii au izbutit să se apropie, în ciuda neprielniciei locului. Ostaşii romani, înflăcăraţi de vorbele de îmbărbătare ale consulului, şi uitînd de toate greutăţile şi piedicile, se năpustesc asupra trupelor ameninţătoare ale vrăjmaşilor. Romanii s-au trudit puţin numai pînă au putut să urce pe povîrnişul coastei din faţă; acolo, cum au pus stăpînire pe creastă, şi cînd şi-au dat seama că acum stau pe un loc neted, numaidecît au întors spaima asupra celor ce le întinseseră cursa. Samniţii, svîrlindu-şi armele şi împrăştiindu-se care încotro, s-au îndreptat în goană către aceleaşi ascunzători, unde puţin mai înainte stătuseră pitiţi. Dar tocmai aceste locuri într-adins căutate spre a fi grele la urcuş prin povîrnişul lor, s-au întors împotriva propriei lor înşelătorii, fiindu-le acum lor stavilă. Din această pricină numai puţini au izbutit să scape cu fuga. Au fost măcelăriţi acolo ca la 20 000 samniţi. Armata romană învingătoare alergă să pună mîna pe turma de vite, la care însuşi vrăşmaşul o poftise, ca să o ia ca pradă.

XXXII În vreme ce se petreceau aceste întîmplări în Samnium, mai toate noroadele din Etruria (în afară de populaţia arretinilor) ridicaseră armele împotriva romanilor. Etruria a dezlănţuit acest uriaş război o dată cu împresurarea cetăţii Sutrium. Acest oraş aliat cu romanii era o poziţie cheie a Etruriei. Celălalt consul, Aemilius, purcese într-acolo în fruntea armatei sale, pentru a despresura pe aliaţi. La sosirea trupelor romane, sutrinii le-au adus romanilor provizii din belşug în tabăra pe care Aemilius a întocmit-o chiar în faţa zidurilor cetăţii Sutrium. Etruscii au pierdut cea dintîi zi consfătuindu-se şi chibzuind dacă trebuie să se zorească cu atacul, sau să tărăgăneze războiul. A doua zi însă, deoarece căpeteniile lor au găsit cu cale că cu cît planul unei acţiuni se înfăptueşte mai iute, cu atît şi izbînda e mai sigură[122], în revărsatul zorilor dau semnalul de începerea luptei şi ies din tabără în formaţii de atac.

Cînd i s-a adus la cunoştinţa consulului roman acest fapt, numaidecît el porunceşte să sune goarna pentru masa ostaşilor,

Scanned with CamScanner

pentru ca să plece la atac cu puterile refăcute în urma prînzului. Ostaşii se supun ordinului. Cînd consulul Aemilius şi-a văzut trupele înarmate şi gata de luptă, porunci la toată lumea să iasă dincolo de parapetele taberei. El îşi rînduieşte trupele în linie de bătaie, nu departe de duşman. O bucată de vreme amîndoi potrivnicii au stat faţă în faţă încordaţi, aşteptînd ca cealaltă tabără să înceapă strigătele şi lupta.

Soarele a ajuns la amiază, dar nici unul din cei doi potrivnici n-a aruncat o lance măcar.

Atunci etruscii, ca să nu plece de acolo cu treaba neterminată, scot din toate părţile strigăte, pun trîmbiţele să sune, iar trupele lor pornesc la luptă. Cu aceeaşi înverşunare se avîntă şi romanii în atac. Năprasnic se izbesc şi se încleştează cei doi potrivnici. Într-adevăr, duşmanul e mai presus prin număr, însă romanul îl întrece prin vitejie. În această luptă îndoielnică fură răpuşi numeroşi ostaşi, mai ales din rîndurile celor mai bravi. Sorţii de izbîndă nu au înclinat de partea romanilor decît numai cînd a intrat în luptă linia a doua de atac, cu puteri proaspete, în locul celei dintîi, ce avea forţele irosite. Însă, pentru că etruscii nu-şi înlocuiseră la rîndu-le linia întîia istovită, cu rezerve proaspete, au fost nimiciţi toţi în faţa steagurilor şi în jurul acestora. În nici o bătălie n-ar fi fost mai fugăriţi etruscii şi n-ar fi fost un măcel mai cumplit ca acolo, dacă noaptea n-ar fi învăluit pe etruscii hotărîţi să moară. Aşa că şi învingătorii părăsiră lupta, înaintea celor înfrînţi. După apusul soarelui, s-a dat semnalul de retragere. Amîndoi potrivnicii s-au reîntors în tabere în timpul nopţii.

După aceasta, la Sutrium nu s-a întîmplat nimic vrednic de a fi amintit, deoarece toată floarea ostăşimii etrusce fusese nimicită într-o singură bătălie, supravieţuind numai trupele de rezervă, care nu erau îndeajuns nici măcar pentru asigurarea pazei taberii. Dar şi în rîndurile armatei romane au fost pricinuite atît de multe răni, încît, în urma bătăliei, a fost mai mare numărul răniţilor care au închis ochii, decît al acelor căzuţi pe cîmpul de luptă[123].

XXXIII Q. Fabius, consulul anului următor, a primit însărcinarea de a continua operaţiile la Sutrium. I s-a dat coleg

Scanned with CamScanner

de consulat pe C. Marcius Rutilus. Fabius a adus cu el trupe de completare de la Roma, însă şi etruscilor le-a sosit în ajutor, de acasă, o nouă armată.

Se scursese un noian de ani de cînd nu mai fusese nici o ciocnire între magistraţii patricieni şi tribunii plebei. Acum lupta s-a dezlănţuit din nou, de astă dată fiind pornită de acea familie care fusese parcă hotărîtă de ursită să întreţină zavistia şi vrajba cu tribunii plebei.

Censorul Ap. Claudius, după scurgerea celor 18 luni cît fusese fixată, prin legea Aemilia[124], durata dregătoriei censurii, deşi colegul său de magistratură C. Plautius ieşise din funcţie, n-a putut fi silit prin nici un fel de mijloc să fie scos din censură. Pe vremea aceea era tribun al plebei P. Sempronius. Acesta a întreprins o acţiune temeinică pentru îngrădirea duratei censurii între termenii legali, acţiune pe cît de populară, pe atît de întemeiată, şi îndeobşte pe placul oricărui, dar mai ales al oamenilor vrednici şi de ispravă. Tribunul Sempronius trîmbiţa pretutindeni cuprinsul legii Aemilia şi lăuda pe autorul ei, dictatorul Aemilius Mamercus, care delimitase durata censurii de la 5 ani, cît era la început, la un an şi 6 luni, deoarece datorită lungimii ei se prefăcuse în tiranie:

„Haide, spune Appius Claudius — i se adresă tribunul plebei — ce-ai fi avut tu de gînd să faci, dacă ai fi fost censor în locul lui C. Furius şi M. Geganius?“ Appius îi răspunse tribunului că „întrebarea de faţă nu e de loc potrivită cu cazul său, deoarece, cu toate că legea Aemilia îi obligă pe censori să respecte acea lege în timpul magistraturii cărora fusese votată, totuşi, fiindcă poporul încuviinţase legea după alegerea acelor censori, iar ceea ce s-a votat în urmă este un drept de care trebuie să se ţină neapărat seamă, totuşi, acea lege nu-l poate obliga să o respecte, nici pe el, nici pe vreun altul care a fost ales în urma votării ei“.

XXXIV Aceste viclene susţineri ale lui Appius nu le aproba nimeni. „Cetăţeni, spuse Sempronius, iată-l pe urmaşul acelui faimos Appius, care după ce-a fost ales decemvir, pe timp de un an, în anul următor s-a numit singur decemvir, iar în al treilea an, deşi nu s-a mai numit nici el însuşi şi n-a fost desem-

Scanned with CamScanner

nat nici de vreo altă persoană, a păstrat totuşi mai departe fasciile şi cîrma statului, însă ca simplu particular. Decemvirul Appius nu şi-a încheiat magistratura pînă cînd nu s-a prăbuşit şi el însuşi, prin propriile sale păcate izvorîte dintr-o dregătorie rău dobîndită, rău îndeplinită, şi la fel de rău păstrată. Asta este aceeaşi faimoasă familie, cetăţeni, din pricina nedreptăţilor căreia aţi fost izgoniţi din Cetate şi surghiuniţi din patrie, găsindu-vă refugiul pe Muntele Sacru. V-aţi dobîndit ocrotirea tribunilor plebei, ca să luptaţi împotriva ei! Tot din pricina ei aţi ocupat colina Aventină ca două armate. Tot această familie s-a împotrivit întotdeauna legilor împotriva cametei, tot ea a luptat necontenit împotriva legilor voastre de împărţire de pămînturi pentru voi, tot ea a zădărnicit legăturile de căsătorie între plebei şi patricieni, tot ea a zăvorît porţile plebei la magistraturile curule! Numele acestei familii e cu mult mai odios şi mult mai înverşunat împotriva libertăţii voastre, decît al Tarquiniilor. Nu e aşa Appius Claudius? În cursul acestui noian de ani, de atunci de cînd a fost dictator Mamercus Aemilius[125], deci vreme de o sută de ani, din cîţi au fost censori, toţi cei mai vrednici şi mai de ispravă cu putinţă, a fost oare vreunul din ei care să nu fi citit cele 12 table? Oare nici unul din ei n-a ştiut că e lege numai ceea ce a votat poporul în urmă? Ba, negreşit, toţi au ştiut. Şi, tocmaî de aceea, aceşti censori s-au supus mai degrabă legii Aemilia, decît celei vechi, potrivit căreia fuseseră aleşi ei la început, deoarece poporul votase legea aceasta[126] mai în urmă. Şi apoi, se ştie că dacă există două legi potrivnice care se bat cap în cap, întotdeauna cea nouă desfiinţează pe cea veche[127].

Oare, tu, Appius spui că poporul nu e obligat să respecte legea Aemilia? Nu care cumva susţii că poporul e obligat, dar că tu singur eşti mai presus de orice lege? Cu toate acestea, legea Aemilia a obligat să o respecte chiar pe acei censori atît de porniţi, C. Furius şi M. Geganius, care dăduseră dovadă cît rău se poate face republicii. Fiindcă aceşti magistraţi erau atît de mîniaţi că li s-a micşorat durata puterii, l-au degradat făcîndu-l „aerarius“ pe Mamercus Aemilius, cea mai strălucită căpetenie a epocii sale, şi în timp de război, şi în vreme de pace.

Scanned with CamScanner

De atunci, vreme de o sută de ani, au respectat această lege toţi censorii romani. O respectă însuşi colegul tău C. Plautius, ales censor sub aceleaşi auspicii ca şi tine! Oare poporul nu l-a ales censor pe Plautius. ca să îndeplinească această magistratură, dîndu-i depline puteri? Sau tu eşti cu semn în frunte, şi de aceea vrei să te bucuri de acest privilegiu excepţional şi unic? Atunci să recurgem şi la alegerea unui *rex sacrificulus*[128], care, bizuindu-se pe numele de rege, să pretindă că el a fost ales ca rege al Romei cu puteri depline! În acest caz, cine crezi că se va mai mulţumi cu o dictatură care să dureze numai şase luni, sau cu postul de interrege numai pe timp de 5 zile? Am mai cuteza noi să mai numim vreun dictator numai pentru ceremonialul baterii unui piron, sau pentru organizarea spectacolelor de circ? Cît de neghiobi şi de nesocotiţi credeţi că o să-i pară lui Appius Claudius aceia care, după ce au săvîrşit nemaipomenite fapte de arme, au ieşit din dictatură, sau ca aceia care au demisionat din înalta dregătorie pentru că fuseseră aleşi prin călcarea pravilelor?

Dar de ce vă reamintesc eu pilde atît de vechi? De curînd, în cursul ultimilor zece ani, oare dictatorul C. Maenius, în timpul cercetărilor întreprinse de el, purtîndu-se, în pofida prudenţei, mai aspru cu cîţiva puternici ai zilei, care în acelaşi timp erau şi potrivnicii săi, cînd aceştia l-au învinuit de fărădelegile lor pe care el însuşi le ancheta, n-a abdicat. pentru a se apăra împotriva acuzaţiilor ca simplu particular? Eu nu pretind de la tine atîta simţ al măsurii, ca la Maenius, că doar n-ai să fii tu mai prejos de faimoasa îngîmfare şi de trufia neamului tău atît de tiranic. Nu ieşi din censură nici cu o zi, nici cu o oră mai devreme decît e nevoie! Dar nu depăşi nici timpul impus de lege! Nu e de ajuns faptul că-ţi adaugi funcţiei tale o zi sau o lună? — Nu, răspunde dînsul. Eu voi îndeplini censura vreme de 3 ani şi 6 luni, deci mai mult decît o îngăduie legea Aemilia, şi o voi îndeplini numai singur. — Dar asta înseamnă o adevărată tiranie regală! Nu care cumva vrei să-ţi numeşti personal un coleg, deşi tu n-ai acest drept nici chiar cînd colegul tău s-a stins din viaţă? Nu te mulţumeşti că tu, prea cucernic censor, ai încredinţat unor sclavi oficierea unor slujbe vechi din moşi

Scanned with CamScanner

strămoşi ale cultului înfiinţat de însuşi zeul Hercule şi în cinstea căruia a fost închinat altarul, luîndu-l de la preoţii lui cei mai vestiţi? O gintă mai veche[129] chiar decît obîrşia acestui oraş, gintă sfîntă chiar prin ospeţia zeilor nemuritori, s-a stins de-a pururi numai în răstimpul unui an, şi aceasta din pricina ta şi a censurii tale! Şi acum ai dori ca să năruî din temelie republica romană însăşi prin fărădelegea ta, fapt de care mă cutremur, cînd îmi amintesc! Roma a fost cucerită de vrăjmaşi tocmai în vremea cînd censorul Papirius Cursor, în urma răposării colegului său G. Iulius, şi-a numit coleg la censură pe Marcus Cornelius Maluginensis, pentru ca el să nu iasă din dregătorie! Dar ce distanţă ca de la cer la pămînt este între modestia lui Papirius şi jinduirea ta după putere, Appius! Lucius Papirius, totuşi, nu a îndeplinit singur censura mai mult decît îi îngăduia legea. Şi cu toate acestea, Cursor n-a mai găsit pe nimeni care să-i imite pilda; după el, toţi censorii au abdicat din magistratură după stingerea din viaţă a colegilor lor. Dar pe tine nici faptul că durata censurii a expirat, nici faptul retragerii colegului tău, nici legea, nici simţul ruşinii nu te silesc s-o respecţi[130]. Pentru tine, frumoasele însuşiri înseamnă trufia, cutezanţa şi dispreţuirea zeilor şi oamenilor! Appius Claudius, faţă de însemnătatea şi respectul dregătoriei pe care ai îndeplinit-o, n-aş vrea să fii atins, nu numai cu mîna, dar nici măcar c-o vorbă prea necruţătoare rostită de mine. Însă numai încăpăţînarea şi trufia ta m-au împins să vorbesc în felul acesta! Ei bine, dacă nu te vei supune legii Aemilia, voi da poruncă să fii pus în lanţuri, căci, devreme ce strămoşii noştri au hotărît cu prilejul alegerilor de censori, să se amîne alegerile în cazul că cei doi candidaţi nu vor întruni numărul legal de voturi, fără ca alegerea celuilalt censor să fie întărită măcar, nici eu nu voi mai îngădui să îndeplineşti tu singur censura, de vreme ce nu poţi să te alegi singur pe tine censor!".

După rostirea cuvîntării sale în felul acesta, tribunul plebei a poruncit ca Appius Claudius să fie arestat şi vîrît în lanţuri. În timp ce şase tribuni ai plebei au sprijinit acţiunea colegului lor Sempronius, trei au sărit în ajutorul lui

Scanned with CamScanner

Appius Claudius, în urma apelului acestuia. În felul acesta, Appius Claudius şi-a îndeplinit mai departe nesupărat censura, spre marea nemulţumire a tuturor stărilor sociale[131]

XXXV În timp ce se petrec acestea la Roma, cetatea Sutrium era împresurată de etrusci. Consulul Fabius, care pornise pe la poalele munţilor cu scopul de a da ajutor aliaţilor Romei şi, dacă cumva ar fi cu putinţă, de a ameninţa întăriturile samniţilor, fu întîmpinat de armata acestora rînduită în linie de bătaie. Deoarece cîmpia largă ce se întindea sub munţi îi îngăduia să vadă uriaşul puhoi de luptători, consulul roman, pentru a găsi un loc prielnic faţă de numărul mic al trupelor sale, ocolind puţin cu oastea sa, se îndreaptă către povîrnişul munţilor (coasta era presărată cu stînci şi bolovani) şi apoi se întoarse către vrăjmaşi, cu apriga dorinţă de a da cît mai repede piept cu ei. Etruscii — nemaiţinînd seama de altceva decît de faptul că se bizuiau că sînt mult mai presus de romani prin număr, numaidecît dezlănţuie o aprigă luptă; după ce au aruncat lăncile ca să poată trage săbiile din teacă cît mai repede, pornesc în iureş asupra potrivnicului. Romanii, dimpotrivă, îi împroaşcă la rîndu-le cu o grindină de lănci şi de bolovani cu care chiar locul îi înarma. Etruscii — cu scuturile şi coifurile izbite, chiar cînd loviturile nu le pricinuiau răni, ci numai îi buimăceau şi-i ameţeau, deoarece nu era uşor pentru ei nici să dea lupta îndeaproape şi nici nu mai aveau la îndemînă lănci de aruncat, pentru a înfrunta de la distanţă pe romani — erau expuşi din toate părţile la primejdii, negăsind nicăieri vreo ocrotire împotriva lor. Asupra celor care începură să se retragă şi asupra întregului front etrusc care se clătina, nemaifiind statornic şi închegat, dau năvală hastati şi principes, cu săbiile scoase şi cu strigăte puternice repetate. Etruscii nu mai putură rezista acestui atac roman şi întorcîndu-şi steagurile, se îndreaptă răzleţiţi, în goană, către taberile lor. Însă cavaleria romană le-o ia înainte fugarilor şi le taie retragerea, străbătînd de-a curmezişul cîmpia. Etruscii renunţă atunci la gîndul de a se retrage către tabăra lor şi se îndreaptă către munţi. Acolo, resturile etruscilor şi-au pierdut

Scanned with CamScanner

urma, răspîndindu-se prin pădurea Ciminia, aproape fără arme asupra lor și sleiți. din pricina rănilor. Armata romană a măcelărit mai multe mii de etrusci, cucerind și 42 de drapele ostășești. Punînd stăpînire și pe tabăra lor, au dat acolo de o pradă uriașă. După aceasta, au început să se preocupe de urmărirea mai departe a vrăjmașilor.

XXXVI Pădurea Ciminia[132] era pe atunci mult mai lipsită de drumuri și poteci și stîrnea oricui o groază, mai mare decît acum în urmă, pădurile germanice[133]. Pînă în ziua aceea nu călcase în ea picior de negustor. Nimeni nu s-ar fi încumetat să intre în ea, fără călăuză. Nimănui nu i se șterse încă din minte înfrîngerea suferită la Furcile Caudine. Cîțiva din analiști îl amintesc pe Marcus Fabius, fratele consulului, alții pe Caeso, alții pe Gaius Claudius, care era frate după mamă cu consulul, care a declarat că va merge ca iscoadă ca să cerceteze și să aducă știri precise, în cel mai scurt timp. Claudius crescuse în orașul Caere la niște gazde în Etruria, fiind un desăvîrșit cunoscător al scrisului etrusc și în același timp vorbea fără greșeală limba etruscă. Sînt analiști care susțin că pe atunci copiii romani învățau îndeobște limba etruscă, așa cum astăzi ai noștri învață grecește[134]. Dar e mai aproape de adevăr că el avea și o fire năstrușnică care l-a împins să se aventureze acolo, amestecîndu-se printre etrusci. Se istorisește că l-a întovărășit numai un sclav, care crescuse împreună cu el pe aceleași meleaguri, fiind la rîndu-i cunoscător al limbii etrusce. Cu prilejul călătoriei și cutreierării pădurii și acestor meleaguri, ei au aflat tot ce îi interesa despre acest ținut, în care trebuiau să pătrundă, în legătură cu felul naturii, precum și numele căpeteniilor etruscilor, pentru ca să nu fie descoperiți în convorbirile cu locuitorii ținutului și să se încurce în legătură cu cele cunoscute de toată lumea. Cei doi umblau îmbrăcați în straie ciobănești și, ca unelte țărănești, aveau la dînșii două coase și două cuțite. Totuși, nici cunoașterea limbii etrusce, nici îmbrăcămintea, nici uneltele și nici felul armelor nu i-ar fi ocrotit într-o asemenea măsură, cît faptul că părea de necrezut că ar putea pătrunde

Scanned with CamScanner

vreodată vreun străin în munţii Ciminii. Se spune că cei doi ar fi înaintat în ţinutul umbrilor pînă la Camerinum[135]. Acolo el a îndrăznit în sfîrşit să se dea pe faţă, mărturisind că este roman. Fiind introdus în senat, Claudius a vorbit în numele consulului despre dorinţa romanilor de a încheia legături de prietenie şi alianţă cu ei. Apoi a fost primit cu toate onorurile ospeţiei. După aceasta a fost poftit să dea de ştire la Roma, că camertinii vor pune la dispoziţia armatei romane în cel mai scurt timp provizii pentru 30 de zile, dacă va fi nevoie să vină pe acele meleaguri, şi că tineretul camertinilor din ţara umbrilor va fi gata sub arme la porunca romanilor.

Îndată au fost aduse la cunoştinţa consulului toate aceste lucruri; după ce au fost trimise înainte poverile, la primul schimb din noapte, acesta dădu poruncă legiunilor să se pună în marş. După plecarea căruţelor cu poveri, consulul a rămas cu cavaleria. În ziua următoare, în revărsatul zorilor, el a trecut călare prin faţa străjilor duşmane aşezate în faţa pădurii. După ce a ţinut în loc multă vreme în încordare pe vrăjmaş, consulul s-a retras din nou în tabără. Ieşind pe poarta din faţă, el ajunge din urmă, înainte de lăsatul amurgului, convoiul ostaşilor în marş, şi în ziua următoare ocupă creasta muntelui Ciminium. Deoarece de acolo putea zări bine cîmpiile atît de bogate ale Etruriei, i-a lăsat slobozi pe ostaşii săi să pornească după pradă. În timp ce romanii se întorceau cu uriaşe prăzi, cetele de ţărani etrusci aţîţate de fruntaşii acelui ţinut ies în întîmpinarea romanilor, însă într-o neorînduială atît de mare, încît cei care vroiseră să pedepsească pe prădalnici au ajuns ei înşişi aproape pradă pentru romani, unii fiind doborîţi, alţii puşi pe fugă. După ce le-a pustiit satele şi ogoarele în lung şi-n lat, oastea romană învingătoare, încărcată cu tot felul de prăzi, s-a reîntors în tabără. Din întîmplare, s-au înfăţişat acolo şi cinci împuterniciţi romani împreună cu tribunii plebei, care i-au comunicat lui Fabius porunca senatului să nu treacă de codrul Ciminium. Trimişii s-au bucurat că au venit prea tîrziu ca să mai poată împiedica acest război şi s-au întors la Roma să vestească biruinţa.

Scanned with CamScanner

XXXVII Cu această campanie a consulului roman, războiul cu etruscii, în loc să se apropie de sfîrşit, a căpătat proporţii şi mai mari. Pustiirile şi prădăciunile întreprinse de romani în ţinutul de la poalele muntelui Ciminium se făcuseră simţite de toată populaţia de aici şi, pe deasupra, stîrniseră revolta, nu numai a noroadelor Etruriei, ci şi ale învecinatei Umbrii[136]. De aceea, la Sutrium a venit o armată etruscă atît de numeroasă, cum nu mai fusese vreodată văzută mai înainte. Această oaste a ieşit din pădurile Ciminiului, aşezîndu-şi trupele în linie de bătaie, cît mai aproape de cîmpie şi fremăta de dorinţa de a intra în luptă cît mai neîntîrziat. Etruscii îşi ocupă poziţiile, lăsînd la îndemîna romanilor destul teren, pentru ca şi ei să facă la fel, însă cînd au văzut că romanii se feresc să dea lupta, ei s-au retras la adăpostul şanţurilor şi parapetelor taberei. După ce au băgat de seamă că chiar şi străjile s-au retras între întărituri, ostaşii etrusci au început să strige la mai marii lor să se dea poruncă să li se aducă hrană pentru acea zi „pentru că ei vor rămîne cu arma în mînă şi vor năvăli asupra taberei duşmane, fie în vremea nopţii, fie negreşit în revărsatul zorilor".

Şi armata romană, la fel de nerăbdătoare de a porni la luptă, a fost reţinută locului numai datorită ordinelor comandantului ei. Cam pe la ora patru după amiază, consulul a dat poruncă ostaşilor să ia masa. El dădu apoi îndrumări să stea înarmaţi şi să fie gata de a primi semnalul de luptă, în orice clipă din zi sau din noapte. Rostind cîteva cuvinte ostaşilor săi, consulul pomeneşte de toate războaiele romanilor cu etruscii, arătînd cine sînt ei, subliniind faptul că „nici pe departe nu poate fi pus pe aceeaşi treaptă duşman cu duşman şi comparată mulţime cu mulţime[137]. În afară de aceasta, romanii vor afla la vremea potrivită despre o altă armă pe care o ţine ascunsă. Pînă atunci e mai bine ca toată lumea să nu sufle o vorbă".

Cu asemenea vorbe consulul dădea să priceapă ostaşilor romani, care erau oarecum înspăimîntaţi de numărul prea mare al vrăjmaşilor, că el va întrebuinţa un şiretlic prin care le va veni de hac etruscilor. Consulul a izbutit să-i îmbărbăteze în felul acesta pe romani. Datorită faptului că oastea

Scanned with CamScanner

romană se aşezase acolo fără să mai recurgă la şanţuri şi lucrări de întăriturí, era mai mult decît o dovadă că, într-adevăr, consulul urzise un plan viclean. După ce s-au ospătat bine, ostaşii romani s-au dedat odihnei. Pe la al patrulea schimb, romanii sînt treziţi din somn şi, fără zgomot, îşi iau armele. Se distribuie topoare[138] slujitorilor orînduiţi anume cu însărcinarea pentru a prăvăli parapetele întăriturilor în şanţuri, spre a le umple. Oastea romană e întocmită apoi în linie de bătaie înăuntrul întăriturilor, iar anumite cohorte alese primesc însărcinarea de a sta în afara porţilor taberei. Cu puţin înainte de ivirea zorilor, deoarece în nopţile foarte scurte de vară aceste clipe de somn sînt prielnice odihnei celei mai adînci, dîndu-se semnalul, armata romană, rînduită în linie de bătaie, trecînd peste parapetele doborîte, porneşte în iureş, izbind cu sete pe etruscii care dormeau aşternuţi pe jos şi răspîndiţi prin toate părţile. Toţi fură doborîţi: şi cei ce şedeau nemişcaţi, şi cei găsiţi pe jumătate adormiţi în culcuşurile lor şi cei mai mulţi care căutau îngroziţi să pună de zor mîna pe arme; prea puţinora însă romanii le-au dat răgaz să pună mîna pe arme. La fel şi cei care nu vedeau vreun steag sau vreun comandant în jurul căruia să se adune, fură repede împrăştiaţi de romani, iar fugarii urmăriţi de cavaleria romană. Unii dintre etrusci căutau de zor tabăra lor, alţii răzleţiţi se îndreptau către păduri. Doar codrii le oferiră un adăpost mai sigur, deoarece tabăra lor, situată în cîmpie, fu cucerită de romani chiar în decursul acelei zile. S-a dat poruncă să se aducă şi să se predea consulului tot aurul şi argintul capturat. Restul prăzii a fost împărţit soldaţilor. În ziua aceea au fost ucişi sau prinşi ca la 60 000 de duşmani. Unii analişti susţin că această bătălie atît de faimoasă de dincolo de pădurea Ciminia, s-a dat la Perusia[139], şi că în Roma s-a stîrnit o cumplită groază, ca nu cumva armata romană, încercuită în aceste păduri atît de primejdioase, să fie nimicită de etruscii şi de umbrii care năpădiseră din toate părţile. Însă, oriunde s-ar fi desfăşurat bătălia, armata romană a fost biruitoare. Ca urmare, din partea Perusiei, Cortonei[140] şi cetăţii Arretium[141], care pe acea vreme erau în fruntea cetăţilor din Etruria, s-au înfăţişat la Roma îm-

puterniciţii lor, ca să ceară pace şi alianţă cu poporul roman. Aceste cetăţi au dobîndit din partea Romei un armistiţiu pe timp de 30 de ani.

XXXVIII Pe cînd se petrec aceste întîmplări în Etruria, celălalt consul, C. Marcius Rutilus, cucereşte într-o luptă cetatea Allifae[142] de la samniţi. Multe alte fortăreţe şi sate s-au supus pe deplin romanilor; numai cele care le-au arătat vrăjmăşie au fost distruse. Cam în aceeaşi vreme şi flota romană, avînd în frunte pe Publius Cornelius, căruia senatul îi dăduse însărcinarea să supravegheze ţărmul mării, navigînd spre Campania, a ancorat în portul Pompei[143]. Trupele de marinari au purces la pustiirea şi prădarea ţinutului nucerin[144] şi toate satele învecinate, pentru a-şi asigura întoarcerea la vase. Cu acest prilej, aşa cum se întîmplă de obicei, aceşti marinari, ademeniţi de pofta de a prăda, au pornit după prădăciuni şi mai departe, zădărînd în felul acesta pe localnici. La ducere, cît timp au colindat răsfiraţi satele şi ogoarele, nu le-a ieşit nimeni în cale, cu toate că locuitorii ţinutului i-ar fi putut nimici, fără doar şi poate. La întoarcere însă, mergînd cu cetele în neorînduială, marinarii au fost atacaţi aproape de corăbiile lor, prin surprindere, de ţăranii care-i urmăriseră, luîndu-le toate prăzile capturate. O parte dintre ei au fost nimiciţi, cealaltă parte care supravieţuise măcelului a fost izgonită îngrozită pînă la vase[145].

Plecarea lui Quintus Fabius cu oastea romană dincolo de pădurea Ciminia pe cît de mult stîrnise spaima în Roma, în aceeaşi măsură bucurase pe samniţi. Ei atrăgeau tuturor aminte că „armatei romane încercuite acolo i s-au tăiat toate legăturile şi că înfrîngerea romanilor de la Furcile Caudine se va repeta. Cu aceeaşi nechibzuinţă a fost atrasă în mijlocul codrilor de nepătruns oastea romană, învăluită de jur-împrejur şi prinsă nu numai de armatele etruscilor, ci de înseşi aceste meleaguri neprielnice, care au adus pierzarea romanilor". În acelaşi timp însă această bucurie a samniţilor era adumbrită de oarecare pizmă, că cinstea de a înfrunta pe romani prin război a fost strămutată de ursită de la samniţi la etrusci. De aceea, toată partea bărbătească

într-un suflet se năpustește cu arma în mînă pentru a-l nimici pe consulul Caius Marcius Rutilus. Samniții plănuiseră mai întîi să se îndrepte către Etruria prin ținuturile marsilor și sabinilor, în caz că nu-l pot face pe Marcius să dea lupta, însă consulul le ieși în întîmpinare. Ambele tabere au luptat cu înverșunare, dar fără sorți de izbîndă pentru vreuna. Cu toate că și unii și alții au suferit simțitoare pierderi, după zvonurile răspîndite s-a știut că cei răzbiți au fost romanii. Obîrșia acestor zvonuri a fost faptul că din rîndurile ordinului cavalerilor căzuseră cîțiva, precum și niște tribuni militari și un legat, iar consulul fusese și el rănit (ceea ce însemna mai mult ca orice). Și așa cum de obicei se întîmplă să se facă din țînțar armăsar[146], i-a cuprins o mare spaimă pe senatori, hotărînd să se recurgă la un dictator. Nu era nici o îndoială că în această dregătorie va fi numit Papirius Cursor, pe seama căruia se puneau toate nădejdile ducerii sarcinii acestui război. Însă nu se putea trimite în deplină siguranță prin ținutul samniților nici o ștafetă, deoarece întreaga populație de acolo era potrivnică romanilor și apoi aceștia nici nu erau destul de convinși că mai este în viață consulul Marcius.

Celălalt consul, Fabius, era în vrajbă personală cu Papirius. Totuși, pentru ca ura lui Fabius împotriva lui Cursor să nu fie o stavilă în calea intereselor patriei, senatul hotărî să trimită la el o solie alcătuită din rîndurile foștilor consuli. Această solie a primit însărcinarea să-l convingă pe Fabius, nu numai în numele patriei, ci și-n al autorității senatului, să-și înăbușe pornirile și vrăjmășia față de Cursor. După ce trimișii au plecat la Fabius, aducîndu-i la cunoștință hotărîrea senatului roman și după ce au adăugat și lămurit printr-o cuvîntare rostul însărcinării lor, consulul, lăsînd ochii în pămînt, s-a retras în tăcere din fața acestor trimiși care nu știau ce are el de gînd să facă. În tăcerea nopții însă, așa cum e datina, Fabius l-a numit pe L. Papirius Cursor dictator. În timp ce trimișii romani îi aduceau călduroase mulțumiri pentru că s-a lăsat înduplecat, înăbușindu-și în piept ura, consulul a continuat să rămînă mai departe mut. El îi lăsă pe trimiși să plece înapoi la Roma, fără să le dea vreun răs-

Scanned with CamScanner

puns, sau să pomenească vreo vorbă, ca să iasă în vileag că în sufletul său mare şi-a înăbuşit o nespusă durere.

Papirius Cursor îl numi comandant al cavaleriei pe Iunius Bubulcus, şi fiindcă acesta a avut însărcinarea să alcătuiască o lege curiată[147] în legătură cu încredinţarea comandamentului suprem, şedinţa senatului a trebuit să se amîne pentru ziua următoare, fiindcă aceasta îi era de tristă amintire, de vreme ce curia Faucia trebuia să voteze cea dintîi. Ori această curie fusese aceea care în acei doi ani tot ea votase[148] întîi cînd s-au întîmplat cele două înfrîngeri romane, cucerirea Romei de galli şi pacea caudină. Analistul Licinius Macer pomeneşte chiar şi de o a treia înfrîngere suferită de romani la Cremona[149], şi că s-a primit trista veste cînd aceeaşi curie era de rînd la vot, socotind aceasta ca o piază rea.

XXXIX În ziua următoare, după ce a consultat încă odată auspiciile, dictatorul a trecut prin comiţiile curiate această lege. Şi pornind în marş cu legiunile sale, care fuseseră de curînd chemate sub drapel[150] în urma groazei pricinuite de trecerea armatei romane prin pădurea Ciminia, el a ajuns mai întîi la Longula[151]. Primind şi pe vechii ostaşi ai consulului Marcius sub comanda sa, dictatorul şi-a aşezat oastea întregită în linie de bătaie. Nici vrăşmaşii nu păreau că vor să evite ciocnirea. Însă pe ambii potrivnici i-a prins noaptea înarmaţi şi rînduiţi în formaţie de bătaie, fiindcă nici una din cele două armate n-a început atacul. Potrivnicii şi-au întocmit atacul, rămînînd liniştiţi o bucată de vreme, bizuindu-se fiecare pe forţele sale proprii, însă fără să privească în acelaşi timp de sus pe cel din faţa lui.

În vremea cînd se petreceau în Etruria cele istorisite mai sus, romanii s-au măsurat şi cu oastea umbrilor. (Numai că aceştia fuseseră mai mult împrăştiaţi şi puşi pe fugă, decît nimiciţi, fiindcă atunci cînd lupta fusese dezlănţuită cu cea mai mare îndîrjire de romani, dintr-un început umbrii nu putuseră să le ţină piept acestora.) Etruscii şi-au strîns armata printr-o lege sacrată[152] la lacul Vadimonis[153], silind să depună jurămîntul de credinţă luptătorii care fuseseră aleşi om cu om pentru o armată atît de uriaşă, cum nu s-a mai

Scanned with CamScanner

pomenit vreodată mai înainte. Etruscii au luptat cu un avînt nemaiîntîlnit în trecut. Înverşunarea ostaşilor ambelor tabere era atît de mare, încît nici una din cele două oştiri n-a recurs la aruncarea lăncilor. Lupta a început cu săbiile. Îndîrjirea potrivnicilor creştea pe măsură ce se încingea şi mai tare lupta, care o bucată de vreme fusese îndoielnică. Deşi romanii îi biruiseră de atîtea ori pe etrusci, li se părea că acum răsărise din pămînt alt popor cu alţi luptători. Nici un ostaş din cele două tabere nu se gîndeşte să fugă. Linia întîi cade toată în luptă. Pentru ca flamurile să nu rămînă fără luptători, numaidecît ia locul celei dintîi linia a doua. Se recurge şi la sprijinul ultimelor rezerve. S-a ajuns la cele din urmă sforţări şi într-o primejdie atît de mare, încît cavaleria romană a descălecat de pe cai, pornind la rîndu-i în iureş. Numai trecînd peste mormane de arme şi leşuri aceasta ajunse în prima linie a pedestrimii. Şi întocmai ca o oaste nouă ivită în mijlocul unor trupe istovite, călăreţii romani au pus în neorînduială şirurile etruscilor. După iureşul cavaleriei, a urmat atacul grosului de pedestraşi romani, care, cu toate că erau sleiţi de vlagă, izbutiră în sfîrşit să spargă rîndurile frontului duşman. Abia atunci încăpăţînarea a început să fie înfrîntă şi unele manipule duşmane să fie date peste cap. După ce au întors spatele, etruscii, cum au apucat să se pornească pe fugă, nu s-au mai putut opri din ea[154]. Această zi a făcut să se zdruncine din temelie puterea etruscilor, care se bucuraseră de îndelungată propăşire şi noroc. Toată floarea armatei etrusce a fost nimicită în această bătălie. La fel şi tabăra etruscă a fost cucerită într-un asalt şi apoi jefuită[155].

XL Şi războiul cu samniţii fusese, la fel, pentru romani, aproape la un pas de primejdie. Cu toate acestea, s-a sfîrşit ca şi cel cu etruscii, cu aceeaşi glorie pentru Roma[155 bis]. Samniţii, în afară de tot soiul de pregătiri de război, se străduiseră din răsputeri să-i orbească pe romani prin strălucirea deosebită a armelor lor noi şi nemaivăzute pînă atunci. Ei aveau două armate. Poleiseră scuturile unei oşti cu aur, iar pe ale celeilalte cu argint. Scutul lor se înfăţişa astfel: partea de sus era mai lată, pentru ca să ocrotească pieptul şi

Scanned with CamScanner

umerii, cu aceeaşi boltire peste tot, iar în partea de jos era ascuţit ca o săgeată, pentru a putea fi uşor mînuit. Pieptul luptătorului era acoperit de o spongia[156], piciorul drept era acoperit cu ocrea[157]; coifurile aveau creastă, ca să facă mai mari şi mai arătoase trupurile luptătorilor. Veşmîntul ostaşilor de rînd din prima armată era tărcat şi cu podoabe de aur pe el, iar spongiile celei de-a doua armate erau de in cusute cu flori de argint. Cei din urmă au ocupat aripa dreaptă, cei dintîi au primit aripa stîngă.

Romanii fuseseră pe deplin încunoştinţaţi de acest soi de arme şi de asemenea pregătire; comandanţii lor îi învăţaseră însă că un ostaş trebuie să stîrnească în primul rînd groaza în duşman, apoi, că el nu trebuie să fie împodobit cu aur şi argint, ci înarmat cu fier şi, mai ales, cu bărbăţie[158]. Armele etruscilor sînt bune de a fi luate mai degrabă ca pradă. Înainte de luptă, aceste arme sînt într-adevăr strălucitoare, însă mînjite de sîngele rănilor, vor fi hidoase. Cea mai mare podoabă a ostaşului roman este vitejia lui[159]. O dată cu biruinţa, toate vor fi ale lui[160]. Vrăjmaşul cel mai bogat va fi prada şi răsplata biruinţei chiar a celui mai sărac[161].

Cu astfel de vorbe îşi înflăcărează Cursor ostaşii săi şi-i îndeamnă la luptă. El rămîne la aripa dreaptă, iar comanda aripei stîngi i-o dă comandantului cavaleriei. Îndată ce s-au încleştat unii cu alţii, încăierarea a fost cumplită. Biruinţa romanilor a început să-şi arate faţa şi la aripa dictatorului, şi la a comandantului cavaleriei. Din întîmplare, chiar Iunius a fost acela care a dat peste cap cu flancul lui stîng aripa armatei samnite sfinţite după datina lor şi de aceea învederată prin hainele strălucitoare şi prin armele deopotrivă de scînteietoare ale ostaşilor. Iunius spuse atunci soldaţilor: „Pe aceştia o să-i dea ca jertfe lui Orcus[162]!“ După ce a pornit în iureş cu flamurile în frunte, a pus în neorînduială şirurile vrăjmaşului, dînd peste cap întreaga linie de luptă.

Cînd dictatorul a simţit cum stau lucrurile, a spus: „Oare, biruinţa va fi cîştigată de romani la aripa stîngă? Cum adică, aripa dreaptă a dictatorului va fi în urma celeilalte aripi la luptă şi nu va culege cei mai mulţi lauri ai victoriei?“ În felul acesta îşi îmbărbătează ostaşii Cursor. Cavaleria lui nu

Scanned with CamScanner

este mai prejos în vitejie decît pedestrimea. Nici zelul şi avîntul legaţilor nu se lasă întrecut de cel al comandanţilor. M. Valerius, la aripa dreaptă, P. Decius la cea stîngă, amîndoi foşti consuli, pornesc în iureş către pîlcurile de călăreţi romani aşezaţi în flancuri. Îmbărbătîndu-i şi spunîndu-le să se înfrupte şi ei din cinstea biruitorilor, izbutesc să străpungă într-o latură linia de bătaie a samniţilor. S-a pricinuit o nouă spaimă în rîndurile samniţilor, deoarece fuseseră învăluiţi din ambele flancuri; după ce romanii au scos din nou strigăte, pornind în iureş asupra samniţilor îngroziţi, aceştia au început să fugă. Cîmpurile se umplură de mormane de leşuri şi de arătoasele lor arme. Samniţii, înspăimîntaţi, s-au retras mai întîi către tabăra lor. Dar, în cele din urmă, nici aceasta n-a mai putut fi apărată. După cucerirea şi pustiirea ei, i s-a dat foc înainte de a amurgi.

Potrivit unui decret senatorial, dictatorul a fost purtat în triumf. Cu prilejul sărbătoririi triumfului, priveliştea armelor samnite a fost cea mai deosebită minunăţie. Măreaţa lor strălucire păru atît de deosebită, încît scuturile aurite fură date pe seama argintarilor, spre a împodobi forul cu ele. Se spune că de atunci au luat edilii obiceiul de a împodobi forul, ori de cîte ori statuile zeilor se purtau la parade în care speciale. Romanii, ce e drept, foloseau armele atît de mîndre şi de arătoase ale duşmanilor ca să-i cinstească pe zei. În schimb campanii, din trufie şi ură împotriva samniţilor, îşi găteau gladiatorii[163] cu aceste podoabe, pentru a fi priviţi aşa ca la spectacol, şi le-au dat şi porecla de „samniţi“[164].

În acelaşi an, consulul Fabius s-a războit cu rămăşiţele etruscilor la Perusia, cetate care călcase condiţiile armistiţiului, cîştigînd o biruinţă destul de uşoară. El ar fi cucerit fortăreaţa perusinilor destul de uşor (căci tocmai de aceea a venit pînă în preajma zidurilor ei, după victorie), dacă împuterniciţii ei nu i-ar fi ieşit în întîmpinare ca să i-o predea. După aşezarea unei garnizoane în Perusia, înainte de întoarcerea lui Fabius în capitală, fuseseră trimise la Roma numeroase solii etrusce cu scopul de a cere pace şi încheia prietenie cu romanii. Biruinţa consulului a fost sărbătorită în Roma într-un chip cu mult mai triumfal decît a dictatorului. S-a hotărît o cinstire deosebită

Scanned with CamScanner

pentru vrednicia și obolul la cîștigarea acestor biruințe și legații-lor P. Decius și M. Valerius, pe care poporul, într-un glas, cu prilejul apropiatelor alegeri, i-a ales pe unul din ei consul, iar pe celălalt praetor.

XLI Lui Fabius i se face cinstea să fie ales în continuare consul[165], pentru meritul supunerii Etruriei într-un chip atît de strălucit. I se dă coleg de consulat pe Decius. Valerius este ales praetor pentru a patra oară. Consulii și-au împărțit provinciile: lui Decius i-a căzut la sorți Etruria, iar lui Fabius, Samnium; cel din urmă a pornit către Nuceria Alfaterna[166], deoarece atunci cînd Fabius a oferit pacea acestei cetăți, ea a respins-o. De aceea, prin împresurare, el a silit Nuceria Alfaternă să capituleze și să se supună puterii romane. Fabius s-a războit și cu samniții. Dușmanii au fost învinși de el fără mare luptă. Această luptă n-ar fi rămas în amintire dacă cu prilejul acelui război romanii nu s-ar fi ciocnit pentru întîia oară cu marsii. Paelignii, repetînd trădarea marsilor, au avut aceeași soartă.

Și celălalt consul, Decius, a izbîndit în toate bătăliile. El silise cetatea Tarquinii să dea, de frică, grîne pentru armata romană și să ceară un armistițiu pe timp de 40 de ani. Tot el a cucerit și cîteva fortărețe aparținînd volsiniilor. Pe unele le-a dărîmat, ca să nu mai ofere adăpost dușmanilor Romei. Urmărind pe toți vrăjmașii Romei cu război prin toate ținuturile din jur, Decius a stîrnit în jurul numelui său atîta groază, încît toate populațiile de neam etrusc au cerut consulului să le primească în confederația romană. Decius însă nici n-a vrut să audă de așa ceva, în schimb, a încheiat cu etruscii un armistițiu pe timp de un an. Dușmanul a fost obligat să plătească armatei romane solda pentru acel an, obținîndu-se din partea lui să se dea fiecărui ostaș roman cîte două schimburi de veșminte. Acesta a fost prețul armistițiului.

Liniștea din țara etruscilor a fost pe neașteptate tulburată de trădarea umbrilor, o populație care nu simțise urgia războaielor, decît numai în măsura în care trecuseră armate prin satele și ogoarele ei. Umbrii, după ce și-au înflăcărat întregul lor tineret pentru război și după ce au impus și unei

Scanned with CamScanner

mari părți din etrusci să ridice armele împotriva romanilor, au alcătuit o oștire atît de numeroasă, încît, vorbind cu dispreț de romani și cu făloșenie de ei, se lăudau față de oricine că au să-l lase pe Decius să rămînă mult și bine în urma lor în Etruria, în vreme ce ei se vor duce să împresoare Roma. Cînd consulului Decius i s-a adus la cunoștință toată urzeala umbrilor, a purces de îndată din Etruria către Roma în marș forțat, așezîndu-și tabăra în ținutul Pupiensis[167], supraveghind orice mișcare a vrăjmașilor. La Roma, războiul cu umbrii nu era socotit ca un lucru fără însemnătate. Romanii erau destul de îngroziți de aceste amenințări din partea umbrilor și etruscilor, căci ei știau prea bine — de cînd cu prăpădul și urgia pricinuite Romei de galli — că ei locuiau într-un oraș lipsit de apărători. De aceea. s-au trimis ștafete la consulul Fabius să-i spună că dacă în războiul cu samniții s-a ivit cumva vreo ușurare pentru el, să-și împingă armata cît mai grabnic spre Umbria. Consulul s-a supus poruncii și după un marș forțat. a poposit la Mevania[168], unde se găseau atunci oștile umbrilor. Sosirea atît de neașteptată a consulului roman, pe care dușmanii îl crezuseră departe de Umbria, ocupat în războiul cu samniții, i-a înspăimîntat pe umbri așa de tare, încît unii din ei erau de părere să se retragă la adăpostul zidurilor întărite ale cetăților lor, iar alții, să se lase baltă și război și tot. O singură populație (ei înșiși o numesc Materina[169]) nu numai că n-a căutat să-i împiedice pe ceilalți să renunțe la război, ci, dimpotrivă, s-a avîntat în luptă. Materinii au atacat pe Fabius în timp ce își făcea lucrările de întărire a taberei. Consulul, cînd i-a văzut năpustindu-se așa de răsfirați asupra parapetelor taberei sale, a încetat lucrarea și, fără întîrziere, și-a rînduit ostașii în linie de bătaie, potrivit împrejurărilor și naturii locului. Și rostind cîteva cuvinte de îmbărbătare pentru ostașii săi, i-a lămurit pe romani că dacă vor ține seama de biruințele lor cîștigate și asupra etruscilor și asupra samniților, ceea ce mai au ei acum de făcut nu e decît lichidarea rămășiței războiului cu etruscii. De aceea el le poruncește să-i pună capăt codiței neînsemnate a acestui război, și în același timp și umbrilor să le dea pedeapsa cuvenită pentru ticăloasele cuvinte de amenințare că vor ataca Roma însăși.

Scanned with CamScanner

La auzul acestor cuvinte s-a stîrnit atîta îndîrjire în sufletul ostaşilor romani, încît strigătele scoase din propriul imbold au întrerupt cuvîntarea consulului. Chiar înainte de a se face auzit ordinul comandantului şi glasul trîmbiţelor şi goarnelor ostaşii romani pornesc în iureş năprasnic asupra oastei duşmane. Şi lucru de mirare! Romanii parcă dăduseră năvală asupra unora care au uitat că sînt bărbaţi sau parcă n-aveau vreo armă asupra lor; mai întîi romanii se reped şi smulg din mîinile stegarilor vrăjmaşi flamurile. Aceştia sînt luaţi pe sus şi tîrîţi înaintea consulului. Apoi etruscii înarmaţi sînt strămutaţi din linia lor de bătaie, într-a romanilor. Acolo unde ajung să se încaiere cu vrăjmaşii, îi răpun fără doar şi poate, dar mai mult cu scuturile decît cu săbiile. Oastea duşmană este culcată la pămînt numai prin lovituri date cu ascuţişul scutului sau cu umărul. E mai mare numărul prizonierilor ca al celor răpuşi. Cînd s-a auzit porunca să depună toţi duşmanii armele, aceste cuvinte au avut îndată cuvenitul răsunet: toţi s-au predat. În felul acesta, cei care au urzit cei dintîi acest război au îngenuncheat chiar în timpul luptei.

A doua zi şi în zilele următoare şi celelalte populaţii din Umbria s-au supus puterii romane. Ogriculanii[170] care ceruseră mai dinainte încheierea de legături de prietenie cu romanii au intrat în confederaţia romană.

XLII Consulul Fabius, biruitor într-un război care căzuse în sarcina celuilalt consul, s-a reînapoiat cu oastea în provincia sa. De aceea, lui Fabius, pentru biruinţele repurtate în Umbria, aşa cum poporul îi oferise în continuare în cursul anului trecut consulatul, şi anul următor[171], cînd erau consuli Ap. Claudius şi L. Volumnius, i-a prelungit durata comandamentului, cu toate că Appius se împotrivise din răsputeri la aceasta. Am găsit pomenit de unii analişti faptul că cenzorul Appius a candidat la consulat, dar că tribunul plebei L. Furius l-a împiedicat să se aleagă, pînă nu renunţă la censură. Îndeplinind această condiţie, Appius a fost ales consul[172]. În timp ce colegului său i-a revenit sarcina noului război cu sallentinii, Appius a rămas la Roma ca să mărească frumuseţea cetăţii prin tot soiul de aşezăminte, lăsînd pe seama altora gloria războaielor[173].

Scanned with CamScanner

Lui Volumnius, în schimb, nu i-a părut rău de însărcinarea care i s-a dat în provincia lui. Acolo, cu prilejul luptelor date, a repurtat multe biruințe. El a cucerit prin puterea armelor cîteva orașe dușmane. Volumnius a fost mărinimos cu ostașii săi, împărțindu-le toată prada; prin purtarea sa generoasă și plină de omenie el a izbutit să cîștige sufletele ostașilor săi. Prin asemenea mijloace, Volumnius a realizat un ostaș zelos și gata oricînd să înfrunte orice trudă și orice primejdie.

Proconsulul Q. Fabius s-a bătut cu oastea samniților lîngă orașul Allifae. Ciocnirea a fost de scurtă durată: vrăjmașii au fost împrăștiați și goniți pînă la tabăra lor. Dacă ziua n-ar fi fost pe sfîrșite, n-ar fi întîrziat să cadă în mîinile romanilor și tabăra dușmană; de aceea, romanii au încercuit tabăra înainte de lăsatul amurgului, păzindu-i bine pe dușmani în timpul nopții, ca nu care cumva să scape vreunul. A doua zi, cînd încă nu se crăpase bine de ziuă, sallentinii au și început să se predea romanilor. Ei au primit aceleași condiții impuse de romani samniților, să fie lăsați slobozi numai cu hainele pe ei. Toți sallentinii au fost trecuți pe sub jug. În schimb romanii n-au fost de loc cruțători cu aliații samniților: ca la șapte mii din ei au fost vînduți ca sclavi la licitație. Toți care au mărturisit că sînt cetățeni hernici au fost dați deoparte și puși sub pază. Pe toți aceștia proconsulul Fabius i-a trimis senatului roman. După ce s-au făcut cercetări și s-a aflat care dintre ei au fost înrolați în chip obișnuit și cine s-a înscris ca voluntar și a luptat alături de oastea samnită împotriva romanilor, a fost dat în paza populațiilor de neam latin. Noii consuli, P. Cornelius Arvina și Q. Marcius Tremulus[174], care fuseseră de curînd aleși, au primit poruncă de la popor să aducă la cunoștința senatului întreaga situație. Greu de tot au suportat hernicii această stare de lucruri; de aceea, toate populațiile cu numele de hernici, în afară de alacrinați, ferentinați și verulani[175], după ce au ținut o adunare unde au luat cu toții parte, la Anagnia[176], în circul de acolo, care se chema Maritim, au declarat război romanilor.

XLIII Și în Samnium izbucniseră noi mișcări, deoarece Fabius plecase de acolo. Orașele Calatia, și Sora, precum și

garnizoanele romane care se aflau acolo, căzuseră în mîinile dușmanilor, care s-au răzbunat cumplit asupra prizonierilor. Din această pricină a fost trimis acolo cu armata romană P. Cornelius. La rîndu-i, consulul Marcius primește însărcinarea să ducă războiul împotriva noilor vrăjmași ai Romei (e vorba de anagnini, hernici și ceilalți).

La început, dușmanul izbutise să ocupe toate pozițiile prielnice prin care controla întregul ținut dintre cele două tabere ale consulilor romani, așa fel încît n-a fost cu putință nici unei ștafete, oricît de iscusite, să străbată printre dușmani. Din această pricină, vreme de cîteva zile a domnit nesiguranța asupra mersului situației, fiecare consul neștiind de rostul celuilalt și ce operații a întreprins fiecare. Ca urmare, la Roma s-a stîrnit panica. De aceea, s-a recurs la luarea jurămîntului de credință sub drapel a întregului tineret roman, putîndu-se astfel înjgheba două armate zdravene, gata să preîntîmpine orice surpriză. Cu toate acestea, războiul romanilor cu hernicii, în pofida slavei străvechi de care se bucura acest neam, nici pe departe n-a îndreptățit spaima de atunci, zadarnic pricinuită. Hernicii nu s-au încumetat la nici o acțiune vrednică de a fi pomenită. Numai în răstimp de cîteva zile, trei tabere de-ale lor au fost făcute una cu pămîntul de romani; de aceea hernicii au cerut un armistițiu de treizeci de zile. Prin mijlocirea împuterniciților lor, trimiși în acest scop la Roma, hernicii au primit condițiile impuse de romani, obligîndu-se să pună la îndemîna acestora plata soldei ostașilor romani pe timp de două luni, precum și întreținerea, și pe deasupra și cîte un rînd de straie pentru fiecare soldat roman. Senatul i-a trimis la rîndu-i pe acești soli la Marcius, care primise printr-un decret senatorial însărcinarea războiului cu hernicii; el a primit actul de supunere al acestui neam.

Și în Samnium, deși celălalt consul avea la îndemînă forțe superioare numericește față de vrăjmaș, totuși el întîmpină greutăți cît se poate de mari, din pricina pozițiilor neprielnice. Dușmanul ocupase toate drumurile și pusese stăpînire și pe trecători și poteci, astfel încît să fie de tot stînjenită aprovizionarea armatei romane cu cele trebuincioase. Cu toate că în fiecare zi consulul își așeza oastea în linie de bătaie, totuși el

Scanned with CamScanner

n-a izbutit să-l atragă pe dușman să dea piept cu el. Era limpede că nici samniții n-aveau de loc de gînd să pornească numaidecît bătălia, dar nici romanii nu erau în stare să îndure prea multă vreme prelungirea războiului. Sosirea lui Marcius, după înfrîngerea și supunerea hernicilor, a însemnat pentru colegul său un ajutor venit tocmai la timp, în schimb, însă, dușmanilor li s-au spulberat nădejdile prelungirii războiului. Fiindcă samniții fuseseră încredințați că nu sînt deopotrivă nici uneia din cele două armate pentru a se măsura cu vreuna — cu atît mai vîrtos nu puteau nădăjdui în sorți de izbîndă, dacă vor lăsa să se unească cele două armate consulare — au atacat trupele lui Marcius în timp ce acestea mărșăluiau în șiruri dezlînate. Numaidecît toate poverile au fost puse de romani în mijloc, la un loc; potrivit acestor împrejurări, și consulul și-a rînduit oștirea în formație de luptă. Strigătele de război au ajuns pînă la urechile ostașilor lui Marcius. Apoi s-au văzut de departe nori de praf, ceea ce a stîrnit tulburare și zarvă în sînul taberei celuilalt consul. Și acesta, ordonînd ostașilor săi să pună pe dată mîna pe arme și așezîndu-și cu mare iuțeală oastea în linie de bătaie, se năpustește în iureș dintr-o latură asupra vrăjmașului, în timp ce acesta era ocupat cu lupta împotriva celeilalte armate romane. „Cea mai mare netrebnicie va fi pentru ostașii lui — strigă consulul Cornelius cît putu de tare — dacă ei se vor purta mai prejos decît armata lui Marcius, lăsîndu-se acesteia toți laurii biruinții și nu se vor învrednici la rîndu-le de această cinste". Pe unde dăduseră năvală ostașii săi, ei străpung și dau peste cap frontul dușman. Ei străbat apoi prin mijlocul liniilor vrăjmașe și se îndreaptă către tabăra samnită, care, fiind lipsită de apărători, e cucerită și incendiată. Și ostașii lui Marcius zăresc tabăra dușmană în flăcări. La rîndu-le, și samniții pornesc înapoi, dîndu-și seama de situație. Și atunci dușmanii au început să dea pretutindeni bir cu fugiții. Totuși, samniții nu izbutesc să scape cu fuga nicăieri, așa că măcelul lor e în toi. După ce au fost doborîți 30 000 de samniți și după ce consulii au dat semnalul de încetarea luptei, ei și-au strîns la un loc toate trupele, făcîndu-și cuvenitele urări și felicitări, unul altuia. Deodată au răsărit în depărtare în fața ochilor lor noile cohorte samnite, care fuseseră recrutate pentru a înlocui pierderile.

Scanned with CamScanner

Ivirea noii oştiri samnite a prilejuit o nouă baie de sînge şi în rîndurile acestora. Fără ordinul şi semnalul consulilor, ostaşii romani biruitori au tăbărît asupra noilor vrăjmaşi strigînd: „Samniţii trebuie să se înveţe minte şi să plătească scump uccnicia recruţilor lor atît de prost pregătiţi!“ Consulii încuviinţează şi îmbărbătează din toată inima acest nou avînt al romanilor ca să dea o straşnică lecţie samniţilor, pentru a nu se mai încumeta vreodată să arunce în luptă recruţi, vîrîndu-i între trupele samnite de veterani, intrate în panică şi puse pe fugă, şi niciodată să nu mai încerce să dea vreo luptă cu romanii. Şi într-adevăr, totul s-a desfăşurat, potrivit aşteptărilor. Toate trupele samnite, şi cele proaspete, şi cele vechi, s-au făcut nevăzute, pornind într-o goană nebună către munţii apropiaţi. Romanii se ţin pe urmele lor şi nu-i slăbesc o clipă; samniţii, pretutindeni înfrînţi, nicăieri nu-şi găsesc un loc de scăpare. Şi de pe crestele pe care le ocupaseră sînt izgoniţi de romani. Nemaiavînd încotro, samniţii toţi, într-un glas, cer pace. Atunci li s-a pus condiţia să dea provizii pentru trei luni de zile, să achite solda ostaşilor pe timp de un an şi să dea cîte un rînd de veşminte pentru fiecare ostaş roman. În urma acestui fapt, împuterniciţii samniţilor au plecat la Roma în vederea păcii, ca să se înfăţişeze senatului.

Cornelius a rămas în Samnium, iar Marcius s-a întors din ţara hernicilor la Roma, unde a fost sărbătorit cu purtarea în triumf. I s-a hotărît ridicarea în for a unei statui equestre, care a fost aşezată în faţa templului lui Castor[177]. Cele trei populaţii hernice[178], alacrinaţii, verulanii şi ferentinaţii care şi-au văzut de treabă, neluînd parte la acest război, şi-au r dobîndit legile lor, în locul cetăţeniei romane oferite, pentru că aşa au vrut ei. În acelaşi timp au dobîndit şi dreptul de a încheia căsătorii între ei, de care drept se bucuraseră numai hernicii. Anagninilor şi celor care ridicaseră armele împotriva romanilor li s-a acordat cetăţenia, însă fără drept de vot, dar în acelaşi timp li s-a ridicat dreptul de întruniri şi de căsătorie, li s-a interzis apoi să mai aibă orice fel de magistraţi, în afară de cei însărcinaţi cu cultul religios[179].

În acelaşi an[180] a fost sfinţit de către censorul C. Iunius Bubulcus templul zeiţei Salus[181], pe care el îl făgăduise în cali-

Scanned with CamScanner

tate de consul în timpul războiului cu samniţii. Tot Bubulcus împreună cu colegul său M. Valerius Maximus au construit pe cheltuiala statului nişte drumuri pentru satele din jur. În acelaşi an s-a reînnoit pentru a treia oară alianţa cu cartaginezii[182]. Solii lor, care veniseră la Roma în acest scop, au fost încărcaţi cu daruri.

XLIV În cursul aceluiaşi an[183], romanii au avut ca dictator pe P. Cornelius Scipio şi pe P. Decius Mus, comandant al cavaleriei. Aceştia au ţinut alegerile consulare (căci doar din această pricină fuseseră numiţi), deoarece nici unul din cei doi consuli romani nu se puteau despărţi de teatrele de operaţii. Noii consuli aleşi au fost L. Postumius şi Ti. Minucius. Aceşti consuli, după Piso[184], urmează îndată după Quintus Fabius şi Publius Decius, rămînînd la mijloc doi ani, în schimb i-au menţionat în primul an pe consulii Claudius şi Volumnius şi în cel de-al doilea an pe Cornelius cu Marcius. Nu se ştie precis dacă Piso, atunci cînd şi-a scris analele, sau a uitat să-i pomenească pe aceştia, sau a trecut într-adins peste o pereche de consuli, fiindcă era încredinţat că n-au funcţionat în realitate.

În acelaşi an, samniţii au năvălit din nou asupra satelor şi ogoarelor ţinutului Stellat din Campania. De aceea, amîndoi consulii au fost trimişi către Samnium, însă pe teatre de operaţii diferite, Postumius pornind către Tifernum[185], iar Minucius către Bovianum[186]. Postumius, chiar la sosirea lui acolo, a avut o ciocnire cu vrăjmaşul la Tifernum. Unii analişti scriu că neîndoielnic acolo samniţii au fost bătuţi şi că au căzut prizonieri în mînile romanilor 20 000 dintre ei; alţi analişti, dimpotrivă, au scris că războiul a fost fără sorţi de izbîndă pentru vreuna din tabere, însă Postumius, prefăcîndu-se că îi e teamă de duşman, după un marş de noapte, şi-a dus trupele într-ascuns în munţi, dar şi duşmanul s-a luat pe urmele lui Postumius şi şi-a aşezat tabăra pe poziţii întărite la 2 000 de paşi de oastea romană. Consulul, ca să se vadă că a căutat o tabără adăpostită şi cu mijloace de trai din belşug (cum de altfel şi era), după ce-a întărit-o cum se cuvine cu lucrările obişnuite şi şi-a întocmit toate pregătirile pînă la cel din urmă amănunt, lăsă acolo o puternică garnizoană. Apoi, pe la

straja a treia din noapte, consulul şi-a condus legiunile sale, uşor înarmate, pe calea cea mai scurtă cu putinţă, către colegul său, care şi el şedea în faţa altor vrăjmaşi. Acolo, din îndemnul lui Postumius, Minucius dezlănţuie atacul împotriva samniţilor. După ce lupta a durat aproape toată ziua, fără nici un rezultat, pînă aproape de amurg, pe neaşteptate intervine şi Postumius cu forţele lui proaspete, pornind în iureş asupra duşmanului sleit. Din pricina oboselii şi atîtor răni primite, samniţii au luat-o la fugă, fiind într-una hărţuiţi şi măcelăriţi de romani. S-au capturat de romani 21 de flamuri samnite.

De acolo, ambele oştiri romane au purces către tabăra lui Postumius. Aici cele două armate romane biruitoare atacară pe samniţii înspăimîntaţi de ştirea că sosesc romanii, îi risipesc şi-i pun pe goană. Şi cu acest prilej s-a mai pus mîna pe 26 de drapele ostăşeşti. Însăşi căpetenia samniţilor, Statius Gellius. şi mulţi oşteni de-ai lui. au căzut prizonieri la romani. Romanii au cucerit astfel amîndouă taberele duşmane. De asemenea, în scurtă vreme, romanii pun stăpînire şi pe cetatea Bovianum, numai după două zile de la împresurarea ei. Amîndoi consulii romani au fost purtaţi în triumf pentru marea glorie dobîndită cu prilejul acestor biruinţe. Unii analişti au scris că consulul Minucius s-a stins din viaţă în tabără, din pricina unei grele răni primite în luptă de la duşman şi că a fost înlocuit cu consulul M. Fulvius şi că acesta a cucerit Bovianum, după ce a luat în primire armata lui Minucius. În cursul aceluiaşi an, romanii au pus stăpînire pe cetăţile samniţilor, Sora, Arpinum şi Censennia[187]. Tot atunci s-a ridicat, aşezat şi sfinţit în Capitoliu o mare statuie a lui Hercule.

XLV În timpul consulilor[188] P. Sulpicius Saverrio şi P. Sempronius Sophus, samniţii şi-au trimis împuterniciţi la Roma în vederea păcii (de bună seamă ţinta urmărită de ei era, fie să pună capăt războiului, fie să-l amîne pentru mai tîrziu). Solilor samniţi, care se rugau să li se acorde pacea, senatul roman le-a dat acest răspuns: „Dacă samniţii n-ar fi cerut pacea pînă acum în atîtea rînduri, pregătind în acelaşi timp războiul, romanii ar fi înclinat să le acorde, în urma convorbirilor şi înţelegerii amîndurora, acum însă trebuie să se

Scanned with CamScanner

dea dovada prin fapte, deoarece toate făgăduielile s-au dovedit a fi vorbe deşarte[189]. În scurtă vreme consulul P. Sempronius se va găsi cu armata în Samnium: pe el nu-l mai poate înşela nimeni. dacă samniţii doresc cu tot dinadinsul pacea, sau războiul. După ce Sempronius se va lămuri pe deplin asupra situaţiei, va aduce la cunoştinţa senatului totul. De aceea, solii samniţi să-l urmeze pe consul după ce va pleca din Samnium".

În cursul acelui an, după ce oastea romană a străbătut în lung şi în lat Samnium. şi a găsit linişte deplină, iar samniţii s-au achitat de obligaţia procurării aprovizionării romanilor s-a reînnoit vechiul tratat de pace cu samniţii.

Armatele romane au fost îndreptate apoi către aequi, vechii duşmani ai Romei, care vreme de mulţi ani şezuseră liniştiţi sub scutul unei păci în care nu credeau, deoarece aequii, atunci cînd hernicii se răsculaseră împotriva romanilor, le-au trimis la rîndu-le mereu ajutoare, împreună cu aceştia, samniţilor. Apoi, după îngenuncherea hernicilor, aproape întregul neam al aequilor, cu ştirea cîrmuitorilor lor, trecuseră de p rtea duşmanilor Romei. Iar în urma încheierii tratatului dintre romani şi samniţi, cînd feţialii veniseră ca să ceară satisfacţie, aequii au declarat că „aceasta e o ispitire de către romani pentru ca să-i silească să devină cetăţeni romani, însă motivul adevărat e că romanii au groază de un nou război. Hernicii au arătat cît de puţin era dorită această cetăţenie romană, deoarece, atunci cînd Roma le-a oferit să-şi aleagă între legile lor şi dreptul de cetăţenie romană, ei au preferat să-şi păstreze mai departe legile lor, iar cei care n-au avut putinţa să aleagă, au socotit dreptul de cetăţenie, dat cu de-a sila de romani, întocmai ca o pedeapsă."

Pentru aceste vorbe de ocară împrăştiate la toate adunările aequilor, poporul roman a poruncit să li se declare război. Amîndoi consulii au pornit cu oştile la acest nou război, aşezîndu-şi tabăra la 4000 de paşi de a vrăjmaşilor. Aequii — care aveau o oaste întocmai unei hoarde (deoarece de atîta amar de ani nu mai purtaseră vreun război în numele lor), n-aveau nici căpetenii anume în scopul războiului şi n-aveau nici vreo comandă precisă — fură cuprinşi de îngrijorare. Unii

erau de părere să se pornească la atac, alţii să se apere în tabără; pe cei mai mulţi îi înfiora gîndul că ogoarele şi satele lor vor fi trecute de romani prin foc şi sabie şi că prăpădul şi urgia vor cădea şi asupra oraşelor în care lăsaseră garnizoane prea slabe. De aceea, din multele păreri spuse, s-a făcut auzită a unuia care le atrăgea atenţia: să lase deoparte grijile obşteşti şi să-şi vadă fiecare de treburile şi necazurile sale. Prin urmare, el îi povăţuieşte să-şi părăsească la prima strajă din noapte tabăra şi, fiecare pornind pe un alt drum, să-şi ia cu sine tot ce-i aparţine şi să-şi scape viaţa la adăpostul zidurilor; toţi într-un glas şi-au însuşit cu cea mai mare bucurie părerea acestuia.

În timp ce vrăjmaşii plecaseră în zorii zilei, răzleţiţi de-a lungul ogoarelor, romanii pornesc la atac, aşezîndu-şi în frunte flamurile. Dar fiindcă nici picior de vrăjmaş nu se ivi în calea lor, porniră în marş forţat către tabăra vrăjmaşilor. Însă cînd romanii băgară de seamă că nu se află nici urmă de steag, nici la porţile taberei, nici pe parapete, şi nu se aude nici un semn de larmă, cum e de obicei într-o tabără, nedumeriţi de nemaipomenita linişte, se opresc locului, temîndu-se ca nu care cumva aequii să le întindă vreo cursă. După ce au trecut peste parapetele taberei vrăjmaşe, au găsit totul pustiu; atunci se iau după urmele paşilor duşmanilor. Numai că aceste urme, care duceau deopotrivă în toate părţile, i-au înşelat şi mai tare, fiindcă la un moment dat toate se pierdeau, împrăştiindu-se pretutindeni. Romanii, trimiţînd ştafete în toate părţile, au aflat de planurile duşmanilor şi atunci au pornit un necruţător război cu fiecare fortăreaţă în parte. Într-un răstimp de 50 de zile, un număr de 41 fortăreţe au fost împresurate şi cucerite prin asalt. Cele mai multe fortăreţe ale aequilor au fost distruse şi prefăcute în scrum şi cenuşă. În felul acesta, numele aequilor a fost şters aproape de pe suprafaţa pămîntului. Consulii romani au fost sărbătoriţi prin purtarea în triumf pentru nimicirea aequilor.

Îndemnaţi de prăpădul care s-a abătut pe capul aequilor, marrucinii, marsii, paelignii şi frentanii au trimis soli la Roma pentru a cere pacea şi prietenia romanilor. Cu aceste populaţii, romanii au încheiat tratate de alianţă[190].

Scanned with CamScanner

XLVI În acelaşi an[191], a ajuns la treapta de edil curul Cn. Flavius, fiul lui Cneius, copist de meserie, al cărui tată fusese libert[192] şi care era de obîrşie plebeie. De altfel, Flavius era un bărbat iscusit şi priceput în toate. Am dat în unele anale de faptul că, deoarece Flavius fusese copist la edili, cînd a văzut că tribul său îl votează pentru dregătoria de edil, însă nu i-a fost primit numele, fiindcă era apparitor[193] de profesie, şi-a lăsat baltă registrele, jurîndu-se că toată viaţa lui nu va mai scrie un cuvînt. Licinius Macer[194] însă dovedeşte că Flavius de multă vreme încetase să se ocupe cu copiatul actelor, că mai îndeplinise şi funcţia de tribunus nocturnus[195] şi a doua oară făcuse parte dintr-o comisie de triumviri însărcinaţi cu înfiinţarea unei colonii. Analiştii însă sînt toţi de acord asupra faptului că Flavius, fiind plin de înverşunare împotriva patricienilor, fiindcă aceştia îi disprefuiau obîrşia lui plebeie, a simţit imbold să aducă la cunoştinţa tuturor cetăţenilor dreptul civil, care zăcea ascuns în tainiţele pontificilor. De aceea, într-o bună zi Flavius a publicat zilele de judecată pe nişte table albe aşezate de jur împrejurul forului, pentru a se şti de toată lumea ziua cînd se putea împărţi dreptatea după lege. Tot Flavius a ridicat şi hărăzit un altar Concordiei[196] în piaţa zeului Vulcanus[197], fiind tare pizmuit de patricieni pe acest temei. Numai împins de tot poporul Cornelius Barbatus, marele pontifice, a rostit cuvintele cuvenite ale slujbei sfinţirii, cu toate că el declarase că, potrivit datinilor strămoşeşti, numai un consul sau o căpetenie de oşti e în măsură să sfinţească un templu. De aceea senatul a hotărît să propună poporului ca de aci înainte nimeni să nu mai ridice vreun templu sau vreun altar fără porunca senatului, sau a majorităţii tribunilor plebei. Voi arăta acum un exemplu care ar putea fi lipsit de însemnătate, dacă n-ar da în vileag cum au izbutit plebeii iubitori de libertate să înfrunte trufia nobilimii.

Cînd edilul Flavius i-a făcut o vizită colegului său de funcţie, care zăcea în pat bolnav, şi pentru că nici unul din tinerii patricieni, în urma înţelegerii anume stabilite între ei, nu s-au ridicat în faţa lui în semn de respect, atunci edilul a dat poruncă să i se aducă de la dregătorie scaunul curul şi, în urma acestui fapt, îşi privi de pe jilţul dregătoriei

sale pe potrivnicii săi, care crăpau de ciudă şi pizmă. De altfel Flavius izbutise să ocupe scaunul de edil cu sprijinul facţiunii[198] meşteşugarilor din for, facţiune care căpătase un mare avînt în timpul censurii lui Appius Claudius, cel dintîi care a înjosit senatul prin numirea de edili ai plebei din rîndul fiilor de liberţi. Deoarece nimeni n-a vrut să socotească aceste alegeri valabile, Appius, văzînd că nu izbuteşte să cîştige în senat sprijinitori din rîndurile orăşenilor, i-a împărţit pe toţi aceşti oameni de rînd prin toate triburile[199], şi în felul acesta a învălmăşit şi comiţiile tribute din for şi pe cele centuriate[200] din Cîmpul lui Marte; alegerile prezidate de Flavius au stîrnit o atît de mare indignare în tabăra aristocraţiei, încît cei mai mulţi dintre ei şi-au lepădat inelele de aur, precum şi phalerele[201]. De atunci s-a împărţit cetatea romană în două facţiuni: de o parte întreg poporul cinstit care urmărea să se păstreze neştirbită unitatea partizanilor devotaţi aristocraţiei, iar cealaltă era facţiunea meşteşugarilor. Situaţia aceasta a durat pînă cînd au fost aleşi censori Q. Fabius şi P. Decius. Fabius, ţintind înfăptuirea unităţii şi armonici şi, în acelaşi timp, urmărind ca alegerile să nu mai depindă de tagma celor mai de jos dintre plebei, vîntură toată gloata aceasta a forului, împărţind-o în patru triburi, care au primit denumirea de triburi urbane. Se spune că pentru această ispravă. Fabius[202] a primit supranumele de Maximus ca semn de recunoştinţă pentru această nouă întocmire a stărilor, supranume pe care nu-l putuse dobîndi în urma unor mari şi strălucite biruinţe. De la el se spune că a rămas obişnuinţa ca la 15 iulie, ordinul cavalerilor să defileze prin mijlocul Romei.

Scanned with CamScanner

CARTEA X

Scanned with CamScanner

I În timpul consulilor[1] L. Genucius şi Ser. Cornelius republica romană aproape că n-a mai fost tulburată de războaie în afara hotarelor. Au fost întemeiate coloniile romane Sora şi Alba[2]. Pentru colonia Alba, din ţara aequilor, s-au înscris 4000 de coloniști. Sora aparţinuse volscilor, însă puseseră stăpînire pe ea samniţii. Şi acolo au fost trimişi 4000 de coloniști. În acelaşi an, arpinaţii[3] şi trebulanii[4] au primit cetăţenia romană. Frusinaţii[5] au fost pedepsiţi cu confiscarea unei treimi din pămînturile lor, fiindcă s-a dovedit că au aţîţat pe hernici împotriva puterii romane. Senatul a dat un decret potrivit căruia consulii au întreprins o anchetă, după care capii uneltirilor au fost bătuţi cu vergile şi apoi li s-a tăiat capul cu securea.

Totuşi, ca să nu treacă şi anul acesta fără vreun război, s-a desfăşurat o mică expediţie în Umbria, fiindcă se dase ştirea că dintr-o peşteră oarecare s-au întreprins împotriva satelor şi ogoarelor nişte tîlhării şi jafuri de către cete de oameni înarmaţi. Romanii au izbutit să pătrundă în acea peşteră cu steagurile în frunte, însă din pricina beznei au fost răniţi numeroşi ostaşi, îndeosebi de pietrele aruncate în ei. Cînd s-a descoperit şi cea de-a doua gură a peşterii (căci nu era înfundată), romanii au îngrămădit lemne, astupînd amîndouă intrările, şi apoi le-au dat foc. Din această pricină, au pierit cam la 2000 de oameni înarmaţi, înăbuşiţi de fum şi aburi, pentru că încercînd să se salveze, în cele din urmă au dat buzna peste flăcări, mistuindu-se în pară.

Scanned with CamScanner

În timpul consulilor Livius Denter şi Marcus Aemilius[6], romanii au pornit din nou războiul împotriva aequilor. Aceştia erau îndîrjiţi împotriva romanilor din pricina unei colonii întemeiate acolo, pe care o priveau ca pe o fortăreaţă ridicată împotriva ţării lor; totuşi, în pofida celor mai mari sforţări ale aequilor de a o cuceri, coloniştii romani le-au respins toate atacurile. Prin această acţiune, aequii stîrniseră o mare panică la Roma, deoarece nu se putea crede că acest neam, atît de sleit din toate privinţele, a ridicat armele împotriva romanilor numai din voinţa lui. Din pricina zarvei şi a neliniştii, s-a recurs la numirea lui Gaius Iunius Bubulcus ca dictator. Acesta a pornit cu oastea romană, însoţit de Marcus Titinius, comandantul cavaleriei şi, din prima ciocnire, i-a înfrînt pe aequi. Numai după 8 zile de la numirea sa, Bubulcus s-a întors triumfător la Roma, unde, ca dictator, a sfinţit templul zeiţei Salus[7], pe care-l făgăduise în calitate de consul, iar în vremea censurii sale îi pusese temelia.

II Tot în cursul aceluiaşi an, o flotă grecească, avînd căpetenie pe Cleonymos[8], spartan de baştină, a debarcat pe ţărmul Italiei, cucerind Thuriae[9], un oraş din ţinutul sallentinilor[10]. Consulul Aemilius, trimis cu oaste împotrivă-i, i-a înfrînt şi pus pe fugă pe greci, după o singură luptă, gonindu-i pînă la corăbiile lor. Oraşul Thuriae a fost înapoiat sallentinilor şi s-a aşternut liniştea şi pacea în acest ţinut.

În unele anale am găsit că cel care a fost trimis cu oastea în ţara sallentinilor a fost dictatorul Iunius Bubulcus şi că Cleonymos a părăsit Italia fără să se fi ciocnit cu romanii. Căci Cleonymos, trecînd pe la capul Brundisium, a fost nevoit să facă un înconjur, fiind împins de vînturi pînă în mijlocul golfului Mării Adriatice. Silit de ţărmurile neprielnice, el n-a putut debarca în partea stîngă a Italiei. Temîndu-se de illyri[11], liburni[12] şi istri[13], populaţii sălbatice care locuiau în ţinuturile din partea răsăriteană a Italiei şi care se bucurau de cea mai urîtă faimă prin pirateriile lor, făcute de-a lungul coastelor mării, Cleonymos a pătruns pînă pe ţărmurile veneţilor[14]. Acolo, după ce şi-a debarcat puţini din oamenii săi, pentru a face o recunoaştere a acestor locuri, a aflat

Scanned with CamScanner

acestea: acolo nu e decît o limbă mică de uscat; după ce va trece dincolo de ea, va da de apele stătătoare formate din revărsările mării, apoi, nu departe, o să vadă şi şesuri întinse, ceva mai încolo, nişte dealuri. De-acolo a zărit gurile unui fluviu foarte adînc, pe care corăbiile puteau naviga întocmai ca în rada unui port (e vorba de rîul Meduacus[15]). Cleonymos a poruncit flotei să porncască la drum şi să navigheze în susul acestui rîu. Numai că vasele lui cele mai grele nu au putut să înainteze pe albia lui, de aceea a pornit mai departe cu vasele mai uşoare, pe care a îmbarcat şi echipajele înarmate ale celor dintîi. Ei au ajuns în ţinuturi bine populate. Acolo, pe ţărmul mării, se găseau trei sate de-a lungul coastei, aparţinînd patavinilor[16]. Debarcînd acolo, după ce şi-a lăsat o mică garnizoană pentru paza vaselor, Cleonymos porneşte la cucerirea satelor: grecii săi dau foc caselor, pun mîna pe o pradă mare, oameni şi vite, însă ademeniţi de pofta prădăciunilor se depărtează prea mult de corăbii.

Cînd s-a răspîndit zvonul despre aceşti venetici, întreg ţinutul patavinilor (pe care, de altfel, şi gallii învecinaţi îi sileau să stea mereu sub arme) şi-a împărţit tot tineretul în două pîlcuri: unul a primit însărcinarea de a merge spre ţinuturile de unde veniseră ştirile prădăciunilor făcute în lung şi în lat de greci; celălalt pîlc a fost îndrumat aşa fel, ca să nu iasă în întîmpinarea piraţilor, făcînd un ocol pînă la locul unde fuseseră ancorate corăbiile (loc ce se găsea la o depărtare de 14 000 paşi de oraşul Patavium). Patavinii au pornit mai întîi în iureş asupra vaselor mai mici. Păzitorii lor au fost hăcuiţi. Năierii, înspăimîntaţi, fură siliţi să treacă cu corăbiile lor pe celălalt ţărm al rîului. Şi pe uscat, în ciocnirea care a avut loc între ei şi piraţii răzleţiţi, patavinii au izbîndit. Cînd grecii au căutat să-şi găsească scăparea la locul de ancorare al corăbiilor lor, le ieşiră în cale şi veneţii. În chipul acesta, piraţii lui Cleonymos au fost înconjuraţi şi nimiciţi. O parte din cei prinşi dau de ştire că regele lor Cleonymos e cu flota la o depărtare de 3 000 de paşi de acolo.

Apoi, după ce prizonierii fură puşi sub pază în satul cel mai apropiat al patavinilor, o parte din patavini se îmbarcă înarmaţi pe vase de fluviu, anume făcute cu fundul teşit pen-

Scanned with CamScanner

tru a naviga şi prin lagune, iar altă parte, la fel înarmaţi, se îmbarcă pe corăbiile cucerite de la piraţi. Cu aceste vase, patavinii dezlănţuie atacul împotriva flotei greceşti, alcătuită din corăbii greu de manevrat, ai căror mateloţi se temeau mai mult de aceste locuri decît de duşmani, şi le înconjură. Şi, în timp ce piraţii, în loc să lupte, fug către larg, grosul lor e împins pînă la îmbucătura rîului Meduacus. Acolo, le-au fost capturate grecilor şi cîteva corăbii, cărora patavinii le-au dat foc, fiindcă în zăpăceala lor piraţii le împotmoliseră în vadul rîului. În urma luptei, biruitorii se reîntorc la vetrele lor.

Cleonymos, rămas abia cu a cincea parte din numărul corăbiilor, deoarece în nici un ţinut de pe ţărmurile Adriaticii nu izbutise să cîştige vreo izbîndă, s-a dus într-ale lui.

Sînt şi azi în viaţă mulţi cetăţeni care au văzut la Patavium ciocurile corăbiilor şi trofeele luate de la spartani; toate acestea fuseseră atîrnate în vechiul templu al zeiţei Junona din acest oraş. În fiecare an, în Patavium, se sărbătoreşte amintirea acestei biruinţe navale, făcîndu-se întreceri nautice cu bărcile pe fluviul care curge prin mijlocul oraşului.

III În acelaşi an, Roma a încheiat alianţă cu vestinii[17], care ceruseră să intre în legături de prietenie cu romanii. După aceasta, s-a stîrnit o mare spaimă în Roma din diferite pricini. Astfel s-au răspîndit zvonurile că Etruria a ridicat din nou armele şi că pricina războiului a pornit de la răscoala arretinilor; aceştia căutau să izgonească din Arretium pe prea puternicul neam al cilniilor[18] — pizmuit pentru bogăţiile sale — cu ajutorul armelor. În acelaşi timp, şi marsii puseseră stăpînire cu forţa pe întreg ţinutul unde romanii întemeiaseră colonia Carseoli[19], pentru care se înscriseseră 4000 de colonişti. De aceea, pentru potolirea acestor tulburări a fost nevoie să se numească ca dictator M. Valerius Maximus. La rîndu-i, dictatorul l-a numit pe M. Aemilius Paullus comandant al cavaleriei. Aceasta e părerea mea, căci Quintus Fabius, după atîtea funcţii îndeplinite şi la vîrsta lui, nu putea fi subordonat dictatorului Valerius. De altfel, nu aş putea

Scanned with CamScanner

tăgădui că greşeala provine de la porecla Maximus, dată amîndurora[20].

Dictatorul a pornit cu legiunile sale, şi într-o singură luptă i-a biruit şi pus pe fugă pe marsi. Gonindu-i apoi către oraşele lor întărite, a cucerit în răstimp de cîteva zile Milliomia[21], Plestina[22], Fresilia[23]. El a reînnoit alianţa cu marsii, după ce le-a confiscat o parte din ogoarele lor.

Apoi războiul a fost îndreptat împotriva etruscilor. Dictatorul plecînd la Roma pentru a consulta din nou auspiciile, comandantul cavaleriei, care pornise după aprovizionarea cu fineţe, a fost atras într-o cursă şi înconjurat. După pierderea unui număr oarecare de steaguri, el a fost fugărit în chip ruşinos pînă în tabără, fiindu-i măcelăriţi şi numeroşi ostaşi. Spaima stîrnită în rîndurile armatei acestuia nu e de loc potrivită cu porecla de Maximus, dată lui Fabius[24], fiindcă acesta îşi cîştigase faima datorită tocmai isprăvilor sale ostăşeşti. În afară de aceasta, aducîndu-şi aminte de asprimea lui Papirius Cursor, nu s-ar fi lăsat ademenit vreodată să dea lupta cu duşmanul, fără ordinul dictatorului.

IV Ştirea înfrîngerii suferite a stîrnit o panică mai mare decît era firesc. Se decretase suspendarea judecăţilor de parcă întreaga armată romană ar fi fost nimicită; s-au instalat apoi posturi de pază la porţi şi pîlcuri de străji în toate carticrele Romei. S-au grămădit şi pe ziduri arme de tot felul, şi de atac, şi de apărare. Toate contingentele tinere romane au trebuit să depună jurămîntul de credinţă, după care dictatorul a fost trimis să ia comanda armatei romane. Aici însă el a găsit linişte mai presus de orice aşteptări şi totul în bună rînduială, datorită străduniilor depuse de comandantul cavaleriei. Tabăra romană fusese aşezată într-un loc sigur şi în afara oricărui pericol; pe de o parte, cohortele care îşi pierduseră steagurile au fost găsite scoase dincolo de valul de întăriturl ale taberei, fără corturi, iar pe de altă parte, toată oastea romană dornică de luptă voia să şteargă cît mai repede pata înfrîngerii. De aceea, fără întîrziere, dictatorul a pus în mişcare trupele, înaintînd pînă în ţinutul rusellan[25].

Scanned with CamScanner

La rîndul lor, şi duşmanii s-au luat pe urmele romanilor; în urma izbînzii cîştigate, deşi etruscii se bizuiau fără doar şi poate că vor fi în stare cu trupele lor să-i învingă pe romani şi în luptă deschisă, totuşi, şi de astă dată încearcă să recurgă împotriva romanilor la acele vicleşuguri cu care izbîndiseră cîndva. Nu departe de castrul roman se găseau casele pe jumătate în ruină ale unui sat mistuit de foc, cu prilejul pustiirii ţinutului. După ce etruscii şi-au ascuns acolo o sumă de pîlcuri de oameni înarmaţi, şi-au mînat vitele în văzul unităţilor romane comandate de legatul Cneius Fulvius. Deoarece de astă dată nici un ostaş roman nu s-a mai lăsat ademenit, ca să se mişte din locul său de strajă, unul din păstori, înaintînd pînă aproape de întăriturile taberei romane, strigă către ceilalţi tovarăşi ai săi, care mînau turma de vite cu şovăială şi teamă pe lîngă ruinele satului: „pentru ce se codesc, cînd pot mîna vitele fără nici o grijă, trecînd chiar prin mijlocul taberei romane?“ Cu toate că vreo cîţiva ostaşi romani, din Caere de baştină, tălmăciră cuvintele păstorilor şi din această pricină se stîrnise în rîndurile tuturor manipulelor romane o mare indignare, totuşi romanii nu cutezară să facă un pas fără ordinul comandanţilor. Atunci, legatul dă poruncă celor care pricepeau limba etruscă să fie atenţi dacă limbajul întrebuinţat de aceşti ciobani se asemuie cu acela al ţăranilor, sau mai de grabă cu al orăşenilor. Cînd aceştia i-au adus la cunoştinţa comandantului lor că şi după felul rostirii cuvintelor, şi după chipul şi înfăţişarea trupească toţi aceştia arată mai curaţi şi mai îngrijiţi decît ciobanii obişnuiţi, atunci comandantul le-a spus: „Haideţi, duceţi-vă şi spuneţi-le că în deşert îşi măsluiesc ei şiretlicurile: romanii ştiu cum merg toate treburile! Niciodată etruscii nu vor mai fi în stare să-i mai prindă pe romani cu momele, şi nici nu-i vor mai învinge vreodată cu arma în mînă“!

Cînd ciobanii au prins de veste cum stau lucrurile, le-au adus la cunoştinţă etruscilor ascunşi; aceştia au ieşit numai-decît din ascunzătorile lor şi şi-au aşezat steagurile pe cîmp deschis, avînd cîmp de vedere în toate părţile. Legatului roman i s-a părut însă prea mare linia de bătaie a acestor trupe etrusce, ca să poată să le opună rezistenţă numai el cu unitatea

Scanned with CamScanner

lui. De aceea, trimite de grabă la dictator o ştafetă să-i vină într-ajutor. Între timp, el însuşi înfruntă şi stăvileşte atacul duşman.

V După primirea acestor ştiri, dictatorul dă poruncă flamurilor să se pună în mişcare şi armata romană să le urmeze. Ordinul s-a executat aproape mai repede decît se aşteptase el. Toţi ostaşii romani se năpustiră numaidecît să-şi ia armele şi steagurile. Cu greu sînt ţinuţi în frîu să nu pornească în iureş la atac. Îi îmboldea în primul rînd dorul de răzbunare, din pricina proaspetei înfrîngeri suferite, cît şi strigătele din ce în ce mai năprasnice, care răsunau, hăt, departe în încleştarea ce lua proporţii. De aceea, se îmbulzesc unii peste alţii, îndemnîndu-şi stegarii să păşească mai repede. Cu cît dictatorul îi vede pe ostaşi zorind, cu atît el le înfrînează avîntul, dînd poruncă să-şi încetineze pasul. Dimpotrivă, etruscii, care fuseseră înflăcăraţi dintru început la luptă, îşi scoseseră din tabără toate trupele. Rînd pe rînd, ostaşii romani dau de veste dictatorului că toate legiunile etruscilor au intrat în luptă şi că ei nu cred că vor putea să înfrunte puhoiul vrăjmaşilor. Dictatorul însuşi privea de pe o movilă situaţia primejdioasă în care se găsea legatul cu unitatea sa. Totuşi, era pe deplin încredinţat că legatul său va face faţă situaţiei şi că nu peste multă vreme îl va scoate din impas, atunci cînd vrăjmaşul avea să-şi irosească cît mai mult forţele în lupta cu legatul; dictatorul voia să-i izbească pe etrusci cu forţele sale neatinse, cînd aceştia vor fi de tot istoviţi. Cu toate că oştirea romană înainta încet, totuşi spaţiul dintre cele două tabere se micşora din ce în ce mai mult în vederea iureşului, mai ales cu cavaleriile. În frunte mergeau steagurile legiunilor, pentru ca duşmanului să nu-i fie teamă că i se întinde vreo cursă, sau că va fi atacat pe neaşteptate. Însă dictatorul lăsase un interval destul de larg între şirurile pedestrimii romane, pentru ca escadroanele cavaleriei sale să poată să treacă nestingherite printre ele. În acelaşi timp cu strigătul de luptă, cavaleria romană, într-un galop nestăvălit, năvăleşte asupra etruscilor, stîrnind cumplită groază în rîndurile lor, fiind luaţi pe neaşteptate şi nepregătiţi

Scanned with CamScanner

să înfrunte atacul vijelios al cavaleriei. Cu toate că dictatorul venise destul de tîrziu cu unitatea sa în sprijinul legatului aproape de tot încercuit, totuşi aceşti romani s-au bucurat că au scăpat din impas. Acum ostăşimea romană, venită cu forţe proaspete, a intrat la rîndu-i în luptă, care însă n-a mai durat multă vreme, şi nici sfîrşitul ei n-a mai fost îndoielnic. Etruscii, risipiţi şi puşi pe fugă, se îndreaptă spre tabăra lor şi dau mereu înapoi în faţa înaintării romane. Etruscii se grămădesc buluc în partea din spate a taberei lor. Fugarii rămîn înţepeniţi în faţa deschizăturii prea înguste a porţii taberei; o mare parte din ei urcă pe crestele parapetelor întăriturilor, fie să încerce o disperată apărare de acolo, fie cu gîndul de a putea trece dincolo de parapete şi de a scăpa cu fuga. Din întîmplare însă, într-un loc, parapetele, avînd pămîntul slab bătătorit, s-au prăbuşit în şanţ sub povara celor care se grămădiseră deasupra lor; şi atunci etruscii, după ce au strigat către zei să le deschidă drumul, pentru a putea fugi, izbutesc să scape, însă mai mult fără arme decît cu ele asupra lor.

Şi în această bătălie puterea etruscă a fost din nou înfrîntă de cea romană.

După ce dictatorul i-a obligat pe etrusci la plata soldei soldaţilor romani pe timp de un an, şi la predarea unei cantităţi de grîu pentru două luni, le-a îngăduit să-şi trimită la Roma soli pentru pace. Roma însă le-a refuzat pacea. În schimb, li s-a acordat un armistiţiu pe doi ani.

Dictatorul s-a întors în triumf la Roma. Unii analişti susţin că dictatorul a pacificat Etruria fără vreo luptă vrednică de amintit, atît după potolirea tulburărilor interne ale arretinilor, cît şi după împăcarea neamului cilniilor cu plebeii din Arretium. După ieşirea din dictatură, a fost ales consul M. Valerius. Unii analişti menţionează că Valerius a fost ales fără să-şi depună candidatura, ba chiar în lipsa lui din Roma, comiţiile fiind prezidate de un interrege. Totuşi, nu e îndoială asupra unui singur amănunt, şi anume, că el şi-a îndeplinit consulatul împreună cu Appuleius Pansa.

VI În timpul consulilor[26] M. Valerius şi Q. Appuleius, dincolo de hotare domnea liniştea. Înfrîngerile suferite şi con-

Scanned with CamScanner

diţiile armistiţiului într-o bună măsură îi puseseră la pămînt pe etrusci; şi samniţii se potoliseră din pricina dezastrelor îndurate atîţia ani şi de aceea nu le părea de loc rău de noua alianţă încheiată cu romanii. De asemenea, la Roma, strămutarea surplusului de populaţie în coloniile întemeiate uşurase viaţa plebeilor şi-i liniştise o bună bucată de vreme. Totuşi, ca să nu fie niciodată lumea liniştită, s-a iscat un nou conflict între fruntaşii cetăţii romane, între cei patricieni şi cei plebei. Vrajba a fost pricinuită de tribunii plebei, fraţii Q. şi C. Ogulnius. Aceştia au căutat în fel şi chip să le aducă patricienilor învinuiri în faţa adunării plebeilor, după ce mai încercaseră, în zadar însă, asemenea atacuri în mai multe rînduri în trecut. Acum ei pornesc din nou la acţiune. Cei doi aţîţaseră cu acest prilej nu numai rîndurile de jos ale poporului, ci înseşi căpeteniile plebei, mai ales pe cei care fuseseră consuli şi care repurtaseră triumfuri. Din demnităţile republicii, plebeii pe toate le obţinuseră, în afară de cele preoţeşti[27], la care nu fuseseră pînă acum primiţi la rînd cu patricienii. Deoarece pînă în acea vreme fiinţau patru auguri şi patru pontifici, tribunii plebei, pomeniţi mai sus, au propus o lege prin care se prevedea să se încuviinţeze de aci înainte sporirea numărului preoţilor, alegîndu-se cîte patru pontifici şi cinci auguri, toţi numai din rîndurile plebeilor. Cum a putut să scadă numărul augurilor la patru, eu nu-mi pot explica decît, sau numai prin moartea a doi dintre ei — fiindcă se ştie că numărul augurilor trebuia să fie întotdeauna fără soţ şi că fiecare din cele trei triburi străvechi, Ramnes, Tities şi Luceres[28], trebuia să-şi aibă augurul său —, sau, dacă ar fi fost nevoie de mai mulţi auguri, ar fi însemnat să se mărească şi numărul preoţilor deopotrivă, pentru fiecare trib. În felul acesta s-a procedat cînd s-a împlinit numărul de nouă preoţi, fiindcă celor patru li s-au mai adăugat încă cinci, încît de fiecare trib erau acuma cîte trei preoţi. Numai că patricienii suportau greu faptul că se alegeau preoţi şi din rîndurile plebeilor şi socoteau această modificare ca o pîngărire a cultului, întocmai cum a fost şi cu consulatul. Patricienii motivau că asemenea îndeletniciri îi privesc mai mult pe zei, decît pe ei înşişi. De aceea, ei credeau că zeii înşişi vor avea grijă să nu le fie pîngărite sfin-

Scanned with CamScanner

tele lor aşezăminte şi datini. Cît despre patricieni, aceştia numai atîta doresc: să nu se abată pe capul republicii vreo urgie. De aceea, de astă dată, ei s-au împotrivit mai puţin tribunilor, deoarece cu prilejul atîtor ciocniri se deprinseseră să fie îngenuncheaţi de plebei. Într-adevăr, patricienii aveau ca potrivnici nu numai pe cei care năzuiseră către marile demnităţi ale statului, ci şi pe aceia care dobîndiseră, într-adevăr, în pofida oricărei nădejdi, şi consulatul şi censura şi triumfurile, în numeroase rînduri.

VII Cu prilejul susţinerii şi combaterii acestei legi, se spune că s-a încins o luptă cît se poate de aprigă, mai ales între A. Claudius şi P. Decius Mus. Cei doi au dezbătut drepturile patricienilor şi ale plebeilor, invocînd cam aceleaşi temeiuri care fuseseră aduse în discuţie cîndva pro şi contra, cu prilejul legii Licinia[29] propuse de tribunii plebei în privinţa alegerii de consuli şi din rîndurile plebeilor. Se istoriseşte că Decius Mus le-a reamintit tuturor chipul tatălui său, aşa cum îl văzuseră mulţi dintre aceia care se găseau în adunare, încins cu toga, după datina gabină, stînd deasupra unei lănci, în ţinuta în care se jertfise pentru poporul şi legiunile romane.

„Pe atunci, spuse el, consulul P. Decius Mus a fost găsit neprihănit şi cucernic de către zeii nemuritori ca să se jertfească, şi la fel de vrednic ca şi colegul său T. Manlius. Deci, acelaşi P. Decius, care a săvîrşit sacrificiile şi slujbele poporului roman cu prilejul sacrificiului său, n-ar fi putut fi ales şi augur după datina pravilelor? Ne temem oare că zeii nu şi-ar mai putea pleca urechea spre rugăciunile sale, ci numai la ale lui Ap. Claudius? Adică, acesta împlineşte sfintele îndatoriri şi slujbe cu mai multă curăţenie şi cinsteşte pe zei cu o mai mare credinţă decît Decius Mus? Oare îi pare rău vreunuia de făgăduinţele făcute pentru izbîndirea republicii de atîţi consuli şi de atîţi dictatori plebei, fie cînd se pornea către oştiri, fie în toiul războaielor? Atunci n-au decît să ia în şir căpeteniile acelor ani, în care demnităţile şi însărcinările date de republică au fost îndeplinite sub comanda şi auspiciile plebeilor! N-au decît să le numere triumfurile! Plebeii însă

nu se căiesc cîtuşi de puţin cu nobleţea[30] lor şi sînt pe deplin încredinţaţi că dacă se va dezlănţui pe neaşteptate un nou război, senatul şi poporul roman nu va pune nădejde mai mare pe comandanţii patricieni decît pe cei plebei.

Şi dacă lucrurile stau astfel — spuse Decius mai departe — care dintre zei sau dintre oameni va găsi de cuviinţă că sînt nevrednici de odăjdiile pontificale sau augurale acei bărbaţi pe care voi înşivă i-aţi cinstit cu funcţiile curule, dîndu-le dreptul să poarte toga praetexta[31], tunica palmata[32], toga picta[33], coroana cu lauri şi de triumf[34], şi ale căror locuinţe le-aţi făcut tuturor vestite şi deosebite faţă de celelalte prin trofeele luate de la duşmani? Cum adică, voi credeţi că acela care, gătit cu podoabele lui Jupiter Optimus Maximus[35], va urca purtat în caleaşca aurită spre Capitoliu, străbătînd tot oraşul, nu mai poate fi privit de nimeni cu respectul cuvenit, dacă va sacrifica victima cu capul acoperit cu un văl, avînd în mînă sfîntul potir[36] şi toiagul[37] şi dacă va lua auspiciile sus în cetăţuie? Cum adică, nu vor fi citite de către patricieni cu sufletul împăcat inscripţiile de pe soclurile statuilor unui plebeu în care s-au consemnat consulatele, funcţiile şi triumfurile sale? Şi dacă vor mai fi adăugate şi funcţiile sale augurale sau pontificale, atunci ochii celor ce citesc aceste inscripţii se vor întoarce cu scîrbă de la statuia acestuia? Într-adevăr, eu am nădejdea (să mă ierte zeii pentru cele ce spun!) că noi am putut ajunge pe treapta demnităţilor pe care ne aflăm datorită dragostei poporului roman, astfel încît de bunăseamă nu vom acorda slujbelor preoţeşti mai puţină cinstire decît ni s-a făcut parte nouă, deoarece noi cerem ca să cinstim pe zei în public, aşa cum îi onorăm şi ne închinăm lor şi-n casele noastre.

VIII Atunci de ce aş mai fi vorbit eu pînă acum în felul acesta, dacă funcţiile preoţeşti s-ar cuveni să fie numai îndatoririle şi sarcinile patricienilor şi nu ale tuturor cetăţenilor îndeobşte şi dacă noi, plebeii, n-am avea la îndemînă unul din cele mai însemnate cinuri preoţeşti? Doar ştim prea bine că sînt şi din rîndurile plebeilor preoţi decemviri[38] însărcinaţi cu oficierea serviciului divin, care tălmăcesc oracolele sibylline şi hotărîrile ursitei acestui popor, precum şi în tagma mai marilor

Scanned with CamScanner

cultului lui Apollo[39] şi a altor ceremonii. De bunăseamă nu s-a adus nici o jignire patricienilor, atunci cînd s-a adăugat colegiului duumvirilor însărcinaţi cu serviciul religios un anumit număr de preoţi din rîndurile plebeilor. Acelaşi lucru îl propune acum şi tribunul plebei, un om vrednic şi de ispravă, cînd spune să se adauge încă cinci slujbe de auguri şi patru de pontifici şi aceştia să fie numiţi din rîndurile plebeilor. Însă, Appius, aceasta o propune tribunul nu pentru a vă izgoni pe voi din rosturile noastre, ci pentru ca plebeii să vă ajute pe voi la îndeplinirea îndatoririlor serviciului divin, aşa cum deopotrivă vă ajută şi în celelalte îndatoriri cetăţeneşti, din toate puterile. Nu trebuie să-ţi fie ruşine Appius că în slujba preoţească ai tovarăş pe acela pe care l-ai fi putut avea coleg la censură şi la consulat! Aşa cum ai putea fi comandant al cavaleriei subordonat acestui dictator la fel ai putea fi dictatorul comandantului cavaleriei. Acei străvechi patricieni au primit în vechime în rîndurile lor pe un venetic, un sabin, care era însă cea dintîi căpetenie a noblеţei[41] voastre, după nume Attus Clausus, sau, cum voiţi voi mai degrabă să-l numiţi, Ap. Claudius[42]. Să nu te uiţi cu silă şi scîrbă la noi, dacă vom fi primiţi şi noi, plebeii, în rîndul preoţilor! Zestrea vredniciei adusă de noi e destul de impunătoare. Venim tocmai cu toate acele însuşiri datorită cărora aţi ajuns voi atît de mîndri. Lucius Sextius a fost cel dintîi consul ales din rîndurile plebeilor; apoi, C. Licinius Stolo, cel dintîi comandant al cavaleriei, C. Marcius Rutilus, cel dintîi dictator şi censor, iar Q. Publilius Philo primul praetor din rîndul plebeilor. Întotdeauna a fost auzit acelaşi cîntec, că voi sînteţi singurii îndreptăţiţi să oficiaţi auspiciile, că voi singuri aveţi strămoşi, că voi singuri sînteţi în drept să aveţi cele mai înalte demnităţi în stat şi în timp de pace şi de război! Numai că biruinţe au cules şi plebeii, deopotrivă cu patricienii, şi de-a pururi va fi tot aşa. Oare aţi auzit spunîndu-se undeva că cei dintîi oameni pe pămînt au fost făcuţi patricienii, sau că aceştia au pogorît din cer pe pămînt ca să fie zei şi nu oameni? Sau au fost creaţi ca nişte fiinţe care să poată spune şi ele cuiva tată, întocmai cum, îndeobşte, o fac cei născuţi liberi?[43] Iată că acum şi eu pot spune cine era tatăl meu: un consul! Iată că acum şi fiul meu

Scanned with CamScanner

va putea să spună că a fost consul şi bunicul său! Asta nu înseamnă altceva, cetăţeni, decît să dobîndim ceea ce ni s-a refuzat dintru început şi pînă acum. Patricienii caută numai pricini de gîlceavă cu noi, în schimb însă, nu sînt de loc îngrijoraţi cum se vor sfîrşi aceste certuri. Eu sînt de părere să binevoiţi a trece la votarea acestei legi, ca să aveţi parte de bine, propăşire şi noroc, şi voi şi republica!"[44]

IX Poporul a hotărît să se convoace numaidecît triburile, toată lumea fiind încredinţată că legea va fi votată. Totuşi, s-a amînat în ziua aceea din pricina opoziţiei unor tribuni ai plebei. A doua zi însă, în faţa ameninţărilor mulţimii, au cedat şi aceştia, astfel încît legea a fost primită cu o mare majoritate de voturi. Sînt aleşi pontifici susţinătorul legii P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilus, M. Livius Denter. La fel au fost aleşi şi cinci auguri, tot din sînul plebeilor: C. Genucius, P. Aelius Paetus, M. Minucius Fessus, C. Marcius, T. Publilius. În chipul acesta, numărul pontificilor s-a ridicat la opt, iar al augurilor la nouă.

În acelaşi an, consulul M. Valerius a propus o lege în legătură cu apelul la popor[45], care lege a fost prevăzută cu sancţiuni mai bine definite. Această lege a fost propusă atunci pentru a treia oară de la izgonirea regilor, şi întotdeauna de membrii aceleiaşi familii. Eu cred că aceste modificări atît de dese în legătură cu această lege se datorează faptului că puterile şi mijloacele materiale ale unui pumn de oameni erau mai presus decît libertatea poporului. Totuşi, numai legea Porcia[46] se pare că a fost făcută într-adins pentru ocrotirea cetăţenilor, pentru încetarea pedepsei corporale a cetăţenilor, deoarece prevedea o aspră osîndă pentru cel care chinuia în bătaie sau ridica viaţa unui cetăţean roman.

Legea Valeria oprea ca acela care apela la adunarea poporului să fie bătut cu vergile, sau să fie decapitat cu securea şi adăuga că dacă cineva va încălca această lege, va fi socotit un netrebnic[47]. Acest fapt părea, cred eu, pe vremea aceea (cînd mai dăinuia un simţ al ruşinii şi un respect faţă de oameni[48]) un reazem destul de puternic prin această îngrădire a legii. Astăzi însă, cine ar mai lua în serios o asemenea oprelişte?

Scanned with CamScanner

Acelaşi consul a purtat un război, nu atît de demn de a fi pomenit, cu aequii, care din nou ridicaseră armele împotriva romanilor. În acest război aequii n-au mai avut parte de nici o izbîndă, nemaiavînd firea războinică din trecut. Celălalt consul, Appuleius, a împresurat fortăreaţa Nequinum[49] din Umbria. Numai că această cetate era aşezată pe o măgură înaltă şi povîrnită dintr-o parte, acolo unde astăzi se află localitatea Narnia, şi din această pricină, Nequinum nu putea fi cucerit nici prin asalt, nici prin lucrări de împresurare. De aceea, această întreprindere a căzut în sarcina noilor consuli M. Fulvius Paetinus şi T. Manlius Torquatus. În acel an[50], toate centuriile l-au ales consul pe A. Fabius, cu toate că el nu-şi pusese candidatura; analiştii Licinius Macer[51] şi Tubero[52] istorisesc că Fabius însuşi a stăruit ca poporul să-i amîne alegerea sa la consulat pentru un an, cînd vor fi mai multe războaie şi că acum, în acest an, va fi de mai mare folos republicii dacă i se va încredinţa o dregătorie orăşenească. Ca urmare, fiindcă nu era vorba de vreo prefăcătorie din parte-i, de vreme ce nu voia să candideze de fel, poporul l-a ales[53] edil curul, o dată cu Papirius Cursor. Însă cel mai vechi dintre toţi analiştii, Piso Frugi, a înfăţişat aşa fel lucrurile, încît m-a făcut să nu dau crezămînt celor pomenite de ceilalţi de mai sus, ca fiind nesigure. Astfel, Piso scrie că censorii acelui an au fost C. Dommitius Calvinus, fiul lui Cneius, şi Sp. Carvilius Maximus, fiul lui Quintus. Eu sînt încredinţat că încurcătura în privinţa edililor provine din pricina acelei porecle; de aici a ieşit ca urmare şi povestea asta cu alegerile edilitare şi consulare, pentru a se potrivi cu datele şi a se justifica greşeala[54].

În acel an s-a făcut o slujbă de purificare, îndeplinită de censorii Sempronius Sophus şi P. Sulpicius Saverrio. S-au mai adăugat două triburi, Aniensis şi Terentina.

Acestea au fost faptele întîmplate la Roma.

X Însă, în timp ce se pierdea în zadar vremea cu împresurarea care cam lîncezise, a fortăreţei Nequinum, doi dintre locuitorii ei, ale căror case erau lipite de zidurile fortăreţei, au făcut un tunel, izbutind în felul acesta să vină pe un drum tăinuit pînă la străjile romane. Conduşi în faţa consulului,

Scanned with CamScanner

aceştia dau asigurări că vor primi trupe romane înarmate între zidurile fortăreţei şi ale caselor lor. Propunerea lor nu le-a părut romanilor demnă de dispreţuit, dar nici nu se puteau bizui pe ea fără măsuri de prevedere. Împreună cu unul din cei doi, au fost trimise două iscoade romane ca să parcurgă acel tunel (celălalt fusese ţinut sub pază, ca zălog); prin aceştia, s-a putut pe deplin descoperi adevărul spuselor lor şi atunci 300 de ostaşi romani bine înarmaţi, intrînd în oraş cu ajutorul acestei călăuze, au pus stăpînire în timpul nopţii pe poarta cea mai apropiată. După ce au sfărîmat-o, consulul cu oastea romană au izbutit să intre în oraş, fără să mai dea vreo luptă. In felul acesta, fortăreaţa Nequinum a ajuns în stăpînirea puterii romane.

Noua colonie înfiinţată acolo ca să fie un punct de sprijin al romanilor împotriva umbrilor s-a numit Narnia, de la rîul cu acelaşi nume. Armata romană s-a reîntors la Roma încărcată cu o uriaşă pradă de război.

În acelaşi an, şi etruscii, în pofida armistiţiului încheiat cu romanii, s-au pregătit de un nou război. Însă au fost siliţi să mai amîne puţin acest plan, din cauza năvălirii unei uriaşe armate de galli între hotarele lor. Apoi, însă, bizuindu-se pe băneţul cu care se putea face multe, etruscii se străduiesc să-i cîştige pe galli de partea lor, prefăcîndu-i din duşmani aliaţi, pentru ca, împreunîndu-şi oştile, să se războiască cu romanii. Barbarii nu refuză alianţa, însă se tocmesc pentru preţ. După ce s-a încheiat învoiala şi gallii au primit banii, în urma a tot soiul de pregătiri de război, deoarece etruscii le-au cerut gallilor să pornească numaidecît după ei, gallii au început să dea înapoi, spunînd că „ei n-au primit bani de la etrusci ca să declare război romanilor, ci ca să nu pustiiască ţinutul etrusc şi pentru ca să nu-i stingherească pe plugari în munci. Totuşi, gallii vor porni războiul oriunde vor etruscii, însă numai cu o condiţie: să li se îngăduie gallilor să ocupe o parte din ţinuturile etrusce, pentru ca să aibă şi ei parte, în sfîrşit, de o aşezare temeinică".

Populaţiile etrusce au ţinut numeroase consfătuiri în această privinţă. Însă, nu s-a putut ajunge la nici un rezultat şi aceasta nu numai pentru că se temeau că li se micşorează suprafeţele ogoarelor lor, cît mai ales, fiindcă erau îngrozite de gîndul că

Scanned with CamScanner

vor fi nevoite să-i aibă ca vecini pe niște oameni atît de sălbateci ca gallii. În felul acesta, gallii s-au întors la vetrele lor, ducînd cu ei uriașe sume de bani, cîștigați fără trudă și pericole. La Roma, zvonul năvălirii gallilor, la care s-au adăugat și veștile războiului cu etruscii, au stîrnit destulă spaimă: tocmai de aceea, și senatul roman s-a gîndit să încheie cît mai neîntîrziat alianță cu Picenum[55].

XI Prin tragere la sorți, conducerea războiului cu Etruria i-a căzut consulului Manlius. Acesta, după ce abia trecuse hotarele dușmanului, în timp ce făcea exerciții în mijlocul cavaleriei, la un ocol și o oprire prea bruscă a fost dat peste cap de calul său și trîntit la pămînt așa de rău încît era aproape chiar atunci să-și dea duhul; după trei zile de la această întîmplare, consulul s-a stins din viață. Etruscii, socotind sfîrșitul tragic al consulului ca un semn bun pentru ei în acest război, atrăgeau oricui aminte că zeii au luat asupră-le acest război și de aceea au căpătat un mai mare avînt. La Roma, în schimb, vestea aceasta i-a mohorît pe toți, atît din pricina regretului pentru pierderea unui asemenea om, cît și pentru vitregia vremurilor. De aceea, senatorii se stăpîniră să poruncească numirea unui dictator numai în vederea completării locului vacant de consul, potrivit părerii fruntașilor, deoarece toate centuriile, într-un glas, l-au ales consul pe M. Valerius, pe care senatul voise să-l numească dictator. Senatul roman porunci atunci ca noul consul să pornească de îndată la legiunile din Etruria. Sosirea lui aci a neliniștit atît de tare pe etrusci, încît nici unul din ei n-a mai cutezat să iasă dincolo de întăriturile taberei, înspăimîntîndu-se așa de rău de parcă ar fi și început să fie împresurați. Cu toate că noul consul le-a pustiit ogoarele, le-a dat foc caselor, pustiind și pîrjolind totul în calea lui, și dăduse foc nu numai sălașurilor izolate, ci și satelor celor mai populate, n-a izbutit totuși să-i ademenească ca să dea piept cu el.

În timp ce acest război lîncezea în ciuda oricărei așteptări, s-a răspîndit zvonul că a izbucnit și cel de-al doilea război, care din pricina multor înfrîngeri suferite de ambele tabere, era privit cu spaimă de romani, și nu fără temei. Aceste știri pe care le-au adus picentinii, noii aliați ai Romei, sunau astfel:

Scanned with CamScanner

„samniţii seamănă pretutindeni vrajbă şi uneltiri împotriva romanilor şi chiar ei înşişi au fost îndemnaţi de samniţi să ridice armele împotriva romanilor". S-au adus mulţumiri publice picentinilor şi grija de căpetenie a senatului s-a îndreptat, de astă dată, de la războiul cu etruscii, către samniţi. Şi lipsurile şi scumpirea cerealelor au pricinuit îngrijorare în rîndurile cetăţenilor romani. După cum scriu unii analişti, s-ar fi ajuns la cel mai greu impas dacă nu s-ar fi recurs la alegerea ca edil pentru acel an a lui Fabius Maximus, care, dacă nu s-ar fi străduit în aceeaşi măsură, ca şi în multele războaie purtate şi duse la bun sfîrşit de el, în multe împrejurări, nu şi-ar fi dovedit la fel vrednicia, economisind grînele, procurîndu-le şi transportîndu-le din alte părţi.

În decursul aceluiaşi an a avut loc un interregnum[56] (fără să se pomenească de vreun analist care a fost pricina). Interregii au fost Ap. Claudius şi după el P. Sulpicius. Cel din urmă a prezidat alegerile consulare, cînd au fost aleşi consulii L. Cornelius Scipio şi Cn. Fulvius.

La începutul acelui an s-au înfăţişat noilor consuli împuterniciţii lucanilor, ca să li se plîngă împotriva samniţilor, spunînd: „deoarece lucanii n-au vrut să se lase ademeniţi de niciun fel de momeli, ca să se alăture lor şi să ridice armele împotriva romanilor, samniţii le-au încălcat hotarele şi le-au pustiit ţinutul, silindu-i să pornească război asupra Romei. Însă poporul lucan este sătul pînă în gît de greşelile făcute pînă acum, de aceea ei sînt hotărîţi pînă în adîncul sufletului lor să îndure şi să rabde orice năpastă din partea oricui, decît să mai facă vreo nedreptate şi să aducă vreo jignire poporului roman. De aceea, roagă pe senatori să-i ia sub ocrotirea lor pe lucani şi să-i apere împotriva silniciei, şi nedreptăţilor pricinuite lor de samniţi. Lucanii, cu toate că au pornit cîndva războiul laolaltă, cot la cot cu samniţii, împotriva romanilor, şi deşi au fost cu de-a sila împinşi de samniţi să calce legămîntul de credinţă faţă de romani, totuşi, sînt gata să dea ostatici romanilor!"

XII Chibzuinţa senatului roman de astădată e scurtă. Toţi senatorii într-un glas sînt de părere că trebuie reînnoită alianţa

Scanned with CamScanner

cu lucanii, şi, în acelaşi timp, să se ceară satisfacţie samniţilor. Lucanii au primit un răspuns prietenesc, încheindu-se alianţă cu ei. Apoi au fost îndată trimişi feţialii păcii, care au poruncit samniţilor să iasă din ţinutul lucanilor şi să-şi scoată armata din hotarele Lucanici. Aceştia au fost întîmpinaţi de împuterniciţii samniţi, ca să le aducă la cunoştinţă că: „dacă vor îndrăzni cumva să se înfăţişeze în faţa adunării poporului samnit cu asemenea cereri, nu garantează că vor scăpa teferi". Cînd s-au auzit asemenea lucruri la Roma, senatul a fost de părere, şi poporul a poruncit, să se declare război samniţilor. Consulii şi-au împărţit între dînşii provinciile: lui Scipio i-a căzut la sorţi Etruria, lui Fulvius, războiul cu samniţii. Fiecare din ei porneşte la rostul lui, pe drumuri diferite. Etruscii i-au ieşit în cale lui Scipio — care se aştepta să ducă un război anevoios şi de lungă durată, aidoma celui de anul trecut — la Volaterrae, unde el şi-a rînduit oastea în linie de bătaie. Cele două tabere s-au încleştat, luptînd cea mai mare parte a zilei şi cu mari pierderi de partea amîndurora. Lăsatul amurgului a curmat bătălia, fără să se ştie cine a izbîndit. Numai a doua zi, în revărsatul zorilor, s-a putut vedea cine sînt biruitorii şi cine înfrînţii, fiindcă etruscii părăsiseră tabăra în liniştea nopţii. Cînd romanii ieşiră să rînduiască iar frontul, în urma plecării vrăjmaşului văzură că au izbînda în mînă şi înaintară pînă la tabăra etruscă. Aflînd-o părăsită, puseră stăpînire pe ea precum şi pe o uriaşă pradă (fiindcă această tabără fusese statornică, dar acum era părăsită de vrăjmaşul intrat în panică).

Apoi Scipio s-a întors cu trupele sale în ţinutul faliscilor. După ce trupele romane şi-au lăsat în Falerii poverile, sub o pază neînsemnată, Scipio porneşte în fruntea unor trupe uşor înarmate la pustiirea ţinuturilor vrăjmaşilor. Totul în cale este trecut prin foc şi sabie. Sînt luate prăzi din toate părţile. S-a făcut prăpăd nu numai în toată ţara potrivnicului, ci s-a aruncat pîrjolul şi în fortăreţele şi satele etrusce; romanii s-au stăpînit să atace oraşele, unde, de teamă, se refugiaseră etruscii.

În Samnium, consulul Fulvius a dat o strălucită luptă la Bovianum, unde victoria romanilor a fost mai deplină. După aceasta, Fulvius[57] a atacat şi cetatea Bovianum[58], cucerind Aufidena[59] într-un iureş.

Scanned with CamScanner

XIII În același an, Roma a întemeiat colonia Carseoli[60] din ținutul aequicolilor[61].

Consulul Fulvius a triumfat asupra samniților.

Tocmai cînd era gata să se facă alegerile consulare, s-a răspîndit zvonul că etruscii, împreună cu samniții, strîng uriașe armate. În toate adunările, căpeteniile etruscilor erau mustrați fățiș de concetățenii lor pentrucă n-au atras la război și pe galli, oferindu-le orice condiții. În același timp, etruscii aduceau învinuiri celor de la cîrma țării că nu s-au împotrivit romanilor cu oastea pregătită în vederea războiului cu lucanii; de aceea, etruscii vor ridica din nou armele împotriva romanilor, de astă dată împreună cu aliații lor, samniții, fiind hotărîți să meargă pînă la capăt, prin dezlănțuirea unei bătălii fără seamăn.

Cu toate că la alegerile consulare candidau numai bărbați de seamă, spaima de acest nou război a îndemnat întreg poporul roman să recurgă iarăși la Q. Fabius Maximus, care, la început, nici n-a vrut să audă de candidatura sa la consulat. În cele din urmă, însă, Fabius s-a lăsat înduplecat, cînd a văzut că toate nădejdile se bizuie numai pe sprijinul său. Totuși, le-a spus:

„Pentru ce-l mai tulbură și nu-l lasă în pace lumea, pe el, om atît de bătrîn, și mai ales după ce a trecut prin atîtea necazuri și și-a primit și răsplata strădaniilor sale? Lui nu i-a mai rămas nici aceeași vînjoșie trupească și nici aceeași ascuțime de minte. Mai mult, el se teme și de soarta lui proprie, fiind îngrijorat ca nu cumva vreunuia din zei să-i pară rău că i-a făcut parte de prea mult noroc în viață și cu o statornicie mai mare decît se îngăduie faptelor omenești. El și-a hrănit îndelung sufletul cu slava dobîndită de strămoșii săi și se simte tare bucuros cînd alții, aidoma lui, se pot ridica la înălțimea faimei sale. Republica romană nu e lipsită nici de bărbații cei mai vrednici și de ispravă pentru ocuparea înaltelor demnități și nici demnitățile nu simt lipsa de oameni destoinici și viteji".

Cu acest simț deosebit al cumpătării, Fabius Maximus și-a atras și mai mult dragostea și zelul îndreptățit al poporului. Fiindcă era încredințat că orice ființă omenească trebuie să aibă respect în fața legilor[62], Fabius a dat poruncă să se citească legea din cuprinsul căreia reieșea că nu e îngăduită realegerea

Scanned with CamScanner

aceluiaşi consul în răstimp de zece ani. Cu greu s-a auzit de către popor citirea legei din cauza sgomotului; atunci tribunii plebei au spus: „De aci înainte, această opreliște nu va mai fi pentru nimeni o stavilă, deoarece ei vor propune în adunarea poporului înlăturarea unei asemenea legi". Totuşi, Fabius stăruia cu dîrzenie să se împotrivească realegerii sale, punîndu-le mereu întrebarea: „Atunci, ce rost mai are să se creeze mereu legi, cîtă vreme înşişi aceia care le fac le calcă? Legile[63] trebuie să stăpînească şi să îndrumeze pe om, nu omul să stăpînească legea după bunul său plac". Poporul s-a dus totuşi, cu atît mai vîrtos, la vot; oricare din centurii era chemată înăuntru în acest scop, fără să mai pregete l-a votat pe Fabius. Atunci, în sfîrşit, acesta s-a lăsat înduplecat de voinţa unanimă a cetăţenilor, spunînd:

„Cetăţeni! Facă-se voia zeilor ca să încuviinţeze ce faceţi voi şi ce aveţi de gînd să mai faceţi! Însă, deoarece aţi făcut ce-aţi vrut după placul şi dorinţa voastră, atunci dovediţi-vă acest simţămînt şi în privinţa alegerii tovarăşului de dregătorie. Vă rog, alegeţi-l consul împreună cu mine pe P. Decius, care şi-a dovedit marile însuşiri cu prilejul trecutelor funcţii, căci e vrednic şi de voi, vrednic şi de tatăl său!". Recomandarea votării lui Decius păru îndreptăţită.

Toate celelalte centurii care rămăseseră la rînd să voteze, l-au ales consul pe Q. Fabius, împreună cu P. Decius.

În cursul aceluiaşi an, edilii poporului au trimis în judecată pe aceia care stăpîneau mai mult pămînt decît le îngăduia legea; aproape toţi au fost osîndiţi. În felul acesta, s-a pus o puternică stavilă lăcomiei nemăsurate de pămînt.

XIV În timp ce noii consuli[64] aleşi, Q. Fabius Maximus, pentru a patra oară, şi P. Decius Mus, pentru a treia oară, se frămîntau care din ei doi să plece împotriva samniţilor, care împotriva etruscilor, cîte trupe să-şi ia fiecare cu el pentru teatrul său de război, ca să-i fie îndeajuns pentru nevoile operaţiilor şi care din ei doi ar fi comandant mai potrivit pentru unul sau celălalt război, s-au înfăţişat la Roma solii veniţi din Sutrium, din Nepete şi din Falerii. Aceştia aduseră la cunoş-

Scanned with CamScanner

ținta romanilor că în întreaga Etrurie populațiile țin adunări unde cer pacea. Din această pricină tot greul războiului a fost îndreptat împotriva samniților. Pentru ca aprovizionarea oștilor cu cele trebuincioase să fie mult mai ușoară și în același timp dușmanul să nu afle unde are să se desfășoare acest război, cei doi consuli au pornit fiecare într-altă direcție: Fabius și-a condus oastea către țara samniților, trecînd prin Soranum[65], iar Decius prin ținutul sidicinilor. Cînd au ajuns între hotarele vrăjmașilor, amîndoi consulii au purces la pustiirea ținuturilor samnite, făcînd aceste operații pe un spațiu cît mai întins. În același timp, aceștia fac recunoașteri cît mai amănunțite cu putință, lăsînd pe planul al doilea prădăciunile și devastările. În felul acesta, romanii nu s-au înșelat aflînd că samniții — stînd ascunși într-o vale la Tifernum[66], orînduiți pentru luptă — se pregăteau să atace armata romană din poziții mai înalte, cînd avea să pătrundă pe această vale. Fabius — după ce a dat poruncă să se așeze deoparte, la adăpost sigur, poverile, lăsînd cu grija lor o pază mică — atrage luarea aminte ostașilor că se apropie lupta; apoi el s-a strecurat pe nesimțite, apropiindu-se de ascunzătorile dușmanului, de care avea cunoștință mai dinainte, cu oastea împărțită pe patru coloane[67]. Samniții, pierzînd nădejdea de a-i mai ataca pe neașteptate pe romani, în cele din urmă, sînt nevoiți să dezlănțuie lupta, deoarece și ei erau încredințați că tot trebuie să se limpezească o dată fățiș această vrăjmășie, printr-o ciocnire după toate regulile războiului. De aceea, coborîră și ei la șes, încumetîndu-se să se lase în voia soartei, totuși bizuindu-se mai mult pe bărbăție, decît pe nădejde. De aceea, și în această luptă samniții s-au încăierat cu romanii mai crîncen ca oricînd, pricinuind oarecare bătaie de cap acestora, deși ciocnirea era fățișă. Samniților le creștea avîntul, fie pentru că acolo era îngrămădită toată tăria noroadelor samnite, fie că știau că le e în cumpănă soarta și existența lor proprie. Cînd Fabius a băgat de seamă că dușmanii nu fac nici un fel de mișcare nicăieri, ci stau pe loc neclintiți, dă poruncă tribunilor militari M. Fulvius și M. Valerius, cu care pornise în prima linie de bătaie, să meargă în rîndurile ostașilor cavaleriei și să-i îmbărbăteze, spunîndu-le: „Dacă își mai aduc aminte cumva că patria romană

a izbîndit ori de cîte ori s-a bizuit pe sprijinul cavaleriei, atunci toţi călăreţii romani să se străduiască în acea zi şi să dovedească tuturor că slava rangului lor a rămas nebiruită. Vrăjmaşul a rămas neclintit după lupta pedestrimii. Deaceea dînsul îşi pune toată nădejdea numai în iureşul călăreţilor romani". Fabius îi vorbeşte fiecărui tînăr în parte. Le arată aceeaşi dragoste amîndurora, copleşindu-l pe fiecare în parte, cînd cu laude, cînd cu făgăduieli. Dar, pentru ca să nu dea greş, fiind convins că e nevoie şi de un plan chibzuit, în cazul că vitejia şi avîntul nu sînt în măsură să le aducă izbînda[68], Fabius ordonă şi legatului Scipio să-şi scoată pe nesimţite din front pe toţi hastatii primei legiuni şi să facă un ocol pînă către munţii învecinaţi, însă cît mai neobservat cu putinţă. După ce aceste trupe vor izbuti să ajungă nevăzute de samniţi pe creste, să dea năvală deodată şi să cadă în spatele vrăjmaşului.

Totuşi, cînd cavaleria romană, avînd în frunte pe cei doi tribuni militari, a apărut pe neaşteptate în faţa flamurilor romane, a pricinuit o neorînduială nu numai în rîndurile duşmanului, ci şi în ale armatei lor proprii. Frontul samniţilor a rămas tot neclintit în faţa escadroanelor romane năpustite asupra lor. Romanii n-au putut să dea peste cap sau să străpungă rîndurile samnite în vreo parte. După ce au văzut că încercarea le-a fost de-a surda, călăreţii s-au întors din luptă, retrăgîndu-se în spatele steagurilor. Din această pricină a crescut şi mai mult avîntul samniţilor. Prima linie de atac romană n-ar fi fost în stare să înfrunte şi să zădărnicească străşnicia atacului samniţilor, care au căpătat tot mai mare încredere în puterile lor, şi nici să reziste în faţa unor lupte atît de îndelungate, dacă, din ordinul lui Fabius Maximus, linia a doua de bătaie n-ar fi intrat în locul cel dintîi. Acolo, puterile proaspete şi intacte ale oastei romane stăvilesc atacul samnit. Neaşteptatele strigăte scoase la timp potrivit de ostaşii lui Scipio coborîţi din munţi şi ivirea steagurilor romane au stîrnit groază în rîndurile samniţilor, de astă dată nu fără îndreptăţit temei. Căci şi Fabius striga că se apropie colegul său Decius cu armata sa, şi fiecare ostaş roman striga pentru sine: „A venit şi celălalt consul. Sînt de faţă legiunile"! Şi toţi freamătă de bucurie.

Scanned with CamScanner

Această inducere în eroare a fost şi de mare folos, şi la timpul potrivit pentru romani, deoarece a umplut de groază pe samniţi, care au luat-o la fugă, mai înspăimîntaţi ca oricînd, ca nu care cumva, ei, acum cînd sînt atît de istoviţi, să fie nimiciţi de cealaltă armată romană teafără şi neatinsă. Şi deoarece samniţii s-au împrăştiat pretutindeni, datorită acestei fugi, pierderile lor au fost mai mici faţă de victoria atît de mare a romanilor. Au fost doborîţi 3 400 de samniţi, iar 830 luaţi prizonieri; fură capturate şi 23 de drapele samnite[69].

XV Şi apulii s-ar fi alăturat samniţilor înainte de dezlănţuirea acestei bătălii, dacă consulul Decius nu i-ar fi întîmpinat în cale, silindu-i să iasă de la adăpostul întăriturilor taberei, şi nu s-ar fi bătut cu ei la Maleventum[70] şi nu i-ar fi împrăştiat şi pus pe fugă. Şi acolo, cei mai mulţi duşmani au izbutit să fugă, căzînd în luptă prea puţini din rîndurile lor; 2000 de apuli au fost ucişi. Decius, dispreţuind un asemenea potrivnic, a pornit în fruntea oastei sale în Samnium[71]. Acolo cele două armate consulare au purces pe drumuri diferite şi au pustiit vreme de 5 luni încheiate întregul ţinut samnit. Decius şi-a aşezat tabăra sa în 45 de localităţi, iar celălalt consul în 86. Pretutindeni romanii n-au mai lăsat nu numai nici urme de întăriturі şi de şanţuri de apărare, dar urmările pustiirilor făcute în aceste ţinuturi de cei doi consuli au fost atît de cumplite, încît au întrecut orice închipuire. Fabius a cucerit şi oraşul samnit Cimetra[72]. Acolo el a pus mîna pe 2 400 de prizonieri. Din rîndurile apărătorilor acestui oraş au fost doborîţi 430 de oameni.

Apoi, Fabius a plecat la Roma, în vederea alegerilor, grăbindu-se să sfîrşească şi cu această treabă. În vreme ce toate centuriile chemate la vot s-au rostit pentru alegerea din nou a consulului Fabius, Ap. Claudius, un om aprig şi plin de ambiţie, care candida şi el la această dregătorie, nu atît pentru că era atras de o asemenea demnitate, cît mai ales pentru că urmărea ca patricienii să-şi recapete ambele locuri de consuli, s-a străduit cu sprijinul întregii nobilimi şi cu toate mijloacele ce-i stăteau acesteia la îndemînă, să fie ales consul o dată cu Q. Fabius. Numai că la început Fabius refuză scaunul de c n-

Scanned with CamScanner

sul, repetînd cam aceleaşi temeiuri pe care le spusese şi anul trecut. Atunci, toţi patricienii se grămădesc în jurul jilţului său de consul şi-l roagă să scoată consulatul din mocirla în care l-au bălăcit plebeii şi să-i redea acestei înalte demnităţi atît măreţia de altădată, cît şi să facă să revină patricienilor consulatul. Făcîndu-se tăcere, Fabius a izbutit să potolească zelul acestora printr-o cuvîntare plină de cumpătare şi de bun simţ, spunînd următoarele: „Poate că ar fi fost ispitit să primească alegerea a doi consuli din rîndurile patricienilor, dacă ar fi văzut că e vorba de un alt nume şi nu de al său. Tocmai din această pricină nu vrea să dea acum cea mai urîtă pildă chiar el, Fabius, cu prilejul ţinerii acestor alegeri sub conducerea şi răspunderea sa, călcîndu-se legile statului". Ca urmare, au fost aleşi consuli L. Volumnius, din rîndurile plebeilor, împreună cu Ap. Claudius. Aceştia fuseseră împreună şi în consulatul dinainte. Aristocraţia a adus învinuiri lui Q. Fabius că s-a ferit să-l aibă coleg pe Ap. Claudius, deoarece, neîndoielnic, acesta din urmă era mult mai presus de el, prin darul vorbirii, prin cunoştinţele de drept şi prin arta politică[73].

XVI După sfîrşitul alegerilor, vechii consuli, în urma încuviinţării adunării poporului, au primit ordin să ducă mai departe războiul în Samnium, prelungindu-li-se comanda supremă pe încă şase luni. De aceea — în decursul anului următor[74], sub consulatul lui L. Volumnius şi Ap. Claudius — P. Decius, care fusese lăsat în Samnium în calitatea lui de consul de colegul său Fabius, iar acum ca proconsul, nu a încetat să pustiască ogoarele şi satele samniţilor, pînă n-a izbutit în sfîrşit să izgonească dintre hotarele propriei lor ţări oastea acestora, care nu s-au mai încumetat să se mai bată undeva cu romanii. Scoasă din ţara ei, armata samnită s-a îndreptat către Etruria. Fiindcă zadarnic le-au trimis în nenumărate rînduri etruscilor solii, au adăugat acum la rugăminţile lor şi ameninţări; samniţii, încredinţaţi că datorită puhoiului atît de mare al ostaşilor lor înarmaţi vor vîrî groaza în etrusci, au cerut ca toate căpeteniile etrusciilor să fie chemate la adunare. Cînd acestea s-au înfăţişat la adunare, samniţii le dau în vileag de cît amar de ani luptă ei cu romanii

pentru libertate: „ei s-au străduit cu toate mijloacele lor protrii să ducă toată povara acestui război. Au încercat toate căile, cerînd sprijinul şi celor mai neînsemnate populaţii mai învecinate; mai mult, atunci cînd şi-au dat seama că nu sînt în stare să-i înfrunte prin război, au cerut poporului roman chiar pacea. Au luat din nou armele şi s-au ridicat împotriva Romei, fiind încredinţaţi că pacea pentru cei căzuţi în robie e mai cumplită decît războiul pentru cei liberi[75]. Mai au o singură nădejde: că vor fi ajutaţi mai departe de către etrusci. Ştiu prea bine că acest popor are cel mai mare belşug de arme, oameni şi bani, din întreaga Italie. Ca vecini, etruscii îi au pe galli, care sînt născuţi şi crescuţi cu arma în mînă şi care sînt şi sălbatici prin fire şi în acelaşi timp sînt şi învrăjbiţi împotriva poporului roman. Să-şi amintească etruscii cum i-au biruit gallii pe romani, cum au fost nevoiţi aceştia să se răscumpere cu aur de la ei, şi cum gallii se fălesc cu biruinţa lor şi pe bună dreptate. Dacă etruscii mai au în vine bărbăţia pe care au avut-o cîndva Porsenna şi strămoşii lor, cînd i-au izgonit pe romani din ţara lor dincolo de Tibru, nu vor trebui să se străduiască prea mult, pentru a-i sili pe romani să lupte pentru libertatea lor, şi nu pentru domnia asupra întregii Italii — care domnie nu mai poate fi de nimeni îndurată. Oastea samnită a venit în ţara lor pregătită, instruită şi înzestrată cu tot ce-i trebuie şi cu arme şi cu bani; ei îi vor urma pe etrusci, fără să pregete o clipă, chiar dacă îi vor conduce la împresurarea însăşi a cetăţii romane".

XVII În timp ce în Etruria se rosteau asemenea lăudăroşenii şi se urzeau aceste uneltiri, armatele romane făceau prăpăd şi pîrjol în ţara samniţilor! Cînd P. Decius a aflat prin iscoadele sale că armata samniţilor a plecat, chemînd la consfătuire pe mai marii oastei romane, le-a spus: „Ce tot colindăm ogoarele vrăjmaşilor ameninţînd cu război fiecare sat în parte? De ce să nu înfruntăm oraşele şi zidurile cetăţilor? Doar nu mai există nici o armată samnită care să păzească Samnium! Oastea samnită a ieşit din hotarele ţării sale, hotărîndu-şi ca singură surghiunul". Toţi ostaşii romani au în-

Scanned with CamScanner

cuviinţat într-un glas această hotărîre. Ca urmare, P. Decius a pornit în fruntea oastei sale la împresurarea puternicii cetăţi Murgantia[76]. Acolo, ostaşii romani au luptat cu nemaipomenită înverşunare, şi datorită dragostei faţă de comandantul lor, dar şi în nădejdea unor prăzi mai bogate decît de pe urma pustiirii satelor, încît au cucerit acest oraş numai într-o zi cu avîntul şi forţa braţelor lor. Din rîndurile luptătorilor samniţi au fost înconjuraţi şi prinşi 2 100 de ostaşi. Pe deasupra a căzut în mîinile romanilor şi o uriaşă pradă. Ca să nu se încarce armata cu poveri prea grele, Decius ordonă ostaşilor să fie chemaţi la adunare:

„Cum, adică, le spuse el, numai cu aceste prăzi aveţi voi de gînd să fiţi mulţumiţi şi numai cu această singură biruinţă? Vreţi oare să aveţi în suflete nădejdi de biruinţă la înălţimea vitejiei voastre? Ale voastre sînt toate oraşele samniţilor, precum şi toate bunurile lăsate pe loc în oraşele lor, încă de atunci de cînd, în sfîrşit, le-aţi izgonit dincolo de hotarele ţării lor legiunile lor înfrînte în atîtea bătălii. Vindeţi toate aceste prăzi şi ademeniţi-i pe neguţători să meargă pe urmele voastre, cu speranţa unui cîştig mai bun. Chiar eu mă voi îngriji ca să vindeţi totul pe loc. Să mergem de aici către oraşul Romulea[77], unde, deşi nu vă aşteaptă o trudă mai grea, în schimb, însă, prăzile vor fi mai mari!“

După ce capturile au fost vîndute şi preschimbate în bani, chiar ostaşii au stăruit pe lîngă comandantul lor să porunească spre Romulea. Acolo — îndată ce au pus în mişcare unităţile, chiar fără lucrări de împresurare, fără unelte şi maşini de război speciale, şi fără să se înspăimînte de apărătorii de pe metereze — romanii alătură scările repede de ziduri, unde fiecăruia îi venea mai la îndemînă, şi sar în felul acesta peste ele în fortăreaţă. Romulea a fost cucerită şi jefuită. Ca la 2 300 de locuitori au fost nimiciţi, iar alţi 6 000 luaţi prizonieri. Ostaşii romani au pus mîna pe o uriaşă pradă de război. Nevoită să o vîndă şi pe asta, ca şi pe cea dinainte, oastea romană — cu toate că n-a avut de loc răgaz pentru odihnă şi refacere — a fost condusă cu cea mai mare iuţeală pînă la Ferentinum. Numai că acolo romanii au avut de întîmpinat trudă şi primejdii mult mai mari. Şi zidurile acestei

Scanned with CamScanner

cetăţi fură apărate de împresuraţi cu cea mai mare înverşunare, dar şi locul unde era situată cetatea dispunea de întăriturí şi de poziţii naturale prielnice. Totuşi ostaşul roman, obişnuit să se înfrupte din prăzi, a biruit toate piedicile. Cam 3000 de vrăjmaşi au fost hăcuiţi în jurul zidurilor acestei cetăţi; toată prada a fost lăsată numai pe seama ostaşilor.

Cea mai mare cinste la luarea cu asalt a acestei fortăreţe i se acordă de către unele anale lui Fabius Maximus. Aceşti analişti au scris că Murgantia a fost cucerită de Decius Mus, iar Ferentinum şi Romulea de către Fabius Maximus. Unii pomenesc că noii consuli au fost cei care au avut parte de o asemenea slavă, alţii, dimpotrivă, spun că numai unul din ei, şi anume consulul Lucius Volumnius, care avusese însărcinarea războiului cu Etruria.

XVIII În timp ce se petreceau acestea în Samnium sub conducerea şi auspiciile acestor căpetenii romane, oricare ar fi fost ele, numeroase noroade ale Etruriei au pornit iarăşi un uriaş război împotriva romanilor. Aţiţătorul lor, unul dintre samniţi, a fost Gellius Egnatius. Aproape toţi etruscii uneltiseră aprinderea noului război. Ba se molipsiseră de furia lui şi populaţiile învecinate ale Umbriei. Au fost aţiţaţi şi ademeniţi cu bani şi gallii, ca să le vină într-ajutor. Tot acest puhoi de ostăşime a început să se adune în tabăra samniţilor.

Cînd s-au adus în Roma la cunoştinţă veştile în legătură cu această neaşteptată năvală a duşmanilor — deoarece consulul L. Volumnius plecase cu legiunile a doua şi a treia şi cu 15000 de oameni din trupele auxiliare în Samnium, — senatul roman a găsit cu cale ca şi Ap. Claudius să plece de îndată în Etruria. Acesta a pornit în fruntea legiunii a treia şi a patra şi cu 12000 de aliaţi. Tabăra şi-a aşezat-o nu departe de a vrăjmaşilor. Prin sosirea lor grabnică, romanii au cîştigat mai mult ca oricînd, deoarece unele populaţii ale Etruriei, care nutriseră gînduri războinice în chip deosebit, au început să dea înapoi de teama numelui de roman, fără ca Volumnius să fi întreprins vreo operaţie iscusită sau să fi avut vreo izbîndă. Au avut totuşi loc multe lupte şi în locuri neprielnice şi în împrejurări ne-

Scanned with CamScanner

potrivite. Din zi în zi, duşmanul devenea mai ameninţător, fiind însufleţit de nădejdi din ce în ce mai mari. În schimb, în tabăra romană ostaşii aproape că nu mai aveau încredere în comandantul lor şi nici acesta nu se mai bizuia îndeajuns pe ostaşii săi. Am găsit la trei analişti că Ap. Claudius a trimis o scrisoare tovarăşului său de consulat, prin care îl chema să vină din Samnium. Totuşi, nu preget să pun temei pe aceste susţineri, cîtă vreme ştiu că a fost chiar dezbinare între cei doi consuli ai poporului roman, care se găseau acum din nou împreună în aceeaşi funcţie, de vreme ce Appius tăgăduia că a trimis vreodată aşa ceva, iar Volumnius, dimpotrivă, afirma că Appius l-a chemat printr-o scrisoare.

Volumnius tocmai cucerise trei fortăreţe în Samnium, cu care prilej doborîse în luptă ca la 3000 de duşmani şi luase prizonieri cam pe jumătate. Însă răzvrătirile lucanilor aţiţaţi de plebei şi de căpeteniile lor sărăcite fuseseră înăbuşite de proconsulul Q. Fabius, trimis acolo cu vechea lui armată, cu sprijinul din răsputeri al nobililor din acest ţinut. Pe Decius l-a lăsat mai departe tot acolo, ca să continue cu pustiirea ţinutului samnit, iar el a pornit în marş cu trupele sale în Etruria, în sprijinul colegului său de consulat. Toată ostăşimea romană de acolo s-a bucurat de sosirea lui Volumnius.

Cred că mînia şi revolta lui Appius erau pe deplin îndreptăţite dacă, într-adevăr, Volumnius sosi acolo fără să fi primit din partea colegului său nici o scrisoare. Dar dacă, dimpotrivă, Appius i-a scris că avusese într-adevăr nevoie de sprijinul lui Volumnius, aceasta înseamnă că Appius era un prefăcut şi un om nerecunoscător, lipsit de orice bun simţ, mai ales că şi tăgăduia acest fapt.

Căci abia ieşise în întîmpinarea lui Volumnius, făcîndu-şi cuvenitele schimburi de salut, că Appius l-a şi întrebat: „Ei, Lucius Volumnius, stăm bine în Samnium? Ce pricină te-a îndemnat să-ţi părăseşti provincia?“ Volumnius i-a răspuns că „în Samnium, totul merge de minune; el a venit aici în urma scrisorii sale. Dacă însă scrisoarea ar fi fost mincinoasă şi Appius n-are nevoie de el în Etruria, dînsul e gata să se întoarcă şi să plece îndată“. „N-ai decît să pleci, îi răspunse Appius, nimeni nu te reţine! E foarte greu de priceput din

parte-ţi — de vreme ce abia poţi face faţă războiului tău acolo — cum de ai venit pînă aici, ca să te fălești că i-ai ajutat pe alţii". Volumnius i-a răspuns: „Să dea Hercule ca totul să meargă bine lui Appius! El a vrut mai de grabă să se fi ostenit degeaba, decît să ştie că i s-a întîmplat lui Appius Claudius vreun neajuns şi că nu e suficientă o singură armată consulară în Etruria!"

XIX Atunci cînd legaţii şi tribunii militari din rîndurile armatei lui Appius au văzut că consulii vor să se despartă, vin în jurul lor. O parte din ei îl roagă pe comandantul lor să nu dispreţuiască sprijinul tovarăşului său, pe care acesta i l-a oferit de bună voie, şi la care ar fi trebuit negreşit să apeleze; dar mai mulţi vin în calea lui Volumnius, implorîndu-l stăruitor „să nu lase republica căzută în restrişte din pricina unei urîte vrajbe între el şi colegul său! Dacă li se va întîmpla să dea peste ei vreo năpastă, vina va cădea mai degrabă în sarcina celui care şi-a lăsat patria la aman, decît asupra celui care a fost părăsit la ananghie. Lucrurile au ajuns pînă acolo încît Volumnius poate avea parte ori de gloria unei izbînde cîştigată în Etruria, ori de toată ruşinea unei înfrîngeri suferite în Etruria, dar nimeni nu va întreba ce vorbe a rostit Appius, ci care a fost soarta armatei romane. Într-adevăr, spun ei mai departe, Volumnius este îndepărtat de Appius, însă interesele republicii şi armata îl opresc pe loc, de aceea n-are decît să caute să afle ce vor soldaţii!"

Cu asemenea poveţe şi rugăminţi, căpeteniile oastei i-au reţinut cu de-a sila pe cei doi consuli, cu toată împotrivirea lor. În adunare s-au rostit cuvîntări chiar mai lungi, cam în acelaşi sens, cu care prilej unii din ei s-au ciocnit în păreri. Volumnius, care avea dreptatea de partea lui, n-a părut nimănui a fi neiscusit la vorbă, în pofida neobişnuitului dar al vorbirii cu care era înzestrat colegul său; cu toate că Appius îl luă peste picior, spunîndu-i că „soldaţii lui Volumnius, lui să-i aducă mulţumiri pentru că el Appius a izbutit să facă din Volumnius — un om mut şi nepriceput să înduge două vorbe — un meşter orator şi chiar un consul. Pe cînd în consulatul dinainte şi mai ales în primele luni, Volumnius nu

fusese în stare să deschidă gura ca să rostească o vorbă mai ca lumea, acum ţine cuvîntări populare de-a binelea". Volumnius îi răspunse:

„Mai degrabă aş fi vrut să înveţi de la mine să săvîrşeşti fapte viteze de arme, decît eu să învăţ de la tine meşteşugul vorbirii. La urma urmei, el face o propunere care va hotărî, nu care din ei doi e cel mai bun vorbitor, căci republica nu de asta duce lipsă, ci care din cei doi comandanţi e mai de ispravă. Atît Etruria cît şi Samnium sînt provincii consulare; Appius n-are decît să-şi aleagă pe aceea care-i place! El îşi va face datoria cu oastea sa, fie în Etruria, fie în Samnium!"

Atunci au izbucnit strigăte din partea soldaţilor lor, prin care dădeau în vileag dorinţa ca amîndoi să-şi ia asupră-le întreaga povară a războiului etrusc. Văzînd în ce parte precumpănesc părerile tuturor ostaşilor, Volumnius a spus: „Deoarece tălmăcind greşit hotărîrea colegului meu, eu m-am înşelat, voi căuta acum să mă lămuresc pe deplin ce vreţi voi. Arătaţi-mi deci printr-un strigăt puternic ce vreţi: să rămîn aici sau să plec?" Într-adevăr, ostaşii romani au scos un răcnet atît de puternic, încît şi duşmanii au ieşit din tabără; punînd repede mîna pe arme, aceştia pornesc la luptă. Atunci şi Volumnius dă poruncă să sune trîmbiţele şi să se scoată steagurile din tabără. Se spune că Appius ar fi stat la îndoială, dar îşi dădea totuşi seama că ori de luptă, ori de stă liniştit, colegul său tot va cîştiga biruinţa; apoi, însă, temîndu-se că legiunile sale îl vor urma pe Volumnius, a dat semnalul de luptă ostaşilor săi, care, la rîndu-le, cereau şi ei stăruitor acelaşi lucru.

Totuşi, nici unul din cei doi potrivnici nu izbutesc să-şi rînduiască oştile cît mai prielnic cu putinţă; căci şi comandantul samniţilor, Gellius Egnatius, se dusese cu cîteva cohorte după fînețe. De aceea, ostaşii săi, mai mult din propriu avînt şi nu în urma vreunui ordin primit de la vreo căpetenie, au pornit la luptă. Nici cele două armate romane n-au fost conduse deopotrivă de repede şi nici n-au avut destul timp la îndemînă, ca să se poată desfăşura trupele în formaţii de luptă. Cel care a ieşit întîi în întîmpinarea vrăjmaşului a fost Volumnius, şi apoi Appius, de aceea atacul s-a dat pe un front neegal;

Scanned with CamScanner

şi, ca şi cum soarta ar fi fost aceea care, într-adins, a vrut să facă această schimbare, fiecare consul avu un alt duşman şi nu pe cel obişnuit: etruscii s-au ciocnit cu Volumnius, iar samniţii, după ce au întîrziat puţin, deoarece le lipseau comandantul, l-au atacat pe Appius.

Se spune că Appius, pe cînd se găsea între cele dintîi steaguri, în toiul primejdiei a ridicat mîinile către cer, aşa fel, încît toată ostăşimea l-a auzit rostind următoarea rugăciune: „Bellona[78], de ne vei hărăzi nouă azi biruinţa, îţi făgăduiesc înălţarea unui templu". După această rugăciune, şi Appius s-a dovedit a fi prin vitejie la înălţimea colegului şi armatei lui, de parcă însăşi zeiţa i-ar fi insuflat bărbăţia. Comandanţii dau dovadă că ştiu să-şi facă pe deplin datoria de căpetenii; la rîndul lor, şi ostaşii se străduiesc să nu-i lase pe ceilalţi să se înfrupte mai întîi din biruinţă. De aceea, romanii împrăştie şi-i pun pe fugă pe duşmani, cărora le-a fost greu să reziste unei forţe mult mai mari decît aceea cu care fuseseră deprinşi să lupte în trecut. Neslăbindu-i o clipă, romanii se ţin mereu pe urmele vrăjmaşilor ce dau înapoi şi-i urmăresc neîncetat şi după ce s-au răzleţit, gonindu-i pînă la tabăra lor. Acolo, în urma intrării în luptă şi a lui Gellius şi a cohortelor lui sabellice, lupta s-a încins din nou, însă pentru o scurtă vreme. Dar şi aceştia au fost risipiţi în curînd. Acum, biruitori, romanii au pornit la atacul taberei vrăjmaşe. În timp ce însuşi Volumnius înainta o dată cu steagurile oastei sale pe poarta taberei, iar Appius înflăcăra avîntul ostaşilor săi, slăvind mereu pe Bellona biruitoarea, trupele romane au dat iureş asupra valului de întăriturii, sărind peste şanţuri. Tabăra vrajmaşului a fost cucerită şi jefuită. Uriaşa pradă capturată a fost împărţită numai ostaşilor. 7 300 potrivnici au fost doborîţi în luptă, iar 2 120 luaţi prizonieri.

XX În timp ce amîndoi consulii şi toate forţele romane fuseseră concentrate pentru a face faţă războiului cu etruscii, în Samnium s-au înjghebat noi oşti, care au pornit la rîndu-le la pustiirea ţinuturilor romane. Aceste armate străbat Campania şi Falernum, trecînd pe la vescini[79], şi izbutesc să pună mîna pe mari prăzi. Vestea ivirii noii armate samnite şi a

Scanned with CamScanner

pustiirii ţinutului campan l-a îndemnat pe Volumnius să se întoarcă în marş forţat către Samnium, pentru a ocroti pe aliaţii Romei (în vremea aceasta, comandamentul prelungit al lui Fabius şi al lui Decius expira). După ce Volumnius a intrat în ţinutul Calenum[80], aici şi-a putut da seama de urmele proaspete ale prăpădului pricinuit aliaţilor de duşmani. Înşişi calenii povestesc cum tîrau samniţii după ei grămezi atît de mari de prăzi, încît oastea lor abia mai era în stare să se desfăşoare în ordine. De aceea, comandanţii samniţi le spuneau făţiş ostaşilor lor că trebuie să pornească fără întîrziere către Samnium, pentru ca, lăsîndu-şi prăzile acolo, să se întoarcă pe teatrul de război în formaţiile normale, căci altfel o armată atît de încărcată cu capturi e în mare primejdie. Cu toate că aceste ştiri păreau adevărate, Volumnius a chibzuit că trebuie să se cerceteze bine situaţia, pentru a avea dovezi şi mai sigure. De aceea, trimite în toate părţile iscoade călări, cu însărcinarea ca să-i înhaţe pe prădalnicii care colindau răzleţiţi satele şi ogoarele. Prinzînd un număr din aceştia, în urma cercetărilor făcute, consulul roman află că samniţii se găsesc acum cu tabăra aproape de rîul Volturnus şi că de acolo au de gînd să se pună în mişcare, pe la straja a treia, şi că ţinta lor este Samnium. După ce s-a lămurit îndeajuns în urma acestor ştiri, Volumnius porni la drum. El îşi aşeză tabăra la o depărtare atît de mare de vrăjmaşi, încît samniţii să nu prindă de veste de sosirea lui, ceea ce n-ar fi fost cu putinţă dacă s-ar fi apropiat prea mult de duşman. Prin aceasta, Volumnius urmărea să se năpustească asupra vrăjmaşului tocmai atunci cînd va ieşi din tabără. Cu puţin timp înainte de revărsatul zorilor, Volumnius s-a apropiat de tabăra samniţilor. El trimite cîteva iscoade care cunoşteau graiul osc, ca să facă recunoaştere şi să afle ce se întîmplă în tabăra duşmană. Aceştia, intrînd în rîndurile samniţilor şi amestecîndu-se cu ei (treaba asta era uşoară, mai ales în zarva şi buimăceala din timpul nopţii), află că steagurile lor erau însoţite numai de o mînă de războinici înarmaţi; că cei însărcinaţi cu paza prăzilor ies împreună cu aceştia din tabără şi că aceste trupe sînt, neîndoios, fără însemnătate, fiindcă fiecare samnit îşi

poartă numai de grija lui, fără să se păstreze legăturile cu celelalte unităţi şi fără să aibă vreun ordin precis.

Acest prilej a fost găsit de Volumnius cît se poate de potrivit pentru dezlănţuirea unui atac, mai ales că începeau să mijească zorii zilei. De aceea, el porunceşte să sune goarna. Îndată romanii pornesc în iureş asupra taberei duşmane. Samniţii, stînjeniţi de prăzile cu care erau împovăraţi şi nefiind toţi înarmaţi, o parte din ei mînîndu-şi prăzile în faţă, iuţesc pasul, iar altă parte se opreşte locului, neştiind care cale e mai sigură: s-o ia înainte sau să se întoarcă în tabără. În vreme ce ei zăbovesc, romanii îi şi răpun. La rîndul lor şi trupele romane, care trecuseră dincolo de parapetele taberei, aveau de lucru acum cu hăcuirea duşmanului buimăcit. În rîndurile samniţilor s-a iscat învălmăşire şi zăpăceală şi din pricina atacului romanilor, dar şi din pricina fugii neaşteptate a prizonierilor. Parte din prizonieri îşi dezlegaseră singuri chingile şi rupeau acum şi celorlalţi încătuşaţi legăturile; alţii înşfăcaseră cu repeziciune armele făcute grămezi, grămezi şi, amestecîndu-se cu trupele romane, au mărit spaima duşmanului, mai abitir decît lupta însăşi. Apoi, foştii prizonieri au mai făcut şi o ispravă vrednică de pomenit, şi anume: au tăbărît asupra căpeteniei samniţilor, Staius Minacius, care căutase să restabilească ordinea în rîndurile alor lui şi să-i înflăcăreze din nou. După ce foştii prizonieri risipesc şi pe călăreţii care erau împreună cu Minacius, îl înconjură şi, înhăţîndu-l, îl tîrăsc iute cu cal cu tot în faţa consului roman. În toiul acestei zarve, samniţii îşi cheamă înapoi stegarii şi încearcă să se strîngă din nou în jurul primelor steaguri. Lupta, care părea încheiată, se încinge din nou acum. Dar e prea tîrziu, pentru că samniţii nu mai sînt în stare să opună mai multă vreme rezistenţă atacului roman. Au fost nimiciţi ca la 6 000 de samniţi, iar prinşi, 2 500. Între prizonieri s-au găsit şi patru tribuni militari, capturîndu-se şi 30 de drapele ostăşeşti. Faptul de care biruitorii s-au bucurat cel mai mult a fost redarea libertăţii celor 7 400 de prizonieri căzuţi în puterea samniţilor; prăzile luate de samniţi de la aliaţii romanilor fuseseră uriaşe. Stăpînii bunurilor prădate au fost chemaţi printr-un edict, pentru a şi le recunoaşte şi le lua înapoi. După ce a trecut

Scanned with CamScanner

termenul fixat, bunurile ai căror stăpîni n-au apărut, au fost date ostaşilor romani; ei însă au fost nevoiţi să le vîndă, ca să nu se gîndească la altceva decît la luptă[81].

XXI O pustiire de mari proporţii a ţinutului campan a pricinuit nelinişte şi tulburare la Roma; întîmplător, în cursul aceloraşi zile, au venit ştiri şi din Etruria, cum că după plecarea de acolo a armatei lui Volumnius etruscii au ridicat din nou armele şi că Gellius Egnatius, căpetenia samniţilor, îi aţîţă şi pe umbri ca să-i trădeze pe romani. Tot el îi asmute şi pe galli, ademenindu-i cu mari sume de bani. Senatul roman, îngrozit de aceste ştiri, a dat poruncă să se suspende judecăţile şi să se mobilizeze toată armata. Toţi oamenii în stare să poarte armele, nu numai cetăţenii liberi, ci şi contingentele de *juniores*[82], au fost chemaţi să depună jurămîntul de credinţă. S-au alcătuit şi cohorte, chiar şi din leaturile mai vechi, precum şi o sumă de centurii din rîndurile sclavilor liberaţi[83]. Şi atunci au început consfătuiri în vederea apărării oraşului: praetorul P. Sempronius a primit comanda supremă în acest scop. De altfel, tocmai la timpul potrivit a sosit o scrisoare din partea consulului Volumnius, care a făcut ca senatul să mai scape de îngrijorare, în care scrisoare Volumnius a adus la cunoştinţă că cetele de prădalnici care au jefuit Campania au fost nimicite sau împrăştiate. De aceea, senatul a hotărît să se facă slujbe de mulţumire în cinstea consulului pentru această izbîndă. Suspendarea judecăţilor, care ţinuse vreme de 18 zile, a fost ridicată, iar slujbele de mulţumire s-au desfăşurat într-o atmosferă de mare bucurie. Apoi au început consfătuirile în vederea înjghebării unei apărări a ţinuturilor pustiite de samniţi. De aceea, senatul a găsit cu cale ca să întemeieze două colonii în jurul teritoriilor Vescinum[84] şi Falernum[85]: una la gurile rîului Liris, căreia i-a dat numele de Minturnae[86], cealaltă, înspre munţii împăduriţi de la Vescinum, din apropierea cîmpiei falerne, unde se spune că se găsea cîndva oraşul grec Sinope[87], care în urmă a fost numit de către coloniştii romani Sinuessa. Tribunii plebeilor au primit însărcinarea ca să propună în adunarea poporului să se acorde împuternicire praetorului Publius Sempronius pentru facerea unui plebiscit[88],

Scanned with CamScanner

în care să se prevadă numirea unei comisii de trei bărbaţi, cu misiunea de a trimite colonişti în aceste ţinuturi. Totuşi, comisia nu a putut găsi cu uşurinţă cetăţeni care să se înscrie pentru aceste colonii[89], fiindcă cetăţenii erau încredinţaţi că sînt zvîrliţi într-adins în aceste regiuni, unde mereu trebuie să înfrunte primejdii şi să facă de strajă cu arma în mînă, şi nu sînt trimişi ca să ia în stăpînire ogoare de lucrat.

Aceste griji şi frămîntări ale senatului au fost înlăturate de un nou război, care s-a ridicat ameninţător din Etruria, precum şi de desele scrisori trimise de Appius, prin care acesta l-a prevenit să nu treacă cu vederea mişcările din acest ţinut. „Patru noroade, etruscii, samniţii, umbrii şi gallii, şi-au unit forţele lor de luptă", scria Appius. S-au şi alcătuit două tabere pentru întreaga oştire, fiindcă n-a putut încăpea într-un singur loc atîta puhoi de ostăşime. Din această pricină şi pentru alegeri (tocmai se apropia vremea lor), consulul L. Volumnius a fost rechemat la Roma. Acesta, înainte de a chema la vot centuriile, a întrunit adunarea poporului, unde a înşiruit multe lucruri în legătură cu grozăviile de neînchipuit ale noului război cu etruscii. „Chiar atunci cînd el desfăşura operaţiile împreună cu tovarăşul său de consulat, războiul a fost atît de mare şi de greu, încît n-a putut să fie terminat de un singur comandant, sau de o singură armată. Se spune că au mai venit pe deasupra şi umbrii şi o mare armată de galli. De aceea, poporul să ia aminte să-şi aleagă consuli vrednici, spre a fi la înălţimea sarcinilor celor patru războaie şi a conduce oştile romane împotriva a patru popoare. Dacă el n-ar avea convingerea că cel pe care îl va propune consul va fi ales în unanimitate de poporul roman, de vreme ce, fără nici o îndoială, e socotit de toată lumea drept cel mai desăvîrşit dintre comandanţii romani, ar fi păşit numaidecît la numirea unui dictator în locul acestuia".

XXII Toată lumea era încredinţată că e vorba de numele lui Quintus Fabius, care era pe buzele tuturor. Într-adevăr, şi centuria praerogativa[90], şi apoi toate celelalte centurii chemate la vot l-au desemnat pe acesta consul împreună cu L. Volumnius[91].

Scanned with CamScanner

Cuvîntarea lui Fabius a fost aidoma celei rostite cu doi ani mai înainte; deoarece s-a lăsat înduplecat de voinţa întregului popor, a cerut şi el, în cele din urmă, să-i fie alăturat ca tovarăş de consulat Publius Decius, spunînd acestea: „Decius îi va fi ca un reazem pentru bătrîneţea sa. Prin censura îndeplinită şi prin cele două consulate, Decius Mus s-a dovedit nu numai că e la înălţimea îndatoririlor sale şi în slujba intereselor republicii, ci şi o chezăşie a armoniei şi solidarităţii tuturor cetăţenilor. Un bătrîn ca el greu poate să se deprindă cu un nou părtaş la conducerea supremă a statului, pe cînd cu un bărbat ca Decius, cunoscut şi preţuit pentru frumoasele lui însuşiri, mai uşor se va înţelege în privinţa planurilor şi măsurilor trebuincioase".

Consulul Volumnius la rîndu-i se alătura celor afirmate de Fabius, aducîndu-i binemeritate laude lui Decius şi atrăgînd totodată atenţia tuturor cît de mare e binele şi cît de frumoase sînt înfăptuirile rezultate prin bună înţelegere şi armonie între cei doi consuli şi, dimpotrivă, cîte neajunsuri răsar din dezbinările lor în îndeplinirea îndatoririlor ostăşeşti[92] şi la ce răscruce ajunsese el acum de curînd, cu prilejul neînţelegerii dintre el şi colegul său de consulat. Volumnius a mai atras aminte şi lui Fabius şi lui Decius ca „să-şi continue mai departe viaţa într-un cuget şi într-o simţire, ca şi pînă acum. Cei doi parcă sînt anume făcuţi ca să poarte războaie, fiind mari la fapte, străini de certuri şi departe de zavistii izvorîte din vorbărie prea multă. Prin firea lor, cei doi sînt întradins croiţi să fie consuli. Apoi se cuvine să se aleagă oameni în funcţia de praetori — unii care să chiverniséască treburile cetăţii, alţii care să împartă dreptatea — dintre bărbaţi iscusiţi, ascuţiţi la minte, meşteri în arta vorbirii, cunoscători şi în legi, ca de pildă Ap. Claudius".

Cu aceste consfătuiri a trecut şi ziua. În cursul zilei următoare s-au ţinut şi alegerile consulare şi pentru numirea praetorilor potrivit îndrumărilor date de Volumnius. Cei care au fost aleşi consuli au fost Quintus Fabius şi Publius Decius, iar ca praetori, Appius Claudius, însă toţi în lipsă. Tot aşa, şi lui Pu-

Scanned with CamScanner

blius Volumnius, în urma hotărîrii senatului şi încuviinţării poporului, i s-a prelungit comanda pe încă un an.

XXIII În anul acela s-au arătat multe semne rele; pentru ca acestea să nu se împlinească, senatul roman a hotărît să se facă slujbe religioase timp de două zile. Din partea statului, s-a împărţit cetăţenilor vin şi tămîie. Un mare număr de femei şi bărbaţi au făcut procesiuni religioase în alaiuri. E vrednică de pomenit o ceartă, care a avut loc cu prilejul acestor slujbe religioase, care ceartă a izbucnit între femei cu mare vază în capela zeiţei Neprihănirea patriciană[93], ce se găseşte în oborul de vite, de lîngă templul cel rotund al lui Hercule. Pe Virginia, fiica lui Aulus, o patriciană care se căsătorise cu consulul Volumnius, de obîrşie plebeie, nişte matroane au oprit-o să aducă cuvenitele jertfe, fiindcă nu-şi luase un soţ din rîndurile patricienilor. După un scurt schimb de cuvinte, s-a încins gîlceava între ele, că aşa e firea pătimaşă a femeilor, pornită spre mînie[94], fiindcă Virginia se mîndrea că ea a intrat fără prihană ca patriciană în acest templu al Pudoarei patriciene, deoarece ea numai odată s-a măritat în viaţă şi şi-a luat soţ un bărbat care i-a fost hărăzit ei cînd era fecioară şi nu numai că nu roşeşte de loc cu soţul ei, cu cinstea, demnităţile şi faptele sale, ci, dimpotrivă, se făleşte. Virginia a adăugat meritelor sale, cuvinte pline de adînc înţeles, şi pe deasupra şi o faptă ieşită din comun: pe Vicus Longus, unde locuia ea, a despărţit din ograda locuinţei sale o bucată de teren, care i se părea că e îndeajuns pentru ridicarea unei smerite capele şi acolo a ridicat un altar. La sfinţirea acestuia, a chemat matroanele din rîndurile plebeilor şi li s-a plîns lor de ocara adusă ei de patriciene. „Acest altar — spuse Virginia — îl închin Neprihănirii femeilor plebeie; vă atrag atenţia şi vouă că întrecerea care are loc între virtuţile bărbaţilor din rîndurile poporului din această cetate se cuvine să domnească prin curăţenie sufletească şi în rîndurile matroanelor. Daţi-vă silinţa, pe cît vă stă în putinţă, ca să se vorbească de acest altar că e cinstit de femei cu mai mare sfinţenie şi mai fără de prihană decît celălalt!“ Acest altar a fost cinstit după aceleaşi datine, ca şi cel vechi, avînd dreptul să aducă jertfe în el numai acele femei care sînt de

o curăţenie îndeobşte dovedită şi preţuită, şi care au fost măritate numai cu un singur bărbat. Mai tîrziu, acest altar a fost cinstit de orice fel de femei şi chiar de cele prihănite, nu numai de matroane, ci şi de femeile din toate straturile poporului, iar în cele din urmă, cinstirea acestui altar a căzut în uitare[95].

In acelaşi an, edilii curuli Cn. şi Q. Ogulnius au trimis în judecată şi osîndit o sumă de cămătari. Confiscîndu-li-se averile acestora, din sumele rezultate şi din partea cuvenită statului s-au construit treptele de bronz ale Capitoliului, vasele de argint pentru trei mese ale altarului lui Jupiter, ridicîndu-se pe acoperişul templului şi o statuie lui Jupiter, aşezat într-un car tras de patru cai, iar lîngă smochinul ruminal[96], statuile întemeietorilor cetăţii romane sugînd la lupoaică[97].

Tot aceşti edili au pavat cu piatră cubică poteca trecătorilor de la Poarta Capenă pînă la templul lui Marte[98]. De asemenea, şi edilii plebei Lucius Aulius Paetus şi Cassius Fulvius Curvus au organizat jocuri de circ[99], cu ajutorul sumelor de bani rezultate din amenzile pe care le-au plătit arendaşii izlazurilor[100] de vite osîndiţi; pe deasupra, au aşezat nişte potire de aur în templul zeiţei Ceres[101].

XXIV Apoi intră în consulat Q. Fabius, pentru a cincea oară, şi P. Decius, pentru a patra oară[102], care au fost colegi în trei consulate şi cu prilejul censurii. Aceşti doi bărbaţi au fost străluciţi nu numai prin isprăvile şi prin slava lor, care a fost nemaipomenită, cît mai ales prin buna învoire şi armonia care au domnit între ei doi. Totuşi, parcă a fost un făcut ca armonia să nu dăinuie de-a pururi[103]: a izbucnit o neînţelegere între cei doi, care, cred eu, a fost mai mult o ceartă între patricieni şi plebei şi nu între ei doi, deoarece aristocraţii îşi făcuseră planul să-i încredinţeze lui Fabius, ca însărcinare deosebită, Etruria, pe cînd reprezentanţii plebei îl sfătuiau pe Decius să se facă aceasta prin tragere la sorţi[104]. De bunăseamă, au fost ciocniri în senat pe acest temei. Însă, fiindcă Fabius avea prea mare trecere în rîndurile senatorilor, toată această situaţie a fost adusă în faţa adunării poporului. Acolo, cei doi au vorbit scurt, ostăşeşte, aşa cum e obiceiul între luptători, care se bizuie

Scanned with CamScanner

mai mult pe fapte, decît pe vorbe[105]. Fabius a spus următoarele:

„Nu e cinstit ca un altul să-ţi culeagă roadele din pomul pe care l-ai sădit tu[106]. El, Fabius, e acela care a deschis pădurea Ciminia şi şi-a croit drumul prin muntele împădurit şi plin de povîrnişuri, pentru a se putea război cu vrăjmaşul. Pentru ce-l mai tulbură pe el concetăţenii săi acum, cînd a ajuns la o vîrstă atît de înaintată, dacă vor să poarte acest război avînd pe un altul în frunte? Nu-i de mirare că el şi-a ales nu un tovarăş la conducere, ci un potrivnic, spuse Fabius, cu mustrare în glas. De bunăseamă, Decius l-a pizmuit în cursul celor trei dregătorii pentru înfăptuirea armoniei dintre ei doi". Iar la urmă, Fabius încheie astfel: „De altfel, el nu ţinteşte altceva, decît ca senatul roman, dacă îl socoteşte vrednic de această însărcinare, să-l trimită în Etruria; el totdeauna s-a supus hotărîrilor senatului roman, după cum în acelaşi fel se va supune întotdeauna şi hotărîrilor poporului roman".

P. Decius, în schimb, învinuind senatul că i s-a făcut nedreptate, spunea:

„Întotdeauna senatorii s-au străduit ca să nu îngăduie plebeilor să aibă porţile deschise către înaltele demnităţi ale statului. Însă, cu toate că frumoasele însuşiri au izbutit să învingă prin propria lor putere, făcînd să nu mai fie disprefuite de orice soi de oameni, totuşi, unii patricieni năzuiesc să zădărnicească nu numai voinţa poporului, ci şi hotărîrile ursitei, pentru ca totul să fie la bunul plac al unui pumn de oameni. Înaintea lui, toţi consulii şi-au dobîndit provinciile prin tragere la sorţi. De astă dată senatul încredinţează lui Fabius o provincie, fără a se mai recurge la acest mijloc. Dacă aceasta s-a făcut pentru a-l cinsti pe Fabius, acelaşi merit îl revendică şi el, Decius, din partea republicii, pentru că, la urma urmei, şi el a înrîurit la slava lui Fabius, însă nu în aşa fel încît, pe de o parte, numai Fabius să strălucească, iar pe de altă parte, să fie făcut de ruşine numai Decius. Cine se îndoieşte, în cazul că acest război va fi neobişnuit de greu, că celălalt consul nu se va socoti că e de prisos şi fără nici un rost atunci cînd i se încredinţează conducerea operaţiilor militare celuilalt, prin însărcinare deosebită, fără tragere la

Scanned with CamScanner

sorți? Da, Fabius se făleşte cu faptele sale de arme din Etruria! Însă şi P. Decius vrea să i se dea prilej să se mîndrească cu asemenea fapte! S-ar putea ca el însuşi să fie acela care va izbuti să stingă focul, pe care celălalt l-a lăsat mocnind sub cenuşă. Ca atare ori de cîte ori Fabius va lăsa să se aprindă un nou pîrjol fără să-l prevadă, el se va strădui să-l înăbuşe. În sfîrşit, el, în semn de preţuire pentru bătrîneţea impunătoare şi măreţia lui Fabius, va ceda şi va respecta cinstirea şi răsplătirea acestuia, însă, cît priveşte primejdiile şi luptele care se vor ivi în faţa sa, nici nu dă înapoi de bună voie şi nici în viitor nu va face aşa ceva. Chiar dacă el nu va dobîndi nimic din această luptă, totuşi va cîştiga ceva; şi anume: convingerea că poporul este acela care hotărăşte şi încuviinţează, şi nu senatul, care îşi dovedeşte numai bunul său plac. De aceea, îl roagă pe prea milostivul şi atotputernicul Jupiter şi pe toţi zeii nemuritori să-i facă parte şi lui de aceeaşi soartă ca şi tovarăşului său, de vreme ce cerul a vrut să le hărăzească aceeaşi vitejie şi acelaşi noroc în conducerea războiului. Negreşit, e drept şi prin firea lucrurilor dar este şi o pildă folositoare, şi în acelaşi timp face să crească faima poporului roman, faptul că amîndoi consulii romani sînt atît de bine pricepuţi şi de bine înzestraţi, încît oricare din cei doi sînt în măsură să conducă cum se cuvine războiul împotriva etruscilor".

Fabius nu s-a rugat de altceva poporului roman decît să se asculte ce spune scrisoarea lui Appius Claudius, înainte de a fi chemate triburile la vot, şi îndată a părăsit locul comiţiilor. Atunci poporul i-a decretat cu aceeaşi unanimitate însărcinarea purtării războiului cu etruscii, fără a se mai trage la sorţi, iar senatul i-a încredinţat provincia Etruria[107].

XXV Aproape întreg tineretul roman s-a îngrămădit în jurul consulului, care mai de care vrînd să se înroleze mai repede sub drapel; atît de mult doreau toţi să-şi facă datoria pe cîmpul de luptă, cu Fabius în frunte! Înconjurat de numărul mare al tineretului, acesta le-a spus: „Am de gînd să chem la oaste numai 4 000 de pedestraşi şi 600 de călăreţi. Pe cei care se vor înscrie azi şi mîine îi voi lua cu mine. Mă voi

strădui să vă aduc pe toţi înapoi în patrie mai degrabă încărcaţi cu bogăţii, decît să duc la bun sfîrşit acest război cu prea mulţi oameni".

Cu această oaste socotită de el destulă, care era cu atît mai vîrtos însufleţită de convingerea, de nădejdea izbîndirii, cu cît era mai puţin numeroasă, potrivit dorinţei lui Fabius, el a purces îndată către fortăreaţa Aharna[108], în apropierea căreia se găseau şi vrăjmaşii, şi se îndreptă spre tabăra praetorului Appius. La cîteva mile de acolo, îi ies în cale mai multe cîrduri de tăietori de lemne trimişi de Appius, însoţiţi de o pază înarmată. Cînd ei au zărit lictorii consulului care mergeau înaintea lui şi au aflat că a venit consulul Fabius, plini de voioşie şi de încredere au rostit rugi de mulţumiri zeilor şi poporului roman, pentru că l-au trimis pe Fabius să le fie comandant. După ce s-au strîns toţi în jurul său, dîndu-i bineţe, Fabius i-a întrebat: „Hei, încotro?" Şi la răspunsul dat de ei că se duc să facă rost de lemne, Fabius le-a replicat atunci: „Adevărat? Pînă acum n-aţi izbutit să vă înconjuraţi tabăra cu un val de întăriturî?" La cuvintele lui, ei au răspuns din nou: „Dimpotrivă, ne-am înconjurat tabăra cu două rînduri de parapete[109] şi cu două şanţuri, însă, cu toate acestea, ostaşii sînt cuprinşi de o mare teamă!" „Atunci lemnele pe care le aveţi în tabără vă sînt îndeajuns! le spuse Fabius. Înapoiaţi-vă la tabără şi dărîmaţi parapetele!"

Oamenii lui Appius se întorc atunci şi dărîmă parapetele, stîrnind spaima şi în rîndurile ostaşilor care rămăseseră în tabără şi chiar în sufletul comandantului ei. Totuşi, ei îşi spuneau unul altuia: „Aceasta o facem din porunca lui Fabius". A doua zi tabăra e strămutată de acolo, iar Appius e trimis la Roma, ca să-şi ia praetura în primire. În urma acestei întîmplări, romanii nu şi-au mai făcut nicăieri tabere statornice. Fabius le spunea ostaşilor că nu e de nici un folos pentru o armată ca să se statornicească într-un singur loc. Dimpotrivă, prin marşuri şi prin schimbarea continuă a poziţiilor, o oaste se mişcă mai vioi şi ostaşii sînt mai zdraveni. În schimb, mărşăluia cu ostaşii atît cît îngăduia vremea de iarnă, care încă nu se scursese.

Scanned with CamScanner

La ivirea primăverii, Fabius a lăsat a doua legiune la Clusium[110], care odinioară purta numele de Camars, şi punînd în fruntea acestui castru pe propraetorul L. Scipio, s-a întors la Roma — pentru a ţine consfătuiri cu senatul în privinţa războiului — fie din propriul său îndemn, deoarece era încredinţat că acest război avea să fie mai greu decît crezuse el din auzite, fie că fusese chemat la Roma, printr-un decret senatorial. De altfel, analiştii pomenesc ambele temeiuri. Unii din ei însă susţin că Fabius a fost readus chiar de praetorul Appius, datorită faptului că acesta stîrnea spaimă şi în rîndurile senatorilor şi în rîndul poporului cu războiul împotriva etruscilor (aşa cum o făcuse şi mai înainte prin tot soiul de scrisori trimise mereu din tabără la Roma), spunînd: „Un singur comandant şi o singură oştire romană împotriva a patru noroade nu vor fi de ajuns. Va fi primejdios pentru romani, fie că se vor năpusti deodată toţi vrăjmaşii uniţi împotriva unuia singur ca să-l strivească, fie că fiecare duşman, pe socoteala lui proprie, va desfăşura aşa fel războiul, încît o singură oaste romană să nu fie în stare să înfrunte în acelaşi timp pe toţi potrivnicii deodată". Appius mai spunea: „Fabius a lăsat acolo două legiuni romane şi împreună cu el au venit mai puţin de 5 000 de pedestraşi şi de călăreţi. De aceea, el găseşte cu cale ca şi celălalt consul, P. Decius, să plece cît mai repede cu putinţă în Etruria la colegul său, iar lui L. Volumnius să i se încredinţeze conducerea operaţiunilor militare din Samnium. Însă, dacă consulul P. Decius ţine cu tot dinadinsul să se ducă mai degrabă în provincia sa, atunci Volumnius să plece în Etruria, la consulul Fabius, în fruntea unei armate întregi consulare". Fiindcă, într-o bună măsură, temeiurile invocate de praetorul Appius au stîrnit vîlvă în sufletul unei mari părţi din rîndurile senatorilor, se istoriseşte că P. Decius a fost de părere ca pînă în ziua cînd el însuşi se va înfăţişa în persoană la Roma, întreaga povară a acestui război să se lase pe umerii lui Fabius, dacă e cu putinţă aşa ceva, fără vreun neajuns pentru republică, sau pînă îşi va trimite el în capitală pe vreunul din legaţii săi, pentru ca senatul roman să afle din gura lui Fabius însuşi cît de greu e războiul din Etruria şi de cîtă oaste are nevoie

pentru desfășurarea lui și de cîți comandanți trebuie să fie ajutat.

XXVI Cînd Fabius s-a întors la Roma, a rostit o cuvîntare în senat, iar o a doua în adunarea poporului. În amîndouă discursurile, Fabius a vorbit cît se poate de cumpănit, așa fel încît să se învedereze că nici nu exagerează proporțiile acestui război, dar nici nu-i micșorează însemnătatea. „Dar dacă e nevoit să-și mai ia un ajutor la conducerea acestui război ca să-l ajute, aceasta o face mai degrabă ca să împrăștie frica celor mai mulți și nu pentru că se gîndește că e vreo primejdie pentru el sau pentru republică. De vreme ce i se dă ca ajutor un tovarăș la comandă, pentru a duce împreună povara războiului, cum ar putea el să-l uite pe P. Decius, care și-a dovedit marile sale însușiri cu prilejul atîtor funcții îndeplinite împreună? El nu vrea nici un alt tovarăș afară de Decius. Împreună cu trupele lui Decius, forțele romane vor fi îndeajuns. În schimb, nu vor fi niciodată prea mulți dușmani pentru doi comandanți de talia lor[111]. Însă, dacă colegul său de consulat dorește să plece în altă parte, atunci să i se dea ca ajutor pe L. Volumnius". Și poporul și senatul și colegul său au lăsat pe seama lui Fabius să hotărască el singur totul, cum găsește cu cale că e mai bine. Și cînd P. Decius s-a arătat gata să plece oriunde e nevoie, fie în Samnium, fie în Etruria, bucuria tuturor a fost atît de nestăvilită și strigătele de mulțumire atît de puternice, încît părea că ar fi fost vorba de biruință și de triumf, iar nu de încredințarea sarcinii războiului în mîinile celor doi consuli.

Am găsit la unii analiști scris că Fabius și Decius au pornit către Etruria, de îndată ce au intrat în consulat, fără să se pomenească nimic în privința tragerii la sorți a provinciilor, și că ar fi avut loc între cei doi colegi dezbinările pe care le-am arătat cu mai sus. Alți analiști, în schimb, nu s-au mulțumit numai cu istorisirea acestor neînțelegeri, ci au adăugat și învinuirile aduse de Appius la cunoștința poporului împotriva lui Fabius, în lipsa lui. Analiștii au mai pomenit apoi și de încăpățînarea praetorului Appius împotriva consulului în funcție, precum și de vrajba și zavistiile dintre cei doi co-

Scanned with CamScanner

legi de consulat, şi că Decius stăruia ca fiecare consul să-şi păstreze provincia care îi căzuse prin tragere la sorţi. Faptele încep să se potrivească la analişti din clipa în care amîndoi consulii au pornit la război.

Însă, înaintea sosirii consulilor în Etruria, un puhoi de cete gallice din ramura senonilor au venit pînă la Clusium ca să împresoare şi să atace legiunea romană şi castrul de acolo. Scipio, care era în fruntea acestei tabere, chibzuind că numărul mic al ostaşilor săi trebuie sprijinit şi prin natura locului, şi-a aşezat linia de bătaie pe un deal, care se găsea între oraşul Clusium şi tabăra sa. Dar aşa cum se întîmplă de obicei într-o situaţie neaşteptată, el ajunsese prea tîrziu pe măgura din vîrful dealului, fiindcă nu cercetase îndeajuns de bine drumul pînă la creastă pe care duşmanii o cuceriseră dinainte, urcînd dealul pe celălalt povîrniş. În felul acesta, gallii, căzînd în spatele legiunii romane, au măcinat-o, atacînd-o şi din faţă, deoarece vrăjmaşii, strîmtorînd-o din toate părţile, izbutiseră s-o înconjure. Unii analişti au scris că întreaga legiune romană a fost nimicită acolo, gallii nelăsînd să supravieţuiască nici măcar o ştafetă care să dea de ştire la Roma; apoi că vestea acestei înfrîngeri n-a ajuns pînă la urechile consulilor, care nu se găseau atît de departe de Clusium, înainte de a fi apărut în faţa lor călăreţii galli, care aveau atîrnate de grumazurile cailor capete de romani şi care mai aveau înfipte şi în vîrfurile lăncilor alte capete de ostaşi romani, şi în sfîrşit, că gallii îşi arătau bucuria lor zgomotoasă prin cîntece, după obiceiul lor. Alţi analişti, dimpotrivă, au scris că „la Clusium romanii s-au luptat cu umbrii nu cu gallii; că romanii n-au suferit acolo o înfrîngere atît de grozavă; că numai legatul L. Manlius Torquatus fusese înconjurat de duşmani, cînd s-a dus după fîneţe cu o mică trupă, însă că propraetorul Scipio a venit îndată cu ajutoare din tabără; că umbrii, care la început învinseseră, după ce a reînceput lupta, au fost în cele din urmă înfrînţi, şi că romanii le-au luat înapoi şi prizonierii şi prada capturată..."

Însă e mai aproape de adevăr[112] că romanii au suferit acea înfrîngere mai degrabă din partea gallilor, decît a umbrilor,

fiindcă în decursul acelui an, ca şi în alte vremuri, Roma fusese năpădită de cumplita spaimă că iarăşi năvălesc gallii.

De aceea amîndoi consulii au plecat la război în fruntea a patru legiuni romane, însoţiţi şi de o numeroasă cavalerie, fiindcă şi campanii trimiseseră în vederea acestui război 1000 de călăreţi aleşi; apoi şi oastea alcătuită din aliaţii Romei şi din rîndurile celor care purtau numele de latini era aproape mai mare decît cea romană. Celelalte două armate romane au fost aşezate, nu departe de oraşul Clusium din Etruria, una în ţinutul falisc, cealaltă în cel vatican[113]. Comandanţii lor, Cn. Fulvius şi L. Postumius Megellus, amîndoi propractori, primiseră ordin să-şi aşeze castrele statornice în aceste regiuni.

XXVII Consulii au întîmpinat pe vrăjmaşi în ţinutul Sentinum, după ce-au străbătut Apeninii. Acolo şi-au aşezat castrul la o depărtare de duşman de circa 4000 de paşi. Vrăjmaşii s-au consfătuit între ei să nu se reunească toţi într-o tabără şi nici să nu dezlănţuie toţi deodată bătălia. Gallii s-au alăturat samniţilor, iar umbrii s-au unit cu etruscii. S-a hotărît şi ziua atacului: samniţii şi gallii şi-au luat asupră-le sarcina începerii luptei; în timpul desfăşurării ei, etruscii şi umbrii trebuiau să pornească la asaltul taberei romane.

Trei dezertori din Clusium, care au trecut în ascuns noaptea în tabăra consulului Fabius, au zădărnicit toate planurile vrăjmaşilor; cei trei clusini, după ce au dat în vileag toată urzeala duşmanilor, şi după ce au fost răsplătiţi de Fabius cu daruri, fură trimişi înapoi ca să afle şi să dea din nou de veste ce noi hotărîri mai iau potrivnicii. Consulii îi scriu lui Fulvius şi lui Postumius ca să-şi pună în mişcare trupele către Clusium, primul pornind din ţinutul falisc, iar cel de al doilea din cel vatican, şi să treacă prin foc şi sabie, cît mai pustietor, satele şi ogoarele vrăjmaşilor. Vestea acestor devastări i-a îndemnat pe etrusci ca să se mişte din ţinutul Sentinum, pentru a-şi apăra ţara lor. Atunci consulii s-au şi grăbit să dezlănţuie bătălia în lipsa etruscilor. Timp de două zile, romanii s-au tot hărţuit cu duşmanii; în această vreme nu s-a petrecut nimic demn de a fi pomenit. Au căzut puţini ostaşi

din ambele tabere, în schimb, sufletele tuturor luptătorilor s-au îndîrjit în vederea dezlănţuirii unei lupte după toate regulele războiului, fără să ţină seama că le e în cumpănă soarta. În sfîrşit, în ziua a treia, cele două tabere au pornit la atac cu toate trupele.

Pe cînd cele două linii de bătaie se rînduiseră pentru atac, o căprioară, căutînd să scape de un lup care o gonise din munte peste cîmpii, a intrat între cele două oştiri; cele două jivine au luat-o pe drumuri felurite; căprioara către galli, lupul către romani. Ostaşii Romei însă i-au lăsat lupului drum slobod printre şirurile lor, pe cînd gallii au doborît căprioara. Atunci unul din ostaşii romani, dintre antesignani, a spus următoarele cuvinte: „Acolo unde vedeţi acum această jivină sfîntă, consacrată Dianei, zăcînd la pămînt doborîtă, în acea parte va fi fuga şi prăpădul. În schimb aici, lupul biruitor hărăzit lui Marte, care a rămas teafăr, ne-a adus aminte că neamul nostru se trage din Marte şi în acelaşi timp ne-a amintit şi de întemeietorul nostru“[114].

La aripa dreaptă se găseau gallii, la cea stîngă, samniţii. Împotriva samniţilor, în faţa aripei drepte a vrăjmaşului, Fabius şi-a trimis legiunea întîi şi a treia. Împotriva gallilor, în faţa aripei stîngi, Decius şi-a rînduit legiunea a cincia şi a şasea. Legiunile a doua şi a patra, de sub comanda proconsului lui L. Volumnius, duceau războiul din Samnium.

La cea dintîi ciocnire, potrivnicii s-au izbit cu o înverşunare deopotrivă de mare, însă dacă de partea duşmanilor ar fi fost atunci de faţă şi etruscii şi umbrii, şi ar fi dezlănţuit şi ei lupta, fie pe acest teatru de război, fie numai împotriva taberei romane de acolo, înfrîngerea Romei ar fi fost inevitabilă.

XXVIII Însă, cu toate că Marte surîdea ambelor tabere deopotrivă, iar ursita încă nu hotărîse de partea cui să fie biruinţa, totuşi, lupta nu era de loc deopotrivă la cele două aripi, nici la aripa dreaptă, nici la cea stîngă. Trupele romane comandate de Fabius duceau mai mult o luptă de apărare decît de atac, neirosindu-şi forţele, ci cruţîndu-le pentru cît mai tîrziu cu putinţă. Şi aceasta pentru că Fabius era în-

Scanned with CamScanner

credinţat că şi samniţii şi gallii, oricît de crîncen ar dezlănţui primul atac, ostaşii săi vor fi în stare să le reziste. El mai ştia că avîntul samniţilor scade treptat, treptat, o dată cu prelungirea prea mare a luptei, apoi că la fel şi trupele gallilor încep să se moleşească, din pricină că nu-s în stare să rabde prea mult oboseala şi căldura. De aceea Fabius, ştiind că la începutul luptei gallii sînt mai tari ca bărbaţii, iar la sfîrşit mai slabi ca femeile, căuta să păstreze cît mai proaspete şi mai tefere forţele sale, tocmai pentru vremea cînd deobicei vrăjmaşul putea fi învins.

Decius, cu toate forţele pe care le avea la îndemînă, a dat peste cap la cea dintîi ciocnire pe duşman, luptînd mai crîncen şi mai îndîrjit ca oricînd, datorită şi vîrstei sale plină de vînjoşie, şi avîntului său. Şi fiindcă i se părea că lupta pedestrimii sale este prea înceată, Decius îşi aruncă în luptă şi cavaleria; el însuşi avîntîndu-se între cei mai viteji dintre călăreţi, îi roagă stăruitor pe fruntaşii tineretului roman să pornească în iureş odată cu sine asupra vrăjmaşului: „Slava le va fi de două ori mai mare, dacă escadroanele de călăreţi vor începe să izbîndească la aripa stîngă". Decius a dat peste cap în două rînduri cavaleria gallilor. Cînd călăreţii romani porniră a treia oară în şarjă, înaintară prea mult, fiind încleştaţi în luptă chiar în mijlocul trupelor de pedestraşi; deodată, un nou soi de luptă nemaiîntîlnită pînă acum de romani a stîrnit spaima în rîndurile lor: stînd pe essede[115] şi cămane, gallii au tăbărît din nou asupra romanilor, făcînd o ruţe, zarvă şi un zgomot nemaipomenit cu uruitul roţilor şi nechezatul cailor, care au speriat bidiviii romanilor neobişnuiţi cu un asemenea zgomot. Atunci cavaleria romană, deşi pînă acum biruitoare, parcă scoasă din minţi din pricina acestei spaime, e pusă pe fugă; caii şi călăreţii romani prinşi de acest năprasnic vîrtej se prăvălesc la pămînt. În felul acesta, în rîndurile unităţilor pedestrimii romane se stîrneşte învălmăşeala şi neorînduială; mulţi din primele şiruri ale legiunilor sînt striviţi, în urma năvălirii cailor şi carelor asupra lor ca o vijelie. Cînd linia de bătaie a gallilor a băgat de seamă spaima care i-a cuprins pe romani, nu le-a mai lăsat răgaz nici să răsufle şi nici să-şi refacă rîndurile. Decius a început

atunci să răcnească către romani: „Unde fug? Poate avea un ostaș vreo nădejde în fugă?“ Și atunci el caută să țină piept alor săi, care dau înapoi și să-i cheme îndărăt pe cei împrăștiați. Apoi, văzînd că nici o putere din lume nu e în stare să-i rețină în loc, spre a înfrunta vrăjmașul, pe romanii răzbiți de crîncenul atac al gallilor, strigînd pe nume pe tatăl său P. Decius răcni: „Ce mai aștept eu să am parte de o altă ursită decît aceea a familiei mele? Neamului nostru i s-a hărăzit această soartă ca prin jertfa noastră pe cîmpul de bătaie noi să ispășim și să ne salvăm patria de năpastă. Eu voi da jertfă zeiței Tellus și zeilor de pe lumea cealaltă, o dată cu mine, și legiunile vrăjmașe“. Spunînd aceste cuvinte, el porunci marelui pontifice Marcus Livius, pe care atunci cînd pornise atacul îl rugase să rămînă în preajma sa, să rostească rugăciunea cuvenită prin care el se jertfea pe sine și legiunile dușmane pentru armata poporului roman al quiriților. După aceea Decius a îndeplinit îndatoririle sfintelor rînduieli, rostind aceeași rugăciune și în același chip cum se jertfise tatăl său, Publius Decius, la Veseris[116], în războiul romanilor cu latinii[117]. După rostirea rugăciunii solemne a jertfirii, Decius a adăugat: „să alunge și să trimeată în față, la dușmani, și teama, și fuga, și moartea, și sîngele, și răzbunarea zeilor din ceruri și a celor de sub pămînt; blestemele morții sale să cadă asupra steagurilor, armelor și lăncilor vrăjmașilor, iar pieirea lui să aducă pierzania gallilor și samniților“.

Rostind aceste blesteme împotriva sa și a vrăjmașului, Decius dă pinteni calului și se năpustește asupra gallilor, dar cade răpus sub grindina de lănci vrăjmașe.

XXIX Se părea acum că lupta nu mai stă în puterea brațului omenesc. Cu toată pierderea comandantului lor, care de obicei altădată stîrnea spaimă în rîndurile ostașilor, romanii, dimpotrivă, se opresc din fugă și vor să pornească din nou la luptă cu forțe proaspete, ca de la început. Gallii, mai ales aceia care se grămădiseră buluc în jurul trupului consulului căzut, îl împresoară și de-a surda își aruncă orbește lăncile ca niște scoși din minți asupra celui lipsit de viață; alții însă ședeau încremeniți: nu le era aminte nici la luptă, nici la fugă. Dar

din cealaltă parte, pontificele Livius, căruia Decius îi lăsase în seamă lictorii săi şi-i poruncise să ia comanda trupelor în locul său, în calitate de propraetor, a început să strige: „Romanii au învins, fiindcă zeii au fost împăcaţi în urma ispăşirii prin moarte a consulului! Acum gallii şi samniţii sînt hărăziţi zeiţei Mame a Pămîntului şi zeilor mani. Decius îi cheamă, tîrînd după sine întreaga oaste blestemată a vrăjmaşilor; acum în rîndurile duşmanilor se întinde furia, turbarea şi groaza!"

Pentru a restabili lupta, L. Cornelius Scipio şi C. Marcius, din ordinul consulului Q. Fabius, care îi trimisese ca să-l sprijine pe colegul lui, vin în ajutorul trupelor lui Decius, împreună cu rezervele de la ariergardă. Acolo se află de sfîrşitul lui P. Decius şi de jertfa lui, care le-a fost romanilor un uriaş imbold pentru un nestăvilit avînt, pentru ca în numele patriei să îndrăznească totul. De aceea, fiindcă gallii şedeau grămădiţi unul lîngă altul, punînd scut lîngă scut şi deoarece lupta piept la piept nu părea că are să fie uşoară, atunci, la porunca legaţilor, romanii au cules de pe cîmp lăncile şi suliţele risipite pretutindeni între cele două armate şi le-au aruncat asupra vrăjmaşilor proteguiţi prin *testudo*[118]. Falanga gallilor este zdruncinată şi dată peste cap datorită acestor lănci care le-au străpuns scuturile şi trupurile, astfel încît o mare parte din rîndurile lor se prăbuşeşte la pămînt în nesimţire, deşi nu primiseră nici o rană. În felul acesta, la aripa stîngă s-a întors roata norocului către romani. Însă (aşa cum s-a spus mai sus) Fabius într-adins întîrziase la aripa dreaptă să intre în acţiune, aşteptînd sfîrşitul zilei. Atunci cînd băgă de seamă că duşmanul nu mai scoate nici un strigăt, nu mai dă nici un atac, nu mai aruncă cu nici o lance şi nu mai arată nici aceeaşi vîrtoşie, dădu poruncă comandanţilor cavaleriei să facă o manevră de învăluire, pentru ca, la semnalul dat de el, să pornească în iureş cu cea mai mare înverşunare cu putinţă asupra duşmanilor luaţi dintr-o latură; în acelaşi timp, ordonă alor săi să atace pe tot frontul treptat, treptat, şi să-i împingă înapoi necontenit. Cînd a văzut că gallii nu mai rezistă şi că începe să intre în rîndurile lor delăsarea, atunci, strîngîndu-şi toate rezervele, pe care le păstrase neatinse pînă în

Scanned with CamScanner

această clipă, dădu un nou imbold legiunilor şi în acelaşi timp şi semnal cavaleriei să tabere asupra duşmanului. Samniţii n-au mai fost în stare să înfrunte iureşul romanilor; armata gallilor rămăsese să continue singură lupta, fiind părăsită de aliaţii ei samniţi, care porniseră răspîndiţi în goană către tabăra lor. Gallii, făcînd iar „broasca ţestoasă“ cu scuturile, se strînseră grămadă unul lîngă altul.

Atunci cînd Fabius a auzit de moartea colegului său, ordonă ca o unitate de cavalerie, alcătuită din aproape 500 de călăreţi, să iasă din front şi, făcînd o mişcare de învăluire, să-i atace pe galli pe la spate, iar linia întîi a legiunii a treia să-i urmeze numaidecît; unde vor vedea linia vrăjmaşilor spartă şi în neorînduială, datorită năvălirii cavaleriei romane asupra lor, să se năpustească şi ei şi să-i hăcuiască pe gallii înspăimîntaţi. Fabius însuşi, după ce i-a făgăduit lui Jupiter Victor[119] înălţarea unui templu precum şi trofeele vrăjmaşilor, a purces degrabă către tabăra samniţilor. Acolo, toată gloata duşmanilor sta încremenită. Aproape de parapetele întăriturilor taberei vrăjmaşe s-a încins o nouă luptă cu acele trupe romane care nu putuseră intra pe porţi, fiindcă acestea fiind prea înguste, nu putea pătrunde prin ele, atît de repede, un aşa de mare puhoi de ostaşi. Acolo a căzut şi Gellius Egnatius, comandantul samniţilor. Samniţii fură împinşi şi prinşi între redutele taberei lor, care după o mică luptă fu cucerită. În aceea zi, au fost doborîţi 25 000 de duşmani, iar 8 000 făcuţi prizonieri. Dar şi biruinţa romanilor a fost plătită cu mari jertfe: din oastea lui Decius au căzut 7 000 de ostaşi, iar dintr-a lui Fabius, 1 700 de oameni. Fabius, după ce a trimis în toate părţile oameni să-i caute trupul lui Decius, a strîns grămadă toate armele capturate de la duşmani şi a dat foc acestui trofeu, în cinstea lui Jupiter Victor. Totuşi, nu a putut fi găsit în cursul acelei zile trupul lui Decius, fiindcă fusese acoperit de un morman de leşuri de galli. A doua zi însă a fost descoperit şi adus spre nespusa jale a ostaşilor în tabără. Lăsînd la o parte toate celelalte griji, Fabius îi face o măreaţă înmormîntare lui Decius, colegul său de consulat, cu toate onorurile cuvenite meritelor lui deosebite.

Scanned with CamScanner

XXX În vremea aceloraşi zile, şi în Etruria operaţiile militare s-au desfăşurat, sub conducerea propractorului Cneius Fulvius, aşa cum s-a dorit să se întîmple. În afară de faptul că s-a pricinuit vrăjmaşului mari pagube prin pustiirea satelor şi holdelor, romanii au dat şi o glorioasă luptă. Au fost doborîţi mai mult de 3000 de perusini şi clusini, cucerindu-li-se şi 20 de drapele militare. Oastea samniţilor, în timp ce căuta să fugă prin ţinutul cetăţii Paelignum, a fost înconjurată de locuitorii acestei cetăţi. Din cei 5000 de samniţi au fost ucişi ca la o mie.

Mare şi strălucită faimă a avut însă, chiar pentru cel care stă la îndoială că s-a întîmplat întocmai, ziua în care romanii s-au luptat cu vrăjmaşii în ţinutul Sentinum. Numai că unii analişti au întrecut aşa fel măsura, încît să nu se mai ştie care a fost adevărul, de vreme ce au scris că armata vrăjmaşilor a avut efective de 40 330 de oameni, avînd pe deasupra şi 6000 de călăreţi, precum şi 1000 de essede şi că din aceste efective făceau parte şi trupele etruscilor şi ale umbrilor. Şi analiştii căutînd să mărească şi numărul trupelor romane, ei adăugară la legiunile consulilor şi oastea proconsulului L. Volumnius. În cele mai multe anale se dă pe seama celor doi consuli biruinţa cîştigată acolo. În vremea asta, Volumnius desfăşoară războiul în Samnium, unde bate şi pune pe fugă oastea samniţilor, pe care o împinge pînă la muntele Tifernum, fără să se înfricoşeze de acest loc neprielnic pentru bătălie.

Quintus Fabius a lăsat armata lui Decius în Etruria, iar legiunile sale le-a dus la Roma, unde a fost sărbătorit cu purtarea în triumf pentru biruinţele cîştigate asupra gallilor şi etruscilor şi samniţilor. Ostaşii săi au urmat carul de triumf al sărbătoritului. În cîntece şi stihuri necioplite au fost ridicate în slăvi, nu numai biruinţa lui Quintus Fabius, ci şi moartea eroică a lui Publius Decius. S-a reîmprospătat şi amintirea tatălui său, deoarece strălucitele isprăvi ale fiului, atît cele făcute pentru slava şi mărirea patriei, cît şi a sa personală, fuseseră deopotrivă de mari. Din prada de război, fiecare ostaş a primit ca răsplată pentru meritele dovedite în război cîte 82 de aşi, un rînd de straie de război şi cîte o tunică, ceea ce nu era de loc de dispreţuit pe acea vreme.

Scanned with CamScanner

XXXI În pofida acestor izbînzi, totuşi nu s-a putut aşterne pacea nici în Samnium, nici în Etruria. Căci după retragerea din acel ţinut a armatei romane de către consul, în urma aţîţărilor şi uneltirilor făcute de perusini a reizbucnit războiul. Apoi, şi samniţii au coborît pînă în ţinuturile Vescinum şi Formianum, ca să le pustiască şi să le prade, altă parte dintre ei pînă la Aeserninum, care se învecinează cu rîul Volturnus. Împotriva lor a fost trimis propraetorul A. Claudius cu armata lui Decius. Fiindcă etruscii au ridicat din nou armele, la rîndul lui şi Fabius a nimicit în luptă 4 500 de perusini. El a luat 1 740 de prizonieri; dintre aceştia, şi-au putut răscumpăra libertatea acei care au plătit 310 aşi fiecare. Toate prăzile au fost date numai în seama soldaţilor. Legiunile samniţilor s-au strîns din nou în ţinutul Stellat. Dintre acestea, pe unele le urmărea praetorul Appius Claudius, iar pe celelalte, proconsulul L. Volumnius. Acolo unde s-au adunat toţi samniţii, şi-au unit legiunile lor şi Appius şi Volumnius. Încleştarea celor doi potrivnici a fost nemaipomenită; pe romani îi îndîrjise ura şi mînia împotriva samniţilor care ridicaseră armele împotriva Romei de atîtea ori, în timp ce samniţii luptau cu cea din urmă nădejde. Din rîndurile samniţilor au fost doborîţi 16 300 de ostaşi, iar 2 700 luaţi prizonieri; din legiunile romane au căzut 2 700 oameni.

Acest an a fost şi bogat în strălucite fapte de arme, dar şi de tristă amintire prin prăpădul ciumei, precum şi aducător de nelinişte din pricina semnelor rele. Căci s-a dus vestea că în mai multe rînduri a plouat cu pămînt şi că mai mulţi ostaşi din rîndurile armatei lui Ap. Claudius au fost loviţi de trăsnete; din această pricină s-a recurs la cercetarea cărţilor sibylline.

În acelaşi an, Q. Fabius Gurges, fiul consulului, a amendat cîteva matroane care au fost judecate şi osîndite de adunarea poporului pentru desfrîu; din aceste amenzi, el s-a străduit să ridice templul zeiţei Venus[120], care se găseşte în apropiere de Circus Maximus[121].

A mai rămas să istorisesc şi alte războaie purtate de romani împotriva samniţilor[122] — cuprinse în al patrulea volumen[122 bis] al operei mele — şi care au fost continuate şi în al 46-lea an[123]

Scanned with CamScanner

de la începerea lor de către consulii M. Valerius şi A. Cornelius, care s-au războit cei dintîi cu samniţii, ca să nu mai pomenesc tot acum de atîtea înfrîngeri suferite de amîndouă popoarele, precum şi de atîta trudă şi jertfe atîţia amar de ani, care totuşi n-au putut încovoia firile tari. În cursul anului următor, samniţii au fost nimiciţi în ţinutul Sentinum, la Paelignum şi Tifernum, în cîmpiile Stellate — fie luptînd cu legiunile lor proprii, fie amestecaţi cu ale altor populaţii — de către cele patru armate consulare, avînd în frunte patru comandanţi. Duşmanii şi-au pierdut comandantul, cel mai strălucit bărbat al neamului lor. Mai mult, samniţii au văzut şi pe etrusci, umbri şi pe galli, părtaşii lor în aceste războaie, loviţi de aceaşi soartă care se abătuse şi asupra lor: şi cu toate că samniţii nu erau în stare să reziste — nici bizuindu-se pe forţele lor proprii, nici cu sprijinul altora — totuşi, nu puteau să se stăpînească de a nu mai porni războaie şi nu se arătau de loc deznădăjduiţi că în lupta pentru apărarea libertăţii nu dobîndesc nici o izbîndă. De aceea, voiau mai degrabă să fie înfrînţi, decît să nu încerce să cîştige biruinţa. Prin urmare, cine ar putea oare să fie mîhnit că scrie sau citeşte lucrări despre războaie care nu se mai sfîrşesc o dată, cîtă vreme cei care le poartă nu sînt de loc istoviţi?[124]

XXXII A urmat apoi după consulatul lui Q. Fabius şi P. Decius, acela al lui Postumius Megellus şi M. Atilius[125]. Amîndoi consulii au primit însărcinarea de a purta războiul cu samniţii, fiindcă merseseră zvonurile că duşmanii au strîns trei armate: una s-a îndreptat către Etruria, ce de-a doua a pornit prădăciuni împotriva Campaniei, iar cea de a treia fu destinată să apere graniţele proprii ale ţării lor. Sănătatea zdruncinată l-a silit pe Postumius să rămînă la Roma; Atilius a plecat numaidecît în Samnium ca să nimicească pe samniţi, înainte de a ieşi dintre hotare (aşa hotărîse senatul roman). Dar parcă într-adins, potrivit unei înţelegeri, vrăjmaşii i-au ieşit în întîmpinare tocmai în regiunea unde nici romanii nu puteau nu numai să pustiască şi să prade satele şi ogoarele samnite, dar nici măcar să intre între fruntariile ţării lor; dar în aceeaşi măsură samniţii erau opriţi să calce hotarele

aliaților pașnici ai poporului roman. După ce cei doi potrivnici și-au așezat taberele una în fața celeilalte, ceea ce nu s-au încumetat romanii să facă, deși fuseseră de atîtea ori biruitori, au îndrăznit în schimb samniții (de multe ori deznădejdea te îndeamnă să faci cea din urmă și cea mai mare nesăbuință[126]) și anume, au atacat tabăra romană. Cu toate că acest început atît de îndrăzneț n-a avut nici un rezultat pentru samniți, totuși, îndeobște, n-a fost în zadar[127]. O ceață deasă dăinuise în cursul acelei zile pînă tîrziu, așa fel încît dispăruse orice lumină, nemaifiind cu putință să se vadă nu numai dincolo de parapetele întăriturilor taberei, dar nici măcar om cu om la doi pași. Samniții, în schimb, erau tare bucuroși de această negură de parcă ar fi fost vorba de niște ascunzători în vederea curselor. Cînd abia se crăpase de ziuă și încă nu se vedea din pricina ceței la doi pași, samniții izbutesc să treacă printre străjile romane, care ședeau de pază, în fața porții, destul de nepăsătoare. Luați pe neașteptate, romanii n-au avut nici destulă bărbăție pentru a opune rezistență în fața vrăjmașului, nici destule forțe la îndemînă. Atacul samnit fusese dezlănțuit din spatele castrului la poarta decumană[128]. În felul acesta a fost cucerit cortul quaestorului Lucius Opimius Pansa, care a fost doborît[129].

XXXIII Atunci romanii au strigat: „la arme!“ Consulul, speriat de această zarvă neobișnuită, dă poruncă la două cohorte alcătuite din aliații din Lucania și Suessa, care întîmplător erau cele mai apropiate, să păzească praetoriul, apoi își ia cu sine manipulele legiunilor romane, mergînd pe *via principalis* din castru. Romanii, după ce cu greutate au putut să-și ia în primire armele, intră în formații regulate: pe dușman îl recunosc mai mult după strigăte, decît după văz; dar nu pot să-și dea seama cît de mare e numărul lor. La început, neștiind de mersul situației, se retrag lăsîndu-l pe vrăjmaș să intre pînă în mijlocul taberei. Apoi însă — cînd l-au auzit pe consul răcnind și întrebîndu-i pe ostașii săi: „Ce, romanii au de gînd să se lase izgoniți pînă dincolo de parapetele întăriturilor, pentru ca de acolo să pornească să-și recucerească propria lor tabără?“ — ostașii romani scot un puternic

strigăt, opunînd acum o rezistenţă din ce în ce mai serioasă; apoi, grăbind paşii, înaintează la rîndu-le, împingînd zdravăn înapoi pe vrăjmaşi. Spaima care le-a pricinuit-o la început samniţii o stîrnesc romanii acum acestora şi-i gonesc din tabără, fugărindu-i dincolo de întăriturile şi de poarta castrului. Însă nu au cutezat să pornească mai departe în urmărirea lor, deoarece, din pricina luminii tulburi, romanii se temeau să nu le întindă din nou curse duşmanii. De aceea s-au mulţumit numai cu eliberarea taberei de duşmani şi s-au retras din nou între parapetele întăriturilor taberei, unde fuseseră nimiciţi ca la 300 de samniţi. Din rîndurile unităţii însărcinate cu paza şi dintre străjile surprinse în jurul cortului quaestorului au căzut ca la 730 de ostaşi.

Această cutezanţă încununată de izbîndă a făcut să le crească şi mai mult avîntul şi îndrăzneala samniţilor. Ei se apropiau nestingheriţi nu numai pînă în preajma taberei romane, dar chiar nu mai lăsau pe romani să iasă şi să se depărteze mai mult de tabăra lor şi nici măcar să se ducă să-şi facă rost de fineţe pentru cai. De aceea, trupele însărcinate cu fineţele mergeau înapoia taberei şi le aduceau tocmai din ţinutul pacificat al soranilor. Aceste veşti umflate de plăsmuirea omenească mai mult decît în realitate, răspîndite pînă la Roma, au silit pe consulul Postumius, care nici nu se înzdrăvenise, să plece din capitală. Înainte de a ieşi din Roma, el trimise un ordin la armată de a se aduna în Sora, şi apoi a sfinţit templul Victoriei[130], pe care se străduise să-l înalţe ca edil curul, din sumele de bani rezultate din amenzi.

Apoi, pornind către armată, s-a îndreptat de la Sora către Samnium, unde era tabăra colegului său de consulat. Acolo, samniţii neavînd încredere că vor putea rezista în faţa a două armate romane, s-au retras; atunci consulii romani, plecînd pe drumuri şi în direcţii diferite, pornesc la pustiirea ogoarelor şi satelor şi la cucerirea oraşelor samnite.

XXXIV Postumius a căutat să pună stăpînire pe oraşul Millionia[131], mai întîi dînd atac după atac, apoi, văzînd că sînt fără rezultat, cu ajutorul *vineae*-elor[132] şi cu lucrări de împresurare a izbutit să-l cucerească. Acolo, în Millionia, după

Scanned with CamScanner

ce pusese mîna pe oraş, cam de la ora patru pînă la opt[153] lupta s-a dat în interiorul zidurilor, multă vreme neştiindu-se care e rezultatul. În cele din urmă, romanii au pus stăpînire pe toate cartierele oraşului. Au fost nimiciţi 3 200 de samniţi şi prinşi 4 700, în afară de capturarea a tot felul de prăzi.

De acolo, legiunile romane au fost îndrumate către Ferentinum; locuitorii ieşiseră în liniştea nopţii prin poarta din spate a acestei fortăreţe, cu tot avutul pe care l-au putut lua şi căra cu ei. De aceea, cînd consulul cu oastea lui au ajuns în preajma oraşului, la început s-a apropiat într-adins de ziduri cu armata rînduită pentru atac, întocmai ca şi la Millionia, gata să pornească la asalt. La urmă însă, cînd şi-a dat seama cît e de apăsătoare tăcerea în oraş şi nevăzînd nici oameni, nici arme în turnuri sau pe ziduri, îşi opreşte ostaşii setoşi să dea năvală asupra zidurilor părăsite ale cetăţii, ca nu cumva din neprevedere să cadă în niscaiva curse întinse. El dă numaidecît ordin ca două escadroane din rîndurile aliaţilor latini să dea o raită în jurul zidurilor pentru o recunoaştere, cercetînd întreaga situaţie. Călăreţii văd întîia poartă, apoi mai văd şi pe a doua pe aceeaşi parte, amîndouă apropiate una de alta, însă larg deschise, iar pe uliţele oraşului, ici şi colo, dau de urmele locuitorilor care fugiseră în timpul nopţii. Se apropie pe nesimţite tot călare de porţi şi îşi aruncă privirile din loc ferit asupra străzilor drepte din oraş; după aceasta, aduc la cunoştinţa consulului că toată lumea din oraş a părăsit locuinţele. Ei au băgat de seamă, fără nicio umbră de îndoială, această singurătate şi după urmele proaspete ale paşilor locuitorilor fugiţi, precum şi după mulţimea lucrurilor risipite ici şi colo, din pricina zăpăcelii din cursul nopţii.

Auzind toate acestea, consulul face un ocol cu armata sa către acea parte a oraşului, pe unde merseseră călăreţii, şi rînduindu-şi steagurile nu departe de porţi, dă poruncă la cinci călăreţi să intre în oraş şi după ce vor înainta o bucată, dacă li se pare că nu e nici o primejdie, trei să rămînă locului, iar doi să se înapoieze să-i aducă la cunoştinţă ce-au văzut. Cînd s-au întors aceştia şi au dat de ştire că ei au tot mers înainte în oraş şi au ajuns pînă acolo de unde au putut vedea bine în toate părţile oraşului şi că au constatat tăcere şi pustietate

şi în lung şi în lat, numaidecît consulul şi-a trimis cîteva cohorte uşor înarmate în oraş, iar celorlalţi ostaşi le-a dat poruncă să-şi întărească în vremea aceasta tabăra. După ce cohortele romane intrate în oraş distruseră zăvoarele caselor, nimeriră peste nişte bieţi neputincioşi, vreo cîţiva numai, gîrbovi de bătrîneţe, şi toate lucrurile lăsate în casele părăsite la voia întîmplării, fiindcă fuseseră greu de cărat. Toate acestea au fost luate de ostaşi ca pradă. De la cei prinşi s-a aflat că în urma unei consfătuiri, unii dintre locuitori şi-au căutat adăpost în cîteva oraşe din împrejurimi; apoi că ai lor au plecat îndeobşte în jurul primei străji din noapte. Cei rămaşi erau încredinţaţi că romanii vor găsi aceeaşi singurătate şi în celelalte oraşe din ţinut. Spusele prinşilor au fost demne de crezare, căci s-au adeverit: consulul izbuteşte să pună stăpînire în felul acesta pe o sumă de fortăreţe părăsite de locuitori.

XXXV Războiul pe care l-a dus consulul M. Atilius n-a fost o treabă aşa de uşoară pentru el. În vremea cînd îşi conducea legiunile în spre Luceria, despre care auzise că e împresurată de samniţi, i-au ieşit în cale duşmani, la hotarele Luceriei. Acolo mînia romanilor a fost deopotrivă cu puterile lor. Soarta bătăliei a fost schimbătoare, biruinţa trecînd din mînă în mînă. Prin sfîrşitul ei în acest fel, romanii au fost mai mîhniţi ca oricînd, deoarece ei nu fuseseră deprinşi să fie înfrînţi, şi deoarece şi-au dat prea bine seama că în timpul retragerii au avut parte de mai mult sînge vărsat, ca în lupta însăşi, şi de mai mari pierderi decît potrivnicul lor. De aceea s-a iscat panică în tabără, care, dacă i-ar fi cuprins atunci cînd luptau, înfrîngerea ar fi fost cu mult mai cumplită. Romanii au fost toată noaptea neliniştiţi, crezînd că samniţii vor năvăli peste ei în tabără sau că se vor înţelege din nou cu duşmanul învingător în zorii zilei. În schimb, potrivnicului, cu toate că avusese şi el destule pierderi, totuşi nu-i pierise de loc avîntul. Cum s-a luminat de ziuă, samniţii toţi doresc să plece de acolo, fără să mai dea vreo luptă; însă era un singur drum pe care trebuiau să meargă, şi acela ducea pe lîngă tabăra romanilor; pornind pe acest drum, oastea duşmană le-a

dat romanilor impresia că se îndreaptă spre tabăra lor, spre a o ataca. Consulul poruncește ostașilor să ia armele și să-l urmeze dincolo de întăriturile parapetelor taberei. Dă severe îndrumări legaților, tribunilor militari și comandanților trupelor aliate să-și facă fiecare datoria cum se cuvine. Toți îi dau asigurări că ei „se vor strădui din răsputeri să-și facă datoria, dar ostașii lor nu mai au curaj. În tot cursul nopții au stat de veghe între răniți și au auzit numai gemetele muribunzilor. Sînt încredințați că dacă dușmanul s-ar fi năpustit asupra taberei romane înainte de revărsatul zorilor, groaza stîrnită în rîndurile armatei lor ar fi fost atît de cumplită, încît toți și-ar fi părăsit drapelele; acum numai rușinea îi mai reține să nu fugă. Indeobște, ostașii romani se socotesc învinși". Cînd consulul a aflat cum stau lucrurile, a chibzuit că e mai bine să-l ia pe fiecare ostaș în parte și să-i vorbească. Cum ajungea în fața unuia, mai ales a celor șovăielnici, îi mustra: „Pentru ce întîrzie să-și ia arma în mînă? De ce șovăie? Dușmanii nu vor intra în tabăra lor decît numai dacă vor ieși dincolo de întărituri, dar dacă nu vor să lupte în fața parapetelor castrului, atunci n-au decît să dea lupta în fața corturilor lor proprii. Pentru cel ce are arma în mînă biruința asupra lui va fi îndoielnică. În schimb, cel care-l așteaptă pe vrăjmaș dezarmat și cu mîinile încrucișate e sortit să îndure sau moartea sau sclavia"[134]. Ostașii însă i-au dat acest răspuns consulului, cînd îi certa și-i mustra: „De pe urma luptei de ieri ei se simt tare sleiți. Nu le-a mai rămas nici un pic de putere și nici de sînge în vine. Li se pare că puhoiul dușmanilor e mult mai mare ca ieri".

În vremea aceasta, începură să se apropie și șirurile oastei samnite. Ostașii, văzînd mai bine situația datorită distanței scurte, declară că samniții aduc cu ei și pari și fascine pentru astupatul șanțurilor taberei romane și că nu mai e nici o îndoială că le vor înconjura cu parapeți tabăra. Atunci consulul a început să strige la ei: „Cu atît mai nedemn este atunci pentru noi să îndurăm această rușine și ocară din partea celui mai netrebnic dușman! Și atunci, dacă ne vom lăsa înconjurați de ei, e mai bine să murim în tabără de foame ca niște ticăloși și nu să cădem luptînd vitejește cu sabia în mînă dacă

va fi nevoie? Facă-se voia zeilor din cer! Fiecare n-are decît să se poarte aşa cum îl taie capul şi cum crede că e demn să facă! Consulul Atilius va porni împotriva vrăjmaşului singur, chiar dacă nici unul din ostaşii săi nu-l va urma! Mai de grabă va cădea în mijlocul flamurilor samnite decît să vadă încercuită tabăra romană!"

Legaţii, tribunii militari şi toate escadroanele călăreţilor, ca şi centurionii primelor unităţi ale legiunilor romane au încuviinţat hotărîrea consulului. Atunci ostaşii, copleşiţi de ruşine, pun mîna pe arme unul cîte unul. Încet şi anevoie, într-un lung convoi dezlînat, mohoriţi şi cu înfăţişarea oamenilor aproape înfrînţi, romanii pornesc în întîmpinarea duşmanului, fără nici o nădejde în suflet, fără nici o încredere în izbîndă. Dar şi samniţii, îndată ce văzură steagurile romane, toţi cuprinşi deodată de un fior de groază, de la avangardă pînă la ariergardă începură să murmure: „ceea ce s-au temut ei să nu se întîmple, s-a întîmplat. Ca să le taie drumul, romanii ies din tabăra lor. Nu li se mai lasă la îndemînă vreo cale nici măcar pentru fugă. Vor fi nevoiţi sau să piară cu toţii în acel loc, sau vor fi în stare să se salveze, numai după ce vor face mormane de leşuri romane, trecînd peste trupurile lor!"

XXXVI Samniţii îşi aruncă poverile grămadă în mijlocul lor. Apoi se rînduiesc cu arma în mînă în linie de bătaie. Între cele două fronturi era un mic interval; amîndouă armatele şedeau aşteptînd ca potrivnicul din faţă să scoată el primul strigăt, sau să pornească el mai întîi iureşul. Nici una din cele două tabere n-avea curaj să dezlănţuie lupta. Şi unii şi alţii s-ar fi depărtat de acolo pe diferite căi şi direcţii şi cu forţele întregi şi neatinse, dacă nu s-ar fi temut că, dînd înapoi, ceilalţi ar fi putut să se năpustească asupra lor şi să le taie retragerea. Atunci, de la sine se încinge tîrîş-grăpiş o luptă între unii care şovăiesc să se încaiere, cu alţii care se codesc să se bată, scoţînd strigăte aşa într-o doară, chiţăite şi întrerupte. În vremea aceasta însă, nici unul nu se clintea din loc, făcînd măcar un pas înainte[135]. Atunci consulul roman, ca să dea imbold şi să stîrnească

avîntul ostaşilor săi, şi-a scos afară din rînduri cîteva escadroane de cavalerie. Cînd s-au prăbuşit de pe cai un număr din călăreţii romani, s-a iscat zăpăceală şi în rîndurile celorlalţi; atunci samniţii au tăbărît asupra celor prăbuşiţi, ca să-i răpună. Dar şi romanii au alergat în sprijinul tovarăşilor lor ca să-i apere. În felul acesta treptat, treptat s-a încins şi lupta. Numai că samniţii alergaseră ceva mai repede, fiind şi mai mulţi la număr. Călăreţii romani, în buimăceala lor, strivesc cu caii lor speriaţi trupele proprii ce le săriseră în ajutor. Aceştia au început să fugă şi în felul acesta au dat peste cap întreaga linie de bătaie romană. În vremea asta, samniţii atacau spatele fugarilor romani, dar consulul, pornind în goana calului, ieşi înaintea lor în faţa porţii taberei şi aşezînd acolo o pază bună alcătuită numai din călăreţi, strigă tare: „Ostaşul care va căuta să se îndrepte către parapetele taberei, fie samnit, fie roman, va fi socotit drept duşman!“ Şi rostind vorbe ameninţătoare, s-a pus de-a curmezişul în calea romanilor care voiau să pătrundă în tabără. „Încotro ostaş? Şi aici vei da peste alţi ostaşi şi peste alte arme! Cît timp va fi în viaţă consulul vostru, nu vei intra în tabără decît biruitor! Acum alege: luptă-te cu concetăţenii tăi, sau cu duşmanii tăi!“

După ce consulul spuse aceste cuvinte, pîlcurile de călăreţi romani îi împrăştie, îndreptînd spre ostaşii romani ce se retrăgeau vîrfurile lăncilor. Toţi le poruncesc pedestraşilor să se întoarcă la luptă. Pe consul l-a ajutat nu numai neasemuita-i vitejie, ci şi ursita, fiindcă nici samniţii n-au mai stăruit pînă la capăt cu aceeaşi înverşunare şi totodată şi romanilor li s-a mai dat răgaz să-şi întoarcă steagurile şi să-şi îndrepte frontul către vrăjmaş. Atunci romanii, unul altuia îşi dau imbold să pornească din nou lupta; centurionii le smulg stegarilor flamurile şi se năpustesc cu ele înainte asupra vrăjmaşilor, arătîndu-le alor lor că samniţii sînt în număr mic, că şirurile lor nu sînt în ordine şi că vin răsfiraţi. În vremea asta, consulul Atilius, ridicînd mîinile către cer, a rostit cu voce desluşită o rugăciune, ca să fie auzită de toţi ostaşii săi, în care făgăduieşte lui Jupiter Stator[136] înălţarea unui templu, dacă armata romană se va

opri din fugă şi dacă după reînceperea bătăliei romanii vor învinge şi vor doborî pe samniţi".

Atunci din toate părţile, toată lumea, şi comandanţii şi grosul pedestraşilor şi al călăreţilor se străduiesc din răsputeri să restabilească lupta. Se pare că şi zeii din cer au luat sub ocrotirea lor numele de roman, pentru că îndată sorţii izbîndei au înclinat în balanţă de partea taberei romane: samniţii au fost izgoniţi din dreptul taberei romane; în curînd au fost împinşi pînă în acele locuri unde se ciocniseră cu romanii pentru întîia oară. Acolo s-au pironit împiedicaţi de mormanul de poveri trîntite claie peste grămadă în mijlocul cîmpului de bătaie şi, ca să nu-şi piardă bagajele, au alcătuit un zid de ostaşi în jurul lor. Atunci pedestraşii samniţi fură izbiţi şi strîmtoraţi din faţă, iar călăreţii din spate. Prinşi astfel în mijloc, fură măcelăriţi. Au căzut prizonieri în mîinile romanilor 7 200 de samniţi, care au fost trecuţi despuiaţi, toţi pe sub jug. Pe cîmpul de bătaie s-au numărat 4 800 de leşuri duşmane. Totuşi, nici romanilor nu le-a fost mare bucuria în urma acestei biruinţe. Consulul, cerînd două zile mai tîrziu după această bătălie socoteala pierderilor sale proprii, i s-a adus la cunoştinţă că numărul ostaşilor romani căzuţi pe cîmpul de luptă a fost de 7 200.

În timp ce se petreceau aceste evenimente în Apulia, samniţii, încercînd cu o a doua armată să pună stăpînire pe colonia romană Interramna, care se află pe Via Latina, n-au fost în stare s-o ocupe. După ce au pustiit şi jefuit satele şi ogoarele, pe cînd îşi duceau spre ţara lor prăzile alcătuite din vite şi oameni, precum şi colonişti, nimeriră tocmai peste consulul roman, care se întorcea biruitor din Luceria. Aceşti samniţi nu numai că îşi pierd prăzile, dar sînt şi decimaţi, din pricină că mergeau într-un convoi lung şi răzleţit. Consulul Atilius a dat un edict prin care chema pe stăpîni să-şi recunoască şi să-şi ia înapoi lucrurile răpite de duşmani şi lăsîndu-şi acolo armata, s-a întors la Roma în vederea alegerilor. Cerînd să fie sărbătorit, senatul i-a refuzat această cinste şi din pricina pierderii atîtor mii de oameni şi datorită faptului că i-a trecut pe samniţi pe sub jug fără să încheie cu ei vreo înţelegere.

Scanned with CamScanner

XXXVII Celălalt consul, Postumius, fiindcă nu mai avea cu cine să se războiască în Samnium, trecu cu oastea lui în Etruria. Mai întîi el a pustiit ţinutul volsiniilor[137] de la un cap la altul; apoi bătu şi trupele volsiniilor ieşite pentru apărarea ţinutului lor, nu departe de zidurile acestei cetăţi. Au fost nimiciţi acolo 2800 de etrusci; numai apropierea de oraşul lor i-a ajutat pe ceilalţi să scape cu fuga. Apoi, armata romană a trecut în ţinutul Rusellanum[138]. Acolo au fost pustiite nu numai ogoarele, ci a fost atacată şi cucerită şi fortăreaţa. Au fost luaţi mai mult de 2000 de prizonieri, iar ceva mai puţin de 2000 de oameni au fost nimiciţi în jurul zidurilor acestei fortăreţe. Totuşi, romanii au dobîndit în cursul acelui an[139] o pace mai strălucită şi mai temeinică decît războiul purtat în Etruria. Trei oraşe: Volsinii, Perusia şi Arretium, cele mai puternice din Etruria şi care erau în fruntea ei, au cerut pace. Aceste oraşe încheiară o învoială cu consulul roman, obligîndu-se să dea vestminte şi cereale pentru ostaşi, iar acesta le îngădui să-şi trimită împuterniciţii lor la Roma. În felul acesta oraşele de mai sus au dobîndit un armistiţiu pentru 40 de ani. Fiecare din aceste cetăţi a fost impusă la o despăgubire de război de 500 000 aşi de aramă[140].

Pentru aceste succese obţinute consulul roman a cerut senatului să i se decerne triumful, mai mult pentru că aşa era datina, nu pentru că nădăjduia să-l obţină. Cînd Postumius i-a auzit pe unii dintre senatori spunînd că a ieşit prea tîrziu dintre zidurile Romei, iar pe alţii că el a trecut în Etruria din Samnium fără încuviinţarea senatului şi că îi refuză sărbătorirea triumfului său, pe de o parte, unii pentru că erau potrivnicii săi, alţii, pentru că erau prietenii colegului său de consulat, pe care căutau să-l consoleze pentru că şi lui i se refuzase la fel triumful, le spuse următoarele:

„Senatori! Eu nu voi lua aminte la însemnătatea măreţiei voastre, uitînd în acelaşi timp că sînt consulul republicii! Eu voi fi purtat în triumf, cu acelaşi drept cu care sînt învestit cu comanda supremă a armatei şi republicii şi cu care eu am purtat atîtea războaie izbîndind în toate, pentru că am supus Samnium şi Etruria, obţinînd pretutindeni biruinţe şi

pace". Şi după ce a spus acestea, a părăsit senatul. Atunci au izbucnit ciocnirile între tribunii plebei; o parte spuneau că se vor împotrivi triumfului, ca să nu se creeze cu acest prilej un precedent; cealaltă parte susţinea, în pofida opoziţiei colegilor lor, sărbătorirea lui Postumius cu purtarea în triumf. Această chestiune a fost dată spre a fi dezbătută în adunarea poporului. Fiind chemat acolo şi consulul Postumius, el a spus că consulii Horatius şi L. Valerius[141], şi de curînd şi C. Marcius Rutilus, tatăl censorului în funcţie, au fost purtaţi în triumf, nu cu încuviinţarea senatului, ci din porunca poporului[142]; adăugă apoi că „şi el ar fi propus aceasta în adunarea poporului, dacă n-ar fi ştiut că unii tribuni plebei, uneltele patricienilor, aleşi din rîndurile poporului îi vor zădărnici propunerea; întotdeauna, voinţa şi hotărîrile luate de popor, ca şi aprobările lui i-au fost, îi sînt şi îi vor fi porunci pe care le va păzi".

A doua zi, cu sprijinul a trei tribuni ai plebei şi în ciuda opoziţiei celorlalţi şapte tribuni şi a întregului senat, Postumius a fost purtat în triumf, deoarece poporul i-a decernat această zi[143].

Şi asupra acestui an[144] istorisirile analiştilor nu se potrivesc de fel. Analistul Claudius Quadrigarius relatează, de pildă, că Postumius a cucerit cîteva oraşe din Samnium, însă a fost bătut în Apulia şi pus pe fugă, fiind şi rănit, şi a ajuns numai cu un pumn de ostaşi pînă în Luceria. Tot el scrie că Atilius a fost acela care a desfăşurat războiul din Etruria şi a fost sărbătorit cu triumf. Fabius[145], dimpotrivă, menţionează că amîndoi consulii au dus laolaltă războaiele, şi pe cel din Samnium şi pe cel din Luceria, apoi că armata romană a trecut în Etruria (dar nu adaugă sub care din cei doi consuli) şi că la Luceria au fost ucişi numeroşi soldaţi din partea ambelor tabere[146]. În timpul acestei lupte, consulul a făgăduit ridicarea unui templu lui Jupiter Stator, aşa cum şi Romulus îl făgăduise mai înainte, însă a fost vorba numai de un *fanum*[147], adică de locul hărăzit acestui templu. De altfel, abia în cursul acestui an s-a împlinit făgăduinţa, pentru că, în sfîrşit, senatul roman, pentru a nu călca pravilele, a încuviinţat să se ridice acest templu, deoarece republica se obligase în două rînduri să-l înalţe.

Scanned with CamScanner

XXXVIII Urmează în acest an[148] la consulat vestitul L. Papirius Cursor, care a avut parte şi de un tată vestit şi s-a bucurat la rîndu-i de o glorie asemănătoare prin uriaşul război pe care l-a purtat împotriva samniţilor, cît şi prin biruinţa-i atît de strălucită pe care a cîştigat-o asupra acestor duşmani. Consulul Papirius Cursor n-a fost de nimeni întrecut pînă în aceea zi, în afară de tatăl său. Din întîmplare, şi în timpul lui Cursor, fiul, samniţii făcuseră aceleaşi sforţări şi aceleaşi uriaşe pregătiri de război, îngrijindu-se din belşug de tot soiul de arme strălucitoare şi împodobite în fel şi chip. Au cerut chiar şi sprijinul zeilor, deoarece ostaşii lor au fost siliţi să ia parte la un anumit fel de slujbă, după o veche datină religioasă, cu care prilej au depus şi jurămîntul de credinţă. Strîngerea oastei a fost făcută în tot Samnium, după o nouă lege a recrutării, care prevedea că acei tineri care nu vor veni atunci cînd comandantul dă ordin sau cei care vor părăsi rîndurile oastei fără porunca lui, vor fi daţi ca jertfă lui Jupiter. Ca loc de adunare a întregii oştiri a fost hotărîtă Aquilonia[149]. S-au strîns acolo ca la 40 000 de ostaşi, care alcătuiau puterea întregului Samnium. Acolo, aproape în mijlocul taberei samnite, s-a făcut un ţarc îngrădit şi acoperit, şi la mijloc, un altar construit din nuiele şi scînduri, care a fost acoperit cu pînză de in; acest ţarc avea o formă pătrată şi o suprafaţă de 200 m pătraţi. În acel loc s-au adus sacrificiile citindu-se slujba dintr-o veche carte pe pînză de in, de către preotul cu numele de Ovius Pactius, un om tare bătrîn, care le-a declarat că el aduce aceste jertfe după o străveche datină samnită pe care o foloseşte şi strămoşii lor cîndva, cînd au pus la cale în taină urzeala şi au înfăptuit-o, cu prilejul răpirii Capuei de la etrusci. După ce s-au săvîrşit jertfele, căpetenia lor cea mare a dat poruncă printr-un viator[150] să fie chemaţi în faţa lui cei mai vestiţi dintre tineri, şi prin neam şi prin fapte. Erau introduşi acolo tinerii unul cîte unul. Atît privelişte a unei ceremonii desfăşurate cu un asemenea fast era menită să stîrnească spaima în sufletele tineretului pentru a-l zgudui, cît şi faptul că în mijlocul acestui ţarc se afla altarul acoperit din toate părţile, iar în jurul lui se găseau victimele sacrificate, precum şi centurionii cu săbiile scoase. Noul ostaş era împins mai mult cu

forţa pînă lîngă altar, mai mult ca victimă decît ca părtaş la sacrificii, şi acolo era silit să depună jurămîntul, declarînd că nu va destăinui nimănui ceea ce a văzut sau a auzit în acel loc. Apoi, samnitul mai era obligat să rostească un blestem, cu nişte stihuri îngrozitoare: „praful şi pulberea să se aleagă de capul lui, de familia sa şi de urmaşii săi dacă nu va merge în bătălie oriunde îi va duce comandantul său, sau dacă va fugi de pe cîmpul de bătaie, sau dacă nu-l va ucide de îndată pe cel pe care-l va vedea fugind". Mai mult, unii dintre tinerii care s-au împotrivit unui astfel de jurămînt, au fost omorîţi în jurul altarelor; leşurile celor ucişi în felul acesta au fost lăsate de-a valma cu mormanul de vite hărăzite jertfelor, ca învăţătură şi pentru ceilalţi, ca să nu se codească în faţa jurămîntului. După ce fruntaşii familiilor s-au legat prin acel blestem, căpetenia poporului etrusc a desemnat zece din ei, dîndu-le îndrumări ca fiecare din ei să-şi aleagă ostaşii, om cu om, pînă se va alcătui o armată de 16 000 de soldaţi. Acest corp de armată a căpătat denumirea de legiunea linteata[151], de la ţarcul acoperit cu pînză de in, unde ostăşimea etruscă fusese sfinţită. Aceştia au fost înzestraţi cu arme deosebite de ale celorlalţi şi li s-au dat şi nişte coifuri cu creastă, ca să fie mai arătoşi decît ceilalţi. O a doua oaste care a fost alcătuită din restul samniţilor avea cu puţin mai mult de 20 000 de ostaşi, deopotrivă cu vestita legiune linteata şi prin înfăţişarea trupească şi prin gloria războiului şi prin înzestrarea cu arme şi veşminte. Întreaga această ostăşime, formată din floarea tineretului şi poporului samnit, şi-a aşezat tabăra la Aquilonia.

XXXIX Consulii au plecat din Roma: mai întîi Sp. Carvilius, căruia i s-au încredinţat prin decret vechile legiuni pe care Atilius, consulul anului trecut, le lăsase în ţinutul Interamnei. El s-a dus în Samnium împreună cu aceste legiuni şi în timp ce duşmanii struniţi de opreliştile lor religioase ţin tot felul de adunări tainice, consulul cucereşte prin luptă fortăreaţa samnită Amiternum[152]. Au fost măcelăriţi acolo cam două mii opt sute de oameni, iar 4 270 au fost luaţi prizonieri. Papirius, după ce a strîns o nouă oaste (aşa se hotărîse), a

Scanned with CamScanner

cucerit oraşul Duronia[153]. El a luat mai puţini prizonieri decît colegul său, în schimb, a ucis ceva mai mulţi duşmani. În ambele localităţi au fost capturate prăzi bogate. De acolo, consulii au străbătut în lung şi-n lat Samnium — ţinutul care a fost pustiit cel mai mult fiind Atinum[154] —, apoi Carvilius a ajuns la Cominium[155], iar Papirius la Aquilonia, unde se afla grosul forţelor samnite. Acolo, o bucată de vreme s-au dat hărţuieli neîntrerupte, fără însă să se ajungă la mari ciocniri; romanii îi hărţuiau mereu cînd îi vedeau pe samniţi prea liniştiţi; dacă însă ei le opuneau o serioasă rezistenţă, se retrăgeau din faţa lor; în felul aceasta mai mult îi zădărau prin asemenea ameninţări, fără să se pornească la lupta hotărîtoare, deşi firul vremii se torcea mai departe. Prin asemenea mijloace, fie prin începerea, fie prin întreruperea acţiunilor, s-a izbutit să se amîne pentru o bucată de vreme precipitarea tuturor evenimentelor, chiar şi a celor de însemnătate mai mică.

Cealaltă tabără romană se găsea la o depărtare de 20 000 de paşi[156] şi cu toate că lipsea Carvilius de la Aquilonia, el trimitea mereu sfaturi şi îndemnuri lui Papirius Cursor, fiind aţintit cu toată fiinţa lui la desfăşurarea operaţiilor de pe toate fronturile. El era mai încordat în legătură cu frontul din Aquilonia, unde era primejdia cea mai mare pentru romani şi unde avea să se hotărască soarta războiului cu samniţii de la Cominium, pe care el îl împresurase. L. Papirius, care făcuse destule pregătiri în toate privinţele pentru a dezlănţui bătălia, trimite o ştafetă la colegul său cu următoarele ştiri: „Dacă auspiciile îi vor fi prielnice, are de gînd să se bată cu vrăjmaşul în ziua următoare. De aceea e nevoie ca colegul său de consulat să atace Cominium, străduindu-se din răsputeri să izbîndească, ca să nu dea răgaz samniţilor să le trimită celor din Aquilonia întăriri". O zi întreagă a avut ştafeta pentru această însărcinare: în cursul zilei s-a şi întors aducînd răspunsul prin care colegul său îl aprobă întru totul. Papirius, îndată după trimiterea ştafetei în tabăra lui Carvilius, a ţinut numaidecît adunarea ostaşilor. Acolo el le-a înşirat de-a fir a păr multe lucruri în legătură cu toate tacticele şi mijloacele de luptă ale potrivnicului, multe, despre pregătirile de tot soiul, despre armele lor împodobite, arătoase mai degrabă de-

cît folositoare pentru cîştigarea unei biruinţe, căci „crestele căştilor samniţilor nu pricinuiesc nimănui vreo rană. În schimb, sulița romană trece şi prin scuturile zugrăvite şi aurite. Albul şi strălucirea veşmintelor trupelor samnite se pot prea bine mînji în propriul lor sînge, cînd sabia romană intrînd în acţiune îşi va îndeplini menirea sa. Se ştie că odinioară o linie de luptă samnită îmbrăcată cu podoabe de aur, precum şi o alta împodobită cu argint au fost pe rînd nimicite de tatăl său. Acele prea faimoase arme samnite luate ca trofee au adus mai mare cinstire romanilor care au biruit, decît samniţilor care le-au purtat. De bunăseamă, ursita e aceea care a hărăzit această vrednicie numelui său şi familiei sale, de vreme ce l-a scos din sînul ei şi l-a pus pe el căpetenia oştilor romane menită să zădărnicească cele mai mari sforţări făcute vreodată de samniţi şi pentru a pune din nou mîna pe acele faimoase trofee, atît de strălucitoare pentru împodobirea aşezămintelor şi pieţelor publice romane. Înşişi zeii nemuritori iau parte ca martori la această bătălie, fiindcă de atîtea ori samniţii au cerut pace cu romanii şi de atîtea ori au călcat-o. Dacă ne e îngăduit să presupunem ce gîndesc zeii, trebuie să ştim că divinităţile niciodată n-au fost mai mîniate ca acum împotriva acelei armate ai cărei reprezentanţi au vărsat şi amestecat cu prilejul jertfelor de-a valma sîngele şi al oamenilor şi al dobitoacelor, păcătuind de două ori împotriva credinţei: pe de o parte, samniţii, luînd martori ai alianţelor încheiate cu romanii pe zei, pe de altă parte, îngroziţi de tot felul de blesteme cu prilejul luării jurămintelor, sînt siliţi să lupte împotriva alianţelor încheiate şi împotriva voinţei lor proprii, deşi urăsc legămîntul şi se tem în acelaşi timp şi de zei, şi de concetăţeni, şi de duşmanii lor".

XL După ce Papirius Cursor a rostit aceste cuvinte, dezvăluind asemenea fapte pe care el le aflase prin mărturisirile unor dezertori samniţi, făcute din propriul lor îndemn ostaşilor romani, aceştia s-au îndîrjit aşa de tare împotriva duşmanilor, încît, în nădejdea că înşişi zeii le vin într-ajutor, toţi într-un glas strigară să se pornească numaidecît la luptă. Romanilor le pare rău cînd aud că lupta se amînă pentru a

Scanned with CamScanner

doua zi. Sînt necăjiţi părîndu-li-se că ziua şi noaptea stau pe loc. După ce se întorsese ştafeta cu scrisoarea colegului său, pe la straja a treia din noapte, Papirius se sculă în tăcerea nopţii şi trimise augurul să cerceteze auspiciile. Nu era fiinţă omenească în tabără să nu ardă de dorinţa de a şti dacă trebuie să se pornească la luptă; şi comandanţii şi ostaşii de rînd erau la fel de încordaţi; comandantul era cu privirile aţintite să vadă dacă ostaşii săi sînt plini de zel şi avînt, iar ostaşii îl priveau pe comandantul lor, vrînd să-i dovedească apriga lor rîvnă de luptă. Dorinţa tuturora de luptă dădea fiori şi inimilor celor care luau parte la auspicii, căci deşi puii nu voiau să pigulească, paznicul lor s-a încumetat să rostească o minciună, vestind pe consul că puii mănîncă cu o poftă nebună[157]. Consulul vesteşte voios că auspiciile sînt deosebit de prielnice şi că lupta romanilor va fi desfăşurată cu sprijinul zeilor. Dă apoi semnalul[158] de începere a bătăliei. Întîmplător, un alt dezertor îi aduce ştire consulului, cînd tocmai ieşea de la auspicii, că 20 de cohorte samnite (fiecare de cîte 400 de oameni) au pornit către Cominium. Pentru ca şi colegul său să aibă cunoştinţă de acest fapt, numaidecît îi trimite o ştafetă, iar el dă poruncă să se pună unităţile în mişcare şi-şi rînduieşte trupele de rezervă la locul lor stabilit mai înainte, punînd în fruntea lor cîte un comandant. La aripa dreaptă comanda L. Volumnius, la cea stîngă L. Scipio; în fruntea cavalerici a pus alţi legaţi, şi anume pe Caius Caedicius şi pe Trebonius. Ordonă apoi ca Sp. Nautius să porcrupe, împreună cu trei cohorte de la aripi şi să le ducă repede pe un drum ocolit, pe o costişe, de pe care se putea vedea totul în jur, pentru ca să apară deodată în timpul luptei, stîrnind cît mai multă pulbere cu putinţă.

În timp ce comandantul era concentrat cu toată fiinţa lui la alcătuirea planului de luptă, s-a iscat o vrajbă între paznicii puilor, în legătură cu auspiciile luate în acea zi, care vrajbă a fost auzită şi de călăreţii romani: aceştia, socotind că nu trebuie să se treacă cu vederea un asemenea temei, au dat de veste lui Sp. Papirius, fiul fratelui consulului, că socoteala cu aceste auspicii nu e prea limpede. Acest tînăr, care se născuse

înainte de ivirea pe lume a învăţăturilor care au dispreţ pentru zei, a cercetat cum stau lucrurile, pentru a nu aduce la cunoştinţa consulului ceva nedovedit, şi în urmă i-a dat de ştire. Papirius Cursor i-a spus nepotului său: „Cinste ţie pentru vitejia ta şi simţul tău de prevedere! Dacă cel însărcinat cu auspiciile mi-a adus la cunoştinţă un neadevăr, pe capul lui să cadă toată izbeliştea şi urgia! Mie într-adevăr mi-a dat ştire că păsările mănîncă cu poftă: aceste auspicii sînt deosebit de prielnice şi poporului roman şi armatei sale!“

Apoi a dat poruncă centurionilor ca paznicii puilor să fie trimişi în prima linie.

Şi samniţii îşi pun în mişcare steagurile. Întreaga lor linie de luptă păşeşte înainte, împodobită şi înarmată aşa fel încît şi duşmanii să se minuneze de măreaţa lor înfăţişare.

Înainte de a scoate strigătele de luptă şi de a se porni la atac, paznicul puilor sacri, izbit din întîmplare de o lance, s-a prăbuşit înaintea steagurilor. Cînd s-a dat de ştire consulului această întîmplare, el a spus: „Zeii iau parte la bătălie. Capul vinovat şi-a luat pedeapsa“. Atunci cînd consulul rostea aceste cuvinte, un corb a croncănit tare în faţa consulului; Papirius, voios de acest auguriu, declară că astăzi mai mult ca oricînd în trecut, zeii sprijină faptele omeneşti şi porunci să sune trîmbiţele şi să se scoată strigătele de luptă.

XLI Şi s-a dezlănţuit o luptă crîncenă. Avîntul şi bărbăţia celor doi potrivnici nici pe departe nu erau deopotrivă. Romanilor le dădeau imbolduri şi-i mînau la luptă mînia, nădejdea şi apriga dorinţă de luptă, precum şi setea de a vărsa sîngele vrăjmaşilor; pe cînd pe o mare parte din samniţi, faptul că erau nevoiţi să dea această luptă prin jurămîntul impus cu de-a sila de religia lor îi făcea mai mult să se împotrivească decît să pornească atacul. Samniţii n-ar fi fost de loc în stare să înfrunte nici cel dintîi strigăt şi cea dintîi năvală a romanilor, de vreme ce fuseseră deprinşi de cîţiva ani să fie biruiţi, dacă nu le-ar fi pus stavilă fugii un alt simţămînt mai puternic: teama de urgia zeilor sădită în sufletele lor de preoţi. Li se tot perindau prin faţa ochilor şi acea priveliştc a altarului, şi slujbele făcute în taină, şi preoţii

cu hangerele în mînă, şi mormanele de leşuri omeneşti de-a valma cu dobitoacele înjunghiate de preoţi, şi altarele stropite de sînge vinovat sau nevinovat, şi cumplitul blestem, şi jalnicul prohod, şi smintitul legămînt alcătuit în stihuri că se leapădă de familiile şi vlăstarii lor. Samniţii şedeau pe loc încremeniţi cu picioarele parcă prinse în obezi şi chingi, ca să nu fugă, temători mai mult de concetăţenii lor, decît de duşman. Oastea romană îi dă mereu înapoi strîmtorîndu-i la amîndouă aripile şi în mijlocul liniei de bătaie, şi-i hăcuie pe samniţii înlemniţi de groaza de zei şi de oameni. Duşmanii cu mare anevoinţă se împotrivesc romanilor, întocmai ca acei oameni pe care groaza îi înţepeneşte locului de nu se mai pot mişca[159]. Romanii au ajuns cu măcelul pînă aproape de flamurile duşmanului, cînd, deodată, dintr-o parte piezişe, s-a ridicat un nor de praf atît de grozav, de parcă ar fi fost stîrnit de mersul unui puhoi de oameni. Era Sp. Nautius (unii analişti spun că era Octavius Metius) în fruntea cohortelor aliate luate de la aripile oastei romane. Aceştia stîrneau un nor de pulbere mult prea gros faţă de numărul acestor ostaşi: pricina era faptul că slujitorii călări pe catîri tîrşîiau prin ţărînă, crăci cu frunzele pe ele, în urma animalelor. Prin lumina tulbure şi ceţoasă se iveau flamurile şi armele mai întîi, apoi, în urma lor, stratul gros şi des de pulbere ridicat de copitele cailor şi catîrilor arăta priveliştea unor călăreţi care încheiau convoiul de ostaşi. Aceste arătări i-au uluit nu numai pe samniţi, ci chiar şi pe romani. Consulul însuşi le-a întărit amăgirea strigînd mereu cu glas puternic între primele drapele, aşa fel ca glasul lui să se audă pînă în rîndurile samniţilor: „Cetatea Cominium a fost cucerită de romani! Colegul său biruitor vine şi el acum la luptă! Romanii să se străduiască să biruie, ca nu cumva cealaltă oaste să se înfrupte din izbîndă“. Aceste vorbe le rosti consulul Papirius Cursor, stînd călare. Apoi dă poruncă tribunilor şi centurionilor să se facă slobod drumul pentru călăreţi. El însuşi dăduse dinainte îndrumări lui Trebonius şi lui Caedicius, ca atunci cînd îl vor vedea pe el făcînd semn cu lancea ridicată, să dea pinteni cailor, năpustindu-se cît mai năprasnic cu putinţă asupra duşmanului. La semnalul dat de consul, toate

se îndeplinesc întocmai, potrivit îndrumărilor lui şi înţelegerii de mai înainte. Se deschid drumuri între şirurile de romani. Călărimea romană, pornind în iureş cu lăncile ameninţătoare, parcă zboară şi nimereşte tocmai în mijlocul liniei de atac samnite. Pe unde dă năvală, străpunge şi răzbeşte rîndurile samnite. Pe urmele lor vin de sîrg Volumnius şi Scipio şi îi seceră pe vrăjmaşii îngroziţi. Atunci şi puterea zeilor samniţi şi a acestui popor a fost biruită! Iată că sînt risipite şi puse pe fugă cohortele legiunii linteate; deopotrivă fug samniţii, şi cei care au jurat şi cei care n-au vrut să jure; ei nu se mai tem acum de nimeni altul decît de vrăjmaşul roman. Pedestrimea samnită, atîta cîtă a mai putut să supravieţuiască de pe urma acestei lupte, a fost gonită pînă în tabăra ei de la Aquilonia. Nobilimea samnită, precum şi călăreţii şi-au căutat scăparea la Bovianum. Cavaleria romană urmăreşte pe cea samnită, pedestrimea romană pe cea potrivnică, aripile lor s-au îndreptat în direcţii diferite: cea dreaptă înspre tabăra samnită, cea stîngă spre oraşul Aquilonia. Cel care a izbîndit mai întîi a fost Volumnius, care a cucerit tabăra vrăjmaşilor. În oraş însă Scipio întîmpină o rezistenţă mai puternică din partea samniţilor, şi aceasta nu din pricină că învinşii ar fi arătat mai multă bărbăţie, ci pentru că zidurile unei cetăţi sînt o stavilă mai zdravănă în calea unor ostaşi înarmaţi, decît parapetele unui castru. De la zidurile cetăţii Aquilonia, romanii sînt daţi înapoi cu o ploaie de bolovani aruncaţi în capul lor. Scipio, încredinţat că asaltul acestui oraş întărit se va desfăşura prea încet dacă nu va desăvîrşi biruinţa înainte ca samniţii să se reculeagă după cea dintîi spaimă, îşi întreabă ostaşii: „Oare se simt ei cu sufletul împăcat că tabăra samnită a fost cucerită de cealaltă aripă şi că ei, deşi biruitori, sînt daţi de duşman înapoi de la porţile oraşului?“ Toţi ostaşii romani i-au cerut atunci într-un glas să facă „broasca ţestoasă“ cu scuturile. Scipio, punîndu-şi cel dintîi scutul pavăză deasupra capului, porneşte către poarta cetăţii. Ceilalţi ostaşi ai săi făcînd „testudo“ pătrund în oraş datorită acestui mijloc. Dînd peste cap pe samniţii care erau de pază în jurul porţii, romanii pun stăpînire pe ziduri. Totuşi, ei nu se încumetă să înainteze mai mult în oraş, pentru că erau prea puţini la număr.

Scanned with CamScanner

XLII La început, consulul nu-şi dă seama ce se întîmplă în oraş şi plănuieşte să-şi retragă trupele, pentru că soarele se lăsase spre chindie şi venirea amurgului putea să aducă primejdii de tot felul, cînd biruitorii puteau bănui tot soiul de curse întinse. Înaintînd o bună bucată în dreapta, el vede că tabăra samnită a fost cucerită şi că în stînga, în oraş, se auzeau strigătele celor ce luptau, amestecate cu ţipetele de groază a locuitorilor.

În vremea asta, Scipio da lupta la poarta cetăţii. Pornind mai departe călare, îşi vede trupele sale căţărate pe ziduri; dîndu-şi seama că nu trebuie să piardă iniţiativa din mînă cîtă vreme cîştigase această mare izbîndă datorită cutezanţei nebuneşti a unui pumn de oameni şi ca să nu piardă acest prilej prielnic, a dat poruncă să se întoarcă înapoi trupele pe care le retrăsese şi să intre întreaga oştire romană în oraşul Aquilonia. După ce au pus stăpînire pe cartierele învecinate de poartă, fiindcă amurgul cobora, romanii s-au aşternut pentru odihnă în această parte a oraşului. În timpul nopţii însă samniţii au părăsit Aquilonia.

În cursul acelei zile au fost doborîţi în Aquilonia 30 340 de samniţi, iar 3 870 au fost luaţi prizonieri, capturîndu-se şi 97 de drapele duşmane. Totuşi, a rămas săpat în amintirea romanilor faptul că în ochii comandantului lor, Papirius Cursor, n-a fost văzută vreodată vreo bucurie mai mare ca atunci, fie datorită firii sale voioase, fie din pricina încrederii sale în biruinţă. Mulţumită tăriei sale sufleteşti, în pofida auspiciilor ce se credea că au fost potrivnice, Papirius n-a dat înapoi în faţa luptei. În toiul primejdiilor, cînd era datina să se făgăduiască temple zeilor nemuritori, el a promis lui Jupiter Victor că dacă va învinge legiunile samnite, va închina în cinstea zeului, înainte de a bea vin curat, un păhărel de vin cu miere[160]. Într-adevăr, acest soi de închinare a fost pe placul zeilor, căci auspiciile au luat o întorsătură fericită: au purtat noroc romanilor!

XLIII Şi celălalt consul a avut parte la Cominium de izbîndă. Înaintînd în revărsatul zorilor cu toate forţele sale pînă la zidurile cetăţii, a înconjurat-o de jur-împrejur cu lucrări de

Scanned with CamScanner

împresurare. A așezat apoi o pază puternică la porți, pentru ca vrăjmașul să nu străpungă încercuirea prin vreun atac. Tocmai cînd el voia să dea semnalul de atac, prin ștafeta venită în toată graba din partea colegului său, a aflat că se apropie de el 20 de cohorte dușmane; această știre l-a făcut să mai zăbovească puțin atacul. Carvilius scoate o parte din trupele sale, care erau bine pregătite și rînduite în vederea asaltului. Dă ordin legatului Brutus Scaeva să iasă în întîmpinarea ajutoarelor samniților cu prima legiune, dimpreună cu zece cohorte de aliați și pe deasupra și cu cavaleria; oricine și oriunde le va ieși romanilor în cale, să li se împotrivească și să-i întîrzie pe loc. Dacă va fi nevoit chiar să se bată cu dușmanul, să facă orice-i stă în putință ca trupele samnite de la Aquilonia să nu se apropie de Cominium. Consulul Carvilius dă poruncă apoi să se alăture scările din toate părțile de zidurile cetății, și ostașii, făcînd „broasca țestoasă" cu scuturile, izbutesc să se apropie de porți. În același timp sînt doborîte și porțile cu topoarele. Din toate părțile romanii pornesc iureșul asupra zidurilor. Samniții așa cum avuseseră destulă bărbăție înainte de a-i vedea pe romani cățărați pe zidurile cetății lor și acum au căutat să stăvilească pătrunderea romanilor în oraș; dar cînd s-a ajuns în situația de a nu mai putea recurge la aruncatul lăncilor asupra năvălitorilor, fiindcă nu mai aveau destul spațiu, au început lupta piept la piept. Romanii — care cu mare anevoință izbutiseră să se urce din loc deschis pe ziduri — după ce au trecut de hopul cel greu de care se temuseră mai tare, vin ușor de hac dușmanului, care nu era deopotrivă cu el în loc deschis. Samniții, lăsînd baltă și turnuri și ziduri și tot, fură împinși pînă în for, unde o scurtă bucată de vreme mai încercară ultima putință de scăpare. În urmă însă, aruncă armele ca la 11 400 de oameni, care apoi vin și fac act de supunere în fața consulului. Au fost nimiciți acolo ca la 4 880 de vrăjmași.

Așa s-au desfășurat lucrurile și la Cominium și la Aquilonia. În golul dintre cele două orașe, unde se aștepta să se dea cea de-a treia luptă, samniții parcă intraseră în pămînt: nu s-a mai dat de urma lor. Pe cînd se găseau la o depărtare de 7 000 de pași[161] de Cominium, unde fuseseră chemați de

ai lor, samniţii n-au vrut să mai dea nici o luptă. La lăsarea primelor umbre ale amurgului — avînd sub ochi şi Aquilonia şi tabăra lor — cîtă vreme strigătele se auzeau deopotrivă în ambele tabere, ei şi-au păstrat curajul, dar cînd au izbucnit flăcările care se întindeau şi le mistuiau acea parte a taberei lor proprii, căreia romanii îi puseseră foc — acest semn fiind dovada înfrîngerii samniţilor — aceştia n-au vrut să înainteze mai departe. De aceea au rămas înlemniţi locului, cu arma în mînă, petrecîndu-şi toată noaptea în neliniște şi zbucium şi aşteptînd cu groază ivirea zorilor. Făcîndu-se ziuă, neştiind în ce parte să-şi îndrepte paşii, aceşti samniţi deodată se aştern cu toţii pe fugă în văzul cavaleriei romane, care, urmărindu-i pe duşmanii ieşiţi în timpul nopţii din fortăreaţă, văzură o gloată de oameni care nu se adăpostiseră în spatele nici unei întăriturî şi nu-şi înjghebaseră nici un fel de apărare. Această mulţime de samniţi fusese zărită de romani şi de pe zidurile Aquiloniei; cohortele de legionari romani s-au şi luat pe urmele lor. Dar oricît de repede au mers romanii, totuşi nu i-au putut ajunge pe fugari din urmă; numai vreo 280 de samniţi din rîndurile ariergardei au putut fi ajunşi şi doborîţi de cavalerie. În spaima lor, mulţi samniţi şi-au aruncat armele, părăsind şi 18 drapele. Restul de trupe samnite au ajuns la Bovianum tefere, cît era cu putinţă după atîta scărmăneală.

XLIV Bucuria ostaşilor celor două armate romane a crescut şi mai mult, datorită izbînzilor dobîndite şi pe celălalt front. În urma înţelegerii dintre ei, amîndoi consulii au încuviinţat ca ostaşii lor să se înfrupte din plin din prăzile oraşului cucerit; apoi, tuturor locuinţelor li s-a pus foc, spre a fi pîrjolite. În aceeaşi zi, şi Aquilonia şi Cominium s-au mistuit în foc şi pară. Consulii şi-au unit apoi taberele legiunilor, schimbînd între ei cuvenitele urări de bine. În văzul ambelor oştiri, Carvilius le-a adus laude şi le-a dat decoraţii şi daruri ostaşilor care s-au distins, fiecăruia după merit. La rîndul său, şi Papirius Cursor, care dăduse numeroase lupte şi ciocniri cu vrăjmaşul — şi în jurul taberei şi în jurul oraşului — i-a decorat, dînd brăţări[162] şi coroane de aur lui Sp. Nautius şi lui Spurius Papirius, fiul fratelui său, la patru centurioni şi

Scanned with CamScanner

tuturor ostaşilor din manipulul de hastati; pe Nautius l-a decorat pentru repeziciunea şi rodnicia sprijinului ostaşilor săi cu care vîrîse în sperieţi pe vrăjmaş, de parcă ar fi avut la îndemînă o mare oaste; pe tînărul Spurius Papirius, pentru intervenţia cu cavaleria sa cu deosebit succes, şi în timpul bătăliei, şi mai ales în cursul nopţii, cînd le-a zădărnicit fuga samniţilor care căutaseră să iasă într-ascuns din Aquilonia; i-a decorat pe centurioni şi pe acei ostaşi care cuceriseră cei dintîi poarta şi zidurile Aquiloniei. Apoi i-a mai decorat şi pe toţi ostaşii din escadroanele de cavalerie cu cornicule[163] şi brăţări de argint, pentru neasemuita lor vitejie în multe împrejurări.

Apoi, consulii s-au întrunit la sfat pentru a chibzui — mai ales că era şi momentul potrivit — dacă ambele armate trebuie să fie retrase din Samnium sau numai una singură. S-a găsit cu cale că cea mai bună măsură pentru a măcina de tot puterea samniţilor este de a încredinţa Samnium şi consulilor următori, deşi fusese supus în întregime. Deoarece acum samniţii nu mai aveau la îndemînă nici o oaste care să fie gata de a intra în acţiune, consulii au găsit de cuviinţă că singurul fel de război care le-a mai rămas să-l mai desfăşoare este împresurarea cetăţilor samnite; în acest chip, în urma căderii acestor oraşe, şi ostaşii romani se pot înfrupta din belşug din prăzi şi în acelaşi timp romanii sînt în măsură să scape de un vrăjmaş îndîrjit, care luptă pentru altarele şi vetrele sale. După ce au fost aduse la cunoştinţă senatului şi poporului roman aceste hotărîri, amîndoi consulii se despart, plecînd pe drumuri diferite: Papirius, pentru a ataca cu legiunile sale oraşul Saepinum[164], iar Carvilius, la împresurarea cetăţii Volana[165].

XLV Dările de seamă ale consulilor au fost citite şi ascultate cu un freamăt de bucurie şi de senat şi de adunarea poporului; vreme de patru zile au fost sărbătorite biruinţele spre marea bucurie a poporului, făcîndu-se slujbe de mulţumire zeilor, la care a luat parte fiecare din toată inima. Aceste biruinţe au avut nu numai o deosebită însemnătate, dar în acelaşi timp au fost cît se poate de binevenite şi la timp pentru

poporul roman, deoarece, cam tot în acea vreme, a venit vestea că etruscii au ridicat din nou armele. Toate lumea își punea întrebarea: cum s-ar fi descurcat romanii și cum ar fi scos-o la capăt cu etruscii, dacă ar fi suferit vreo înfrîngere în Samnium, deoarece amîndoi consulii, împreună cu toate forțele romane, fuseseră îndreptați împotriva samniților? Etruscii, încurajați de faptul că întreg Samnium se răzvrătise împotriva romanilor, găsiră prilejul prielnic, cînd romanii aveau grija războiului cu samniții, să pornească din nou războiul. Solii aliaților care au fost înfățișați în senat de praetorul M. Atilius au început să se jeluiască, spunînd că vecinii lor, etruscii, le trec prin foc și sabie satele și ogoarele, din pricină că ei nu vor să renunțe la prietenia poporului roman; de aceea, ei roagă fierbinte pe senatorii romani să-i ocrotească împotriva nedreptăților și silniciilor pricinuite lor de vrăjmașii amîndurora. S-a dat răspuns solilor că senatul roman va avea grijă ca aliaților lor să nu le pară rău de încrederea pe care și-au pus-o în poporul roman. Și soarta etruscilor va fi cît de curînd aidoma cu a samniților. Totuși, în ce privește socotelile cu Etruria, acestea ar fi mers mai încet, dacă n-ar fi venit știrea că faliscii, care păstraseră pînă acum sincere legături de prietenie cu Roma, și-au unit forțele lor cu etruscii. Faptul că ținutul faliscilor era atît de apropiat de republica romană i-a împins pe senatori să zorească trimiterea fețialilor la Falerae, pentru a cere satisfacție. Cum faliscii n-au vrut să audă de așa ceva, din porunca poporului și cu încuviințarea senatului li s-a declarat război. Consulii au fost poftiți să tragă la sorți care din ei doi să treacă cu armata din Samnium în Etruria. Carvilius tocmai cucerise cetățile Volana, Palumbinum[166] și Herculaneum[167] de la samniți. Volana a căzut în cîteva zile, pe cînd Palumbinum chiar în ziua cînd romanii s-au apropiat de zidurile ei. La Herculaneum, romanii s-au bătut în două rînduri cu vrăjmașul, fără sorți de izbîndă, suferind pierderi mai mari decît samniții. În cele din urmă, Carvilius și-a așezat tabăra în jurul cetății și l-a închis pe dușman între zidurile orașului, tăindu-i toate legăturile în afară. Fortăreața a fost împresurată și cucerită prin asalt. În toate cele trei orașe fuseseră distruși

sau luaţi prizonieri ca la 10 000 de samniţi, numărul prinşilor fiind totuşi ceva mai mare decît al celor doborîţi.

Cînd consulii au tras la sorţi provinciile, lui Carvilius i-a căzut Etruria, aşa cum doreau şi ostaşii lui, care nu puteau răbda frigul tăios din Samnium. Papirius a întîlnit la Saepinum o rezistenţă mai mare din partea etruscilor. Ciocnirile au fost cît se poate de numeroase şi pe cîmpul de luptă, şi în timpul marşului, iar de multe ori chiar şi în împrejurimile zidului oraşului, fiindcă vrăjmaşul voise să spargă încercuirea. Aici n-au avut loc nici operaţii de împresurare şi nici război cu fronturi faţă în faţă. Samniţii nu se bizuiau numai pe zidurile cetăţii lor, ci şi pe străşnicia ostaşilor şi pe puterea armelor cu care ei îşi apărau zidurile. În cele din urmă, după multe lupte, romanii au ajuns într-adevăr să-i încercuiască de-a binelea. După îndelungi lucrări de asediu, consulul a cucerit cetatea prin asalt. Cu prilejul cuceririi cetăţii, a avut loc o adevărată baie de sînge în rîndurile etruscilor, romanii fiind cît se poate de îndîrjiţi împotriva lor; au fost doborîţi 7 400 de etrusci; prizonierii căzuţi în mîinile lor fură ceva mai puţini de 3 000 de oameni; în schimb, prăzile nemaipomenit de mari — deoarece samniţii îşi grămădiseră bunurile lor numai în cîteva oraşe — au fost lăsate pe seama ostaşilor.

XLVI Nămeţii acoperiseră totul; nimeni nu putea să îndure gerul afară ci numai adăpostit. De aceea, Papirius şi-a scos armata din Samnium[168]. Venind la Roma, i s-a încuviinţat de întreg poporul sărbătorirea triumfului său.

Sărbătorirea triumfului său s-a desfăşurat în timpul consulatului său cu o strălucire deosebită, aşa cum se obişnuia pe acele vremuri. Şi pedestrimea şi cavaleria au defilat la paradă, purtînd decoraţiile asupra lor; s-au văzut numeroase coroane civice sau vallare, precum şi murale. S-au perindat prin faţa ochilor privitorilor şi trofeele luate de la samniţi; toţi puneau faţă în faţă aceste trofee cu cele cîştigate de părinţii lor în trecutele războaie cu samniţii, şi care erau în văzul oricui, fiind aşezate în locurile cele mai umblate şi bătătorite

de piciorul omului, fiind vestite prin frumuseţea şi arătoasa lor împodobire[169]. Au urmat carul de triumf al învingătorului şi cîţiva nobili căzuţi prizonieri, vestiţi prin isprăvile lor şi ale părinţilor lor. Moneda de aramă capturată de la samniţi s-a ridicat la 2 033 000 aşi. Se spunea că aceşti bani proveneau din vînzarea prizonierilor. Argintul luat ca pradă din oraşele samnite cucerite a însumat o greutate de 1 330 libre[170]. Toată arama şi tot argintul a fost depozitat în tezaurul statului. Ostaşii romani n-au căpătat nimic din toate aceste prăzi, fapt care a mărit şi mai mult pizma plebeilor, deoarece soldele ostaşilor au fost achitate tot din plata dăjdiilor de război. Dacă aristocraţia n-ar fi rîvnit după gloria de a strînge bani şi a-i depozita în vistieria statului, s-ar fi putut înfrupta şi plebeii din aceste prăzi şi ar fi fost cu putinţă să se plătească şi soldele ostaşilor. Templul[171] zeului Quirinus, făgăduit de Papirius Cursor cînd era dictator, a fost sfinţit de fiul său în timpul funcţiei sale consulare (şi care, de bunăseamă, n-ar fi putut fi ridicat într-un răstimp atît de scurt cît i-a durat dictatura) şi a fost împodobit cu trofeele luate de la duşmani. (N-am găsit însă scris de nici un analist mai vechi că acest templu ar fi fost făgăduit în timpul bătăliei de Papirius Cursor). Atît de uriaş a fost numărul acestor trofee, încît s-au împodobit cu ele nu numai templul lui Quirinus şi forul roman, ci s-au împărţit şi cetăţilor vecine aliate, precum şi coloniilor romane, pentru a-şi înfrumuseţa templele şi pieţele publice[172].

După sărbătorirea triumfului, oastea romană a fost îndrumată către ţinutul Vescinum, ca să ierneze acolo, deoarece acea regiune era primejduită de samniţi.

În vremea asta, consulul Carvilius, pornind la împresurarea fortăreţei Troilium[173] din Etruria, a îngăduit unui număr de 470 de locuitori, cei mai bogaţi din acest oraş, să plece de acolo în schimbul unei mari sume de bani. Restul norodului, ca şi fortăreaţa, au căzut prin luptă în mîinile romanilor. Apoi Carvilius a cucerit şi cinci redute[174] aşezate în locuri bine întărite. Cu acest prilej au fost răpuşi acolo 2 400 de vrăjmaşi. Mai puţin de 2 000 au fost luaţi prizonieri. El a acordat faliscilor, care au cerut pace de la romani, armis-

Scanned with CamScanner

ţiul pe timp de un an, cetatea Falerae obligîndu-se să plătească Romei suma de 100 000 aşi de aramă şi solda ostaşilor pentru acel an. După repurtarea acestor izbînzi, consulul a plecat la Roma, spre a-şi sărbători triumful. Cu toate că biruinţele cîştigate de el asupra samniţilor au fost mai puţin strălucite decît ale colegului său, adăugîndu-i-se şi isprăvile săvîrşite în urma războiului cu etruscii, Carvilius a ajuns să se ridice pe aceeaşi treaptă cu el. Moneda de aramă capturată de el, ce s-a ridicat la suma de 380 000 aşi, a fost depusă în tezaurul statului. Restul de bani, care însuma o treime din total, l-a hărăzit înălţării templului zeiţei Fortuna Fortis[175], care se găsea aproape de templul acestei zeiţe înălţat de regele Servius Tullius. Din prăzile capturate a împărţit şi ostaşilor săi cîte două sute de aşi de fiecare şi o altă sumă deopotrivă de mare fiecărui centurion şi călăreţ, care au primit bucuroşi această danie, mai ales că colegul său de consulat fusese atît de hain şi cărpănos cu ostaşii săi. Dragostea de care se bucura consulul Carvilius în ochii poporului a avut mare trecere şi cu prilejul judecăţii legatului său Lucius Postumius, care fusese dat în judecată de către tribunul plebei Marcus Cantius, care se zice că a izbutit să scape de condamnare în acest proces numai datorită faptului că plecase pe front ca legat al consulului Carvilius. În felul acesta, învinuirea lui Postumius n-a mai putut fi susţinută şi dusă pînă la capăt.

XLVII Deoarece anul se încheiase, au intrat în funcţie noii tribuni ai plebei. Aceştia însă au fost înlocuiţi după cinci zile cu alţii, deoarece fuseseră aleşi cu încălcarea pravilelor religioase. Tot în cursul aceluiaşi an, censorii P. Cornelius Arvina şi C. Marcius Rutilus au înfăptuit recensămîntul populaţiei Romei. S-au numărat cu acest prilej 262 322 de persoane[176]. Acesta era al 26-lea şir de censori de la înfiinţarea censurii. Cu acest prilej s-a săvîrşit al 19-lea lustrum[177]. Tot în anul acela, cei decoraţi cu coroane pentru strălucitele lor fapte de arme, în diferitele războaie, pentru prima dată au luat parte la spectacolele jocurilor de circ, cu care prilej li s-a oferit tuturor învingătorilor coroane de frunze de laur, după datina adusă din Grecia, care s-a împămîntenit şi la Roma. Tot în acelaşi

an, edilii curuli, care au organizat spectacolele de circ, au pus să se construiască din piatră de granit şi caldarîmul şoselei care duce de la templul lui Marte pînă la Bovillae.

Papirius a prezidat alegerile consulare. Au fost aleşi consulii Q. Fabius Gurges, fiul lui Fabius Maximus, şi D. Iunius Brutus Scaeva; însuşi Papirius a fost ales praetor.

Acest an, norocos în multe privinţe, n-a fost în măsură să aducă mîngîiere pentru romani, care n-au fost cruţaţi totuşi de o pacoste, ciuma, care a făcut prăpăd în oraş şi la ţară. Năpasta care s-a abătut pe capul locuitorilor a fost aidoma unei urgii. S-a mers şi s-a consultat cărţile sibylline, ca să se vadă cînd se curmă molima sau ce leac ar putea fi găsit prin milostivirea zeilor. S-a găsit însemnat în aceste cărţi că Aesculap[178] trebuie adus din Epidaurus[179] la Roma. Totuşi, consulii n-au putut îndeplini cele rînduite în această privinţă, deoarece i-a împiedicat războiul; în schimb, în cinstea lui Aesculap sau săvîrşit slujbe publice vreme de o zi.

Scanned with CamScanner

NOTE

Scanned with CamScanner

CARTEA VI

[1] Cărțile I—V cuprind evenimentele dintre anii 753—365 î.e.n. Conform tradiției romane, perioada regilor îmbrățișează 245 ani (între 1—245 ab U.c. — 753—509 î.e.n.), iar perioada republicană, expusă în cărțile II—V, anii 245—365 ab U.c. (509—387 sau după altă variantă, 390 î.e.n.), adică de la instaurarea republicii pînă la retragerea gallilor și reconstrucția Romei.

[2] Prin această frază se învederează faptul că Titus Livius, deși se referă la *Commentarii pontificum* (Însemnările pontificilor), la *Leges regiae* (Legile regale) și la *Monumenta publica et privata*, el n-a avut posibilitatea de a consulta și reproduce aceste documente și izvoare scrise. În pasajul de față Titus Livius dezvăluie și uriașele proporții ale distrugerilor pricinuite de galli, în timpul invaziei lor din anul 365 ab U.c. (387 sau 390 î.e.n.), cînd au fost mistuite de incendiu și documentele oficiale, care, dacă s-ar fi păstrat, istoricul ar fi avut la îndemînă cu totul alte mijloace de investigație, de verificare și de control a datelor și evenimentelor istorice petrecute în perioada întîi a dezvoltării republicii romane.

[3] Marcus Furius Camillus a fost o remarcabilă figură care a condus Roma timp de peste 30 de ani: după tradiția romană, de la 359 ab U.c. (394 î.e.n.) pînă la 390 ab U.c. (363 î.e.n.). Datorită strălucitelor biruințe repurtate împotriva gallilor cu prilejul invaziei lor asupra Italiei și Romei, în anul 365 ab U.c. (387 sau 390 î.e.n.), posteritatea romană l-a glorificat, dîndu-i titlu de al doilea întemeietor al Romei, pentru că datorită activității sale stăruitoare, Roma incendiată de galli a fost refăcută într-un ritm surprinzător de repede. Datorită succeselor sale militare și politice a fost numit

Scanned with CamScanner

de cinci ori dictator și ales de șapte ori tribun militar cu putere consulară. Camillus, ca reprezentant al intereselor patricienilor și susținînd cu dîrzenie pozițiile dominante pe care aristocrația le deținea în statul roman, a intrat în conflict cu tribunii plebei. Datorită atitudinii sale părtinitoare față de aristocrație, Camillus era cît se poate de urît de plebe, care a izbutit — în urma aprobării adunării poporului — să-l trimită în surghiun în orașul Ardea. A murit răpus de ciumă. Viața lui constituie subiectul tragediei *Camille* de Voltaire.

[4] *Interregnum* (a se vedea în vol. I, cartea I, nota 66).

[5] Acest *interregnum* s-a petrecut în anul 366 ab U.c. (anul 387 î.e.n.).

[6] Cele 12 table (vezi la vol. I, cartea a III-a, nota 55) erau opera decemvirilor, care au girat în locul consulilor conducerea republicii romane între 302—306 ab U.c. (451—449 î.e.n.). Cu prilejul incendierii Romei de către galli, cele 12 table au fost și ele distruse, deși fuseseră gravate în bronz. S-au păstrat însă din copiile lor fragmente disparate, citate de juriștii romani de mai tîrziu.

[7] Legile regale *(Leges regiae* sau — *regales)* sînt menționate în multe rînduri de Titus Livius, cu diferite prilejuri, de pildă în cap. VIII, XIX, XXXII și XXXVI din această carte. Ceea ce spune istoricul aici se poate compara și verifica cu afirmațiile făcute de Tacitus, în *Annales,* III, 26 și cu datele și informațiile din *Jus Papirianum.*

Aceste legi regale, culese parțial și publicate de Papirius Sextus la sfîrșitul republicii romane sau în timpul lui Augustus, cuprindeau tradiții de drept uzual, formule juridice și obiceiuri și pot fi privite ca făcînd parte din patrimoniul jurisprudenței statului roman din timpul regalității. Legile regale, în esență, cuprindeau dispozițiile luate de regi și aprobate de senat, *curia romana.* Cele mai multe din aceste legi se socoteau de tradiția romană a fi fost alcătuite de Romulus, Numa Pompilius și Servius Tullius. De la Romulus, tradiția spune că au rămas legile referitoare la jurisdicția tatălui asupra copiilor săi *(Jus vitae necisque),* asupra îndatoririlor copiilor față de părinți și, în primul rînd, față de tată, apoi cele în legătură cu dreptul de căsătorie *(Jus connubii),* cu injuriile, cu raporturile dintre patroni și clienți, dintre stăpîni și sclavi. Al doilea rege roman, Numa Pompilius, ar fi creat legi pentru drepturile,

Scanned with CamScanner

îndatoririle și jurisdicția flaminilor și pontificilor și ale vestalelor, altele în legătură cu convieţuirea extra-conjugală, furturile, înmormîntările și omuciderile. Lui Tullus Hostilius i se atribuie paternitatea legii de înaltă trădare, iar lui Servius Tullius legile în legătură cu obligațiile civice și în general cu delictele. Toate aceste legi regale au fost culese și de jurisconsultul Papirius Justus — care a trăit în vremea lui Marcus Aurelius (sec. II. e.n.) — într-un cod cunoscut sub denumirea de *Jus Papirianum,* din care au rămas foarte puține fragmente, și ele destul de contestate.

[8] Aici se învederează poziția și concepția lui Titus Livius față de demnitățile deținute de reprezentanții cultului religios. Această poziție a istoricului roman a mai fost relevată și în cartea a V-a, cu prilejul discursului lui Camillus. De bună seamă că în textul de față Titus Livius urmează cu fidelitate concepțiile vechilor analiști și vechea mentalitate, care domina întreaga antichitate romană, asupra rolului destinului ca factor determinant al faptelor omenești.

[9] Zilele religioase *(dies religiosi)* erau, la romani, sărbătorile legale, cînd erau strict interzise afacerile, precum și orice activitate publică și privată (vezi și Aulus Gellius, *Noctes Atticae,* cartea IV, cap. IX). Din numărul acestor zile religioase făceau parte cele trei zile de doliu (24 august, 4 octombrie și 8 octombrie), cînd se credea că cei morți vin din infern pe pămînt. Tot zile religioase erau socotite 9, 11 și 13 mai, în care se credea că apar sufletele morților *(lemures),* apoi cîte două zile după sărbătorile latine — *feriae latinae* —, după sărbătorile *Larentalia,* la 23 decembrie, după sărbătoarea vestalelor, precum și zilele cînd preoții salii străbăteau cetatea romană cu procesiunile lor. La aceste zile de sărbătoare cu caracter religios s-au mai adăugat și o sumă de zile nefaste, *(dies nefasti)* în amintirea dezastrelor cumplite suferite de romani, ca, de pildă, ziua în care s-a dat bătălia de la Allia (în 387 sau 390 î.e.n.) între romani și galli, cînd primii au suferit o grea înfrîngere.

[10] Cremera (a se vedea explicația în vol. I, cartea II, nota 101).

[11] Allia (a se vedea vol. I, cartea V, cap. XXXVII și nota 104).

[12] Conform ritualului religios roman, auspiciile nu fuseseră favorabile.

[13] Calendele și nonele romane (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 76).

[14] Voltumna (a se vedea vol. I, cartea IV, nota 36).

Scanned with CamScanner

15 La lacul Regillus, după cum menționează tradiția romană, s-a dat cunoscuta bătălie dintre romani și latini în anul 257 ab U.c. (496 î.e.n.), romanii fiind comandați de primul lor dictator, Postumius, iar latinii de Mamilius și de fostul rege Tarquinius Superbus. Cu acest prilej, romanii au învins (vezi și vol. I, cartea II, cap. XIX—XX și nota 48).

16 În text: *iustitium* (vezi explicația în vol. I, cartea III, nota 5).

17 Ad Maecium, o localitate necunoscută, situată probabil aproape de Lanuvium. Se crede că de aici își trăgea obîrșia tribul Maecia, de care pomenește Titus Livius în cartea VIII, cap. XVII. Și Plutarh menționează această localitate, întregind-o și cu numele de Muntele Maecius.

18 Bolae (vezi vol. I, cartea IV, nota 71).

19 Sutrium (Sutri de astăzi) se găsea la o depărtare de circa 40 km de cetatea Veii și 20 km de Lago di Baccano, la nord de acest lac, în partea sudică a pădurilor muntelui Ciminium. În urma căderii cetății Veii sub stăpînirea romană, cetatea Sutrium, văzîndu-se expusă atacurilor Romei, a cerut să intre, și a fost primită, în confederația latină. Cetatea Sutrium fusese o poziție-cheie a Etruriei în calea expansiunii Romei. În urma intrării în confederația latină, Sutrium a devenit un bastion înaintat al puterii romane, acoperind granițele Romei în aceste părți. De aceea, integrarea cetății Sutrium în sistemul confederației latine era de o covîrșitoare importanță strategică și politică. După istoricul grec Diodor din Sicilia, Sutrium era o colonie romană în timpul acestor lupte, iar după Velleius Paterculus, a devenit colonie abia trei ani mai tîrziu.

20 În cartea V, cap. I, Titus Livius menționase că pentru curmarea asediului cetățuii romane *(arx)* de către galli, senatul roman, neavînd suficient aur pentru a îndeplini condițiile impuse de galli, a apelat la matroanele romane, care și-au oferit bijuteriile lor.

21 Templul lui Jupiter (vezi și în vol. I, cartea I, nota 50) se găsea pe Capitoliu, avînd la dreapta sa sanctuarul Minervei și la stînga pe al Junonii. Cele două zeițe erau reprezentate în sanctuarele respective stînd în picioare, pe cînd Jupiter ședea pe tron.

22 Anul 367 ab U.c. (386 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

[24] Cortuosa și Contenebra, fortărețe care se găseau în vecinătatea orașului Tarquinii. Nu se cunosc alte date istorice mai sigure și detaliate asupra lor.

[25] În textul de față e vorba însă de zidurile Capitoliului, construite din piatră cubică. Aceste ziduri au fost ridicate în jurul colinei capitoline, pe la poalele ei, în scopul de a se stăvili prăbușirea terenului, deoarece panta acestei coline era prea abruptă spre Tibru.

[26] Acest *interregnum* a avut loc în anul 368 ab U.c. (385 î.e.n.).

[27] Acest templu al zeului Marte se găsea situat cam la prima piatră miliară de poarta Capena, pe Via Appia. În sanctuarul templului se afla statuia acestui zeu al războiului, așezată între doi lupi sculptați.

[28] Stellatina era tribul constituit din satele așezate în așa-zisul ținut Stellat *(Campus Stellatus)*, ce se întindea între poarta Capena și cetatea Veii din Etruria.

[29] Sabatina își avea numele de la lacul Sabatus, care de asemenea se găsește în Etruria.

[29] Fromentina își avea numele de la cîmpia Fromentina (*Campus Fromentus*). Analistul roman Festus vorbește în opera sa de toate aceste triburi menționate aici.

[30] Arniensis (după alții Narniensis) își trage numele de la rîul Arnus ce curge prin Etruria. Denumirea de Narniensis se trage de la orașul Narnia — o fortăreață (*oppidum*) din Umbria. Însă nu poate fi vorba în textul de față de Narnia, deoarece acest oraș întărit purta pe atunci numele de Nequinum; abia peste 90 de ani Nequinum și-a schimbat numele în Narnia, și anume în anul 457 ab U.c. (296 î.e.n.).

[31] Camillus a devenit tribun militar cu putere consulară în anul 369 ab U.c. (384 î.e.n.).

[32] Satricum era o cetate a cărei importanță pentru Roma trebuie privită deosebit de aceea a cetății Sutrium din regiunea cetății Antium. Satricum se găsea la poalele munților Albani în apropiere de localitatea Carrocito de azi, de cealaltă parte a pădurii Nettuno. Satricum căzuse în mîinile romanilor înainte de războiul cu gallii și fusese ocupat din nou de volsci. Această localitate era o poziție-cheie la intrarea către bogata regiune agricolă a cîmpiei pomptine.

Scanned with CamScanner

33 În latineşte, textul este astfel: *Malis consiliis pares inventi.* A se remarca frumuseţea acestui adagiu livian ce poate fi redat prin cele două zicale româneşti: „rău faci, rău găseşti" sau, „cine sapă groapa altuia, cade el în ea".

34 Nepete, o fortăreaţă etruscă la poalele muntelui Ciminium.

35 Anul 370 ab U.c. (383 î.e.n.).

36 Datornicul care nu-şi plătea la timp datoria putea fi luat zălog de debitor, pierzîndu-şi libertatea pînă în ziua în care-şi achita datoria. Totuşi, datornicul putea oferi un număr de garanţi care-l chezăşuiau pentru suma datorată. În acest caz, datornicul nu-şi mai pierdea libertatea, deoarece chezaşii, în număr de 5, toţi cetăţeni romani (aduşi în faţa unui slujbaş al statului, anume însărcinat — *libripens* — care ţinea în mînă o balanţă şi rostea formula de răscumpărare), erau răspunzători pentru datoria contractată. Formula era următoarea: „Declar că acest om este al meu, potrivit dreptului ginţilor, şi a fost răscumpărat cu aceşti bani". Apoi slujbaşul lua banii din cîntar şi îi înmîna creditorului, de la care primea pe datornicul eliberat din sclavie.

37 Circeii, cetate întemeiată, după tradiţie, de Tarquinius cel Trufaş, se găsea în partea de miazănoapte a Latiului, dispunînd de o fortăreaţă destul de puternică. Se mai văd şi azi vestigii din vechea cetate Circeii (astăzi, la Circella).

38 După tradiţia romană, luarea auspiciilor a fost acordată la început numai lui Romulus şi urmaşilor săi. După alungarea monarhiei, interregii au devenit executorii acestui ritual religios, pe care-l puteau, la rîndu-le, transmite altor magistraţi superiori. Ori de cîte ori se ivea vreo îndoială că auspiciile n-au fost consultate cum trebuie, potrivit rînduielilor religioase, se recurgea la interregi, care aveau rolul să repete luarea auspiciilor.

39 Doliul la romani era ţinut prin îmbrăcarea de veşminte mohorîte (*toga sordida*) pe care le purtau rudele răposatului. Aceştia îşi lăsau şi părul şi barba să crească. În textul de faţă, plebeii îşi manifestau în acelaşi chip dragostea şi compasiunea pentru cel închis, ca să le fie arătat astfel făţiş patricienilor regretul pentru răpirea acestui dîrz apărător al lor.

40 Consulul Spurius Cassius (a se vedea la vol. I, cartea II, cap. XLI şi nota 96) îşi luase sarcina ajutorării plebeilor asupriţi, prin împărţirea de pămînturi din *ager publicus* (proprietăţile care fă-

Scanned with CamScanner

ceau parte din domeniile statului). Datorită intrigilor urzite și calomniilor născocite de patricieni, Cassius a fost învinuit, judecat, condamnat și executat pentru delict de uneltire și năzuința de a ajunge rege.

41 Spurius Maelius (a se vedea în vol. I, cartea IV, cap. XIII—XVI și notele 20 și 23) fusese suprimat din ordinul aristocrației romane. El împărțise alimente și grîu plebeilor în timpul unei cumplite foamete și din această pricină a fost acuzat de patricieni că urmărește să ajungă rege al romanilor și să readucă tirania, atît de odioasă în ochii tuturor cetățenilor. În realitate însă, Spurius Maelius devenea primejdios pentru patricieni, deoarece acesta, bucurîndu-se de o mare popularitate în ochii plebeilor, voise să candideze la consulat, avînd toate șansele să reușească. Aristocrația, ca să scape de un concurent dîrz și să nu piardă din mînă un post-cheie la conducerea statului roman, a urzit această intrigă ce i-a izbutit pe deplin: Maelius a căzut ucis de comandantul cavaleriei romane, Servilius Ahala, omul aristocrației.

42 „Cumplita noapte" — este vorba de noaptea în care gallii au încercat să pună stăpînire pe cetățuia romană de pe Capitoliu printr-un atac dat prin surprindere, dar care atac, conform tradiției romane, a fost zădărnicit de către Manlius Capitolinus, în urma alarmei date de gîștele închinate zeiței Junona (vezi și vol. I, cartea V, cap. XLVII—XLVIII).

43 Titus Livius face aici aluzie la colecta inițiată de ostașii romani care au apărat cetățuia și Capitoliul împreună cu Manlius. După respingerea gallilor, fiecare ostaș i-a dăruit lui Manlius cîte o libră (327,45 grame) de făină și un sextar de vin (circa ½ litru) pentru el și familia lui.

44 Anul amintit aici e 371 ab U.c. (381 î.e.n.).

45 Servilius Ahala (vezi vol. I, cartea IV, cap. XIII și XVI), comandantul cavaleriei romane, ajutorul dictatorului Cincinnatus, cel care l-a suprimat pe Spurius Maelius, sub pretextul că acesta a refuzat să apară în fața dictatorului și apelase la sprijinul plebeilor.

46 *Videant magistratus ne quid respublica detrimenti capiat* este o formulă juridică deosebit de importantă, reprodusă de Titus Livius aici pentru prima oară. Această formulă a durat pînă în vremurile tîrzii ale republicii. Atunci cînd statul roman se găsea în mare primejdie, și cînd era în joc însăși existența sa,

Scanned with CamScanner

prin această formulă se puneau depline și necondiționate puteri în mîinile dictatorului, abolind orice drept cetățenesc. De aceea, în această formulă vom găsi uneori intercalate și expresiile: *permittere respublicam* (încredințează soarta republicii). Formula era întrebuințată cu prilejul numirii unui dictator, care era suprema cale la care recurgeau patricienii pentru a scăpa de elementele primejdioase pentru ei și pentru a feri puterea consulilor de îngrădiri jurisdicționale, ori de cîte ori patriciatului i se părea că sînt periclitate pozițiile sale de clasă.

47 Miezul acestui capitol îl alcătuiesc, neîndoios, judecarea și osîndirea la moarte a lui Marcus Manlius Capitolinus. Acesta își cîștigase faima unui erou fără seamăn, căci datorită numai îndrăzneței sale acțiuni de apărare a Capitoliului a putut fi Roma salvată de galli.

Manlius s-a simțit îndepărtat de la conducerea republicii de Camillus și, fiindcă nu s-a putut impune în fața patricienilor, atunci și-a căutat, spune Titus Livius, sprijin în rîndul plebeilor. Manlius, ca și Spurius Cassius, și-a luat asupră-și sarcina de a apăra pe plebeii oprimați, de a ajuta pe datornicii storși de creditori și transformați în robi de cămătarii patricieni sau de plebeii bogați, pentru neplata la timp a datoriilor. Hipostaza, creată voit luminoasă de Titus Livius, în care se profilează personalitatea lui Manlius este aceea a luptătorului dezinteresat, care îmbrățișează cu căldură cauza celor asupriți. Însuși Titus Livius mărturisește că n-a găsit la nici unul dintre analiști atestată veracitatea acuzației că Manlius năzuia să ajungă rege. Aceasta se relevă și din faptul că nu toți, ci numai doi tribuni ai plebei, deveniți unelte ale patricienilor, l-au acuzat pe Manlius. Ceea ce-i semnificativ însă, este lașitatea celorlalți tribuni care nu s-au împotrivit printr-un *veto* categoric acestei nedreptăți și nici calomniilor urzite de patricieni. Lipsa de la proces a rudelor lui Manlius trebuie interpretată ca fiind consecința terorii exercitate de patricieni asupra membrilor familiei sale. De altfel, însăși eliberarea sa din închisoare sub presiunea masei plebeilor, după prima sa arestare, este o palpabilă dovadă a nevinovăției sale. Din această pricină, patricienii și-au pregătit din nou, dar mai temeinic, terenul, ca să scape de Manlius.

Scanned with CamScanner

[49] Să se remarce această reflecție liviană: *ut sciant homines quae et quanta decora, foeda cupiditas regni non ingrata solum, sed invisa etiam, reddiderit,* care scoate în vileag și ura neîmpăcată a lui Titus Livius împotriva tiraniei regilor.

[50] Coroana murală (*corona muralis*), o decorație făcută din aur, cu care era distins ostașul ce sărea cel dintîi peste zidurile unei cetăți asediate. Această coroană avea forma unei ramuri arcuite care închidea un turn înzestrat cu creneluri, simbolizînd zidurile unei cetăți.

[50] Coroana civică (*corona civica*) era o cunună din frunze de stejar și se acorda acelui ostaș roman care salva de la moarte, în timpul unei bătălii, viața unuia din tovarășii săi de luptă, sub ochii comandantului.

[51] Dumbrava poetelină, denumită de Varro, în lucrarea sa *Lingua latina,* Portelius sau Poetelius, se găsea în apropierea porții Flumentane, care la rîndu-i nu era departe de *porta Carmentalis* la poalele Capitoliului, în partea apuseană. Perspectiva în jur putea fi stăvilită numai în cazul că desișul copacilor ascundea templul și cetățuia. De bună seamă, în pasajul de față Titus Livius s-a gîndit la comițiile tribute, fiindcă în acest caz, numai poporul putea fi considerat autoritatea cu puterea decisivă în republică, ce putea da sentința de condamnare la moarte. După datele furnizate de istoricul Cornelius Nepos, Manlius a fost bătut cu vergile pînă a murit, învederîndu-se prin aceasta că a fost judecat de un complet alcătuit din așa-zișii *duumviri perduellionis,* în fața comițiilor centuriate. Se știe că adunarea poporului avea loc pe centurii în Cîmpul lui Marte, fiind prezidate de consuli, tribuni militari sau dictatori, și foarte rar se întrunea în dumbrava poetelină, ca în cazul de față.

[52] Poarta Nomentană (vezi *Via Nomentana* la vol. I, cartea III nota 63).

[53] *Duumviri perduellionis* era un complet de judecată pentru procesele de înaltă trădare sau a crimelor de uneltire împotriva statului (vezi vol. I, cartea I, cap. XXVI). S-a recurs la un proces de asemenea natură pentru că Manlius devenise un om primejdios pentru patricieni, de vreme ce le dezvăluia mijloacele necinstite de luptă și le amenința supremația în stat. Patricienii știau ce gînduri nutreau plebeii de atîta vreme: egalitate de drepturi. Peste 20 de ani, în 391 ab U.c. (362 î.e.n.) plebeii au izbutit ca unul

Scanned with CamScanner

din consuli, cea mai înaltă magistratură romană, să fie ales din rîndurile lor. Prin urmare, oricare din conducătorii plebeilor constituia o primejdie pentru aristocrație. Din discursurile atîțătoare atribuite lui Manlius, istoricul roman reproduce numai unul singur, din care rezultă că Manlius n-a făcut altceva decît a apărat drepturile plebeilor. Însuși Titus Livius afirmă că învinuirea lui Manlius că a năzuit să devină rege este absolut neîntemeiată, părîndu-i totodată stranie judecarea și condamnarea lui de către adunarea poporului, dar și o dovadă a nevinovăției sale. Ceilalți istorici greci și romani au părerile împărțite. Dio Cassius ne confirmă asertiunea lui Titus Livius, spunînd următoarele: „dubla fire a lui Manlius s-a imprimat în viața și destinul său" (XXXI, 1, 2). Istoricul Appianos (IX) se limitează la a reda tentativa de dezvinovățire a lui Manlius, fără să dezvăluie însă urzeala *partricienilor*. Dionysios din Halicarnas îl acuză pe Manlius de năzuința de instaurare a tiraniei monarhice (XVI, 6). La fel Plutarh (*Camillus*, XXXVI) are aceeași poziție, iar Zonaras (VIII, 24) menționează invidia lui Manlius împotriva lui Camillus. Plinius cel Bătrîn (*Historia naturalis*, VII, cap. XXIV) îl caracterizează pe Manlius astfel: „Faptele eroice ale lui Manlius Capitolinus n-ar fi fost mai mici, dacă el nu le-ar fi scoborît prin sfîrșitul vieții sale. Înainte cu 17 ani, cîștigase în două rînduri trofeele vrăjmașilor doborîți de el în luptă. Prima oară el primise o coroană murală, iar ca ostaș al cavaleriei șase coroane civice. De 32 ori a primit distincții de război, iar pe trup îi rămăseseră cicatricele a 23 de răni. El l-a salvat de la moarte pe comandantul cavaleriei romane Publius Servilius, deși era și el rănit la umăr. Mai mult decît toți, Manlius salvase de la pieire Capitoliul și, o dată cu acesta, însuși statul roman în războiul cu gallii, dacă nu s-o fi gîndit să salveze republica pentru a fi el singur la cîrmă. Mari i-au fost isprăvile, dar și mai mare i-a fost schimbarea soartei".

Aulus Gellius, în *Noctes Atticae* (Nopțile atice, XVII, 2), luîndu-se după analistul Coelius Quadrigarius, preamărește destoinicia și vitejia fără seamăn a lui Manlius Capitolinus și istorisește de asemenea că acesta a fost aruncat de pe stînca Tarpeia, fiindcă țintea să ajungă rege. Același lucru îl spune și Cornelius Nepos. Diodor din Sicilia (XV, 35) spune următoarele: „Manlius, care a aspirat să ajungă rege, a fost judecat pentru înaltă trădare și

Scanned with CamScanner

osîndit la moarte". În schimb Quintilianus relevă doar cazul lui Manlius, socotindu-l „aidoma lui Spurius Cassius și Spurius Maelius".

54 Stînca Tarpeia, de pe care se aruncau condamnații la moarte, se găsea în partea vestică a Capitoliului.

55 După cum se vede, la Titus Livius nu poate fi vorba de vreo temeinicie în învinuirea lui Manlius de crimă de înaltă trădare. A doua oară procesul lui Manlius a fost adus în fața curiilor — adunarea acestora însemna *comitia curiata* — pe cînd anterior fusese judecat de adunarea poporului pe centurii (*comitia centuriata*). Faptele în legătură cu acțiunile lui Manlius Capitolinus oglindesc intensificarea luptei de clasă în sînul societății romane după invazia gallilor.

56 Anul 372 ab U.c. (381 î.e.n.).

57 Anul 373 ab U.c. (380 î.e.n.).

58 Acești tribuni militari cu putere consulară au fost aleși în anul 374 ab U.c. (379 î.e.n.).

59 Datele exacte reproduse aci de Titus Livius asupra tuturor evenimentelor la care a luat parte Camillus indică existența unor izvoare, însă necunoscute pentru noi: analele de familie ale patricienilor Manlius și Camillus, figuri istorice care au dominat epoca prin succesele lor războinice și care au fost puși de tradiția romană într-o lumină strălucitoare. Totuși, rămîne nelămurit faptul de ce Titus Livius trece cu vederea o sumă de date extrem de importante în legătură cu schimbările structurale în organizarea armatei și cu modificările aduse de Camillus în tactica și în dotația armamentului ostașilor romani, care, după cum confirmă și Plutarh (*Camillus*, XL) și Diodor din Sicilia (XIV, 13), se datorează lui Camillus.

60 Anul 375 ab U.c. (378 î.e.n.).

61 Din pricina războaielor purtate de romani, în special cu gallii, situația plebeilor săraci, care alcătuiau majoritatea poporului roman, se înrăutățise simțitor. Plebeii bogați, prin căsătoriile fiilor și fiicelor lor cu patricienii scăpătați, se impun din ce în ce pe primul plan al politicii romane, alcătuind o nouă pătură socială pe care Titus Livius o numește *nobilitas*. Aceasta nu se deosebea prea mult de cea patriciană, prin resurse și mijloace. Pătura *nobilitas*, susținîndu-și pretențiile de a intra în rîndul patricienilor, constituia o piedică și o primejdie pentru pătura dominantă a patricienilor,

Scanned with CamScanner

în descreștere numerică. În momentele grele pentru viața poporului roman, în legătură cu ridicarea lui și înfăptuirea revendicărilor la o viață mai bună, această *nobilitas*, în loc să sprijine plebea de unde purcedea, trecea de partea patricienilor. Numai datorită influenței exercitată de *nobilitas* a fost cu putință condamnarea lui Manlius, deoarece această pătură, prin abolirea datoriilor propusă de reforma lui Manlius, își vedea periclitate pozițiile și averile acumulate prin speculații. Coaliția organizată a păturilor exploatatoare, patriciatul și *nobilitas*, a zădărnicit înfăptuirea planurilor lui Manlius, ce propusese o eșalonare a achitării datoriilor, precum și micșorarea dobînzilor și procentelor, sub supravegherea censorilor. De altfel, după cum arată Titus Livius în acest capitol, și tribunii plebei voiseră să impună o reglementare a impozitelor, precum și o eșalonare a datoriilor acelor plebei care ajunseseră să-și piardă toate bunurile și chiar libertatea.

62 Anul 377 ab U.c. (376 î.e.n.).

63 Ecetra (a se vedea în vol. I cartea II, nota 55).

64 Nenumăratele răzvrătiri împotriva Romei ale populațiilor dependente își au obîrșia în faptul că Roma slăbise în mod apreciabil în urma năvălirii gallilor și devastărilor lor cumplite, precum și a distrugerii cetății de către cotropitori, astfel încît aceste populații se străduiau acum să nimicească hegemonia romană, exercitată prin confederația latină asupra lor de mai bine de un veac. Făcînd abstracție de rezistența eroică a poporului roman și de comportarea excepțională a lui Camillus, care și-a dovedit mari însușiri de strateg și de tactician militar, intențiile răzvrătiților au fost zădărnicite și datorită faptului că nu aveau un plan unitar de acțiune, fiindcă nu și-au concentrat toate eforturile pentru faza hotărîtoare, ci au acționat sporadic și fiecare izolat: într-un an au ridicat armele volscii și aequii, în altul etruscii, apoi pe rînd, fiecare cetate, Praeneste, Velitrae, Lanuvium și Circeii. Abia la sfîrșit, toți acești vrăjmași ai Romei și-au unit forțele, însă atunci aceste cetăți erau sleite de eforturile anterioare. De altfel, Roma s-a refăcut extraordinar de repede, aceasta deducîndu-se din înființarea atîtor colonii: la Nepete, Satricum și Setia — despre care vorbește istoricul Velleius Paterculus, însă peste care trece Titus Livius —, ceea ce denotă că Roma dispunea de o densitate apreciabilă de locuitori.

Scanned with CamScanner

[65] Aceşti tribuni militari cu putere consulară au fost aleşi în anul 378 ab U.c. (375 î.e.n.).

[66] În decursul istoriei romane, datoriile contractate de plebei au constituit una din racilele care le îngreuna existenţa, aducîndu-i în sapă de lemn şi la pierderea libertăţii. E limpede constatarea lui Titus Livius că soluţionarea acestui conflict era zădărnicită de patricieni. Şi plata impozitelor către stat ajunsese o mare plagă pentru plebei, pe lîngă aceea a exploatării neomenoase din partea cămătarilor. E demnă de remarcat relatarea lui Titus Livius despre lupta dîrză dusă cu sorţi de izbîndă de tribunii plebei — care de astă dată şi-au asociat şi un dictator, pe P. Manlius — care au obţinut să intre în vigoare legea pentru abolirea datoriilor prin socotirea dobînzilor şi extragerea lor din datoriile contractate, precum şi eşalonarea restului de datorii la anumite termene. Toate aceste măsuri au avut aproape un caracter revoluţionar pentru acea vreme, ţintind să se dea o puternică lovitură cămătarilor, care nu-şi mai puteau strînge averi prin speculaţii.

[67] Adagiu livian: *Parva, ut plerumque fit, rem ingentem moliundi causa intervenit* (care poate fi redat şi prin zicala romînească: „Buturuga mică răstoarnă carul mare").

[68] O reformă radicală de cel mai mare răsunet era, fără îndoială, delimitarea suprafeţelor agricole ce se puteau arenda din *ager publicus* de către patricieni: prin această lege agrară se încerca, pe de o parte, să se facă cu neputinţă înjghebarea de mari averi personale, iar pe de altă parte, să se pună o limită prea marii inechităţi dintre cetăţeni. Totodată, această lege făcea ca excedentul de populaţie al plebei să plece din Roma în noile colonii romane înfiinţate, unde plebeii erau împroprietăriţi. Legea agrară a lui Licinius şi Sextius este o dovadă a procesului care era în curs de desfăşurare acum — de concentrare a proprietăţii funciare private în Roma, proces început încă din primele perioade ale dezvoltării statului roman.

În legătură cu această lege, Marx scrie: „...Avem o concentrare a proprietăţii private care a început la Roma de timpuriu (dovadă legea agrară a lui Licinius)..." (vezi N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, p. 86).

[69] După tradiţia romană, conducerea republicii de către tribunii militari cu putere consulară a început în anul 305 ab U.c. (448

î.e.n.) și a durat pînă în anul 389 ab U.c. (364 î.e.n.), în total 84 ani.

70 Nu poate fi nici o îndoială asupra țelurilor urmărite de reprezentanții plebeilor prin aceste măsuri. Față de această lege, prin care se hotăra ca un consul să fie plebeu, se lămurește pe deplin pentru ce s-a opus senatul patrician vreme de 10 ani (ca exponent al intereselor aristocrației, prin recurgerea în continuu la opreliștea religioasă) împotriva ridicării la conducerea treburilor obștești a reprezentanților plebeilor. Reînființarea consulatului și încredințarea unui scaun consular unui plebeu, precum și egalitatea de drepturi, revendicări legitime susținute de tribunii plebei, nu puteau fi privite de patricieni decît cu ură, fiindcă pierdeau poziții dominante la cîrma statului. De aceea, patricienii continuau să lupte cu aceleași mijloace, fie pe calea unei rezistențe organizate, prin intermediul uneltelor lor, tribunii trădători ai plebei (care se împotriveau „legal", prin *veto*, proiectelor de legi propuse de colegii lor), fie prin ducerea unei politici abil ticluite de a ține cît mai departe de Roma în taberele militare o mare parte dintre plebei, sub pretextul necesității campaniilor militare. Așa a fost, de pildă, războiul cu cetatea Velitrae, care s-a târîgănat ani de-a rîndul.

71 Între anii 380—385 ab U.c. (373—368 î.e.n.).

72 Acești interregi au fost în funcție în anul 385 ab U.c. (368 î.e.n.).

73 Pentru anul 386 ab U.c. (367 î.e.n.).

74 Reflecție liviană: *In certamine relictus praemium semper potentioris futurus est.*

75 Cel dintîi tribun militar provenit din rîndurile plebeilor, Licinius Calvus, a fost ales în anul 358 ab U.c. (395 î.e.n.).

76 Acest proiect de lege — întocmit din inițiativa tribunilor plebei — de a se admite ca jumătate din colegiul sacerdotal să fie deținut de plebei, constituie o tentativă evident îndrăzneață din partea plebei de a elimina și temeiurile de ordin religios, care se împotriveau ridicării reprezentanților ei la funcțiile de conducere. Acest colegiu fusese înființat de Tarquinius cel Bătrîn. După alți istorici, colegiul preoților decemviri a fost întemeiat mai tîrziu de Tarquinius cel Trufaș (vezi Dionysios din Halicarnas, IV, 62; Aulus Gellius, *Noctes Atticae* I, 19; Plinius cel Bă-

trin, *Historia naturalis*, I, 13). Acum acest colegiu nu mai era un privilegiu exclusiv al patricienilor, cu toate pretențiile vechii tradiții patriciene (vezi și Lactantius, I, 6; Servius, *Virgilii Aenesis*, VI, 36).

77 Din anul 387 ab U.c. (366 î.e.n.).

78 Temeiul acestei abdicări a lui Camillus este încă nelămurit. E sigur însă că Marcus Furius Camillus a abdicat din dictatură, pentru că și Plutarh confirmă acest fapt (*Camillus*, XXXIX), însă e îndoielnic dacă de teama pedepsei cu amenda sau datorită sentimentului neputinței lui de a mai opune rezistență revendicărilor legitime ale plebeilor. În orice caz, au contribuit în mod hotărîtor asupra atitudinii timorate a lui Camillus (deși acesta era cel mai vajnic susținător al intereselor patricienilor) mai multe pricini: uluirea lui în fața nemaipomenitei dîrzenii a tribunilor plebei, apoi convingerea că va fi nevoit să înfrunte puterea plebeilor bine înmănunchiați și călăuziți de tribuni, reprezentanții lor firești, sinceri și devotați cauzei lor, și în sfîrșit, vîrsta sa înaintată, precum și impopularitatea sa. Camillus a mai fost ales odată dictator, însă de astă dată pentru reabilitarea sa în ochii plebei și împăcarea cu ea (Plutarh, *Camillus*, XLII). Plutarh înțelege însă mai bine lucrurile cînd spune că M. Furius Camillus, bolnav și gîrbovit de ani, se temea de o a doua judecare a lui, și că în același timp recunoștea puterea plebeilor. De altfel, Plutarh e și mai precis decît Titus Livius cînd scrie că noua lege, în legătură cu delimitarea proprietății funciare private, a fost votată și a intrat în vigoare sub dictatura lui Publius Manlius.

79 Această înfăptuire are o însemnătate precumpănitoare, deoarece de acum înainte plebeii puteau zădărnici chiar numirile de dictatori. Cu acest prilej se lămurește o problemă a cărei soluție fusese contestată de patricieni și anume dacă tribunii plebei trebuiau considerați autorități ale statului — în care caz opoziția lor era legală —, sau dacă trebuiau priviți numai ca reprezentanți ai plebeilor, în care caz inițiativele emanate de la ei erau oricînd caduce și cu îndoielnice șanse de a se concretiza în forma unor proiecte de legi valabile. Prin amenințarea pedepsirii lui Camillus cu o amendă, se scoate în relief înfăptuirea unor măsuri necesare, propuse de către tribunii plebei, pentru ocrotirea adunărilor plebeilor și ale întregului popor roman.

Scanned with CamScanner

[80] C. Licinius, cel dintîi *magister equitum* (comandant al cavaleriei) ales din rîndurile plebeilor, a fost numit în anul 387 ab U.c. (366 î.e.n.).

[81] Regii Tarquinii, care au fost alungaţi din Roma, erau consideraţi drept simbolul tiraniei.

[82] Zicală latină: *Aut omnia accipe, aut nihil fero*, care poate fi sintetizată prin: „sau tot, sau nimic".

[83] Să se remarce cu cîtă claritate redă Titus Livius concepţia demagogică a acestui patrician, din al cărui discurs se reliefează modalitatea şi mijloacele la care recurgea pătura exploatatoare pentru a-şi apăra poziţiile de clasă.

[84] Regii romani îşi aveau statuile lor aşezate pe Capitoliu. Pe soclul fiecărei statui era săpată şi încrustată cu aur inscripţia prin care se arăta perioada cît a domnit fiecare din ei pe tronul roman.

[85] Cugetare moralistă caracteristică operei lui Titus Livius prin care se reliefează un aspect al valorii intrinsece a omului: *Etenim ab homines dignitas pertinet* (în traducere liberă: „simţămîntul demnităţii trebuie să fie una din calităţile esenţiale ale fiinţei umane").

[86] Maxima rostită de Appius Claudius Crassus arată cît de presantă era cererea plebeilor de a li se distribui loturi de pămînt din *ager publicus* pe care-l acaparaseră patricienii. Totodată, moralistul istoric Titus Livius biciuieşte lăcomia egoistului hrăpăreţ care se înfruptă din bunurile semenului său: *Tanta dulcedo est ex alienis fortunis praedandi!*

[87] Formulă de urare la romani: *Quod faxitis, deos velim fortunare!*

[88] Cuvîntarea rostită de Appius Claudius Crassus, nepotul decemvirului — foarte problematică în ce priveşte veracitatea ei din punct de vedere istoric — a fost plăzmuită de Titus Livius şi plasată la locul potrivit, în scopul de a da în vileag punctul de vedere al aristocraţiei romane faţă de revendicările şi frămîntările plebei. Acest punct de vedere exprimat destul de răspicat prin gura unui Claudius, reliefează pînă la ce grad a ajuns conflictul dintre patriciat şi plebe, mai ales în legătură cu punerea în aplicare a legilor lui Licinius şi Sextius. După cum se învederează din acest discurs, aristocraţia romană nu vrea să renunţe la punctul ei de vedere, caracteristic celui mai strîmt cu putinţă egoism de clasă. Pe bună dreptate subliniază şi Titus Livius stăruinţa plebeilor de a merge

Scanned with CamScanner

până la capăt cu înfăptuirea revendicărilor lor legitime, susținute de reprezentanții săi autorizați, tribunii, stăruință marcată prin cuvintele: „noi vrem să obținem totul, sau nimic". În al doilea rînd, se reliefează năzuința înfăptuirii libertății absolute în alegerea consulilor: dacă poporul e de părere și vrea ca amîndoi consulii să fie aleși numai din rîndurile plebeilor, n-are decît să și-i aleagă; patricienii însă nu vor, se opun aprobării legilor în discuție argumentînd că religia oprește să se numească în înalte demnități oameni din rîndurile plebeilor, pentru că „aceștia nu au dreptul de a consulta auspiciile". Pretențiile patricienilor că ei sînt singurele *personae gratae* — ființe alese ale zeilor — înzestrate cu har divin și predestinate să cîrmuiască republica romană, reliefează această mentalitate. Votîndu-se hotărîrea de a se alege un consul dintre plebei, s-a smuls aristocrației încă un privilegiu de clasă.

[89] Aleși pentru anul 388 ab U.c. (365 î.e.n.).

[90] Claudius Quadrigarius este un analist roman care a trăit pe vremea dictatorului Sylla. El a scris o istorie romană intitulată *Annales*, în 23 de cărți, dar care s-a pierdut.

[91] Evenimentele și datele în legătură cu acest război împotriva gallilor n-au fost lămurite pe deplin și într-un consens general de către istorici. După istoricul grec Polybios (XI, 18), bătălia dintre romani și galli dată în apropierea muntelui Alban a avut loc la 30 de ani după prima năvălire a gallilor, pe cînd Titus Livius menționează aici că a avut loc într-al 22-lea an după a doua invazie.

Polybios spune că romanii au evitat lupta cu gallii, pe cînd după Titus Livius și după Plutarh, Camillus a fost sărbătorit pentru triumful repurtat asupra gallilor. Aserțiunea lui Plutarh coincide cu a lui Claudius Quadrigarius, cînd spune că bătălia a avut loc lîngă rîul Anio, însă el mai susține că această bătălie a avut loc numai după 13 ani de la cucerirea Romei de către galli. Plutarh dă acestui conflict o desebită însemnătate, datorită faptului că în urma biruințelor cîștigate asupra gallilor crescuse considerabil încrederea romanilor în forțele lor proprii. Diodor din Sicilia (XIV, 117) este în schimb cît se poate de confuz spunînd că gallii s-au bătut cu romanii după ce s-au întors din Apulia, pe cînd la Titus Livius (în cap. XLVIII) se arată că gallii, după bătălia din cîmpia albană, au fugit în debandadă. Dionysios din Halicarnas (XIV,

Scanned with CamScanner

12—19) istorisește că al doilea val de galli s-a îndreptat în spre muntele Alban, însă și la el datele și amănuntele sînt confuze. Confuziile istorice se explică prin aceea că gallii au invadat Italia în mai multe rînduri, și din această cauză analiștii nu le-au dat aceeași însemnătate tuturor acestor năvăliri. Relatările lui Titus Livius asupra celui de-al doilea război cu gallii concordă într-o bună măsură cu ale analistului Claudius Quadrigarius și cu ale lui Plutarh. Istoricul roman face o singură greșeală, neînsemnată în aparență, fiindcă el, luîndu-se după analistul de mai sus, spune că bătălia a avut loc aproape de rîul Anio.

92 Cel dintîi consul plebeu a intrat în funcție în anul 388 ab U.c. (365 î.e.n.).

93 Fraza: „Patricienii spuneau că ei nu vor încuviința" a mai fost menționată în cap. XLI, și înseamnă „încuviințarea întemeiată pe consultarea zeilor și cercetarea voinței divine".

94 Numirea unui *praetor* trebuie privită nu numai ca un fel de compensație pentru patricieni, în locul scaunului de consul pierdut de ei în favoarea plebeilor, ci și ca semnificație că justiția era o prerogativă exclusivă a patricienilor. Cuvîntul *praetor* (*prae-itor* = cel care merge în frunte) fusese un titlu care se acorda consulului sau dictatorului. Abia în anul 366 î.e.n. s-a înființat *praetura* în a cărei sarcină cădea judecarea proceselor dintre cetățeni. Patricienii recurgeau la argumentări religioase pentru justificarea acestui privilegiu: așa cum se credea că atribuția de judecător suprem era numai a lui Jupiter, zeul suprem, această atribuție trecea mai departe în mîinile reprezentanților săi pe pămînt, regilor, și de la aceștia, patricienilor, datorită faptului că reprezentanții acestora oficiau ceremoniile religioase. Prin faptul că legile aveau putere de sancționare, întreg dreptul era privit de patricieni ca un patrimoniu exclusiv al lor, izvorît din dreptul sacral. De aceea aristocrația a fost atît de pornită împotriva edilului curul Cneius Fulvius (vezi cartea IX, ultimul capitol) care a făcut cunoscut plebeilor dreptul civil, ținut ascuns în nișele sanctuarelor păzite de pontifici. Alegerea praetorului curul și a edililor curuli, magistraturi care s-au înființat acum, e interpretată de Titus Livius ca o inițiativă a patricienilor, aceștia căutînd să înmulțească numărul magistraților patricieni, pentru a păstra mai departe preponderența la cîrma republicii romane. La început, praetorul a fost ales, în

comițiile centuriate, numai din rîndurile patricienilor. Mai tîrziu însă, în anul 337 î.e.n., tribunii plebei au reușit să-și impună punctul lor de vedere, alegîndu-se și primul praetor din rîndurile plebeilor. În timpul primului război punic s-a ales și un al doilea praetor, în anul 241 î.e.n., numit *praetor peregrinus* care judeca litigiile dintre cetățenii romani și străini. Praetorul urban judeca pricinile dintre cetățenii romani; el putea suplini pe consuli, cînd aceștia lipseau din Roma, putea convoca senatul și mobiliza armata. Numărul praetorilor a sporit cu timpul la patru, apoi la 8, iar sub imperiu la 18. Cu toate că primii praetori se numeau colegii consulilor, în *cursus honorum* erau considerați treapta inferioară a consulatului. Veșmintele lor erau identice cu ale consulilor, avînd la fel ca ei dreptul de a purta *toga praetexta*, de a avea *sella curulis* (scaunul curul), precum și o gardă de 6 lictori cu fascii. Praetorii urbani însă aveau numai 2 lictori.

[55] *Ludi maximi*, adică cele mai mărețe jocuri cu putință, depășind amploarea și fastul marilor jocuri — *ludi magni*. Plutarh le atestă în *Camillus*. Pînă la primul război punic, se cheltuiau cîte 500 000 de ași, din vistieria statului, cu organizarea și desfășurarea lor.

CARTEA VII

[1] Anul amintit aci este 389 ab U.c. (364 î.e.n.).

[2] Fraza: „Acest an va fi însemnat prin alegerea în funcția de consul a unui om nou (*homo novus*) și prin înființarea a două noi funcții: praetura și edilitatea curulă", relevă dintru început faptul că istoricul roman a accentuat asupra esențialului: și anume că după lupte neîntrerupte cu patricienii, plebea a izbutit să cîștige un post dominant la cîrma republicii romane, impunînd alegerea unui consul din rîndul ei.

Titus Livius relevă nu numai eforturile depuse de plebei pentru obținerea de drepturi egale cu patricienii, ci și luarea în stăpînire a drepturilor cîștigate; dar totodată subliniază că plebea și-a încredințat reprezentantului său autorizat scaunul de consul. La rîndul lor, și patricienii și-au luat în stăpînire noile magistraturi menite a

compensa pierderea unui scaun de consul. Să se remarce totuşi că de la o vreme reprezentanţii plebeilor nu au fost excluşi de la alegerile de praetori şi de edili curuli.

3 Menţionînd defecţiunea hernicilor, Titus Livius s-a gîndit la nerespectarea angajamentelor luate faţă de romani de hernici, care făceau parte din confederaţia latină. Totuşi, nici hernicii nici romanii nu au recurs la ostilităţi din pricina luptelor politice şi sociale existente în sînul fiecăreia din cele două părţi beligerante.

4 *Toga praetexta* (vezi vol. I, cartea I, nota 78 şi la cartea X, nota 31).

5 Consulatul acestora a fost în anul 390 ab U.c. (363 î.e.n.).

6 Între 365 şi 390 ab U.c. (388—363 î.e.n.).

7 *Lectisternium*-ul a avut loc în anul 391 ab U.c. (362 î.e.n.).

8 Primul *lectisternium* a fost menţionat de Titus Livius în cartea a V-a, cap. XIII, pe cînd de cel de-al doilea a uitat să mai amintească. Această ceremonie publică, organizată de *septemviri epulones*, la care participau toţi cetăţenii, în afară de sclavi, liberţi şi străini, era un eveniment excepţional; în schimb, ospeţele obişnuite pe care le organizau *viri epulones* (anumiţi funcţionari însărcinaţi în acest scop) se ţineau aproape în fiecare lună sau săptămînă, însă la acestea din urmă participarea mesenilor era restrînsă, ospeţele fiind date în cinstea unei divinităţi. *Lectisternia*, marile ospeţe publice, erau însă în afara cadrului obişnuit şi aveau semnificaţia unor ceremonii deosebit de solemne, fiind considerate un fel de agape sau praznice publice însoţite de *supplicationes* — rugăciuni colective pentru iertarea şi curăţirea de păcate, sau ca o sărbătoare de mulţumire publică, cum a fost cea desfăşurată la Roma după înăbuşirea conjuraţiei lui Catilina (vezi Cicero, *In Pisonem*, 3, *În Catilinam*, 11, 6, *Philipicae*, 11, 6). Ţinta urmărită este aceeaşi ca şi la solemnităţile sacrificiilor, numai că aceste solemnităţi se desfăşoară potrivit prescripţiunilor cuprinse în cărţile sibylline, oficiindu-se slujbe în cinstea mai multor zei, a lui Apollo, a Dianei, a Latonei, a lui Hercules, Mercur şi Neptun, cu un ceremonial obişnuit, purtînd caracterul ritualurilor greceşti.

9 Maximă a moralistului Titus Livius: *Ceterum parva quoque, ut ferme principia omnia*, ce are valoare — ca îndreptar în viaţă — de a porni la oricare activitate cu modestie, nu cu trufie.

10 După cum arată Titus Livius, primul început al artei teatrale la romani consta din dansuri etrusce acompaniate de flaut, fără textul

Scanned with CamScanner

sau mimica corespunzătoare. Acestor reprezentații importate de la etrusci li s-au adăugat și producțiile băștinașe, pe care diferiți autori dramatici le creau după modelul celor străine; aceste producții dramatice, pline de humor, erau în același timp și mimate, corespunzător textului. Piesa teatrală, la început, a fost cu precădere o comedie, și e de obîrșie plebeiană. Cu începere de la Livius Andronicus (v. nota urm.), creatorul dramaturgiei romane culte, deci un veac mai tîrziu, reprezentarea mimică din bucata teatrală a fost despărțită de partea cîntată, comediile fiind alcătuite din dialoguri și replici, pe cînd părțile lirice au fost încredințate cîntăreților de profesie. Aceasta este originea comediei ca o creație artistică propriu-zisă, din care s-a dezvoltat mai tîrziu comedia cultă romană. Comparativ cu creațiile artistice teatrale grecești, producțiile romane se aseamănă cu dramele lui Epicharm, cu imnurile lui Sophron și cu *Satura moenippea* ale lui M. Terentius Varro. Toți poeții romani sînt de acord cu cele arătate de Titus Livius în succintul său istoric al teatrului roman. Astfel, Vergilius, *Georgice*, II, vs. 385, ne spune că la toate sărbătorile romane ale lui Bacchus, întocmai ca la cele dionisiace grecești, poporul petrecea zgomotos, avînd măști pe față, prilejuindu-se torente de glume și rîsete, precum și tot soiul de grimase și mimări, satirizîndu-se unii pe alții. De asemenea și Horatius, *Epistulae* II, 1, vs. 139, ne spune că în mod obișnuit romanii stihuiau glumele și ironiile cu prilejul sărbătorilor culesului recoltelor de pe ogoare și livezi, dar că versurile erau improvizații stîngace și necioplite, și că această înclinație a romanului către biciuire mersese atît de departe, încît cîrmuirea a recurs la o lege prin care se pedepseau asemenea manifestări. Primele începuturi ale unei poezii rustice cu caracter religios, în urma introducerii dansurilor etrusce, s-au contopit cu elementele străine, imprimînd acestor creații artistice în mod distinct un caracter autohton. Deci după istoricul Titus Livius diferitele trepte de dezvoltare ale poeziei dramatice romane sînt următoarele: 1) dansurile etrusce acompaniate de flaut; 2) dansurile însoțite de stihurile cupletelor humoristice executate de tinerețul roman, metrul întrebuințat fiind versul cunoscut sub numele de saturnin; 3) *Saturae*. „Satura" pe acea vreme nu avea sensul de azi, de satiră, ci era un amestec improvizat de cîntec, dans, glumă, ironie, farse, acompaniate de muzică. Cu începere din anul 240 î.e.n., prin despărțirea bucății teatrale de muzică și dans, din iniția-

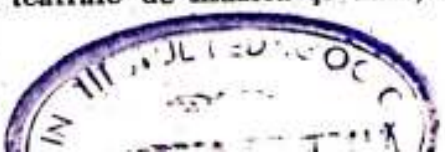

Scanned with CamScanner

tiva lui Livius Andronicus, se pune piatra de temelie a dramei artistice romane. Începînd de la această dată, muzicanții cu instrumente, cîntăreții și actorii întovărășeau dialogul cu mimica corespunzătoare.

11 Versurile fescennine (numele derivă de la Fescennia, un oraș în Etruria) erau cele mai simple stihuri cu putință, alcătuite numai din spondeie (_∠ —). Este metrul original roman, în care au scris și primii poeți romani, Livius Andronicus și Naevius. O dată cu influența culturii elene, acest vers a intrat în desuetudine.

12 Livius Andronicus este părintele dramaturgiei romane, creatorul teatrului și tragediei romane, precum și al principalelor genuri poetice romane. Era un grec originar din Tarentum. Vine la Roma după cucerirea, în anul 272 î.e.n., a Tarentului de către romani. Tragediile sale erau mai mult traduceri și compilări ale tragediilor lui Sophocles și Eurypides. Se citează următoarele tragedii atribuite lui Livius Andronicus: *Achilles, Aegisthus, Aiax, Andromedes, Equus Troianus, Hermiona, Ino, Teseus,* din care s-au păstrat însă foarte puține fragmente. Tot el a compus și un imn liric în cinstea Junonii și a tradus Odiseea în limba latină.

13 Revenirea la farsele anterioare improvizate este legată de așa-zisa piesă teatrală *fabula Atellana,* numită așa de la Atella, cetatea oscă situată între Capua și Neapolis. În felul acesta, obîrșia dramaturgiei romane, ca și înclinația poporului roman către producții artistice glumețe și ironice, învederează limpede că gluma, biciuirea, ironia sînt armele prin care se combat trufia, înfumurarea și viciile în general. Se știe că înșiși soldații romani aveau obiceiul de a-și ironiza în stihuri improvizate comandanții, cînd aceștia erau sărbătoriți cu triumf.

14 Oscii făceau parte dintre populațiile autohtone italice, împreună cu sabellii, umbrii și latinii. O bună parte din osci locuiau în Campania. După supunerea lor de către ramura sabellică a samniților, din contopirea cu învingătorii au ieșit campanii. S-au găsit inscripții scrise în dialectul osc, care sînt descifrate, și se numără printre cele mai vechi vestigii epigrafice din peninsula italică.

15 Ocupația de *histrioni* fiind lăsată în timpul istoricului Titus Livius pe seama sclavilor, era socotită nedemnă pentru un roman, ca și aceea a gladiatorilor; cu timpul însă a început să se dea mai multă

Scanned with CamScanner

considerație artiștilor. Aici, moralistul Titus Livius se referă la exagerările reprezentațiilor scenice lubrice din timpul său.

16 Consulatul acestora a fost în anul 392 ab U.c. (361 î.e.n.).

17 Așa cum se credea de către popor, că comedia putea fi un mijloc de ușurare a suferințelor și de înlăturare a răului, la fel și baterea unui cui pare a fi fost o plăsmuire a patricienilor, înclinați să caute izvorul răului în neglijarea datinilor religioase. Obiceiul baterii unui cui avea însă la origine un alt sens și fusese introdus la romani pentru a ține socoteala timpului de către magistrați ai statului, în vederea compensării anului solar cu cel lunar sau pentru determinarea unor anumite cicluri ale anului.

S-a observat că aceeași datină a fost păstrată și în templul zeiței etrusce a norocului, Nortia, din cetatea Volsinii.

18 Minerva făcea parte din categoria zeilor *Di novensiles* (sau *novensides*), și anume din triada etruscă a Capitoliului: Jupiter, Juno, Minerva. Cultul Minervei s-a introdus la Roma în urma cuceririi cetății Falerii, prin adoptarea lui de la populația învinsă a falisci-lor. Minerva era considerată și adorată ca zeița protectoare a meșteșugarilor și lucrătorilor, care-și aveau atelierele și locuințele grupate în jurul templului ei ridicat pe Aventin. O altă ipostază a acestei divinități era *Minerva medica*, patroana medicilor, avînd un templu pe Esquilin. Templul de pe Capitoliu, de care e vorba aici, avea trei altare deopotrivă de mari, cu comunicare între ele: al lui Jupiter în centru, iar laterale, ale Minervei și Junonei. La acest altar *(templum)* se spune că a fost atîrnată această lege.

19 Zeița Nortia făcea parte din divinitățile vechi italice — *di indigetes* — al cărei cult era cinstit în cetatea Volsinii, fiind socotită ca o întruchipare a destinului.

20 Cincius Alimentus — analist roman, de origine plebeiană, care a scris în limba greacă o istorie romană intitulată *Annales*.

21 Jupiter Maximus Optimus, înseamnă: prea bunul și prea puternicul Jupiter.

22 Consulatul acestora a avut loc în 393 ab U.c. (360 î.e.n.).

23 Acuzația adusă lui L. Manlius Imperiosus este cît se poate de semnificativă pentru acele vremuri. Tribunii plebei aveau suficiente temeiuri pentru a-l trimite în judecată pe dictatorul Manlius, fiindcă el cu purtările sale tiranice făcuse excese de zel. Numai că în privința exercitării așa-numitei *patria potestas romana* (dreptul

Scanned with CamScanner

și puterea tatălui de a dispune de viața fiilor săi), tribunii plebei nu aveau nici un drept să se amestece. În sfîrșit, felul cum a pus fiul lui Manlius capăt acestei acuzații înseamnă o încălcare a legalității. În schimb, Cicero și istoricul Valerius Maximus subliniază acest rar exemplu de pietate filială *(pietas erga parentem)*.

24 *Imperiosus* — poate fi tradus „stăpînul cu gura mare și cu biciul în mînă".

25 E vorba de gradul militar din armată, tribunul militar fiind comandantul unei legiuni, și nu de magistratură (tribuni militari cu putere consulară) care a fost la conducerea republicii 84 de ani (vezi nota 69 la cartea VI).

26 Fapta eroică a lui Marcus Curtius, deși de domeniul legendei, are totuși un sîmbure de adevăr istoric, de vreme ce exista denumirea lacului Curtius. Se știe îndeobște că miturile etiologice formează în parte fundamentul istoriei romane din perioada arhaică. Acest cutremur de pămînt, precum și deplasarea de straturi se poate să fi avut într-adevăr loc. Pe baza fenomenelor naturii, în folclorul oricărui popor se brodează oricînd asemenea povești; și în cazul de față a existat de bună seamă un *mundus*, o groapă ce simboliza bolta cerului. Așa cum se știe și din folclorul nostru, și pe atunci se cerea pentru ispășire jertfa cea mai de preț pe care o avea Roma. Din această pricină, un tînăr roman entuziast și-a jertfit propria sa viață pentru binele republicii romane, un exemplu relatat de Titus Livius pentru a arăta pînă unde poate merge credința și dragostea de patrie. Cu toate că istoricii Zonaras (VII, 25) și Dionysios din Halicarnas tăgăduiesc veracitatea acestei legende, Titus Livius ne transmite prin ea o străveche tradiție romană, fără să dea alte lămuriri, însă nu pentru a explica denumirea acestui lac, pentru că mai existase un Curtius Mettus, acel erou al lui Titus Tatius, și pe deasupra și un consul Curtius, de care și scriitorul pomenește în legătură cu acest nume.

27 Reflecție livianã: *Nunc fama rerum standum esse, ubi certam derogat vetustas fidem;* din ea se relevă importanța pe care o dă Titus Livius miturilor și tradiției, la care e nevoit să recurgă, deoarece vicisitudinile ca, de pildă, incendierea Romei de către galli și noianul timpului scurs nu au îngăduit păstrarea izvoarelor istorice scrise.

Scanned with CamScanner

[28] Războiul cu hernicii, care a izbucnit din nou în anul 393 ab U.c. (360 î.e.n.) — cu toate că fusese încheiată înainte o alianță între Roma, Latium și hernici —, precum și defecțiunea cetăților Tibur și Praeneste sînt ultimele tentative ale populațiilor menționate de a ieși de sub hegemonia romană, însă acum prea tardive căci au fost zădărnicite. Motivul: fiecare din aceste cetăți au ridicat armele izolat una după alta. Din această cauză, romanii le-au înfrînt pe rînd, pe fiecare în parte.

[29] Asupra semnificației ce-l avea dreptul ginților, vezi vol. I, cartea I, nota 58.

[30] Constituirea unei puternice armate hernice alcătuite din 8 cohorte, fiecare avînd cîte 400 de oameni, învederează faptul că această populație dispunea încă de forțe militare, deși avusese de purtat dese lupte cu populațiile vecine.

[31] Asupra concepției lui Titus Livius despre rolul destinului în desfășurarea evenimentelor vezi *Studiul introductiv*, vol. I, pag. XXXIV—XXXV și la cartea I, nota 25.

[32] În anul 394 ab U.c. (359 î.e.n.).

[33] Pentru alte informații asupra cetății Ferentinum, a se vedea vol. I, cartea II, nota 91.

[34] Tibur, oraș latin la nord-est de Roma, pe malul stîng al rîului Anio. Ulterior tiburtinii, ajutîndu-i pe pedani, sînt înfrînți de romani și pedepsiți (vezi și cap. XII și XIV din cartea VII).

[35] E vorba de analistul Licinius Macer (vezi și vol. I, nota 13 de la cartea IV.

[36] *Via Salaria*, o șosea care pornea din partea de nord a Romei, împreună cu Via Nomentana, de la poalele colinei Quirinal și trecea prin *porta Collina*. Numele de Via Salaria deriva de la rolul economic al acestei căi, pe ea transportîndu-se sarea de la Ostia.

[37] Reflecție livianã: *Praecipuam sortem periculi petere nolle*, prin care se relevă faptul că pripeala în orice acțiune nu duce la evitarea primejdiei.

[38] Din aceste cuvinte: *Praesta nomen romanum invictum!* reiese caracterul epopeic al operei liviene, și nemărginita admirație și dragoste a istoricului roman față de patria sa.

[39] Menționarea sabiei hispane în textul de față pare să fie un anacronism deoarece pe acea vreme romanii nu puteau avea cunoștință de o asemenea armă. Sabia hispană și-a făcut apariția la romani abia în

Scanned with CamScanner

timpul celui de-al doilea război punic, cu care prilej pedestrimea romană a fost dotată cu asemenea armă. Însă nu trebuie să mire pe nimeni asemenea procedee. Întotdeauna un stat introduce în dotația armamentului său orice mijloc nou de luptă și orice inovație, pe care o împrumută de la vecini, cînd găsește cu cale că acestea sînt mai eficace.

Informațiile lui Titus Livius în această privință au fost luate de la analistul Claudius Quadrigarius, care susținea asemenea lucruri (vezi și Aulus Gellius, *Noctes Atticae* IX, 13).

40 Să se remarce caracterizarea ostașului roman făcută aci de Titus Livius atît de succint și de sugestiv.

41 Torquatus înseamnă în latinește „cel cu salbă".

42 Pentru coroana de aur (*corona aurea, vallaris, castrensis* sau *muralis* etc.) vezi la cartea VI, nota 50. Această *corona aurea* se oferea unui erou roman în urma unei izbîndiri asupra adversarului său.

43 Consulatul acestuia și al colegului său M. Fabius Ambustus a fost în anul 395 ab U.c. (358 î.e.n.).

44 Reflecție liviană ce relevă înaltul său patriotism, descriind simțămintele celor ce luptă într-un război just, de apărare a patriei chiar în fața vetrelor și celor dragi: *Pugnatum est, quae magna, etiam absentibus, hortamenta animi tum subjecta oculis, simul verecundia misericordiaque milites accendebant.*

45 Anul amintit aci este 396 ab U.c. (357 î.e.n.).

46 Anul 397 ab U.c. (356 î.e.n.).

47 Se pare că datorită ușurinței cu care se angajau gallii ca mercenari, toți vechii dușmani ai romanilor au hotărît să ridice armele împotriva acestora, apelînd la sprijinul plătit al gallilor. Războiul cu hernicii se dezlănțuie din nou. Cetățile Tibur și Praeneste repetă defecțiunea, trădînd pe romani, și chiar orașe mult mai neînsemnate ca Privernum și Velitrae îndrăznesc să-i atace pe romani. Cu prilejul acestei invazii, gallii au trecut numai pe lîngă zidurile Romei. Înspăimîntați de pericolul gallic, latinii au reînnoit alianța cu romanii, trimițînd, potrivit condițiilor tratatului încheiat anterior, puternice contingente de trupe auxiliare în sprijinul romanilor. Ajutorul latinilor a venit la timp. Obținerea acestui ajutor se datorește însă și abilei activități diplomatice desfășurate de romani și totodată și faptului că latinii și-au dat seama încotro convergeau interesele

Scanned with CamScanner

lor. Cu ajutorul primit de la latini, romanii s-au putut apăra împotriva tuturor vrăjmaşilor lor. Totuşi, eforturile cele mai mari au fost depuse tot de romani.

48 Pedum (vezi vol. I, cartea II, nota 86).

49 Reflecţie liviană: *Iis animis corporibusque quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem languesceret mora.*

50 *Primipilus* (vezi mai jos la cartea VIII, nota 24).

51 Din cuvintele acestui centurion iese puternic în vileag ascuţimea luptei de clasă din republica romană în acest timp. Acest discurs are însă în acelaşi timp şi un caracter moral-educativ.

52 Adagiu livian: *Rem bonam, exemplo haud probabili actam,* care relevă acea trăsătură a concepţiei lui Titus Livius care exclude putinţa unei frumoase acţiuni dacă nu se întemeiază pe principii morale.

53 Maximă liviană: *In castris, feroces, in acie, pavidi,* care poate fi redată şi prin zicala romînească: „la pomană năvală, la război înapoi" sau: „înapoia frontului, în cazarmă, ostaşii fac pe grozavii, dar cînd ajung pe front dau bir cu fugiţii".

54 Anul menţionat mai sus, la nota 46 de la această carte.

55 Veliternii erau locuitorii cetăţii Velitrae. Aceasta era o colonie romană situată în regiunea volscilor, la sud de muntele Alban. Veliternii au trecut de partea latinilor, ridicînd armele împotriva Romei. Veliternii îi ajută totuşi pe pedani, dar aceştia fură înfrînţi de romani lîngă rîul Astura. Ca represalii, veliternii sînt pedepsiţi cu confiscarea unei treimi din teritoriu.

56 Este înfăţişat în acest pasaj, din relatarea lui Titus Livius în legătură cu această lege, modul cum a evoluat societatea sclavagistă romană, care a făcut încă un pas în dezvoltarea ei, cum năzuiau către funcţiile de la conducerea statului roman reprezentanţii plebei înstărite şi cum li se împotriveau cu atîta înverşunare patricienii. Dovadă e această lege propusă din iniţiativa senatului patrician, lege care era îndreptată împotriva aspiraţiilor legitime ale plebeilor la conducerea statului.

57 E vorba de anul 398 ab U.c. (355 î.e.n.).

58 *Foenus unciarum* — procentul legal la împrumuturile contractate de plebei de la cămătarii patricieni sau de la plebeii bogaţi, care fusese stabilit la a douăsprezecea parte din suma împrumutată, adică la $8^1/_2\%$, sau un as la sută.

Scanned with CamScanner

[59] Antesignani — soldaţii de elită rînduiţi înaintea steagurilor *(signa)*.

[60] Un fapt nou demn de remarcat şi extrem de interesant este intrarea în vigoare a acestei legi, sugerate din iniţiativa ostaşilor romani din tabără, lege referitoare la un nou impozit de 20 de aşi, pe care-l plătea stăpînul care elibera un sclav.

[61] De vreme ce acum şi ostaşii romani se întruneau pe triburi şi votau legi, aceasta însemna că o parte din popor, şi anume cei înrolaţi sub arme, erau scoşi de sub jurisdicţia tribunilor plebei. Din această cauză, reprezentanţii plebeilor erau îndreptăţiţi să ceară repetarea propunerilor şi în adunarea poporului.

[62] Aleşi în anul 399 ab U.c. (354 î.e.n.).

[63] Salinae (a se vedea vol. I, la cartea I nota 114).

[64] După ce au căzut stavilele care le zăgăzuiau plebeilor accesul la consulat şi după ce au cîştigat acum şi această biruinţă, prin numirea celui dintîi dictator din rîndul plebeilor, plebeii, şi în special cei bogaţi, îşi asiguraseră astfel încă o poziţie dominantă la cîrma statului roman.

[65] Acest *interregnum* a fost în anul 399 ab U.c. (354 î.e.n.).

[66] Alegerea în funcţie consulară a acestor doi patricieni, în pofida legii Licinia, demonstrează repetarea ingerinţelor făcute de patricieni şi folosirea chiar de mijloace contrare legilor pentru ca aristocraţia să rămînă singura deţinătoare a magistraturii supreme la Roma şi singura beneficiară a puterii. Din comentariile lui Titus Livius iese în evidenţă hotărîrea plebeilor de a-şi strînge rîndurile, pentru a porni la o nouă contraofensivă împotriva patricienilor.

[67] Empulum, o mică localitate situată în Latium, în apropierea cetăţii Tibur, la nord-est de Roma.

[68] Anul 401 ab U.c. (352 î.e.n.).

[69] Sassula, localitate pe rîul Anio, în Latium, situată în apropierea cetăţii Tibur. Sassula dimpreună cu Empulum serveau ca loc de tîrg al cetăţii Tibur.

[70] Încheierea unui tratat de alianţă între romani şi samniţi scoate în vileag următoarele: 1) în expansiunea lor cele două puteri din centrul Italiei s-au apropiat mult una de cealaltă, ţinuturile fiindu-le delimitate de rîul Liris; 2) era necesară şi o reglementare a raporturilor reciproce între cele două puteri. Această constatare poate fi dedusă din fraza: *Foedere in societatem accepti* (samniţii au fost admişi ca aliaţi în confederaţia latină). Această alianţă era în acelaşi

Scanned with CamScanner

timp şi ofensivă şi defensivă, cele două popoare obligîndu-se să-şi acorde asistenţă mutuală şi sprijin armat. Încheierea tratatului mai relevă şi un alt aspect: stabilirea unor relaţii paşnice între cetăţenii ambelor state, prin angajamentul de a nu mai recurge la războaie de cuceriri şi anexiuni de teritorii şi de a nu mai sprijini alte populaţii beligerante. Din această cauză romanii n-au mai vrut să dea sprijin campanilor, cînd aceştia le-au solicitat ajutorul, pentru ca să nu vină astfel cu vreo atingere prieteniei şi alianţei încheiate cu samniţii.

[71] Caeriţii — populaţie din Caere (vezi şi vol. I, cartea I, nota 18).

[72] În acest pasaj Titus Livius se referă la refugiul flaminilor şi vestalelor la Caere, cu prilejul primei invazii gallice din anul 390 sau 387 î.e.n.

[73] Armistiţiul încheiat de romani cu cetatea Caere, cu un an mai înainte, fusese stabilit în condiţii extrem de grele, după cum subliniază Titus Livius. După istoricul grec Dio Cassius (XL), romanii încheiaseră armistiţiu cu caeriţii numai cu condiţia ca aceştia să le cedeze jumătate din teritoriul lor. Nu se ştie precis dacă cu acest prilej locuitorii din Caere au primit cetăţenia romană, *jus civitatis*. În orice caz, caeriţii erau socotiţi de romani că fac parte din populaţiile Etruriei.

[74] Se reaminteşte că legea Licinia fusese propusă de tribunul plebeu Caius Licinius Stolo în anul 379 ab U.c. (374 î.e.n.) lege prin care se hotăra de către senatul patrician şi adunarea poporului ca un consul să fie ales dintre plebei, şi a intrat în vigoare abia în anul 387 ab U.c. (366 î.e.n.) (vezi sfîrşitul cărţii VI, cap. XXXV—XLII).

[75] *Mensarii* — o comisie specială financiară *(Triumviri mensarii)* subordonată quaestorilor însărcinaţi cu administraţia finanţelor statului.

[76] În anul 403 ab U.c. (350 î.e.n.).

[77] Aleşi pentru anul 403 ab U.c. (350 î.e.n.).

[78] Alegerea lui Marcius Rutilus (care a fost primul dictator din rîndurile plebeilor) în funcţia de censor înseamnă un nou pas mai departe făcut de plebei pentru obţinerea funcţiilor importante în statul roman.

[79] Anul 404 ab U.c. (349 î.e.n.).

[80] *Triarii, principes, hastati* — cele trei linii de luptă romane — vezi mai jos la cartea VIII, cap. VIII şi nota 23.

Scanned with CamScanner

81 Ei au fost aleşi consuli în anul 405 ab U.c. (348 î.e.n.).

82 Reflecţie livianã: *Adeo in quae laboramus sola crevimus, divitias luxuriamque,* care scoate pe prim plan învăţătura moralistului-literat Titus Livius că bogăţiile, luxul şi mai ales risipa pricinuiesc întotdeauna neplăceri şi suferinţe posesorilor lor.

83 În anul 407 ab U.c. (346 î.e.n.).

84 Această perioadă are însemnătate prin noul conflict dezlănţuit între romani şi alte diferite populaţii italice. În timp ce toţi vechii vrăjmaşi au ridicat armele împotriva Romei, hernicii iar au trădat-o printr-o nouă defecţiune, gallii invadează din nou Italia, ameninţînd direct Roma. Apoi, şi samniţii se ridică. La acest lanţ de neajunsuri se mai adăugau incursiunile de pradă ale piraţilor greci, care s-au apropiat cu o flotă de corăbii de coastele portului roman Ostia, neliniştind întregul teritoriu roman. La rîndul lor, gallii au fost cu atît mai primejdioşi pentru romani, cu cît îşi instalaseră tabăra de iarnă la poalele muntelui Alban. Cea mai grea lovitură pentru romani a fost însă refuzul latinilor de a mai trimite contingentele necesare. Din această pricină, romanii au fost nevoiţi să facă singuri faţă tuturor acestor primejdii, prin alcătuirea în pripă a unei armate compuse din 10 legiuni.

85 În acest pasaj Titus Livius face aluzie la expansiunea regatului macedonean, care avea în fruntea lui pe războinicul rege Filip al II-lea, tatăl lui Alexandru cel Mare. După cum se ştie, împotriva lui Filip al II-lea s-a ridicat Atena, în fruntea confederaţiei cetăţilor greceşti, printre ai cărei conducători era şi Demosthenes, vestitul orator şi bărbat politic. După o eroică rezistenţă în mai multe bătălii (desfăşurate între anii 355—338 î.e.n.), întreaga Grecie a fost supusă de Filip al II-lea, în urma luptei de la Cheroneea, în anul 338 î.e.n.

86 Colegiul decemvirilor (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 38).

87 Acest *lectisternium* a avut loc în anul 407 ab U.c. (346 î.e.n.); era repetat după şaptesprezece ani de la cel precedent. Această ceremonie religioasă fusese organizată în legătură cu aşa-zisele *ludi saeculares* instituite de către censori.

88 Încheierea acestui tratat este o nouă dovadă a creşterii puterii romane, care a atras atenţia puternicei Carthagine. Probabil că războiul naval întreprins de romani împotriva flotei de piraţi greci a prilejuit încheierea acestui pact. Istoricul grec Polybios (III, 24)

Scanned with CamScanner

reproduce *in extenso* condițiile acestui tratat încheiat între Roma și Carthagina.

[89] Scăderea procentelor dobînzilor la ½ as la sută pe lună la datoriile contractate de plebei învederează, pe de o parte, creșterea continuă a puterii statului roman, dar și oarecare propășire a păturilor avute, care puteau admite asemenea atingeri ale intereselor lor. Din această cauză a fost posibilă introducerea unei măsuri pentru o nouă reglementare a datoriilor plebeilor. Prin eșalonarea plății datoriilor la anumite scadențe se urmărea stăvilirea urcării dobînzilor. Proiectul de lege propus de tribunii plebei a fost suportat greu de cămătari, care au căutat să zădărnicească reforma. Aceasta e marcată prin judecarea și condamnarea a numeroși cămătari (cum se arată mai jos, tot la această carte, cap. XXVIII) scurt timp după promulgarea legii menționate. Procesele au fost intentate de edilii plebei.

[90] Acest consulat a funcționat în anul 409 ab U.c. (344 î.e.n.).

[91] Consulatul lor a fost în anul 410 ab U.c. (343 î.e.n.).

[92] Zeița Junona Moneta (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 50, și la cartea IV, nota 89).

[93] Acest oraș al volscilor se găsea pe rîul Liris, aproape de granița cu marsii. Cetatea Sora a fost transformată în colonie romană în anul 326 î.e.n.; după eșecul suferit de romani la Furcile Caudine, soranii măcelăresc pe coloniștii romani și trec de partea samniților. Totuși romanii au recucerit-o ca urmare a trădării căpeteniilor ei și se înființează din nou o colonie romană acolo (vezi cartea X, cap. I).

[94] Acești consuli au funcționat în anul 411 ab U.c. (342 î.e.n.).

[95] Reflecția moralistului Titus Livius: *Quanta rerum moles! Quotiens in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quae vix sustinetur, erigi imperium esset!*

[96] Dezlănțuirea primului război împotriva samniților (aproximativ între anii 343—341 î.e.n.) constituie un eveniment important în istoria romană; în urma victoriilor și cuceririlor obținute, Roma iese din cadrul strîmt în care se desfășurase pînă acum etapele istoriei sale. Puterea romană în expansiune își stabilește acum, în urma extinderii teatrelor de operațiuni militare, noi obiective de atins. Începe să se contureze din ce în ce mai distinct ideea preponderenței și hegemoniei romanilor asupra întregii Italii centrale. Se

punea întrebarea: cine va reuși să învingă în mod decisiv? Își va impune supremația și dominația asupra întregii Italii centrale populația de războinici dîrji și înverșunați a samniților sau romanii, mai bine organizați din punct de vedere militar? Vreme de 80 de ani samniții ținuseră sub stăpînirea lor Capua (vezi la cartea IV-a, cap. XXXVII). Însă și samniții au mers pe urmele înaintașilor lor campani, pregătind ramurilor populațiilor samnite aceeași soartă pe care au avut-o vechii locuitori băștinași ai Campaniei. Nu trebuie să se treacă cu vederea că foștii locuitori ai Campaniei se contopiseră în perioada celor 80 de ani cu vechii locuitori osci și etrusci; de aceea, ivirea samniților a stîrnit din partea acestora o atitudine de împotrivire.

E de conceput însă că actul inițiat de romani de a atrage pe campani a fost întreprins realmente pentru a se evita o alianță a acestora cu samniții. Folosind termenii și formulele consacrate unui tratat de alianță, cuprinsul și condițiile pactului erau acestea: dacă campanii nu vor fi tratați de romani ca supușii lor, atunci Roma avea să sufere în primul rînd riscurile, deoarece anexarea Campaniei de către Samnium ducea la creșterea puterii samnite; dacă un stat puternic limitrof trece de partea taberei potrivnice, socotelile statului vecin oricînd se pot încurca. Și, dimpotrivă, cultivarea bunelor relații pot precumpăni hotărîtor în balanța echilibrului de forțe. De altfel, cele patru ramuri samnite: caudinii, hirpinii, pentrii și frentanii se angajaseră în adunările lor să întreprindă acțiuni comune, luînd măsuri pe care le-au comunicat oficial solilor romani, trimiși special pentru a evita conflictul. Totuși, membrii acestei confederații samnite n-au avut prevederea alcătuirii unui plan central unitar de operațiuni. Aceste lipsuri au făcut să eșueze planurile de luptă ale samniților, care au fost înfrînți de romani, mai bine organizați din punct de vedere militar. În același timp, conflictul dintre samniți și romani reliefează și un alt aspect politic: romanii au izbutit să învingă Samnium-ul datorită faptului că forțele statului roman erau bine organizate, fiindcă din punct de vedere al structurii social-economice Roma atinsese un nivel mai ridicat decît Samnium.

[97] Sidicinum și sidicinii — cetate și populație ausonică în nord-estul Campaniei, lîngă Samnium.

Scanned with CamScanner

98 Dealurile Tifata constituiau un punct strategic important pentru dominarea Campaniei.

99 În acest pasaj, Titus Livius întrebuinţează termenii *nutum* şi *numen* luaţi din limbajul ritualului religios, care înseamnă încuviinţarea, printr-un semn, de către zei. *Numen* înseamnă voinţa divinităţii. În discursul lor solii campani socoteau puterea romanilor, după cum relatează Titus Livius, întocmai ca pe aceea a zeilor.

100 Aici Titus Livius a fost învinuit de către comentatori de neglijenţă, deoarece în acest pasaj el a menţionat mai întîi cererea romanilor de a primi de la duşmani satisfacţie, precum şi declararea oficială a războiului, şi abia în al doilea rînd propunerea adresată poporului roman asupra mersului războiului. Totuşi, se trece cu vederea faptul că senatul roman, care avea însărcinarea conducerii afacerilor externe, trebuie să aibă întotdeauna consimţămîntul adunării poporului asupra unei soluţii sau alteia.

101 Samnium (a se vedea la cartea I, nota 46 şi cartea VIII, nota 6).

102 Gaurus, munte vulcanic (azi Monte Barbaro), situat în Campania, la răsărit de oraşul Cumae. La sud de acest munte se aflau lacurile Lucrinus şi Avernus.

103 Intenţia consulului roman prin această desfăşurare a marşului lui n-a fost pe deplin lămurită de Titus Livius. Totuşi, diversiunea întreprinsă de consul către cetatea Satricula din Samnium era pe deplin justificată. Rămîn totuşi nelămurite motivele pentru care romanii au ocupat poziţiile de pe muntele Gaurus şi de pe înălţimile dintre Cumae şi Neapolis. Desigur, planurile consulilor erau de a cuceri Capua, pentru a-şi acoperi spatele printr-o garnizoană. Se conchide că au ocupat aceste poziţii intermediare şi au recurs la asemenea manevre pentru a evita o înfrîngere, romanii nefiind încă destul de bine pregătiţi. Un alt motiv este şi stabilirea unor legături pe mare cu Roma. În acest caz, nu este îndreptăţită afirmaţia unor analişti, după cum menţionează Titus Livius, că acest consul a recurs la atari măsuri tactice în urma unei înfrîngeri, de care nu avem însă nici o cunoştinţă. Nu trebuie tăgăduit faptul că romanii, în faţa noului vrăjmaş atît de redutabil, trebuiau să întrebuinţeze noi măsuri şi noi mijloace de luptă, concentrîndu-şi eforturile pentru bătălia decisivă.

104 Reflecţie liviană: *Qualiscumque inter se certaverint, necesse fuisse alteram partem vinci.*

Scanned with CamScanner

105 Aici Titus Livius exagerează: Roma a cunoscut și înfrîngeri. Gallii n-au trecut pe mare cu prilejul invaziilor lor de pînă acum, așa cum arată Titus Livius.

106 *Publicola* înseamnă „omul poporului". Strămoșul său, Valerius Publicola, a fost al doilea consul roman după Brutus, care fusese într-adevăr o figură foarte populară (a se vedea vol. I, cartea II, cap. II—X).

107 Să se remarce succinta caracterizare a lui Valerius Corvus de către literatul Titus Livius, care zugrăvește cu atîta plasticitate pe acest erou roman intrat în legendă.

108 Straja a doua era între ceasurile 9 și 12 noaptea.

109 Libra (a se vedea vol. I, cartea I, nota 140).

110 Sextar (vezi vol. II, cartea VI, nota 43).

111 Episodul acesta, în cadrul căruia intră și fapta eroică a lui Decius, a fost preludiul unei crîncene încleștări, care va dura 60 de ani și care, în urma biruinței finale, a impus hegemonia romanilor asupra întregii Italii centrale. Totodată, în legătură cu bătăliile desfășurate, Titus Livius ne pune la îndemînă o sumă de izvoare de mare însemnătate pentru aceste evenimente, deoarece analiștii au menționat că romanii au capturat în luptă 40 000 de scuturi (desigur, o cifră exagerată), dar care totuși ne dezvăluie proporțiile forțelor combatante de care dispuneau samniții, și că nici oastea romană nu sta mai prejos în ce privește efectivele sale. Biruințele romanilor în acest prim război cu samniții au fost de o covîrșitoare importanță, devreme ce nu numai etruscii și latinii s-au simțit îndemnați să intre în confederația latină, ci însăși Carthagina a felicitat Roma pentru succesele obținute, trimițîndu-i ca omagiu o coroană de aur, pentru templul lui Jupiter Feretrius, cum menționează și Titus Livius mai jos, în cap. XXXVIII. Acest fapt relevă puterea la care a ajuns Roma și importanța politică și militară pe care începe s-o aibă în întreaga Italie și în bazinul de vest al Mediteranei.

112 Suessula — oraș în Campania, situat la nord de vulcanul Vezuviu; fusese ales de samniți ca punct important pentru desfășurarea operațiilor militare, datorită pozițiilor sale favorabile pentru ei, în vederea ciocnirii cu armata romană.

Scanned with CamScanner

113 Acest armistițiu fusese încheiat în anul 404 ab U.c. (349 î.e.n.) o dată cu cel dintre romani și orașul Tarquinii (vezi mai sus cap. XXII din cartea VII).

114 Probabil că este vorba tot de delegația carthaginezilor care s-a prezentat la Roma în anul 407 ab U.c. (346 î.e.n.) după cum s-a arătat mai înainte în această carte, la cap. XXVII. Analiștii Fabius Pictor și Cato nu sînt de acord că s-ar fi repetat această solie și în anul 412 ab U.c. (341 î.e.n.).

115 E vorba de populațiile etrusce și osce care locuiseră în Campania înainte de venirea campanilor.

116 Anxur (vezi vol. I, cartea IV, nota 87).

117 Lautulae — o vestită trecătoare din Apenini, în apropiere de Neapolis, unde samniții i-au surprins și bătut pe romani (în afară de lupta de la Caudium), după ce le-au închis ieșirile. Mai tîrziu, prin acest pas trecea și cunoscuta *via Appia*. Pe această cale se făcea legătura dintre Italia centrală cu Italia sudică. Mai tîrziu, pasul Lautulae a fost închis prin trei părți. Această trecătoare e flancată de lacul Fundi (Lago di Fundi), de un afluent al acestui lac și de munți. Înălțimile din jurul trecătoarei și din jurul orașului Anxur (azi Tarracina) domină drumul către Roma.

118 Tusculum, o localitate în Latium, la sud-est de Roma.

119 Titus Quinctius a fost dictator în anul 375 ab U. c. (378 î.e.n.) și a ieșit biruitor în campania romanilor împotriva praenestinilor.

120 Însemnele militare — *insignia* — ale comandantului (vezi și vol. I, cartea II, nota 2).

121 *Imperator* (vezi vol. I, cartea III, nota 25).

122 Centurion primipil (vezi mai jos, cartea VIII, nota 24).

123 Evenimentul menționat de Titus Livius aici a fost repetat în multiple rînduri în cursul istoriei romane, de pildă și cu prilejul cuceririi cetăților Rhegium și Messana. În cazul de față ne e prezentată, pe de o parte, viața de inerție și libertinaj dusă de ostașii romani în Campania, pe de altă parte, vicisitudinile climei, nerodnicia pămîntului și grelele condiții de viață în ținuturile romane, unde poporul era copleșit și de povara datoriilor. Acești ostași romani însă au găsit în ținutul orașului Capua mediul prielnic belșugului. Bogățiile pricinuiesc nu numai invidia celor lipsiți de ele, ci și disprețul și ura împotriva posesorilor lor, în măsura în care aceștia duc o viață de huzur și dezmăț și exploatează munca celor

Scanned with CamScanner

dintîi — reiese ca o concluzie a celor relatate de Titus Livius. În cazul de față, îndatoririle față de patrie începură să fie uitate, deoarece acești romani se considerau ca niște colonişti plecaţi din cetatea romană, ca să scape de datoriile apăsătoare și de neîntreruptele ciocniri cu patricienii. E izbitoare judecata variată a diferiţilor analişti, Fabius Pictor, Claudius Quadrigarius, Licinius Macer, pe care Titus Livius i-a avut la îndemînă, deşi deosebirile dintre relatările lor nu sînt esenţiale. Mai importantă era deosebirea în chestiunea dacă consulii au fost aceia care au înăbuşit răscoala sau dictatorul, sau poate toţi împreună, pentru că e posibil ca să fi izbucnit răscoala simultan și în cetate și în tabără.

124 Deşi senatul patrician a fost nevoit să accepte toate cele 3 proiecte menţionate, era convins că nu vor fi aduse în mod efectiv la înfăptuire și că ele vor rămîne literă moartă. Într-adevăr, în privinţa primului proiect (de a nu se mai da bani cu împrumut), acest deziderat era mai mult ca irealizabil, pentru că o parte din plebei era silită de nevoi să recurgă la cămătari, din pricina situaţiei precare.

În ce privește al doilea proiect (alegerea a doi consuli din rîndurile plebeilor), patricienii erau încredinţaţi că această lege oricînd va putea fi zădărnicită de ei. Într-adevăr, după cum adesea atestă și Titus Livius, aristocraţia încălca destul de des legea Licinia, lege prin care se hotărîse ca unul din consuli să fie ales dintre plebei. În sfîrșit, interdicţia de a se mai îndeplini aceeași funcţie într-un interval de zece ani, sau două funcţii simultan de către aceeași persoană, se referă la anumite cazuri cînd, de pildă, un edil era în același timp și comandantul cavaleriei; această lege își are o justificare logică, pentru că oricît de bine înzestrat ar fi cineva, nu poate îndeplini cu aceeași capacitate ambele funcţii, mai ales cînd nu există vreo conexiune între ele. Totuși se constată că îndeobște privilegiile patricienilor se micșorează din ce în ce mai mult, iar accesul reprezentanţilor plebeilor la funcţiile importante ale statului se lărgește. Însă nu este mai puţin adevărat că patricienii și-au apărat cu o nemaipomenită îndîrjire poziţia dominantă în statul roman, cedînd numai de nevoie și cînd nu au mai avut încotro, și numai pas cu pas, ca ori ce clasă dominantă și exploatatoare.

Scanned with CamScanner

CARTEA VIII

1 Consulatul lor a fost în anul 413 ab U.c. (340 î.e.n.).

2 Setinii erau locuitorii cetății volsce Setia, situată la sud-est de Roma.

3 Norbanii erau locuitorii cetății volsce Norba, situată la sud-est de Roma, între cetățile Cora și Sulmo, ruinele templelor și străvechile ziduri se mai văd și azi lîngă localitatea Norma.

4 În mod obișnuit, romanii confiscau, ca despăgubiri de război, de la dușmanii învinși o treime din teritoriul lor, atunci cînd împotrivirea acestora nu era atît de crîncenă. De astă dată însă le-au confiscat privernaților, drept represalii, două treimi din teritoriul lor, din pricina marilor pierderi suferite de romani. Aceste pămînturi confiscate constituiau așa-zisul *ager publicus*, ogorul obștesc, care îndeobște era arendat patricienilor.

5 Zeița Lua Mater, o străveche divinitate italică, al cărei cult era oficiat paralel cu al lui Saturnus. Această divinitate, socotită zeița ispășirii (*luere* = a ispăși) apare în triadă alături de Mars și de Minerva, adică alături de acele zeități cărora se cuvenea să li se închine trofeele luate de la dușmanii învinși și să li se aducă jertfă armele învinșilor, făcîndu-se un mare rug din ele. Aceasta fiindcă *Lua* era socotită o putere neprielnică, negativă, care trebuia împăcată. Lua era socotită și o vrăjmașă a semănăturilor, și într-o oarecare măsură potrivnica lui Saturnus.

6 Ținutul sabellic — țara sabinilor. Sabellii era numele colectiv dat diverselor triburi italice, ca de pildă samniții, vestinii, marsii, marrucinii, paelignii, hirpinii și frentanii. Sabellii, împreună cu oscii, umbrii și latinii se presupune a fi fost printre cele mai vechi populații italice care au venit în peninsulă pe la 1500 î.e.n. Cei mai numeroși din grupul de triburi sabellice erau samniții care au supus pe osci, din contopirea lor rezultînd campanii, care au creat așa-zisa civilizație campană. Majoritatea așezărilor sabelice erau statornicite în regiunea centrală italică a Apeninilor. Ocupația lor de căpetenie era păstoritul. Erau cele mai războinice triburi din Italia centrală. În epoca istorică, triburile sabellice alcătuiesc confederația cetăților samnite, care cuprindea numeroasele

Scanned with CamScanner

triburi samnite menționate mai sus, ce se împotrivesc cu înverșunare expansiunii romane.

7 Anul 414 ab U.c. (339 î.e.n.).

8 Alexandru, regele Epirului, era unchiul și vărul lui Alexandru cel Mare. Apariția lui pe scena istoriei romane în această fază a expansiunii romane în sud are semnificația unei diversiuni cît se poate de favorabile pentru romani. Prin debarcarea regelui Alexandru al Epirului pe teritoriul Italiei sudice, acesta a atras atenția confederației samnite către acest sector al Italiei, fiind nevoită să-și concentreze toate eforturile în fața noului potrivnic. Tentativa regelui din Epir de a pune piciorul solid în Italia a eșuat, în urma morții lui.

9 E vorba de Alexandru cel Mare, fiul lui Filip II regele Macedoniei. Alexandru era considerat de antici cel mai mare comandant de oști, tactician și strateg al antichității și cel mai vestit conducător, datorită isprăvilor sale și strălucitelor biruințe, deoarece la 33 de ani a reușit să cucerească și să înglobeze în imperiul său: Macedonia, Grecia, Asia Mică, Egiptul, Persia, ajungînd pînă la India. Elevul celui mai mare filozof al antichității, Aristoteles, Alexandru cel Mare era socotit în lumea antică întruchiparea virtuților războinice cumulate cu însușirile de mare diplomat. Din inițiativa sa s-au fondat în vastul său imperiu vreo 70 de orașe cu numele de Alexandria, dintre care cea mai mare este Alexandria din Egipt. Expedițiile militare și expansiunea politică a lui Alexandru cel Mare au înlesnit răspîndirea culturii elenistice în Orientul Apropiat, în Africa, bazinul mediteranian, cu centrul cel mai important de iradiație în Alexandria din Egipt, în locul — de pînă atunci — al Atenei.

10 În acest pasaj, Titus Livius se ține strict de mersul evenimentelor, fără să se abată cîtuși de puțin de la adevăr, cu toate că nici situația samniților, nici a latinilor nu pare destul de lămurită. Explicația e următoarea: alianța romanilor cu latinii a putut fi consolidată numai datorită primejdiilor amenințătoare pentru ambii parteneri. Însă, ori de cîte ori aceste primejdii dispăreau, angajamentele luate reciproc cădeau în desuetudine, fiindcă fiecare dintre parteneri dorea să nu fie stingherit în interesele sale. Romanii nu i-au inclus și pe latini în alianța lor cu samniții, deoarece latinii nu erau aliați care se bucurau de totală independență și, apoi,

Scanned with CamScanner

Roma ar fi trebuit să împartă avantajele şi cu ei. De aceea, nici latinii nu erau obligaţi de a respecta un pact încheiat de romani cu samniţii. Se înţelege de la sine că romanilor nu le era plăcută o completă independenţă a latinilor, deoarece aceasta ar fi însemnat ca latinii să fie lăsaţi să constituie cea de a treia putere a Italiei centrale. De aceea, romanii le-au acordat latinilor numai *jus civitatis* — cetăţenia latină —, dar şi aceasta în mod parţial. Romanii le erau net superiori latinilor în ce priveşte potenţialul material, organizarea, conducerea şi unitatea de luptă pe plan politic şi militar. Romanii deci nu puteau privi cu indiferenţă această alianţă între latini şi campani, deşi fusese constituită împotriva samniţilor, vrăjmaşul lor comun.

[11] Setia (a se vedea mai sus, tot la această carte, nota 2).

[12] Signia (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 159).

[13] Velitrae (a se vedea la vol. I, cartea II, nota 61).

[14] Prin reflecţia: *facile erit explicatis consiliis, accomodare rebus verba*, *Titus Livius* subliniază că înainte de a întreprinde orice acţiune e nevoie întotdeauna de un plan temeinic şi metodic şi numai după aceasta să se treacă la înfăptuirea ei.

[15] Prin solia lui Annius, latinii formulaseră răspicat o sumă de pretenţii faţă de Roma şi aşteptau realizarea lor: acordarea deplinelor drepturi egale în toate sectoarele politice, încredinţarea unui scaun de consul, iar jumătate din numărul total al senatorilor să fie ales din rîndurile lor. De bună seamă, şi organizarea politică şi administrativă a aliaţilor înaintase atît de departe, ajungînd la aceeaşi treaptă cu a Romei, de vreme ce ei aveau deja praetori în fruntea confederaţiei. Din formularea acestor pretenţii se explică de ce o parte din locuitorii coloniilor romane preferau să se alăture latinilor şi nu Romei: majoritatea oraşelor aliate preferau o egalitate de drepturi şi raporturi echitabile una faţă de alta, decît o subordonare totală Romei atotputernice. Înşişi latinii se simţeau stînjeniţi de alianţa cu Roma, considerînd că n-aveau drepturi deopotrivă cu romanii, cînd spun: „oare aceasta înseamnă alianţă, cu drepturi egale, dacă noi sîntem nevoiţi să îndurăm sclavia sub umbra unei alianţe cu drepturi egale?“ Latinii accentuează, în anul 415 ab U.c., că alianţa lor dăinuie de două sute de ani, deci, o datează din vremea lui Servius Tullius, în care interval au avut loc multe schimbări şi întreruperi.

Scanned with CamScanner

16 La lacul Regillus s-a rezolvat pe calea armelor conflictul (care a avut loc, potrivit tradiției romane, în anul 496 î.e.n.) dintre romani și latini în favoarea primilor (vezi vol. I, cartea II, cap. XIX).

17 Titus Livius ne furnizează aici o nouă dovadă de spirit critic — privind legenda învăluită în vălul tainelor religiei — asupra morții praetorului latin Annius: cînd acesta arunca îndoiala și asupra atotputerniciei lui Jupiter Capitolinul, a fost pe loc pedepsit cu moartea pentru neobrăzarea sa — spun unii analiști, iar alții istorisesc că s-a lovit atît de greu la cap, încît s-a prăbușit la pămînt. Tot la analiști se amintește că în timpul discuțiilor din curia romană și în vremea plîngerilor formulate de aliații latini — prin care se anunța, totodată, și ruperea relațiilor cu Roma — s-a dezlănțuit o puternică furtună însoțită de năpraznice tunete și trăznete. Titus Livius concede că toate aceste relatări au putut fi înfrumusețate de tradiția și istoriografia veche romană.

18 Marsii (a se vedea mai jos, la cartea IX, nota 67).

19 Paelignii — populație samnită, vecină cu marsii.

20 Influența legendelor cu substrat religios în tradiția și scrierile istorice romane se învederează și aci prin menționarea visurilor celor doi consuli. Titus Livius ne arată însă că planul Romei era clar: ea căuta pe cele mai scurte căi să se pună în legătură și să încheie alianțe cu ramurile populației samnite, mai întîi cu marsii și paelignii, iar prin aceștia, cu samniții. Însă această alianță ar fi putut fi împiedicată de latini, dacă aceștia și-ar fi trimis tot grosul forțelor lor la Tusculum; obiectul propriu-zis al conflictului erau campanii, care aveau să se teamă de romani, după cum și sidicinii de samniți. Din această cauză granița sudică a teatrului de operațiuni a războiului cu latinii a ajuns aproape de Minturnae. Însă orașele și coloniile romane din acest sector au fost proteguite de garnizoane romane atunci cînd latinii au pornit ofensiva pentru a le cuceri. Scopul pentru care bătălia s-a desfășurat în Campania a fost chiar cucerirea Campaniei. Acolo a fost teatrul propriu-zis al războiului, care trebuia să aducă decizia finală.

21 E vorba de unitatea tactică a cavaleriei romane numită *turma*.

22 *Praetorium* era cortul comandantului unei armate romane.

23 În ce privește organizarea armatei romane pe acea vreme, atît vechii analiști, cît și istoricii romani și greci de mai tîrziu furnizează

Scanned with CamScanner

date și elemente cu totul diferite, care nu concordă de loc cu cele menționate de Titus Livius, iar modificările structurale survenite în organizarea armatei, cît și în dotația cu armament, nu se știe dacă corespund absolut acestor vremuri, sau au fost făcute mai tîrziu. Modificarea fundamentală în structura armatei consta în alcătuirea unui dispozitiv de luptă bazat pe *manipulus* ca unitate tactică, în locul falangei, cum fusese pînă acum. Aceasta era o schimbare esențială. Structura propriu-zisă a dispozitivului pe manipule era constituirea și organizarea după număr, armament, instrucție și experiență de război și, în special, după însușiri militare, după vîrstă și posibilități materiale. Armata romană era construită din trei linii succesive de atac: prima linie era constituită din *hastati* (lăncieri), încadrați în 15 manipule, fiecare a cîte 120 oameni (cifră confirmată de altfel și de istoricul grec Polybios, VI, 2—24). Din *manipulus* a șasea parte, deci 20 de ostași, erau înarmați ușor *(expediti)*, pe cînd ceilalți erau *scutati*, adică purtau scuturi grele. Linia de hastati era alcătuită din floarea tineretului roman. A doua linie succesivă de atac o formau unitățile de *principes* (fruntașii, sau elita), fiind dotați cu scuturi lungi și cu armele cele mai bune cu putință, încadrați într-un număr egal de manipule, ca și *hastati*. *Principes* erau recrutați din rîndurile cetățenilor de vîrstă mijlocie, fiind aleși din oamenii cei mai vînjoși și mai rezistenți trupește. Aceste două linii succesive de atac se numeau laolaltă și *antepilani*, fiindcă se găseau înaintea triariilor, aceștia avîndu-și numele de la *pilani*, adică erau dotați cu *pilum* — suliță. A treia linie succesivă ofensivă era alcătuită din cele 12 *ordines*, centurii, șiruri sau plutoane, deci nu manipule, fiecare *ordo* fiind constituit din cîte doi centurioni, un stegar și 60 de ostași. Cea de-a treia linie căpătase denumirea de *triarii*, fie de la poziția sa față de primele două linii, fie de la împărțirea sa, fie de la rangul său. Domnesc totuși incertitudini asupra componenței și numărul unităților de triarii. În rîndurile lor se încadrează și *rorarii* și *accensi*, care înseamnă ostași neinstruiți. Un alt nume atribuit îndeobște triariilor era *ordines*, de bunăseamă pentru că aceste unități erau alcătuite din mai multe șiruri *(ordines)*. Însă numele propriu-zis al triariilor, în sensul strict, pare să fi fost de *pilani*, purtători de suliță. În totalitate triarii alcătuiau 3 *vexilla*, sau steaguri; *primum vexillum* era nu-

cleul propriu-zis al efectivelor de triarii, alcătuit din veterani — probabil că toți făceau parte din prima clasă (conform reformei efectuată de Servius Tullius) — al doilea *vexillum* era constituit din *rorarii*, al treilea *vexillum* — compus din *accensi* — forma rezerva triariilor, sau oameni de înlocuire a pierderilor suferite. Cele 15 *ordines* ale triariilor (de vreme ce fiecare *ordo* avea 63 de oameni, inclusiv centurionii și stegarul) trebuiau să conțină 945 de oameni. Făcînd o elementară socoteală asupra efectivelor unei legiuni romane, găsim că legiunea era constituită din 3 600 *hastati* și *principes*, plus cei 945 de triarii, deci în total 4 545 de oameni. Se constată o inadvertență la Titus Livius: făcîndu-se socoteala exactă a datelor furnizate de istoricul roman, cifrele nu mai corespund. Cele 15 *ordines* care constituiau trei *vexillum*, fiecare a cîte 186 oameni, însumau 558 de triarii, pe care adăugîndu-i la primele două linii de *hastati* și *principes* de 3 600 oameni, rezultă că legiunea romană avea un efectiv de 4 338 de oameni, iar nu 4 545, cît rezultă din datele furnizate de alți istorici antici.

[24] Primipilul era centurionul care comanda cea dintîi centurie de triarii.

[25] Veseris, localitate în Campania, la răsărit de vulcanul Vezuvius.

[26] Partea superioară a ficatului *(caput jecineris)* avea un lob, care, după înfățișarea sa frumoasă, de culoare aprinsă, era considerat întotdeauna ca prielnic pentru romani la auspicii, fiind denumit *familiaris* în limbajul haruspiciilor.

[27] Quirinus (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 79).

[28] Bellona (a se vedea mai jos, tot la această carte, nota 33).

[29] *Lares* — zeii casnici care, potrivit religiei romanilor, ocroteau căminul și gospodăria. Se credea că sînt sufletele răposaților fiecărei familii. În afară de *lares domestici*, mai erau și *lares praestites*, larii ocrotitori ai cetății, și *lares compitales*, protectorii cartierelor cetății. Fiecare locuință avea în atrium un anumit loc unde erau păstrate chipurile acestor lari *(laralia)*. Atunci cînd aveau loc anumite sărbători ale unei familii, aceste *laralia* erau văzute de toată lumea, larii casnici fiind împodobiți cu ghirlande de flori. La ospețe, era pusă de o parte o parte din mîncare care era destinată larilor.

[30] Zeități nou venite *(di novensiles* sau *novensides)* și zeități băștinașe *di indigetes)* — divinitățile cele mai vechi care apar împreună și

Scanned with CamScanner

în permanență în formulele sacrale, laolaltă cu pomenirea lui Janus, Jupiter, Mars, Quirinus, Bellona și Lares. Formula completă este: *di novensiles et indigetes, quarum est potestas nostrorum hostiumque* (zeii noi și zeii băștinași care aveți putere asupra noastră și asupra dușmanilor). *Di novensides* designează grupul de divinități adorate mai întîi de triburile sabellice, adoptate apoi de romani de la acestea; *di indigetes*, divinitățile băștinașe, erau: *Lares*, penații, Manes, Janus, Jupiter, Mars, Quirinus, Bellona etc.

31 Zeii Mani (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 84).

32 Zeița Tellus (a se vedea la vol. I, cartea II, nota 95).

33 Atitudinea celor care se roagă zeilor, precum și numele zeilor invocați în rugăciuni, sînt elemente demne de subliniat. *Velato capite* — acoperirea capului cu un văl — însemna tragerea unei părți a togei peste cap, pentru ca nici o priveliște neprielnică să nu-l tulbure în timpul sacrificiului; așezarea mîinii sub bărbie avea semnificația concentrării atenției și a atitudinii cucernice; șederea cu picioarele deasupra unei lănci însemna alungarea cu piciorul a temerii de moarte; în sfîrșit, numele zeilor poartă caracterele cultului străvechi: Janus era zeul luminii, creatorul lumii, fiind identificat cu Dianus sau Diana. Împreună cu Janus erau invocați și Saturnus și Ops, cele mai vechi zeități ale romanilor. Jupiter era întruchiparea puterii ce domină statul; Marte era socotit tatăl lui Romulus și protector al romanilor; Quirinus era întruchiparea antropomorfică a lui Marte; Bellona — zeița furiei războiului dezlănțuit; Lares, zeii protectori originari ai locuitorilor Romei.

34 Încins și îmbrăcat cu toga după datina gabină, însemna răsfrîngerea hainei *(tunica)* și în același timp prinderea și a *sagum*-ului (un fel de pelerină dintr-o bucată de stofă dreptunghiulară care era prinsă de umărul drept) — acestea constituind preparativele în vederea săvîrșirii sacrificiului efectuat înainte de a se porni la război; cuvintele: *veniam peto feroque* înseamnă: te rog să-mi hărăzești o stare bună sufletească fără mîhnire și supărare. Amănuntele și datele furnizate de Titus Livius în legătură cu ceremonia jertfei reliefează faptul că Titus Livius a cercetat cu de-amănuntul toate izvoarele antice romane, fapt pe deplin verificat de istoriografia științifică, pe baza documentelor și izvoarelor găsite.

35 Întrebuințarea trupelor de *accensi* era un procedeu nou și puțin uzitat. Însă, în atare caz, aceste trupe trebuiau înzestrate și echi-

Scanned with CamScanner

pate cu același armament ca și triarii, care aveau aceeași tactică de luptă.

36 Minturnae oraș în ținutul auruncilor.

37 Lanuvium (vezi vol. I, cartea III, nota 51).

38 Vescia, un orășel așezat pe rîul Liris, și aparținînd populației ausonilor din Latium. Aici și-au găsit refugiul latinii după înfrîngerea suferită din partea romanilor în bătălia de la Vezuviu. Romanii au reușit să pună stăpînire pe acest *oppidum* în urma urzelilor bine ticluite și a trădării locuitorilor lui, puse meșteșugit la cale. Orășelul a fost în repetate rînduri prădat și pustiit de samniți, în urma intrării lui în confederația romană.

39 Trifanum, localitate în ținutul locuit de aurunci, între Minturnae și Sinuessa.

40 Volturnus (sau Vulturnus), rîu în Campania; pornește din munții Apenini, curge prin Samnium și se varsă în Marea Tireniană. La vărsarea lui în mare se găsea orașul portuar Volturnum.

41 Laurentinii, locuitorii din Laurentium, unul din cele mai vechi orașe latine, situat între Ostia și Ardea. Era înconjurat de o pădure de dafini.

42 Denarul *(denarius)* moneda de argint, valorînd cît 10 ași de aramă. Derivă din *denarius numerius*, sau *nummus* (*deni* = cîte zece).

43 Ostia sau Ostium (a se vedea la vol. I, cartea I, nota 113).

44 Ardea (a se vedea la vol. I, cartea I, notele 17 și 163 și cartea IV, notele 15—16).

45 Solonium sau *Solonius ager*, ținutul care se întindea de la coasta mării din cîmpia laurentină la sud de portul Ostia, mergînd către interiorul Italiei centrale.

46 Anul 415 ab U.c. (338 î.e.n.).

47 Cîmpia Fenectană *(Fenectani campi)*, ca și localitatea Fenectanum, n-au putut încă fi identificate cu precizie.

48 Cu toate că latinii au suferit o cumplită înfrîngere și uriașe pierderi, ei tot nu s-au potolit. Nu numai că anțiații au cotropit satele și holdele locuitorilor din Ardea, Ostia și Solonium, aliații Romei, dar și latinii s-au revoltat din nou din pricina confiscării pămîntului lor; de asemenea și cetățile Pedum, Tibur, Praeneste și Velitrae au ridicat armele, primind ajutoare și din Lanuvium și din Antium.

49 Pedum (a se vedea la vol. I, cartea II, nota 86).

Scanned with CamScanner

50 Nici distribuirea de pămînturi plebeilor n-a înregistrat succesul dorit, pentru că aceştia, fiind convinşi că pămîntul li s-a împărţit cu zgîrcenie, s-a ajuns iar la conflicte şi nemulţumiri, care s-au încheiat cu un nou succes obţinut de plebei. Dictatorul plebeu Publilius a făcut să intre în vigoare trei legi, toate în sprijinul intereselor plebei: cea dintîi lege prevedea că de acum înainte toate *plebiscitele* (*plebiscita* — hotărîrile luate de adunarea poporului întrunit în *comitia tributa*) vor avea valabilitate de legi şi vor trebui respectate de întreaga colectivitate romană, inclusiv patricienii, nemaifiind nevoie de confirmarea senatului. Cea de-a doua lege prevedea ca aprobarea tuturor legilor centuriate să fie îndeplinită cu precădere înainte de încuviinţarea senatului iar cea de a treia lege, ca întotdeauna unul dintre censori să fie ales din rîndurile plebeilor. Toate aceste extinderi ale puterii plebeilor înveder au influenţa crescîndă a magistraţilor plebei.

51 Plebiscitele *(plebiscita)*, la început, erau hotărîrile luate de plebei în adunările lor (*concilia plebis*). Aceste hotărîri nu priveau interesele întregului stat roman, ci strict pe ale plebeilor. Mai tîrziu, *plebiscita* erau legile votate de *comitia tributa* (deci ale întregului popor roman) în care se ştie că plebeii deţineau majoritatea. În textul de faţă, *lex Publilia* statorniceşte extinderea valabilităţii hotărîrilor luate în *comitia tributa* pentru toţi cetăţenii statului roman.

52 Societatea romană a evoluat necontenit şi într-adevăr, în scurt timp, se relevă o sumă de personalităţi plebeiene. După alegerea unui praetor plebeu, la cîţiva ani numai, urmează alegerea şi a unui censor din rîndurile plebeilor. Acest proces este consecinţa cuceririlor de drepturi politice egale cu patricienii în urma luptei dîrze dusă de plebei, prin reprezentanţii săi, cu pătura dominantă, patricienii.

53 Anul 417 ab U.c. (336 î.e.n.).

54 Cetatea Aricia se găsea la sud-est de Roma (v. şi nota 155 de la cartea I).

55 Astura era şi numele unui rîu şi al unui oraş. Rîul curgea prin ţinutul volscilor din Latium şi se vărsa în mare la sud de portul Antium.

56 Dînd ajutoare pedanilor, aricinii au suferit şi ei o grea înfrîngere din partea romanilor în apropierea rîului Astura.

Scanned with CamScanner

57 Senatul roman, întrunit în ședință, va lua o gravă hotărîre față de această cetate.

58 Antium (a se vedea la vol. I, cartea II, nota 69).

59 Cugetarea livianã din care se învederează spiritul său umanitar pentru cei învinși: *itaque pacem vobis parare in perpetuum vel saeviendo, vel ignoscendo. Vultis cruderiter consulere in deditos victosque?*

60 Reflecție livianã, care învederează, după părerea acestui istoric, corolarul statorniciei unui stat — egalitatea dintre toți cetățenii: *Certe id firmissimum longe imperium est, quo oboedientes gaudent.*

61 Axiomă livianã care relevă că hotărîrea de a se da ajutor celor care sînt în suferință trebuie să fie însoțită fără întîrziere și de faptă: *Sed maturato apus est, quid statuere placet.*

62 Reflecție livianã: *Tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis.*

63 Altă reflecție livianã: *vestram itaque de iis curam quam primum absolvi et illorum animos, dum expectatione stupent, seu poena, seu beneficio praeocupari oportet.*

64 Însemnătatea acestor hotărîri ale Romei constă în reglementarea raporturilor confederației romane cu latinii. Definitivarea acestui proces a fost facilitată de înfrîngerea completă a latinilor; nu numai cetatea Pedum împreună cu aliații ei Tibur, Praeneste, Aricia, Lanuvium, Velitrae, alături de Antium, ci și toate orașele din Latium fuseseră cucerite, sau ele înseși s-au supus Romei. Nu numai triumful, ci și statuile ecvestre care au fost ridicate în for în cinstea învingătorilor latinilor demonstrează succesul acestei campanii.

Orașele Lanuvium, Aricia, Pedum și Nomentum au primit cetățenia *(jus civitatis)* împreună cu dreptul de vot, *jus suffragii*, fapt confirmat prin înființarea a încă două noi triburi. Deci, locuitorii acestor cetăți au devenit cetățeni romani cu drepturi depline, fiind probabil exceptați numai de la funcțiile statului (*jus honorum*), fiindcă acest drept n-a fost menționat de istoriografi. De bună seamă, acest sens îl are solemnitatea tuturor locuitorilor acestor cetăți care s-a ținut la Lanuvium, cu prilejul sărbătoririi zeiței Juno Sospita. Și cetatea Tusculum a primit dreptul de ce-

Scanned with CamScanner

tățenie romană. În contrast cu această bunăvoință din partea romanilor față de aliați, se reliefează asprimea față de Velitrae, al cărei senat a fost strămutat dincolo de Tibru, cu amenințarea unei cumplite osînde dacă vor îndrăzni să încalce dispoziția de a nu trece fluviul. Totodată, toate proprietățile agricole ale velitrnilor au fost confiscate fiind înglobate în *ager publicus*, împărțindu-se pe loturi coloniștilor romani. Și cetatea Antium a fost redusă la neputință, fiindcă locuitorilor ei li s-a interzis să-și mai construiască case, trimițîndu-se în schimb acolo mai multe mii de coloniști romani. La fel trebuie interpretată și pedepsirea cetăților Tibur și Praeneste care se aliaseră cu galii: s-a confiscat o bună parte din ogoarele lor. Acordarea dreptului de căsătorie, de comerț, de întrunire, de care se bucuraseră mai înainte diferite orașe din Latium, era numai o urmare necesară a înfăptuirii și consolidării confederației romane, în care au intrat alături de romani. Fundi, Formiae, Capua, Cumae, Suessa și mai tîrziu Acerrae (cap. XVII) au primit dreptul de cetățenie, fără drept de vot însă (vezi gramaticul și eruditul Festus, pag. 142, Ed. Teubner).

[65] *Tribuna rostrata* era tribuna din forul roman la care se urcau oratorii care vorbeau în fața adunării poporului.

[66] Aleși consuli pentru anul 418 ab U.c. (335 î.e.n.).

[67] Anul 419 ab U.c. (334 î.e.n.).

[68] Cales, oraș aparținînd populației ausonilor. Prin mijlocul lui trecea Via Latina. A fost cucerit de Valerius Corvus și transformat în colonie romană; a fost apoi prădat și pustiit de samniți (cum se va vedea în cartea X, cap. XX).

[69] Adagiu livian: *ad fugam pronior, et in fuga ipsa tutior*, care poate fi echivalent cunoscutei zicale romînești: fuga e rușinoasă, dar e sănătoasă.

[70] În anul 420 ab U.c. (333 î.e.n.).

[71] *Vineae* (a se vedea la vol. I, cartea II, nota 42).

[72] Pentru alegerea consulilor anului 421 ab U.c. (332 î.e.n.).

[73] Pentru anul 422 ab U.c. (331 î.e.n.).

[74] E vorba de Alexandru, regele Epirului (vezi mai sus, tot la această carte, cap. III și nota 8).

[75] Paestum — oraș în Lucania, port la Marea Tireniană, în apro-

Scanned with CamScanner

pierea gurii rîului Silarus. De aici, regele Alexandru al Epirului a întreprins acțiunile sale de devastare a teritoriului lucanilor.

[76] Samniții întreținеau mereu starea de încordare între aurunci și sidicini. Tot opera samniților era și aținîarea sidicinilor împotriva ausonilor, care căutaseră cu multă vreme mai înainte sprijinul romanilor. Distrugerea cetății Velitrae demonstrează cît de necruțător procedau romanii cu cei care se răsvrăteau împotriva lor, trădîndu-i și trecînd de partea vrăjmașilor. Nimic nu părea Romei mai condamnabil ca trădarea. De aceea, și represaliile erau cumplite. Întemeierea coloniei romane la Cales arată ce preț puneau romanii pe statornicirea în Campania și întărirea lor la granițele cu Samnium. Pentru aceeași pricină au fundat mai tîrziu și colonia romană de la Fregellae în ținuturile sidicinilor (vezi și cap. XXII din cartea VIII); de aceea și armata romană în ciuda faptului că n-a putut cuceri capitala sidicinilor, Teanum Sidicinum, totuși le-a ocupat întregul teritoriu de teama unei noi ridicări a samniților, care pe atunci erau ocupați la hotărele lor de miazăzi cu stăvilirea invaziei regelui Alexandru al Epirului.

[77] Tribul Maecia și-a luat numele de la muntele Maecius, nu departe de Lanuvium, iar Scaptia de la orașul Scaptia din vecinătatea cetății Pedum. În această regiune se găsea cetatea Velitrae.

[78] Acerrae și acerranii, cetate și locuitori campani. Acerrae era situată la nord de orașul Neapole.

[79] Consulatul lor a fost în anul 423 ab U.c. (330 î.e.n.).

[80] Unul din fenomenele cele mai ciudate și mai izbitoare la ochi este otrăvirea în masă a numeroși cetățeni romani, fapt relatat de cei mai mulți analiști, ca o faptă deosebit de odioasă. Faptele au fost înregistrate, fără alte comentarii, de cei mai mulți analiști. Fărădelegea comisă a avut proporții deosebit de mari, de vreme ce 170 de vrăjitoare au trecut prin fața justiției, care le-a osîndit la moarte, elaborîndu-se și o lege specială ce prevedea aspre sancțiuni pentru asemenea grave delicte.

[81] Consulatul lor a fost în anul 425 ab U.c. (328 î.e.n.).

[82] Fabraterni, locuitorii din Fabrateria, oraș al volscilor. Această cetate (astăzi Falvatera) se găsea la confluența rîurilor Trerum cu Liris.

[83] Fundanii — locuitorii cetății Fundi. Acest oraș se găsea în ținutul auruncilor, în Latium.

Scanned with CamScanner

[84] Deşi obţinuseră dreptul de cetăţenie (*jus civitatis*), fundanii se aliază cu privernaţii, ridicînd armele împotriva romanilor. Din nou sînt bătuţi şi supuşi. Însă samniţii iarăşi îi incită la revoltă împotriva romanilor.

[85] Setia, Norba, Cora — oraşe în Samnium.

[86] Fundi era patria lor de baştină, în timp ce Roma era socotită patria lor din punct de vedere politic, în urma acordării dreptului de cetăţenie acestor locuitori.

[87] E vorba de analistul Claudius Quadrigarius.

[88] Războiul Romei cu cetatea Privernum şi cu Fundi este demn de remarcat din două privinţe: întîi, prin aceea că arată pînă unde se putea întinde influenţa şi puterea cetăţii romane, şi în al doilea rînd pentru că reiese în ce anume consta diplomaţia romană, abilă şi rapace în aplicarea cunoscutului principiu în tot cursul acestei expansiuni; *divide et impera* — dezbină şi stăpîneşte. În pofida măsurilor extrem de aspre luate împotriva cetăţii Fundi, a cărei supunere Roma n-a voit s-o primească, senatul roman s-a arătat deosebit de cumpănit în măsuri, pentru că li s-a acordat şi privernaţilor dreptul de cetăţenie; în acelaşi timp, conducătorilor lor politici, senatorilor, li s-a fixat domiciliu obligatoriu, strămutîndu-i dincolo de Tibru, întocmai ca şi senatului din Velitrae. Aceasta era o dovadă în plus că răscoala veliternilor fusese pusă la cale de cîrmuitorii lor (vezi la cap. XX din această carte).

[89] Aici este vorba de aşa-numitele *carceres*, grajdurile sau boxele cailor de curse pentru spectacole, unde erau ţinuţi caii şi carele de alergare pînă în clipa cînd se da semnalul de plecare în cursă. Aceste *carceres*, îndeobşte, erau în număr de 12, fiind despărţite în două părţi a cîte şase încăperi prin *porta pompae*, poarta prin care trebuia să treacă în cortegiu toate carele de curse înainte de a începe alergările.

[90] Aleşi pentru anul 426 ab U.c. (327 î.e.n.).

[91] Meşteşugarii de care-i vorba aici sînt aşa-numiţii *sellularii*, care lucrau şezînd pe nişte scaune — *sellae*.

[92] Caduceul (*caduceus*) era un fel de toiag de dimensiune mică, care trebuia ţinut în mînă de către *caduceatores*, reprezentanţii unei cetăţi trimişi în întîmpinarea unui comandant de oşti romane, dictator sau consul, ca să-i aducă la cunoştinţă capitularea, supunerea şi cererea păcii. În mod obişnuit, caduceul era împodobit cu

Scanned with CamScanner

bentițe. Caduceul, în mitologie, era semnul distinctiv al zeului Mercur. Caduceul zeului era înfățișat avînd la unul din capete doi șerpi încolăciți.

93 Zeul Semo Sancus, zeu de origine sabină, era uneori identificat cu Dius Fidius, ce făcea parte din cercul divinităților lui Jupiter, fiind protectorul credinței (*Fides*) și avînd cultul său deosebit. Se credea că Semo Sancus participa și patrona jurămintele încheiate între diferitele state, sau ale ostașilor cînd erau înrolați sub arme. Sanctuarul său (*sacellum*) era descoperit, fiind așezat în fața templului lui Quirinus.

Însă în ce relații se afla *orbis aeneus* (cercul de aramă) cu însemnătatea acestui zeu, e greu de precizat, deoarece nici analiștii și nici istoricii, sau scriitorii de mai tîrziu, nu dau lămuriri în această privință, fiind mai degrabă o neînțelegere din partea scriitorilor romani a acestei chestiuni (vezi Titus Livius, cartea XXXII, cap. I, Festus, ed. cit. (pag. 239), Plinius, *Historia Naturalis*, VIII, 48, 74).

94 Din exprimarea cuvintelor „poporului nevinovat" reiese că un anume scop politic a dictat luarea unor măsuri atît de moderate din partea romanilor, față de populația privernată; însă acest procedeu mai fusese pus în practică în multe rînduri (cum se arată de pildă în cartea VI, cap. XIV). Se înțelege de la sine că treimea pămîntului confiscat de statul roman din suprafața totală a pămîntului cetății învinse aparținea cu precădere aristocraților din Privernum (vezi cartea VIII, cap. I). De altfel și conducătorul lor politic și militar, Vitruvius Vaccus a fost osîndit pentru delictul de înaltă trădare, casa lui dărîmată, iar averile lui confiscate și consacrate zeului Semo Sancus.

95 Reflecție liviană ce redă axiomatic condițiile înfăptuirii unei păci reale: *Ibi pacem esse fictam ubi voluntarii pacati sint, neque eo loco ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse.*

96 În această frază, Titus Livius ridică la cea mai înaltă treaptă noțiunea de cetățean roman, de vreme ce susține o asemenea argumentație: *Eos demum, qui nihil, praeterquam de libertate, cogitent dignos esse, qui romani fiant.*

97 Anul 426 ab U.c. (327 î.e.n.).

98 Anxur sau Tarracina, orașul port la Marea Tireniană, în țara auruncilor (la sud de Latium).

Scanned with CamScanner

[99] Se referă la anul 427 ab U.c. (326 î.e.n.).

[100] Fregellae, oraș al sidicinilor, care înainte de a fi alipit ținutului lor, aparținuse însă volscilor. Transformarea în colonie romană a orașului stîrnește ura samniților împotriva acestui bastion roman înaintat; de aceea ei întreprind un atac prin surprindere într-o noapte, sprijiniți de trupe satricane, și-l cuceresc (vezi cartea IX, cap. XII). Romanii recuceresc însă Fregellae (vezi cartea IX, cap. XXXI).

[101] Palaepolis, oraș grecesc așezat în colțul sudic al golfului Baiae, lîngă Neapole la 6 km de acesta, în Campania. Neapolis fusese întemeiat de chalcydienii din Cumae, la început chemîndu-se Parthenope. Ulterior, această cetate se despărțise în două orașe distincte, Palaepolis (vechiul oraș) și Neapolis (noul oraș), fiind separate între ele printr-un zid. Totuși, au păstrat mai departe aceeași formă de conducere, aceleași legi și aceiași cîrmuitori.

[102] Aenaria — o mică insulă ce se află la miazănoapte de golful Cumae, aproape de portul Misenum; Pithecusae — o insulă la fel de mică în apropierea primei (astăzi, prima se cheamă Ischia, iar a doua Procida). Amîndouă au fost colonizate de grecii din Chalcys, și după plecarea acestora de alți coloniști greci veniți din Eretria.

[103] Aceștia au fost consuli în anul 428 ab U.c. (325 î.e.n.).

[104] E important de remarcat la romani — cu toată extinderea puterii și datorită planurilor unei politici de cuceriri și anexări teritoriale — că patricienii invocau încontinuu religia în apărarea intereselor lor de clasă. Ei susțineau că statul roman este călăuzit spre o „nobilă ursită" (de a cîrmui toate noroadele pămîntului — v. *Studiu introductiv*, vol. I, p. XXXIV) prin vrerea și oblăduirea zeilor nemuritori — care pedepsesc și vor osîndi întotdeauna orice popor, pentru călcarea angajamentelor, condițiilor și convențiilor încheiate de cîrmuitorii altor populații cu romanii — și că totul atîrnă numai de credința sinceră în zei. Tribunii plebei s-au străduit întotdeauna din răsputeri să demonstreze plebeilor netemeinicia și ineficiența practică a acestei credințe. Acești reprezentanți ai poporului, conștienți de înalta lor chemare și răspundere, vorbind în numele rațiunii și înțelepciunii omenești au combătut asemenea susțineri ale aristocraților romani.

Scanned with CamScanner

105 După cum relatează Titus Livius, reiese că întemeierea Alexandriei din Egipt de către Alexandru cel Mare a avut loc în anul 324 î.e.n. După alți analiști, acest oraș ar fi fost ridicat în anul 422 sau 423 ab U.c., iar după cronologia greacă, în olimpiada 112, anul I, sau II; prin urmare, Titus Livius avînd la îndemînă ivoare nedocumentate a fost indus în eroare cu prilejul transformării olympiadelor în anii Romei. V. S. Sergheev (în lucrarea *Istoria Greciei antice*, Editura de Stat, 1951, p. 280) spune că orașul Alexandria a fost întemeiat în anul 332 î.e.n.

106 Dodona — ținut în Grecia, vestit prin oracolul său.

107 Acherusia, un rîu în Epir.

108 Pandosia, oraș în Epir și un altul, cu același nume, în Lucania.

109 Acheron, altă accepție a numelui rîului Acherusia.

110 Molossis, un ținut din centrul Epirului.

111 Thesprotius, un golf al Mării Ionice pe țărmul Epirului, în regiunea gurilor rîului Acheron.

112 Reflecție liviană ce denotă atotputernicia destinului, după mentalitatea antichității romane: *Ut ferme fugiendo, in media fata ruitur!* — cauți tu să scapi de soarta ta, dar tot în calea ei nimerești.

113 Heraclea, colonie a tarentinilor în Lucania.

114 Consentia, oraș în ținutul Bruttium, regiune în sudul Italiei.

115 Sipontum, cetate în Apulia, pe țărmul Mării Adriatice.

116 Terina, oraș pe coasta vestică a ținutului Bruttium.

117 Reflecție liviană: *Pleraque eius generis ingenia sunt cum fortuna mutabilem gerentes fidem*, prin care moralistul Titus Livius stigmatizează oamenii lipsiți de caracter, ce sînt gata să-și vîndă credința și conștiința și-s dispuși la orice tranzacție.

118 Acheron în limba elină înseamnă „rîul durerii".

119 Metapontum, oraș grecesc în sudul Italiei, așezat în golful Tarentului.

120 Anul 429 ab U.c. (324 î.e.n.).

121 Allifae, oraș în Samnium.

122 Callifae, oraș tot în Samnium, situat pe rîul Volturnus, la sud-vest de Allifae.

123 Ruffrium, sau probabil Rufrae, așezat de asemenea pe Volturnus.

124 Statul roman și-a concentrat întreaga forță politică și militară pentru lichidarea conflictului cu samniții și fixarea definitivă a puterii sale în Italia centrală și sudică. După cum s-a relevat

Scanned with CamScanner

mai sus, însăși cetățile grecești din sudul Italiei au fost nevoite să recurgă la sprijinul Romei. Dacă războiul n-a izbucnit totuși, la aceasta a contribuit cetatea grecească Tarentum, care s-a străduit să amîne deschiderea ostilităților cu romanii. Teama și conștiința superiorității armelor și puterii romane i-au determinat pe lucani și pe apuli să apeleze la sprijinul Romei. Din această pricină, și tarentinii s-au temut că în curînd se vor afla față în față cu romanii și se vor înfrunta deschis. De aceea, cînd Alexandru din Epir și-a pierdut o dată cu viața sa dominația asupra Lucaniei și ținutului Bruttium, cetățile grecești Palaepolis și Neapolis au fost cucerite de romani; o dată cu acestea au mai căzut în mîinile romanilor și orașele samnite Allifae, Callifae, Ruffrium. Romanii înregistrau pretutindeni victorie după victorie; atunci Neapolis încheie cu Roma, în numele orașelor grecești din Italia centrală, un tratat de alianță.

[125] Anul 429 ab U.c. (324 î.e.n.).

[126] Cugetare liviană: *Deformis suape natura res, quam speciem injuriae magis quam doli prae se ferret.*

[127] Reflecție liviană: *Tumultu etiam sanos consternante animos*, care se referă la firile sensibile.

[128] Reflecție liviană: *Amissa omni de se potestate, nihil ultra, quam ut poeniteret, frustra restabat.* Prin această cugetare Titus Livius previne: cînd te pierzi de tot cu firea și nu mai ești stăpîn pe tine, nu-ți rămîne decît să te căiești de ceea ce faci, numai că atunci e prea tîrziu.

[129] Anul 429 ab U.c. (324 î.e.n.).

[130] O dată cu abolirea regalității și cu instaurarea republicii și consulatului de către Junius Brutus în anul 244 ab U.c. (509 î.e.n.), plebeii au început treptat, printr-o luptă dîrză și îndelungată, să capete drepturi politice egale cu patricienii.

[131] După Titus Livius, în anul 429 ab U.c. (324 î.e.n.) au încetat privațiunile de libertăți a persoanelor din pricina datoriilor contractate la cămătari. Cu toate acestea, alți istorici raportează acest important eveniment mai tîrziu, după pacea Caudină (vezi Dio Cassius XVI, 9; Valerius Maximus, VI, 1, 9 și Varro, *Lingua latina*, 7, 105), stabilind data acestei înfăptuiri sub dictatorul roman Poetelius, în anul 440 ab U.c. (313 î.e.n.). Cauza accidentală a acestei nepotriviri trebuie căutată în faptul că numele consulilor

Scanned with CamScanner

anului 313 î.e.n. sînt identice cu ale celor care au înfăptuit legea menționată, și anume, Lucius Papirius și Publilius (numai că se chema Quintus Publilius și nu Caius Publilius).

132 Adagiu livian: înfruntînd cu bărbăție și emoție orice primejdii, la sfîrșitul luptei se va culege, roadele: *eventus docuit fortes fortuna juvare.*

133 Numit și Rullus; numai că tatăl său se chema M. Fabius Ambustus (vezi cartea VII, cap. II) ceea ce se învederează și din *Fasti consulares* și din *Fasti triumphales* din anul 400 ab U.c. (353 î.e.n.).

134 Cutina, oraș al vestinilor neidentificat încă.

135 Cingilia, oraș al vestinilor. Nu se cunosc alte date referitoare la el.

136 *Pullarius* făcea parte din *auguria pullaria,* un serviciu special subordonat augurilor la orașe (vezi istoricul Servius, *Aen.,* II, 73). Acest mic slujbaș ce avea în sarcina sa paza și îngrijirea puilor sacri a trecut în ultimul secol al republicii în subordinea magistraților cetății, făcînd parte din rîndurile categoriei de *apparitores* (a se vedea la cartea IX, nota 26).

137 Imbrinium — o regiune din Samnium.

138 De obicei, armele capturate se dedicau zeului Vulcanus (a se vedea vol. I, cartea I, nota 123).

139 Este vorba de analistul Fabius Pictor.

140 Raportul referitor la situația fronturilor de luptă și asupra victoriilor obținute era comunicat de comandantul unei armate numai senatului roman. Un comandant în subordine era obligat să comunice însă situația operațiilor militare, întîi superiorului său, iar dacă avea funcția de legat — consulului, dacă era comandantul cavaleriei — dictatorului. Se deduce de aici că, în acest caz, s-a adus un dublu prejudiciu prerogativelor dictatorului.

141 Aici Titus Livius face aluzie la faimosul dictator Titus Manlius care și-a suprimat fiul pentru călcarea disciplinei (a se vedea mai sus cap. VII din această carte).

142 Adagiu livian: *Etiam invidiam tamquam ignem, summa petere,* în care Titus Livius caracterizează succint și lapidar acest urît simțămînt care macină, năruie și, săpînd la temelia existenței romane întocmai ca focul, distruge și vieți și înfăptuiri.

143 Reflecție liviană: *Ut rem in posterum diem diferret ed irae suae spatium et consilio tempus daret,* prin care moralistul Titus Livius

Scanned with CamScanner

învață să se pună frîu patimilor și mîniei și să se delibereze înaintea întreprinderii oricărei acțiuni.

144 Cugetare a moralistului Titus Livius prin care pune în antiteză însușirile înaintașilor, mai ales simțul modestiei și al cumpătării, cu obrăznicia și emfaza contemporanilor săi: *Quantum interesset inter moderationem antiquorum et novam superbiam crudelitatemque!*

145 E vorba de Quinctius Cincinnatus (a se vedea vol. I, cartea III, cap. XXVI), prin care istoricul Titus Livius vrea să arate personificarea modestiei romane.

146 Faptele amintite aci sînt relatate pe larg de Titus Livius în cartea VI, cap. XXIII—XXV.

147 În aceste cuvinte, Titus Livius reda lapidar temeiul succeselor obținute de armatele romane: *Imperium invictum populi romani et disciplina rei militaris.*

148 Prin discursul lui Papirius, Titus Livius face elogiul armatei romane, arătînd însemnătatea și rostul disciplinei ostășești și în armată și în orice acțiune și împrejurare, și ce se întîmplă în cazul nerespectării ei.

149 Exclamație livianã: *Veniam errori humano!* care înseamnă că a „greși e omenește", și deci să fie iertate greșelile.

150 Reflecție livianã: *Necquiquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est*, din care se învederează în ce rezidă recunoștința.

151 Anul 431 ab U.c. (322 î.e.n.); aleși deci pentru anul următor.

152 Anul 432 ab U.c. (321 î.e.n.).

153 Reflecție livianã: *Plus itaque misericordia ad poenae veniam impetrandam, quam causa ad crimen purgandum valuit*, care relevă că de multe ori simțămîntul milei înmoaie inima judecătorului care acordă circumstanțe atenuante inculpatului, cînd acesta le merită.

154 Tribul Papiria era alcătuit în majoritatea lui din tusculani. Istoricul roman Valerius Maximus în lucrarea sa (IX, 10, 1) spune: „Nici un candidat ce făcea parte din tribul Pollia n-a fost votat de tribul Papiria la alegerile consulare".

155 Anul 433 ab U.c. (310 î.e.n.).

156 Acest Fabius Quintus este fostul comandant al cavaleriei romane, ajutorul dictatorului Papirius Cursor (vezi cap. XXX și următoarele din această carte).

Scanned with CamScanner

157 Marcus Fabius Ambustus, comandantul cavaleriei romane, este fratele celui de mai sus, amîndoi avînd porecla Ambustus.

158 Adică de la orele 8½ dimineaţa pînă la ora 14½ după amiază, după orariul de azi.

159 Războiul nedrept şi nelegiuit *(Bellum impium)* era acela care nu fusese declarat oficial cu toate formalităţile şi ceremonialul obişnuit de către feţiali, potrivit cu *Jus Fetiale.*

160 Aceste evenimente fac parte din prima perioadă a celui de-al doilea război al romanilor cu samniţii (327—304 î.e.n.), înainte de înfrîngerea romanilor la Caudium. În ansamblu, temeiul situaţiei relatate aci de Titus Livius îl constituie relaţiile externe ale Romei cu samniţii şi aliaţii ei. Aceştia au contribuit să se realizeze întreaga capacitate combativă şi puterea poporului roman pe toate teatrele de luptă. Un exemplu îl constituie şi lupta romanilor cu vestinii, o populaţie munteană combativă, dar şi aproape sălbatică, ce locuia cele mai înalte regiuni ale Italiei, de la Gran Sasso şi Majjela de azi, pînă la mare. După ce au fost înfrînţi o dată, vestinii au reînceput ostilităţile, aliaţi acum cu samniţii. Dar din nou au fost biruiţi, deoarece romanii, atacîndu-i fără întrerupere, nu le-au lăsat o clipă de răgaz spre a se reface. Prin episodul legat de încălcarea disciplinei şi de victoria lui Fabius şi de dîrzenia de neînfrînt a dictatorului, Titus Livius vrea să ilustreze moralul care însufleţea pe ostaşul roman, dar în acelaşi timp să reliefeze şi substratul succeselor obţinute de armatele romane pe toate fronturile de luptă, corelaţia capacităţii de jertfă cu însuşirea disciplinei ostăşeşti.

După războiul cu samniţii, romanii au de făcut faţă unui nou conflict, de astă dată cu apulii. Apoi, din nou izbucnesc cu o recrudescenţă şi mai puternică ostilităţile cu Samnium. În urma repetatelor înfrîngeri suferite de samniţi, puterea acestora este atît de slăbită încît sînt nevoiţi să accepte condiţiile impuse de romani, de a le preda în mîinile lor pe autorii instigării la război, ceea ce a însemnat o grea lovitură pentru confederaţia samnită.

161 Cu prilejul acestor evenimente, Titus Livius, menţinîndu-se în cadrul concepţiei sale asupra rolului moral şi educativ ce stă la baza operei sale, relevă însuşirile poporului roman, vitejia, puterea de jertfă, asprimea disciplinei militare, precum şi hotărîrea de a merge pînă la capăt, de a nu da înapoi cu nici un preţ, necruţînd nici o jertfă. Astfel, caracterul cetăţeanului-ostaş roman a căpătat trăsă-

Scanned with CamScanner

turi distincte și durabile, relevîndu-se în toată splendoarea lui. Dar și raporturile externe configurate în urma succeselor în războiul cu latinii vor fi de o importanță precumpănitoare pentru viitorul Romei. Relațiile romanilor cu Italia sudică s-au statornicit de așa natură, încît toate statele și cetățile supralicitează Roma cu oferte de alianță și pacte de amiciție, ca, de pildă, Apulia și Tarentul. Cucerirea orașului grec Palaepolis de către romani demonstrează noile perspective pe care Roma voit le căuta, conștientă de puterea ei militară, de posibilitățile înfăptuirii țelurilor sale politice. Însă faza decisivă a tuturor acestor năzuințe, planuri și perspective depindea numai de felul cum avea să se sfîrșească conflictul romanilor cu samniții. După ce s-a restabilit din nou puternica coeziune a Romei cu latinii în sînul confederației, poporul de războinici al samniților rămăsese singurul potrivnic redutabil, care contesta romanilor hegemonia Italiei centrale. Romanii însă le erau net superiori prin felul întocmirii legilor, civice și militare, prin structura social-economică, prin administrație, finanțe, cultură etc. Romanii desfășoară eforturile lor principale în primul rînd împotriva samniților. Repetatele operațiuni împotriva cetăților Privernum, Fundi, Palaepolis, Cales, relațiile romanilor cu lucanii și apulii erau în parte preparative, în parte episoade sporadice ale aceluiași conflict cu samniții.

Extinderea cotropirilor romane a luat proporții și mai mari cu fiecare an în plus, învederîndu-se prin întemeierea de numeroase colonii romane și prin adăugirea a două noi triburi, contribuind la creșterea forțelor sale militare. Roma va ieși învingătoare la capătul celui de-al doilea război cu samniții dintre anii 327—304 î.e.n.

În același timp, pe plan intern, în urma necurmatelor lupte de clasă, plebeii au cîștigat pentru reprezentanții lor și praetura și dictatura. Însă cucerirea cea mai demnă de menționat a plebei este abolirea transformării în sclav a datornicului pentru datoriile contractate la cămătari, abolire consfințită prin intrarea în vigoare a unei noi legi, a lui Poetelius în 326 î.e.n. Acest fapt demonstrează creșterea sentimentului de încredere al plebei romane în forțele sale proprii, călăuzită de reprezentanții săi, tribunii. În afară de aceste importante cuceriri ale plebeilor, propunerile tribunului plebei,

Scanned with CamScanner

Publilius, au alcătuit din punct de vedere juridic temelia libertăților civice de mai tîrziu ale poporului roman.

E demn de remarcat spiritul critic al istoricului Titus Livus, care arată că la analiștii vechi găsește plăsmuiri tendențioase asupra unor evenimente. El a menționat că această falsificare a datelor istorice nu face cinste autorilor și interpolatorilor lor, dînd ca scuză lipsa de izvoare, de documente și de monumente istorice.

CARTEA IX

[1] Anul 434 ab U.c. (321 î.e.n.).

[2] Expresiile sînt luate din dreptul uzual privat, unde pîrîtorul îl chema în fața judecătorului pe pîrît *(fert)* și împricinatul îl recunoștea pe acesta *(dicit)*, iar praetorul îi da cîștig de cauză *(dat)*. Prin urmare, conducătorul samniților, Pontius, își exprimă punctul său de vedere spunînd că în acest caz romanii nu și-au respectat angajamentele la care s-au obligat. Samniții însă au recurs numai formal la acest subterfugiu, deși erau vinovați.

[3] Acest principiu, dreptul celui mai tare, care a stat la temelia întregii vieți statale a republicii romane, constituie totodată și viziunea de ansamblu și perspectivele politicii romane, fiind în același timp socotit procedural și sorgintea tuturor așezămintelor și înfăptuirilor de tot felul care au drept substrat, conform credinței romanilor, cercetarea vrerii zeilor, deci întreaga semnificație a auspiciilor. Credința simplistă a poporului roman că „totul atîrnă de milostivirea zeilor și a cerului", a străbătut atît de puternic întregul eșafodaj al existenței statului roman, încît i-a făcut pe romani să fie încredințați că orice demnitar al republicii se bucură de prețuirea concetățenilor săi numai în măsura în care el se subordonează ierarhiei divine și recunoaște voința zeilor.

[4] Să se remarce această reflecție liviană: *justum est bellum, quibus necessarium: et pia arma quibus nulla nisi in armis relinquitur spes* — prin care se relevă necesitatea războaielor juste pentru popoarele subjugate.

[5] Caudium era capitala ramurii samnite a caudinilor, ce se afla în centrul Samniului, între Capua și Beneventum. Aici însă e vorba de trecătoarea Caudium.

Scanned with CamScanner

6 Calatia, oraș în Samnium, între Capua și Beneventum, cucerit de consulul roman Bubulcus (a se vedea mai jos, tot în cartea IX, cap. XXVIII), dar cade din nou sub stăpînirea samniților *(idem*, cap. XLIX).

7 Marea de sus (Mare Superum) este vechea denumire a Mării Adriatice.

8 Ca să ne putem da seama de veracitatea episoadelor zugrăvite în aceste pasaje de Titus Livius, ar trebui ca astăzi să avem la îndemînă exact aceleași elemente topografice și împrejurări. Într-adevăr, exista o asemenea localitate de-a lungul șoselei ce lega Capua cu Beneventum, deoarece între localitățile de azi Arpajo, situată pe povîrnișul apusean, și Monte Sarchio, pe cel răsăritean al munților Apenini, se găsește o vale pe unde curge rîul Isolero, destul de mic și neînsemnat. Și astăzi regiunea de la vest de Arpajo și la est de Arienzo se cheamă Forchia Caudina (Furcile Caudine). Se pare însă că nu aici au fost închiși romanii, ci de acolo numai au fost puși în libertate, deoarece în acest loc s-au păstrat încă vechile denumiri care relevă împrejurările și faptele (mai ales că așezările omenești s-au statornicit în imediata apropiere a vechilor localități, nu însă pe ruinile lor). Orașul Caudium se numește astăzi Santa Agata di Goti. Culmea muntoasă care înconjură trecătoarea Caudină în partea de miazăzi se numea Mons Taburnus (astăzi Rocca Ramola), iar continuarea sa înspre apus, Monte Vergine. De altfel, e greșită părerea celor care susțin că istoricul Titus Livius considera valea acestui rîu mai largă decît este astăzi. Lungimea acestei văi e ceva mai mare de 1,5 km. În răstimpul în care această distanță a fost parcursă de romani dus și întors, puteau foarte bine să fie astupate de samniți ieșirile din trecătoare. De altfel, relatările lui Titus Livius concordă aidoma cu ale istoricului grec Appian, în lucrarea *Războaiele civile*.

9 Adagiu livian: *Ne culpam malis adderet* — care mai poate fi redat prin: „ajungă-i zilei răul său, ca să nu mai adăugăm și noi un altul".

10 Prin gura bătrînului Herennius Pontius, patriotul și moralistul Titus Livius face elogiul virtuților poporului roman, pentru care — credea el — onoarea era însușirea cea mai de preț a vieții.

11 Adagiu livian: *Mortem pro patria praeclaram esse fateor.* Horațius spune: *Dulce et decorum est pro patria mori* (*Ode*, cartea

III, 2) din care se învederează că „jertfa pentru patrie e cel mai înalt ideal".

12 Titus Livius face aluzie la predarea fără luptă, către galli, a Romei, dar fără cetățuie, cu prilejul invaziei gallice din anul 364 ab U.c. (387 sau 390 î.e.n.).

13 Reflecție livianã: *Ea caritas patriae est ut item ignominia eam, quam morte nostra, si opus est, servemus.* În această reflexie, Titus Livius admite călcarea onoarei individului, căci iubirea de patrie depășește interesele individului.

14 Aici se învederează din nou mentalitatea fatalistă dominantă în antichitate, prin care se atribuia destinului *(fatum)* rolul determinant în evoluția istoriei *(necessitas)* asupra faptelor omenești; *pareatur necessitati* înseamnă, deci, supunere în fața hotărîrilor destinului.

15 Cît de amplă și sugestiv colorată este zugrăvirea acestor întîmplări se învederează și din ciudățenia faptelor și din atitudinea conducătorilor romani, precum și din descrierea cu lux de amănunte a felului cum s-a desfășurat înfrîngerea romanilor în trecătoarea caudină. Ies puternic în lumină nu numai caracterele romanilor, ci și ale samniților. Atitudinea lor se relevă din schimbările de situații ivite pe neașteptate și din năzuințele legitime ale fiecăreia din cele două tabere. În același timp, se relevă veracitatea de netăgăduit a relatărilor liviene, controlate, verificate și identificate minuțios de cercetătorii istoriei antice. Într-adevăr, Titus Livius a avut la îndemînă izvoarele furnizate de vechii analiști. În contrast cu uscăciunea stilului de redactare al analelor, marele istoric ne zugrăvește acest episod în imagini deosebit de dramatice, impresionante și plastice. Din cuvîntarea plină de obidă și amărăciune, dar și de realitate crudă, rostită de Lentulus, se reliefează cum gîndeau romanii, și mai ales cum legau ei trecutul cu viitorul, prin prezent, prin acea lege a coeziunii și interdependenței factorilor istoriei. Prin comparația făcută, Lentulus amintește dezastrul suferit de romani la Allia și o pune față în față cu înfrîngerea rușinoasă din trecătoarea Caudium. Cu toate că datele și întîmplările desfășurate în răstimp de 60—70 de ani pot fi privite din mai multe și felurite puncte de vedere, totuși povestirea are la Titus Livius același caracter unitar.

Scanned with CamScanner

16 E vorba de analistul roman Claudius Quadrigarius, ades menționat de Titus Livius.

17 *Sponsio* era la romani un mijloc de a contracta o obligațiune. Formalitățile erau următoarele: creditorul îl întreabă pe datornic: *spondesne mihi dare* (= făgăduiești să-mi dai)? — la care datornicul (*sponsor*) răspundea: *spondeo* (făgăduiesc), după care jura că dacă nu-și va respecta cuvîntul dat să cadă pe capul lui urgia zeilor. În cazul că datornicul nu-și respecta angajamentul la termenul cuvenit, devenea sclavul creditorului. Acest fel de *sponsio* se aplica în dreptul civil. Și în dreptul public și interstatal se încheia o *sponsio* între două cetăți, prin conducătorii lor. Dacă acest tratat era aprobat de popor, atunci se încheia un *foedus* după un anumit ceremonial și formalități. Dacă însă *concilium plebis* respingea condițiile tratatului, comandantul care-și luase angajamentul încheierii tratatului dimpreună cu toți cei oferiți ca zălog erau predați inamicului, care dispunea de viața lor, statul fiind degajat de orice responsabilitate.

18 Zugrăvirea cu atîta plasticitate și patetism a stărilor sufletești ale ostașilor romani închiși în trecătoarea Caudium reliefează din plin talentul literar al scriitorului Titus Livius.

19 Laticlavele *(laticlavia)* erau benzile vopsite de pe marginea togei pe care o purtau înalții magistrați.

20 Consulatul lor a fost în anul 433 ab U.c. (320 î.e.n.).

21 Se reamintește că încă de la început consulii își exercitau atribuțiile pe rînd și ca atare și însemnele consulare, lictorii cu fasciile, îi însoțeau tot pe rînd.

22 Din reflecția liviană: *Defensione, quae non dificillima esset apud ignaros fortunarum humanarum necessitatumque*, se relevă că judecătorii trebuie să țină seama de condițiile grele de viață pe care sînt nevoiți să le ducă unii dintre împricinați, pentru a li se acorda circumstanțe atenuante.

23 Se discerne ușor faptul că părerile analiștilor și istoricilor romani asupra înfrîngerii romane suferite la Caudium erau împărțite. Unii dintre analiști, de pildă Claudius Quadrigarius, susțin că s-a încheiat între romani și samniți un *foedus*, un tratat prin urmare, datorită căruia consulul ca și poporul roman și-au luat anumite angajamente. Titus Livius însă remarcă critic, și pe bună dreptate, că deplinele puteri cu care erau învestiți — în numele

Scanned with CamScanner

statului roman — consulii trebuiau aprobate de popor și apoi consfințite și întărite printr-un ritual religios, care însă nu a avut loc. De aceea nu poate fi vorba de o *societas*, de un pact de alianță în sensul strict al cuvîntului, ci de o *sponsio*, sau *pactio*, de un pact încheiat prin constrîngerea unuia din parteneri, prin luarea de garanții de persoane. Într-adevăr, samniții au cerut un număr de ostateci romani, ca să se asigure de respectarea angajamentelor luate de conducătorii romani. Totuși e îndoielnic dacă, o dată cu hotărîrea lor, consulii romani n-au inclus și angajat oficial și statul roman cînd au convenit să primească condițiile impuse de samniți. Din punct de vedere al dreptului procedural, se știe că era obiceiul ca cetatea care a pricinuit nedreptăți, daune sau a adus insulte altui stat străin era obligată să predea pe autorii acțiunilor ofensatoare, așa cum a fost cazul cu gallii lui Brennus, care pretinseseră să li se încredințeze cei trei soli, frații Fabii, care au încălcat dreptul ginților prin intervenția lor în sprijinirea Clusinilor (vezi cartea V, cap. XXXVI). S-ar putea să fie îndoielnic numai faptul dacă pe acea vreme în relațiile interstatale erau respectate asemenea angajamente de drept public și dacă nu cumva exercitarea lor frecventă în practica de mai tîrziu a făcut să se atribuie și epocilor anterioare asemenea proceduri interstatale. Totuși, Titus Livius afirmă cu certitudine că a fost vorba numai de *sponsio* și nu de *foedus*, menționînd că au rămas scrise numele ostatecilor romani dați ca zălog samniților.

[24] În acest pasaj, Titus Livius, prin discursul lui Postumius, relevă exagerat însușirile războinice ale romanilor, diminuînd pe cele ale samniților.

[25] Amîndouă capitolele, ca și episodul cuvîntărilor care au fost rostite în urma acestor tragice evenimente, conțin strălucite dovezi ale unei analize logice, în mod retoric, a faptelor de către Titus Livius. Cu toate că în aceste pasaje Titus Livius își expune vederile sale asupra unor întrevederi care de bună seamă au avut loc, temeiurile invocate de istoricul roman nu puteau fi străine de concepțiile și educația contemporanilor evenimentelor caudine. Această deducție și argumentare fac parte din domeniul dreptului public, așa cum îl înțelegeau și-l practicau romanii.

Scanned with CamScanner

[26] Este vorba de *apparitor*, un funcționar inferior de care Titus Livius amintește în repetate rînduri în opera sa (a se vedea mai sus la cartea VIII, nota 136).

[27] Cuvîntarea fetialului poartă amprentele caracterului străvechilor datini ale dreptului public roman, fiind reprodus aidoma în pasajul livian de aici. Se poate deduce că Titus Livius a avut la îndemînă un act asemănător, de vreme ce el redă aci formula cu fidelitate. De altfel, de la analiști au mai rămas numeroase asemenea formule protocolare, încît în totalitatea lor reproducerile liviene sînt verosimile.

[28] Prin discursul lui Pontius este pusă într-o strălucitoare lumină felul de judecată și de acționare a politicii romane în domeniul extern, necruțînd de loc greșelile și procedeele romanilor. Prin cuvîntarea lui Pontius Herennius, de bună seamă o plăsmuire a lui Titus Livius, istoricul roman își dezvăluie concepțiile sale asupra raporturilor firești și cinstite care trebuie să domnească între partenerii unui tratat. În același timp, Titus Livius demască cu o obiectivitate surprinzătoare pentru un roman îndrăgostit de patria sa, mijloacele și urzelile diplomatice de culise întrebuințate de conducerea aristocratică romană în raporturile cu cetățile vecine, mai ales după înfrîngerile suferite în războaiele cu adversarii săi. De multe ori cînd Roma era învinsă și ajungea în situații extrem de critice, accepta orice condiții, oricît de grele, simulînd respectarea lor, ca imediat după refacerea potențialului ei militar să-și calce angajamentele luate.

[29] Arpi — oraș în ținutul Daunias, provincia Apulia.

[30] Este de netăgăduit că descrierea războiului de represalii întreprins de romani împotriva samniților pentru a-și răzbuna înfrîngerea și rușinea suferită la Caudium, în felul prezentat de Titus Livius, pe alocurea conține exagerări. Explicația e simplă: orgoliul patriotic l-a însuflețit și pe Titus Livius mai mult ca pe oricare literat roman, mai ales că și analiștii și tradiția romană au înfrumusețat aceste evenimente trecute diferit prin filtrul plăsmuirilor. Aici Titus Livius a ieșit din limitele obiectivității impuse unui istoric. Totuși, se poate citi printre rînduri că biruințele cîștigate de romani asupra samniților n-au fost de loc ușoare. Faptul că samniții au putut să se retragă după prima luptă aproape nesupărați de nimeni pînă la Luceria, lipsurile de tot felul în-

Scanned with CamScanner

durate de cel de-al doilea consul roman, Papirius, cu prilejul asediului Luceriei, dezvăluie că situația romanilor nu a fost dintre cele mai strălucite, suferind poate și unele pierderi. Totodată, duplicitatea și amestecul Tarentului în acest conflict au contribuit la tărăgănarea acestui război. Însă asaltul taberei samnite apare într-o lumină prea romanescă, ca și retragerea dezordonată a samniților. E evident că în întreaga relatare a acestui episod domnește o anumită exagerare.

31 E vorba de Iulius Cornelius Lentulus.

32 Predarea Luceriei a avut neîndoios loc. De asemenea, au fost eliberați și ostatecii romani. Însă este învăluită în nebuloasă prinderea și trecerea pe sub jug a comandantului samniților, Pontius Herennius. Prin sublimierea triumfului asupra samniților, considerat al doilea în strălucire după cel repurtat de Camillus asupra gallilor, Titus Livius nu face altceva decît să reproducă răsunetul care l-a avut pe acele vremuri în Italia această biruință asupra samniților, rămînînd întipărită în amintirea italicilor.

33 În *Fasti triumphales* acest triumf e menționat astfel: „L. Papirius, fiul lui Spurius, nepotul lui Lucius Cursor, a triumfat a doua oară asupra samniților, în vremea consulatului său pe ziua de 20 august 434 ab U.c.".

34 Anul 435 ab U.c. (318 î.e.n.).

35 Forentum — un oraș întărit *(oppidum)* în Apulia.

36 *Cursor* înseamnă în latinește „cel iute de picior".

37 Dio Cassius spune că Papirius obișnuia să bea vin ca să scape de insomnii.

38 Portretul și caracterizarea deosebit de plastică și de sugestivă a lui Papirius Cursor, îmbinate cu detaliile inedite și colorate cu o notă de humor, reliefează talentul de mare literat al lui Titus Livius.

39 În acest pasaj Titus Livius repetă profesia sa de credință enunțată în prefața operei sale, lămurind cititorul încă o dată ce l-a determinat să-și scrie opera sa: *ut deverticula amoena legentibus et requiem animo meo quaererem.*

40 Prin menționarea cuvîntului *fortuna* (norocul) și a rolului său determinant asupra evenimentelor și faptelor omenești, Titus Livius nu face altceva decît să reproducă fatalismul care a dominat

Scanned with CamScanner

concepția istorică a antichității romane (vezi *Studiu introductiv*, vol. I, pp. XXXIV—XXXV).

41 Reflecție liviană în care vrea să cuprindă esența însușirilor marilor comandanți de oști din antichitate, precum și a armatelor: *In bello pollere videntur militum copia et virtus ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens.*

42 Cyrus — unul din cei mai mari regi ai perșilor, a devenit o figură legendară. Aici Titus Livius urmează istoria lui Herodot care a scris că Cyrus a fost învins în război și ucis de Tomyris, regina massageților, pe cînd Xenofon și Ctesyas spun că a murit în tabăra sa, din pricina unei răni.

43 Cneius Pompeius (Pompeius Magnus) — consul, triumvir, rivalul lui Caesar. A cucerit Pontul și Siria și a distrus resturile armatei lui Spartacus. Susținător dîrz al aristocrației, însă slab diplomat. Deși ambițios, era șovăielnic. Bătut de Caesar la Pharsalus în anul 48 î.e.n., se refugiază în Egipt, unde e ucis din ordinul regelui Ptolomeu al Egiptului.

44 Marcus Valerius Corvus a fost interrege în trei rînduri, consul de 4 ori, ultima oară în anul 420 ab U.c. (333 î.e.n.). A triumfat în războiul cu sidicinii și cu ausonii. A fost una din cele mai legendare figuri ale antichității romane.

45 C. Marcius Rutilus — cel dintîi dictator și cenzor provenit din rîndurile plebeilor, ajuns și mare pontifice; a fost învingătorul samniților. El a cucerit cetatea Allifae.

46 C. Sulpicius — consul roman, cucerește orașul Sora, cetatea Luceria, îi învinge pe samniți în Campania, asediază Bovianum.

47 T. Manlius Torquatus — învingătorul latinilor; celebru prin neasemuita-i asprime (el și-a ucis feciorul pentru încălcarea disciplinei ostășești).

48 Q. Publius Maximus îi bate pe latini în Cîmpia Fenectană. E cel dintîi praetor plebeu. A fost dictator, censor de două ori, consul și proconsul. Cucerește cetatea Palaepolis și îi învinge pe samniți la Caudium.

49 Cei doi Decii Mus — amîndoi consuli proveniți dintre plebei. Cel dintîi, Publius Decius Mus, e cunoscut prin sacrificarea sa proprie în bătălia cu latinii. Fiul său, cu același nume, îi învinge pe samniți, pe etrusci, pe volsinii, pe apulii. Ca proconsul, cuce-

Scanned with CamScanner

reşte Murgantia, Romulea şi Ferentinum. De patru ori a fost consul şi o dată pontifice. Moare în luptă cu etruscii.

50 Volumnius — consul roman, îi bate pe sallentini, cucereşte trei fortăreţe samnite, înăbuşe revolta lucanilor. Împreună cu Appius Claudius, îi învinge pe samniţi şi pe etrusci, coalizaţi.

51 Aci e menţionat Manius Curius Dentatus, învingătorul samniţilor în cel de-al treilea război samnit.

52 Să se remarce aici elogiul exagerat făcut de Titus Livius organizării şi disciplinei armatei romane.

53 În acest pasaj, Titus Livius face aluzie la conflictul dintre Furius, comandantul cavaleriei romane, şi Camillus; cel dintîi, nevoind să respecte ordinul superiorului său, a pornit fără chibzuinţă atacul împotriva vrăjmaşului, fiind cît pe-aci să fie învins. Situaţia a fost salvată numai datorită intervenţiei la timp a lui Camillus (vezi cartea VI, cap. XXIII—XXV).

54 Este vorba de oratorul Cyneas, împuternicitul lui Pyrrhus, regele Epirului, trimis la Roma pentru mediaţia păcii care a rostit aceste celebre cuvinte, reproduse de Titus Livius în acest pasaj.

55 Maximă liviană: *Secundis rebus nemo intolerantior fuit* — cu alte cuvinte: „îmbătat de succes, nu te mai înfrînezi", sau: „cînd dă norocul peste tine, te pierzi cu firea".

56 Se ştie că Alexandru cel Mare a dat ordin să fie supus unor groaznice chinuri generalul său Phylotas (vezi Quintus Curtius, VIII, 11).

57 Tot istoricul Curtius aminteşte şi de uciderea lui Cleitos, prieten al lui Alexandru cel Mare.

58 Alexandru cel Mare, după cum spune Quintus Curtius, credea că este feciorul lui Jupiter: „Alexandru voia să fie nu numai numit fiul lui Jupiter, ci chiar socotit" (VIII, 1).

59 După cum se învederează în acest pasaj, Titus Livius nu era prea entuziasmat de faptele lui Alexandru Macedon şi de aureolarea lui de către istoricii greci. Aici el face aluzie la un istoric contemporan, Thymagenes, care, după cum spune Seneca, în *Controversiae*, din bucătar ajunsese istoric, şi apoi prietenul lui Caesar. Thymagenes a scris o istorie a războaielor lui Caesar.

60 Episodul în care Titus Livius face comparaţia între puterea armatei lui Alexandru cel Mare şi cea a romanilor, pentru a răspunde

Scanned with CamScanner

la întrebarea: „Într-un eventual conflict, care dintre cele două tabere ar fi învins?“, ne dezvăluie anumite unghiuri de vedere ale istoricului roman care se abate uneori de la linia lui, datorită patriotismului exagerat cu care Titus Livius vorbește despre istoria romanilor.

Expozeul făcut aci de Titus Livius are un caracter apologetic; totodată însă el face o critică obiectivă unor exagerări ale istoricului Thymagenes, referitor la Alexandru cel Mare. În privința vitejiei personale a lui Alexandru cel Mare, Titus Livius comite vizibile exagerări, pentru că, obiectiv vorbind, nici unul din comandanții romani, menționați de el, oricît de mari au fost pentru vremurile lor, nu s-au ridicat la înălțimea capacității militare, strategice și tactice, a lui Alexandru cel Mare. De asemenea, istoricul roman depășește limita expunerii reale a faptelor prin denigrarea însușirilor războinice ale poporului macedonean, evidențiind în schimb prea mult pe ale romanilor. El a exagerat și rolul precumpănitor al senatului roman la cîrma republicii, prin reproducerea cuvintelor lui Cyneas. În ce privește tactica, strategia și arta asedierii, ca și purtarea războiului naval, Alexandru cel Mare a fost net superior romanilor.

61 În ceea ce privește aserțiunea lui Titus Livius că romanii nici nu auziseră de numele lui Alexandru Macedon, acesta nu corespunde realității. Plinius cel tînăr (III, 9) amintește că romanii au trimis o delegație la Alexandru cel Mare. Același lucru e menționat și de alți doi istorici greci contemporani ai regelui macedonean, Arystos și Asclepidias, precum și încă de alți doi istorici, Clytharhos și Arrianos, dar mai ales reputatul istoric grec Diodor din Sicilia, care vorbește de nenumărate solii trimise de romani la Alexandru cel Mare. De asemenea, și istoricii greci Orosius și Strabo amintesc acest lucru. E de neconceput — de vreme ce și Carthagina, Lucania, Bruttium, apoi și etruscii și gallii au trimis delegații la Alexandru cel Mare — ca romanii să nu fi avut știință de regele macedonean. Și aceasta, cu atît mai mult cu cît Alexandru cel Mare avusese de gînd să întreprindă o mare expediție în vestul Mediteranei, mai ales în urma eșecului suferit de unchiul său, Alexandru din Epir, după cum menționează Plutarh (*Alexandru cel Mare*, XIII). La fel istoricii Frontinus, Orosius și Justinus amintesc că în urma

cuceririi orașului fenician Tyr de către Alexandru cel Mare, Carthagina, înspăimîntată, a trimis numaidecît o solie în Asia, la regele macedonean. Mai mult, și Memnon a scris că însuși Alexandru cel Mare a trimis, în momentul debarcării sale în Asia, o scrisoare romanilor, în care le-a spus să fie gata de a lupta cu el, dacă se simt în stare. Dacă nu vor să lupte și vor să-i recunoască supremația, să-i trimită o coroană de aur în valoare de mulți talanți. Și Aulus Gelius în *Noctes Atticae*, XVII, 21, relatează aceste amănunte.

62 E vorba de discursurile lui Demosthenes și ale lui Isocrates.

63 Pe baza acestor mărturii și date se trage concluzia că de vreme ce Alexandru cel Mare și romanii și-au trimis reciproc solii, nu poate fi tăgăduită cunoașterea regelui macedonean de către romanii contemporani cu el, după cum la fel nu se poate nega că romanii erau cunoscuți în Grecia, în urma războiului cu samniții, la care luaseră parte și cetățile grecești Palaepolis și Tarentul în mai multe rînduri. Apoi, senatul roman al cărui simț al previziunii îl elogiază Titus Livius, nu putea să nu aibă cunoștință despre Alexandru cel Mare. Pretenția invincibilității romanilor în fața lui Alexandru cel Mare rămîne o simplă afirmație, caracterizată ca figură de stil literară, o hiperbolă liviană.

64 Cuvîntul *saeculum* (veac), în accepția liviană, are semnificația unei generații, adică 33 ani. Anul epocii menționate în textul de față este 435 ab U.c., deci de la întemeierea Romei pînă în vremea lui Alexandru cel Mare sînt 13 generații.

65 Să se remarce în acest pasaj lapidara caracterizare a monarhilor absoluți.

66 Picenum era o cetate a sabellilor din Campania. Picentinii se aliaseră cu romanii (vezi și cartea X, cap. X). Ei dăduseră de știre statului roman că samniții au ridicat din nou armele.

67 Marsii — o populație sabellică foarte războinică; ei locuiau în centrul Italiei, într-o regiune înconjurată din toate părțile de munții Apenini. Unindu-se cu samniții, fură înfrînți de Quintus Fabius (a se vedea la cartea IX, cap. XLI). Mai tîrziu, ei cer să intre în confederația romană (cartea X, cap. XLVI), dar curînd pornesc ostilitățile contra romanilor din pricina coloniei romane întemeiate la Carseoli (cartea X, cap. III), dar, învinși de romani, intră în confederația acestora.

Scanned with CamScanner

[68] Marea Inferioară (*Mare Inferum*) era denumirea romană a mării Tireniene.

[69] Thurii sau Thuriae, oraș grecesc în regiunea Bruttium; a fost întemeiat aproximativ la anul 443 î.e.n. pe ruinile vechiului oraș grec Sybaris de către coloniștii atenieni, între care se afla și istoricul Herodot.

Titus Livius comite uneori eroni în legătură cu acest oraș: o dată spune că Thurii se află pe țărmul mării Tireniene, a doua oară spune că se află în ținutul sallentinilor (vezi și în cartea X, cap. II).

[70] *Clipeus* — scutul rotund.

[71] *Sarissa* — era o suliță foarte lungă din dotația armamentului macedonean, caracteristică tacticii de luptă și acomodată falangei macedonene. Era însă greu de mînuit.

[72] *Scutum* — pavăză romană de formă dreptunghiulară.

[73] *Pilum* — sulița.

[74] Titus Livius exagerează aici. Armata macedoneană era mult superioară cifrei de 30 000 de oameni (vezi Plutarh, *Alexandru cel Mare*). În afară de aceasta, capacitatea combativă, elanul și puterea de jertfă a ostașilor macedoneni erau proverbiale în antichitate.

[75] Exclamație latină celebră: *Absit invidia verbo!*

[76] Aici Titus Livius face aluzie la războiul civil dintre Pompeius și Caesar (Crassus fusese învins și ucis la Carrhae în anul 711 ab U.c. (53 î.e.n.) de către parți, precum și la războiul civil dintre Augustus și Antonius, cît și la evenimentul cînd acesta din urmă suferise o grea înfrîngere din partea parților în anul 718 ab U.c. (35 î.e.n.).

[77] În acest pasaj se reflectă suflul puternicei morale liviene și idealul său politic (vezi *Studiu introductiv*, vol. I pp. XXVII—XXXV și XL): înfăptuirea armoniei și solidarității dintre cetățeni: *modo sit perpetuus huius qua vivimus pacis amor et civilis cura concordiae!*

[78] Anul 436 ab U.c. (317 î.e.n.).

[79] Teanum Apulum (locuitorii se numeau *teanenses*) — un oraș în nordul Apuliei, lîngă granița cu frentanii.

[80] Canusium — oraș în Apulia aproape de vestita localitate Cannae, unde romanii au fost zdrobiți de Hannibal în cel de-al doilea război punic, în anul 216 î.e.n.

Scanned with CamScanner

81 *Praefectus* (a se vedea vol. I, cartea I, nota 165). În cazul de față, acest *praefectus* fusese numit de Roma în urma cererilor formulate de campani. Acest praefect avea și misiunea să sprijine partida proromană din Capua și în același timp să aibă sub protecția și jurisdicția sa pe cetățenii romani de acolo.

82 Au fost consuli în anul 437 ab U.c. (316 î.e.n.).

83 Nerula, oraș în sudul Lucaniei.

84 *Patronus* (a se vedea vol. I, cartea II, nota 38).

85 În acest oraș Titus Livius face din nou elogiul legilor Romei și vitejiei ostașilor ei. Evident că Roma, în urma războiului cu samniții, s-a întărit foarte mult. Cu toate că samniții au luptat cu o deosebită înverșunare și bărbăție, pentru păstrarea independenței lor, totuși n-au fost în stare să reziste în fața masivelor atacuri repetate ale romanilor. Romanii pun piciorul puternic în Apulia și-și amenință adversarul și din partea aceasta. Mai mult, romanii pătrund și înaintează și în Lucania, astfel încît nici o stavilă nu le mai sta în calea expansiunii lor. Prin înființarea noilor triburi, Ufentina sau Oufentina în partea sudică a Latiului (vechiul ținut al volscilor) și Falerina în Campania, statul roman se întărește și mai mult. Totodată, unele cetăți fac apel la protecția legilor romane și, în consecință, faptul că aceste două cetății Antium și Capua sînt cîrmuite de magistrați romani înseamnă o biruință mult mai strălucită decît cele obținute pe calea armelor.

86 Consulatul acestora a fost în anul 438 ab U.c. (315 î.e.n.).

87 Plistia, sau Plistica — oraș samnit la nord de muntele Taburnus. Samniții, după ce au renunțat o dată la împresurarea acestei fortărețe, se reîntorc și o cuceresc printr-un atac dat prin surprindere (vezi mai jos, sfîrșitul cap. XXII).

88 Din anul 439 ab U.c. (314 î.e.n.).

89 Sora (a se vedea mai jos, tot la această carte, nota 92).

90 Cugetare livianã: *armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent,* din care rezultă că scopul depozitelor de armament și materiale de război romane e de a asigura apărarea statului și nu de a fi păstrate pentru paradă.

91 Reflecție livianã: *nos omntum rerum respectum, praeterquam victoriae, nobis abscedamus,* subliniind „hotărîrea nezdruncinată de a se merge pentru obținerea biruinței pînă în pînzele albe".

Scanned with CamScanner

92 Cît de îndîrjiți erau samniții în acest război, o demonstrează sîngeroasele lupte date în împrejurimile fortăreței Saticula, de la hotarele Campaniei, și mai tîrziu în jurul cetății Sora, din valea superioară a rîului Liris. Saticula era situată în regiunea localității de astăzi Caserta Vecchia, iar Sora la granița samnită cu volscii. Amîndouă fortărețele erau două puncte extrem de importante, constituind o permanentă amenințare din flanc a samniților. În aceasta consta explicația luptelor atît de înverșunate date pentru stăpînirea celor două orașe-cheie. Titus Livius ezită să relateze o înfrîngere suferită de romani, pe care istoricul Diodor din Sicilia (XIX, 72) o menționează. Această înfrîngere duce la o regrupare a forțelor romane care, în sfîrșit, cîștigă biruința categorică asupra samniților. Romanii pornesc mai departe la cucerirea prin asalt a cetății Sora și purced apoi la o acțiune de represalii împotriva autorilor defecțiunii față de Roma.

93 Aleși pentru anul 440 ab U.c. (313 î.e.n.).

94 Ausona — unul din cele trei orașe principale ale ausonilor, o populație oscă ce locuia în regiunea de de-a lungul coastei mării Tireniene, în împrejurimile rîurilor Volturnus și Liris.

95 Minturnae (a se vedea la cartea VIII, nota 36).

96 Vescia — orășel al ausonilor pe rîul Liris, în Latium.

97 „În același an" — e vorba de anul 440 ab U.c. (313 î.e.n.).

98 Oameni noi, *homines novi,* erau socotiți toți acei bărbați politici proveniți dintre plebei sau străinii încetățeniți care îndepliniseră pentru prima oară magistraturi romane.

99 Recurgerea la dictatură timp de doi ani consecutivi și rămînerea consulilor inactivi în cetate, ca și alegerea unui Fabius, patrician, în postul de comandant al cavaleriei romane, în locul celuilalt, plebeu de origine, care căzuse în luptă, dau în vileag influența precumpănitoare a taberei patriciene la guvernarea statului roman. De bună seamă, Fabius fusese designat de acel senat roman — total patrician — pe care Appius îl umpluse numai cu acoliții săi, aleși în urma faptului că mulțime de liberți fuseseră împărțiți prin toate triburile romane pentru a avea majoritatea voturilor la alegeri. Datorită acestui fapt aristocrația romană izbutise să paralizeze orice acțiune a plebeilor influenți. De aici se explică cercetările și anchetele instituite ca o reacție îndreptățită, pornită din tabăra plebeilor, devreme ce dictatorul Maenius și coman-

Scanned with CamScanner

dantul cavaleriei, Foslius, făceau parte dintre plebei. La fel, și în orașele aliaților ies în relief trăsăturile unei asemenea lupte. Refuzul plebeilor din Roma de a se mai strămuta în chip de coloniști în orașele cucerite și mai ales în Luceria se explică nu prin teama lor de riscuri, ci pentru a paraliza planurile patricienilor de a scăpa prin această colonizare de o mare mulțime de plebei săraci. Aristocrația a urzit multe intrigi și a depus mari stăruințe pentru a-și asigura influența precumpănitoare la alegeri. Se discerne cît de dîrz au reacționat reprezentanții plebeilor, pentru contracararea planurilor și procedeelor patriciatului. Din discursul dictatorului plebeu Maenius se relevă însă eșecul luptei de demascare a aristocrației. Deși Maenius n-a putut fi nimicit ca Spurius Cassius, sau ca Manlius Capitolinus, totuși a fost scos din luptă. Numai ivirea unor noi primejdii externe au împiedicat reizbucnirea ciocnirilor dintre cele două tabere, dar în același timp statul roman, care se clătina în urma pierderilor suferite și a eforturilor depuse în al doilea război cu samniții, din nou s-a consolidat: toate forțele Romei fură acum concentrate pentru a se face față primejdiilor dinafară.

100 Maximă liviană: *Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat,* care poate fi redată în romînește cu cunoscutul vers al poetului Eminescu: „Toate-s vechi și nouă-s toate".

101 Maleventum, mai tîrziu Beneventum — un oraș foarte vechi din centrul Samniului; pe acolo trecea mai tîrziu Via Appia.

102 Bovianum — oraș samnit în ținutul pentrilor.

103 Consulatul lor a fost în anul 441 ab U.c. (312 î.e.n.).

104 Atina — oraș volsc din Latium, în vecinătatea granițelor Samniului.

105 Pontiae erau trei sau patru insule în golful Formianum; cea mai mare se chema Pontia (azi Ponzo). Aceste insule au fost ocupate de romani pentru preîntîmpinarea războiului maritim cu Tarentul, care începuse să se amestece în afacerile interne ale Siciliei, trimițînd o flotă de 20 de vase împotriva tiranului Agathocles.

106 Interamnae — erau în general localitățile așezate la confluența a două rîuri; de obicei însă, se adăuga și un al doilea nume, pentru a se cunoaște despre care localitate este vorba. În textul de față, Titus Livius vorbește de colonia romană Interamna Succasina, situată la confluența rîurilor Liris și Casinus, la o distanță de 32 km sud-est de colonia romană Fregellae.

Scanned with CamScanner

107 Casinum — oraș în Samnium, pe rîul Liris.

108 Anul 442 ab U.c. (311 î.e.n.).

109 Romanii aveau interes în înființarea acestor colonii, pentru a avea la îndemînă garnizoane puternice la hotarele Samniului.

110 După ce puterea samniților fu amenințată din nord, prin ocuparea cetății Sora de către romani, iar din sud prin înființarea coloniei Luceria, Samnium a mai rămas să fie flancat și din sud-vest. Se reliefează limpede eforturile romanilor de a se statornici în Campania, pentru a-și asigura liniile de legătură între diferitele lor puncte de sprijin. Prilejul l-au oferit năzuințele populațiilor campane de a scutura hegemonia romanilor, alăturîndu-se puterii samnite, cu toate că aceste populații apelaseră mai înainte la sprijinul romanilor împotriva samniților. Din această cauză consulii și-au îndreptat eforturile întîi către localitatea Bovianum, care constituia o poziție-cheie în ținuturile ramurii samniților pentri, localitate pe care au cucerit-o în urma unei strălucite biruințe. Romanii se îndreaptă apoi către Fregellae, a cărui cetățuie fusese ocupată de samniți, în urma unui atac neașteptat. De la Fregellae, romanii au purces spre Nola, pe care au pus stăpînire, pentru că nolanii primiseră la ei o garnizoană samnită. Ulterior, romanii cuceresc Atina de pe Liris și Calatia din Campania. Trimit apoi coloniști la Pontiae, Suessa și Interamna Succasina, care se găseau la confluența rîului Casinus cu Liris, în apropiere de localitatea Casinum (azi Monte Casino). În urma acestor cuceriri, romanii amenință Samnium și dinspre vest, printr-un lanț de noi colonii înființate, totodată asigurîndu-se și împotriva eventualelor incursiuni. Prin colonia de la Pontiae, romanii erau apărați și dinspre mare.

111 *Juniores* — erau contingentele de cetățeni romani de la 17 ani pînă la 40 de ani. Contingentele de vîrstnici peste 40 de ani se numeau *seniores* (cei bătrîni). *Juniores* constituiau armata activă, iar *seniores*, trupele de rezervă.

112 Planurilor conducerii statului roman în domeniul politicii de expansiune le corespundeau pe plan intern masivele construcții de utilitate publică, ca de pildă construcția vestitei Via Appia, ce lega Roma cu Capua. Această șosea asigura legăturile Italiei centrale cu sudul peninsulei. O altă realizare a fost conducta de apă ce se datorește tot censorului Appius.

Scanned with CamScanner

113 Ceea ce n-au fost în stare să realizeze patricienii însufleţiţi de ură, au reuşit plebeii, din spirit de recunoştinţă: cu toate că consulii anului 309 î.e.n. n-au recunoscut valabilitatea listei de senatori, alcătuită de Appius, modificînd-o printr-un plebiscit al adunării poporului, totuşi prin noua listă, încuviinţată de aceeaşi adunare, au intrat în rîndurile senatorilor 16 tribuni militari, iar doi înalţi funcţionari, *duumviri navales,* au fost însărcinaţi cu diriguirea construcţiilor navale.

114 În această privinţă, istoricul Frontinus spune următoarele: „Appius Claudius a avut coleg pe Caius Plautius, poreclit Venox, pentru că el fusese acela care descoperise vinele acestei ape. Acesta însă, scîrbit de colegul său Appius care stîrnise ura tuturora, demisionă din censură. Din această pricină, cinstea de a da nume apei îi reveni numai lui Appius".

Tot în legătură cu conducta de apă a lui Appius, istoricul roman Frontinus, în scrierea sa *De aquis urbis Romae,* cap. V, spune: „Rîul Appia a fost captat în ţinutul Lucullanus pe Via Praenestina între a şaptea şi a opta piatră miliară. Acest apeduct de la capul lui pînă la Salinae, ce se află lîngă poarta Trigemina din Roma, e lung de 11 190 paşi (circa 18 km — *n.n.).* Construcţiile la suprafaţă şi apeductul boltit, lîngă poarta Capena, au 60 de paşi lăţime".

După istoricul grec Diodor din Sicilia această conductă măsura 13 sau 14 km (80 de stadii).

115 Hercules (vezi vol. I, cartea I, nota 35).

116 Sînt demne de remarcat relatările lui Titus Livius în legătură cu mentalitatea oamenilor vechi şi cu credinţele lor religioase: orbirea lui Appius ca şi stingerea întregului neam al Potitiilor ar fi fost un rezultat al mîniei zeilor, pentru că Appius l-ar fi supărat pe Hercules prin însărcinarea sclavilor cu oficierea ceremoniilor religioase la templul acestui zeu.

117 Anul 443 ab U.c. (310 î.e.n.).

118 *Fasti Capitolini* din anul 447 ab U.c. îl menţionează pe Appius Claudius cu porecla *(cognomen)* de Caecus. Cicero însă, în opera *Tusculanae disputationes,* spune că Appius suferea de o boală de ochi, un fel de conjunctivită, de la care i-a provenit porecla.

119 *Duumviri navales,* demnităţi echivalente navarhilor spartani; aceştia erau comandanţii flotelor romane, care, după cum se ştie, erau

Scanned with CamScanner

furnizate cu precădere de aliaţi şi de coloniile romane aflate pe litoralul vestic al Italiei.

120 Tibur — oraş la nord-est de Roma, în stînga rîului Anio.

121 Cluvia sau Cluvianum — un oraş situat în partea nordică a Samniului.

122 Maximă liviană: *Ubi celeriora, quam tutiora consilia.*

123 Subordonarea Italiei sudice puterii romane era în curs de înfăptuire cînd etruscii au dezlănţuit din nou războiul. În acest sector, luptele încetaseră, în urma dărîmării cetăţii Veii de către Camillus. Însă atacul neaşteptat al etruscilor asupra cetăţii Sutrium, ca şi înspre masivul păduros al Ciminiumului îngreuia pătrunderea şi înaintarea spre nordul Italiei. De bună seamă, creşterea puterii romanilor şi descurajarea samniţilor atrăseseră atenţia etruscilor, care voiau să-şi consolideze independenţa înainte de înfrîngerea definitivă a samniţilor.

În cea dintîi ciocnire cele două tabere au luptat cu o deosebită înverşunare, care a costat pierderea celor mai viteji luptători. Şi cea de-a doua ciocnire îi arată pe etrusci superiori şi numericeşte, şi în mijloace materiale faţă de romani; cu toate acestea, armata mai bine organizată, eforturile şi elanul combativ al romanilor s-au dovedit superioare etruscilor.

124 Se reaminteşte cu acest prilej că Mamercus Aemilius a făcut un proiect de lege în timpul dictaturii sale (prin care se delimita durata censurii de la 5 ani la 18 luni) în anul 438 ab U.c. (315 î.e.n.).

125 Aemilius Mamercus a fost consul şi dictator; a purtat război cu sabinii, cu galii, a fost interrege şi dictator; în ultima magistratură a împresurat Saticula şi a cucerit-o (vezi şi cartea VIII, cap. I—XXIII).

126 Adică legea din anul 433 ab U.c. (320 î.e.n.).

127 În acest pasaj, Titus Livius enunţă un cunoscut principiu de drept roman: *Ubi duae contrariae leges sunt, semper antiquae obrogat nova.*

128 *Rex sacrificulus* (a se vedea vol. I, cartea II, nota 6).

129 E vorba de ginta Potitiilor (a se vedea vol. I, cartea I, nota 39).

130 Strădaniile depuse de Appius pentru prelungirea mandatului său de censor furnizează o dovadă de ceea ce însemna în antichitate sentimentele puterii unui om şi ale unei ginţi, precum şi procedeul

Scanned with CamScanner

folosit pentru intimidarea colegiului tribunilor plebei, datorită influenței exercitate de patricieni asupra unor tribuni ai plebei.

131 Prin încălcarea flagrantă de către patricieni a legii Aemilia, Appius Claudius rămîne mai departe censor încă un an și jumătate. E demn de remarcat argumentul lui Appius, bazat pe interpretarea formulei *ut optimo jure censor creatus esset*, pentru a-și legitima prelungirea mandatului, dar care în fond relevă bunul plac al unui aristocrat ce încalcă oricînd legea, în profitul său.

132 Marșul armatei romane prin masivul păduros Ciminium ce se întindea între Roma și Viterbo este un eveniment remarcabil, din mai multe puncte de vedere: în primul rînd, e o dovadă de netăgăduit a noii direcții pe care o ia expansiunea romană în nordul Italiei, în al doilea rînd, se conturează situația politică a Romei și poziția ei față de etrusci la acea epocă, în al treilea rînd, această nouă campanie romană trebuie privită ca un pas mai departe la realizarea hegemoniei romane asupra întregii Italii.

133 Menționarea masivului păduros Ciminium și comparația cu pădurile Germaniei ne oferă un indiciu asupra proiectatei expediții între anii 16—12 î.e.n., ce urma să fie întreprinsă de Drusus, în vremea lui Augustus. De asemenea, menționarea la finele cap. XIX al acestei cărți a cuvintelor *saltus impediti* (păduri de nepătruns), sugerează preocupările și îngrijorarea romanilor de pe vremea lui Titus Livius pricinuite de campania și de situația armatelor romane în pădurile de nepătruns ale Germaniei.

134 În ce privește aserțiunea lui Titus Livius că pe atunci copiii patricienilor romani erau deprinși îndeobște să învețe limba etruscă, ca mai tîrziu limba greacă, pentru a se iniția în cultul religios și a se instrui, asimilînd cultura etruscă, Cicero o confirmă în opera sa *De divinatione*, I, 41, unde spune următoarele: „Etruscii au observat fulgerele și trăsnetele și au explicat multe fenomene și miracole ale naturii".

Pe de altă parte, istoricul Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, I, 1, spune: „Pe vremea strămoșilor noștri, și anume în epoca de înflorire a dominației romane, senatul roman a dat un decret, potrivit căruia fiii fruntașilor cetății romane trebuiau să se inițieze, cîte unul pentru fiecare din cele 12 populații etrusce, în tainele religiei etc. etc.".

Scanned with CamScanner

În ce privește cultura și civilizația, etruscii erau vestiți în tehnica prelucrării metalelor și în domeniul artelor frumoase. Caracteristica artei plastice etrusce era și naturalismul, frescele și picturile lor fiind lipsite însă de o concepție unitară. În domeniul picturii, etruscii au fost inovatorii unui stil specific, unui desen stil „narativ-consecutiv", de desene continue, tematica unui desen fiind continuată pe un al doilea. Așișderea, arhitectura etruscă era foarte avansată. Arta etruscă a influențat populațiile vecine, contribuind la dezvoltarea artei campane și apoi a celei romane. De asemenea, multe din ritualurile religioase romane au fost împrumutate de la etrusci.

Cultul religios etrusc se caracterizează prin sistemul complicat de observare a fenomenelor naturii și prezicerea viitorului după aceste fenomene (fulgerele, cutremurele) și după mărunțaiele păsărilor jertfite. Haruspicii etrusci, renumiți în antichitatea romană au fost la modă în tot cursul istoriei romane. În sec. II î.e.n. s-au codificat toate aceste cunoștințe, precum și așa-zisa artă de a interpreta voința zeilor și de a ghici viitorul, în așanumita *Disciplina etrusca.*

135 Camerinum (locuitorii se numeau camertini) — un oraș în Umbria.

136 Umbria — provincie în Italia centrală, mărginită la nord cu Gallia Cisalpină, de care o desparte rîul Rubicon, la est cu Marea Adriatică, la sud cu Picenum (hotarul e rîul Aesis) și cu ținutul sabinilor (avînd ca graniță rîul Nar), la vest cu Etruria (de care e despărțită prin fluviul Tibru).

137 Maximă liviană: *Nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam* — echivalentă proverbului nostru: „nu seamănă deget cu deget, d-apoi om cu om".

138 Toporul roman, *dolabrum,* avea o formă specială cu două tăișuri, cu multiple întrebuințări, servind ori de topor sau de bardă, ori de rîndea și chiar de lopată ca în cazul de față.

139 Perusia — unul din cele 12 orașe fruntașe ale confederației etrusce — se găsea dincolo de codrii pădurii Ciminiei. În urma alianței încheiate cu Roma, după un scurt interval, Perusia rupe totuși legăturile și-i declară război. Fu învinsă de propraetorul Cneius Fulvius (vezi cartea X, cap. XXX). Răzvrătindu-se iarăși, în urma unei cumplite înfrîngeri, cere pace (vezi cap. XXXVII din cartea X).

Scanned with CamScanner

140 Cortona — unul din principalele orașe ale Etruriei, situat la nord de lacul Trasimennus.

141 Arretium (locuitorii ei arretini). Arretinii au fost singura populație din Etruria care nu a ridicat armele împotriva romanilor cu prilejul acestui război; mai tîrziu însă, arretinii se răscoală și ei, mai ales împotriva familiei Cilnia. Bătuți de romani, cer pace (vezi cartea X, cap. XXXVII).

142 Allifae (vezi cartea VIII, nota 121). Remarcăm din acest pasaj o inadvertență: în cartea VIII, cap. XXV, Titus Livius spusese că romanii au cucerit orașul Allifae; în pasajul de față, Titus Livius spune că Allifae se afla în puterea samniților. Înseamnă deci că e o scăpare din vedere din partea istoricului roman, care n-a menționat cu ce prilej a fost cucerit Allifae de samniți.

143 Pompei era cunoscutul port din Campania, lîngă Neapolis, distrus de erupția Vezuviului în anul 79 e.n.

144 Nuceria (vezi mai jos, tot la această carte, nota 166).

145 Operațiunile întreprinse simultan pe mare de trupele aliate navale împotriva Campaniei, cu toate că s-au încheiat cu un eșec, relevă totuși planurile și eforturile romanilor de a se desfășura și întinde în toate direcțiile. În acest scop, Fabius și Papirius Cursor și-au pregătit două puternice armate consulare, pentru a face față simultan ambelor campanii, și celei din Samnium și celei din Etruria.

146 Adagiu livian: *ob hasc, aucta fama, ut solet.*

147 *Lex curiata de imperio,* era legea votată de poporul roman întrunit în *comitia curiata,* prin care se acorda puterea supremă magistraților de la conducerea statului.

148 Curiile romane votau pe rînd una după alta, iar numele curiei care trebuia să treacă cea dintîi la vot era trasă la sorți.

149 Cremona — oraș în Umbria, pe fluviul Pad.

150 Noua armată romană fusese recrutată în urma evenimentelor relatate în cap. XXXVII al acestei cărți.

151 Longula — oraș al volscilor.

152 *Lex sacrata* a samniților suna astfel: „tinerii care nu vor veni la locul fixat de adunare în urma ordinului dat de comandant, ca și acei care vor pleca fără încuviințarea lui, să fie jertfiți lui Jupiter". La fel și eruditul roman Festus, care menționează această *lex sacrata,* spune că se prevedea ca cel care va săvîrși vreo faptă împo-

Scanned with CamScanner

triva acestei legi sacrate va fi sacrificat în cinstea oricăruia dintre zei.

153 *Lacus Vadimonis* era un lac în Etruria în regiunea Ameria, în apropierea localităţii Balsano de azi. În faţa lui se găsea şi o dumbravă sacră unde se lua jurămîntul soldaţilor etrusci. Plinius cel tînăr (în *Epistulae*, VIII, 10) pomeneşte de acest lac care se întindea în antichitate pe o mare suprafaţă şi avea pe el insule plutitoare, avînd pe atunci o formă circulară; azi e foarte mic, vărsîndu-se printr-un afluent în Tibru. În antichitate era socotit lac sacru, nefiind îngăduit să se navigheze pe el. Aici era punctul de concentrare a trupelor etrusce, spune Polybios (II, 20), probabil datorită şi faptului că era sacru, dar şi că numai o îngustă cale ducea spre munţii din jurul lacului.

154 Adagiu livian: *Ut semel dedere fuga, etiam certiorem capessere fugam* — care, tradusă mai liber, înseamnă: „cînd ai ajuns să dai bir cu fugiţii, apoi ai să fugi de-a binelea, ca să fii mai sigur că scapi".

155 După cum relatează şi Titus Livius, ciocnirile şi luptele romanilor cu adversarii lor se înmulţesc în cursul acestor ani. În acest pasaj, de bună seamă că e exagerată cifra de 60 000 de inşi căzuţi pe cîmpul de luptă din tabăra etruscă.

Bătălia dintre romani şi etrusci de la *lacus Vadimonis* scoate puternic în vileag cît de mare era potenţialul uman şi material al puterii etrusce. Pînă acum, ciocnirile romanilor cu etruscii au fost numai simple încăierări; de data aceasta a avut loc o adevărată luptă, iar forţa etruscilor a suferit o adevărată prăbuşire.

155 bis Reizbucnirea războiului cu samniţii, război care începuse în anul 327 î.e.n., nu trebuie să stîrnească mirare, cîtă vreme se ştie cît de războinic era acest popor, care avusese atîţia aliaţi: apulii mai înainte, acum pe marsi, paeligni etc. Eforturile făcute în vederea ultimelor lupte, avînd în vedere armele şi înzestrarea, sînt cu atît mai mari, cu cît se sconta de ambii beligeranţi pe o durată cît mai lungă a războiului. Şi romanii îşi aduseseră cu ei contingente serioase de aliaţi, fapt învederat din armele capturate şi din scuturile aurite, dăruite de romani campanilor.

156 *Spongia* înseamnă burete, însă figurat mai înseamnă cămaşă protectoare cu care se îmbrăcaseră trupele samnite, nişte pieptare de pînză, căptuşite cu piele tare.

Scanned with CamScanner

157 *Ocreae* — jambiere de piele sau de metal, ce ocroteau piciorul de la glezne pînă la genunchi. Aceste *ocreae* se încheiau înapoi cu catarame sau șnururi. În vremurile mai noi, pedestrimea purta *ocreae* numai la piciorul drept. După cum se vede, și samniții aveau în dotația lor acest mijloc de protecție a piciorului.

158 Maximă livianã: *Nom caelatum auro et argento, sed ferro et animis fretum,* învederînd că „nu pe arme și haine de paradă se bizuie o armată, ci pe capacitatea combativă a ostașilor".

159 Maximă livianã: *Virtutem esse militis decus.*

160 Adagiu livian: *Omnia illa victoriam sequi.*

161 Adagiu livian: *Et ditem hostem, quamvis pauperis, victoris praemium esse.*

162 Orcus — zeul morții.

163 Acest obicei exista și la Capua cu multă vreme înainte de a se introduce luptele de gladiatori la Roma. Capua a rămas în continuare un centru de școală de gladiatori, avînd mare faimă în această privință. Acest oraș furniza tuturor cetăților din Italia, pentru spectacolele de lupte de gladiatori, asemenea nenorociți proveniți din foștii prizonieri de război. Și Cicero în scrisori, sau în *Pro Sestio* (cap. IX), ca și Silius Italicus (II, 15), sau Strabo (V, 4) pomeneau că la Capua se găseau cele mai bune școli de gladiatori din Italia.

Situația gladiatorilor nu era mai bună ca a sclavilor. Datorită vieții neomenos de crude, primejdiilor și riscurilor de a-și pierde oricînd viața, mai tîrziu, în anul 74 î.e.n., gladiatorii, sub conducerea lui Spartacus, care a fost profesor la școala de gladiatori din Capua, s-au răsculat. Revolta lor însă a fost înăbușită în sînge de aristocrația romană, în anul 71 î.e.n.

164 Și la Roma, gladiatorilor tot samniți li se spunea.

165 În anul 445 ab U.c. (308 î.e.n.).

166 Nuceria Alfaterna — oraș în Campania, la sud de Vezuvius. Dintre cele trei orașe care purtau numele de Nuceria (unul era în Umbria, altul în Apulia și al treilea în Campania), în pasajul de față e vorba de ultimul, care azi se cheamă Nuceria, și se găsea la extremitatea sud-estică a Campaniei. Încă nu se știe obîrșia celeilalte denumiri, Alfaterna. Nuceria Alfaterna se găsea în apropiere de Pompei, folosind portul acestui oraș pentru valorificarea produselor sale.

Scanned with CamScanner

167 *Pupiensis ager* era un ţinut situat la sud de rîul Anio, un afluent al Tibrului. Ţinutul pupiensis se întindea în apropiere de cetatea Gabii, la 12 km de Roma. Acolo îşi fixase postul de observaţie consulul Decius, îndreptat totodată şi către Umbria. Bătălia cu umbrii a fost zugrăvită în culori puternic poetice, fiind trecută mult prin plăsmuirea literatului Titus Livius. În această regiune, inamicul, după cum se pare, a recurs la un atac prin surprindere, însă nu l-a pregătite cum se cuvine. Atît faptul că actul de răzvrătire împotriva romanilor nu avea pentru etrusci — din punct de vedere religios — nici o justificare legitimă în acel moment, cît şi apariţia pe neaşteptate a celei de-a doua armate consulare, i-a pus în derută pe etrusci. De altfel, rezistenţa lor nu a fost destul de serioasă. Aceeaşi stare de spirit o atribuie Titus Livius şi umbrilor, astfel încît, îndeobşte, coaliţia celor două populaţii a fost uşor sfărîmată de romani. În ce priveşte exceptarea cetăţilor, menţionate în acest capitol, de la aplicarea represaliilor şi de la urmările acestui conflict, aceasta se explică mai degrabă datorită atitudinii lor proromane, fiind vecine cu Roma, dar şi unui plan politic şi diplomatic al acesteia, care se va concretiza prin acţiunile întreprinse ulterior.

168 Mevania, o localitate în Umbria.

169 Materina era un trib al umbrilor.

170 Ogriculanii — locuitorii localităţii Ogriculum, situată la sud de Umbria, în vecinătatea hotarelor etruscilor şi sabinilor.

171 Anul 446 ab U.c. (307 î.e.n.).

172 Rezultă din pasajul de faţă că Appius a fost ales consul în anul 307 î.e.n. Cum alegerile au avut loc cu şase luni mai înainte, deci în a doua jumătate a anului 306, şi cum Appius era încă censor în funcţie, rezultă că el a funcţionat în dregătoria censurii exact 5 ani, aşa cum vrusese el, în pofida legii Aemilia. Alegerea lui la consulat, după îndeplinirea, censurii, este un fapt fără precedent, deoarece îndeobşte censorii se alegeau dintre foştii consuli, or Appius nu fusese înainte consul.

173 E demn de remarcat acest fapt că unul din consuli a rămas în Roma pentru diferite treburi administrative, cu toate că nevoile războiului îl reclamau la conducerea operaţiunilor militare. În acest scop, Appius l-a desemnat pe Fabius în calitate de proconsul pentru continuarea războiului cu samniţii.

Scanned with CamScanner

174 Consulatul lor a fost în anul 447 ab U.c. (306 î.e.n.).

175 Alacrinaţi, ferentinaţi, verulani — triburi de hernici.

176 Anagnia şi anagnini — cetate şi trib hernic.

177 Templul lui Castor (a se vedea vol. I, cartea II, nota 50).

178 Războiul cu hernicii nu are nici o semnificaţie deosebită, faţă de cel cu sallentinii şi samniţii. Numai separaţia celor trei localităţi Alacrium, Ferentinum şi Verulae, cele mai importante ale hernicilor, ar putea fi considerată ca efectul unei acţiuni diplomatice mai bine închegate de către romani. Însă rezistenţa lor a fost slabă şi ineficientă.

Dintre cetăţile hernicilor, cele care au rămas credincioase alianţei cu Roma şi-au păstrat drepturile lor, altele au obţinut *jus civitatis*, dreptul de cetăţenie, fără drept de vot, adică au devenit supuse puterii romane. Anagninii au redobîndit numai dreptul oficierii străvechiului lor cult religios.

179 Expediţia consulului Volumnius împotriva sallentinilor aruncă o nouă lumină asupra situaţiei politice a republicii romane de atunci. Adăugînd şi faptul că romanii stabiliseră relaţii ceva mai înainte cu regele Alexandru din Epir, că peste cîţiva ani romanii au luptat cu Cleonymos la Thurii, şi că în acecaşi vreme au reînnoit pentru a treia oară tratatul cu Cartagina, situaţia politicii externe a puterii romane se conturează limpede. (Cleonymos era fiul regelui spartan Cleomenes al doilea; după moartea tatălui său a încercat zadarnic însă să ocupe tronul. Spartanii, ca să scape de el, îl trimit cu un pîlc de trupe în ajutorul tarentinilor aflaţi în conflict cu samniţii. După împăcarea cu samniţii, Cleonymos se retrase la Corcyra de unde reveni în Italia sudică, recucerind Thurii. E bătut de romani. Pornind pe Adriatică, debarcă în lagunele de la gurile rîului Meduacus. Patavinii îl contraatacă şi-l învinge, distrugîndu-i flota şi oastea.) Romanii s-au extins mai departe, pînă în regiunea ocupată de sallentini, apoi, după cum relatează Diodor din Sicilia, au pornit asediul cetăţii Silvium, care, după Strabo, se găsea la hotarele pentrilor, pe care sallentinii îi primiseră în chip de colonişti din Arcadia. După aserţiunea lui Titus Livius, chiar Thurii s-ar fi găsit în regiunea sallentinilor. În tot cazul, se constată o continuare a expansiunii romanilor, care se apropie vertiginos de Tarentum, şi-şi îndreaptă privirile către cetăţile greceşti din Italia sudică. După Diodor, romanii, cucerind cetatea Silvium, au capturat 5 000

Scanned with CamScanner

de ostași. Titus Livius menționează și căderea orașelor Sora, Arpinum și Censennia, care făceau parte din confederația romană în mîinile samniților.

180 Anul 447 ab U.c. (306 î.e.n.).

181 *Salus* (mîntuirea) — era o străveche divinitate romană ce făcea parte din *di indigetes*, și anume din cercul zeilor din jurul lui Jupiter. Aceasta rezultă și din faptul că Salus își avea colina sa consacrată *(collis Salutaris*, situată în vecinătatea Quirinalului), pe care s-a clădit templul închinat ei. Salus nu corespundea zeității grecești Hygieia, zeița sănătății, ci era protectoarea divină a propășirii statului roman *(salus publica populi romani quiritium)*, așa cum a fost adorată în chip deosebit în epoca imperială.

182 În acest pasaj Titus Livius menționează a treia oară alianța dintre Roma și Cartagina; în cartea VII, cap. XXVII el relatează că e vorba de o a doua, pe care însă Diodor (XX, 86) o socotește prima alianță, însă fără vreun temei legitim. Titus Livius menționînd trimiterea soliei romane pentru încheierea acestui tratat de alianță, a uitat să spună că acesta se încheiase în primul an al republicii romane. Polibyos caută să lămurească mai judicios această chestiune (III, 24), spunînd că Roma a încheiat primul tratat cu Cartagina în sec. VI î.e.n., în cel dintîi an al republicii. E foarte probabil ca încheierea acestui tratat să fi avut loc mai tîrziu. Al doilea tratat a fost încheiat în anul 447 ab U.c. (306 î.e.n.), iar al treilea în 279 î.e.n., în vremea războiului cu Pyrrhus. Toate aceste tratate cuprindeau stipulații în legătură cu reglementarea comerțului și navigației, afară de ultimul tratat din 279 î.e.n., care mai conținea și stipulații referitoare la conflictul romanilor cu Pyrrhus.

183 Anul 448 ab U.c. (305 î.e.n.).

184 E vorba de analistul Calpurnius Piso, fost consul în anul 133 î.e.n., autorul unei istorii a romanilor, de la origine pînă în timpul său, care însă s-a pierdut.

185 Tifernum (vezi mai jos, la cartea X, nota 66).

186 Bovianum (vezi tot la această carte, nota 102).

187 Censennia, o localitate neidentificată pînă azi. În legătură cu cele trei localități menționate în acest pasaj, vezi, tot la această carte, nota 179.

188 Consulatul lui P. Sulpicius Saverrio și P. Sempronius Sophus a fost în anul 449 ab U.c. (304 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

189 Reflecție livianã: *Quando verba ad id locorum fuerint rebus standum esse.*

189 bis În text: *oppidum* — însemnînd: așezare prevăzută cu întăriturí pentru apărare.

190 Neconcordanțele analiștilor cu privire la unele evenimente, date și nume, sînt remarcate de spiritul critic al lui Titus Livius, care în măsura posibilităților de cercetare a analelor nu pregetă să le seziseze și să corecteze erorile. Analistul Calpurnius Piso a omis două serii de consuli, relatînd eronat și campania romană din Samnium. Totuși, comparînd datele și relatările lui Titus Livius cu ale istoricului grec Diodor din Sicilia, se constată o sumă de nepotriviri. Astfel, în cap. XLIV, Titus Livius menționează „cîmpul Stellat", pe cînd Diodor spune „ținutul Falernului"; apoi, Titus Livius menționează cucerirea orașelor Tifernum și Bovianum, pe cînd Diodor menționează cetatea Bolae. Mai departe, Diodor vorbește de capturarea a două mii de prizonieri și a 20 de steaguri, pe cînd Titus Livius — de 2—3 lupte, dintre care una îndoielnică, apoi de o altă ciocnire în care amîndoi consulii au acționat împreună, de luarea cu asalt a taberei samnite, precum și de zvonurile în legătură cu Minucius, care, fiind grav rănit, a rămas în tabără; dar că tot el a cucerit Bovianum, în calitate de *consul suffectus* (înlocuitor). În ce privește campania împotriva aequilor, Titus Livius menționează 41 de orașe cucerite, pe cînd Diodor 40. Apoi, la înnoirea tratatului cu marsii, paelignii și marrucinii, menționate de Diodor, Titus Livius mai adaugă și pe frentani. Războiul cu samniții, care a încetat în cursul acestui an, a durat după Diodor $22^1/_2$ ani, pe cînd după Titus Livius mai mult cu 2 ani deoarece, după dînsul (conf. cartea VIII, cap. XXV) războiul a început în 429 ab U.c. Cel de-al doilea război samnit a început în anul 327 î.e.n. și s-a terminat în anul 304 î.e.n. cu înfrîngerea confederației samnite (vezi N. A. Maşchin, *Istoria Romei antice*, p. 82). Pe de altă parte, *Fastele triumfale* menționează triumful lui Sulpicius și condițiile de pace, pe cînd Titus Livius și Diodor le trec sub tăcere. În sfîrșit, Titus Livius relatează că în urma campaniei împotriva aequilor, aceștia au fost nimiciți în întregime, pe cînd Diodor vorbește numai de supunerea lor.

191 Anul 449 ab U.c. (304 î.e.n.).

192 Liberți (vezi mai jos, la cartea X, nota 83).

Scanned with CamScanner

193 *Apparitor* (vezi mai sus tot la cartea IX, nota 26).

194 E vorba de analistul Licinius Macer, menționat în atîtea rînduri de Titus Livius.

195 *Triumviri nocturni* sau *capitales* erau însărcinați cu paza orașului, cu închisorile, cu supravegherea serviciului pompierilor și a executării sentințelor de condamnare la moarte. Acești triumviri făceau parte dintr-o comisie de 26 persoane, *viginti sex viri*, însărcinați cu aducerea la îndeplinire a tuturor treburilor administrative ale orașului. Funcția de *triumvir nocturnus* era socotită cea mai de jos funcție, prin care trebuiau totuși să treacă toți cei ce năzuiau să îmbrățișeze cariera politică. Mai erau apoi *triumviri monetales (auro, argento, aere, flando, feriundo)* însărcinați cu supravegherea baterii monedelor statului, apoi *duumviri viarum curandarum* (duumviri îngrijitori ai drumurilor) etc. etc.

196 Concordia făcea parte din *di novensides*, fiind personificarea unei idei abstracte ca și *Salus* — mîntuirea, *Spes* — speranța, *Pax* — pacea, *Pudicitia, Honos, Pietas, Juventus, Virtus, Fides, Victoria, Libertas, Mens* etc. Concordia era simbolizarea armoniei, solidarității și unirii dintre patricieni și plebei. În cinstea acestei divinități alegorice s-au ridicat mai multe temple *(aedes)* și altare *(ara)*. Camillus i-a consacrat pentru prima oară acestei divinități — socotită personificarea reconcilierii celor două pături, patricieni și plebei, în anul 387 ab U.c. (în 366 î.e.n.) — un templu care a fost înălțat pe povîrnișul colinei Capitoline, în apropiere de tezaurul statului (*aerarium*); iar praetorul L. Manlius, un al doilea templu, în anul 438 ab U.c. (315 î.e.n.). Altarul de bronz al Concordiei, de care e vorba în textul de față, ridicat de edilul Flavius în anul 450 ab U.c. (303 î.e.n.), se găsea în imediata apropiere a templului ei principal.

197 Vulcanus (vezi vol. I, cartea I, nota 123).

198 *Forensis factio* — era colegiul lucrătorilor meșteșugari și al vînzătorilor din prăvălii.

199 În vederea obținerii voturilor lor în alegerile din *Comitia tributa* (vezi vol. I, cartea I, nota 56).

200 *Comitia centuriata* (vezi vol. I, cartea I, nota 56).

201 *Phalerae* — medalii de argint sau de aur pe care erau gravate chipul comandantului sau al zeilor, ori alte embleme și care se distribuiau ostașilor ca răsplată pentru vitejia deosebită arătată

Scanned with CamScanner

în lupte. Se purtau la piept, prinse cu niște cureluşe. Cei din *ordo equitum* (ordinul cavalerilor), făceau salbe din phalerae, cu care își împodobeau caii.

202 Alegerea lui Gneius Flavius ca edil curul demonstrează că alegerea de edili curuli a trecut pe seama tribunilor. Apoi Titus Livius ne relevă existența unei partide *(factio)* formată din orășeni, lucrători și meșteșugari, care va contracara sistematic politica patricienilor. În sfîrșit, se reliefează că putința unei rezistențe legale era încă în vigoare. Tot Titus Livius mai relevă o schimbare esențială: încadrarea tuturor libertăților în cele patru triburi urbane, fără să se producă perturbări. Cele patru noi triburi urbane, spre deosebire de celelalte numite *rusticae,* erau: palatin, collin, esquilin și suburran. Din aceasta însă se constată că exista o reală influență a aristocrației în comițiile centuriate, datorite faptului că populația sătească era mai numeroasă, iar marii proprietari exercitau o puternică influență asupra acestora. În felul acesta se învederează o biruință a taberei aristocratice asupra celei a plebeilor. Patricienii, descoperind că numai cu ajutorul clienților lor nu pot ține piept atacurilor bine organizate ale plebeilor, mult mai numeroși ca ei, și-au căutat aliați care să semene cu clasa plebeilor, prin simulacrul unei alianțe cu cetățenii romani de la sate. Aceasta au făcut-o pentru a zădărnici lupta plebeilor și prin număr. De astă dată, aristocrația a reușit pentru o bucată de vreme să-și consolideze preponderența în funcțiile importante ale statului, pentru că cetățenii de la țară n-au sezisat urzelile patricienilor și rolul lor ingrat de unealtă a aristocrației.

CARTEA X

1 Consulatul lui L. Genucius și Ser. Cornelius a fost în anul 450 ab U.c. (303 î.e.n.).

2 Prin înființarea coloniilor romane de la Sora și Alba se vede planul politicii romane de întocmire și organizare a teritoriilor cucerite; țelul acestor înfăptuiri, în afară de dovedirea excedentului de populație a Romei, învederează tendința acesteia de a domina întreaga Italie. Înființarea noilor colonii romane de la Sora (pe rîul Liris) și Alba (lîngă lacul Fucinus), în importante poziții

Scanned with CamScanner

strategice, ilustrează importanța ce o reprezentau aceste obiective pentru Roma. Fiecare colonie constituind puternice puncte de sprijin înaintate, romanii au izbutit să întrerupă definitiv legăturile Samnium-ului cu Etruria. Acest fapt a contribuit la o supraveghere strictă a teritoriului confederației samnite, romanii amenințînd acum să-i cadă în spate; în același timp aceste colonii constituiau o apărare din flanc a Latiului. Totodată, o bună parte din excedentul de populație plebeiană săracă era îndrumată către aceste colonii romane. Însă, mai mult ca orice, prin aceste colonii, care erau piloni ai Romei în ținuturile cucerite, se răspîndeau cultura și civilizația romană în toată Italia. Puterea romană s-a răspîndit mai ales prin acordarea dreptului de cetățenie unor aliați loiali, ca de pildă locuitorilor cetăților Arpinum și Trebula, în timp ce aliaților necredincioși din Frusinum li s-a confiscat, drept represalii, o treime din teritoriu.

[3] Arpinații (a se vedea mai sus, la cartea IX, nota 29).

[4] Trebula era o cetate care se găsea la granița ținutului Samnium cu Campania, fiind cu totul alta decît Trebula din regiunea sabinilor, care pe acele vremuri decăzuse.

[5] Frusinații erau locuitorii cetății Frasinum din ținutul hernicilor, în Latium.

[6] Consulatul acestora a fost în anul 451 ab U.c. (302 î.e.n.).

[7] Templul zeiței Salus (a se vedea cartea IX, nota 181 și 196).

[8] Cleonymos era fiul regelui Cleomenes II al Spartei și nepotul lui Cleonbrotys care căzuse în bătălia cu thebanii la Leuctra în anul 371 î.e.n. Tarentinii trimiseseră soli la Sparta ca să le solicite sprijinul împotriva lucanilor; Cleonymos, care fusese bănuit că năzuiește să pună mîna pe tronul fratelui său Arcos, a primit aprobarea din partea Spartei să treacă în fruntea unei armate în Italia (vezi și nota 179 de la cartea IX). Acțiunea întreprinsă de Cleonymos, chemat de cetatea Tarentum, a avut drept rezultat, în urma războiului cu Roma, înfrîngerea, supunerea și înglobarea cetăților grecești puterii romane, care în planu-i politic de hegemonie în Italia căuta înlăturarea amestecului altora din afară în treburile interne ale cetăților Italiei.

Este demnă de remarcat această înfrîngere suferită de Cleonymos din partea patavinilor, strămoșii lui Titus Livius, fapt amintit de monumentele ridicate în Patavium.

Scanned with CamScanner

[9] Cît privește cetatea Thuriae sau Thurii nu este vorba de colonia atenianã întemeiatã în locul vechii cetăți Sybaris din ținutul Sallentinilor, și nici de Brundisium (sau Brindisium) din partea vestică a golfului Tarentum, ci de o altă cetate Thuriae, sau Terina. Titus Livius, în cartea XXV, cap. I, considera Thurii ca aparținînd populației bruttilor.

[10] Sallentinii — populație din Calabria.

[11] Illyri — locuitorii Illyriei de pe coasta Adriaticei de la Istria pînă la rîul Drilo.

[12] Liburni — populație de pe coasta și insulele Dalmației.

[13] Istri locuiau în peninsula Istria, în nordul Adriaticii.

[14] Veneți (a se vedea vol. I, cartea I, nota 13).

[15] Meduacus, rîu în nordul Italiei, în ținutul veneților; se varsă în Marea Adriatică lîngă orașul Edron, portul orașului Patavium.

[16] Patavium — Padua de astăzi; locuitorii ei se chemau patavini. Acesta este orașul natal al lui Titus Livius.

[17] Vestinii — populație sabellică din centrul Italiei, între Apenini și Marea Adriatică.

[18] Cilnii sau Cuelnae, după inscripțiile funerare găsite la Siena și Savana (Suana) din Etruria, erau o puternică familie de lucumoni. Din acest neam își avea obîrșia Maecenas, colaboratorul lui Augustus și protectorul literaților.

[19] Carseoli, oraș în ținutul aequilor.

[20] M. Valerius Maximus, după *Fasti Capitolini*, era M. Valerius Corvus. Maximus era vechiul cognomen al Valeriilor.

[21] Millionia, oraș în ținutul aequilor, între Carseoli și Alba.

[22] Plestina, un oraș în regiunea locuită de populația marsilor. Nu a fost încă identificat cu precizie.

[23] Fresilia — oraș în țara marsilor. Nu se cunosc alte amănunte.

[24] Aici Titus Livius face și precizări, accentuînd că dictatorul Fabius a avut în subordinea sa pe comandantul cavaleriei romane Marcus Aemilius, iar dictatorul Marcus Valerius Maximus (Corvus) a funcționat împreună cu comandantul cavaleriei Publius Valerius în anul 452 ab U.c. (301 î.e.n.), cînd n-au funcționat de loc consulii. Atît tratatul de alianță încheiat de romani cu vestinii, cît

Scanned with CamScanner

și înființarea coloniei Carseoli și înfrîngerea marsilor au avut același scop politic-militar: stabilirea romanilor în regiunile muntoase ale Italiei. Izgonirea populației coloniilor romane din regiunea orașului Arretium (Arezzo de azi a Italiei), nu era un fenomen politic izolat, ci expresia luptei generale împotriva iminentei impuneri a hegemoniei romane în întreaga Italie.

25 Russelanii erau locuitorii cetății Russellae, situată în nordul Etruriei.

26 Acești consuli au funcționat în anul 452 ab U.c. (301 î.e.n.).

27 Noua fază a luptei dintre cele două pături, patricienii și plebeii, în legătură cu funcțiile sacerdotale, demonstrează din nou că pătura plebeilor revendica în chip îndreptățit alegerea reprezentanților săi și în funcțiile importante ale cultului religios roman, împotrivindu-se din răsputeri pretențiilor așa-ziselor drepturi ale păturii privilegiate patriciene și în acest domeniu. De aceea împiedicarea accesului plebeilor la demnitățile preoțești de către patricieni nu mai era cu putință, mai ales după ce plebeii izbutiseră să ajungă la cele mai înalte trepte ale onorurilor publice în statul roman.

Noua revendicare ridicată în anul 301 î.e.n. de cei doi frați Ogulnius, tribuni ai plebei, pornea de la un temei justificat: în acele vremuri exista o strînsă legătură între magistraturile de la conducerea republicii și cultul religios; de vreme ce consulatul, dictatura, censura, praetura și edilitatea curulă aveau în sarcina lor organizarea și înfăptuirea tuturor acțiunilor politice și militare, era de la sine înțeles că cei învestiți cu suprema putere în stat erau în măsură să îndeplinească și demnitățile preoțești și să aducă și cuvenitele jertfe zeilor. De aici și revendicarea legii Ogulnia de a se da fruntașilor plebei, care au deținut o magistratură, posibilitatea de a îndeplini cele mai înalte funcții sacerdotale. De aci înainte și plebeii vor fi aleși în rîndurile colegiului preoților decemviri, însărcinați cu păzirea și consultarea cărților sibylline *(libri sibyllini)* și ale cărților destinului *(libri fatales)*. Preoții decemviri ședeau mereu în preajma pontificilor și cîrmuitorilor statului cu prilejul ceremoniilor religioase importante și oricăror solemnități și sărbători. Auguratul și pontificatul fuseseră în cele mai strînse relații cu întemeierea statului roman și făceau parte din rîndurile celor mai vechi demnități socotite deținătoare și purtătoare a

Scanned with CamScanner

tainele juridice și cultuale, care — după credința celor vechi — erau emanate de la divinitățile însești. În același timp, plebeii dădeau o grea lovitură trufiei patricienilor, care pretindeau că numai ei sînt ființele alese de divinități pentru asemenea „nobile" îndeletniciri.

Însă pretențiile patricienilor asupra predestinării lor pentru asemenea funcții sacerdotale sînt puerile, pentru că la întemeierea statului roman și patricienii fuseseră oameni simpli ca toată lumea, cum o demonstrează însăși etimologia cuvîntului *patricii* și cum o relevă și analiștii — citați de istoricii de mai tîrziu — Cincius Alimentus, Quadrigarius, eruditul Festus, ca și istoricul Dionysios din Halicarnas (II, 8). Deci, și plebeii erau îndreptățiți să îndeplinească orice funcții în stat. Menționăm că legea Ogulnia a fost pusă în practică abia în anul 252 î.e.n., cînd a fost ales pentru întîia oară un pontifice plebeu.

[28] Ramnes, Tities, Luceres (vezi la vol. I, cartea I, notele 57 și 75).

[29] Se reamintește cu acest prilej că legea propusă prevăzuse, între altele, accesul fruntașilor plebei la toate demnitățile politice. Autorii ei fuseseră tribunii plebei Caius Licinius Stolo și colegul său, Lucius Sextius Lateranus. Această lege fusese votată de adunarea poporului și a intrat în vigoare în anul 366 î.e.n.

[30] În urma obținerii egalizării drepturilor politice și administrative în anul 366 î.e.n., și plebeii care îndepliniseră o înaltă magistratură în stat puteau intra în rîndurile categoriei sociale numită *nobilitas*, în afară de cazul adoptării lor într-o gintă patriciană, sau prin căsătorie cu o femeie din pătura aristocratică. Ca atare, *homines novi* aveau dreptul de a-și așeza în atriul caselor lor chipurile turnate în ceară ale strămoșilor — *imagines majorum*. Pe aceste busturi de ceară erau însemnate funcțiile îndeplinite și datele lor. Dreptul de a avea asemenea chipuri era consacrat printr-o lege specială numită *jus imaginum*. După Titus Livius însă nobletea la romani era apreciată după demnitățile îndeplinite de strămoșii unui cetățean. De aceea și plebeii ai căror părinți și strămoși îndeplineau consulatul, praetura sau censura erau îndreptățiți să se intituleze nobili.

[31] *Toga romană*, după datina gabină, veșmîntul oficial al cetățenilor liberi romani, era haina ce se îmbrăca îndeobște la ceremonii,

Scanned with CamScanner

festivităţi, cu prilejul îndeplinirii actelor oficiale etc. Toga era un veşmînt cît se poate de simplu, o bucată de stofă de circa 3—5 m. Lăţimea togei era după măsura celui care o purta. Avea forma unei elipse. Se confecţiona din lînă albă (*toga candida*). În caz de doliu, era închisă la culoare (*toga sordida*). Demnitarii statului aveau toga ornată cu un tiv de purpură (*toga praetexta*). Acelaşi fel de togă însă aveau dreptul să o poarte şi copiii „ingenuilor". În ce priveşte moda purtării togei, aceasta a variat după epocă. Toga se îmbrăca aşa fel încît braţul drept să nu fie stingherit în mişcări, numai cel stîng rămînînd acoperit. Colţul din afară era trecut pe sub braţul drept şi apoi plecat pe umărul stîng unde se prindea cu o agrafă (*fibula*). Cu toate că toga era destul de lungă totuşi nu ajungea pînă la pămînt, căci nu trebuia să coboare pînă la gleznă. Cea mai cunoscută togă de care amintesc mereu şi istoricii era aceea numită *cinctus gabinus* care fusese împrumutată de romani de la Gabii. Toga *cinctus gabinus* a intrat în datina ceremoniilor solemne, de pildă cu prilejul slujbelor de expiere la întemeierea coloniilor, la inaugurarea templelor, la slujba de deschidere a templului zeului Janus, îndeobşte cu prilejul sacrificiilor făcute înainte de lupte, oficiate de către comandantul suprem al armatei romane. La toga *cinctus gabinus*, una din pulpane se arunca peste cap, iar cu cealaltă se învăluia mijlocul omului, devenind astfel un fel de cingătoare, de unde îi vine şi numele (*cinctus*). Toga a fost împrumutată de romani, după Titus Livius, de la etrusci.

[32] Tunica — era veşmîntul roman confecţionat din lînă albă sau din in. În general, era sau fără mîneci sau cu mînecile scurte pînă la coate. Era lungă pînă la genunchi, alteori avea mînecile lungi *(tunica manicata)*, sau era lungă pînă la călcîie *(tunica talaris)*; acestea se purtau îndeosebi de femei, nu de bărbaţi. Tunica era încinsă de un cordon. Tunica senatorilor şi a patricienilor era tivită cu două dungi late de purpură (*tunica laticlavia*); cei din *ordo equester* aveau dungile mai înguste (*tunica angusticlavia*). *Tunica palmata* era împodobită cu broderii înfăţişînd frunze de laur. Se purta numai de comandanţii de oşti cu prilejul sărbătoririi triumfurilor.

Scanned with CamScanner

33 *Toga picta* — era tot o togă oficială a înalților magistrați, mai solemnă și mai festivă ca *toga praetexta* și care era împodobită cu tot felul de broderii.

34 *Corona triumphalis et laurea* — coroană triumfală și de lauri — la început era din frunze de laur, iar mai tîrziu din aur (vezi Aullus Gellius, *Noctes Atticae*, V, 6). Dionysios din Halicarnas spune că originea acestui fel de coroane se atribuie de tradiție regelui Tarquinius Priscus, deci anterior celor cu care fuseseră sărbătoriți consulii în triumf.

35 Podoabele lui Jupiter erau: coroana de aur și sceptrul regal. De aceea și comandanții sărbătoriți cu triumful trebuiau să adopte în ziua triumfului înfățișarea lui Jupiter.

36 Potirul (*capis* — de la verbul *capio* = a începea) era întrebuințat de pontifici la săvîrșirea slujbelor religioase.

37 *Lituus*, toiagul sau cîrja augurală.

38 Preoții decemviri (a se vedea vol. I, cartea I, nota 38).

39 *Ludi Apollinares* se sărbătoreau în fiecare an înainte cu trei zile de nonele lunii a cincea (*Quintilis*). Le inaugura praetorul urban și le oficia colegiul preoților decemviri, după ritualul grec, din care pricină se spune că decemvirii erau preoții lui Apollo. *Ludi Apollinares* însă s-au inaugurat abia în anul 544 ab U.c., așa că Titus Livius vorbește aici au anticipație, fiind un anacronism aci. La romani, Apollo era zeul sănătății, făcea parte din *di novensides* sau *novensiles*, de origine greacă. Cultul lui a fost introdus la Roma la sfîrșitul regalității, o dată cu introducerea *cărților sibylline* din Cumae. Cultul lui Apollo s-a răspîndit treptat în Campania și în Italia sudică, apoi în Latium, ajungînd pînă în Umbria. Avea diferite apelative: *Bellenus, Granus, Medicus, Palatinus, Soranus. Apollo medicus* era adorat mai ales în vremea bîntuirii ciumei, care făcea groaznice ravagii în acele vremuri. Cu acest prilej, Apollo era socotit aducătorul sănătății poporului. Cel mai vechi așezămînt al cultului său din Roma era templul numit *Apollinar*, situat în afara *pomoerium*-ului cetății în *prata Flaminia* (livezile lui Flaminius), în fața porții Carmentalis. Cu prilejul ciumei din 321 ab U.c. (432 î.e.n.) și 323 ab U.c. (430 î.e.n.) s-a mai ridicat un templu lui Apollo, în *forum olitorium* (piața de zarzavaturi).

40 Duumviri (a se vedea vol. I, cartea I, nota 91).

Scanned with CamScanner

[41] Aici Titus Livius întrebuințează cuvîntul *nobilitas*.

[42] Appius Claudius sau Attus Claudius, căpetenia unui trib sabin care a fost izgonit din cetatea lui — în urma unei mișcări stîrnite de tabăra adversă, care dorea războiul cu romanii — refugiindu-se la Roma împreună cu 3 000 de partizani de-ai săi (a se vedea vol. I, cartea II, cap. XVI).

[43] *Ingenuus* — era epitetul cetățeanului care s-a născut liber și care n-a încetat juridicește să fie liber. În contrast cu el e și sclavul (*servus*) și libertul (*libertus* sau *libertinus*). Semnul că un cetățean era *ingenuus* era îndeobște un inel de aur purtat în permanență.

[44] Aceasta era formula romană obișnuită de urare: *quod bonum, faustum felixque sit vobis ac reipublicae.*

[45] O asemenea lege a fost propusă pentru întîia oară de către Publicola, iar a doua oară de către Valerius Potitus. Reînnoirea legii referitoare la apelul la popor e relevată de Titus Livius ca expresie a sentimentului puterii și a conștiinței proprii a plebeilor.

[46] Legea Porcia a fost propusă de tribunul plebeu Porcius Lecca în anul 550 ab U.c. (203 î.e.n.), deci abia o sută de ani mai tîrziu, fiind iarăși un anacronism în relatările lui Titus Livius.

[47] În latinește *improbus* înseamnă ticălos, netrebnic, necinstit, canalie. Era un epitet ce se da unei persoane josnice, pentru a marca degradarea lui morală. Acest epitet, potrivit celor 12 table, se da și celui care, fiind martor la facerea unui testament, refuza să depună mărturie asupra situației în fața judecății. Un astfel de individ pierdea dreptul de a mai compărea în fața judecății.

[48] Reflecție plină de amărăciune a moralistului Titus Livius, care e dezgustat de contemporaneitatea lui, punînd în antiteză atitudinea morală a înaintașilor săi, față de nerespectarea legilor morale de către cei din timpul său: *Id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis: nunc vix serio ita minetur quisquam.*

[49] Nequinum — un oraș în Umbria, situat pe teren stîncos, pe o cotă înaltă în apropierea rîului Nar; după transformarea lui în colonie, se chema Narnia.

[50] E vorba de anul 453 ab U.c. (300 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

51 Licinius Macer (a se vedea vol. I, cartea IV, nota 13).

52 Q. Aelius Tubero (a se vedea vol. I, cartea IV, nota 34).

53 Votarea în comițiile centuriate se făcea pe centurii, nu pe cap de om. Rezultatul votului se aducea oficial la cunoștința poporului prin persoanele însărcinate special cu despuierea scrutinului, care se chemau *diripitores*, printr-un crainic — *praeco* — și de către magistratul care prezida alegerile, exprimînd următoarea formulă: „Centuria votează consul pe Fabius".

54 Este important de atras atenția asupra principiilor care au călăuzit spiritul critic al lui Titus Livius în ce privește analiza relatărilor mai multor analiști asupra aceluiași subiect. Analiștii Licinius Macer, Tubero și Piso Frugi au menționat numele mai multor edili aleși în această dregătorie în anul 453 ab U.c. (300 î.e.n.). Primii doi au furnizat și o sumă de date asupra consulilor acelui an; Titus Livius însă îi acordă credit numai lui Piso în legătură cu edilii, motivînd eroarea celorlalți analiști pe confuzia poreclei de Maximus (cel Mare), căci, după unii analiști *congnomen* a fost atribuit lui Fabius Maximus, pe cînd, de fapt, cel îndreptățit să capete acest supranume fusese Carvilius. Datorită acestei erori a ieșit povestea relatată de unii analiști a refuzului lui Fabius de a fi ales consul, precum și a numirii sale în postul de edil. De aceea și Titus Livius precizează că această lămurire a analiștilor cu greutate ar fi putut satisface pe cineva, prin plăzmuirea alegerii în postul de edili a unor personalități de talia lui Fabius și a lui Papirius Cursor. De aceea, spune Titus Livius, mai degrabă cifra anului trebuie socotită eronată.

55 Picenum (a se vedea mai sus la cartea IX, nota 66).

56 *Interregnum*-ul acesta a funcționat în anul 454 ab U.c. (299 î.e.n.).

57 Remarcăm aici o incoerență: după Titus Livius, Scipio a condus operațiunile militare din Etruria, iar Fulvius pe acelea din Samnium. Din *Fasti triumphales* (zilele triumfurilor comandanților romani) rezultă că anul de funcție al acestor consuli a fost cu totul altul; acest fapt se învederează și din inscripția de pe sarcofagul lui Scipio Barbatus (*Corpus inscriptionum latinarum* vol. I, supplem. 16), care spune: Cornelius Lucius Scipio Barbatus „a cucerit Taurasia și Cisaunia în Samnium, a supus întreagă Lucania și a adus ostatici". Deci, nu se poate afirma că faptele de arme

Scanned with CamScanner

ale lui Scipio s-ar fi întîmplat într-o vreme posterioară acestui an.

58 Aici este vorba de cetatea Bovianum Vetus din regiunea caracenilor din Samnium, și nu de celălalt Bovianum. Aceasta rezultă din faptul că acest oraș se află în apropierea fortăreței Aufidena.

59 Aufidena, oraș samnit pe rîul Sagrus, în apropierea hotarului Latiului și ținutului paelignilor.

60 Carseoli (a se vedea tot la această carte nota 19).

61 Aequicoli (a se vedea vol. I, cartea I, nota 105).

62 Maximă livianâ și în același timp imperativul oricărui cetățean roman: respectul legilor statului — *verecundia legum restinguenda.*

63 Maximă livianâ: *jam regi leges, non regere;* această maximă relevă semnificația și rostul legilor, care sînt menite să fie expresia orînduirii politice și sociale, pentru că oamenii cîrmuiesc statul cu ajutorul legilor și nu legile singure fără sprijinul și aportul oamenilor.

64 Acești consuli au funcționat în anul 455 ab U.c. (298 î.e.n.).

65 Soranum este ținutul orașului volsc Sora așezat pe rîul Liris.

66 Tifernum — oraș în Samnium, la poalele muntelui Tifernus.

67 E vorba de *agmen quadratum.* Aceasta era una din multiplele formații ale marșului de apropiere de inamic, cînd romanii știau unde se află acesta. Trupele erau așezate într-un dispozitiv de formă pătrată, avînd în mijlocul lor serviciile, bagajele și aprovizionarea. La avangardă și ariergardă se aflau unități de *expediti* alcătuite din trupe rapide și călite în luptă, lipsite de *impedimenta* — bagaje și servicii — pentru a nu fi stînjeniți în mișcări și a putea interveni cu promptitudine. La aripi, se așeza iarăși cîte o coloană constituită din unități de cavalerie (*turmae*), precum și din pedestrime. Datorită acestui dispozitiv de luptă simetric articulat, armata romană avea posibilitatea să facă față oricărui inamic dezlănțuit din orice direcție.

68 Reflecție livianâ: *ne ea quoque vis proficeret consilio grassandum si nihil vires juvarent;* pe cînd Horatius spune astfel:

Vis consilii expres...
Mole ruit sua

Scanned with CamScanner

(forța lipsită de chibzuință se prăbușește sub greutatea sa) (*Ode*, III, 3).

[69] În cadrul celui de-al treilea război samnit (dintre anii 298—290 î.e.n.), această campanie a romanilor împotriva samniților este desfășurată într-un chip neobișnuit: în timp ce armata romană îi amenința pe samniți din nord, dinspre Liris, cea de a doua, pornind din direcția Teanum Sidicinum, pe celălalt versant al muntelui Massicus, venind din Campania, căuta să cadă în spatele samniților; de aici se deduce că scopul comandamentului roman era în primul rînd să atace pe samniți prin surprindere și în al doilea rînd, plănuia împărțirea armatei samnite în două grupe, pentru a le lichida pe rînd.

[70] Maleventum (a se vedea cartea IX, nota 101).

[71] Titus Livius nu dă explicații cum au reușit apulii să vină pînă la Maleventum, cîtă vreme aceștia căutaseră să facă joncțiunea cu trupele samnite care staționau la Tifernum. Titus Livius prezintă situația la fel de confuz și de incoerent, de vreme ce mai departe spune că consulul Decius plecase în fruntea trupelor sale în Samnium, pe cînd mai înainte arătase că Decius se găsea în Samnium, și de bună seamă el trebuia să știe că Maleventum se găsește în Samnium, pentru a nu stîrni asemenea nedumeriri.

[72] Cimetra, un oraș din Samnium. Nu se cunosc alte amănunte.

[73] În latinește este *ars civilis* — iscusință și pricepere în politică și drept.

[74] Anul amintit aci este 456 ab U.c. (297 î.e.n.).

[75] Prin reflecția: *pax servientibus gravior quam liberis bellum*, Titus Livius enunță legitimitatea războaielor juste, duse de popoarele aflate sub jugul puterilor opresoare, pentru cîștigarea independenței.

[78] Murgantia, oraș al ramurii samnite a pentrilor, situat la hotarele Apuliei.

[77] Romulea, oraș în ținutul hirpinilor.

[78] Bellona (a se vedea mai sus la cartea VIII, nota 33).

[79] Vescinii — locuitorii localității Vescia, situată în ținutul ausonilor din Latium, pe rîul Liris.

[80] Ținutul Calenum — adică regiunea orașului Cales al ausonilor, situat în Latium, prin mijlocul căruia trecea Via Latina.

[81] În acest fragment al cărții a X-a se dă cifra taberelor cucerite de oștile romane de la samniți și etrusci (45 de un consul, 86 de celă-

Scanned with CamScanner

dalt — cap. XV), apoi se mai vorbește de o seamă de localități care nu au mai fost menționate pînă acum și anume: Cimetra, Murgantia, Romulea, Ferentinum. În sfîrșit, se dau o sumă de date și în legătură cu persoanele și evenimentele desfășurate. Însiși aliații confederației romane sînt reproduși nominal, recunoscîndu-se și contribuția fiecăruia în parte în această campanie. Apoi ni se furnizează date și elemente ample asupra tacticii și strategiei întrebuințate de conducătorii militari ai acestui război, precum și unele abateri de la legile războiului, cum se arată de pildă în cap. XVIII. Titus Livius reproduce apoi și cuvintele rostite de comandanții romani (cap. XIX), faptele de arme și numele fiecăreia din căpeteniile oștilor inamice. Astfel, sînt menționați Egnatius Gellius și Staius Minacius (cap. XIX și XX). În sfîrșit, în cap. XXI avem informații exacte asupra planurilor și intențiilor cîrmuirii romane, în legătură cu înființarea coloniilor Minturnae și Sinuessa.

[82] *Juniores* (a se vedea la cartea IX, nota 111).

[83] Liberții sau libertinii erau foștii sclavi eliberați, fie pentru diferite merite față de stăpînii lor, fie în urma răscumpărării. Cu toate că și-au cîștigat libertatea, scăpînd de rigorile exploatării stăpînilor lor, care nu mai aveau asupra lor *jus vitae necisque* (dreptul de viață și de moarte), situația juridică a liberților era mult mai rea decît a plebeilor: 1) în cetatea romană erau desconsiderați, fiind socotiți mai prejos de *ingenui*. Liberții se ocupau cu comerțul și meseriile, fiind cei mai harnici meșteșugari. Însă meseriașii nu erau priviți de romani ca niște cetățeni demni; 2) nu aveau nici un fel de putere ori influență asupra desfășurării vieții politice, deoarece liberții nu făceau parte din triburile romane; 3) n-aveau dreptul să ocupe magistraturi înalte la conducerea statului, atît ei, cît și copiii lor; 4) nu puteau face parte din rîndurile senatorilor romani; 5) erau înrolați în cadrele trupelor auxiliare, nefiind socotiți demni de a face parte din legiunile romane; 6) le era interzis să poarte inelul de aur întocmai ca și ceilalți *ingenui* — oameni liberi; 7) în schimb, nu le erau interzise căsătoriile cu fiii sau fiicele de ingenui; 8) toată viața rămîneau *clientes*, subordonați foștilor stăpîni ai lor *(patroni)* care îi eliberaseră și cărora erau obligați să le acorde respect, supunere și să le presteze orice fel de servicii la cerere. Sancțiunile legiferate împotriva încălcării de către liberți

Scanned with CamScanner

a acestor condiţii erau foarte severe, putîndu-şi din nou pierde libertatea. Dacă mureau şi n-aveau copii, averea lor revenea de drept patronilor. Totuşi, în veacul III î.e.n., copiii liberţilor sînt admişi a face parte şi din senat.

Din acest pasaj, aşa după cum arată Titus Livius, rezultă şi faptul că li s-a încuviinţat să fie înrolaţi şi în unităţile legiunilor romane.

[84] Vescinum şi Vescia (a se vedea la cartea X, nota 79).

[85] Falernum — cetate care se mai chema şi Falerii, iar locuitorii falisci. Falernum făcuse parte din rîndul celor 12 oraşe fruntaşe ale confederaţiei etrusce. Era situat în apropiere de hotarele ţinutului sabin, lîngă muntele Soracte. Faliscii erau o ramură a aequilor.

[86] Minturnae (a se vedea la cartea VIII, nota 36).

[87] Sinope este vechiul nume grecesc al coloniei romane Sinuessa, situată pe ţărmul mării, în Latium, în vecinătatea hotarelor Campaniei.

[88] Plebiscitele, la început, erau decretele luate de plebei în adunările lor obşteşti *(concilia plebis)* care priveau numai interesele acestei stări sociale, şi nu întregul stat, implicit patricienii. Mai tîrziu, au fost denumite *plebiscita* legile propuse şi votate în *comitia tributa*, unde se ştie că plebeii constituiau majoritatea. Abia prin legea propusă din iniţiativa lui Publilius *(lex Publilia)* din anul 416 ab U.c. (337 î.e.n.) s-a stabilit valabilitatea plebiscitelor pentru toţi cetăţenii statului roman.

[89] Persoanele înscrise pentru plecare într-o colonie romană erau trase la sorţi sau se propuneau de membrii unei comisii speciale, *triumviri coloniae deducendae*, însărcinată cu efectuarea acestor operaţiuni. Convoaiele de colonişti erau îndrumate în ţinutul fixat pentru colonizare de această comisie. Pornirea se făcea din Capitoliu, mărşăluindu-se în ordine ostăşească, ca în formaţiile de *vexilla*.

[90] În comiţiile centuriate votarea se efectua pe centurii şi se începea cu cetăţenii recenzaţi în clasa I-a, deci cei mai avuţi. O dată cu centuriile acestea, votau şi centuriile de cavaleri, care erau denumite din această pricină *centuriae prerogativae*. Centuria care vota cea dintîi se numea *centuria prerogativa primo vocata*.

Scanned with CamScanner

91 În acest pasaj, Titus Livius pune la îndemîna cititorului diferite elemente și date în legătură cu mișcările și frămîntările din interiorul cetății și cu modul ei de organizare politică și socială: instituțiile și felul funcționării lor, diferite întocmiri și înfăptuiri de ordin juridic și politic etc.

92 Reflecție livianã: *Quae concordia consulum bona, quaeque ex discordiis mala in administratione rerum militarium evenirent!*

93 Zeița neprihănirii — *Pudor patricia* sau *Pudicitia* — făcea parte din rîndul divinităților nou create în panteonul roman, fiind personificarea unei idei abstracte, ca și *Virtus*, *Salus*, sau *Spes* etc. Templul Pudiciției plebeiene se găsea în Vicus Longus, iar al celei patriciene lîngă *forum boarium*. Această divinitate era considerată protectoarea castității conjugale femenine, fiind adorată îndeosebi de soțiile care au fost numai o singură dată căsătorite *(matronae univiriae)*.

94 Reflecție livianã: *Brevis altercatio, inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit.*

95 Se întrezărește în această reflecție regretul moralistului Titus Livius pentru decăderea moravurilor romane în timpul său. Orice matroană care voia să ia parte la solemnitățile desfășurate în cinstea zeiței *Pudor patricia* trebuia să îndeplinească aceste trei condiții: să fie patriciană, să fie castă și să nu fi fost măritată decît o singură dată (deci nedivorțată).

96 Smochinul sub care — conform legendei — Romulus și Remus fuseseră alăptați de lupoaică, purta numele de smochinul ruminal. Lîngă acest smochin se afla un templu unde romanii se închinau străvechii divinități italice Rumina. Alături de acest templu se mai afla un alt sanctuar numit Lupercal, închinat zeului Lupercus, identificat cu Pan Lycaeus.

97 Statuia originală a lupoaicei *(lupa capitolina)*, unul din cele mai vechi monumente ale artei romane, se susține că s-a păstrat pînă în zilele noastre. Se găsește astăzi în muzeul Capitolin din Roma. Unii istoriografi însă îi contestă autenticitatea.

98 Operele de artă și așezămintele publice ridicate din sumele de bani provenite din amenzile penale demonstrează buna stare a cetățenilor avuți romani, precum și rafinarea gustului și simțului artistic, ca și creșterea sentimentului puterii romanilor. Acum s-a

Scanned with CamScanner

înălțat un monument grandios în cinstea lui Romulus, întemeietorul cetății (în anul 456 ab U.c. — 297 î.e.n.).

99 *Ludi Cereales* erau sărbătorile și jocurile consacrate zeiței semănăturilor, Ceres. Acestea se desfășurau între 12 și 17 aprilie. În acest pasaj nu e deci vorba de *Ludi plebei* (jocurile plebeiene).

100 Arendașii izlazurilor statului — *pecuarii* — fuseseră învinuiți că din această îndeletnicire scot cîștiguri oneroase, arendînd pășunatul vitelor cu sume prea mari.

101 Zeița Ceres (vezi vol. I. cartea III, nota 68).

102 Acești consuli au funcționat în anul 457 ab U.c. (296 î.e.n.).

103 Exclamație pesimistă a moralistului Titus Livius îndrăgostit de pace și armonie: *Quae ne perpetua esset concordia!*

104 Pînă acum consulii se supuneau dispozițiilor senatului, renunțînd la sistemul tragerii la sorți. Ei recurgeau la o înțelegere între ei *(comparatio)* în vederea conducerii și desfășurării operațiunilor militare pe un teatru de război sau pe altul.

105 Reflecție livianã: *Ut inter militares viros et facctis potius quam dictis.* Din această cugetare se deduce stilul concis și lapidar în vorbire pe care trebuie să și-l însușească îndeobște cetățenii unei țări, dar care în același timp trebuie să știe că vrednicia lor e pecetluită de faptă, nu de vorbă.

106 Reflecție livianã: *Indignum est cum arborem conseruisses, sub ea legere alium fructum.* Din acest adagiu se relevă învățătura că „niciodată nu e bine să te înfrupți din munca altuia".

107 Descoperim în acest pasaj faptul că senatul roman se amesteca în distribuirea provinciilor consulilor, nemaitrăgîndu-se ca de obicei la sorți. Aici ni se relevă și un caz *sui generis:* pentru prima oară se lasă pe seama adunării poporului hotărîrea în această privință.

108 Aharna sau Arna — oraș în Umbria, situat în stînga Tibrului și în fața Perusiei.

109 Tabăra sau lagărul roman se înconjura întotdeauna cu șanțuri — *fossae* — iar pămîntul rezultat din săpătură se ridica în val. Deasupra parapetului se făcea un obstacol ca un fel de gard alcătuit din trunchiuri de copaci, ale căror crengi scurtate și ascuțite erau îndreptate către șanțuri. Această redută se chema *vallum.* Îndeobște istoricii întrebuințează *vallum* cu sensul general de parapete și șanțuri, alteori însă numai cu cel de parapete. Însă tabăra sau castrul era înconjurat cu un brîu de pămînt tasat, acoperit cu

Scanned with CamScanner

iarbă și încoronat cu parapetul menționat mai sus. În acest caz, întăritura se chema *agger*. Cu prilejul asediului unei cetăți sau fortărețe inamice, *agger* era parapetul ridicat paralel pînă la înălțimea zidurilor cetății inamice.

Tot *agger* se chema însă și șoseaua ce era construită fie în jurul taberei pentru nivelarea terenului, fie în jurul unei fortărețe asediate; pe acest *agger* se transportau *vineae*-le ori *turres*, precum și mașinile de război *(tormenta)* berbecii *(aries)* pentru asaltul cetăților.

110 Clusium (a se vedea vol. I, cartea II, nota 22).

111 Din text se subînțelege completarea: „ca să fie în stare să-i înfrunte deodată".

112 Acest pasaj relevă divergențele, nepotrivirile de date, cît și exagerările relatărilor analiștilor în legătură cu campaniile ce aveau să fie desfășurate împotriva coaliției alcătuite din umbri, samniți, galli și etrusci. Din relatările lui Titus Livius se deduc următoarele: 1) Fabius se reîntoarce la Roma în urma propunerii praetorului Appius; 2) potrivit relatărilor unor analiști, amîndoi consulii, și Fabius și Decius, pe temeiul sorților sau în urma desfășurării operațiunilor militare s-ar fi retras spre Etruria fără să fi intervenit nici o neînțelegere sau dezbinare, în timp ce alți analiști spun că ar fi avut loc un conflict între Decius și praetorul Appius; 3) în sfîrșit, alți analiști relatează nimicirea de către gallii a legiunii romane de sub conducerea legatului Scipio în absența consulului Fabius, iar după alții, de către umbri; 4) alții au transmis că această înfrîngere a fost răzbunată de romani printr-o biruință strălucită asupra vrăjmașului. Referitor la bătălia de la Sentinum (în apropiere de Sasso Ferrato de azi), unele anale relatează că vrăjmașul dispunea de 46 000 de pedestrași și călăreți, plus 1 000 de *essede*. Unii analiști susțineau că autorul acestei biruințe ar fi fost consulul Postumius, pe cînd cei mai mulți atribuiau victoria ambilor consuli.

Făcînd abstracție de aceste exagerări și confuzii, totuși cea mai mare armată care a fost constituită vreodată de romani pînă atunci a fost aceasta, însumînd efective de 40 000 de ostași în afară de rezerve. Titus Livius evaluează efectivele pedestrimei inamice la 100 000 de oameni, iar ale pierderilor suferite la 25 000 morți și 8 000 prizonieri.

Scanned with CamScanner

[113] Ţinutul Vatican este în regiunea din jurul Romei, lîngă colina Vaticană, pe ţărmul drept al Tibrului.

[114] Mars — una din cele mai vechi divinităţi italice, făcînd parte din *di indigetes,* era socotit la început simbolul curajului şi al forţei germinative a naturii, protectorul semănăturilor şi al turmelor de vite. A fost identificat şi cu zeul elen Ares, divinitatea războiului dezlănţuit cu furie, în opoziţie cu Pallas Athena, zeiţa războiului chibzuit, cu tactică şi strategie. Lui Mars i se adauga şi apelativul *Gradivus.* Era considerat tatăl întemeietorilor Romei, Romulus şi Remus, fiind invocat de romani în rugăciuni, şi ori de cîte ori i se aduceau sacrificii, cu epitetul de *pater.*

De la el a luat numele Cîmpul lui Marte, unde se aduna de obicei armata romană şi cu prilejul aşa-zisului lustrum (vezi vol. I, cartea I, nota 142) efectuat din cinci în cinci ani, cînd altarul lui Marte forma centrul ceremoniilor sacrale. Simbolul lui Marte era lancea *(hasta Martis)* şi *ancilia,* scuturile sfinte căzute din cer (vezi vol. I, cartea I, nota 81). Sărbătorirea acestei divinităţi avea loc în luna martie, cînd romanii începeau de obicei campaniile militare. Templul principal al lui Marte se găsea pe Cîmpul lui Marte, templu construit în anul 366 ad U.c. (389 î.e.n.), un altul în apropiere de poarta Capena, poarta sudică a Romei, un altul rotund pe colina Capitolină.

Din cercul lui Marte, sau în acelaşi timp sub diferite hipostaze ale acestei divintăţi, făceau parte *Pavor* şi *Pallor* (Groaza şi Spaima) ca şi *Honos* şi *Virtus,* semnificînd însuşirile deosebite ale vitejiei ostăşeşti. Alteori e identificat cu Bellona.

[115] *Essedum* — carul de luptă cu care obişnuiau să dezlănţuie atacul vechii galli; *carrus,* în schimb, era vehiculul obişnuit pentru transportul poverilor. Polybios, I, 33, vorbeşte de asemenea mijloace întrebuinţate de galli în operaţiuni ofensive. E cert că gallii au întrebuinţat asemenea mijloace de luptă după cum reiese din relatările în legătură cu sărbătorirea triumfului lui Fabius.

[116] Veseris (a se vedea la cartea VIII, cap. VIII, şi nota 25).

[117] Războaiele romanilor cu latinii s-au desfăşurat din anul 415 ab U.c. (338 î.e.n.) pînă în 417 ab U.c. (336 î.e.n.).

[118] *Testudo* — un procedeu gallic de luptă pentru a se apăra, formînd un fel de carapace de broască ţestoasă prin alăturarea scuturilor deasupra capetelor.

[119] *Victor* (de la verbul *vincere)* înseamnă biruitor.

Scanned with CamScanner

120 Zeița Venus făcea parte din *di novensides* de origine italică; era sinonimă cu Afrodita a grecilor, zeița frumuseții și a dragostei. Totuși, la romani fusese la început zeița farmecului și înfloririi naturii, protectoarea livezilor și grădinilor. Cultul ei a fost introdus la Roma de la Ardea și Lanuvium. Primul ei sanctuar în Roma a fost ridicat de edilul curul Q. Fabius Gurges cu prilejul sărbătorilor *Vinalia rustica* (culesul viilor) în anul 459 ab U.c. (296 î.e.n.) în dumbrava Libitinei. Ca *Venus Erycina* a fost adorată după războaiele punice, iar ca *Venus genitrix* în timpul imperiului, fiind socotită strămoașa dinastiei Aeneazilor și a Juliilor.

121 Circus Maximus era situat între colina Aventină și cea Palatină (spre nord-est) și muntele Coelius și Tibru (spre est-vest). A fost construit tîrziu de tot.

122 Oricît de decisivă a fost biruința romanilor la Sentinum, totuși mijloacele de rezistență ale vrăjmașilor nu au fost total epuizate. În întreaga Etrurie au izbucnit noi revolte, iar samniții au dezlănțuit atacuri, pătrunzînd prin văile rîurilor Volturnus și Liris și amenințînd regiunea Interamna, unde se găseau cetățile Formiae, Vescia și Aesernia. Chiar dacă nu am ține seama de relatările analiștilor romani în legătură cu pierderile de cameni, și tot ar trebui să ne mire cum au pornit samniții din nou la război. Apoi e greu de conceput cum adversarii Romei au putut să-și întregească mereu forțele, de vreme ce într-o singură bătălie analiștii au scris că au căzut 16 300 samniți. Însuși Titus Livius se miră cum de nu se sfîrșește o dată acest război care durează de 46 de ani (în cifra aceasta fiind incluși anii perioadei celor trei războaie samnite: 343—341, 327—304 și 298—290 î.e.n.). Samniții au suferit în 457 ab U.c. (296 î.e.n.) patru înfrîngeri: la Sentinum, în ținutul paelignilor, la Tifernum și în Cîmpia Stellată, și cu toate acestea, în cursul anului următor, au pus din nou pe picior de război alte trei armate, dintre care cu una amenințau Campania, cu cea de-a doua s-au îndreptat spre Etruria, cu ultima și-au proteguit propriile granițe. Ei au dezlănțuit chiar un atac asupra taberii romane, silind pe romani să se retragă. Însă, cînd consulii romani au revenit în fruntea unor noi armate, amenințînd să le cucerească un număr de cetăți, samniții le-au opus o rezistență atît de înverșunată, încît n-au vrut cu nici un chip să capituleze, romanii fiind nevoiți să lupte și în incinta orașelor pe jumătate cucerite ale potrivnicului.

Scanned with CamScanner

La Luceria, sorții de izbîndă au fost atît de îndoielnici pentru romani, încît aceștia au putut să-și păstreze pozițiile numai cu pierderi foarte mari de peste 7 000 de oameni.

122 bis *Volumen* — înseamnă volum sau parte dintr-o operă literară sau științifică vastă.

123 Primul război cu samniții a început în anul 411 ab U.c. (343 î.e.n.), dar această perioadă la care se referă Titus Livius aci, confruntată și cu datele cuprinse în *Fasti triumphales*, e de 49 ani, nu 46. Titus Livius însă numără, pînă la consulatul lui Fabius și al lui Decius, 46 de serii de consuli. Considerînd încheiată durata funcției ultimilor consuli, el numără de la începutul anului consular al lui Postumius Megellus și al lui Atilius Regulus, 46 ani înapoi, fără să țină seama de anii în care au fost dictaturi; astfel se explică această eroare a lui Titus Livius.

124 Reflecție liviană care relevă dragostea istoricului și literatului roman de pace, printr-o notă plină de humor îmbinată cu amărăciune: *Quinam sit ille quem pigeat longinguitatis bellorum scribendo legendoque, quae gerentes non fatigaverunt!*

125 Acest consulat a funcționat în anul 458 ab U.c. (295 î.e.n.).

126 Reflecție a moralistului Titus Livius referitoare la cei care își pierd capul și care recurg la acțiuni nebunești din pricina disperării; *Tantum desperatio ultima temeritatis facit* — „disperarea te împinge să recurgi la cel din urmă act, la care numai nebunii se încumetă".

127 Altă reflecție liviană, care completează pe cea precedentă: *Et quamquam non venit ad finem tam audax inceptum, tamen haud omnino vanum* — „uneori izbutesc chiar faptele de curaj nebunesc, cu toate că îndeobște sînt sortite eșecului".

128 Castrul roman avea patru porți: una în față *(porta praetoria)*, a doua în spate *(porta decumana)*, a treia în dreapta *(porta principalis dextra)* și a patra în stînga *(porta principalis sinistra)*.

În fața porții praetoria erau amplasate unitățile de veliți *(velites)*. În spatele lor, urma pedestrimea de elită a aliaților *(auxiliarii)*, apoi cavaleria de elită a aliaților *(equites extraordinarii)*. În spatele acestora, se înălța cortul comandantului castrului *(praetorium)*, care avea la dreapta *quaestorium* și la stînga *forum* — toate acestea fiind încadrate de unități de voluntari și de către grupul lor de comandă alcătuit din tribunii militari și praefecți. Din fața cortului comandantului duceau două drumuri perpendiculare unul pe altul:

Scanned with CamScanner

via praetoria — vertical, și drumul principal — *via principalis* — orizontal; *via decumana* ducea către poarta din spate *(porta decumana)*. Grosul forțelor erau dispuse în felul următor: în fața praetoriului erau încadrați în stînga *hastati* aliaților, lîngă ei *principes* ai aliaților *(principes sociorum)* — în centru se aflau *hastati, principes* și *triarii* romanilor, cavaleria romană *(equites romanorum)*, alte unități de cavalerie romană, iarăși *triarii*, apoi iarăși *principes* și *hastati* romani, iar în flancul drept erau dispuse cavaleria aliaților și unitățile de *principes* și *hastati* ai aliaților. Despărțite de unitățile menționate mai sus prin drumul al cincilea — *via quintana* —, urmau în ordinea arătată mai sus alte unități de aliați și romani, amplasați între *via quintana* și *via decumana*. De jur împrejurul castrului erau amplasați *velites*.

129 E legitimă întrebarea cum, în situația materială și politică de atunci a acestor populații italice, nu a fost cu putință unui număr apreciabil de cetăți înfloritoare și bine populate și în plină evoluție materială și politică, înfăptuirea unei uniuni și confederații vreme de 50—60 de ani, în vederea realizării unei puteri considerabile pe care nimeni să n-o poată înfrunta, și cum în același timp, a avut Roma posibilitatea să se amestece în toate treburile interne ale acestor cetăți, înlăturînd conduceri de orașe-cetăți și făcînd schimbări fundamentale în structura lor politică și administrativă. Roma, așezată într-o poziție cheie a Italiei, tocmai în inima ei, pretutindeni în juru-i și-a exercitat influența și și-a îndreptat atenția în toate direcțiile pînă în extremitatea sudică a Italiei, către Tarentum, fără să piardă o clipă din vedere primejdia amenințătoare a cetăților din nordul Italiei. Cu toate că în interior continuarea luptei dintre patricieni și plebei despărțea în două poporul și-i dispersa capacitatea combativă, totuși, dominația Italiei era un obiectiv ce a fost urmărit cu perseverență și pînă în cele din urmă Roma a izbutit să-și atingă scopul.

130 *Victoria* — divinitate făcînd parte din *di indigetes*, și anume din cercul lui Jupiter, fie uneori chiar ca o ipostază a lui Jupiter, alteori singularizată și invocată o dată cu triada Capitolină: Jupiter, Mars și Juno, însă înaintea divinităților abstracte: *Salus* și *Felicitas*. Templul ei a fost construit în anul 460 ab U.c. (293 î.e.n.) de consulul Postumius și era situat pe colina Palatină, pe

așa-numita pantă a Victoriei *(clivus Victoriae)*. Această zeitate a fost identificată cu străvechea divinitate italică Vica Pota și cu Vacuna a sabinilor, fiind socotită personificarea puterii ce aduce biruința asupra vrăjmașului.

131 Millionia (a se vedea tot la cartea X, nota 21).

132 *Vineae* (a se vedea explicația la vol. I, cartea II, nota 42).

133 Adică de la 10 dimineața pînă la orele 14, după orele noastre.

134 Reflecție liviană: *Qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut servitutem patiendam.* Concluzia — morala — e că într-un război just de apărare a patriei, nu trebuie să stea nimeni niciodată cu mîinile încrucișate, pentru că în felul acesta toți vor îndura soarta învinsului: sau moartea, sau pierderea libertății.

135 Să se remarce talentul de literat al lui Titus Livius în acest episod tragic, în care el zugrăvește, ca în epopeea eroicomică, *Batracomiomahia* homerică (lupta șoarecilor cu broaștele), atmosferă ce domnea în rîndurile tuturor ostașilor: intrîndu-le spaima în suflete, ostașii ambelor tabere nu mai voiau să lupte.

136 *Stator* — un apelativ al lui Jupiter, ce înseamnă păstrătorul, ocrotitorul.

137 Volsinii era unul din cele 12 orașe fruntașe ale Etruriei, situat lîngă rîul Clanis, în imediata vecinătate a granței cu Umbria.

138 Rusellanii erau locuitorii cetății Rusellae, situată în nordul Etruriei.

139 Anul 458 ab U.c. (295 î.e.n.).

140 Cetățile etrusce dispuneau de uriașe bogății. Astfel se explică de ce o sumă de cetăți etrusce, ca de pildă Vulpinia, Volsinii, Arretium, Perusia și Cortona, care se aflau în fruntea confederației etrusce, au oferit cîte 500 000 de așși Romei pentru acordarea unui armistițiu pe timp de 40 de ani. Pacea încheiată de romani cu fiecare din aceste cetăți etrusce în parte a facilitat înfrîngerea definitivă a samniților de către romani.

141 Consulii Horatius și Valerius funcționaseră în anul 306 ab U.c. (447 î.e.n.). Datorită lor, plebea retrasă pe Aventin se reîntoarce la Roma, punîndu-se capăt cîrmuirii tiranice a decemvirilor.

142 Cînd un comandant de oști, dictator sau consul, nu obținea apro-

Scanned with CamScanner

barea senatului pentru sărbătorirea triumfului în Roma, în cinstea învingătorului se organiza o paradă pe muntele Alban.

143 Consulul Postumius a fost cel dintîi comandant roman al cărui triumf a fost sărbătorit fără aprobarea senatului roman. După *Fasti triumphales*, amîndoi consulii acelui an au fost purtaţi în triumf în anul 459 ab U.c., în ziua a şasea înainte de calendele lui aprilie (26 martie), unul pentru biruinţele cîştigate împotriva samniţilor şi etruscilor, iar Atilius pentru cele împotriva volsiniilor şi samniţilor, în a cincea zi înaintea calendelor lui aprilie (27 martie).

144 Anul 459 ab U.c. (294 î.e.n.).

145 E vorba de analistul Fabius Pictor.

146 Titus Livius redă amănunţit controversele din relatările analiştilor. După Claudius Quadrigarius, Postumius ar fi fost bătut, rănit de samniţi şi nevoit să se retragă în Luceria. Tot acest analist spune că Atilius a dus războiul mai departe în Etruria, însă afirmaţiile lui sînt contestate de *Fasti triumphales* care menţionează că amîndoi consulii au fost sărbătoriţi cu triumful. Şi analistul Fabius Pictor e de acord cu aceste date din *Fasti triumphales*: că amîndoi consulii au desfăşurat războiul şi în Samnium, la Luceria, dar şi în Etruria. Bătălia dată cu samniţii a fost confirmată şi prin aprobarea senatului pentru ridicarea unui sanctuar în cinstea lui Jupiter Stator, fapt amintit de Claudius Quadrigarius.

147 *Fanum* era *locus sacer*, consacrat unui aşezămînt religios şi socotit sfînt. Asemenea locuri se împărţeau deci în *fana* şi *profana*, la fel ca şi zilele în *festi* şi *profesti*. *Fanum* putea fi destinat într-o dumbravă — *nemus*, într-o peşteră — *mundus*, într-o prăpastie — *faunus*, lîngă un izvor — *limpha*, sau la o poartă — *janus*. *Fanum* e în opoziţie cu *dellubrum*, *templum*, *saccellum*, sau *aedes* — lăcaşul divin făcînd îndeobşte parte din *loca dis sacrata sine tecto*, — locuri consacrate zeilor, fără să aibe un acoperămînt, — cum a fost de pildă altarul lui Marte în cîmpul cu acelaşi nume, *ara Martis in Campo*, sau *Ara Consi in Circo*, sau *Ara Maxima* a lui Hercules, sau *Ara Pacis* etc.

148 Anul 459 ab U.c. (294 î.e.n.).

149 Aquilonia, oraş în Samnium, aproape de graniţa Apuliei.

Scanned with CamScanner

150 *Viator* — era un slujbaș inferior, un fel de aprod, în subordinea magistraților statului, care ducea corespondența, aducea la cunoștință senatorilor ziua și locul ședințelor, invita cetățenii la alegeri, pe împricinați la procese. Prin analogie, Titus Livius crede că și samniții aveau în organizarea administrativă aceiași slujbași inferiori, ca și romanii.

151 După analistul Paulus Diaconus, denumirea aceasta de legiune linteată, *legio linteata*, provine de la faptul că samniții au venit unul cîte unul înaintea altarului acoperit cu pînză de in de jur împrejur, unde au jurat că nu vor da înapoi în fața armatei romane.

152 Amiternum — fortăreață în ținutul sabin, situată pe rîul Alternum.

153 Duronia, un oraș samnit, care însă nu a putut fi identificat.

154 Atinum și Atina (a se vedea cartea IX, nota 104).

155 Cominium — oraș samnit situat între Beneventum și Luceria.

156 Adică 29,57 km, un *passus* (pas) avînd lungimea de 1,4815 m.

157 În latinește, expresia sună astfel: *tripudium solistimum*. Aceste cuvinte sînt luate din limbajul augurilor, ilustrînd pofta de mîncare a puilor crescuți pentru prevestirile auspiciilor și avînd semnificația următoare: puii sînt atît de sătui, încît lasă să le cadă grăunțele din cioc.

158 Semnalul de atac se da prin ridicarea steagului deasupra *praetorium*-ului (cortul) comandantului suprem al armatei. Pe steagul de culoare albă erau cusute litere roșii.

159 Reflecție liviană: *Repugnatur segniter ut ab iis, quos timor moraretur a fuga*, relieînd faptul că unii oameni, cînd sînt îngroziți rămîn atît de încremeniți, încît nu mai pot face nici o mișcare.

160 În vechea limbă latină, vinului dulce i se spunea *temetum*.

161 Aproximativ 10,6 km.

162 *Armillae* — brățări, podoabe din orice fel de metale; în textul livian e vorba însă de insigne militare.

163 *Corniculum* — o decorație în forma unui corn. Era de argint și se purta la coif de către călăreți. Cu această decorație erau distinși numai ostașii unităților de cavalerie.

164 Saepinum, ținut în Samnium, la nord de Beneventum.

165 Volana — nu s-a identificat pînă în prezent. Se crede încă că ar

Scanned with CamScanner

fi o asertiune greșită pentru Velia, un oraș din Samnium, care
însă nu trebuie confundat cu Velia din Lucania.

166 Palumbinum — oraș în Samnium. Nu se cunosc alte amănunte.

167 Herculaneum, oraș în Samnium. Nu a fost identificat. Însă nu
trebuie confundat cu Herculaneum din Campania, distrus de cutre-
murul și erupția Vezuviului din anul 79 î.e.n.

168 Intervalul de timp care se încheie cu al treilea război desfășu-
rat de romani împotriva samniților (298—290 î.e.n.) scoate în vileag
că Roma se găsea într-o rapidă evoluție în toate sectoarele vieții
sale. Iscusința și priceperea romanilor în războaie se desăvîrșeau
tot mai mult, în urma atîtor lupte neîncetate. Deși războaiele sam-
nite n-au necesitat folosirea unei prea mari game de mijloace tac-
tice și strategice, totuși armata romană a fost în măsură să în-
dure și să treacă peste toate greutățile, învățîndu-se cu primej-
diile și trecînd destul de ușor peste ele. Așa cum a spus Poly-
bios, romanii s-au deprins în timpul războaielor cu gallii să în-
frunte cu semeție și dispreț moartea, apoi, în luptele cu confe-
derația samnită, romanii au învățat să lupte în munți, deprinzîndu-se
să cunoască rostul unui pedestraș care știe să se miște repede
și care e bine instruit. Față de înverșunarea potrivnicului, ro-
manul trebuia să răspundă cu o capacitate de răbdare și mai
mare, cu perseverență, cu folosirea dibace a terenului și împre-
jurărilor, și mai ales cu capacitatea de jertfă. Un astfel de vrăjmaș
nu putea fi înfrînt decît prin dovedirea pe frontul de luptă a
unor virtuți și mai mari. Samniții îi întreceau pe romani prin
numărul de luptători proveniți din sînul colectivităților care com-
puneau confederația lor, prin fanatism religios, pe cînd romanii
erau superiori samniților prin posibilitatea și cunoașterea coope-
rării tuturor forțelor și prin concentrarea eforturilor într-un sin-
gur punct decisiv, prin perspectivele ca și prin cunoașterea pro-
porțiilor mult mai ample ale ansamblului. Romanii aveau o ca-
pitală politică comună tuturor locuitorilor confederației lor, Roma,
care le polariza energiile și le diriguia existența civică, pe cînd
samniții își duceau viața la adăpostul a numeroase, dar mici for-
tărețe, care, totuși, nu trebuie trecute ușor cu vederea, după: numă-
rul locuitorilor lor, cifra celor doborîți și a prizonierilor cap-
turați de romani. Aquilonia, Cominium, Millionia, Feretrum, de
bună seamă n-au fost orașe de mică însemnătate.

Scanned with CamScanner

169 Frumusețea artistică a podoabelor samniților înarmați, încrustarea cu aur și argint a scuturilor, țesăturile frumos împodobite ale veșmintelor (descrise amplu de Titus Livius în cartea IX, cap. XL și cartea X, cap. XXXVIII) demonstrează din plin că diferitele arte și meșteșuguri nu le erau străine și că vecinătatea cu Capua și cu porturile maritime de pe Adriatică contribuia la stabilirea unor întinse relații cu cetățile învecinate și la un intens trafic comercial. Însăși arta scrisului nu le era străină.

170 Libra (a se vedea în vol. I, cartea II, nota 71).

171 Plinius cel Bătrîn în *Historia naturalis*, VII, 60, scrie că în acest templu s-a instalat cel dintîi orologiu solar, care fusese găsit între capturile luate de la samniți.

172 După cum se vede chiar din expunerea lui T. Livius, la Roma creșterea bogățiilor cunoaște un proces ascendent în urma numeroaselor războaie de cucerire și jefuire a celor învinși. Se clădesc acum la Roma numeroase temple fastuoase, construcții de șosele, viaducte, apeducte; toate aceste așezăminte s-au înfăptuit din sumele de bani capturate — 2 033 000 deași și 1830 libre de argint, sume echivalente cu impozitele pe un an ale poporului roman, apoi alți 380 000 deași și alte sume, pentru construcția templului zeiței Fortuna, precum și pentru recompensarea fiecărui ostaș roman cu cîte 102 ași, iar pe centurionii și ostașii din cavalerie cu o sumă dublă, în timp ce solda unui ostaș roman plătită de stat pe timp de un an era de 82 ași, în afară de un rînd de veșminte și de o manta.

173 Troilium — un oraș în Etruria; nu a fost însă identificat. Plinius și Festus dau alt nume: Trossulum, situat nu departe de Monte Frascone de azi (Plinius, *Historia naturalis*, II, 32).

174 *Castella* — erau redute simple, ridicate prin sate sau tîrguri de țară întărite, care serveau locuitorilor de la țară ca loc de refugiu în caz de invazie.

175 *Fortuna Fortis* — zeița norocului, făcînd parte din *di indigetes*, de origine italică. *Fanum fortis fortunae* (locul sacru al zeiței norocului) se găsea în afara Romei, pe țărmul drept al Tibrului. Primul ei templu a fost construit de regele Servius Tullius, iar templul de care este voba în acest pasaj a fost ridicat de consulul Carvilius, la a 16-a piatră miliară în afara Romei, pe via

Scanned with CamScanner

Portuensis. Fortuna era una dintre cele mai adorate divinităţi, avînd numeroase denumiri: *Fortuna Augusta*, — *Barbata*, — *Brevis*, — *Bona*, — *Caelestis*, — *Dubia*, — *Dux* — *Equestris* etc. Cultul ei atît de răspîndit relevă caracterul mentalităţii antichităţii romane, dominate de fatalism.

176 Ţinînd seama de numărul populaţiei Romei, cît s-a constatat prin acest recensămînt, rezultă că erau deosebit de remarcabile efectivele forţelor armate romane, cînd erau puse pe picior de război. În vremea bătăliei de la Sentinum (296 î.e.n.) erau încadrate pe frontul de luptă patru legiuni şi un număr destul de numeros de trupe de cavalerie, la care se alăturau 1 000 de călăreţi campani şi un corp de trupe auxiliare latine, mult mai numeros în efective decît cel roman. În afară de aceste forţe combatante, se mai găseau gata de a intra în orice moment în acţiune alte două armate romane cantonate în regiunea Vaticanului şi Falerae. De vreme ce au fost doborîţi în lupte 25 000 de ostaşi ai inamicului şi s-au luat 8 000 de prizonieri, armata romană împreună cu cea aliată trebuie estimată la 50 000 de oameni. În aceeaşi vreme, se mai găsea în fruntea altei armate romane şi proconsulul Volumnius, în Samnium, încît romanii dispuneau în total de cel puţin 7 legiuni. Socotind efectivele fiecărei legiuni la 5 000 de oameni, înseamnă că armata romană dispunea de cel puţin 35 000 ostaşi, şi cam tot atîtea trupe auxiliare aliate. Dacă ţinem seama apoi că războaiele împotriva samniţilor au durat cu mici întreruperi peste 50 de ani, şi că simultan cu aceasta Roma a purtat nenumărate alte războaie împotriva etruscilor, umbrilor, hernicilor, lucanilor, aequilor, ausonilor şi altor cîteva cetăţi, conchidem că numai prin exerciţiul neîntrerupt al forţelor sale i-a fost Romei cu putinţă să se menţină neclintită în faţa atîtor forţe adverse. Şi dacă ţinem seama de puterea oraşelor Arretium, Perusia, Cortona, Volsinii, bazîndu-ne pe cifra pierderilor acestora pe fronturile de luptă, de războaiele lor purtate neîntrerupt, de sumele de bani şi subsidiile pe care aceste cetăţi le plăteau gallilor, ca să intervină în sprijinul lor, putem fi convinşi că acestor cetăţi le lipsea numai unitatea conducerii şi cooperării inteligente ale forţelor lor de luptă, pentru a putea opune Romei o temeinică rezistenţă.

177 Lustrum (a se vedea vol. I, cartea I, nota 142).

Scanned with CamScanner

[178] Aesculap (Aesculapios — Αἰσκουλάπιος) era zeul medicinii la greci. Cultul lui a fost introdus da Roma în anul 459 ab U.c. (294 î.e.n.), paralel cu al lui Apollo, considerat tot divinitate protectoare a sănătății. După o legendă, se spune că a fost trimisă o delegație romană la Epidauros, pentru a aduce de acolo un șarpe, animalul consacrat zeului Aesculapios. După o călătorie cu peripeții, corabia a făcut o oprire în portul Antium, unde șarpele ar fi tras la templul lui Apollo, iar cînd s-a ajuns la Roma, șarpele ar fi rămas din propriu imbold pe insula din mijlocul Tibrului, unde s-a ridicat templul lui Aesculapios în anul 463 ab U.c. (290 î.e.n.).

[179] Epidaurus —oraș pe coastele Argolidei, în Grecia, vestit prin cultul zeului Aesculapios.

Scanned with CamScanner

CUPRINSUL

CARTEA VI

Această carte cuprinde războaiele romanilor contra volscilor, aequilor și praenestinilor. *I—II* Camillus, numit pentru a treia oară dictator, îi înfrînge pe volsci 7—10. *III—IV* Cetatea Sutrium, împresurată de etrusci, e salvată de Camillus 10—14. *V* Lupta tribunilor plebei 14—15. *VI* Războiul romanilor cu Antium; tot Camillus are conducerea lui; cuvîntarea lui Camillus; Camillus îi învinge pe volsci și cucerește Satricum 15—17. *VII* Războiul cu etruscii 17—18. *VIII—IX* Nepete se supune Romei 18—21. *X—XI* Războiul cu volscii; acțiunile lui Manlius Capitolinus; Cossus ales dictator 21—24. *XII* De unde provin forțele volscilor și aequilor 24—26. *XIII* Cuvîntarea dictatorului Cossus; înfrîngerea volscilor 26—27. *XIV—XVI* Agitațiile ivite în Roma datorită lui Manlius Capitolinus 27—32. *XVII—XVIII* Manlius, vîrît în închisoare, e eliberat de plebei; cuvîntarea lui Manlius 33—37. *XIX—XX* Senatul trimite pe Manlius din nou în judecată; osîndirea și uciderea lui Manlius 37—40. *XXI—XXII* Războiul cu praenestinii 40—43. *XXIII—XXIV* Neizbîndirea lui Furius; lupta cu volscii; Volscii sînt bătuți de Camillus; războiul cu Tusculum 43—47. *XXV—XXVIII* Tribunii agită plebea 47—53. *XXIX—XXX* Războiul cu praenestinii; dictatorul T. Quinctius îi biruie 53—56. *XXXI* Agitațiile plebeilor pe temeiul datoriilor 56—57. *XXXII—XXXIII* Războiul cu volscii și latinii 57—61. *XXXIV—XXXV* Intră în acțiune Licinius Stolo și Fabius Ambustus, care susțin drepturile plebeilor; se votează legea

Scanned with CamScanner

datoriilor, legea delimitărilor proprietăților agricole, legea în legătură cu consulul ales dintre plebei 61—64. *XXXVI* Războiul cu Velitrae se încheie cu biruința romanilor conduși de dictatorul Camillus 64—66. *XXXVII—XXXVIII* Ciocnirile lui Camillus cu tribunii plebei 66—70. *XXXIX—XL* Sub dictatorul P. Manlius se alege cel dintîi comandant al cavaleriei din rîndurile plebeilor; cuvintele tribunilor plebei Licinius Stolo și Sextius în legătură cu votarea tuturor proiectelor lor de legi toate laolaltă 70—75. *XLI—XLII* Discursul lui Appius Claudius împotriva acestor propuneri; războiul cu gallii 75—78.

CARTEA VII

I S-au mai înființat două noi magistraturi: praetura și edilitatea curulă 81—82. *II* Asupra cetății romane s-a abătut o cumplită ciumă căreia însuși Camillus i-a căzut victimă; căutîndu-se mijloace și leacuri pentru a se scăpa de această plagă, s-a recurs la practici noi religioase și tot soiul de superstiții; s-au introdus pentru prima oară și reprezentațiile teatrale; istoricul teatrului la romani 82—84. *III—V* Fostul dictator Lucius Manlius e dat în judecată de tribunul plebei Marcus Pomponius, pentru purtările sale tiranice față de ostași și fiindcă-și surghiunise feciorul la țară 84—88. *VI* L. Manlius este salvat totuși de însuși fiul său 88—90. *VII—VIII* Un cutremur de pămînt a creat o mare prăpastie în Roma; tînărul Curtius s-a jertfit aruncîndu-se în ea; războiul cu hernicii; războiul cu gallii 90—92. *IX—XV* Tînărul Titus Manlius, fiul fostului dictator, se luptă cu un gall uriaș pe care-l răpune; capătă numele de Torquatus de la salba gallului luată ca trofeu 92—104. *IX—XV* Diferite episoade ale acestui război 92—104. *XVI* S-au mai înființat alte două triburi noi: Pomptina și Publilia; Licinius Stolo a fost condamnat potrivit legii propuse de el și care prevedea că n-are voie nimeni să posede mai mult de 500 de jugăre 104—106. *XVII* Războiul cu etruscii 106—108. *XVIII—XX* Războiul cu tiburtinii și cu gallii 108—112. *XXI—XXVIII* Marcus Valerius tribun militar, provocat la luptă de un gall, îl doboară pe vrăjmaș, ajutat de un corb; de aici i se trage numele de Corvus; anul următor e ales consul, la 23 de ani; războiul cu volscii,

Scanned with CamScanner

cu aequii şi cu samniţii; se încheie un tratat de alianţă între romani şi cartaginezi 112—125. *XXIX—XXXII* Campanii, amenințați cu război de către samniți, trimit o solie la Roma spre a-i cere sprijin; nedobîndindu-l, s-au supus romanilor, încredinţîndu-le bunurile, pămînturile şi vieţile lor; Campania devenind provincie romană, Roma a hotărît să o apere cu armele 125—133. *XXXIII—XXXVI* În timpul războiului cu samniţii, oastea romană la mare strîmtoare este salvată prin isprava consulului Decius Mus; Acesta ocupă o înălţime dominantă, restabilind frontul, apoi se reîntoarce la ai săi, printre liniile vrăjmaşe 133—141. *XXXVII—XLI* Trupele romane lăsate în garnizoană pentru paza cetăţii Capua uneltesc împotriva cîrmuirii romane, pentru a pune stăpînire pe oraş; dîndu-se de firul urzelii, aceşti ostaşi s-au răsvrătit împotriva Romei; în urma intervenţiei la timp a lui Valerius Corvus, frămîntările s-au potolit 141—150. *XLII* În războaiele purtate împotriva hernicilor, gallilor, cetăţii Privernum, tarquiniilor, samniţilor şi volscilor, romanii cîştigă neîntrerupt biruinţe 151.

CARTEA VIII

I—IV Latinii împreună cu campanii vor să trădeze Roma; printr-o solie trimisă la Roma, ei aduc la cunoştinţă că dacă vor să nu se despartă de romani, Roma să numească un consul din sînul latinilor; împuternicitul latinilor şi campanilor Annius, la ieşirea din curia din Capitoliu, se împiedică şi rostogolindu-se pe trepte, moare 155—161. *V—VIII* Războiul cu latinii; consulul Titus Manlius îşi ucide fiul, pentru că i-a călcat poruncile, luptînd cu o căpetenie latină 161—169. *IX—X* Romanii sînt strîmtoraţi în bătălia cu latinii; consulul Publius Decius se jertfeşte pentru biruinţa romanilor, avîntîndu-se singur în mijlocul oastei vrăjmaşe 169—173. *XI—XII* Latinii se supun romanilor; dictatorul Titus Manlius, la reîntoarcerea în Roma, nu este întîmpinat de nici un tînăr roman, din pricina uciderii fiului său 173—177. *XIII—XIV* Decretele senatului roman în legătură cu situaţia politică a latinilor 177—181. *XV* Vestala Minucia este condamnată pentru adulter 181—182. *XVI* Ausonii sînt învinşi şi cetatea lor cucerită 182—184. *XVII—XVIII* Se

Scanned with CamScanner

înființează o colonie romană la Cales și alta la Fregellae 184—187. *XVIII—XIX* O urzeală monstruoasă se descoperă la Roma: vreo 20 de patriciene pregăteau leacuri otrăvite cu care au ucis numeroși cetățeni romani; prinse și obligate să-și bea propriile lor leacuri, ele mor; se face o lege care cuprinde luarea de măsuri împotriva otrăvitorilor 185—189. *XIX—XXI* Privernaților, deși se răsculaseră împotriva Romei și fuseseră biruiți, li se acordă cetățenia romană 187—192. *XXII—XXIV* Războiul romanilor cu cetatea Neapole; napolitanii, biruiți, se supun Romei 192—197. *XXV—XXVII* Quintus Publius, cel dintîi proconsul roman căruia i s-a prelungit comanda, continuă războiul cu Palaepolis 197—202. *XXVIII—XXX* Plebeii izbutesc să scape de o grea povară: se desființează căderea în robie pentru neplata datoriilor 202—206. *XXXI—XXXII* Dictatorul Lucius Papirius se reîntoarce din tabăra sa la Roma pentru auspicii; în vremea aceasta, Quintus Fabius, comandantul cavaleriei, încalcă poruncile dictatorului, luptîndu-se cu samniții; el izbîndește însă; discursul lui Fabius 206—210. *XXXIII* Dictatorul voind să-l osîndească pe comandantul cavaleriei, acesta fuge la Roma; în urma intervenției senatului, poporului și tatălui lui, Fabius este absolvit de pedeapsă 210—213. *XXXIV* Discursul dictatorului 214—215. *XXXV* Războiul cu samniții 215—217. *XXXVI—XL* Au loc numeroase bătălii date de romani cu samniții, în care armatele romane au cîștigat biruințe 217—225.

CARTEA IX

I—II Consulul Titus Veturius și Spurius Postumius sînt surprinși de samniți în trecătoarea Caudium, pe cînd erau în drum spre Samnium, și încercuiți 229—232. *III—V* Pentru a scăpa cu viață, neavînd sorți nici de luptă, nici de ieșire onorabilă, au capitulat, primind condițiile vrăjmașului de a trece pe sub jug 232—237. *VI—VIII* Romanii sînt obligați să dea 600 de călăreți ca ostatici; consulul Postumius, întors la Roma în fruntea soliei, convinge senatul roman să fie predați samniților consulii și tribunii plebei care făcuseră învoiala rușinoasă pe care o garantaseră, luîndu-și asupra lor vina spre a nu cădea asupra statului roman, condițiile capitulării 237—242. *IX—X* Reveniți

Scanned with CamScanner

la samniți, chezașii nu sînt primiți de aceștia 242—245. *XI—XIV* Izbucnind din nou războiul cu samniții, aceștia suferă o cumplită înfrîngere din partea lui Papirius Cursor, care la rîndu-i îi trece pe vrăjmași pe sub jug 246—253. *XV—XVI* Cei 600 de ostatici romani sînt înapoiați Romei; în felul acesta pata rușinoasă de la Furcile Caudine a fost ștearsă; portretul lui Papirius Cursor 253—256. *XVII—XXIV* S-au înființat două noi triburi romane Oufentina și Falerna. S-au întemeiat coloniile romane Suessa și Pontia; iarăși războaie cu samniții; paralela între Alexandru cel Mare și comandanții romani; părerile lui Titus Livius; iarăși războaie cu samniții 257—271. *XXV* Războiul cu ausonii 271—272. *XXVI—XXVII* Dictatorul Maenius întreprinde anchete la Roma asupra uneltirilor împotriva republicii romane 272—276. *XXVIII* Din nou război cu samniții 276—277. *XXIX* Apare pe scenă censorul Appius Claudius 277—278. *XXX* faptele lui; povestea fugii trîmbițașilor din Roma 278—280. *XXXI* Iarăși război cu samniții 280—282. *XXXII* Etruscii asediază Sutrium 282—283. *XXXIII* Appius Claudius construiește Via Appia și apeductul; el își prelungește ilegal durata censurii 283—284. *XXXIV* Ciocnirile lui Appius Claudius cu tribunii plebei 284—288. *XXXV* Iar război cu etruscii 288—289. *XXXVI* Cîte ceva în legătură cu pădurea Ciminia 289—290. *XXXVII* Coaliția umbrilor și etruscilor e înfrîntă de romani 291—293. *XXXVIII—XXXIX* Din nou război cu etruscii 293—296. *XL—XLII* Iarăși războiul cu samniții, estruscii, umbrii, sallentinii 296—302. *XLIII* Războiul cu hernicii 302—306. *XLIV* Reînnoirea tratatului cu Cartagina; iarăși război cu samniții 306—307. *XLV* Război cu aequii 307—309. *XLVI* Fabius, ales edil curul de facțiunea meșteșugarilor din Roma, cînd a ajuns censor desființează această facțiune 310—311.

CARTEA X

I S-au înființat noile colonii romane de la Sora și Alba 315—316. *II* Războiul cu pirații greci avînd în frunte pe Cleonymos 316—318. *III* Războiul cu etruscii 318—319. *IV—VI* Conflictul dintre patricieni și plebei pe temeiul pontificatului și auguratului 319—324. *VII—VIII* Discursul consului plebeu De-

Scanned with CamScanner

cius Mus pentru primirea plebeilor în rîndul preoților decemviri 324—327. *IX* Plebeii sînt aleși pontifici și auguri; promulgarea legii în legătură cu apelul la popor; se înființează noi triburi 327—328. *X* Etruscii urzesc războiul 328—330. *XI* Samniții ridică din nou armele 330—331. *XII* Războiul cu etruscii 331—332. *XIII—XV* Războiul cu samniții; biruințele lui Fabius Maximus și Decius Mus 333—338. *XVI——XVII* Armata samnită se refugiază în Etruria; romanii cuceresc orașele Murgantia, Romulea și Ferentinum din Samnium 338—341. *XVIII* Războiul cu etruscii; conflictul dintre Volumnius și Appius 341—343. *XIX* Bătălia cu samniții și etruscii; romanii învîng 343—345. *XX* Volumnius nimicește cetele de prădalnici samnite 345—348. *XXI—XXII* Coaliția etruscilor, semniților, umbrilor, și gallilor 348—351. *XXIII* Vrajba dintre matroanele patriciene și plebeie; templul neprihănirii 351—352. *XXIV—XXV* Neînțelegerea în jurul lui Fabius și Decius 352—357. *XXVI* Gallii nimicesc o legiune romană 357—359. *XXVII—XXX* Războiul cu gallii și samniții; jertfa lui Decius Mus; biruința romanilor 359—365. *XXXI—XXXIV* Iarăși război cu samniții și etruscii 366—371. *XXXV—XXXVII* Romanii cuceresc orașele samnite Ferentinum și Luceria 371—377. *XXXVIII—XLII* Postumius pustiește Etruria; iarăși război cu samniții; Papirius Cursor 378—386. *XLIII—XLV* Războiul cu etruscii; triumful lui Papirius; Carvilius cucerește orașul etrusc Troilium 386—391. *XLVI—XLVII* Recensămîntul; ciuma 391—394.

Note 395

BIBLIOTECA CENTRALĂ

Scanned with CamScanner